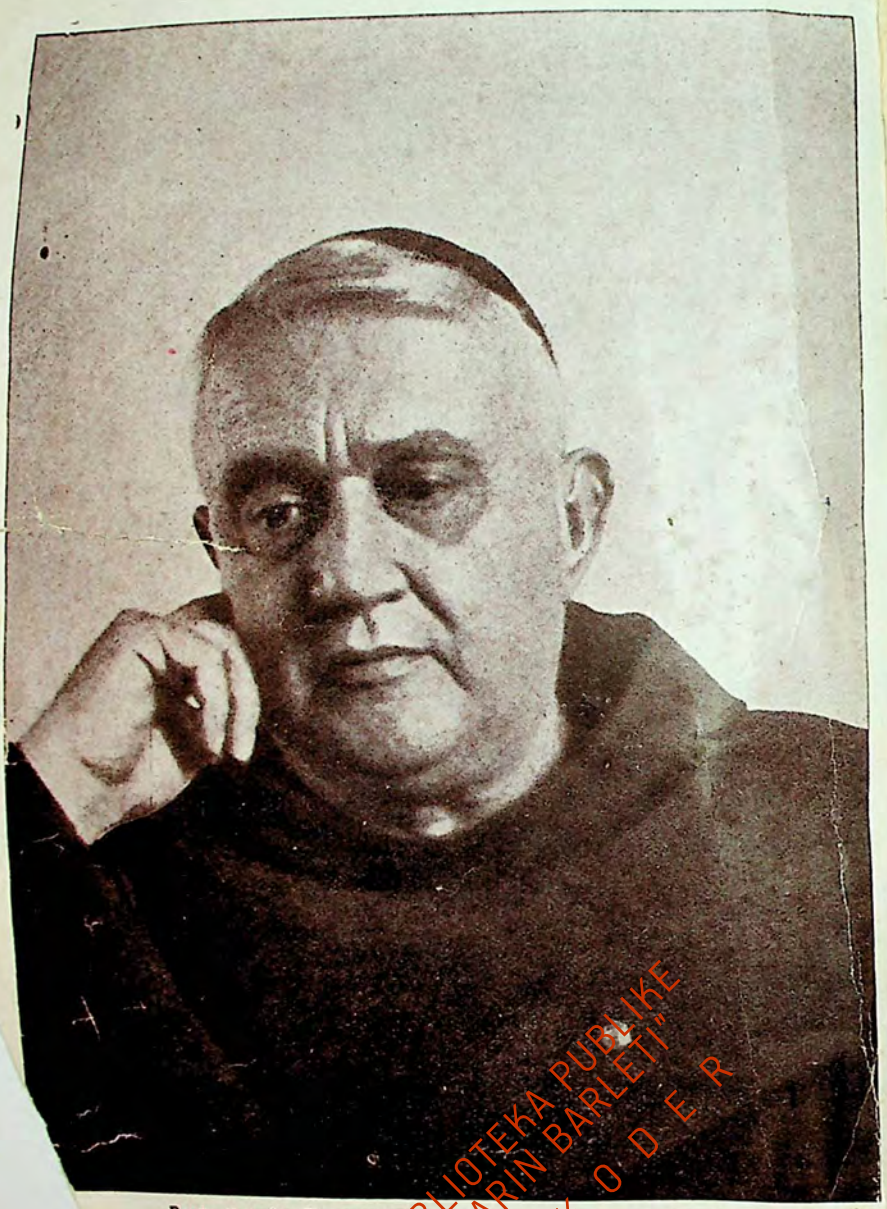
Nr. Inv. 32415

AC 1002

Pr 2/9c

32445/8

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

Portreti i At Gjergj Fishtës. 1931. *Foto: "Marubbi" (fig. 1)*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

AT GJERGJ FISHTA

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

AT GJERGJ FISHTA

1871 — 1940

BIBLIOTEKA
NR INV. 1002

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

NUMËR PERKUJTIMUER BOTUE NEPER KUJDES
T' A. BENEDIKTIT DEMA O. F. M.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

MJESA AT FISHTË ZHGJETUESEN DEKËN TANDE
SHEMTIM VEÇ ME U PËRMENDUN
STRUKË MRIZASH ZANAT E VORFNUEME RRÎJN TUE VAJTUE
DHE ARBNORI I FUSHËS E I MALIT
NJOMË SŶSH NGA LOTËT E PËRMALLIMIT
TË MALCIS KËNDON LAHUTEN
I LUM TI SOD E PËR AMSHIM TI I LUM
NË NJI GJUHË MA TË LARTË ME JONE SERAFINASH
ME TA MBI HYJ TUE ENDUN SHKON
VALLET E PARRIZIT
SHQYPNÍN DEH NQIELLSHIT MENDËSH MOS E QIT SHQYPNÍN
ME LOTË ME LUTA ZEMRËN E PERENDÍS TI LODHE
E ZBUTE PO KJÉM TË KËQÍ
SHQYPTARËT TÝ ATBOTË KURR EMNIN E BEKUEM
GOJET S' KANË PËR TË T' A LËSHUEM
ME LILA PRANVERORË ME LULE VJESHTET
VORRIN TASH T' A STOLISIN

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

Parathanje

Deka e At Gjergj Fishtës, nder ditët e mbrame të vjetit 1940 (me 30 Dhetuer), mbushi me lotë sŷt e Shqyptarvet të njimendët, sŷt e Shqyptarvet shqyptarë, e Shqyptarvet qi ndiejn per Atdhé të vet, qi ndiejn se shka âsht humbja e njij Persone nder mâ të shquemet, qi pau kurdoherë Kombi i ynë. At Fishta la mbas vedit nderë e lumní të padekshme, kah perjetsoi me pendë të hollë të veten gjithshka mund e krenojë Shqyptarin në karakteristikat e veçueme të vetat: besë e burrní, guxim e trimní, mikpritje e bujarí. Perjetsoi Atdhén e vet si Kombë kreshnikësh së panjehun; perjetsoi vedin si Poetin kombtár. Këtej çdo atdhetár i vertetë do të prekej në ketë rasë këthellë në shpírt të vet, e ndiesít e veta, në nji mënyrë a në nji tjeter, do t' i shprehte edhe perjashta nder atdhetarë tjerë. Nder rasa të jashtzakonshme të jetës nieri zakonisht do të komunikojë shoqnisht shka i ndryshet në zêmer.

Âsht nji e thanme e vertetë se lumnija e nierzvet të mdhaj fillon sidomos me dekë të tynve. Shqypnija nisë me e çmue mâ teper At Fishten, kur, nder rasa, në të cillat Kombi kerkon e lypë ndermjetsín e nevojshme t'auktoritetit e të veprimtarís së tij, hujtohet mâ teper se kurr se s' e ka mâ, se s' vepron mâ me atë entuzjazem e ideal, qi kje programi i jetës së tij. Atëherë, shtangue prej dhimbe së madhe, qi ndien në bjerrjen e Njatij, qi kje bâ gjithherë i tij, gjithherë i gatshem me ngâ aty kû e lypte nevoja per të shtrue temelet e patrandshme të njij

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODËR

idealizmi kombtár, per të prî nder luftime në mprojen e Kombit, per t' i gershetue kunora lumnije rracës mijvjeçare shqyptare, gjakut të derdhun e flijevet të vueme të Kreshnikvet të Kombit, atëbotë, po, don me shfrye, don me dishmue në çdo mënyrë, se, si Kombë i qytetnuem, din me i çmue njerzët e mëdhaj të popullit të vet, per të cillt Qiella, si n'At Fishten, diftohet mjaft dorërrudhë nder të gjitha vendet, i falë të pakët rrokull qindvjetave. Permbledhë atëbotë fuqít e veta, don t' i ngrehë, në shêj evarije, asaj zhenije, atij Ati t' Atdheut, nji permendár të pashlyeshem. Fuqít e njanit e të tjetrit nuk mjaftojn me i naltue Atij nji shêj të perhershem, të dêjë per nji kombë të perparuem: duhen bashkue fuqít, duhen lidhë zêmrat. E para njij çasi kësi soji, me randsí të veçantë në historín t' onë kombtare, as atdhetarët shqyptarë s' ngurruen, nuk dyshuen aspak se qyshë me atë ditë do të trajtohej nji program rase per veprim.

E duelen në shesh atëbotë grupe atdhetarësh me nisjativa të ndryshme. Nji çetë e zgjedhun qytetarësh shkodranë, në lidhje me Bashkín e vendit e nen prîjen e Kryetarit të saj, Z. Mark Kakarriqit, muer mbi vedi organizimin e funeralit të Poetit kombtár, qi n' apoteozen e mbrame t' i apë perfaqsimi i Kombit pershëndetjet mâ të mbramet, shprehjet mâ të fundshmet Burrit të Madh të Shqypnís.

Mëkambsi i Mbretit në Shqypní, aj vetë personalisht, Shkelq. T. Françesk Jacomoni, mbasi muer pjesë në sjelljet e apoteozës, para kufomës endè të pambëlueme të Poetit kombtár të Shqypnís premtoi se aj mâ i pari do të bashkëveprote me popullin shqyptár per të ngrehë nji permendár të merituem shi mbi vorrin e At Fishtës. E fjala e Tij nisi të çohej në vend kah ditët e mbrame të Shtatorit 1941.

Komitetit të Bashkís së Shkodres s' i dukej mjaft të

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

shvillote veprimin e vet vetem mbrenda atyne dý-trí ditve, kur At Fishta u percuell në pushimin e mbramë. Si perfaqsuesët e popullit të Shkodres — të njatij qyteti, kû At Fishta zhvilloi mâ së forti veprimtarín e vet poligonike, e prej kah kandriti në tanë Kombin mendet e atdhetarvet të vertetë e zgjoi ndiesít e flakta per t' a ndiekë n' ideal të naltë të jetës së vet — aj Komitet e ndiete vedin të detyruem të bâte edhe mâ : t' u lite mbasardhsvet nji perkujtimore letrare, qi t' u flitte mbi çasin e permallshem, t' u flitte mbi Shqyptarin e Madh, Njerin e Shqypnís. I siellej Provinçjalatit Françeskan t' i ndihmote per trajtimin e njij Komisjoni të veçantë, qi të zbatote atë idé atdhetare. Komisioni u trajtue; u filluen pregatitjet per realizimin e programit. Kohë të vështira, zhurmë kufitare luftash së pergjakshme ndaluen hovin e marrun.

Komisjoni i trajtuem s' desht qi t' mbetej fjetë kjo veper per nderë të qytetit; bâni hapa tjerë per të vijue punen porsa të fillueme. Si në rasen e parë Komiteti i sypripermendun, si edhe kësaj here Komisjoni vetë u dergoi, me ndryshim vetem datash, njiketë grishje shqyp e italisht nja 60 a 70 shkrimtarve të njoftun, vendas e të huej, qi e paten njoftë a paten pasë perpjekje me Poetin kombtár, per të marrë pjesë në ketë monument letrár në perkujtimin e A. Gjergj Fishtës :

Komisjoni „A. Gj. Fishta"
Shkodër

Fort i Nderti Zotní,

Komiteti i formuem këtû në Shkoder, i perbâm prej Zotnive mâ në shêj e Etensh Françeskaj, ka marrë mbi vedi botimin e njij «numri perkujtimuer» mbi Poetin kombtár AT GJERGJ FISHTEN.

Per ketë botim Komiteti dau me grishë të bashkëpunojshin njerzët mâ

Commissione „P. Giorgio Fishta"
Scutari

Illustrissimo Signore,

In questa città di Scutari è stata costituita una speciale Commissione di Redazione, che s' è assunto il compito di pubblicare un numero unico commemorativo dell' illustre scomparso P. GIORGIO FISHTA O.F.M., nostro Poeta Nazionale ed Accademico d' Italia.

Allo scopo di render la pubblicazione quanto più degna di un tanto

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

në shêj e shkrimtarêt mâ të vlerêt e vendit t' onë e të jashtem. Tue çmue prandej vleren e Zotnis s' Uej, e dijm vedin të nderuem me ju grishë qi të mirrni pjesë me nji artikull t' Uejin. Vehtjen e veprimin e Poetit mund t' a mirrni n' atë pikëpamje qi të dishroni Ju vetë.

Kah fillimi i këtij vjeti Ju patem dergue nji grishje, tue caktue edhe daten me 30 Marc per të na nisun shkrimet. Rrethanët e ndryshme na bân me e shtŷ ketë datë deri me 20 Tetuer të vjetit vazhdues.

Marrim lêjen prandej me Ju diftue se koha mbrenda së cillës duhet qi dorëshkrimet të jên në Redaksí, mbaron me 20 Tetuer 1941.

Ju lutemi të na njoftoni menjiherë, në kjoftë se nuk e pranoni grishjen t' onë.

Me nderime
Komisjoni «A. Gj. Fishta»

Dorëshkrimet drejtohen me ketë adresë:

«HYLLI I DRITËS»
Kuvendi Françeskan
Shkoder

personaggio, esso Comitato ha deciso di chiedere cortesemente la generosa collaborazione dei più distinti studiosi di cose albanesi, sia connazionali, che esteri.

Figurando in questa categoria anche il Vostro illustre nome, Vi preghiamo perciò caldamente onde vogliate onorare codesta nostra pubblicazione con un articolo intorno alla personalità e molteplice attività dell' illustre estinto, nella forma e sotto quel punto di vista che vorrete preferire e crederete di poter farne risaltare meglio la grande figura.

Al principio dell' anno corrente a tale scopo Vi abbiamo inviato un invito, fissando la fine del Marzo prossimo passato come termine dell' invio degli articoli. Le varie circostanze ci hanno obbligato a differire quella data per il 20 Ottobre del c.a.

Gli articoli perciò devono esser pronti per il giorno 20 del prossimo Ottobre, mentre vorrete aver la gentilezza di preavvisarci subito della Vostra cortese partecipazione.

Pertanto, coi più distinti ed anticipati ringraziamenti.

La Commissione „P. G. Fishta"

I manoscritti si mandano a questo indirizzo:

«HYLLI I DRITËS»
Convento Francescano
(Albania) Scutari

Pjestarët e komisjonit, të njajtët nder të dyja herët, kjén: ZZ. A. Pál Dodaj, Kryetár, A. Anton Harapi, Prof. Zef N. Pali, Dr. Enrik Lacaj, A. Benedikt Dema, Dr. A. Gjon Shllaku, Prof. Mark Ndoja, A. Viktor Volaj.

Me ketë veper e me atê, qi nuer mbi vedi të botojë Redaksija e së perkohshmes SHKËNDIJA, ashtû edhe bashkëpuntorët e Themelatës SKANDERBEG t' Institutit per studjimet shqiptare (Tiranë), Poetit t' onë kombtár i ngrehet nji monument i pashlyeshem, i perjetshem, per brêznít qi kemi me lanë mbrapa, me pendat e mësueme

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKOLLARE "MARIN BARLETI"

të shkrimtarvet vendas e të huej, qi njoften a u perpoqen me poetin sa kje gjáll.

Ketë botim u zotnue t' a bâjë me shpenzime të veta Enti DISTAPTUR qi mvaret prej Ministrís së Kulturës Popullore; msa pregatitja e landës në trí kopje, sistemimi i shkrimevet, perkëthimi shqyp i artikujvet të derguem në gjuhë të hueja, ashtû edhe qortimi i shtypajvet u bâ (falas) prej Redaksís së së perkohshmes HYLLI I DRITËS (Shkoder).

Mbarë vepra pershîn kater pjesë, tue e marrë 1) At Fishten si njeri, 2) At Fishten si letrár, 3) At Fishten në dekë e fíll mbas, 4) At Fishten në gjykimin e shkrimtarvet (vendas e të huej).

U falemi nderës të gjith shkrimtarvet, qi — per mbas grishjes s' onë — aq bujarisht deshten me bashkëveprue në botimin e kësaj vepre, tue dhanë atë kontributin e vet të vlerët per nderimin e perkujtimin e Poetit t' onë kombtár në kryevjetorin e parë të dekës së tij.

Milan, 20 Tetuer 1941.

A. BENEDIKT DEMA O. F. M.
Per Komisjonin e vepres
«A. GJERGJ FISHTA»

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

PJESË I.

KUSH KJE AT FISHTA

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

FISHTA

Zef-a, e thirren fshatarët camerdhokë Fishten e vogel, kur aj hillej plot gaz mbi kaçuba e rmore perciellun ambel me muzikë currilash. Neper shpate të hijesueme, mbi shkambij të thepisun u lshue me kambë të sbathuna „i vocrri i nanës". Me ato kambë të njoma shkeli mbi ferra, me ato kambë të vogla u shtŷ ndër shpella. E ferrat therëse i rrembyen „ohet" e para të jetës. Shpellat e errshme i zbuluen çerdhet e pushkatarve, tbânat e Zânave. Nji çerdhe të nxime, atje në Fishten e papermendun, e gjet kerkimtari dhe te votra e tymosun. Zumbarja në ndoj vetull mali, kanga në votren e repun, i a dridhen heret zemren e mertisun. Por kur kokës iu hoq qeleshja, zemra nisi me i shperthye. Ajo buçiti me krizëm e lirë në prehnin e të Vorfnit t' Asizit.

* * *

Ata qi e skaliten me sy Fishten e Madh tue ngrehë zharg nji kambë, tue u mshtetë me mûnd mbi nji shkop, kishin qéf me besue se Poeti i Fisit nuk kishte ndërrue gjatë stinve.

Nji P. Gjergj të gjatë, të shkathët qi nget pa të vështir prej qyteti në fshat, prej fushe në mal, pak kush e ka para sysh.

Nji P. Gjergj sy-kerkues, sy-hetues me nji fytyrë të hajme, me nji báll të mvrojtun, me pak musteqe të shkurta, as nuk e mendon kush mâ.

Të gjith e ruejnë të paprekun pamjen madhështore

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SH. K. O. D. E. R.

të Poetit-Plak: Nji burrë i bâshem, i gjatë qi bán me madhní peshen e sa vjetve. Nji trup qi mshtetet mbi shkop por nuk perkulet mbi të. Si nuk u perkulen gjatë stuhís së shekujve malet e nalta.

Por ma shumë se trupi i mbuluem me zhgunin e murrmë na rrin gjithnji perpara fytyra e Poetit: ball i gjânë i kufizuem mes vetullash e flokësh së thimë e së mënjanuem; sy-shqipoje, qi pa syzat e zeza të pleqnis të permbajnë si në frigë e në nderim; gojë mezatare, vulkan i pashuem i fisit krenar.

Por në qoftë se Fishta duel si vigâ nga guri i gjáll i malit-trupore, fytyra e Tij do kerkue neper shkambijt e harruem t' Arbnis, qi moti shqiptár ka zakon me i gdhenë e me i ruejtë me zilí. Atëhere në vend të flokve të thimë, të mënjanuem, ka me na dalë para në nji pyll virgjin i përkulun, i zbardhun nga dimni. Balli i gjânë ka me na u dukë si ndonji shpat mali i rrpinët, i çveshun, i vijosun. Veshët, syt do të na paraqiten në këtë vegim shpella ku rrin në beh luftari, zgavrra ku synon i pa trembun pushkatari, e goja: krater i vjetër-i ri prej kah shpërthen i furishem kushtrimi. Prej kah flaka e inatit e tymi i shfrimit dalin e përzihen me lava tallje.

* * *

Ilirija e pashueme qiti nji ditë të papritun kangatarin-mjeshtër. E zgjodhi bri nji krepi të çveshun, mbrenda nji kulle së gurtë. E mori përdore, e zbriti në fushë. Prej këndej Poeti i lindun pau malet. Pau çerdhet qi ndryjshin me zilí mijë-vjeçare shpirtin e nji populli të lirë. Gjet zânat qi ruejshin nëpër gojët-gurra nji histori të pashkrueme. E u lëshue me hov kah shesnet e luftave të harrueme. Kërkoj me të dhanun emnat e etënve të gurzuem. I çveshi nga harresa e pa-drejtë, u ndërtoj altarin e merituem.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

At Marjani prej Palmanovet, edukatori i parë i At Fishtës. *Foto: «F. Scattolla», Venedik.* (fig. 2)

BIBLIOTEKA
SH
NR. INV.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
SHKODER
Nr. Inv 32415

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

At Gjergj Fishta si Mësues në Kolegjin Françeskan të Troshcnit 1894. — *Foto „Marubbi sentor" (fig. 3)*

Marashin e vendoj si trungu i fisit të lashtë. Osos i zbuloj trimnit e Batos. Abdylit urtin e Marashit. Ilirin e thirri Shqiptarë.

Ndër katunde, ku shkoj me nxanë vendin e shërbëtorit të Zotit, hetoj tipat e fisit, ndëgjoj ndonji kallzimtár, ndonji kangatár.

Me protagonistat e ri të nji toke së vjetër kërkoj me ngjallë kangët e pa këndueme, kërkoj me ndi, me mbledhë trimnit e këndueme prej Poetëve të pa njoftun, qi qiti e përpini mali kreshnik.

Në heshtín e kuvendit të Troshanit, Arrës së Madhe, Leshit, n' ekstazin e agimit u vu me përsëritë me zâ vargun epik qi i nxori goje kryengritja e krenërija e fisit. Agimi qe shoq i Poetit. Në lindje të sa mëngjezeve, linden shumë vargje, u përsëritën shumë lufta. Kaluen nji mbas nji me zjarmi djegëse kuadret e gjalla, kuadret e naltueme ke selia e hartit. Shqiptari njohti vehten. U kujtue se nji zâ i motshëm sa shkambijt e plakun i flitëte pa e ditun mbrenda shpirtit.

Në nji dhomë të thjeshtë të mbushun me libra të vlefshëm, mbrenda të cilëve kishte këndue Homeri, Virgjili, Shakespear-i, Molièr-i, u reshtuen vargjet therse e tallse, vargjet epike, kangët e nji shpirti të lëkundun. Të lëkundun nga dashunija e tokës, nga qindresa e rojtarit besnik, nga bukurija e gjuhës së pavdekshme.

Shumë gojë shpërthyen nëpër nji gojë.

* * *

Gojën qi përdori me këndue e shtini në punë edhe me mësue.

Në nji skaj të Shqipnís u çel nji shkollë. Shkolla e Fishtës. Shkollë thjesht shqipe. Rreth Mësuësit të madh u mblodhën kalamajt e lagjeve të varfna të qytetit. U

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" S H K Ó D E R
BIBLIOTEKA
NR. INV. 1002
BIBLIOTEKA SHTETIT
NR. INV. 32415

grumbulluen të çveshun, të zbathun, të lanun jashta dere. Me këta shokë të vegjël sot katërdhjetë vjet, Fishta ngjalli nevojën e mësimit. Me këta fëmij të braktisun popullzoj kalán e parë prej kah fluturuen shqipet e reja.

Mësuesi, qi dijti me folë me gjuhën rrufè-zhgjetare, dijti me folë dhe me ambelsin e nji kërthini. U bâ i vogël e me shokët e vegjël, shokët e rij kaloj ditët mâ të kthjellta. Në mes të këtij grumbulli i linden në zemër ndër dimnat e akullt shpresët e ngrohta. Prandej kurr nuk u hidhënue me to. Edhe kur shkopi i tij çohej me furí për me zbritë i rândë ke shuplaka e ndonji fajtori të vogël, thupra nuk e bante poteren e pritun. Ajo zbritëte lehtë mi dorën dridhëse. Mësuesi e nxânësi rrijshin gjithnji shokë. "Janë të vogjël, thonte Fishta, âsht mëkat me u a këthye gazin në váj. Kanë mjaft me qá ndër familjet e pa bukë„.

Shkolla e Fishtës qe nji Shqipni e vogël. Nji Shqipni e ngjallun mes talljes e përbuzjes. Nji shkollë e lindun mes vorfnís e padijes. Nëpër ato oda të thata të zbukurueme vetëm nga fytyra madhështore e Mësuesit u hapen avujt e parë te nji gjuhe së luftueme. U rëmuen fjalët e ndrŷme në harresën dinake. Zbritën nga mali pasunit e trashëgueme. Nxânësit e habitun, të pa mësuem pane të mishënueme dashunin e tokës, fuqin e besës, murrjen e nderës, zjarrmin e burrnis.

E lufta nisi, shpërthej nga zemrat e mesheluna.
E lufta s pushon.

* * *

Por veç, Poetit, Mësuesit, nuk mund t' u hiku syve njeriu Shqiptar. Nji Shqiptar qi mënín çdo të huej; qi kërkon me qënë zot në shtëpi të vet. E për shtëpin e vet çon zânin e shqerrun, qán me lot gjaku herojt e pa shpër-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

blyem: nget ndër kryeqytete të botës e njef tatarin e diplomacis.

Njeriu-Shqiptar i naltuem mbi tribunën e nderës e të vlerës tërhek shumë sy. Ata sy kërkojnë në kangatarin, në predikatarin, në politikanin dishka të huej, dishka të përsosme. Por brumi âsht poshtë e pak kush kujtohet.

Njeriu shkëputet nga grumbulli vetëm për me këndue me Lahutë, vetëm për me therë me Anza, me mrizue me Zâna. E atëherë ato poshtë (frymëzuesat e pa njoftun) qajnë, qeshin, gëzohen, tronditen. Hovet e nji shpirti të naltuem shkrepën për dyertë e zemravet.

Fishta i përditshëm çfaqej nji Shqiptar i thjeshtë-i madh. Petku e shkolla nuk e kishin larguem aqë shumë nga votra e parë. Me bisedët e gjata alegorike mbushë me anekdota të nji përvoje së pasun, kënaqte ata qi kërkojshin me e ndie e me pa. Buzët qi nxirshin aq lehtas fjalët e rjedhshme, ishin gadi me shpërthye në gaz, kur gazit nuk ja zente vendin hidhnimi. Pse kur mbi fytyrën e Fishtës shifeshin shënjat e shtërgatës edhe shtërgata svononte me shpërthye me fjalë, që verviteshin me furi.

Shqiptari, sado i ultë, vinte për Fishtën ma tepër se çdo i huej. E edhe në qoftë se shpesh u lëshonte kundër atyne qi i a prishëshin qefin, prap mbrenda vehtes i njifte vlerët e rrethit, e dinte se me përbuzë çdo gjâ, pa e njoftë mirë, âsht gadi instinkt i pa vullnetshëm për né.

Ajo veç qi e mundoj ma fort gjatë jetës, qe lirija e vendit. Kjo ishte biseda qi nuk lëshonte goje. Kjo ishte gozhda, qi shpesh ngjarjet e njerzit i a ngulshin në vendin e shpresës.

E kur nji shkrimtare e huej, tue ja kuptue pikën që e mundonte, e pyeti: shka kishte me bâ me pasë për të humbë Shqipnija?

Fishta ju vërsul:

„Kishin per të plasë edhe malet t'ona„.

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" SHKODËR

* * *

Fishta na la ditën e njij dimni të vranët. Shkoj me pri vallen e kangatarëve të zhdukun. T' atyne kangatarve qi shuen zânin bri nji Flamuri të harnuem, të grisun. Bri atij Flamuri qi hetoj mâ shumë në kalá se në vorr, mâ pak në kalá se në zemër.

Z. PALI

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

A. GJERGJ FISHTA

(Në rasen e 25 Vjetorit të Meshtaris së Tij)

Ky vjerrshtár, qi me vjerrsha të veta aq fort e stolisi e e zbukuroi letersín t' onë, u lé në katund të vogel të Fishtës në Zadrimë me 23 të Tetorit 1871, e në pagzim í kje ngiitë êmni Zef. I ati kje Ndoka i Simon Ndocit e e ama Prenda e Lazer Kâçit prej Kotrrit. Nder tre djelm e nji vajzë qi paten, Zefi i jonë kje mâ i mbrami, të cillin prindja paten gëzimin me e pá meshtár. Qyshë në fëmini diftoi shkathsí e hollim mendjet të jashtzakonshem.

Ishte atëherë famullitár në Troshan, me të cillen famullí shkon edhe Fishta, A. Marjani prej Palmanovet, prefekti i misjonit t'Epirit. Ky edhe A. Gjon Pjetri prej Bergamo-s, prefekti i misjonit të Kastratit, qi rrite në Shkoder, perbluejshin neper mend të themeluemt e njij Kolegje Françeskane per Shqyptarë. Këta dy apostuj të vendit t' onë, me zéll të vet apostulluer, kishin mbrrijtë me kuptue se kurrnji i huej s' mujte me i vjeftë popullit t' onë aq sa mujtne me i vjeftë nji Shqiptár. Kishin kalue mâ se 40 vjetë që se kishte mê Provinçja françeskane e Shqypnís, e misjonet t' ona u mbajsbin veç me Freten të huej. Ata të dy, qi permendem, menduen pra me themelue nji Kolegjë per djelm shqyptarë. Po, atyne të dyve do t' u a dijm per nderë, në kjoftë se sot misjonet t'ona gjinden të petrime me Freten shqyptarë, të cillt sa të dobishem kjén per popull t' onë, âsht pá sidomos nder këto

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

vjetët e mbrame, në të cillat Fretent shqyptarë janë bâ nji me popull të vet, e me tê kanë dá gëzimin e mjerimin.

At Marjani, tue pa shkathsin e menden e hollë të Zefit të vogel, jua lypi prindvet për me e bâ Frat, edhe prindët i a dhanë.

Kolegja ende nuk ishte themelue e A. Màrjani Zefin e vogel e çoi në Shkodër, ku deri sa u çil Kolegja, e mbajti me shpenzime të veta. Në ketë kohë Zefi ndiqte Shkollen Françeskane, e menjiherë u pâ hollimi i mendes së tij, pse në perparim të këndimevet kje mâ i pari i shokvet.

Kolegja u çil në vj. 1880 në katund të Troshanit. Nji nder mâ të parët qi hinë në ketë kolegjë kje Zefi i jonë, i cilli per shka i perket perparimit te këndimevet u dá në shêj permbi të gjith tjerët.

Kishin kalue 5 vjetë qysh se ishte themelue Kolegja, e drejtimi i Kolegjës ishte në mendim, se në çë Provinçe do t'u çojshin perjashta xanset e kolegjës per me krye këndimet. Në vj. 1878 i kishte dalë doret Turkut Bosna, e pak vjetë mbrapa i permenduni General i Urdhnit të Sh. Françeskut A. Bernardini prej Portogruaro kishte shkue me pá Fretent e vet, të cillt të vetem në Bosne në kohë të Turkut kishin ruejtë fén nder njimijë mjerime. Ky General pra aq fort i permendun per dije e per urtí, i dashtun e i çmuem prej dy Papëso Piut IX e Leonit XIII, dau qi xanset e Kolegjës së Troshanit do t'u çojshin me krye këndimet e veta në Provinçe françeskane të Bosnes. Tue pasë pá ky General në Bosne, se sa fort Françeskanët i kishin vjeftë popullit katolik, mendoi se edhe Shqyptarët, të rritun e të mësuem prej sish, kishin me u pergjá, tue veprue mandej si meshtarë per popull të vet në Shqipní. E njimend i Pari i Urdhnit s'u rrêjtë. Gjakonat shqyptarë ne Bosne xûnë jo veç këndimet e nevojshme per me dalë meshtarë të vjefshem, por xûnë edhe

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

me dashtë popullin e atdhén e vet, të cillen punë e kanë dishmue tash disa vjetë me vepra të veta, kûdo u ka rá rasa me ndodhun.

Pra në vj. 1886 A. Gj. Fishta vetë i gjashtti u nís per Bosne. Vjeten e provës e bâni në kuvend të Guçjagorës afer Travnikut, e në ketë rasë, simbas zakonit të Fretenvet, e ndërroi êmnin e e muer Gjergj. Këndimet filozofike i bâni në kuvend të Sutiskës e këndimet theologjike në kuvend të Livno-s. Në filozofí e në theologí pat profesorë të pikatun, nder të cillt disa kishin krye këndimet n'universitete, e disa ishin bâ profesorë me konkurs në Romë. At Fishta në këto këndime bâni perparime të mëdhaja e kjo çmue gjith-herë me *eminetia*.

Në Bosne i xûni edhe shllimet e para e dashtnín e parë ndaj atdhén. Në Bosne filloi pikë së parit me qitë vjerrsha, e shkruesi i këtyne reshtave i ka ende e i ruen si rrelike vjerrshat qi At Fishta ka qitë si gjakue. Nji pershtypje të fortë bâni n' At Fishten perlindja letrare e Kroatvet. Vjerrshtarët kroat, qi mâ fort pat per zêmer, kjén vjerrshtarët e permendun të popullit kroat, të dy Françeskanë, At Ndreu Kaçiq [1]) prej Dalmacijet e At Gega Martiq prej Bosnet, mbas gjasimit të cillvet u mundue edhè At Fishta me i hi në zêmer popullit t' onë me *Lahutë*. Por mos të kujtojë kush se *Lahuta* asht nji të të pergjám të vjerrshavet t' atyne vjerrshtarve. Jo aspak. Ata vjerrshat e veta i qiten, tue ndiekë kangë popullore kroate, të cillat janë kallxime të gjata trimnish së ndodhuna, sidomos në kohë të Turkut. At Fishta muer veç shllimin prej sish, e me *Lahutë* ndoq kangët popullore shqype. Sa mirë i a ka dalë kësaj pune, e ka dishmue populli vetë, të cillit asnji veper letrare shqype s' i a ka prekë aq fort

[1]) A. Kaçiqit populli kroat i ngrehi dy pomendarë: njanin në Makaraska (Dalmací), qi âsht vendi i të lemit të tij, e tjetrin në Zagreb, kryeqytet i Kroacís. My këndoj kroatisht edhe jeten e trimnit e Skanderbegut.

BIBLIOTEKA PUBLIKE E MARIN BARLETI SHKODËR

zêmren, sa *Lahuta*. Sikurse Aleksander Manzoni, tue përbâ romanxin e vet historik *I promessi sposi*, shllimin e e muer prej Walter Scott-it, por mënyren e mbajti krejt të veten, aq sa u bind edhé Walter Scott-it vetë; njashtu At Fishta në *Lahutë* shllimin e muer prej Kaçiqit e Martiqit, por mënyren e mbajti krejt të veten, aq sa dy vjerrshtarët e permendun, me kênë sot gjallë, e me pasë per t' i marrë vesht vjerrshat e *Lahutës*, kishin me u bindë edhe ata vetë si At Fishta, tue marrë shllimin prej sish, ka mujtë me krijue me *Lahutë*, nji veper aq origjinale. Posë vjerrshtarësh kroat, filloi qyshë atëherë me xânë edhè vjerrshtarët e kombevet tjera, sidomos klasikët latinë e italjanë.

Në vj. 1893 A. Fishta i kreu me lavd këndimet e veta në Bosne e vetë i gjashtti këtheu në Shqypní, kû kje bâ meshtár, e në vj. 1894 me 25 të Frorit me gazmend tha të paren Meshë në kishë të Troshanit. Këta të gjashtët kjén mâ të parët Freten shqyptarë, qi erdhen prej Bosnet.

At Gjergj Fishta, mbasi këtheu prej Bosnet, kje per disa vjetë profesuer në Kolegjen Françeskane në Troshan. Mbasandej per disa vjetë famullitár në Gomsiqe, n' Abací të Mirditës. Si famullitár u mundue sidomos me xanë frazeologín e popullit, qi mandej e perdoroi aq mirë, sidomos në *Lahutë*, në të cillën s' gjindet gadi asnji rresht pa ndonji frazë popullore. Prandej *Lahutën* populli e ka aq per zêmer, sa janë shum asish qi vjerrshat e *Lahutës*, i dijn per mendësh.

At Fishta filloi me u dá në shêj me vepra letrare sidomos si pjestár i Shoqnís letrare "Bashkimi„, e cilla kje themelue në Shkoder prej Abatit të Mirditës Emz. Prenkë Docit në muej të Kallëndorit në vj. 1899. Në ketë Shoqní At Fishta kje nji nder pjestarë, qi me vepra të veta mâ fort i dhanë lulzim Shoqnís.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MATIN BARLETI" KORÇË

Prandej edhe prej Shoqnijet kje çmue gjithherë e dá në shêj. Kúr në vj. 1908 kje mbledhë në Monastír kuvendi per të themeluem të njij alfabeti të vetem, At Fishta me z. Luigj Gurakuqin kjén zgjedhë si perfaqsuesa të Shoqnís së "Bashkimit", të cillt mandej në kuvend paten mâ të madhin nderim, pse At Fishta kje zgjedhë kryetár me 49 zâne nder 53 zâne, qi dhanë kuvendi. Aj me z. Gurakuqin i duelen zot alfabetit latin, e jo veç u duel me e qitë në krye ketë punë, por edhe me bâ qi alfabeti latin të zgjidhej mbas mënyre qi e kishte perdorue Shoqnija e "Bashkimit". Me nji fjalim, qi bâni perpara kuvendit, i entuzjazmoi krejt kuvendtarët. Valija i Monastirit, qi ndodhej në kuvend, u çue dý herë e shkoi me i shterngue doren, e nji hoxhë filozof e muer ngrykë tue kjá. Mbas fjalimit kje çue në krahë me brohorime të mëdhá.

Në vj. 1902 A. Fishta kje êmnue sekretár i Komisarjatit General të Misjonit Françeskan të Shqypnís e Drejtuer i Shkollës françeskane në Shkoder. T'êmnuemt e A. Fishtës per Drejtuer të shkollës kje nji fat i mirë per perparim të mendimit kombtár në Shkoder. At Fishta kje i pari Drejtuer shqyptár i Shkollës Françeskane, pse perpara Drejtorët kanë kênë gjithherë të huejë. Kúr A. Fishta muer në dorë drejtimin e shkollës, gjuha e mësimit ishte italishtja, por pak mbrapa si gjuhë mësimit kje vû gjuha shqype. Pra Shkolla Françeskane kje e para shkollë në Shkoder, në të cillen mësimet filluen me u dhanë në gjuhë shqype. A. Fishta gjet në shkollë veç 90 xanxa e pak vjetë mbrapa numri i xansavet u shtue deri në 200. Ky numer nuk do t'u duket i vogel atyne qi e dijn se në Shkoder atëherë ishin edhe dý shkolla tjera, të cillat, sado qi per gjuhë mësimit kishin gjuhen italjane, me gjithkëta ishin ndiekë fort prej Shkodranësh. Nen drejtim t' A. Fishtës, posë pesë klasësh fillore, kjén vû edhe klasët qytetnore.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Shkolla Françeskane nen qeverí turke, mbasi e muer në dorë drejtimin A. Fishta, mujt me u thirrë e vetmja shkollë kombëtare në Shkoder. Ketë punë e dishmoi edhe qeverija e Turqvet të rí, të cillt, nonsè shkollat kombtare shqype s'i kanë pasë fort per zêmer, me gjithkëta Shkollen Françeskane e deshten e e nderuen, pse e shihshin edhe vetë se, nder shkolla të Shkodres, Shkolla Françeskane ishte ajo, në të cillen mâ pak kishte dorë influenca e huej. Me 24 të Marsit 1912 Shkolla Françeskane, e vetmja nder shkolla të kështenimit, kje nderue prej Ministrit të punve te mbrendshme të Turkís, i cilli erdh e e pau e i lavdoi mësuesat e xansat. Valija e komandari i ushtrís së Shkodres prorë dhanë të holla per me u ndihmue xansavet të vorfen të shkollës s'onë. Edhe këta âsht meritimi i A. Fishtës, i cilli dijti me jau hanger zêmren edhe atyne, qi, me parime të veta, ishin kundershtarët t'onë. Edhe në nji tjeter-mënyrë qeverija e Turqvet të rí e diftoi nderen e çmimin e vet per shkolla t'ona. Atëherë kúr qeverija desht me çilë shkolla shqype në Malcí, lypi prej A. Fishtës t'i shenjojte per mësuesa do djelm qi kishin krye këndimet në shkollen Françeskane. E njimend A Fishta i pat paraqitë qeverís 17 kësi djelmsh, të cillt ndoshta kishin hí në punë, por të perziemet, qi erdhen mbrapa e lufta balkanike jau lagen letrat Turqvet të rí.

Me 19 të Dhetorit 1911 shkolla e jonë mbushte të 50-ten vjetë të themeluemit të vet. Në këtë rasë kje mbajtë nji argtim letrar-muzikuer, në të cillin erdhen auktoritetet qytetnore e ushtarake të vendit të kryesueme prej valijet e prej komandarit t'ushtrís, Hasan Rizá Begut, kryeipeshkvi i Shkodres, Emz. J. Serreqi me pêsë ipeshkvij tjetër — njani dikúr xansë i Shkollës Françeskane — shum perfaqsuesa të Klerit shekullár e rregulltár, të gjithë zyrtarët e konsullades austro-hungare e perfaqsuesat e

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

konsulladevet tjera, zotnít mâ të ndritshemt e qytetit të të Shkodres: katolikë, muslimanë e ortodoksë.

Punët letrare, qi u paraqiten në ketë argtim, kjén gati të gjitha t' A. Fishtës; e, tue pasë plot me mendime kombtare, të gjithë e mbajm në mend entuzjazmin qi ngjallen në zêmra të të gjithvet. Ligjiruesat prorë do të ndaleshin, pse brohorimet krisëshin per gjitha anësh.

Në ketë rasë Klubi «Gjuha shqype„ i Shkodres i fali Shkollës Françeskane dy basoriljeva, qi përfaqsojn Fén e Dijen. Ky Klub edhè me 29 të Kallëndorit 1911 në salë të palatit kryeipeshkvinuer, tue pasun per krye kryetarin e nderit t' Emz. Ják Serreqin, i fali At Fishtës nji kunorë argjandit në shêj evarije per meritime të tija letrare. Në Ketë rasë kryetari i Klubit, z. Ndoc Çoba, lexoi nji ligjiratë fort të bukur me fjalë shqype të zgjedhuna. Ketë ligjiratë e lavduen të gjith ata, qi e ndien.

At Fishta si rregulltár drejt per-drejt nuk ka marrë pjesë kurr në punë politike. Me gjithkëta mundet me u thanë, se, simbas konstitucjonit të Turkís, At Fishtës i âsht dashtë me marrë pjesë gati në të gjitha punët politike, qi kanë mujtë me pasë ndo' i farë randsije. Kështu p. sh. kúr në 1917 kryeipeshkvi i Shkodres shkoi në Podgoricë si ndermjetës paqit ndermjet qeverijet e malcorësh, muer me vedi Emz. Bumçin e A. Fishtën.

Në Kohë të qeverís nderkombtare At Fishta drejtoi të perkohshem "Hylli i Dritës", e cilla kje pelqye fort prej gjith. Kombit. Por mjerisht nuk mujti me krye as nji vjetë. Do artikuj t' At Fishtës kundra asish, qi ishin tue u mundue per rrenim të Shqypnís, nuk u pelqyen prej do zotnísh të mëdhaj, e prandej "Hyllit të Dritës" i u desht me u ndalë së botuemi.

Nen qeverí austro-hungare qiti fletoren "Posta e Shqypnís", e cilla duel me rregull dý herë në javë. Perkah ana e gjuhës, sado qi artikujt — si i thonë njij fjale — u shkruejshin në kambë e në dorë, me gjithkëta

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

disa kësi artikujsh kishin me mujtë me u marrë si shembuj gjuhet. Per kah ana e mendimit kombtár âsht e dijtun se "Posta e Shqypnís„ nuk ka mujtë me i zhvillue mendimet e veta ashtu si ka dishrue. Por ata, qi kuptojn sa e rrebët âsht çenzura në kohë të luftës, a thue do t'i vêjn faj per ketë punë "Postës së Shqypnís„ ? Se sa fort populli i Shkodres e ka pasë per zêmer "Posten e Shqypnís", e ka diftue tash mbrapa, sidomos me demonstracjon të bâm per tê me 28 të Nandorit 1918.

Këtu kishte me u dashtë me thanë ndo' i fjalë per At Gjergj Fishten si gojtár e predikatár, por, mbasi vendi në ketë të perkohshme âsht i ngushtë, e mbasi n' ato vende, kû mâ të shumen këndohet "Zâni i Shna Ndout", A. Fishta âsht i njoftun, prandej s' âsht nevoja me thanë shum fjalë permbi ketë punë. Mjaft âsht me thanë se i njef mirë mâ të mirët oratorë të huejë, si Segneri-n, Bossuet-in, Fénélon-in e tjerë. Tue ndiekë këta oratorë të permendun, A. Fishta âsht sot nji predikatár, qi me predikime të veta, jo veç âsht ndera e predikatarvet të Shqypnís por kishte me lanë nderë edhè në çdo qytet t' Europës...

A. P. Bardhi O. F. M.

(Xierrë prej „Zâni i Shna Ndout", 1919, Nr. 2, f. 20)

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

JETA E VEPRA FETARE
E
AT FISHTËS

Kushdo ká pasë fatin me pasë sado pak të shkuem me At Fishten, kà mujtë me u kujtue se ai ishte me të vertetë nji nieri fetár, atdhetár e rregulltár në vesbtrim të plotë të fjalës. "Fé e atdhé„ kje programi i të Pervajtueshnit. Per fé, atdhé e Urdhen të vet punoi pá prâ me të gjitha fuqit e shpirtit gjith kohen e jetës së vet, e me aq fryt, sá dukej nierë i derguem prej Perendís per të ringjallë e naltue kombin e vet të mjeruem per sá shekuj.

Me arsye kje thanë per tê se: "Fetár i bindun, ká dijtun me gjetë pajtimin e detyravet të besimit me ato t' atdhetarizmes: neper veprat e tija fatosi i Shpypnís s'onë nuk dallohet prej êmnit por prej vepres shqiptare". 1)

Na si të tillë kemi dashtë t' a pershkrnejm, por tue kjênë se shumkuj nder intelektualët t' onë e së huej deka e tij u ká dhanë shkas me folë e me shkrue sidomos mbi vetí të tija poetike, letrare e politike, na po perqandrohemi t'a kujtojm At Fishten, mâ fort se tjeter, si meshtar e si frat, të cilat ciltí figura e vertetë e tija kishte kjênë e pá-plotsueme.

Thamë sipri, e jo pá mendim, se At Fishta, dukej nierë i derguem prej Perendís per të ringjallë e naltue

1) «Hylli i Dritës», Vj. VII., Nr. 10 fq. 548.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D R

kombin e vet të mjeruem per sa shekuj. E njimend per i tillë ai na diftohet qyshë në fëmíní. Ishte ende ferishte, kurë, per fat të tij, shënjohej si famullitár në Troshan At Marjani prej Palmanovet (Udine) nji nder misjonarë françeskaj mâ në shêj të këtyne kohve të mbrame. Meshtár fort zelltár per fé e mik i madh i Shqyptarvet, ishte edhe burrë per dukë, fjalë e vepra, e prandej në Kosovë, ku kishte sherbye si famullitár do vjetë të mira, njihej me êmen "Marjan Pasha". Tue u gjetë ky nji dishdite per sherbim letár në Fishtë, vendlindja e At Fishtës, katund qi shkon me famullín e Troshanit, i takon me u ndalë te shpija e Ndokë Simonit (kështû quehej i ati i At Fishtës). Aty i bjen në sŷ nji fëmi i vogel, gjashtëvjeçar, me êmen Zef. Pa tjeter u a lypi prindvet t' i a ipshin me e rritë me shpenzime të veta në shkollë. Ata n' e parë pîhen, por tue i u vû per së forti, nuk mujten me i a prishë atij farë meshtari e i a dhanë. At Marjani atëherë merr fëmin e e çon në Shkodrë te nji mik i tij i perzemert, me porosí t' a mbâjte si të vetin e t' a ngjitëte në shkollë.

Mbas pesë vjetësh At Marjani së bashku me At Gjampjerin prej Bergamo çilen në Troshan nji kolegjë per fëmí, qi dishrojshin me marrë jeten rregulltare françeskane. At Fishta, i cili ishte atëherë njimbëdhetë vjeç, lypë e shkruehet mâ i pari nxanës.

Per fat, mbasi kreu shkollen fillore në Troshan, kje çue në Bosnje me bâ këndimet e filozofís e të teologís. Aty, posë qi pat trajtimin e jetës rregulltare e meshtarije, shka mujte me pasë edhe ngjeti, u gjet në nji vend ku mujti të perfitojë tue kundrue sí zgjuheshin ndiesit kombëtare e letrare t' atij populli, qí, si Shqypnija, tue pasë vuejtë per shekuj nen zgjellë turke, kishte ndejë larg çëdo perparimi. Ma teper, aty në pranín e të famshmit poetit françeskan At Gega Martic muer nxitje me e ndjekë, si mâ vonë, mbasi këtheu n' Atme, i gajret e e shti-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

ni në valle, At Leonardi de Martino (italo-shqyptár) i Provincës françeskane të Puljes, të cilit letratyra shqype do t'i a dij vleren tue kênë se ai kje i pari qi e dishmoi shqypen të zojen per çëdo ritem të poesís klasike. Kështu, At Fishta, muer zemer me i a nisë themelimit të letratyrës së vertetë, e cila të synojte edhe mâ fort lirín e atdheut.

Krye mâ së mirit të gjitha këndimet, qi lypen per zyren e meshtarís, në Bosnje, këtheu n'atme, kû mejherë, mbasí u shugurue meshtár, e e tha meshen e parë në Troshan me 26 Fruer 1894; u shenjue lektor në kolegjen serafike. Prej këndej kje dergue si kapelan në famullín e Lezhes; e mandej, per ndonji vjetë, kje famullitár në Gomsiqe, n'Abaci të Mirditës. Në këto vende At Fishta u diftue meshtar fort i zellshem per të kryem zyren e vet, e shka i teprojte kohë, e perdori me njofët ciltít e popullit të vet, e me diktue bukurit e gjuhës shqype. Perpjekjet me Lekë në Leshe, e me Mirditas në Gomsiqe, i vleften fort per me njoftë nevojët, dishiret e aspiratat e atyne fisevet luftare per natyrë, kanuni e zakonet e të cilvet permbahen në burrni, trimni, fisniki, besë e nderë. Veprat e tija të botueme mâ vonë na dishmojn kjartas ket pohim t'onin. Qyshë atëherë At Fishta u kujtue se per të naltue gjejen fetare e kombtare, lypej qi populli shqiptár të zgjohej prej asajë gjêje së plozhtë intelektuale e kulturore, per me mujtun ashtu me merdue per lirinë e vet kombëtare. I u mbush mendja plotsisht se feja do të mbërrijte në lulzim e lumni, kur në lulzim e lumni do të mbërrijte kombi shqyptár. Mbas këti filli punoi sa kje gjallë, e aq me të dhanun, sa dashtnija ndaj fé e atdhé në At Fishten janë të padame. Por jo vetun religioni, por edhe dishiri qi t'u api brêznivet të reja modele mirerritjeje e atdhedashtnije, janë qi e nxiten At Fishten me punue aq me të dhanun per trajtimin e letratyrës shqype.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Posë këtyne pak vjetvet, At Fishta jeten e vet e ka kalue të thuesh krejt në Shkoder. E këtu ma fort se askund e ka zhvillue veprimin e vet fetár e kombëtár.

Kur në vjeten 1905 botoi nji pjesë të kryevepres së vet me titull "Lahuta e Malcis", të gjith mbërrîjten me njohtë zotsin e tij poetike, e se sa i kishte vjehtë perpjekja me Lekë, porsá i ra me fillue jeten e vet si meshtár. Fjala, gjuha e popullit, e naltueme edhe e zbukurueme prej hartit letrar, âsht e perdorun aq bukur sa nuk dijti me i u avitë kurrnji perpara tij. Por me aq At Fishta nuk u ndal: shkrimet e botimet e tija u shumuen kohë mbas kohet në poezi e prozë, kështu qi fama e tij muer dhén, sa edhe per së gjalli kje njohtë njaj zâni "Poet Kombëtár".

Ndêja e At Fishtës në Shkodrë i dha rasë me u njohtë me intelektualt e Shqypnís e me bashkëpunue me ta per rilindjen fetare e kombëtare. Posë predikimesh e konferencash të bâme shpesh e shpesh në kishen e Gjuhadolit, ky nuk u kursye me marrë pjesë, në rend me konferencjerë tjerë, në rasa të ndryshme, edhe nder kisha tjera të gjytetit.

Por At Fishta nuk e perdori gojtarín e vet të jashtëzakonshme vetem tue rrahë çashtje morale e apologetike nder kisha. Ky shihet tash e parë tue marrë pjesë nder metingje, a tue bâ fjalime shoqnore, atdhetare e politike në vende publike. E, kur ndokush me shkrime, me fjalë a vepra, ká guzue me i u ra ndesh interesavet të fès, t'atdheut a të Provinçes franceskane shqyptare, At Fishta ka kjenë perherë gati me i u kundershtue me shkrim, me punë e me fjalë, ndjeri sá i ka ulë kryet e e ka bà me heshtë. Mbi këto çastje kemi shum artikuj në perkohshmen "Hylli i Dritës" a në broshura të veçanta. E vertetë se nder këto shkrime disa heresh At Fishta âsht i vrashtë e s'i a kursen kuj. Por do dij-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

të se në këso rasash këtij i âsht dashtë me pasë punë me shkrimtarë, qi si anmiq të qitun të fés krishtenë, a të Shqypnís, kanë shkrue pa farë nierzijet a per pasjon, per të vetmin qellim me poshtnue.

Jeta publike e bâni At Fishten të hij edhe në çastje politike. I ndezun per lirín e lumnín e vendit të vet, nuk i u da kurrkund popullit të vet, e kurr s' ndej dorëjashtë, kur e lypi e mira e fés, e atdheut o e Urdhnit të vet. Mund të thomi pa farë dyshimit se ky kje nieri mâ i çmuemi e mâ i nderuemi në mbarë Shqypnín; kje eksponenti e perfaqsuesi mâ i verteti e mâ i miri i popullit shqyptár. Në ndrrimet e shuma të qeverivet të hueja e t' ona, At Fishta u gjet gjithmonë gadi me mprojtë interesat e fés e të kombit. Bâni çmos me i rritun çmimin e nderen Urdhnit françeskan, e me e shtî në rrethin e veprimtarís kombëtare. Shum do t'i diehet këtij në kje se sod françeskanizmi këqyret me sŷ simpatijet n' anekand Shqypnín, e çmohet vepra fetare e kombëtare e zhvilluem prej si.

Në sŷ të ciltivet të jashtzakonshme t' At Fishtës, Provinçja françeskane e Shqypnís, per të cilen kje nji nder pertrîsët mâ kryesorë të ringjalles së sajë, e kujtoi me zyre mâ me randsi e delikate. Ky posë qi kje famulltár, drejtuer shkollash fillore e gimnazjale, drejtuer i shtypit e *Prefectus Studiorum*, kje edhe sekretár i Provinçes, Guardjan, Definituer, Kustod e Minister Provincjal.

I dhanun mbas hartevet të bukura u mundue me u shtî në zêmer nxansave andjen per të. Vetë kurë e lypi nevoja, bâni plane kishash, kuvendesh, qelash etj. Pertrini e pasunoi Biblioteken e Muzeun e provinçes.

Këtu, per me i a paraqitë lexuesvet figuren e vertetë t' At Fishtës, na duket me udhë të bâjm nji shmangmenî, tue çekë veprat e tija mâ me randsi fetare e profane, si edhe datat mâ perkujtimtare të jetës së tij.

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKODËR MARIN BARLETI

Siç dihet, At Fishta na ka lanë shum vepra të botueme e të pabotueme. Veprat mâ me randsí, qi botoi njehen: "*Lahuta e Malcis*", "*Vjersha të Pershpirtshme*„ "*Anzat e Parnasit*", "*Mrizi i Zanavet*", "*Pika Voeset*", "*Vallja e Parrizit*", "*Juda Makabé*", *Gomari i Babatasit*", "*I Ligu per mend*", *Shna Ndou i Padues*", "*Jerina*". Nder të pabotueme: "*Dredhít e Patukut*", «*Gjokë Tarçuku*» (të Molièrit t' adoptueme prej tij), "*Kryepremja e Shen Gjonit*", "*Hajrija*".

Me vepra të tilla At Fishta fitoi nderim e çmim jo vetem para sivllazenvet të vet, por edhe para njerzvet të mëdhaj të shekullit. Nuk âsht çudë prandej ke u shihte tash me kryetarë e marshtruesa të vendit, shpesh herë me senatorë të mbretnivet në komisjone, tash si legat i derguem në qytete të mbretnivet të ndryshme, per me traktue punë me randsí të madhe. Vjetin 1911 u dergue në Podgoricë prej qeveris turke bashkë me Emzot Serreqin e D. Luigj Bumçin (bâ mâ vonë ipeshkev i Lezhes) me u marrë vesht me komitetin "Pro Albania" mbi mënyrë se si me u pajtue me Lekët e Malcís. Vjetin 1919 shkon si Sekretár i Pergjithshem i Dergatës shqyptare në konferencën e paqit në Paris. Në mâ të paren legjislaturë të Shqypnís së pamvarshme zgjidhet Deputat i Shkodres e në Gusht 1921 edhe Nensekretár i Parlamentit. Si perfaqsues i Shqypnís shkon në Konferencen interbalkanike n' Athinë (1930), në Stambolë (1931), në Bukuresht (1932).

Datat mâ me randsi të jetës t' At Fishtës janë këto: Vjetin 1899, pranë Abatit të Mirditës, t' Emzot Prend Doçit, njehet nji nder themelúes e pjestár mâ veprues të shoqnis "Bashkimi". Emnue Drejtuer i Shkollave françeskane ne Shkoder, si mâ i pari Drejtuer Snqyptár, shtjen gjuhen shqype si gjuhë mësimit: këta ndodhë vjetin 1902. Nisë bo imin e parë të kryevepres "Lahuta e Malcis" në Zarë vjetin 1905. Shkon në Kongresin e Monastirit (1908)

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

si perfaqsuesi i Shoqnís Bashkimit, ku i zgjedhun Kryetár i Komisjonit per të caktue alfabetin, bân të pranohet në parim alfabeti latin mbas systemit të Bashkimit. Në levizjet per indipendencë (1910-1914) merr pjesë ku direkte ku indirekte. Themelon të perkohshmen "Hylli i Dritës" vjetin 1913, tue mbetë gjithmonë Dreitues i sajë. Nen Zotnimin Austrijak merr mbi veti e drejton fletoren "Posta e Shqypnís" (1916). Shi në k t vjetë bâhet pjestár i Komisís letrare, ngrehë në Shkoder. Me 21 At Fishta mujti me themelue edhe nji Gimnaz-Licé, q kje mâ i pari qi perdori shqypen si gjuhë mësimit. Vjet n 1937 boton të kryeme kryevepren e vet "Lahuta e Malcis".

Se sa në çmim kje vepra madhshtore e tija mund të shihet edhe prej shka po shênjojm: Klubi "Gjuha Shqype" i Shkodres, i paraqiti nji kunorë argjanit (1911); mbretnija e Turkís i çoi dekoraten *Mearif* (1912); mbreti i Austris dekoraten *Ritterkreuz* (1912); gjyteti i Beratit nji pupel (pendë) arit (1913); Piu XI *Medaglia di Benemerenza* (1925); Parija e Urdhnit Françeskan e nderoi me titullin "Lector Jubilatus" (1929); Greqija i dergoi dekoraten *Phoenix* (1931); qeverija Italjane e bâni "Accademico d'Italia" (1939).

Si shihet edhe prej këtyne pak shênjimevet, At Fishta e kaloi jeten tue punue me gjith fuqi të shpirtit per të miren e fés, t' atdheut, e t' Urdhnit të vet. Në jeten e tij âsht per t'u vû oroe, se sado qi i rá mêvi me kalue shpesh ditët në mjedis të shekullit, dijt nve u prû në nji mënyrë të pershtatshme gjêjes së nji rregulltare sa me i lanë gjithkund nderë Urdhnit të vet e Kombit qi i perkitëte.

Kaq sa me pasë nji idé të përgjithtë mbi jeten e veprat e At Fishtës, si meshtár e si atdhetár. Po kalojm tashti me tregue disa epizode, shprehje e mendime të tija të pabotueme, prej të cilavet të mundet lexuesi me e kundrue edhe mâ kjartas At Fishten si meshtár e si frat.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

* * *

Si u çek edhe sypri, figura e At Fishtës, shkelxen në driten e vertetë kurë në tâ kundrohet jo vetem dijetari, por edhe frati e meshtari. Per kështû ai u diftue sá kje gjallë kudo e në çëdo rasë, e per këta mbahej kryenaltë. Se sa e ndiejte vetin meshtár, e se çë detyrë kishte si i tillë me i dalë per ballë çëdo kundershtarit, e difton, nder sa shkrime, edhe vetem broshura "Komsija e kleri katolik". Por shka mprojti me shkrime, e diftojte edhe me jeten e vet rregulltare. Kur në vjeten 1914 At Fishta ishte i paditun në Rromë prej qeverís internacjonale të Shkodrës si nier i rrezikshem per qetsín e vendit, P. Domenico Facin, atëherë Komisár i Françeskajvet të Shqypnís, në relacjonin qi i epte P. Generalit t' Urdhnit, thojte se «ai e mbajte At Fishten per mâ te mirin nder subjektat e vet„ 1).

Prej njaj letre qi i shkruete njaj sivllaut të vet prej Amerike (New-York, 11 Marc 1922), po nxjerim shka vijon: "Të djellen dha urdhen Kapidani me u bâ *il servizio divino* në vapor si per katolikë si per protestaj, pse do t'a dijshë, qi si Inglizt si edhe Amerikajt janë nierz fejet. E per me t'a forcue edhe mâ teper ket fjalë, due me të kallxue nji punë:

"Në vaporrin, në klasë II, ishte veç nji prift Protestant, me të shoqen, e vetem un Meshtár katolik. Prifti Protestant ishte teper i hallakatun: flitte teper, pite, lote, si çëdo tjeter shekullár. Un domosdo rrijshe urtë, as pijshe, as lojshe, as u hallakatshe ashtû pa nierzí; por rrishe në kabinë tuj këndue a tuj shkrue, e tuj thanë uficen — *si nescis orare, vade ad mare.* Të gjith më ndërojshin, sado qi un ishe katolik e nuk dijshe Inglizçe. Të gjith m' a dijshin êmnin: Mister Fesha... E tue pá *il Maestro di Casa*, se un në kabinë — tuë kenë se ishin kater vetë

1) Prej epistularit t' At Fishtës.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

mbrendë — nuk mujshem me e pasë qetsín e nevojshme, më lshoi nji zyre të mirë fort të vaporrit, ku un mujshe me shkue e me punue diten edhe naten, kurdo ci të dojshe. Me këta due me thanë se si Inglizt si Amerikajt kan ndiesi fetare„ 1).

Gjithnji prej epistularit t' At Fishtës, po nxjerrim dishka mbî Parigj (17, IV, 1919): "Parigji âsht nji gjytet shum i madh e shum i bukur... Popullsija duket serjoze e âsht e ardhshme e e edukueme mirë. Un shkoj me petk françeskan, e djeri tash s' m' âsht bâ me thanë mâ i vogli dispjek, poendè diftojn shum begení. Do të thom se edhe këtû âsht besim i madh si edhe në Rromë . . . „2).

Nji ditë prej ditësh, mbasi At Fishta u bâ "Accademico d'Italia", nji nder sivllazen po i ep titullin "Eccellenza". Ai na siellet e na thotë: Ishem tash do ditë i grishun në nji darkë zyrtare. Njani nder të grishun habitshem, ke më njihte, më thrret me êmen "At Fishta», por tuj i rá në mend mejherë se na demek ishim bâ "Eccellenza", më lypë të falun me këto fjalë: "Eccellenza, më falni ke habitshem nuk perdora titullin qi ju perket. Me gjith këta, me folë të drejten, un si fetár qi jam, ndiej nji gëzim tue i thanë Meshtarit "Padre". Lêne, të lutem, i pergjegja, se ku flet zemra, flet gjithshkafja. — Me folë të drejten, mâ teper më kanë prekë zêmren ato fjalë të thanuna me shum nierzi; se gjith tymtaja e "Eccellencës„ qi më rrethoi deri më sod. Prandej un jam se jam Pater Gjergji i perparshem, i cili nuk habitet mbas komplimentavet, por don zemer e sinceritet".

Tue na kallxue nji ditë se si kishte pasë nji audjencë të gjatë, vjetin 1941, prej Shêjtnis së Tij Piut XII, na theksojte interesimin e Tij per gjejen fetare e kombëtare të vendit t'onë, e gëzimin qi kishte per zgjedhen e tij

1) Prej epistularit t' At Fishtës.
2) Prej epistularit t' At Fishtës.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

si "Accademico d'Italia". "Asht kjo nji nderë per fé, per Urdhen e kombin t'and, — kishte thanë Shêjtnija e Tij — prandej un si Mëkambës i Krishtit kam pse pergëzohem me tý, me Urdhnin t'and e me Kombin t'and". "Tue u gjetë para Shêjtit At Papë, e tue ndie prej Tij fjalë të tilla, ndiejshem në veti, na thojte At Fishta, at gëzim qi ndien nji fëmi, kur i ati e levdon faqe per sjedhen e mirë të tijnë".

* * *

At Fishta kishte nji devocjon e nderim të madh ndaj Zojen e Bekueme. Si poet i kushtoi së Lumes disa nder mâ të bukurat poezí të vetat. Se djeri kû shtyhej ky devocjon na e dishmon faqe ky episod qi na po e nxjerrim prej epistularit të tij 1) ku difton se si i duel me ndreqë nji kunorë argjantit per truporen e Zojës Imakulatë në Troshan:

"Janë po dý javë qi t'a kam ndisë kunoren. A të ká mbërritë? Shpresoj se ké me kênë kondend. Kam pague per të 893 Frês; perse, si të kam shkrue, e kam bâ të ndreqej argjantit. E e Lumja Zojë e ka pelqye aq ket meu lim tandin, sa ajo vetë ka dashtë me u kujdesë per shpenzime. Nji personë e pershpirtshme parigjine tue pasë ndie, se une kishe pasë bâ me ndreqë nji kunorë per truporen e Zojës së Bekueme, pa më pasë pá kurr, ká bâ të m'u dorzojshin 850 Frês, çmuni i kunorës, perse tjerët 43 Frcs janë shpenzime postare. Jam kênë aq kondend per ket nderë të së Lumes Zojë, sa prej dishirit me i a dijtë, n'e nesre, tue dalë prej kapelet, mbasi kishe çue Meshë, i mora dorën ajaj truporje së sajë e i a shterngova ashtû zadrimonje, sa i a këputa... Per fat se

1) Parigj. 6-10-1922.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

njof nji hartist truporesh, e shpresoj se kam me e shperblye ket komplement... harushe, bâ së Lumes Zojë".

Në nji leter tjeter, të çueme prej Livorno (15 Kallnduer 1934), shkruete nder tjera edhe këta: "Në shekullin e kaluem kishte pasë pasë këtu në Livorno nji *maremoto*, e viza deri ku kishte pasë hypë ujët, âsht e caktueme neper nji figure të së Lumes Zojë. A e din sá nalt âsht ajo figure prej toket? sa prej klaustrit të kuvendit t'onë e per buzë të pullazit të Kishës! Me të qitë mneren sod me e pá me sŷ. Para kësajë figurje gjyteti mban ndezë natë e ditë nji kandil; pse në gjith at gazep kataklizmi gjindja kishin pështue shëndosh e gjyteti s'kishte pasë dame të mëdhá. Per njimend nji mërekulli e Zojës. E s'mundet me kjênë tjeter veç se nji mërekulli. Duehet me e pá vizen djeri ku kishte pasë hypë ujët! A e din, se sa herë ndiehet ndo nji krizem në Kuvend, mue më perqethet shtati, prej mëneret t'asajë vize" [1]).

Ky poetë i madh lutëte Zotin e nxitëte edhe të tjerët me u lutë per të miren e të mbaren e kombit. Me 17-IV-1919 i shruete prej Parigjit Guardjanit të Kuvendit të Troshanit nder tjera edhe këta. "Sido kjofët, ké bâ me lutë familjen rregulltare e famullin per mbarimin e mirë të këti misjoni: Âsht Zoti qi kundron mbi shartet e popujvet" [2]).

Se sa fort ka kjênë i kapun me fén katolike e me msimet e saja, e se sa fort âsht mundue këto msime me i shtî në zemra të krishtênvet, na e dishmojn jo vetun predket, konferencat e punimet e shuma qi nâ ka të shtypuna aty-këtu, por edhe veprat e tija në poezi e prozë si: *Vallja e Parrizit*, *Vjershat e Perkpjetshme (Inni Sacri)* t'Aleksander Manzonit, *Kryepremtja e Shën Gjonit*, *Juda*

[1]) Xjerrë prej epistularit t'At Fishtës.
[2]) Xjerrë prej epistularit t'At Fishtës.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Makabé, Barít e Betlemit, Shen Françesku i Asizit, Shen Luigj Gonzaga, Shen Andou i Padovës etj. etj.

* * *

Si françeskan i vertetë, në çdo rasë mundohej veç me bâ mirë. Vepra e tij kishte perherë nji qellim të naltë e shêjt, e nuk kursehej kurr, kurë e lypte e mira e fés, e Urdhnit a e Kombit. Ai perpjekjen e rregulltarit me shekull e mendojte kështu: Âsht e vertetë se nji personë rregulltare e dhanun mbas studimi nuk do të gjindet në perpjekje me nierz, veç per me u ndimue e me i dashtë: perse ky âsht, besoj, i vetmi qellim per të cilin Zotynë e krijoj nierin jo vetem t' arsyeshem, por edhe të shoqnuem. Me gjith këta nder disa rasa jete, filozofi rregulltár gjindet i ngushtuem me u prû me nierz edhe me egersí, due me thanë kurë disa vehtje janë per randim të shoqnis, perse në ket rasë âsht vetem "per accidens" qi veprohet kundra nierit, tue e lypë e mira e perbashkët me u lanë mbas doret dobija private. Po kje mandej rregulltari filozof i ngarkuem prej shoqnis së cilës i perket me ndonji zyre publike, un kujtoj se âsht në detyrë me i diftue dhambët atij qi guxon me i u kercnue mirëvojtjes së shoqnís" [1]).

Sa per kah qellimi i vepravet ai kështu shprehet: «Mue më mjafton qi mundi i em t'i ketë mbërrritë qellimit, d.m.th. me edukue publikun tue e nxitë kah perparimi e atdhedashtnija [2])» Me *Odisén* kam dashtë me paraqitë ngallnjimin e lirís, si me Shen Françeskun vllaznimin e me «Kryepremjen e Shen Gjonit» ajinjisimin mbas veshtrimit kristjan» [3]).

Mendja e squet e ndiesit e bindshme të tijat nuk i

[1]) Prej epistularit të tij me datë: Shkoder, 30-III-1911.
[2]) Xjerrë prej epistularit t' At Fishtës.
[3]) Xjerrë prej epistularit t' At Fishtës.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

lêjshin pushim, kurë i a hîte njaj pune. Veprat e shuma të tija, të botueme e të pabotueme, posë zyrevet qi i u desht me vuejtë, na e dishmojn karakterin e tij burrnuer. Qe shka i shkruete prej Shkodret me 10 Nanduer 1909 njaj sivllaut të vet per me i dhanë zemer me krye dý konferenca të cilat i kishte marrë mbi veti me i bâ në rasë të sbtatë-qindvjetorit të Shen Françeskut [1]).

«Per me e perballue hartin e oratoris, lum shoqi, do të thom dishka mbî at poetik. Por para se të i a nisi me folë, larg këndej ves i mallkuem i krenís! Drami mbí Shen Françeskun ká vû tashmâ dy gishta pluhen mbi syprinë, perse âsht kênë krye që me kohë prej të pervujtit të nenshkruem, qi ka nderen me kênë mbajtun per dishka prej tejet. Lum shoqi-dliri mirë veshtë! — në 12-XII dit, po në 12-XII dit kam shkrue 1200-thom njimi e dyqind vjerrsha njimbëdhetë rrokshe e shtat-rrokshe me disa *arje*, e të gjitha vjershat janë të rrimueme ndershej veti. Drami âsht shkrue në menyren e asajë të Metastazit. Pra, lum shoqi, njiqind vjerrsha *in media* në ditë. Diten e mbrame, në tri orë e gjysë të mgjesit, kam shkrue 154 vjersha; por kjeçë aqë molisë sa per dý ditë kam pasë nji dhimbë krejet të madhe. Metastazi ka punue në 18 dit kund nja 1500 vjerrsha. Tue pasë para sysh gjuhen shqype, korin, meditacjonin, Meshen e kuvendit, Shkollët, trazimet e fqivet etj. etj., mundem me thanë se kam caktue nji „record„ në poezin t'onë. Larg këndej, ves i mallkuem i krenis!».

«T'i lâm llafet m'andesh: mbaro me andje shka djeri tash ké punue me cenë, e shpresoj se nuk kemi me u bâ me na ankue . . . ».

Si nierë fejet entuzjazmohej kurë ndiete a shihte ndonji gjâ të mirë; e mirrte shkas të ri me punue a së pa-

[1]) Xjerrë prej epistularit t' At Fishtës.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

kut me sajue punime të reja. Me 20 Marc 1911 shkruete per Martirët e Stuhles (Kosovë) më nji leter njaj shoqit këso doret:

„. . . Edhe vetë e kam nji dorshkrim frengisht mbi salvimet e familjeve katolike të Stuhles në Cernagorë. Me të vertetë se âsht fort interesante: tue e lexue nuk kam mujtë me nalë lotët prej permallimit per ata martirë të shkretë, qi me aq duresë kristjane kanë bartë ma të çuditëshmet mizori prej anës së salvuesvet barbarë. . . Edhe un e sjedhi neper mend me bâ nji punim letrár i pështetun mbî ket histori: por Zoti e din se kurë ka me më dalë kohë me i a hî kësajë pune[1]).

Prej Parigjit me 13 Fruer 1920 lajmote nji shoq të vetin se: "Javen qi shkoi — me 5 Fruer — Monsignori (Emz. Bumçi) e un kemë shkue në Bruxelles e mbandej në Moelines, per me u pjekë në Kardinali Mercier, i cili na priti me nierzi e dashtni të madhe. Atij t'i thuesh Prelat! Nji burrë sa P. Bonë Nikaj i nalë, i thât por i bâshem në shtat, me do sŷ të kjarët, me nji hije burri sa m'u kënaq zemra tue mendue, se âsht Prelat i Kishës Katolike. Kardinali e muer per zemer çashtjen t'onë e tha, se ka me i shkrue mbî ket punë Balfurit, Kardinalit të Londonit, Marshalit Fosh, Dechanelit Milerandit . . . „[2]).

I pervujtë sa i dijshem, nuk kishte merzi me ju qasë çëfardo nieri. Kënaqej kurë i bite rasa me a gjetë nder bebe. Kjo mirësi e zemers së tij i kënaqonej edhe në fëtyrë, kah gadi perherë gjindej buzë-qeshun. Nder biseda i pershtatej zotsis së ndigjuesvet: me gjithkend ishte fort ardhshem e i nierzishem. Kurë i bite me folë per veti e bâte vetem pse e lypte nevoja, si në nji intervistë etj, per ndryshej, e kishte fort merzi. Lexote veç shkrimet e

[1]) Xjerrë prej epistularit t'At Fishtës.
[2]) Xjerrë prej epistularit t'At Fishtës.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

veta shum kuj e lypte gjykim per to, tuj mos e mendue vetin të pagabueshem Nji ditë tue i rá me folë per veti na tha edhe këto fjalë: "I falem nderës të Bukrit të Qjellvet qi më shëndriti me u bâ frat, per ndryshej, djali i vogel i Ndokë Simonit (kështu quhej i ati), kishte dalë nji alamet katundarit qi çëké me tê!»

At Fishta kishte nji dashtni vertè kristjane, dashtni të përgjithtë, dashtní pa interesë. Ishte bukur me pá Poetin Kombëtár, Akademikun e Italís, ke s' harrojte se ishte perpara franceskan, tue ligjirue e tue u kujdesë per çëdo frodë nieri mjaft t' i dilte me bâ mirë: se si me i pakue vujtjet e mjerimet, si me qetsue zêmrat e pezmatueme. Njaj qi diftohej krejt zjarm, kurë ishte puna me i dalë zot të drejtavet të Kishës e të Atdheut, ishte krejt zêmer kurë i sillej kush me shpresë per ndonji nevojë. Veç nji Zot e din se sá u mundue t'u shtojhin intelektualt shqyptarë. Ai me influencë të veten, herë prej qeverijet austro-hungare, herë prej qeverijet Shqyptare, herë prej qeverijet italjane u nxuer bursa djelmoçavet shqyptarë, kristjan e muhamedan; sa tjervet u gjetë zyre e punë. Mandej, sa ngatrresa e gjaqe pajtoi, sa libroi prej burgut, e mâ se nji e shpetoi edhe me krye, pse i gjikuem per dekë. Neve qi kemë jetue per do vjetë të mirá me tê, na ka tokue me e pá ke kujdesej edhe per nierz të lanun e nevojtarë të qitun, e mâ se nji herë me mprojtë me të dhanun djeri magjypët. Nji ditë prej ditësh tue na pershkrue nji udhtim, na ankojte ata të shkretët, të laskaruem e të perbuzun prej gjithkuj brêz mbas brêzit.— «Do të punoj nji *ode* per ata të shkretë, — na thojte — e do t'i flas mbretit të kujdeset me e permirsue gjêjen e mjerë të tyne", Por tue u kujtue se disavet nesh nuk po na pelqejte ajo bisedë, merr e na thotë: "E shoh se disave nuk po u pelqen ky mendim i êmi, e prâ un çuditem si nji meshtár i Krishtit mos të ketë dhimbë per nji çetë nierzish aq të shkuem dam e të lanun mbas doret

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D Ë R

prej gjithkuj. Krishtit nuk i vite marre me qasë ngjat vetit e me u mundue edhe per farizej e publikaj si per gjith të tjerët".

Por kjo dashtní shtŷhej edhe mâ pertej, shtŷhej deri në heroizem. Kurë ishte At Fishta ende Meshtár i rí, i mbyten njanin vllá, pá kurrfarë fajit, po pak minuta mbasi kishte dalë prej odës së tij. Veç nji Zot e din se sa i u dhimbët ai vllá qi e kishte dashtë si sýt e ballit. Me gjith këta, ky e fali mejherë gjaksin e pashpirt, e bâni çëmos deri sa detyroi të vetët jo vetem me e falë, por edhe me u miqasue ato dý shpi nder veti me nji lidhni shêjte, me kumbari, due me thanë me mbajtë fëmit në Pagzim e në Krezmim.

* * *

Edhe në shtratin e dekës, At Fishta na la tregime të bukura fejet e pershpirtnijet. Posë qi u rrfye e u kungue shpeshherë, e u vojue per dekë, ai barti edhe me duresë smundjen. Ishem vetë i treti n'odë të tij në spital, pak dit para se të ndrrojte jetë. Ke u mundojshim me i hjekë të keq e me i dhanë gajret se nuk ishte per dekë, këthehet e na thotë: "Edhe ju vetë e dini se i kam do vjet të mira, e prandej nuk âsht çudë me dekë. Dishka ka dijët ai italjani qi e ka lanë fjalë: *Da settanta a ottanta-certamente il prete canta.* Pra jam me nji kambë në vorr, por s'kam pse t'a drue deken. Prej Zotit kam pasë fatin me u forcue me të gjitha ngushllimet e fés. Do t'a dini mandej se un kam punue gjithmonë per të mirën e fés e të atdheut. Edhe nder punime profane jam mundue me qitë në shesh virtytin e me bâ të mulhet vesi. Kujdo qi ká guxue me i u kundershtue fés e krombit t'onë, i kam dalë perballë me vishkullin e pendës, e me ndimen e Zotit, e kam bâ me ulë kryet. Shkurt, jam mundue me bâ qi shqyptari t'a ndjekin virtytin, pse tui bâ ashtu i

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

avitej Zotit. Tashti si mundet me kênë, qi me gjith të metat qi si nieri kam mujtë me pasë, Ai i Lumi mos të duej ngjat vetit kê âsht rrekë më i avitë nierzit Atij ? Po më dha i Bukuri i Qjellvet jetë e shëndet, do të vêhem me punue nji Poem të permallshem mbî mundimet e Krishtit. Në ket smundje kam pasë rasen me i shkue neper mend mâ fort se kurdo herë, e më duket si me i pasë film para sŷvet".

Gjithnji në sa ishte në shtrat deket, në nji ças qi dukej se po mbarojte, mbasi u la me gojë disá porosi rinis françeskane të Provinces shqyptare, e mbylli testamendin e vet me këto fjalë ; *"Po des kondend, perse kam punue per Fé, per Atdhé e per Provinçë, e ju lâ porosi, qi edhe ju të punoni per Fé, per Atdhé e per Provinçën t'onë»*.

P. Marin Sirdani O.F.M.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

1894 — 1919

(Në rasen e 25 vjetorit të meshtarís s' A. Gjergj Fishtës)

Difton nji legjendë rumene per nji barí malit, se, çue ky prej fatit të vet, u ndal para gurret të lumit Pelesh, e, dhanë mbas joneve të kandshme, mbas kumimit të gëzueshem t' atij lumi, dishroi mos me u largue mâ prej andej e kështu u vû me kerkue të gjitha ato brigje. Udhtimin e vet e filloi që prej gurret; ndieu së parit zânin e lehtë t' ujit, qi rriedhte curril prej krepash, prej njatyne krepave të zez e të mndershem, në të cillt mëshehen dejt e arit. Vûni veshin per me ndigjue mâ mirë e filloi me marrë vesht shum punë t' ardhshme, e prandej aj zâ e bâni barín krejt per vedi, sa, mos t' ishte kênë rruga e gjatë qi kishte perpara sŷshë, nuk i kishte vojtë kurr mendja me i u largue mâ atij vendi fatmadh.

Vijon n' udhtim të vetin; sa gjurmë qi ndërrote, aq mâ i kumueshem shkote tue i u bâ zâni i lumit; njana valë xête tjetren e të gjitha zbashkut shperderdheshin neper ata krepa; mandej i u duk se zhurma ishte kah bâhej mâ e lehtë; veshi i bariut kishte xânë me u mësue; mbledhë tok mendimet e veta e tanë entuzjazem bashkon me zâ të lumit edhe zânin e vet. Lëshon atëbotë sŷnin e binduem të vetin gjithkah per rreth e sheh se shëpija e vogel e tija këqyrej kandshem nder valë të kullueta të lumit.

Legenda na paraqet nji lojë fantazijet, qi ndrŷn në

BIBLIOTEKA PUBLIKE
SHKODËR
"MARIN BARLETI"

vetvedi nji punë të vertetë: veprimet e njerit janë lidhë me nji fije qi nuk mund shihet; njaj qi vên oroe vetem mbarimin, nuk ka me mujtë m' u kujtue kurr, se prej kah vijn, as se çë rrugë këto paten ndiekë.

Vên, tash, o lexues, në vend të kohve të kalueme qi na paraqet legenda, nji kohë të kalueme historjake, në vend të lumit Pelesh, gurren e shêjtes Fé e të dashtnís ndaj Atdhén; në vend të kangve të lumit, kangen e njij ideje, në vend t' atyne krepave të Rumenís, malet e bjeshkët e madhnueshme të Shqypnís, e ké me ra në nji rrugë, neper të cillen ké me njoftë veprat e bindueshme, qi per lumní të Fés e t' Atdheut kreu, gjithmonë i palodhshem, rrokull njizetepésë vjetve të meshtarís së vet i prûjti rregulltár, i vlerti meshtár, i flakti atdhetár, e i famshmi letrár *At Gjergj Fishta*.

Shtŷ, jo prej fatit, por prej hirit të Zotit, u gjet dikúr edhe At Fishta para njij vendi, i cilli per vjetë qi ky atëherë kishte, mund të thirrej i panjohtun; u gjet para kuvendit të Troshanit, atëherë kúr nuk kishte pasë edhe se si me bâ mendim mbi rrugë qi do të merrte. Ky vend kje nji gurrë e vertetë per tê e aty i rá me ndie zânin e Zotit, qi e dote larg shekullit e afer vedit! Ndieu zânin e atyne Françeskanve, qi, tue pasë njohtë me kohë me mendien e këthiellët të tijn, dishroj-hin me le shtî në punë per lulzim të Fés e per dobí t' Atdheut, qi gjimote gjithnji në tevr të padijes.

Vijoi At Fishta n' atë udhtim. Rruga shkote tue i u bâ perditë e mâ e gjanë; ndiete per ditë ka nji zâ të rí; filloi me pasë para sŷsh kohët e ardhshme, u mësue në gjithshka i lypej per nji veprim të mbarë, duel i zoti i vedit e filloi me folë vetë.

N' atë zâ t' ambel, qi delte fill prej zêmret, ushtuene malet e fushat e mjerueme të tokës shqyptare; jonet e "Lahutës„ i ndjeu Toskë e Gegë; nji fuqí e re xû' me de-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

pertue zêmrat atdhetare, per rreth këtij shkrimtari kombi tilloi me i lidhë tok, i erdh turp per veriga, qi kot e vetem neper ligshtí të permbrendshme të veten randojshin mbi duer e kambë të tijat, pau se nuk kishte nevojë me ndèjë rob në shpí të vet, e prandej, pak nji herë e pak nji tjeter, mujt me i u pershëndetë agimit të bardhë të lirís e i u fal nderës Perendís kah pau të vertetueme andrren e qinda vjetve : Shqypnija ishte prap e Shqyptarvet.

Në livizje kombtare At Gjergi Fishta duel nji ndër mâ të permendunt nder prisa të kombit shqyptár, pse mâ populluer se të gjithë, e sa per çashtje letrare kot se i a kerkojm shoqin. Të gjitha mjetet qi mendja e këthjëllt e tija mujt me hetue per dobí t' Atdheut, kjén shtî në punë me kohë e me vend e sot mundet me u thanë, se vetem êmni i këtij Françeskani na paraqet idén e plotsueme të njij progami të vertetë, qi per kryeqellim të vetin ka këto dý pikë: Fé e Atdhé. Program mâ i madhnueshem se ky, per nji meshtár, nuk mundet m' u gjetë.

Dita 25 Fruer e këtij motmoti ka me kênë per At Gjergj Fishtën nji lumní e ré, pse, tue mbushë ky në ketë ditë të njizetepêsten vjetë të meshtaris, ka me pasë pse me e siellë synin rrëth vedit, mbasi me gëzim ka me pá se shpija kû leu e kuvendi kû u rrit bâ, neper veprim të bindueshem të tijin, dý permendore kombtare, këqyren madhnisht neper valë të kjarta t' atyne gurrave, qi ky, me ndihmë të Zotit desht me i silë me shkrime të veta kombit shqyptár,

Kúdo qi rreh e kumbon e ambla gjuhë shqyptare, n' atë ditë fatmadhe ka me naltue kombi shqyptár uraten e vet kah qiella per jetë e shëndet të kësaj shtylle kombtare, kanë me naltue sidomos pjestarët e të parit e të tretit Urdhen Françeskan, pse neper tê këta kanë me pasë rasë me lëshue zânin e vet e me këndue mâ trimnisht

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

se askurr shi njato fjalë, me të villat vetë A. Gjergj Fishta desht dikúr me amshue veprimin françeskan në Shqypní:

Gzoniu, o t' bijt e Seraftnit
Me varrë t' Krishtit n' trup shênfue,
Pse, sa të riedhe vala e Drinit,
Jú Shqyptarët kanë me' u bekue.

Po, o At Fishta, tý njimend qi Shqyptarët nuk kanë me pasë si mos me të bekue,

Pse, tue ndiekë ti gjurmët e t' Parvet,
Zêmer — flakët per Atme e Fé,
Ké me kênë ndera e Shqyptarvet
Edhe n' mote qi s' kanë lé!

(Xierrë prej «Zâni i Shna Ndout», 1919, Nr. 2, fq. 18.)

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

SHQIPTARI I MADH

Vehtja e vepra e A. Gjergj Fishtës më kujton fjalën e nji Profesori austriak, i cilli, tue folë mbi aftësít e karakteristiken e shpirtit shqiptár, më thotë: Fuqija mendore e shqyptarit âsht virgjin e e palodhun. E, po të mbërrîjte shqyptari me pasë nji edukatë të plotë e nji trajtim të kryem, lehtësisht, se edhe prej prêhnit të Shqypnís, do të mund diishin zotsí mendore, të mjaftushme jo vetem per rrethin e vogel shqyptár, por t'afta me hî edhe në rrethin botnuer, e me dhânë kontributin e vet nder lamije të hapta të mbarë jetës njerzore.

Nuk âsht mendimi i em, këtû t' u vê kandarin e t'i peshoj këto fjalë, në se e sá vertetohen n' A. Fishten; këta veç âsht e sigurtë, se per Shqypní e për shqyptár, ky kje nji nier i jashtëzakonshem e mâ i madhi edukues i popullit qi na patem deri më sod. Koha e studimet, qi kanë për t'u bâ mbi idén e vepren e tij, kanë me ndritë e me caktue, në se e sá origjinaliteti i tij e kapercen rrethin shqyptár.

* * *

Njerzët e jashtëzakonshem shkojn nji jetë, të thuejsh, baras me njerzë tjerë, porse dallohen në këta, se shpirti i tyne, porsi në nji vegim, të kjartë e sheh idén, e lehtas i pershîn më nji syntezë mendimet, zakonet, vepren e jeten e shumícës; atë botë, ata, tue u naltue mbí njer-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

zë tjerë të rrethit e të kohës, gjêjn e vendojn sŷnime të reja mâ të nalta e mâ fisnike, e me të gjitha fuqít e veta, vêhen t' i shprehin e t'i çojnë në vend, tue e mishnue kështû me to kohen e breznín. Edhe i' a dalin. Në këta mbahet fuqija mysterjoze e tyne, e cilla, per ta âsht nji gjâ fare e thjeshtë e e zakonshme, me sá, per tjerë âsht bindje e mrekullí. Sa herë, tue folë me A. Gjergjin, më thote: *Quam parva scientia regitur mundus!*

A. Gjergji âsht nji fatos. Ai ngrehë flamurin e gjuhës e të kombsís, jo nder kështjella as nder gerdhata, por në cepin e idevet e nder thellinat e ndiesivet; kushtrimin e tij e ndjeu intelektuali edhe analfabeti, nacjonalisti, si edhe ai i dekuni në shpírt per atdhé; ushtima e tij theu çë do rrymë të kundert e depertoi thellë, mje në palcin e shpirtit të shqyptarit, e atŷ, tue prekë mâ t'imtat pêjza të thalbit të jetës, trandi, zgjoi, rrëmbeu... Cofja mâ e lanun e apatiku mâ i shgrehun, ashtû edhe sheptiku mâ i lëshum zêmre, kjen prekë e naltue nder mâ t' amblat shprehë, se „Ka po Shqypní... e se, "Per shqyptarë do të jetë Shqypnija"! — Kam ndollë vetë atŷ, kúr nji ditë, nji shqyptár këthefit të vjetër, tue ankue per do shperdorime të nierëzve të Shtetit me A. Gjergjin, dote disi me perfundue, se së ká Shqypní. Fishta don t' i a spjegojë punen, se nierzt e Shtetit nuk janë Shqypnija, edhe plaku, per me i diftue se kishte mbetë i bindun, i thotë: Po na së kemi dijtë, more zotní... veç prej jush e kemi xânë shka âsht Shqypnija!

Per me njoftë sá duhet randsín e fuqín e veprës së tii, negativisht do t' a kundrojmë nder rrethanat e vshtirsít e kohës, në të cillen ai e nisi misjonin e vet.

Rritë e mësue kŷ nder rrethet e paqta të Kuvendit rregulltár, mrû e njeshë mirë me frymzimet e shpirtit të kështenë, shterngue mandej, me idealet e nalta e me detyrët e randa të nji meshtari katolik, paisë edhe me cill-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

si të rralla mendje e ndisísh, si pat krye këndimet, porsi zogu prej gervojet, del prej pasivitetit, e hîn me veprue në nji jetë, e cilla, kombtarisht ishte deksí, kulturisht ishte rregres, shoqnisht ishte apatí. Kush e din, se shka kje Shqypnija e si kje jeta në Shqypní kohen e Osmanllivet, mund e mârrë me mend gjêjen, në të cillen, A. Gjergji nisi me shvillue idén e aktivitetin e vet. Ndër ato gjire të njajë jete publike, refratare per kulturë e kombsí, ai e poq palcin e rinís së vet. Ky edhe kje i pari hap qi bâni per edukaten e popullit, kurse jo vetem nuk la vetin t'a merrte rijedha e kohës, e t'u bâte si tjerët, por, mentalitetit të rrethit i ndej persypri, e me kamxhikun e fjalës e të shkrimit, e vû para; kŷ kje nji nder mâ të parët e mâ të zotët, qi me mish e me shpirtë, u vû t'a qortojë mentalitetin e vjetër, e të krijojë e t'imponojë pikpamje e rrymë të reja kulture, kombsije e jete shoqnore nder shqyptarë.

Ene si xhakue bubrron vjerrsha shqype, disá nder të cillat dorshkrime të rinís së tij, të ruejtuna edhe tash, tregojnë turrin e fuqín e nji shpirti, qi veç pret me shperthye. Mâ vonë mandej, porsi meshtár, si kúr kje strukun nder muret e Kuvendit, si kúr kje i hjedhun nder kaperthimet e njajë famullije, vêhet në perpjekje t'aferme e të padame me nierz, të cillët nuk mendojshin si tjerët, sikúr kjenë Emzot Doçi, P. Leonard de Martino, D. Ndré Mjedja, A. Zanoni etj.

Hî nder gjire të kohës e të punës, jo vetem flet e perpiqet, por edhe shkruen; e shkruen e njet. Botimi i parë i Lahutës, me Marash Ucin e me Oso Kuken, bân nji shndrim të pa-pritun e të këthellët nder lexuesa e nder ndigjuesa; Lahuta, porsá ndera, perhapet, gjithkund tue pelqye, per herë e mâ tepër tue u'a mbushë menden shqyptarvet, se kemi pse me kênë, e kemi pse të mbahemi shqyptarë: kemi nierz per të cillët të lavdohemi, kemi

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

gjûhë, shpìrt e zakone mos me i' a pasë lakmí kúj...

Nderkaq, visaret t'ona kombtare nisin m' u çmue e me marrë randsí edhe nder ata, per të cillët, gjûhë shqype e punë shqyptare u mbajshin porsi gjâ kecanash, të dobta e të pavjeftje.

Mirë, po as kaq nuk mjâftote. Nji dallndyshë, — si i thonë nji fjalës — nuk bân prendverë, e Lahuta, âshtu vetem, do t' jitte si nji gjâ vetem ideale e teorike, e cilla, aso kohe, mbërrijtte vetem dér atŷ, me pelqim të vetin, m' e bâ lexuesin me thanë: Allahu e marroftë, se bukur i' a ká thanë... bukur e ká shkrue! Nuk vonoj, e Fishta i u kujtue, se me folë me arsyetime, me shkrue me trajta të hijshme e terhjekse, per mentalitete t' atëhershme, ishte si me rrahë ujë në havan. Atëherë lshoi „Anzat"; e me to, nuk la kand shpirti shqyptár pa prekë e therë; e jo therë e gjâ, por i madh e i vogel pat keq e turp, e me shpírt giimoj per atë jetë qi shkohej, jo ndryshe, veç si hije deke, per mendime-shtupë, qi zotnojshin e per sá zakone të mârra e antishoqnore qi u mbajshin aso kohe.

Edhe këtû i a duel. Ai ngadhnjej: Satyrat e tija rrmbejnë, nuk lânë kurrkund me xânë vend. Kjo dán si t' ishte lama e tij; këtû shkruen si t' ishte fuqiplotë, i pakalueshem. Me të vojtë mendja mos m' e zânë besë, se si ky shkrini gjith at njomsi gjûhe shqype nder sá botime tjera, si b. f. „Mbretnesha e luleve", „Shqyptarja e qytetnueme", „Tringa", „Shqyptari i qytetnuem", etj.

* * *

Vepra e A. Gjergjit nuk kje vetem negative; ai, edhe ndertoj e trajtoj; jo vetem kallzoj si së duhen mendue, jo vetem foli e shkroi, por edhe me punë e me shembull tregoi idén, kallzoi rrugen e mënyren, prîni, terhoq e bâni per veti, perherë tue ngadhnjye në shpirtin shqyptár.

Mos do të tham tepër, po e thirra e e pershëndeta Fishten krijues? Tue u a lânë kompetentave e kritikës së

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

paânshme t'a gjykojë e t'a vendojë originalitetin e mendimit të tij, trí punë të vertetueme në tê, janë trí arsye, per të cillat më mbushet mendja, se âsht per ket titull të shkelqyeshem: 1. A. Gjergji krijoi nji atmosferë shqyptare; 2. Krijoi nji styl, a se mâ mirë me thânë nji shkollë të veten; 3. Në gjûhen t'anë të palavrueme krijoi vepra klasike.

Per dér kû i pershîni rrethi, jo vetem edukoi shqyptarët t'a ndijshin e t'a shijojshin shpirtin e vet, por edukoi edhe të huejtë per Shqypní, d. m. th. bâni, qi edhe të huejtë të kishin nderim e interesë per gjûhë, per zakone e per gjithshka i perket çashtjes shqyptare.

Kurr nuk i mungoi fjala, as fuqija, as guzimi per me i naltue e me i vendue idealet shqyptare në krye të vendit në mjes ambjentave refratarë per ndiesí kombtarë. Çë do shqyptár, sado i pazêmer a i pashpnesë per çashtjen shqyptare, para Fishtës do t' ulte fjalët, do t'i vite punës, do t'a lête n' e tij per shka i perkitte Shqypnís.

E kështû, jo vetem me shqyptarë, por edhe me të huejt. Sado antishqyptár të jetë kênë kush i hueji, në perpjekje me Fishten, kishte per t'i hî në qefë Shqyptari e Shqypnija. Kishte pasë ardhë te ai, nji ditë, nji shkrimtare françese per nji intervistë. Si shtruen kuvend, nisi ajo me folë per çka i interesote asajë, sidomos permbi perpilimin e njajë libri qi ajo dote me botue. Edhe kŷ besa, per pa i rá kund n' esh, por të hîni e t' endi e t'a suell, njikaq bukur e fuqishem per rreth natyrës së gjûhës e per rreth çashtjes shqyptare, sa ajo mbet shtang; qiti e e la interesimin e vet edhe e ndoq A. Gjergjin dér në fund. E per ashtû, kŷ, sidomos kúr i kërcete delli e i u prekte shpirti ishte pernjimend klasik e i pamêshem. Fundi i punës, intervista mbaroi kështû: Kúr bani m' u çue e me dalë, shkrimtarja i a shterngon doren, tue thanë: Kam ardhë me gjetë letrarin shqyptár, e pergëzohem, se gjeta edhe oratorin, filozofin e pedagogun!

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Gjithkund, kû ndodhi, nder Dergata, Komitete, Perfaqsime, Komisjone a perpjekje, si me shqyptár, si me të huej, m fjalen e rrjellshme, e me ato mënyrë terhjekse, a drejtë per së drejti a nemose lakueshem, zotnote ambientin e bisedimin, e bât-, qi Shqypnija e shqyptari t' i-shin landë e parë bisedimi e interesimi. E mandej, gjithkund kû shkoi e u gjet, e paraqiti vetin e shqyptarin në nji mënyrë krejtë të naltë e fare të dêjë.

Fishta, per shka i perket stylit e mënyrës së shkrimit, krijoi nji shkollë, të veten. Si ai, nuk shkroi kush shqyp dér më sod. Kush provoi me shkrue si ai deshtoi. Kush u vû me zânë prej si, u bâ i zoti i mendimit e i shkrimit. Fishta shkroi fortë, e shkroi ambel; shkroi per popull e shkroi per inteligenta, por si në stylin e naltë, si në stylin e ultë, ai âsht gjithmonë ai vetë; shpirti e penda e tij njifen nder njimi; karakteristika, në tê âsht e pandrrueshme. Admiratorët e ndjeksat e vet, ai nuk i percuell vetem, por si mâ i miri pedagog, u prîni me shembullin e shpirt të nji hartit të veçuem.

Mendimet e tija janë të plleshme; ato nuk shtrrasin kurr; veprat e tija janë tanë palc e permbajtje; sikurse nder forma âsht i pamujshem t' i pergjajë kush, âshtû nder shprehje, ka fatin e bardhë me i rá më tê formës, fuqís, e shijes; nder to vendon parime të kjarta per kuptim e të pershtatshme per aplikim: mënyrët e tê shprehunit janë verte klasike, e shum herë thonê ndoshta edhe mâ teper se desht me thanë ai vetë. Nder vepra të Fishtës gjejmë orjentim e parime, qi përshijnê tanë natyren, tanë jetën njerzore, të gjitha kohët e ç' farëdo rrethanash.

Fishta, me vepra qi la nbas vetit, mujtë me thanë, njata shka Kepleri la të shkrueme në parathanjen e librit "Weltharmonik": Po vêhem e po shkruej nji liber, të cillin, si t' a lezoië breznija e sodshme, si breznít e ardhshme, ai, me mija vjetësh, ka per të kênë i lypun e kerkuem

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Veprat e A. Gjergjit janë nji krijesë klasike. Cilli kje sekreti, prej kahë mori shkas e fuqí, gjet pelqim e dha harmoni penda e tij? Porsi natyralist i vertetë, qi i falet natyrës, hînë e rrnon n'at botë, merr e ep dér me kafshët e pajetë, flet e prigjion gurët e bimët, vetít e format e tyne nder lidhní e proporcionet ma të mëshehtat, të cillat i hikin synit të nji profani, ashtû Poeti i ynë hini e rrnoi në shpirtin e popullit, mishnoi gjûhen, frazet prrallat, anekdotat, e mënyrët e tfaqjes të shpirtit shqyptár. E mandej, me nji prizem të bindshem mendje e me nji fuqí shijuese të veçântë, i muer e i bâni të vetat.

Kûr i bite me ndie nji fjalë me vend, nji shprehje të bukur, nji anekdot tanë veshtrim, ase nji prallë shqyptare tanë jetë, shpirti estet i tij, n'at shfaqe të ré, n prekte sa këthellë aq pelqyeshem; kënaqej me gjith zêmer, e më zi çë pritte m'e persritë nder bisedime, per herë tue i dhânë trajtë e fuqí të ré, dér t'i vite rasa m'e qitë e m'e perdorue në shkrim e atëherë, e bâte të veten.

Ai mori prej popullit gjithshka gjet të hijshem, të madhnueshem e të fuqishem, e porsi nji piktor i zoti, e shndrroj në shpirtin e vet, tue e riprodukue në mënyrë, e eilla âsht vetem e tija, prandej, origjinale.

Edhe nder bisedime mâ të zakonshme, ja kishte per të thanë dishka më të ré, ja se, ata shka ishte e dijtun, kishte per t'a prû në formë perherë të ré, perherë të pelqyeshme. Nuk dijë shka kumbor mâ hijshem në te, a fjala, a gjûha, a forma, a por mendimi. Rritmi i shpirtit të tij kje i njajtë gjithmonë, si në vjerrshë, si në korrespondencë, ashtû nder bisedime të zakonshme. Këta e difton skrupoloziteti i tij per estetiken e gjûhës. Kúr ndiete a lezote shka vritte ndo veshë ase nder ndiesítë e shpirtit të tij, kishte keq, turfullote, e kúr, per nji arsye a per nji tjetër, nuk muejte me shfrye, veç por

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

lshote nji gjame të lehtë, si nji qi ka keq, e rrite si në mendim e i pezulluem.

Vjerrshat, qi i dilshin per qefi, më zi çë pritte rasen, me i a lezue ndo' i mikút a bashkpuntorit. Sá herë tue ndejë me tê, në gjysë të bisedës shtrite doren mbí dorshkrime të veta, e më thote: Tash, per me ndrue bisedë, due me të këndue nji vjershë. E ashtû, me dorshkrim në dorë, vijote në llafe: Gjâ mâ e merzitshme nuk âsht, se me ndêjë me ndigjue shka i ka pjellë mendja nji tjetrit, por mâ... zêne se së po merzite... E niste me lezue, por mâ fort vetit se mue. Kû ndeshte, a se nuk i pelqete, disi mrrullei, bâte si m' u kullë; kapte lapcen, shenjote, e me knaqe pritte si vrejtjen si pelqimin. Mandej prap hîte në bisedë.

Edhe pse nuk shkroi Psykologì, ai kje nji psikolog i madh, jo vetem pse dijti m' u ardhë e m' u rà më tê punvet e nierzvet sado të ndryshëshem, por si nji pedagog, i mirë, dijti me njohtë vehtjet, cillsìt, temperamentat e karakteret, shka âsht pikë e parë per nji prîs idealogjie në popull. Sa herë, tue shetitë me tê ndeshëshim nder gjitfarë nierzish, ai, kû me nji kujtim rase, kû me nji pershkrim të vogel, më kallzote se kush âsht njani e tjetri, as nuk i a bâte fort larg së vertetës.

A. Gjergji jo vetëm shkroi, por edhe punoi per edukaten kombtare. Mâ e madhja veper e tija në këtë pikpamje âsht, kur në vj. 1902 shtje gjahen shqype gjuhë mësimi nder shkollat e jona në Shkoder. Do dijtë, se ky hap n' atë kohë faqe Qeverís ishte nji guzim, faqe zotnive shkodranë ishte nji utopí, per mos me thanë tjeter, e faqe rretheve tjera mâ të naltа e mâ t' ulta, shikjohei jo vetëm me nji farë skepticizmi e me sŷ të shtrêmtë, por gadi e pá gadi, si i rrezikshem.

Me ketë hap, bashkë me A. Gjeçovin, krijon nji organ publik gjûhe e kombsije; në këtë mënyrë, e vendon

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D R Ë

njatë idé, të cilen, dalë kadalë mâ vonë e imponon e e zhvillon me botime, e me shfaqje teatrore, me përpjekje e me mësime. Aty, me dy mësuesa shqyptár, prej Borgoerico, qi mësojnë shqyp, e me atë taktikë terhjekse qi kishte, qandron mâ vonë rreth vetit e rreth shkolle mësuesat mâ në shêj si per aftësí si edhe per ndisí kombtare, si kjenë Logoreci, Paluca, Kodheli etj.

Arsimi kombtár pat prej Fishtës mâ të madhin kontribut. Shkrimet e tija porsi teksa shkollorë, janë faktorë të fuqishem per trajtimin e ndergjegjes kombtare në breznín e ré, janë normë e pakontestim për të shijue madhnín e fuqín e gjûhës, janë edhe trashigim i çmueshem, prej kahë mârrin shkas e kû mirojn rropamet e nji shpirti vertè shqyptár.

Kúr vjetin 1933, dy muej para se t' u mbyllshin shkollat t' ona prej anës së Qeverís, Ministrija e Arsimit per me perligjë hapín e shemtueshem qi do të bâte, dergoi dy Inspektora, qi, në shkollë t' onë, të gêjshin kû m'u pshtetë, a se mâ mirë me thânë, të gjejshin halen në perpeq; n'atë rasë, A. Gjergji qi ishte titullari i shkollës nuk ndollte aty. Por si Zavendës Drejtori, un i prita e i percolla. Inspektorat, tue mos gjetë Drejtorin në listen e mësuesvet per kurrnji orë mësimi, theksojnë vrejtjen, se Drejtori i mungon nji detyrës së vet kryesore, tue mos bâ mësim. — Po Zotní, u tham, Drejtori i ynë bân shkollë- — Po si âsht puna pra, se këtû nuk figuron kurrkund, në kurrnji landë as në kurrnji orë? — Po, Zotní, u pergjegjem, A. Gjergji bân ma të naltin mësim, ai i shkruen tekstat e na i mësoimë e i zhvillojmë në shkollë!

Si erdh mandej urdhni për mbylljen e shkollës, tue e pá veprën e vet të plandosun per tokë, me pikllim të zêmrës, ai vetë i percuell nxânsat te shpija me këto fjalë; Shkoni prá, mbasi Shqypnija nuk po e don mâ vepren as bashkpunimin t'onë...! *Por anì, rrnoftë Shqypnija edhe pá né!*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Vepra e tij edukoi sidomos popullin. Vjetin 1918 un ishe famullitár në Grudë. Si kur nen Austrí, ashtû nen pushtimin Jugo-llav t' atyne visevet, kerkoishe rasë e shkas me u a lezue "Lahuten„ kreshnikvet t' atyne Bajrakve, qi vetë paten marrë pjesë nder luftime, sidomos „Te Ura e Rrzhanicës". Nji ditë, paçë do puntorë. Si paten hanger cillen e u vûnë me pushue, shkova e ndeja me ta, edhe po i lexoj vjershen "Dijsja". Kishin mbetë burrat e dheut, në veshtrim të njimendit të fjalës, pà mend pá gojë, kaq mirë kuptojshin, aq andshem shijojshin e aq pelqyshem kumbojshin në zêmer e në shpirt të tyne jo vetem fjalët e permbajtja, por sidomos, rendimi e rrjedhja e pershtatshme si e mendimeve ashtû edhe e fjalvet. Këta edhe mâ mirë se un e diftoi njani sish kúr nuk dijti ndryshej m' e shprehë pelqimin e vet e vleren e vjerrshës, veç me kto fjalë: Zotni, tha kjo leter kenka me u këndue në kishë diten e Pashkvet!

Fishta çëmos kush, sá fuqishem, aq perkueshem e frymsoi e e preku shpirtin e shqyptarit- Fishta ka hî në popull. Kjo âsht nji nder kunorë mâ të shkelqyshme të fitoreve të tija; kjo âsht prova e gjallë, se ai vertè mbrijti t' apin mâ të madhin kontribut per trajtimin e shpirtit shqyptár.

E jo vetem shka la të shkrueme, paraqitet si shembull e normë mendimi e gjûhe, por thanjet, gjegjet, anekdotat e tij kan hî e janë bâ të popullit, aq sa, ndoshta edhe shka s' âsht e tija, mjaft te jetë fjalë me vend, të ketë forcë e të tingllojë mirë per vesh e per shpirtë të popullit, se ka per t' i u perveshë Atë Gjergjit. — Tue folë nji ditë me dy malcorë, njani sish nerdori fjalen popullore: "Goja llap e paraveshi dap", e shtoi me nji herë: Si ka pasë thanë Pater Gjergji.

Fishta e desht popullin. — Jam bâ senksér — më thote nji ditë, kah e kishin rrethue, kush me i' u lutë per me i gjetë punë, kush me ndermjetsue te ndonji zyrtár i

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

naltë, e kush per m' e shtî me e folë njî fjalë të mirë per shka kishte nevojë. Zêmerdhimbshem nuk pritoi me hî me i ndihmue të birvet të popullit, shum herë edhe kû kishte të gjitha gjasët se nuk do t'i hecte, e sá herë, edhe tue ulë vetin, tue mbetë i rrejtun e gadi i trathtuem prej nevojtarëve.

Atë Gjergji kje nji xhení, të cillin, na sod nuk mund e zêvendsojmë, as nuk e dijmë sá kohë ka me ngjatë per me pasë Shqypnija nji fuqí mendore, nji edukues e shijues gjûhe e shpirti shqyptar, qi të këndojë e të ngallnojë si ai.

Ai nieri i shtetit i madh si kje Kaunitz thote: Providenca ka zakon e ngjatë me qinda vjetësh per me dhanë nji xhení; e prap mandej ngiatë edhe 100 vjetë tjera per me dhanë nji tjeter... Zo' mos shkoftë giatë, e pastë prap se prap Shqypnija, votra e fatosave, kê me paraqitë • prej kuj me shtue kunora e fitore.

P. ANTON HARAPI O.F.M.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

A. GJ. FISHTA NDER ARTE

Zânat e Shqypnís së Madhe qi fort mâ perpara se ato të Grekís së Periklit paten hartue vallet e para të kulturës zë Ballkanit, heshtnen të vetmueme para rrymës dormuese t' anmikut e të harresës së pamëshrirë të kohës, u struken të vorfnueme nder lugina e shpella të maleve t' ona per qinda e mija vjetësh. Edhe pse mjerisht fisit shqyptár, per me ruejtë ata shka pat mâ shêjt, fén, doket e e gjuhen e të parit, i u desht me perdorë shpaten mâ fort se parmenden, asgjâmangut Illyrica gens që prej fillimit (të kênës së vet) terhoq bindje mâ parë në Grekí e mâ vonë në Rromë. Aguen po, herë herë, ditë shprese e drite per shqyptarin e ngratë, por stuhí të reja e kohë mâ t' errta i a ndrydhen hovet gjithsaherë merrte me i dhanë vedit; zhenít shqyptare, qi do t' ishin kênë ndera e Shqypnís e e Europës, qyshë me agimin e tyne mueren hije vorresh.

U lypne kohë. E kohët erdhne e kaluen mbi né tue vû leskra ndryshkut e lmashk harreset, tue ndý e bré mbrenda gjiut toka e ftoftë visaret mâ të mueshmet e shprehjet mâ të bukurat e ndiesivet t' ona kombëtare. Sot ky trúell, jo kot, po terhjekë vrejtjen e shumë dijetarve, tue pasë kênë Shqypnija urë kalimit ndermjet dý kulturve mâ të mdhá të botës s' atëherëshme. Gropimet e ardhshme arkeologjike në Ballkan e posaçe në Shqypní kanë me i diftúe botës se nuk ka Europa nji historí të plot-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

sueme pa permendë shprehjet e vjetra artistike të gjyshave të kombit shqyptár.

Këto e tjera kujtime e nziten qysh të rí zêmren e madhe të A. Gjergj Fishtës per nji të pertrím shpirtnuer e artistik të jetës kombëtare, tue kênë ky vend mâ i lanuni mbas dore në qytetnín e Europës. Po, A. Fishta e kuptoi mirë se jeta e njij kombi qindron sá të qindrojë jeta artistike e tija, e se nji popull, qi nuk ka art, âsht gjykue me dekë, tue kênë arti agimi e vijimi i çdo qytetnimi. Arti, thote A. Fishta, do t' a edukojë e do t' a zbusë zêmren e çdo shyqptari tue e drejtue kah majet e eperta të kulturës, tue e naltue nder mjerime të jetës, pse vetë arti âsht shêji i njij jete së lume.

Oh ! po at herë, kur n' shkollë zbutun shqyptari,
N' mni t' két marrun ai gjakun e dhunen
E me dije t' két kapun ai punen,
Shqypnís fati do t' çilet taman.

Artet e bukura kjén e kanë me kênë shêjí i fatbardhsís së njij kombi; pse atŷ kû ka art, atŷ ka fé, ka dije, ndiesí, atŷ ka perparim, pagjë e lirí. Veprat e artit kjén fletë të gjalla të historís së njij fisi, pse nuk ka art pa popull as popull pa art. Jo vetem veprat e herojve jesin neper art shllunga drite padeksije per breznít e ardhshme, por edhe ato të zakonshmet neper art njeshin flatrat e padeksís, tue zgjue në çdo zêmer e në çdo epokë dashtní per vendlindje e nderim të bindun ndaj ata qi prîn.

A. Gjergj Fishta âsht nji nder prodhuesa, udhëhjeksa e nzitësa kryesorë t' arteve të bukura në Shqypní. Këta e tham jo vetem pse e kam ndie, por pse kam pasë fatin e bardhë me xânë e me u drejtue prej si per do kohë e nder rasa të ndryshme në Shqypní e jashta Shqypnijet. Ky kuptote këthellë perpjekjet ndermjet Bonum, Verum e Pulchrum; prandej per ato kuptime pervlohej

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

me i realizue në Shqypní, së cillës i a kishte kushtue Vehtjen. Shenat magistrale të Lahutës së Malcís a nuk janë pikturat mâ të bukurat të ngjyreve mâ të zgjedhunave? Lahuta âsht nji pinakotekë e artit kombëtár, kû Poeti pikturon gjallë tipat, personat, shenarët e kostumet; nji depozitë motivash kombëtarë u lêhet piktorave t'ardhshem. P. Gjergji desht me realizue shum, krejt ata shka i ndiete e i lypte shpirti, por jo per faj të tij, hovet psihike u ndeshen nder vështirsí vendit, kohet e mjetesh, megjithkëta të shumtë i perballoi, pse këta âsht nji nder vetí kryesore të nji artisti. Të shumten e kohës së lirë e kaloi me rrige e lapcë në dorë tue êndë studime arkitekture e pikture, prandej pat arsye edhe me thanë: do të kishem dalë arkitekt i mirë, po t' ishin sjellë rrethanat ndryshej. Qysh fëmí nder dej të tij do të két vlue gjaku per perparime të ndryshme, i nzitun sidomos prej franciskanit italo-shqyptár P. Leonard de Martino e tjerve qi vrojshin n' atë tip shqyptari cillsí fenomenale.

Në Bosnje pat rasë me vrojtë ndryshimet prej vendit të vet e u dba qysh atje, pa i lanë gjâ mangut detyrve të veta kryesore, mbas vizatimesh, si e dishmojn disa punime të ruejtuna kû shprehet jo veç nji kujdes e precizjon, por njiheri difton se në shpírt e në mende t' atij nieri ishte nji dispozicjon a prirje e natyrshme kah estetika e artet e bukura.

Fíll mbas luftës Ballkanike e njohta per të paren herë tipin e naltë, e të pashem, fëtyren plot fuqi e shpresë të bukura, zêmren plot fëlî e dashtënî, per bijt e shqypes, mjeshtrin e parë t' emin P. Gjergjin kah na mëson vizatim në Shkollen fretnore të Shkodres. Dý pikturat (paezazhe) vjerrë në rruginë të shkollës të punueme bukur prej tij me lapcë bleù, per në mija e mija fëmísh, veshë kush në brandavekë e kush në braktesha kjén nji të nzitun në padám per edukaten e hartit. Kush mendote n' atë kohë per lavrim e art mujtte me u mbajtë per i

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

çmendun trûsh, e pra, ndersa P. Gjeçovi rmote në heshtim të njij vullndese së çeliktë shqyptare mbí e nen trollin e Shqypnís me zbulue visaret e kombit, A. Fishta me freten tjerë e mësuesa civila shqyptarë edukote rinín shkodrane e të rretheve në Shkollen Fretnore.

Nevojët urgjente të Shqypnís lypshin dhimbështem ndihmen e flîjen e atyne pak patriotve mâ të zot, kështu A. Fishtës i u desht me pezullue sa herë pjanet e veta të fillueme. Kaloi sa herë kufijt e atdheut, kaloi detin e oceanin, kû zani e ndera e Shqypnís e lypte, por nder ato udhtime shfrytsote rasen, vizitote qendrat e kulturës, pinakotekat, muzejt, soditëte me kujdes qaudrat e frytin e zheníve mâ të famshme t'Europës tue u takue me profesora e njerz te mdhaj per me mujtë mandej me kallë nder zêmrat e të ríve, tue mësue tue hartue vetë shprehjet e thjeshta por të madhndueshme t' arkitekturës klasike të rilindjes.

Ndiqëshe kursin e IIt t'Akademís së pikturës në vjetë 1933, kur më rá rasa me vizitue muzejt e disa pinakoteka t'Italís bashkë me tê; jam bindë, si me dijtë Ai, pa pasë ndjekë nji Akademí, me dhanë gjyqe, me bâ krahasime aq t' imta ndermjet shkollave të ndryshme, me shijue bukurít e shprehjet e mbrendshme t'artit! Para ndonji ndertese arkitektonike, vertè të bukur, un nuk bâjshe zâ ; Ai veç ulej me ndêjë, per nji gjysë oret nuk dijte me i dá sŷt; ajo ndertesë organike e racjonale korniqesh, shtyllash, hijesh e dritash i flitëte shpirtit të tij si poet e si artist. „Nuk kishe me í dashtë tjetër vedit, më pat thanë nji herë tue bâ me shêj kah nji ndertesë, veçse me kenë auktori i njasaj. Bléte libra, riprodukejone arkitekturet e pikturet auktorësh me famë per të pajisë bibljoteken e ré të kuvendit të Shkodres, tue mendue se dikuj kanë me i vieftë ndonjiherë si aspiracjon. Nuk e lëshoi kurr doret traktatin e arkitekturës Vignola, tue studjue vetë stilet e

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

kanunin e proporcjoneve t' artit. Aq ishte i dhanun, aq ndiete shpirti i tij me lanë gjurmë filleset në lamen artistike në Shqypní, me i vû temelet e para çdo perparimi shoqnuer, prej kah mandej të rít të vijojshin, të permirsojshin sa, si më shkruete në vj. 1932 fort i Nderti A. V. Prennushi, atëherë Provincjal i Françeskanvet, se A. Gjergjit i kanë pështu lo ët kur muer vesht se Akademija e arteve të bukura e shkollës mistike e Sienës i dha provincjalalit nji relacjon të mirë në favor të dy akademistave franciskaj shqyptarë. Vetë A. Fishta desht me shkue po n' atë akademí si inspektuer në vj. 1936, atëherë kur nji ish nxanës i tij fitoi konkursin e vjetit akademik 1935; n' atë rasë u shpreh para të huejve në këto fjalë: „Jam tue provue nji nder gëzime mâ të mdhát e e mâ të rradhat te jetës s' eme, më duket nji anderr kah po shoh sonde nji bír shqyptarit të brohoritun per fitim të merituem n' art, prej perfaqsuesve, profesorave e konkurentave".

Tue njoftë cillsít e tija artistike, Provinçja franciskane shqyptare e Arqipeshkivija e Shkodres e Djoçezi i Dukagjinit e zgodhen A. Fishten si arkitekt zyrtár, por pse, kû nevojët financjare, kû pamundsija e realizimeve prej anës së kryepuntorvet, arkitektit t' onë i u desht sa herë me u kufizue, me luftue me psihen e vet në të ëndun të pjaneve tue u ndrydhë, sa herë pa mujtë me u shprehë jo aq bukur sa i dishrote zêmra.

A nuk âsht nji perftim i Fishtës balli guri së dhênun i Kishës monumentale të Rrbgaj, kû shesht e korniqe, shtylla e golle perbâjn nji organizem? A nuk i flet udhtarit Shkoder-Tiranë Kisha e ré e Laçit? Ndertesa e bukur qela e Lezhes, kû dritore të mdhá të hieshme grishin udhtarin kah mikpritja e fratit kû âsht edhe oda e A. Gjergjit, në të cillen shkrou do pjesë të Lahutës? Kisha e ré e Motravet Stigmatine, arkitekturë e Fishtës, vje-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

ti 1927, a nuk u flet bijavet të Shkodres? Ajo navatë e e gjanë e dekorueme me kapitela të posaçem, a nuk i pergjason parzmit a nuk paraqet prêhnin e nanës shqyptare, e para çerdhe e jetës, e gatshme me rritë, me mprojtë, me drejtue breznít e reja të dêja per fé, per nderë e trashigime të të parve? Po ato pêsë dritore rromanike në ballë, të hjedhta e të ngushta të dame trísh si trí moshat e njerit, grisbin bijat me u naltue perherë e mâ nalt kah shtigjet e flîjes, tue qitë nder mend e para dritore, mâ e vogel, jeten e fëminís, trí tjerat në qander kohen e të pjekunit e t'aktivitetit të jetës, driten mâ të madhen per atme e fé, e e pêsta, si e para, parabolen e jetës në prendim, moshen e pleqnís. Si kishte mujtë mâ mirë me u thye gjansija e doemosdoshme e ballit t'asaj kishe posë se njashtu si e zgidhi P. Gjergji, tue e thye lëvizjen e njij anije në tri aní vetem të dukshme? Kisha e Prekalit (Dukagjin) te gurra e Zhylës, cak pushimit per shtegtarin e maleve, dishmí feje e burrnije per malcorin, aty nji nder Thermopylajt e Dukagjinit, kû pa mëshrirë i u ndal hovi rrymbës aziatike per qinda vjetësh, u lyp pra nji muranë e dêjë per at kufi shêjt; A. Fishta në bashkpunim me xansin e mikun e vet Z. Ingjinjer L. Zojzin sajuen, rrealizuen pjanin e rí të lavdueshem per stil të bukur në vj. 1938. Frati misjonár i Toplanës (Dukagjin) i tretun botës së qytetnueme nuk pat deri vonë nji banim të arsyeshem me jetue si njeri kulture; qe A. Fishta mendon edhe per ato flîje të maleve t'ona, premton, ndertohet shpija e ré, e thjeshtë por e rregullë. Kisha e lagjes Arra-Madhe (Shkoder) me kumbonare të bukur, fillue që në kohë të Turkís, pritëte A. Fishten, i cilli me Ing. Zojzin muer në dorë pjanin e vjeter, kû me nji vështirsí e guxim shartoj dý ndertesë në nji pa u kujtue kush; shtyllat binake sot endè të pakryeme kanë me kênë nji pjesë e rradhë per këto ana.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Por, kur mâ fort u zgjue dashtënija per klasiçizem, se në hartimin e Kishës së lagjes Rus (Shkoder)? A. Fishta n' atë shestim rilindë mbas qinda e qinda vjetësh në këtë sektor Ballkanit jeten klasike si dikur atje në Firencën e Medicejvet me arkitektat e mdhaj Leon B. Albertin, Bruneleskine, Mikelangjelin, u ngjallë Parthenoni i Akropolit t' Atenës! Shka se, tue kênë i kufizuem vendi kû do të ngrehej ndertesa, ndoshta edhe shuma financjare, duket se dishiri i madh me i dhanë nji trajtë tipike të bukur planit si jashtë si mbrêndë, bâni, pa u kujtue ndoshta hartuesi, me u dukë pak i tepruem nder korniqe në mënyrë qi *spatium inter* të jesë pak i ngushtë. Vizat e pastra horizontale greke, të harmonizueme mâ së miri me harkun guzimtár rromak, na ep shije të nji ekleptikës së hollë në Fishten arkitekt. Dritoret e harqet me t' endun të korniqeve janë si mbas shijes së Mikelangjelit në kapelen e Medicejvet të Firencës a të pallatit Farnese në Rromë.

Fryti i sa studimeve në Shqypní e i sa perpjekjeve nder vende të hueja u kunoruene me të hartuemt e pjesës (alës) së ré të studentatit të Gjuhadolit në Shkoder. Rreth Fishtës e Franciskajve të vjetshem u bashkuene falangat e reja franciskane shqyptare, per të perballue lamije gjithfarësh t' ardhshme në vendin t' onë. A. Fishta, qi pat per zêmer gjithmonë moshen e ré, mbas urdhnit të Fort të Nderit A. Vinçenc Prennushit, vjetë 1930, atëherë Provincjal, studjon me kujdes gjendjen e klerikatit me Bibljotekë e Musé. Shpirti i Studentave franciskaj, i misjonarve t' ardhshem, i terhjekun gjithë otve të mësimit prej shprehjeve të bukura të klasikëve kristjan e grekrromakë, gadi njikohësisht gjênë nder vizat e arkitekturës së banimit të tyne po atë bukurí klasike. Dý tremet (logjatat) anash të bibliotekës, po n' atë ndertesë, janë dý lule të njij prendvere të puthuna prej diellit në meridjan.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Shpirti enciklopedik, poet, letrár, artist, pedagog e shkencár i A. Gjergj Fishtës don me shfrye në këto kohët e mbrame, naltohet në andrren e kahditëshme e cilla po realizohet per me naltue edhe tjerët. Harku i paster e i thjeshtë toskan merr hove fluturimi të lehtë prej kapitelit në kapitel të shtyllave të hjedhta si fluturimi i njij pllumbi të bardhë.

Ka lanë shumë punime tjera si per shêmbull pjesa e ré në Lycén „Illyricumn" pjani i kumbonares së Troshanit, do pjane kishet e shpijash së ndryshme, qi ruhen n'arkiv.

Po Biblioteka e A. Fishtës? jo e madhe por terhjekse, âsht sot po njashtu si e desht poeti, per të cillen posaçe na u porosit në shratin e dekës. Kushdo qi ka pasë rasë me pá bibljotekën e ré të Gjuhadolit, ka gëzue çasa kënaqjeje e pershtypje të këthellë. Ka biblioteka fort mâ të mdhá e mâ të bukura, por nder të gjith ata, qi e vizituen, pata rasë me vrejtë në fëtyrë të tyne nji bindje të pa pritun per atë ambjent dituuer, të rradhë në Shqypní, ndrỳ mbrenda pentagonave muresh të paqta të kuvendit; shto mandej numrin e madh të veprave t'autorve në gjuhë të ndryshme blé nen kujdes të A. Fishtës e, qyshë në vj. 1926 i a fali kësaj biblioteke idealizue prej si të gjith librat e perdorimit të vet.

Këta don me thanë me edukue vedin e tjerët, me punue per nji ideal të perbashkët, me i vlefë gjithkuj si mbas programit franciskan, si shpesh na porositëte: *non sibi soli vivere sed aliis proficere.*

Në lamen e pikturës nuk kam nevojë të shtyhem gjatë, mbasi analogisht nji arkitekt do të jét deri dikû edhe piktor. Mbas mendimit t'êm vetë Lahuta âsht nji pinakotekë shenash e vehtjesh aq të gjalla, sa mâ i vogli xanës shkollet, tue lexue e tue ndie Lahuten, nuk bân tjeter veç me i paraqitë mendes së vet piktura mbas pikturash.

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" SHKODËR

Po ekspoziten e pikturës „Rrozafat" kush e organizoi? A nuk kjenë vû jashta konkursit nji sasí pikturash të A. Fishtës pse punue imtë e me nji shije vertè artit? N' atë rasë austrijakët i paten ra n' erë atyne punimeve, aq sa Akademija e Vjenës e emnoi A. Fishten pjestár nderit. Po dekorata e Vatikanit, dhanë A. Fishtës në vjetë 1925, a nuk kje nji gjykim i të huejve rreth organizimit me art t'eksposités në padilionin shqyptár? Punime e skica pikturash, punue prej si gjatë jetës, ruhen n' arkiv të Provinçjalatit.

T' a dijn të sotshmit e të nesermit: me këta rreshta nuk kam dashtë të bâj A. Fishten mit, tue shtue gjâ; dij me thanë me sugurí se A. Fishta kje nji nder njerzët e rradhë qi kanë zakon epokat me i dhanë historís. Kjo kje synteza e analyzës s' aktivitetit artistik të A. Gjergj Fishtës; kanë me u lindë po në Shqypní artista edhe të mdhaj veç nuk ka me u harrue kurr se A. Fishta e A. Gjeçovi e tjerë kjén filluesat e fëlijuesat e jetës së vet per nji historí të dêjë të popullit shqyptár. Breznít e tashme e t' ardhshme në shkollen kombëtare të Fishtës gjêjn e kanë me gjetë gurra të pashterrshme me shue kurdoherë eden e dijes e të dashtënís e t' idealit të naltë.

Të zhdukunt e Poetit e ndien sot Shqypnija e vëllazent franciskaj; bjeshkët e borës s' amshueme e vrîjet e blerta vajtojn kangëtarin e vet e kanë me e vajtue edhe atëherë, mbas qinda vjetësh, kur shermasheku i blertë të kërkojë ushqim në mjes të tepricav, të rrenimeve t' atyne shtyllave e mureve, qi dikur i hartoi mendja e hollë e dora e palodhëshme e At Fishtës.

P. LEON KABASHI

I diplomuem n' Akademín e Artevo

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" SHKODËR

AT FISHTA, FLAMURTAR I KOMBIT

„As mendja e hollë, as studimi s'mjaftojnë të fitojmë nâm, kur shkrimtari nuk mund të ketë për qellim dobín e lavdín e Atdheut të vet".

Këto fjalë qi i ka lânë të shkrueme *Ugo Foscolo*, shkrimtar e luftar i lirís s'Italís; ky mendim qi ndriti vepren e madhënueshme të tij letrare e politike, ndriti edhè vepren e madhënueshme të të gjithë të mëdhajve t'onë të rilindjes kombtare.

Fishta âsht nji i ksaj radhe.

Ai i fali Shqipnís mâ të madhin poem historjak epik, „Lahuten e Malcís".

N'at kryeveper të letersís shqiptare, dashunija për Atdhé, luftat për lirí të kombit shqiptar, trimnija vetjake në burrin e në gruen shqiptare, mprojtës deri në flije i nderit, i besës dhe i trojevet të të parëve; ajo e gjith popullit, popull fatosash, janë të hyjnizueme e t'amshueme n'ato kangë kreshnike të Fishtës, t' asaj „Lahute", pomendore e lavdís, e ngrehun prej dashunís së Tij birnore, nanës së madhe Shqipní.

Por s'u ndal këtu dora e mendja e Tij.

Vepra të tjera i fali Shqipnís e jo mâ pak të çmueshme e mâ pak të frymsueme prej atij ideali të pastër e të flakët dashunije për Zot e Atdhé.

Shkroi shum e jo vetëm në vjershë, qi s'e ka shoqin ndër të gjithë shkrimtarët t'onë të mëdhaj; por edhè çdo

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" SHKODËR

gjâ qi shkroi, sado e përvujtë qe, e prekun prej dorës së Tij, u-naltësue dhe u-fisnikue.

Shqipnija rrinte në maje të mendes së Tij.

Mjaftonte nji êmen qi t'i kujtonte nji flije, nji ngadhnjim, nji vërtyt, nji faj, nji padrejtësí, atëherë m'e pa si ndrronte ngjyrë fytyra e Tij, si ndezej, si shkelqejshin sŷt e Tij shqiponje, si merrte në dorë puplen e shkruente, as me at gojtarí qi shquhej fliste para popullit e në kuvende, u fliste të huejve, e ishin fjalë e gjykime qi preshin ajrin si tehza drite e ishin perherë të verteta, ishte drejtësí, pse në to ishte besimi i Tij, dashunija e Tij, dishka e madhënueshme e e shkelqyeshme.

Besim e dashuní qi çfaqeshin në çdo rasë, qi ndezeshin flakë, jo vetem me hove pak a shum të jashtzakonshme, por edhè në veprín e përditëshme besimtari e shkrimtari, shërbyes i Zotit e i Atdheut.

Me anë të përkohëshmes „Bylli i Dritës", qi leu nen drejtimin e Tij, në të parat dit t'agimit të liris s'onë, në vjetin 1913, zâni i Fishtës jehoi fuqishëm an' e kand t'Atdheut e jashtë, kundra anmiqve të Kombit shqiptar e fletoreve të Francës, qi Shqipnin e mohojshin si Komb i zoti m'u mbajtë në vehte, e poshtënojshin si fis i egër, dhe e dojshin m'e pam të ndamë kortarë në mes të fqinjve sllav e grek, tue u-paraqitë dishmit e nji Wirkow.i, antropolog, se fisi shqiptar âsht fisi mâ bujar i të gjithë popujve të Ballkanit; dishmít e nji Gustav Mayer-i, filolog në zâ, mbi bukurín e hieshín e naltë të poezís popullore shqiptare „pasqyrë e kjartë mbë të cilen mâ së miri lëshon hije shpirti i çdo populli"; se në malet e egra të Shqipnís mbretnon kanuni, jerarkija âsht e ndërueme, jeta, gjâja e ndera âsht e mprojtun, vullneti i popullit sundon nji për nji si në Francë, ku ligja *Combes* nuk qe mâ pak e pa-arsyeshme se ligja e gjakut në Shqipní.

Në vjetin 1918, kur Dr. Rizof-i, diplomat bullgar në

BIBLIOTEKA PUBLIKE
„MARIN BARLETI"
SHKODËR

Berlin, panslavist kryekëcyem, guxoi të shkruejë mbi copëtimin e Shqipnís në mes të Serbvet, Bullgarvet e të Grekëvet, për nji shestim, si ai thonte, të mirë të Ballkanit mbas Luftës së Madhe, Fishta i u përgjegj nga shtyllat e fleçores „Posta e Shqipnís" qi drejtonte, jo me mâ pak dishmina të gjalla të historís së lumnueshme t'onë, tue i kushtue Kohen e Mesme, kur nji grusht shqiptarë me nji Prîs — Skanderbegun — „i bani ballë për 24 vjet rresht fuqís mâ të rrebtë qi n'ato kohë njifte shekulli"; dhe „Papë, kediva, ministra, ambashadora, kapidana të permêndun për urtí e hollí mendjet" pat kombi shqiptar, bijt e të cilit s'i rrînë mbrapa, për zhdrivillim mendjeje, fiseve të tjera të Ballkanit.

Nii zojës gjermane, baroneshës Amelie von Godin, kur e pyeti: „Po të hupte lirija e Shqipnis?" i u përgjegj: „Kishin me plasë dhimbe sa janë bjeshkët t'ona".

Dhe shqiptarve nëpër gojë të Marash Ucit, trimit t'urtë të maleve t'ona, pavdekësue në „Lahuten e Malcis", u la amanet:

Me ruejtë gjân me kqyrun sta'n,
Armët e mbushme mos me i dhânë,
Me shokë t'uej kurr mos m'u zânë,
Mos m'u zânë as mos m'u nga,
Pse n'ditë t'ngushtë kta u gjinden'vlla
Si me pushkë, ashtu me uha.
T'huj'n me fjalë mos t'a poshtnoni;
Buken para por t'i a shtroni,
N'Shqyptari si â kenë zakoni;
Me i besue mos i besoni!
. . . . . .
Vendin t'uej m'e dashtë perore,
Me ruejtë besë, mos me çartë ndore.

GJON KAMSI

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

PATER GJERGJI

„Mësues i të gjith Shqiptarvet“

Shqipërija e luftëtarëvet qan me gjithë zemër e me pikëllim Ushtarin e pendës, Poetin e vet kombëtar, i cili njikohësisht ka qenë edhe „mësuesi i të gjithë Shqipëtarvet“, siç e cilësoi aq bukur Shk. e Tij E. Koliqi, në fjalimin që mbajti përpara nxanësvet të Liceut Françeskan në Prillin e 1939-ës.

E me të vërtetë, kush tjetër, veç Pater Gjergjit, mund të paraqesi më shumë punë mendore e më shumë aktivitet kultural sa auktori i *Lahutës së Malcís?* Si themelues i Gjimnazit Françeskan dhe si drejtor i gjithëhershëm i *Hyllit të Dritës*, At Fishta u çqua kurdoherë dhe e bëri Gjymnazin, q' ay vetë e drejtoi për shumë kohë, një *alma mater*, dhe „Hyllin e Dritës“ një flamur e një folé përpjekjesh e mendimesh serjoze, një të përkohëshme, që e nderon plotësisht botën intelektuale të Fretënvet të Kuvendit të Gjuhadolit.

Mbreti i Poetënvet shqipëtarë, Pater Gjergji, qe i pari që vuri në shkollë gjuhën shqipe dhe dolli e mprojti me trimëri të drejtat e Kombit t' onë në cdo Konferencë ndërkombtare dhe është i pari që me veprën e vet poetike i fali Shqipëtarit epopenë, historinë e përpjekjevet të tij per liri. Nuk mjafton vetëm derdhja e gjakut. Luftat dhe peripecitë e një kombi të vogël, me kalimin e kohës, harrohen, po të mos përjetsohen nga penda e shkrimtarit.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
SHKODËR
MARIN BARLETI

Jetën e popujvet e bën të gjallë e të pavdekëshme talenti i Poetit, i cili me shkrimet e veta pasqyron të shkuarën e kombit dhe i siguron t'arthmën, sepse epopeja kombëtare, siç është kjo e Poetit shkodranë, do të ushqeje, brez pas brezi, djalerinë shqipëtare nëpër mjet të fuqisë së vet.

Por misjoni i At Fishtës nuk mbaroi me „Lahuten e Malcís": shpirti satirik i tij e plotësoi punën e mëparëshme me anën e satyrës, e cila, siç e ka thënë edhe Molière, korigjon veset duke qeshur me to. E me të vërtetë, kush mund t'i dalë përballë dellit satirik të Patër Gjergjit e kush mundi të prekte me kaq mjeshtrí të metat t'ona të djeshme si njerës si qytetarë dhe si qeveritarë?

Vetëm At Fishta, i cili sa qe gjallë punoi pa përtim, mund të quhet mësues i ynë, sepse nuk jetoi në „kështjellën e fildishtë", por u hodh me enthusiasme djaloshare nga një misjon në tjetrin për të mirën e kulturës e të racës shqipëtare.

Ndersa për njerzit e tjerë e të zakonëshëm jeta mbaron me të hyrët në varrin e zi, për Patër Gjergjin jeta filloi e fuqishme pas vdekjes, q'e rrëmbeu pa pritur e pa kohë.

Andaj s'ka pse të pikëllohet fisi arbënor e përse të mbulohën nga vaji Fretënit e Kuvendit të Gjuhadolit. At Fishta është i gjallë e më i flakët në veprën e tij, që nuk do vdesij kurrë.

E, kur, me kalimin e kohës, familja shqipëtare, e mbledhur rreth e rrotull vatrës plot flakë, do të përmendë emrin e fratit - poet, figura e këtij do të shkelqejë më me forcë, sepse aherë do të jenë shdukur një herë e mirë dhe vogëlsinat më të kota të njerëzvet. Aherë jeta e poetit do të bëhet më interesante e më e pasur në kujtime.

E, kur nonjë vizitojnës do të shkojë në Shkodrën e Fishtës, aty, në rrugën kryesore, para Kuvendit të Gjymnazit Françeskan, do të dëgjojë shkodranin q'e shoqëron t'i thotë: „Këtu ka qëndruar shumë kohë Patër Gjergji

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

e aty më poshtë, në atë ndërtesën trekatëshe, ka dhënë mësime Poeti Kombëtar".

Ndërtesa e Kuvendit t'Arrës së madhe, ku qëndronte Poeti, do të bëhet atëherë vënd pelegrinazhi. Në rrugën që shkon në shtëpin e Vaso Pashës, visitonjësi do të ta. kojë fëmijt e pleqt e lagjës, që do t' i kallxojnë zyrën ku punoi, tryezën dhe penën, me të cilën shkruente, sepse aherë banesa e Poetit do të jetë bërë muzé, vend përmallimi për të gjithë Shqipëtarët.

E, kur pas shumë vjetëve, brenda shkollave shqipëtare, mësuesi do të zëri në gojë jetën e At Fishtës, ay do t' u kallëzojë nxenësvet t' etshëm për njoftime, se Patër Gjergji ishte Akademik i Italisë, ata do t'a ndiejnë vehtën kryelartë për nderimin që i bëri mëma e artevet djalit të çquar të katundit Fishtë, i biri i të cilit, më vonë, nëpër mjet të talentit të vet, përjetësoi në poezi luftën e Arbërit dhe u quajt prej këtij: „Mbret' i Poetëvet shqiptarë".

LEFTER L. DILO

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

A. GJERGJ FISHTA O. F. M.

në korrispondencë me nji sivllá të perzemert

Shum a pak, sikurse ká ndodhë me të tanë shkrimtarët e permendun, ashtû edhe për studim mbi At Fishten, mbas disá vjetve kanë me u lypë deri ma të thjeshtat shkrime e ma të vogjelt fragmenta të shkruem prej tij. Menduem prandej në ketë numer të posaçem me bâ nji paraqitje të papritun e njiherit të kandshem për lexues e studjoz të ndritshëm, tue botue nji landë krejt të ré e të çmueshme, qi do të ndimojë fort për me njoftë përherë e mâ kjartë personalitetin e auktorit.

Me të vertetë të gjith e dijm, sá fort ká viejt me njoftë nierzit e permendun botimi i letravet të tyne, nder të cillat mâ mirë se nder shkrime tjera, pasqyrohen e zblohen mësheftsít mâ të përmbrendshmet e shpirtit të tyne. N'atë bisedim intim e personal, qi auktori i drejton nji mikut të provuem besnik, thotë ata shka nuk kishte mujtë e nuk kishte dashtë me e thanë në gjuhë të shkrueme drejtue publikut e të shenjueme për botim.

Këta edhe mâ tepër do të thohet për letrat e A. Fishtës, të cillit i takoi m'u përshkue ndër periudha sundimesh së ndryshme e gjithnuer kundërshtimesh, sikurse Shqypnija e vet, qi e pat krejtsisht e gjithkund porsi prîsin e të gjitha idealevet e të veprimevet; aq mâ tepër se i Pervajtueshmi nuk e ká pasë menduc kurr se letrat e tija do të ruheshin e aq mâ pak se do të botoheshin me kohë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Tue kundrue tash gjith këtë korrispodencë të gjatë (janë mâ tepër se 200 letra, qi veç shkruesi pat prej tij) harrohet se Poeti ká dekë; prej këtyne ai të paraqitet i gjáll, i kerthnesët, si t'ishte aty para, të duket si me i a ndie zanin: herë satirik, herë epik, si mbas argumentit qi çfaqë. Sikurse dote miqët me gjith ndijesí e nxetsisht, ashtû këqyrte t'ishte i dashtun prej tjervet. Ká nder letra të veta nji gurrë shprehjesh aq dashunore, aq bujare e të reja, sa harrohet natyra e tij komike, tragjike e epike.

Me gjith këta nuk do të lamë m'anesh se ai, sado qi këqyrte qi t'i shkruejshin tjerët, delte jashta vedit prej gëzimit, kúr merrte ndo'i leter të bukur; përgjithsisht e e kishte randë e me të vishtír u pergjegjte deri letravet të marruna, sidomos kur kishte perdoresh ndo'i shkrim të vetin. Kur i këcete qefi me shkrue, atëherë letrat e tija delshin fort të bukura e t'interresantshme. Nder disá çase gëzimit a mjerimit nder të cillt e ndien nevojen me shfrye ndijesít e veta të kandshme a t'idhta, paraqitet gjithmonë naltë, i pakalueshem e poetë.

Kurrkush nuk ká pse mendon, se na do të qesim në botim të tana letrat, perkundra, me të gjitha selekcjonet e bâme, si mbas randsís s'argumentit, u bashkue nji landë, qi do të kishte kalue caqet e këtij volumi të posaçëm. Prandej jemi të ngushtuem me ba nji perkufizim lande, tue zgjedhë mâ teper disá thanje në shej, qi lidhen me vepra letrare t'Autorit e fakte ma të dukshme e mâ në shêj për Shqypní, nder të cillat vetë Posti muer pjesë.

Kurrkush nuk do të bindet se korrispondenca ndermjet mejet e të Pervajtueshmit âsht zhvillue gadi perherë në gjuhë italishte; pse, qysh 13 vjetësh, ulë prej kufivet mâ të largët të Kosovës, atje kû mbaron Shqypnija, pá ndêjë endë trí vjetë, më paten çue n'Italí, kû vijova e perfundova studimet e mija. Per ketë punë mund të këndohet artikulli, qi Faik Konica shkroi mbi P. Shtjefnin

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" S H K O D Ë R

Gjeçov o. f. m. bashkvendasin t' em në fletoren "Dielli" 18 Maí 1930 e qí kje ribotue në vepren monumentale "Kanuni i Lek Dukagjinit".

Nji nder gurra të trajtimit të tij letrár, kjén jo veç klasikët e letersís greke, latine, italjane, françeze e slave, por edhe studjoi e xuni klasikët german, spaniol e hingliz neper mjet të perkthimevet italjane.

I bâjm me dije lexuesët e nderët, se sá mâ tepër të këthellohen në leximin e këtyne çitacjonevet, aq mâ shumë landë të randsishme kanë me gjetë nder to.

Duhet mendue sparit, se koha prej 1900 deri 1910 kje koha mâ e gjalla per zhenín e tij poetike. Mbrenda kësaj kohe, mundet me u thanë se mendoi e bani projekte edhe qitî në dritë nji pjesë të madhe të vepravet të veta poetike.

Si pat botue Luigj Gurakuqi Prosodín e parë shqyp në vjetë 1906, edhe i a pat dedikue Poetit t' onë, ky, tue më dergue mue nji kopje më shkroi edhe ketë leter:

Gomsiqe, 26-XI-1906. [1])

"Se tu ed il nostro Bonaventura (Gjeçaj) vi trovate bene in salute, io vado proprio in zucchero dal piacere, perchè è ciò che vi desidero di cuore.

In quanto a me, io non solamente potrei, ma anche dovrei stare molto meglio per poter pensare con maggiore dolcezza a voi altri due ed alle Castalie Muse.

Sapendo di recarti un piacere, ti mando questa prima Prosodia albanese, la quale, come potrai constatare, è stata dedicata a me dall' autore Luigj Gurakuqi sotto il pseudonimo di L. Gruda. Io non avevo saputo proprio nulla, perciò la cosa mi è riuscita molto più aggradevole. .

---

1) Shty prej mnijet të disavet, të cilt nuk e kuptojshin Fishten, i u desht në ketë vjetë me u largue Shkodret; porse e drejta do të ngadhnjete per së shpejti; edhe, krye koha e këtij mergimi, Poeti kështû më njofton: "La verità ha trionfato, cume era naturale che trionfasse".

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Nen sarebbe male che... faceste venire delle copie per i Chierici"...

Scutari, 15-X-1907.

. . . . . .

„Ho ricevuto la tua carissima del 11 c. m., e ti ringrazio sentitamente...

Tu mi dici:„... mai come in questi giorni mi sono passate sull'anima le miserie della Patria; ne provo l'intera amarezza dell'abisso in cui ci troviamo".

Beato te, che non hai passato i trenta anni, e puoi avere ancora delle sensazioni patetiche! In quanto a me, ti dico la verità, che oggi cercherei di uccidere simili pensieri, se non altro... perchè sarebbe lo stesso che agognare l' impossibile: ed è impossibile che noi possiamo avere una patria secondo il nostro ideale. Chi vuoi che formi questa Patria? I cretini, forse, gli infingardi, gli insolenti, gli uomini privi di ogni carattere delle nostre città, resi più vili dalle elargizioni di retroscena dei loro benefattori interessati, e fatti più imbecilli dalla fiacca protezione dei loro patroni? No, certo. Eppure dalle città dovrebbe partire l'impulso verso il progresso civile ed economico della nazione. Ma, io ti dico, guai se i nostri paesi e le nostre Montagne diventassero quello che sono le nostre città — i focolari della civilizzazione! — Sii pure certo che non formeranno, no, la Patria i microscopici uomini dell' Albania, i quali, dilagnandosi a vicenda e formando dai piccoli puntigli personali delle questioni nazionali, quale sarebbe quella dell' alfabeto [1]) sono i veri microbi della nazione, che la fanno intisichire di modo che da qui a non molto l' Albania resterà un putrido cadavere per sfamare i garruli figli dell'Ausonia, o le aquile grifagne del Danubio, o, quel che è

[1]) Shpesh herë e nder shum rasa e shprehi ketë trazim kundra dasís, qi mbretnote ndermjet dý shoqnivet: «Bashkimi» e «Agimi».

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

peggio, i lupi e gli orsi del Balkan! Quindi, caro mio, studi, leggi, ciacoli, fa delle scappate tanto per uccidere il tempo, però non dimeticarti che devi meritarti il Paradiso!...“

E para Komedí, i pari shkrim i tij në prozë edhe dishka mbi të treten pjesë të «Lahuta e Malcís» kjén percjellë me ketë leter:

Scutari, 5-II-1908

Ho ricevuto la tua mezza lettera...

Il dramma è riuscito assai applaudito. Gli applausi dei nostri cittadini, è vero, non sono tali da insuperbire un autore, perchè quì, eccettuati pochi forestieri e qualche albanese, come Zurani, non hanno idea dell'arte comica: applaudirebbero qualunque scherzo da saltimbanco più di una Commedia di Molière o di Goldoni...

Nella mia Commedia ho procurato di congiungere l'utile col dilettevole, secondo l'assioma: *Ridendo castigat mores*, e mi pare che ci sono riuscito con successo. — Voglio dedicarmi con maggior lena allo studio della drammatica, per vedere se veramente riesco a qualche cosa. Ho letto diverso opere di Shakespeare e tutte le commedie di Molière. Ho divisato di stampare alcuni miei versi seri, cioè odi e poemetti drammatici. Presentemente scrivo la *Decollazione di S. Giovanni* in forma drammatica e con sentimenti del tutto democratici e repubblicani.

Ti mando una copia del mio primo lavoro in prosa: *Komsija e Kleri Katolik*.

Per la III parte della *Lahuta* ancora non sono riuscito a completare il disegno. Non intendo di affrettarmi, perchè desidero di fare un lavoro come si deve. Per formare *l'Iliade*, ci sono voluti dei secoli: per compire la *Lahuta*, che passi almeno qualche anno...

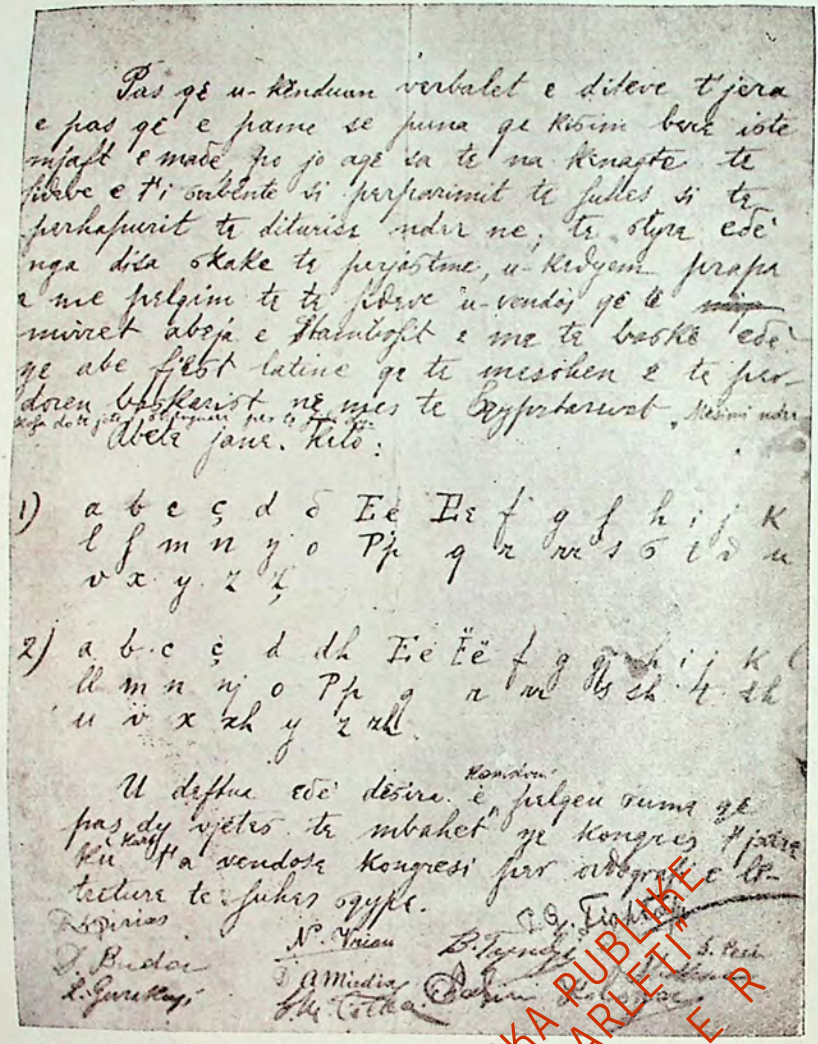
E tu quando vieni a Scutari per bracciarti il tuo Giorgio?

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODER

At Fishta në Kongresin e Monastirit 1908. — *Foto „Marubbi" (fig. 7)*

Alfabeti i gjuhës shqipe vendue prej Komisionit të kryesuem prej At Fishtës pranë Kongresit të Monastirit 1908. — Foto „Marubbi" (fig. 8)

BIBLIOTEKA RUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

Visari Kombtár: «Kangë Popullore».

Scutari, 8-III-1908.

"..... .

Con.. la testa piena di testi, ti scrivo la presente solo per compiacerti: perchè mi trovo ingolfato nella prefazione da apporsi alla collezione dei Canti popolari, la quale, oso sperare, sarà di pieno tuo compiacimento. Il Sign. Baron Nopcha, col quale ho avuto ieri una gradita ed interessante intervista, mi ha promesso che la tradurrebbe in tedesco. — Devo dirti che il Sign. Nopcha mi ha lasciato una eccellente impressione come scienziato e come uomo di molto svegliato spirito. Mi ha promesso che sarebbe venuto a trovarmi anche più frequentemente.

In questi giorni ho letto la „Germania" di E. Heine. Mai una opera letteraria ha eccitato in me sentimenti di invidia, quanto questo poemetto. È stupenda! Io me la figuro come una cinta piena di freccie usata dai barbari: tale e tanta è la ironia e la satira che da cima in fondo la riveste. Se io volessi imitare e potessi parlare, la prenderei per prototipon: tanto mi piace e tanto si avvicina all' ideale, che ho avuto sempre intorno alla satira.

Riguardo al nome che tu vorresti che venisse imposto alla Società (Bashkimi), caro mio, io tanto approvo la tua trovata, che già prima di tre giorni dalla data della tua lettera, io sostenni una battaglia con Mons. Abbate (Doçi), per battezzare la società col nome da te voluto, ma non è stato possibile di persuaderlo; ed erano presenti Mjedja, Serreqí etr. Perciò, corre rischio che il parto nasca racchitico. L' Inghilterra non dà tanta importanza alle Indie, quanta l' Abbate ne dà alla „Bashkimi"....

Io non dovrei dire questo a carico dell'Abbate, pel quale tu sai che nutro una profonda venerazione e perfetta stima, perchè le rare sue qualità se le meritano da

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

tutti gli Albanesi; ma in ciò che riguarda la Bashkimi è divenuto assolutamente incomprensibile... [1])

Këthimi i Prêkë Pashës prej mergimit.

Scutari, 25. IX 1908

. . . . . .

Ti ho letto con piacere nella tua altima ed ho preso nota dei sentimenti, delle querele, dei saluti e . . . di tutto in somma che tu mi scrivevi.

Prênkë Pasha è arrivato a Scutari sabato a mezzo giorno. Il Provinciale (Mihacevic), Mitroviq e Bardhi ed il tuo Giorgio gli sono andati incontro sino a Barbullushi, ciò che al Principe gli ha fatto un' eccellente impressione. Bisogna notare che siamo stati i primi che lo abbiamo incontrato. Lungo il viaggio si è formato un lungo corteo di carrozze di privati scutarini. Il Governatore gli ha mandato incontro la banda militare, per rendergli gli onori militari. I P.P. Gesuiti avevano mandato una deputazione delle scuole con due Padri al ponte di *Baçallek*. E questo è tutto che ti posso dire sui particolari dell'arrivo del Principe. Devo aggiungere che la dimostrazione non è stata organizzata come si doveva da chi si avrebbe aspettato" . . . . . .

Vijon mbas nji komentimit pak si therës:

"Domenica scorsa, invitato, il Principe assistette al solenne pontificale pel giubileo papale ed assistette in grande uniforme. Dovevi trovarti in Cattedrale per vedere come al suo ingresso in Chiesa tutto il popolo si alzò come un sol uomo per vederlo. Si spingevano, s' incalza-

---

[1]) Duket se në ketë kohë kâ ndodhë mâ e madh a mosmarrëveshtje ndershej këtyne dý shoqnivet kâ kisht-i fillue me depertue edhe gishti i ndo'i qeverije së knej, pranlej pat mrrijtë aq po·htë, sá me i u velë kjo punë k·ejt Po·tit e me e bâ me shkrue trí faqe leter e aq të furishme e pezëm, sá kurr s'i ká qitë penda nji të tillë, sado me e pasë trazue. Më vjen keq, se nuk mundem me e botue, pse do të ruej nde·en e personav·t në fjalë per sá meritime tjera!

BIBLIOTEKA PUBLIKE "HASAN BARLETI"

vano, montando chi sui banchi della Chiesa, chi sulle balaustre degli altari, per meglio osservarlo, e tutti lo salutavano colla mano. Ed egli, alto di persona e di virile ossatura, rendeva il saluto lungo la navata della Chiesa. L'impressione che ho avuto quel giorno è stata, forse, la più soave, che io abbia avuto in vita. Mi sembrava di sognare!

Il Principe è un bell' uomo, una persona molto alla mano e famigliare; gli piaciono le poesie satiriche ed i detti spiritosi;.. In una parola mi piace, benchè non abbia avuto ancora occasione di formare un giudizio sulla sua mentalità . . .

Kur fillova me shkrue të parin artikull përmbi vepren letrare të Poetit t'onë, në vjeshtë 1908, e lypshem prej tij ata shka tjerët përpara kishin thanë a shkrue mbi të, më pergjegjë mbas disá heresh qi I shkrova, me ketë leter katër faqesh; por, tue kenë se atë landë e kam perdorë shumë a pak n'atë artikull të sypriperm endun, po pershkruej këtû vetem fillimin e mbarimin e asaj letre.

Në ketë leter më çekë idén per nji satirë me titull „Hijeja e Skanderbegut" edhe përpjekjen qi pat me Dr. Patsch.

Scutari, 3 Gennaio 1909.

„ . . . . . .

Avrei voluto non rispondere all' ultima tua, primieramente per la pigrizia ed in secondo luogo per l'umiltà, virtù questa molto stimata addosso agli altri anche dai nostri autocratici e burrocratici; ma, siccome tu insisti . . . . . mi sento costretto di rispondere alla tua arcicarissima. Senti, dunque, quello che il pubblico si è compiaciuto di appicicare sulle spalle del riverito (!) mio nome.

Këtu fillojn citacjonet qitë n'artikull . . . mbas të cillavet vijon letra:

"Come vedi, del fumo ce n'è abbastanza! . . . Però, caro mio, non so cosa farai di queste notizie? . . Già che siamo in letteratura, ti voglio dire che ho ideato una grande satira, che chiamerò „L' Ombra di Skanderbeg" una vera frusta per le costole di alcuni albanesi. Dr. Patsch

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

di Sarajevo ha voluto ad ogni costo che li mandassi pel Museo, di cui egli è custode, un mio manoscritto, e mi ha detto, che quando sarà costruito il nuovo Museo, che verrà a costare K^e 1.800.000, farà una sezione per la letteratura albanese in una stanza, che potrà essere facilmente una fac-simile della mia. Di più Fr. G. Sh. mi dà tutta la speranza che io sarò un giorno o l'altro impiccato.—Il Dr. Patsch mi ha promesso di stampare tutti i manoscritti miei, e di ristampare la *Lahuta* in edizione di lusso con fregi ed incisioni. Io però non facio tanto conto d'esser preso in considerazione dall'opinione pubblica o dagli scienziati, quanto di esser sempre e poi sempre tuo . . . . . "

Tue kênë se ndokush ká me dishrue me dijtë, se kùr i a filloi amudnja e zemres, e cila e çoi në vorr tash në fund, e qi që atëherë e mâ vonë i perrini dhimba te mëdhaja, tue e lanë në rrezik të padâm, po qes këtû njiketë copë, xjerrë prej letre se shkrueme prej tij në datë:

2 Luglio 1909

" . . . . . La gitta a Nen-hati per me è stata esiziale, perchè da quel giorno in qua hanno incominciato a manifestarsi su di me i primi sintomi di un mal di cuore. Alcuni giorni non ho potuto stare nè anche in piedi, dalla grande spossatezza, e da ieri, dopo un miglioramento di due giorni, me sento nuovamente molto male, di modo che appena avrò vergata questa lettera, mi metterò in letto, perchè mi viene come uno svenimento al cuore. Cosa mai farebbe il mio Paolo, qualora non vi dovesse esser più al mondo un Giorgio, che di tanto in tanto gli scrivesse una parola amica? . . . "

Sh. Françesku i Asizit, Drar.

Scutari, 10 Novembre 1909.

Mbas nji faqeje leter të gjatë, qi më pat shkrue per me më dhanë zêmër me krye dý konferenca, të cillat i kishem mar ë mbi vedi me i bâ në qindvjetuer te Sa. Françeskut, më shkruen nji letër të gjatë, kû më permendë edhe punen e dramit mbi Shêjtin:

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" SHKODËR

" . . . . . .

Per contrapposto all'arte oratoria, caro mio, ti devo dire qualcosa su quella poetica. Ma prima che incominci a parlare, via di qua, maledetto vizio di superbia!!! — Il dramma su San Francesco ha messo già due dita di polvere su la copertina, perchè è stato terminato per tempo dall'umile sottoscritto, che ha l'onore di esser posto in qualche considerazione da te. Caro mio — pulisci bene gli orecchi! — in 12-XII giorni, sì in 12-XII giorni ho scritto 1200 — dico mille duecento — versi endecassillabi e settenari con diverse ariette, e tutti i versi sono rimati fra di loro. Il dramma è scritto sul foggia di quella di Metastasio. Dunque, caro mio, cento versi al giorno in media. L'ultimo giorno, in tre ore e mezza di mattina ho scritto 154 versi; ma ero stanchissimo e per due giorni ho avuto un forte dolore di testa. Metastasio ho composto in 18 giorni un Melodramma di circa 1500 versi. Avuto riguardo alla lingua albanese, ai cori, meditazioni, Messe conventuali, Scuola, disturbi del vicinato ecc. ecc., posso dire d'aver stabilito un „record" nella nostra poesia. Via di qua, maledetto vizio della superbia!!!

La celia a parte: termini con amore quello che fin adesso hai lavorato con impegno e spero che non ci faremo compatire"...

Shi në këtë vend flet per akademín ditunore-letrare, qi i shim tue e gatue në rasë të 700-vjetorit të Shen-F ançeskut. Menjë leter më kallxon so kund ra dishirit të disavet, qi dojshin me perzie tema gezmanisht, italisht e latinisht, ai kishte ngulë kambë e lyqte qi akademija t'u shvillote në gjuhë shqype sikurse edhe u bâ.

Në këtë leter qi vijon u pergjegj disa vrejtjevet, qi i pata bâ. Më duket se âsht letra mâ e mira e me randsí, edhepse shkrue per ngut.

Scutari, 5-XII-1909.

" . . . . . .

Domani devo predicare dai Gesuiti: quindi ben comprenderai che ti scrivo queste due righe come se l'avaro dovesse cavare dalla tasca il suo denaro...

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Nell' „Odissea" io ho rappresentato un fatto storico, e nient'altro. Che vi siano dei Proci anche oggigiorno nel mondo è innegabile, ed è naturale che essi, a dispetto del Poeta, non si prendono il disturbo di sloggiare dalle case usurpate, per la semplice ragione, che io non sono un Ulisse. Con tutto ciò, nel sentire quei versi, i moderni Proci devono origliare alla porta, per paura dell'Ulisse. Anche i versi hanno la loro forza.

Bonifacio VIII era Papa; ma con tutto ciò dovrà stare nell'inferno, almeno sino al giorno del giudizio, perchè lì ve lo ha condannato il piccolo dio Dante Alighieri. A dispetto mio, i Proci dell'Albania cotinueranno a star saldi ed a commandare in casa altrui; ma con tutto ciò non potrai negare, che, forse, a causa dei miei versi, saranno scacciati dal cuore dei Telemachi Albanesi, e ciò per me basta, perchè sono sicuro, che la mazza di Ulisse si farà sentire sulla loro testa, siano pure difesi dall'usbergo di qualsivoglia dignità. Però l'„Odissea" non si restringe ai fatti di Albania: essa si estende a tuta l'umanità. Nell'„Odissea" ho voluto rappresentare il trionfo della *libertà*, come nel „San Francesco" la fratellanza e nella „Decollazione di San Giovanni" l'ugualianza nel senso cristiano. È, quindi, per un semplice caso, che i Drudi della Penelope albanese si sentono punti dai miei versi. Tanto meglio; da simile canaglia nè posso nè voglio sperar nulla. E non ho anche cosa sperare: la salute e la grazia me la può dare solamente Iddio, il buon nome me lo devo formare io, e non già i Proci con le loro stupide... Altro non mi occorre nel mondo se non che gli amici...".

Kur qita të parin artikull në «La Verna»

Scutari, 28-II-1910

. . . . . .

"Oggi, mentre stavo od osservare il nostro piccolo

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Marka Pula 1), come si divertiva nel lanciare per aria un dragone-volante, ricevetti „La Verna“ e lessi con piacere il tuo articolo, il quale m'è piaciuto assai, sia per la lingua e stile, che sono veramente ammirabili, sia pel tuo amore che dal medesimo traspira verso di me. Nel leggere e nel vedere come tu ti affaticavi a più non posso di mandarmi quanto più in sù nelle alte sfere della gloria letteraria, e vedendo, anche, dalla finestra come Marka Pula si disperava per non aver egli più filo, onde lanciare ancora più in alto il suo dragone-volante, mi pareva di essere io il tuo dragone-volante... di carta... e tu di essere il mio Marka Pula, che col filo della tua parola dolce ed armoniosa... scritta, inteso... mi mandavi sù, sù, come se avesti voluto vincere una scomessa. Guai a me, se si dovesse rompere il filo! Che capitombolo!... Basta; procurerò di giustificare le tue parole...

Persëri âsht çashtja mbi «Lahutë».

Scutari, 6 Aprile 1910.

“ . . . . Ho ricevuto la tua carissima del 5/4 e godo di tutto cuore che ti trovi in buona salute, ma specialmente godo dell'amore che mi porti, il quale però, sia detto qui fra parentesi, mi è dovuto per dovere di giustizia, perchè la fiamma dell'amore, che io ti porto, è più lunga della coda della famosa eometa visibile in quest' anno, la quale è lunga 24 milioni di Kilometri...

In quanto alla seconda richiesta, cioè in quanto ai parti racchitici della mia fantasia, non ho gran che da dirti. — Il chiasso, la mia indolenza, la mia noncuranza, gli affari dell' Albania, che non approdono mai a buon porto, ecc. ecc. fanno sì, che la mia fantasia non arriva mai ad avere la fecondità del coniglio. Pazienza. È vero,

---

1) Ky ká kênë nji fmí, të c'llin fretent e mbajshin per hater të Zotit, edhe, tue luejtë, per pá e dijtë fmija, këta i kishin njitë mbiemnin «Pula», edhe kështû e thirrshin, kur flitëshin per tê.

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI“ SHKODËR

ho messo mano alla terza parte della „Lahuta“, e spero di condurla a fine durante l'anno, perchè anche il mal di capo pare che voglia passarmi — un pretesto di meno alla mia pigrizia. Il consiglio che mi dai riguardo alla forma ed allo stile da adoprarsi in questa terza parte è giusto; perchè altrimenti nell'opera mancherebbe la necessaria unità. Con tutto ciò, servando la medesima forma ed unendo lo stile popolare al clas-ico, cercherò di introdurre più di pensieri nello svolgimento dell'azione, ed anche degli episodi, per rappresentare almeno le più rilevanti passioni della vita; perchè, secondo il mio avviso, ciò concorre maggiormente ad istruire ed educare la nazione. Le impressioni si producono nell'anima dagli oggetti. Ora riprodurre in iscritto gli oggetti che ci hanno impressionato, e non già le impressioni ricevute nell'anima, secondo me, non sarebbe arte: sarebbe indizio di una mente ordinaria e puerile. Il vero scrittore, pen-atore e filosofo riproduce se stesso nello scritto; quindi riproduce le impres ioni ricevute nell'anima e non già gli oggetti esteriori. Il bello negli oggetti esteriori non può esser soggetto dell'arte vera, perchè, l'artista riproducendolo non creerebbe, ma semplicemente copierebbe, ciò che non è arte. Se Leopardi, nella famosa canzone alla ginestra, ci avesse semplicemente riprodotto da bottanico la ginestra, e non già l'impressione ricevuta dalla medesima, chi mai oggi leggerebbe la sua canzone? Quindi lo scrittore deve riprodurre la sua anima nello scritto, ciò che non si può fare, se non che riproducendo per mezzo dei pensieri gli oggetti; non già come si trovano nel mondo esteriore, bensì come si presentano nella nostra anima, dove unicamente ha la sede il bello artistico (Non parlo del bello filosofico)..... Caro mio, se continuo di questo passo, non so quando farò punto alla lettera e chi sà quali bestemmie spunterò fuora. Quindi. . . . . passiamo alla storia..

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI“ SHKODËR

Scutari, 31 Dicembre 1910.

"Ti ringrazio della stupenda lettera del 29 corr., che ho letto con indicibile diletto; perchè veramente era bella. Divento pazzo dal piacere, nel pensare, o meglio, nel constatare che tu sei capace di pensare così nobilmente e di esprimerti con tanta semplicità, in cui consiste tutta l'arte del bello letterario, secondo il mio modo di vedere sull'estetica. Realmente avevo incominciato a scriverti una lunga lettera in risposta di certe tue osservazioni attinte da un certo scrittore danese, e che non potevo approvare per nulla; ma, avendo incominciato peggio, la misi a parte (e) ti scrissi due sole righe, tanto per augurarti lo feste Natalizie. Non so cosa voglia dire, ma delle volte non riesco a connettere due pensieri a dovere: comincio a pensare sull'ineffabile riso dell'innocente bambino e la fantasia vola al brutale ghigno di certi pazzi, conduttori di ciechi; penso sul sogno..... e passo alle stupide ambizioni dei cretini; ammiro l'ala dorata di un angelo, e subito mi si presenta agli occhi della mente la scimitarra di Turgut Pasha, grondante di sangue albanese, ed allora nasce in me uno sconcertamento di idee ed un avvilimento tale che non mi lascia pensare convenientemente. Ma... smettiamo meglio quest' argomento per oggi, perchè non so dove andrei a parare, e poi, oggi non ne ho il tempo opportuno per filosofare, se tu, filosofo, mi lasci passare questa frase...

Dovendo preparare qualcosa per carnevale, per divertire i signori scutarini, ho ricominciato a leggere Shakespeare. Oh! quante belle cose si trovano in questo divino autore. Ogni parola è una sentenza, ed ogni farabutto di attore rappresenta un carattere, che noi possiamo riscontrare da per tutto. Tra tante belle cose che vi ho riscontrate dentro, ti voglio spigolare qualcuna: „Sono tempi terribili quelli in cui i pazzi guidavano i ciechi. — Le buone

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

fortune d'un uomo gli derivano talvolta anche dalle calcagne. — La speranza spesso è la coda del cane.„ (Questa frase serva per norma a te, che temi di dover passare le vacanze di carnevale nel preparare onori al sottoscritto). — "Il vero prode è quegli che sa soffrire con pazienza tutto ciò che la lingua più malvaggia può dire contro di lui„. — Ecc. Ecc.

Ti abbraccio con tutto l'effusione dell'anima e ti auguro felicissimo il 1911, baciandoti per 1911 volte: Hai capito?...

Il tuissimo
P. GIORGIO

Makabejt — «pro aris et focis»

Scutari, 20-I-'11

"..........

Non so quanto ci sia del vero nelle tue vedute biologiche, riguardo alla posizione del cervello nel diaframma della nostra zucca, chiamata ironicamente *testa* ed in modo particolare in quella dei poeti; ma questo so di positivo, che il mio cervello non era certo in isquadra l'altro giorno in cui diedi la parola a certi signori impertinenti di scrivere e di far rappresentare per venturo carnevale un dramma originale in cinque atti, che mi ha fatto perdere "la bussola e l'alfabeto". Ti dico la verità, che mai mi sono trovato in un orgasmo simile. Ho una voglia ardente di condurlo a termine, ma dall'altra parte mi dispiace di doverlo scrivere a rotta di collo, perchè tepo lascerà (a) desiderare nella tecnica, essendo questo il primo mio lavoro di tal genere.

Il tema è: *I Maccabei pro aris et focis*, argomento assai adattato per le nostre vicende nazionali: non avrei che copiare la nostra vita ed i nostri sentimenti, per fare un capolavoro. Oggi finisco il primo atto, e quantunque non sia movimentato, come spero che saranno i susseguenti, nel suo complesso potrà piacere. Però mi trovo

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

assai nelle strette col tempo, per condurre a termine un simile lavoro in poche settimane. Di notte non posso scrivere, perchè fa freddo; di giorno fra chiesa, scuola e continui disturbi si può lavorare ben poco. Tu sai che da tre anni mi sono messo a studiare la drammatica, specialmente nello Shakespeare: se quindi non faccio fiasco in questo primo saggio, puoi esser sicuro, che dopo qualche... anno, ne scriverò anche un altro. Ti scrivo queste cose, per farti vedere, che tu sei un calunniatore, quando mi chiami pigro e quando ascrivi all'indolenza il mio silenzio. Hai capito?..."

Oroe. – Letra vijon gjithnji ndo'i faqe tjeter e jo me fjalë të kota por me randsí historike per kohë të ardhshme. Per sá i perket tragedís së Makabejvet, per arsye qi thamë mâ nalt e per tjera të shtueme prej Auktorit, ajo nuk kje krye veçse në 1914, kur prej Nderkombëtarësh e sidomos prej kolonelit hingliz Philipps, kje ngushtue m'u largue prej Shkodret e m'u strukë herë më Troshan e herë në Rrubig. Shi në ketë të mbramin kuvend, kû ishem edhe un, e pertrini e e kreu tragedín e permendun.

Martirët e Stublës (Kosovë) – Grishja nen armë.

Scutari, 20 Marzo 1911

. . . . . .

. . . . . "Anche io ho un manoscritto in francese sulle persecuzioni delle famiglie cattoliche di Stubla in Cernagora. Veramente è assai interessante: nel leggerlo ho dovuto piangere di compassione per quei poveri martiri, che con tanta rassegnazione cristiana hanno sopportato le più inaudite crudeltà da parte dei loro barbari persecutori. Di quella storia si potrebbe fare un soggetto letterario di primissimo ordine; perchè riuscirebbe assai caretteristico e patetico, come anche indicatissimo per la sua attualità. Siccome il P. Antonio Markovich, francescano, è stato loro compagno dell'esilio, io ho pensato di avvisare in proposito il nostro Procuratore Generale, onde vedere se si può iniziare la causa per la canonizzazione, almeno per quelli che sono morti durante il viaggio sotto

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

i colpi dei loro persecutori. Nel mio manoscritto si trovano anche i nomi delle singole persone e famiglie che sono state esigliate. Perciò ho pensato di copiare in pulito manoscritto e spedirlo a Roma. Che ne pensi tu? Nel caso che anche tu fosti del mio parere, allora mi devi mandare anche il tuo manoscritto, onde completare viemeglio la storia di quei poveri martiri, che tanto hanno sofferto per la religione di Cristo. Il manoscritto m'è stato regalato dal Superiore dei Lazzaristi a Monastir ed è legalizzato col timbro della loro casa.—Anche io accarezzo l'idea di fare di quella storia un soggetto letterario: ma Dio sa quando che potrò occuparmene in proposito.

La conclusione della "In Verrem" m'è sembrata alquanto cruda ma con tutto ciò in quanto alla sostanza farà breccia, spero. È vero che una persona riligiosa e dedicata allo studio non dovrebbe trovarsi in contatto con gli uomini, se non per aiutarli ed amarli: perchè questo è, credo, l'unico scopo per cui Dio ha voluto creare l'uomo non solo ragionevole, me anche sociale: però in certe circostanze della vita il filosofo religioso si trova nella dura necessità di trattare cogli uomini anche duramente, quando particolari individui sono di peso alla società; perchè in questo caso è stato "per accidens" che si agisce contro l'uomo, dovendosi il comune interesse anteporre all'interesse privato. Se poi il religioso filosofo si trova onerato dalla società di cui fà parte di (con) qualche pubblica carica, io credo che sia anche obbligato di mostrarsi rissoluto contro chiunque attenta al benessere della società me lesima. Quindi tu, caro mio, non devi punto impressionarti pel passo fatto. Dovresti piuttosto lamentare la difficoltà che c'è di poter ottenere l'intento colla vostra "In Verrem".

Qui non abbiamo novità interessanti: solo ti posso dire che continua ancora per qualehe tempo la chiamata

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

alle armi in Scutari; questa città in poco tempo resterà del tutto spopolata di cristiani. Oggi erano chiamati alla leva militare circa centocinquanta e appena si sono presentati dieci, tutti gli altri sono fugiti. I giovani fugono, i vecchi muoiono, è naturale che i cristiani scompaiono da questa città. Ma speriamo che il Governatore prenderà in considerazione questa questione e vi metterà un riparo con la clemenza.

. . . . . .

Da una settimana abbiamo . . . . Cose da Commedia! Mai si potrà fare del bene . . . . . se prima non si ha una retta idea della nostra esistenza nella Chiesa e nella società in Albania. . . Datemi la carità, datemi una educazione corrispondente alle esigenze della nostra posizione in Albania, ed allora potrete pensare di fare qualche cosa per il bene della Chiesa, dell' Ordine e del popolo: colle crude formalità non farete mai nulla: si finirà sempre in una commedia. Andrei troppo per le lunghe, se mi mettessi a scriverti quello che penso in proposito; perciò lascio di strappazzare questa povera macchina più a lungo, e senz' altro mi affretto a darti un bacio e mandarti 10000000000000000 . . . . . di saluti."

Drami: "Shqyptari i Gjytetnuem".

Scutari, 12 Gennaio 1912.

. . . . . .

"Riguardo al mio piccolo lavoro poetico, che tu dici ammirare, senza conoscerne il perchè, ti dico, che non merita la pena di studiarlo. – Il lavoro è originale, benchè Schiller ne abbia scritto uno simile, che s'intitola: "Omaggio alle Belle Arti". La mia idea era di additare la via della civiltà agli Albanesi; invece Schiller scrive per innamorare l'uomo verso le scienze e le arti. La seconda parte della mia cantata Drammatica combina in molte espressioni coll'opera dello Schiller; ma con tutto ciò è affatto originale in quanto all'idea. Questo ti pos-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

so dire, che il mio lavoro è superiore a quello dello Schiller in quanto all'idea ed all'azione. Certo che l'apparizione della Fede all'Albanese, che anela alla civiltà, e la concisione della frase nei mottetti e nei recitativi della Prima parte, elevano l'animo dello spettatore albanese a puri ideali e sono tali da commuoverlo *fortiter et suaviter*; tanto è vero, che quella sera hanno lagrimato dall'entusiasmo perfino dei mussulmani, i quali avevano ben poco interesse di veder sul palcoscenico la Fede con tanto di Croce in mano. — Con tutto ciò ti dico, che non vale la pena di cercare le bellezze poetiche nel mio lavoro; perchè bisogna piuttosto indovinarle che scoprirle. A me basta che il mio lavoro abbia ragiunto il fine, di erudire entusiasmando il pubblico per civiltà e per la Patria. — Un' altra volta ti scrivo in proposito.

Intanto ti obbraccia il sempre tuo

Fishta."

Me gjith se kanë kalue 31 vjetë, më bjen nder mend si sot, se prej se duel mirë ai Melodram ase Dram, kû muer pjesë edhe Valija i qytetit, Hasan Rizaja. ne e nesre mbasi u çfaq i telegrafoi Qeveris së Konstantinopulit: «Âsht nevoja me e shtî në binár e jo me e ndrydhë nacjonalizmin shqyptár». Por kjo vepër aq e lkundi e e lodhi auktorin, sá i u desht me rá në të shtrueme. Sikurse dihet, kje shkrue e çfaqë në rasë të 50 vjetorit të themelimit të Shkollës Françeskane në Shkoder. Vetë n'atë rasë enda nji relacjon të gjatë, të cillin e botova në «La Verna» me perkthim të disá copavet edhe auktorit i kje pelqye fort.

Si Klubi «Gjuha Shqype» i a dhuroi kunorën e argjandët.

Scutari, 6-II-1912.

. . . . . .

"Ti scrivo con una furia maledetta in corpo; perchè non sapevo che quel vostro Lanzichenecco (il servo) sarebbe partíto oggi.

. . . . . .

Sì, Domenica otto, 28 Gennaio, il Klub di Scutari mi ha offerto una corona di lauro in argento — un bellissimo

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

lavoro in filigrano ed intaglio lavorato a Scutari. Sabato innanzi, dunque l' Arcivescovo venne in Convento ed invitò il Guardiano e l'umile sottoscritto e tutti i Padri di trovarci la mattina seguente alle 11 ant. nel palazzo arcivescovile. Nel medesimo giorno invitò anche il Signor Console (l'Austriaco) e Mayerhauser (il Viceconsole) di trovarsi alla cerimonia. All'ora stabilita, sotto una pioggia torrenzionale e coll'acqua sino alle ginocchia, ci recammo all'Episcopio ben 14 frati, poi venne il Padre Francesco (Melchiori), arrivato qualshe giorno prima quale Visitatore Generale... col P. Gici; indi il Console e D. Giovanni Bushati, (Parroco di Scutari); Ndoc Çoba, a nome del Klub, fece un bellissimo discorso. Mons. Serreqi parlò in italiano, per causa del Console; poscia D. Giovanni e P. Bardhi; dopo mi consegnarono la corona con una dedica molto lusinghiera. — Questo fatto ha destato molto interesse nella città e molti signori scutarini sono venuti a congratularsi meco. — Ho dimenticato dirti, che la dedica è sottoscritta anche da mons. Serreqi.

. . . . . .

Giovedi grasso rappresenteremo una commedia di Molière assai interessante...

Ti da un caldo bacio il sempre tuo...

Scutari, 12-II-1912

"Tutti o almeno la maggior parte dei P. P. Missionari sono scesi, dietro l'ordine del P. Visitatore già partito. Abbiamo pensato, perciò, di far rappresentare per i detti Padri il Melodramma delle feste cinquantenarie, di cui Ella — è il P. Giustino che scrive — ne tiene ancora il manoscritto; ed è perciò che la preghiamo e la raccomandiamo di non dimenticare di spedirlo quanto prima, perchè ci occorre ripassarlo alcune volte. Intesi?!...

La Commedia inoltre, che quest'anno si rappresenta

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" SHKODËR

per il carnevale, è opera di Molière "Le furberie de Scopin";... v' è poi un frammento della commedia "La Famiglia dell' „Antiquario„ di Goldoni...

Erdhne mandej ditë të zymta per Provincë Françeskane e, me gjithse Poeti me korrispondecë të vetem u mundote me më ngushllue e me më dhanë zember, me letra krejtsisht të çuditshme, edhe ai i vetë aq ishte i trazuem, sá gjatë ië tanë vjetës nuk më foli per poezi, e kujtoi se pak e gati kurrgjâ skkoj në vjerrshë gjatë kësaj kohe. Në ketë ndermjetsi vishtirsish, shpertheu edhe lufta balkanike, me të gjitha rrjedhimet e ndeshme per Shqypni e sidomos per Shhoder, kû edhe Poeti mbet i ndrûm për 7 muej! Me gjith këta gjatë rrethimit ndodhi nji epizod mjaft i randsishem neper korrispondecë, qi këtû due me permendë, porsi vlerë historike.

Shkodra e rrethueme – P. Gjergji, Hasan Rizaja e Esadi.

Perpara e gjatë luftës balkanike, Shkodra pat nderen me pasë per sundimtár e njiherit per komandant t' ushtrivet perandorake nji personë në shêj, të cillin veprat e dishmuene strategë të madh e të vlershem e nji diplomat të hollë e të kujtueshem, Hasan Rizaja. Qysh se pat ardhë, jo veç se nuk i largoi nacjonalistat, por edhe e ngrehi prej vetit, e nder këto má i çmuemi e i perzemberti i ti kje P. Gjergji.

Në lidhni me perpjekje qi paten nder vedi këta dy nierz në zâ, e perkohëshmja «Shkolla Shqyptare» në numrin e ransishem të, Frorit 1941, të cillin e falnderojm per artikuj të bukur e të vlershem, qi botoi në nderë të Poetit t' onë, ká paraqitë episodin, të cillin na e çekme e permbî iê duem me folë má gjatë, perse kurrkush mâ mirë se vetë, sikurse tash po shifet, nuk mundet me e qitë në dritë.

Çashtja âsht per të mbrambin veprim, me të cillin Valija deshti me lidhë, padeksin historike, por qi kje pengue prej nji trathtije aq të poshtme, perse kje organizue e çue në vend prej disá mizorvet esadjan, ndoshta me pjesëmarrje të Turqvet të Ri, të cillët e mendojshin Hasan Rizán si nji perfaqsues të partis liberale.

Diten perpara luftës së mnderëshme e qindresës krëshnike, qi të rrethuemët në Shkoder u bânë serbvet prej kodravet të Beridcës e të Beltojës e qi i kushtuen anmikut 2000 ushtar të dekun e të varruem, qe se mrrinë në kuvend të Rrubigut Selim Idrizi prej Peqinjet, nji i derguem besnik i Esad Pashës, me nji leter të zotnîs së vet, të cillen nek të paren herë po e botojmë krejtësisht në cliché e qi âsht në kundershtim me shka ndodhme mâ vonë:

Ndërsá Selim Idrizi u nis per Tiranë, un bana gadi perqjegjen per Esad Pashen e nji letër tjetër forí të gjatë per P. Gjergjin, të cillat i a dorzova Selimit mbas nâo' i ditet si këthei prej Tiranet.

I thojshem Esadit, qi populli âsht krejt gadi, aq edhe ma mirë pse ishin t' armatosun mâ tepër se kurr, me kusht veç qi të na lajmote se per kë do të luftojshim. Per ketë qellim-shtojshem do të ngrehet Flamurit komb

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI"

tár në kalá të Shkodres e me na dergue prej Shkodret disa Oficjera per me organizue e me drejtue të msymen kundra serbvet.

N' atê të drejtueme At Fishtës, per longum et latun i kallxojshem se si ishte gjendja nder vende tjera të Turkut, tue i lajmue se Turkija Europjane me gjith Adrijanopull kishte rá në duer t' aleatvet. Prej miqsís qi kishem me Zotni Urosh Fr. Malkovich, agjent i Lloydit triestin në Shengjin, ndoshta kurrkush mâ teper se vetë s' ishte në rrjedhje të punvet, pse ai Zotni i ndershem, perposë se më dergote rregullisht gjithnuer gazetash, më çote edhe lájmet qi ndiete prej vetë oficjeravet serb e malazez, si edhe prej kapidanavet të vaporrevet qi kalojshin neper limá të Shengjinit. Dr. Seddadini, qi per punë të Prêkë Pashës kishte këthye në Shqipní e u gjindte në Kallmet bashkë me Ibrahim Kumanoven, segrerár i të parit, më kishte porositë me i mbushë menden Selim Idrizit me kalue neper Kallmet e me u pjekë më tê. Dr. Seddadini, prej miqsís qi kishte me mue, kishte marrë lirín me çilë letren t'ême drejtue At Fishtës, per me shtue falmeshndetet e veta. Ndermjet të rreshtavet nderkaq kishte shkrue me lapcë e frengisht: Thoni Hasan Rizás të ngrehin flamurin në kalá».

Selim Idrizi këthej në Shkodër kollaj fort; se çë rruga rrahi, per mue âsht mister, sa qi deri vetë Konsulladet qi u gjindshin aty, sado qi ishin mundue me pasë ndo' i lajm, nuk kishin mujtë kurr, e shi vetë sekretari i Esadit, Stauro Stauri, pershkruesi i letres së permendun, rregullisht i a dorzoi letren t' eme At Fishtës.

Në Shkoder, kû u gjindshin në terr të gjendjes, ajo leter, qi má vonë u zhduk në ndo'i arkiv të Perandorís Austro-Hungare, kje nji zblim i vertetë e, simbas lajmevet qi permbate në vetvedi, At Fishta i a mbushi menden Hasan Rizás me bâ atë hap të madh, të cillin desht me e krye, porse naten perpara se do të qitej flamuri, e vranë.

Në rasë të të bajtunit t' eshtenvet të tij, mbas 20 e sá vjetvet, At Fishta mbajti nji fjalim perkujtues, tue vû mbi arkivol të tij nji kunorë të dêjë per atë heró.

Çashtja e flamurit të Shqypnís mbi kumbonaren e Kishës së Gjuhadolit.

Scutari, 27 Gennaio '13

. . . . . .

"Spero che non sarai così ingenuo da aspettarti delle novità da Scutari: con cinque potenze europee in casa qui non vi può regnare altro, se non lo *status quo*... Dunque niente di nuovo; se non che quei *polipi* di mare, detti Amiragli, pare che abbiano cominciato a godere di vivere anche fuori dell'acqua. Meno male; così avre-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

mo nella Zoologia una nuova specie di bestie anfibie, che potranno esser contraddistinte dalle altre col termine tecnico di *Balcanthropus Parassita*. (Polipi si chiamano alcuni pesci di mare molto stupidi e molto rapaci).

Noi Frati di Gjuhadoli siamo venuti a cozzo con Sua Eccellenza Sir Cecil Buruej, Amiraglio inglese, copia facsimile dell' autocrate russo e gran patrocinatore degli orsi. Questo coso dunque, si è addontato fortemente, perchè noi frati, il giorno di S. Antonio, abbiamo inalberato la bandiera albanese sul campanile della nostra Chiesa, e la vigiglia stessa della festa, a ora tarda — dopo cena — con una lettera in forma privata invitava il Guardiano a dar ordine affinchè venisse tolta la notte stessa dal campanile, perchè, diceva, è stato proibito di issare la bandiera albanese sugli edifici bubblici, quali sono le chiese, le moschee ecc. La sera stessa il P. Guardiano in mia compagnia andò a pregarlo, affincdè volesse permettere che si lasciasse la bandiera sul campanile almeno per il giorno seguente, e ciò per non renderci ridicoli presso la cittadinanza; ma fù tutto inutile: non volle cedere. Allora noi durante la notte... gli estendemmo una lettera, (per dirla fra di noi) abbastanza impertinente ma nel medesimo tempo ragionata e stringente. Gli dicevamo, fra le altre che, siccome sull'ufficio telegrafico pubblico di natura sua, dominava impunemente lo stemma reale del Montenegro, *non compreso nel numero delle grandi potenze, incompensate per lo sgombero dei Montenegrini da Scutari*, noi non intendevamo di togliere quella bandiera, ma che la facesse egli stesso levare, qualora l'avesse creduto espediente. Egli non rispose alla lettera, nè mandò a togliere la bandiera, e così questa sventolò maestosa tutto il giorno della festa di S. Antonio. La partita era vinta!...

BIBLIOTEKA PUBLIKE MARIN BARLETI SHKODËR

Ndërsá ishte në makinë numri i parë i «Hyllit të Drites» më dergon ketë leter qi vijon, tue më lypë edhe nji relacjon per mbi mbledhje qi kje bâ në Lezhe edhe më lajmon per «Hýlli».

Scutari, 15 Settembre 1913

. . . . . .

" Oggi abbiamo incominciato la stampa del Periodico, nel quale verranno pubblicati i seguenti atticoli: (Të shihet i pari numer i së pares vjetë të "Hyllit".)

Qui a Scutari le cose sempre in *statu quo*, polvere o fango, Amiragli, cavalli, musica, stracci e "Rrnofët Shqypnija"; ma lavoro, per dar vita all' Albania, poco o niente. La gente sta all' ombra, aspetattando colla bocca aperta, come figli di corvi, che la madre, la cornachia Europa porti loro da mangiare. E' inutile che io perda tempo nello scriverti le cose di Scutari, di questo nuovo guasto, che ha appestato un mondo intiero..."

Scutari, 1 Maggio 1914

. . . . . .

"Quanto mi dispiace di non avere il tempo necessario per scriverti una lunga lettera! Avrei veramente bisogno di dar sfogo al mio cuore, perchè mi trovo molto nauseato dagli intrighi, finzioni, tradimenti, viltà, avarizia, malvagità ed altri vizi, dei quali è infetta l'Albania e specialmente Scutari. Ma, poi, potrei io scriverti tutto quello che ora mi passa per la testa riguardo a certa gente eletta? No certamente che ti scandalizzerei...

. . . . . .

Prenkë Pasha si trova in Scutari, e continua a ridere e a beffarsi del mondo. Ha bene...

Il comitato "Pro Albania" di Vienna, dopo aver fatto visita ai diversi istituti e scuole confessionali, ha mandato una deputazione speciale per ossequiare da par-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SH. K. O. E. R.

te sua l'umilissimo e devotissimo scrivente. Hai capito? Dunque, d'ora innanzi, quando scrivi a me o di me, devi cambiare alquanto l'intonazione libera e famigliare, cho hai usato fin' adesso; perchè come vedi, conto anch' io per uno sù questo stupido mondo..."

Më lajmon se âsht pezullue botimi i «Hyllít të Dritës».

Scutari, 18 Giugno 1914

. . . . . .

"Se io oggi dovessi scriverti secondo i sentimenti del mio cuore, certo che questa lettera diventerevbbe un salmo 108, pieno d'imprecazioni, tanto mi ha nauseato l'imbecillità e la perfidia di certi che reggono le sorti della povera Albania. Ma qui non ti voglio dire nulla sulla politica: voglio semplicemente renderti avvisato, che la pubblicazione del nostro Periodico "Hylli i Dritës" non avverrà più.

Il nostro Commissario ci ha creato delle circostanze, che ci obbligano di sospendere la sua pubblicazione... Causa la sua... noi non possiamo avere più la macchina tipogratica... Ieri gli abbiamo dichiarato che noi non intendiamo più di stampare il Periodico, se egli non compra la macchina tipografica, per cui si era già fatto il contratto con Smikowsky...

Tutto tuo
P. G. F.

I DBUEM!

Sikurse mund të shifet prej letravet të përparshme e prej ndo' tjetrës, qi kemi me pershkrue mâ posht – me gjithse tash per tash per urti kemi per t'a lanë ndonji — koha e sundimit të Nderkombtarvet, kje per Poetin t'onë mâ e merzitshmja e të tanë jetës, sadoqi tanë

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

gjallní veprimit, si e provon shumica e shkrimevet të tija, qi në këtë nderkohë duelen në «Hyll të Dritës». Paramendimet kundra tij aq mrrijten, sá e dh urdhni me e qitë jashta kufijvet e me e mergue jo mâ afer se në Maltë! Por At Fishta nderkaq u largne prej Shkodret e u struk në Troshan ndersá ndermjetsojshin per tê Ipeshkvijt shqyptarë: Emz Serreqi, Emz. Bumçi e Emz. Koleci. Edhe u duel me pezullue urdhnin e mergimit të tij, por, tue kenë se edhe lufta u hap, Poeti mbet tue kalue atë kohë në Vig, Troshanë e Rrubig, kû gjet shoqnín e të perzemertvet të bashkatdhetarvet e të miqvet të dashtun. Ndoshta kurr mâ tepër se atëherë s'u bashkuen rreth tij të tanë Shqyptarët e vertetë.

Në tjetren anë, sikurse ká me u vû oroe prej disá letravet të shkurta drejtue prej Troshanit, gjatë kësajë perjudhe janë shkrue me nji gjakftoftsí të çuditshme, tue u diftue zotnues mbi persekucjone e nuk e buer aspak qetsín e shpirtit të vet.

Per me kuptue disá aluzjone të permbajtuna në letër qi vijon, duhet me dijtë se gjatë vjetës 1914 e perpara se të hîte Italija në luftë, paten shkue në Rrome Emz. Bumçi e mâ vonë Emz. Koleci. Këta edhe Ipeshkvijt tjerë shqyptarë, tue mprojtë P. Gjergjin terthoras mprojshin edhe Povinçen shqyptare, prandej në vjetë 1920 kje njoftë Provinçë në vedi edhe kjo e jona.

Troshan, 10-9-1914

. . . . . .

"Ti scrivo tanto per dirti che ti voglio un bene immenso e che sempre penso a te.

La mia questione è stazionaria: nessuna risposta. Dopo il telegamma del Generale, Serreqi (l' Arcivescovo di Scutari) ha scritto alla Curia (Generalizia dei Frati Minori), che, se essi non mandavano quanto prima un Visitatore non . . . , egli avrebbe scritto alla S. Congregazione.

Io continuo a restare qui in Troshani. — Alla prima occasione ti scriverò. — Non abbiamo notizie fresche della guerra . . .

Saluti a tutti e Ti bracia il sempre tuo.

P. G. FISHTA

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Troshani, 30 settembre 1914

. . . . . .

"In quanto alla guerra nulla di nuovo e positivo. Pare però...

Il segretario (privato) del Generale Van Vorden ha scritto a Mons. Bumçi in questo senso: il P. Commissario, secondo che afferma il P. Generale, non entra nella questione del P. G. Fishta, che egli ritiene il migliore dei suoi sudditi (!). Però, per aver il detto Padre commesso un errore da lui medesimo confessato (le rettifiche) (¹) il G. C) le ha pensato di mandarlo per breve tempo a Malta fra gli inglesi. Non aggiunge il minimo lamento o commento e senz' altro soggiunge: Pensavo di andare a Scutari in questa settimana; ma, siccome si sentono dei torbidi, così faccio a meno.

Intanto ti abraccia di vero cuore.

il sempre tuo
GIORGIO

(¹) Imposte dal Governatore inglese.

Në këtë mënyrë, shum a pak janë të tana letrat e 1915 prej Troshanit, kû ndêj deri kah mbarimi i kësaj vjete, tue prîtë ndo'i vendim prej Rromet, por, me të hîm t' Italís në luftë, kje bâ edhe mâ vshtirë. Porsi perforcim e per randsí historike, po pershkruej vetem letren qi vijon:

Troshani, 19 Giugno 1915.

. . . . . .

"Ho ricevuto la tua lettera e quella dell' Abbate, e le ho trovate tutte e due belle: la tua, per i sentimenti, quella dell' Abbate, per calligrafia. Ti accludo nella presente una lettera di Preng Frroku, che mi sono permesso di aprire, per smania delle notizie.

BIBLIOTEKA PUBLIKE MARIN BARLETI SHKODËR

Notizie da Scutari dicono che gli Austro-tedeschi... Pare che un distaccamento di Montenegrini abbia occupato S. Giovanni di Medua. Anche qui si ritiene che padrone della situazione sia Esad. — Riguardo ai nostri affari francescani ancora nessuna notizia da Roma“ ...

Në lidhje me Esad Pashen pata permendë se më kishte rá në dorë një proklamë e shtypun në trí gjuhë: serbisht, shqyp e turqisht. Kishte daten 20 Máj 1915 e ishte e firmueme prej kolonelit Millotin Miskovic, komandant i ushtrivet vepruese mbi Drî me ndêje n' Oher. Në tê Esad Pasha u çpallte kryetár i qeverís shqyptare, - per pá e caktue a ka me kênë mbret e princ... «neve dote kthehemi prape, edhe qeverine e vendit t'uaj do t'a leme nde doret të birit të Shqiperise Esad Pashe...» Në ketë dokument, qi ende ruejm, hetohet arsyeja e spedicjonit e të veprimevet t' Esad Pashës kundra popullsís katolike ndermjet të krahit të djathtë të lumit Mat e të anës së rrmakët të Drinit.

Impresjonet ase pershtypjet e luftës së madhe.

Troshan, 15 Gennaio 1916.

. . . . . .

“Cosa ti devo dire? Viviamo in tempi terribili ed assistiamo a scene veramente nauseanti. — Frutto della moderna civiltà senza Dio. Il conflitto europeo non è più una guerra, ma è una destruzione fatta alla cieca da una nazione contro l' altra, come dire che viviamo ai tempi di Attila e dei Vandali. L' emigrazione serba, per esempio, non ti porta essa coll' idea ai tempi dei Goti e Ostrogoti? Mi fa tanto pena a vedere questi poveri soldati cosa che soffrono, che già sto lì lì per mandare al diavolo e nazionalismo, e patria, e coltura e che so io. Si dice che il Gorrilla-scimma sia la più fiera che si conosca; lo credo bene: è la bestia che rassomiglia tanto all' uomo! Ma lasciamo queste cose . . . . „

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

NGADHNJIMI

Troshani, 4 Marzo 1916

. . . . . .

"Chi la dura, la vince, diceva quel tale. Cioè, volevo dirti che il P. Paulucci (Delegato del Commissario) mi scrive ufficialmente di ritornare a Scutari, a ripprendere il mio ufficio di direttore della scuola. E così finisce la losca commedia.

Credo che potrò partire... nella settimana ventura.

Ringraziandoti...

Ti abbraccio, colla speranza di rivederti quanto prima il

sempre tuo
P. GIORGIO

Poeti në valë të punës! Vendimi me themelue nji gazetë politike, me emen «Posta e Shqypnis».

Nji nder andrrime mâ në shêj t' At Fishtës âsht kênë gjithmonë shtypi. Ai e mendote nji nder mjete mâ të pershtatuna per qytetnim e fort të nevojëshme per popullin t' onë, qi u gjindte n' agimin e qytetnis së vet. Per me plotsue ketë andrrim, kurrnji rasë nuk kje mâ e pershtatun se çpallja e pamvarsis s' onë. Me gjithse edhe 1913 kje e vshtirë per né, e të perziemet e mbrendshme e të jashtme nuk na lanë në rahjë, por me çpalljen e pamvarsis e me terhjekjen e ushtrivet anmike prej hallnavet të shênjuem, mujtem me marrë frymë mâ lirisht; por ishte nevoja per nji drejtim të pershtatshem, per me rregullue tendencat e ndryshme e zemrat e disavet qi ende u gjindshin per havâ e me i naltue nder uzdajë mâ të flakta e nder vendime mâ të percaktueme e trimnore. Kurkush mâ mirë se At Fishta s' e parapau e prej këndej i erdh mendimi me themelue nji të perkohëshme me permbajtje ditunere, letrare e politike. Kjo kje realizue mâ së mirit me «Hylllin e Dritës», themeluesi e drejtori e njiherit edhe nji nder shkrimtarët mâ në zâ të të cilit kje At Fishta, deri sá hyjnesha Parkë i a thau doren, me të cilen me të perkohëshmen e ré shkrou sá artikuj, e, kúr të shtypen në vedi, sikurse kje dishiri i Auktorit, kanë me perbâ mâ teper se nji volum të damë si mbas natyrës e permbajtjes së landës. Prej këndej kâ me dalë në dritë mâ mirë se si At Fishta, jo veç si poetë, por edhe si prozatuer nder t'onët âsht kênë i pakalueshem.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Ky mendim i pergjithshem e i dobishem i shtypit e nziti edhe atëherë kúr pranoi drejtimin e «Postës së Shqypnis», themelimin e së cillës m'a lajmon ai vetë me letren qi vijon; por në vend qi me dalë me'i herë, e filloi botimin veç kah Dhetori.

Scutari, 3 Aprile 1916

. . . . . .

"Appena ho ricevuto la tua carissima lettera, mi sono affettato . . .

Il Comando Militare a mezzo il Signor Kral ha espresso il disiderio del giornale ufficiale, che dovrà pubblicarsi in Shkodra. — E' venuto un'ordine espresso di non usare il nome "Scutari„ per designare la nostra affamata città. — Ieri sera Kral mi diceva che il P. Delegato ha dato il relativo permesso. Dunque all' ufficio dei passaporti grande movimento per indirizzi verso . . . Malta ! . . .

Ieri è stato affisso l'ordine del Supremo Comando di nominare quattro Governatori Generali militari per la Albania occupata. Le Montagne di Alessio fanno parte con Alessio, Zadrima, Kthella e . . . non mi ricordo più con quali altri dintorni. Per Alessio è stato nominato Governatore Sorshic von Severin...

Per la guerra non so dirti : Ne saprà, certo, più di me, l'ultimo imbecille di Troshan. Almeno a Treshani si sentivano delle bugie, ma qui neanche bugie si sentono a *proposito della guerra*. Ti ho sottolineato questi ultima parola, non perchè straniera all' italiano ; ma per non metterti nell' imbarazzo di pensare che tutte le bugie siano finite a Scutari ossia a Shkodra...

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

Nisë me u botue botue «Posta e Shqypnís» — Redaktorët — Themelimi i shtypshkrojës Françeskane.

Shkodra, 10 Dicembre 1916.

". . . Primieramente ti devo raccontare come l'anno scorso, quando ancora mi trovavo *(felicis recordationis)* a Troshani, un giorno, stando io sul davvanzale della porta del cortile e pensando di tutti e di tutto, dei frati e del boja, del Papa e di Esad, dei Rè e delle scempiaggini, e specialmente pensando di Fr. Pietro e delle nostre minestre lunghe lunghe, ecco che vengono due piccoli pastori di maiali a pascolare il loro immondo gregge nel nostro *Qarre*. Ora, mentre io mi struggevo il cervello inutilmente in molte e disparate cose e i maiali davano di grugno al terreno, i due piccoli si misero a giuocare. Quand' ecco, il più impertinente dei due propone al compagno di fare una partita *di pugni*. Naturamente l' altro, essendo albanese, accettò. Siccome però erano buoni amici e non avevano una cagione di bastonarsi a vicenda, così esitarono per un momento di accapigliarsi. Ma, volendo l' impertinente, che aveva fatto la proposta, a ogni costo romporla con compagno, prende un cavicchio di legno e, tanto per dare occasione a rissa, treccia con esso una linea retta sulla inaridita terra e dice al compagno: Tu non sei buono di passare questa linea. L'altro allora, a cui mai gli era passato per l' idea il fatto di Archimede e del soldato romano, col suo piedicino sporco baldanzosamente gli calpesta la linea, e subito tutti e due si accapigliarono furiosamente e cominciarono a darsi dei pugni l' un' altro, che se non ero lì, pronto a dividerli, non so dove e quando andavano a finire.

Ripensando, ora dopo un anno, a questo fattarello insignificante, trovo in esso espressa tutta la storia dell'umanità, almeno da Nemrod in qua. Non ti par egli vero, Paolo mio, che quei fiumi e quelle catene di monti as-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

segnati da qualche furbo quai confini di regni e provincie, e per cui tanto sangue umano è stato versato e si versa tuttodì, non sono altro, se non la linea tracciata da quel piccolo pastore di maiali? Se differenza vi è tra uno e l'altro fatto, essa consiste in questo, che, mentre il villanello tracciava la linea e veniva a pugni col compagno per una semplice inclinazione bestiale, i furbi del mondo tirano linee e brucciano cervella, non solo per una inclinazione bestiale, ma anche per un gretto e vile egoismo: ciò che li degrada ancora di più. Sono troppo occupato per poter vagliare più a lungo il suaccennato fatto; ma ti dico semplicemente che il mondo ha bisogno di esser riformato, e che per questo noi abbiamo incominciato a pubblicare un giornale: per riformare il mondo!

Sì, proprio li 5 Dicembre è nato il nostro giornale e speriamo che non crescerà racchitico; perchè è rimasto per intieri nove mesi maturandosi e sviluppandosi nello utero del nostro cervello. Al giornale abbiamo imposto il nome — abbastanza stupido, ma molto europeo — "Posta e Shqypnís". Esso si pubblicherà due volte alla settimana ed uscirà in albanese e in tedesco, e verrà stampato nella nostra "Tipografia Francescana". A proposito, abbiamo comprato tre machinari magnifici per il nostro stabilimento tipografico, che certo ti piaceranno, quando li vedrai. Dobbiamo essere grati al Comando Militare, se noi siamo riusciti ad avere una tipografia. — Siccome il giornale si pubblica, come ti dissi, in albanese e tedesco, così la nostra Redazione è formata di Frati e Militari. Essa è composta dai seguenti membri: 1) l'umile sottoscritto, i di cui versi hanno tanto valore e vengono così bene pagati, che egli è costretto di stare in Convento più di quello che vorrebbe, per la semplice ragione che è rimastro senza scarpe; 2) Prof. Dr. A. Vukic, albanese di Borgo Erizzo, un vero tarlo di biblioteche e che ci comprende

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

benissimo; 3) un certo Swoboda, Tenente, che certamente si sarà molto meravigliato, quando il Comando gli ha imposto di fare da Censore del nostro giornale, non conoscendo egli la nostra lingua; ma è un giovine bene educato. 4) Il Signor Slavik, Sergente, che è l'anima di tutta questa nostra azione araldica. Puoi esser sicuro che nessuno di noi Frati albanesi avrebbe fatto e sofferto per la nostra tipografia, quanto questo Signore. Noi siamo suoi debitori. Al vederlo, però, vi fa ricordare di qualche illustrazione del Dorè ed ha egli pure i suoi quadranti; ma li abbiamo tutti. Ecco, p. e., tu t' inquieti ogniqualvolta io rammento la proboscide dell' elefante, perchè tu ti sei fissato che io allora intendo parlare del tuo naso filosofico... 5) P. Vincenzo; 6) P. Giustino; 7) P. Ambroglo e P. Antonio di Arramadhe; 8) un redattore della "Neue Freie Presse", che ultimamente è stato aggiunto al numero della nostra Redazione. Questi è un ebreo viennese, che ieri sera, quando l'ho visto per la prima volta, mi ha fato l' imprressione di uno di quei vecchi dicasteri e vecchie curie, pieno di furberia e esperienza, ma senza vitalità. 9) Matteo Logoreci. E poi *sei tu!* Ci volevano proprio tre pagine in folio per dirti questo *sei tu!* Sì, caro Paolo, mi devi fare questo favore, di considerarti cioè membro della nostra Redazione e aiutarci in questa difficile impresa, che se viene condotta bene, può arrecare del vero bene alla Chiesa e alla nostra nazione.

P. PAL DODAJ O.F.M.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

AT FISHTA NË KONFERENCË TË PARIGJIT 1919-1920

Si mbaroi lufta botnore, me të hîm të Françeskajvet në Shkoder, Luigj Gurakuqi, Feizi Alizotti e Prenkë Pasha u larguen prej qytetit e ndersá dy të parët shkuen perjashta, i treti u ndal në Lesh, tue pritë kot të këthyemt e tyne ase ndo'i pergjegje me randsí.

Nderkaq Esad Pasha kishte dalë në Salonik, kû pritëte adezjonet prej të tana pjesvet të Shqypnís. Në Diber (qytet) ai kishte dergue sekretarin e vet Imer Eff. Ky shperdate letra në kater anët; tue naltue vepren e zotnís së vet per dobí të çashtjes Kombtare e natyrisht u mundote me i a mbushë menden t'a njifshin per sundimtár të Shqypnís. Ndonji prej atyne letravet m'a drejtoi edhe mue, asgjâmangut tue më lutë, qi të shkojshem në Diber e prej këndej në Salonik[1]). Ndonji shqyptár tjeter qýsh atëherë i andrrote ato punë, të cillat edhe i realizoi kah mbarimi i 1924.

Realisht Shqypnija ishte nen sundim ushtarak të potencavet të ndryshme, por e qeverisun prej kurrkuj. Mora vesht se Prênkë Pasha u gjindte në Kallmet në resi-

[1]) Edhe kur duel Esad Pasha me ushtrí prej rrethimit të Shkodres, më dergoi nji leter grishjet me shkue me u pjekë më tê në Tiranë e në kohë të Princ Wied-it, ndersá u gjend shem në Durrës, çoi me më thirrë të shkojshem në residencë të tij, por edhe atëherë nuk i u gjegja. Ndersá bashkë me Turhan Pashen zbrypte n'atë limâ, më këqyrë rrebët me ata sŷ të këqí, qi nuk i harroj kurr, por me gjithkëta nuk jam pendue aspak qi nuk i a bana qefin.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

dencë të t' Emz. Bumçit mbetë në Shkoder, e n' atë pshtjellím e pamarrveshtje se si do të mbarote puna e jonë, dava me shkue m' u pjekë me të. Tue kalue nper Vel, u bâ me mue edhe famullitari Dom Nikollë Kimeza, të cillit, sihurse të tanë kleri katolik shqyptár, i pikote zemra giak, se si do të perfundote çashtja e atdheut.

Prênkë Pasha na priti fort me qéf, aq mâ teper se ishte merzitë per mungesë shoqnijet e sidomos pse Feizi Alizotti e Luigj Gurakuqi, që se kishin shkue perjashta, nuk ishin kênë ndie mâ per së gjallit [1]). E, per me i a nisë me veprue ndo' i send, i paraqitme Prênkë Pashës me u bashkue në kuvend në Lezhe e aty me shpallë nji qeverí të perkohshme. Tue kenë nieri, qi nuk dijte me e thanë kurr mendimin e prém të vetin e nuk besote kollaj, hoqme keq me i a mbushë menden, por ne e mbram e pelqei, veç gjithnji i pasigurtë se si do të mbarojë. Aty sbashkut permblodhme fjalët e grishjes, të cillen e shumueme e n' e nesre e perhapëme e e shperdame deri kû mujtme. N' atê, të drejtueme qytetarvet të Shkodres, Prenkë Pasha, nen emen të vet shtoi me dorë të vet shi njekëto fjalë: "Gjene merret vesht se Shkodra jet gjithnji kryeqytet i Shqypnis".

Shaureti i perherëshem me dá Shqypnin në kantone, trandi mbarë Zotnít e Shkodres e me ta edhe Shkelqesat Emz. Serreqin e Emz. Bumçin e At Fishten, të cillët kishin hetue se edhe vetë kishem gísht n' atë punë. Prej anës së Shkodres erdhne në Lezhe Ndoc Çoba e Isni Curri, me porosí me bâ çmos, qi qellimi i mbledhjes të shkojë bosh e per ketë punë më derzuen edhe nji biljetë t' At Fishtës, nenshkrue prej Emz. Bumçit, në të cillen sá m' u kercnojshin, më nenshin edhe porosí me bâ qi të pezullohet çfardo vendimit. Prej anvet të ndryshme e

[1]) Vetem mbas shum vjetvet, si mbaruen Preka e Luigji, mbrrijta me e zblue misjonin e tyne.

BIBLIOTEKA PUBLIKE MARIN BARLETI SHKODER

deri prej Vlonet e Durrsit kishin ardhë protesta e telegrame, me lutje qi t'a ndalojshim ketë të dám, me dishír qi të bâhej nji marrëveshtje e pergjithët.

Shum nder katundarë e malsorë i kishin pergjegjë të grishunit e kishin rrâ në Lezhe. Prenkë Pasha, si mund u a marrë mendja, u gjet mjaft ngusht e me pakë fjalë u mundue me pështue vedin, ndersá Ndoc Çoba, me nji bisedë të gjatë atdhedashnijet i këthielli zemrat, tue i bâ me shpresue në bashkim sá mâ të hapët të tana pjesvet të Shqypnís. Shkado, qi âsht thânë prej tjervet, vetë mundem me ju dishmue se nuk jam pendue aspak per atë hap, qi bashkë me Don Kimezen e shtŷm me e bá Prenkë Pashen. Ai kje si nji trandje e pergjithëshme, qi u hap prej Lezhjet e në Durrës, prej Durrsit e në Paris. Aq âsht e vertetë qi, sá u çpallë qeverija e perkohëshme e Durrsit, kje emnue nji perfaqsim, qi zyrtarisht do të paraqitëte Shqypnín në Konferencë të Paqit në Paris, pjestarët kjén Shkelq. Emz. Bumçi e At Fishta.

Këta të dy mërrijten në Paris kah fillimi i Prillit e me 17 të këtij moji më shkruen At Fishta:

. . . . . .

Pare che la situazione vada modificandosi un tantino in nostro favore, perchè sembra che i Jugoslavi non sono tanto soddisfatti delle loro cose e già vorrebbero venire ad una cointesa con noi.

Turhan Pasha, se non fosse così vecchio, sarebbe molto indicato per presidente del ministero. E' una persona molto compita e leale. Io lo stimo molto. Non è *batakçi*. Sono in Parigi queste delegazioni albanesi: 1) Turhan Pasha; 2) Halit Pasha per gli albanesi di Cos. pli; 3) Erixon per la "Vatra"; 4) Mihajl Grameno per il partito politico degli albano-americani; 5) Pandeli Vangjeli per gli albanesi della Romania.

Këto lajme i a drejtote A. Vinçenc Prennushit me porosí qi me m'i sjellë edhe mue në Rrubig e per nji herë

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

me atë datë P. Gjergji më shkruete edhe mue nji leter mjafët të gjatë, prej së cillës po xjerrim do shënjime:

Parigi, 17.IV.19.

. . . . . .

"Ma, vedo già, che tu .... vorresti sapere qualcosa sulla questione albanese. Ebbene, ho scritto a Vincenzo di parteciparti quanto ho potuto scrivere a lui in proposito. La situazione contitnua a rimanere sempre oscura. In ogni caso ancora non è il tempo, ossia il caso di disperare. Farai pregare la famiglia religiosa e la parrocchia per il buon esito della nostra missione. E' Dio che sorveglia sulle sorti dei popoli!...

A Roma ho parlato col Generale (P. Serafino Cimino) riguardo alle nostre cose in Albania. L' ho rovato dispostissimo per noi. Mi ha detto fra le altre cose che egli non ci riteneva per nulla responsabili di quello che ha potuto succedere... (kohen e nderkombtarvet etj.). S' è molto interessato anche per la questione albanese. Grande interese per la nostra causa ha dimostrato anche il S. Padre (Benedetto XV), il quale ci ha ordinato di ritornare per Roma e di riferirgli sull' andamento della nostra missione a Parigi.

Parigi è una immensa città e molto bella... La gente pare piuttosto seria ed è molto cortese e bene educata. Io vado in abito fruncescano, e mai ancora non ho ricevuto il più minimo insulto, anzi mostrano molto rispetto. Ti devo dire, anche qui c'è molta religione, come anche a Roma...„

Mâ vonë prap i shkruetë P. Vinçencit, i cilli prej anës së vet kështû m'a pershkruete permbajtjen më nji leter, qi m'a drejtote per Rrubig me 27 në Qershuer:

"Sod kam marrë nji leter prej P. Gjergjit e këtû po të rreshtoj *ad verbum* çka mundet me t' interesue. P. Gjergji shkruen:

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

"Nella settimana scorsa Turhan è stato ricevuto in udienza da Wilson, il quale fortunatamente lo ha mandato poi da un suo segretario, per redigere un rapporto, da cui Turhan poi è stato con Gurakuqi. L'impressione ricevuta è stato ottima. Pare che sui confini di Londra si possa contare con fondamento. Per Scutari non c'è pericolo.

Il Rettore dell'Università di Parigi ha consigliato Mons. Bumçi di tenere una conferenza nella sala della Università. Per domani avrò finito di scrivere questa conferenza... sarà lunga di 32 pagine in iscritto".

Sa këto lajme na mbajshin gjáll nji farë optimizmit, pá pritë a pá mendue, si nji rrfé prej qiellet, shi diten e Sh. Pjetrit e të Sh. Palit, me 29 Qershuer, i erdh Episkopatit Katolik Shqyptár prej Emzot Bumçit e P. Gjergjit edhe Luigj Gurakuqit ky telegram:

"Jugoslavi moltiplicano insistentemente loro sforzo presso Conferenza Pace per ottenere annessione Scutari con tutto territorio destra Drin nonchè Alessio Mirdizia stop. E' dunque di somma importanza far pervenire sollecitamente Conferenza da parte Episcopato clero e cattolici energica protesta cumulativa contro simili pretese dichiarando che elemento cattolico albanese ha tutto interesse sia dal punto di vista Nazionale che da quello religioso di restare unito Albania indipendente stop. Protesta sia inviata direttamente Conferenza per Telegramma comunicandoci copia stop Copia sia pure consegnata al Comando cotesto presidio militare stop.,

FIRMATI:
Bumci - Fishta - Gurakuqi

P. Vincenci, tue m'a pershkrue atë telegrafë, shtote (30. VI. 19):

"Sot kemi kremtue nenshkrimin e Pagjës me nji "Te

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Deum„ në Kishë të madhe. Gjithshka ká kalue ftoftas fort e kurrkuj s'i a ndien zemra se ká me kenë nji pagjë e gjatë. Zoti e bafët mirë!...

Sod ká ardhë P. Lorenci (Mazrreku alias Mitroviqi) prej Bajzet e pruni lajmin se Jugoslavët janë tue u rrasë kah Hani i Hotit. Lutni Zotin për Shqypní!„

Kaloi vjeti 1919 e çashtja e Shqypnís mbet se mbet pezull aq sá deri me 13 të Frorit 1920 rreziqet e Shqypnís nuk ishin davaritë. Me atë datë P. Gjergji, qi tashmâ ishte sekretari i Delegatës e Emzot Bumçi, Presidenti i sajë 1), i shkruete kolegës së vet P. Lorencit e të gjith fretenvet mbi çashtjen e Shqypnís Sado e gjatë meriton me u pershkrue ajo leter. Qe prá si shkruen:

Paris, 13 Fruer 1920

I dashtuni Kolegë,

Mos tjeter, prej fletorevet do të keni marrë vesht, se çë rrezik i zí i kercnohet Atdheut t' onë. Me 20 të Kallndorit Konferenca u ká parashtrue Jugoslavve nji projekt, mbas të cillit Greqlja merr Shqypniën jugore me Korçë e Argjirokaster; Italija Vlonen me hinterland e mandatin mbî Shqypnië të mesme; Jugoslavija pershtrihet deri në Drî a se, ndoshta, dér m' Mat. Këtû po të paloj kopjet e projektit t' Aleatvet (A) e t' atij t' Amerikajvet (B), prej të cillvet ké me pá se si ká rrjedhë puna. Kto dý kopje janë shkrue frengisht, qi ti ké me i a dhanë P. Antonit me t' i perkthye shqyp. Po të dergoj edhe nji kopje të raportit qi na i kenë dergue Qeveris në Durrës (C) mbî gjejen e pergjithë të çashtjes shqyptare.

Në mes të këtyne tenzjoneve, Monsignori bashkë me

1) Kje Turhan Pasha mâ i pari qi u kujtue se ai vetë me gjith shokë nuk e kishte divizen e nji shtetit kristjan, prandej dha dorhjekjen...

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Mehdi Bej Frasherin shkoi në Romë të dyten ditë të Kshnellavet, e foli me Shêjtin At Papë mbî ketë çashtje. — Do t'a dijësh se partija katolike në Parlament t'Italís âsht e fortë e se Qeverija s'mund të sundojë pá ndihmen e sajë.—Shêjti At Papë e ká pritë mirë fort Monsignorin e âsht interesue fort per çashtje t'onë. — E mbas fletores "Le Temps„ të Parisit, sod merret vesht, se grupi katolik i Parlamentit italjan ká lypë prej Nitit, qi Italija do të mundohet në të gjitha mënyrët mos me shkaktue të coptuemt e Shqypniës. Niti, mandej, ká thanë në nji ligjiratë të veten, se s'mund të caktojë gjâ në Parlament mbi çashtjen shqyptare, tue kenë se kjo çashtje âsht vû rishtas në bisedim. — Por me gjith kta, jemi në droje të madhe per Shqypnië.

Javen qi shkoi - me 5 Fruer - Monsinjori e un kemi shkue në Bruxelles e mandej në Moelines, per me u perpjekë në Kardinalin Mercier, i cilli na priti me nierzië e dashtnië të madhe. Atij t'i thuesh Prelat! Nji burrë sá P. Bonë Nikaj i naltë, i thát por i bâshem në shtat, me do sŷ të kjarët, me nji hije burri sá me t'u knaqë zemra tue mendue, se âsht Prelat i Kishës Katolike. Kardinali e muer per zêmer çashtjen t'onë e tha, se ká me i shkrue mbî ketë punë Balfurit, Kardinalit të Burn të Londonit, Mareshalit Fosh, Dechanelit, Milerandit etr. Edhe në parlament të Londonit sod âsht perbâ nji partië deputetensh per me i dalë zot Shqypniës, e këta sidomos per kujdes të Miss Durham e të Kolonelit Erbert qi âsht i nipi i Lloyd George. Zoti e baftë mirë! — Jugoslavët kan dishmue në Konferencë, se ata s'lypin gjâ në Shqypnië, po kje qi edhe tjerët s'marrin gjâ. Kjo dishmië, si e dijë prej Sinj, âsht bâ sidomos mbas dishirit të Kroatvet e të Slovenvet..."

A. Pal Dodaj O. F. M.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Pengu i nderimit

T' falem, At Fishta: kandshem
Rrezet i reshi qielli
Mbi tý, qi votrat mkambe
Me msim, qi nep Unjilli.
Me msim, me vepra t' mbara,
Fjalët t' ua kjene fara
E nji uzdajës qi s'bjen.

Tý t'lumtë! mahit e shekullit
Tu' i vû me kohë nen themer,
Me popull t' and ti deshte
Me kênë perherë nji zêmer:
Per popull ti qindrove,
Me popull veç jetove;
Shqypnija mbarë t' a rrfen.

Nen hije t' pagjët t' kuvendit
Madhnove armët fatose;
Atdheu tý t'ndieu, t'ndieu bota
E u bind. Ti vetë rropose
Pa shpatë idhujt e mndershem
E i dbove vendit t'ndershem;
S' i lae kund me xanë vend.

Kjén pika voeset kshillet,
Qi m' predh e m' shkrim mundqarit
I dhae nper tý me njoftun
Xû ky, se si Shqyptarit
Mund do t' i vijte dita,
Mund do t' i agote drita,
Mund do t' i lshohej rend.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI"

Me zâna mriz na xûme
Me bâ, prej tejet grishë;
E i vobti kputë mjerimit,
Tu' u lnuer e tuj u shprishë;
Qindroi, pse e mbajti uzdaja
Per punë. perherë mâ t' mdhaja:
Qindroi, tue pritun pshtim.

Kah pau se fjala e jote
Kurr dyzash nuk do t' delte;
Kah pau se ti s' do t' lêjshe
Qi mundin kush t' a shkelte.
Kshtû t' drejtat, tagret t' ona
Mbi fé e mbi zakona
Vijuene pa pengim.

Zoti, prej popullit t' shkelun,
Qi kot perherë s' ankohet,
I thirrun n' ndimë, i Lumi,
Meiherë aj desht të çohet;
Dymbdhetë n' populi tue zgjedhë,
Pop'llin n'per ta tu'e mbledhë,
Gzoi shekllin t' mbetun shkret.

Tý Apostull t' vûni i Nalti
N' fis t' onë kreshnik, por t' mjerë;
Pertrije, pra, ti e mkambe,
E bâne t' lum si at herë
Kúr nji kah zêmra aj ishte,
Pse nji besim por kishte:
Kaq ky prej tejet pret.

Hartet e bukra e doket
E mbara bân qi t' ndjekë,
Pse at herë, si dikur motit,
Per jetë na tu' u perpjekë,
Mnit kan me u shue gjakson.
Me u kndue kan kangët arbnore.
Nper fushë e mal e shpat.

Kndo: e nper valle t' ta
Bulku shqyptár tu' u msue,
T' xâjë me lanë djerr krejt token
Mâ parë se me punue
Per t' huejë, qi aq shpesh e ropen,
P'r ata, qi i çilen gropen,
Prej kujë veç t' zeza pat.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

Kndc : e nper valle t' ambla,
E lirë kjo tokë shqyptare,
Pagjë e qeti le t' gzoje
Tu' u knaqë mbi ato visare,
Me t' cillat dora e Zotit
Kujtoi tokët e Kastriotit,
Qi ndokush t' hupta i don.

Por s' hupin, jo, tokët t' ona :
Na i fali Perendija ;
S' âsht tokë pa zot kjo e jona,
S' âsht tokë pa zot Shqypnija.
Shqyptár, nuk ké pse tute ;
Dér sa nji jonë «Lahute»
T' kumbojë, Shqypnija rrnon !

A. Vinçenc Prennushi O.F.M.

(Xierrë prej «Zâni i Shna Ndout», 1919, Nr. 2, fq. 27.)

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

A. GJERGJ FISHTA

DEPUTAT NË PARLAMENT E UDHTIMI I TIJ PER AMERIKË

Fakte e kujtime xjerrë prej korrispondencës së Tij

Per të paren herë në historí të Shqypnís, me 6 Qeshuer 1921, kjén bâ zgjedhjet e perfaqsuesvet per oden Legislative, prej popullit t'onë, qi duel në vedi.

Asht e kotë me permendë historín e partivet per zgjedhje, gjâ, qi ndodhë edhe nder popuj mâ të qytetnuem se populli í jonë. Prefektura e Shkodres mujt me zgjedhë e me çue në Tiranë nji numer deputetësh, qi edhe në krahasim me vende tjera i lête vedit nderë. Sigurisht êmnat e nji P. Gjergjit, të Don Ndré Mjedës e të Luigj Gurakuqit ishin si nji flamur. Gjatë mbledhjes së parë, tue kênë se u rrah çashtja e zgjedhjes së Presidentit të Dhomës, A. Fishta kje emnue Nenpresident.

Mbas nji vjetet gadi, tue udhtue per Rrome, bashkë me sekretarin e legacjonit Ungerez, qi perfaqsote Ungerín edhe pranë qeverís s'onë e qi e njifte mirë Shqypnín, si rá fjala per mbi Oden Legislative, tha: "Kam disá Deputet në Parlament, qi do të lêjshin nderë edhe n' Oden e Komunevet të Londres".

Por, tue kênë bashkue per të paren herë elementa homogen perkah rraca, por perkah mentaliteti krejtsisht heterogen, kështuqi Parlamenti í jonë i vogel degeneroi nder partí, A. Fishta mbet kthellsisht i paknaqun, aq sá

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

shpeshherë mendoi m' u ritirue. Tue vijue në metoden e fillueme, po permbledhim prej letravet të tija shka mundet me interesue studjozët e Historís 1).

Tirana, 19 Korrik 1921

Sá ishim në veprim per me blé shpín kû sod âsht Gimnazi Françeskan, e per me bâ qi Gimnazi të njifej e të subvencjonohej prej Shtetit, më shkruen:

"Per poter parlare e agire con maggior profitto riguardo al Ginnasio, ho voluto fare parte della commissióne del bilancio, che è così faticoso e noioso. Ti informerò subito di quanto potrò fare in proposito. Certamente il compito, attese le circostanze del Ministero dell' Istruzione pubblica, non è uno dei più attendibili... L'altro giorno, pregato da Hasan Prishtina e dal Ministro della Guerra, ho parlato nella Camera a proposito dei massacri di Kosovo.

Stiamo lavorando per Scutari Capitale. Speriamo bene.

Le notizie sulla politica estera non sono tanto allarmanti in questi due ultimi giorni...„

Tirana, 4 Agosto 1921.

. . . . . .

"Il Ministro Peci mi ha dichiarato recisamente, che egli non intende dare un centesimo per le scuole confessionali cattoliche.

---

1) Kah fillimi i kallndorit 1925, nji bashkëvllá, per urtí, kah ishte kohë kritike, shtini në dhé mbrenda nji teneqje vojgurit, nji pjesë të korrispondecës e tjera shkrime, të cillat lagshtina a i shlieu krejt ase i bani gati sá mos m' u lexue mâ.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

Gli risposi, che, se noi chiediamo sovvenzioni dal Governo albanese, facciamo ciò nell' unico interesse della Patria. Noi mai abbiamo avuti aiuti in Albania dal Governo locale, e con tutto ciò abbiamo continuato a vivere. Ma siccome la nostra sussistenza è legata all' azione culturale, così, non volendo noi suicciderci i suoi begli occhi, ci troveremo costretti di riccorrere nuovamente alla beneficenza dei benefattori. — L' indomani andai dal Presidente dei Ministri e in presenza di Mehdi Bej feci, protestando, le medesime dichiarazioni. Egli mi diede la sua parola d' onore che il Governo ci avrebbe dato i 24,000 Franchi d' oro annui per il Ginnasio. Non so se la manterrà. – Intanto il ministro Peci oggi stesso manda un progetto di legge alla commissione del billancio, di cui io sono il presidente, chiedendo 150,000 Fr. d' oro per le scuole private degli Americani, della Signora Dako etr: Noi ora facciamo parte del partito progressista, composto per la maggior parte di vecchi turchi...

Non ti inquetare, se non ti scrivo più spesso. Sono troppo occupato nelle due commissioni dell' istruzione e del bilancio, delle quali, come ti dissi, sono presidente. — A proposito: sono stato eletto sottopresidente della Camera...„

Tirana, 16-9-21

. . . . . .

"Parlarti fuori di figura, la mia impressione è, che la situazione politica dell' Albania all' estero è piuttosto inquietante; perchè i Jugoslavi insistono per la rettifica dei confini a Nord, pretendendo di portare il confine tra Mali i Hotit - Veleçiku - Qafa e Prushit - Gora e parte di Luma. Con dei *mejhanxhí* ... al Ministero de-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

gli Estreri e con dei *teneqexhí*... alla Delegazione tutto possiamo aspettarci. Anche i confini del Sud non sono tutt' affatto fuori pericolo.

Ieri sono stato da Peci, il quale mi ha fatto una ottima accoglienza, domandando il mio parere su diversi punti risguardanti l' istruzione pubblica. Perciò che spetta il Ginnasio, spero molto che ci riusciremo . . .„

Tirana, 13-9 21

. . . . . .

"Oggi ho parlato con Peci a proposito del Ginnasio. Adesso egli non si mostra tanto ostile alla nostra idea, anzi abbiamo fatto un gran passo in avanti: abbiamo già designato il professore di Matematica . . .„

Tirana, 4-10-21

. . . . . .

"Ho trovato nel *dossier* del billancio un *memorandum* del Ministero dell' Istruzione Pubbica, in cui si dice espressamente, che è stato accordato il credito per il Ginnasio di Scutari; invece nel billancio questo credito non figura affatto. Si vede, dunque, che Zurani realmente aveva mantenuto la sua promessa, ma . . .

Come ti ho scritto l'altra volta, Peci oggi non sarebbe contrario al Ginnasio; ma occorre un' approvazione del Parlamento. La maggior parte dei Deputati è favorevole al nostro proggetto, eccettuato qualche cattolico scutarino. Spero molto, poi, nella buona volontà di Alì Klisura, il quale è ritornato entusiasta delle nostre scuole, e oggi stesso avremo assieme un colloquio a proposito del nostro proggetto. Egli vuole prendere l'iniziariva pres-

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" SHKODËR

so Peci e presso il Presidente Iliaz Vrioni. Ho la convinzione che verso il 20 di questo mese la questione sarà risolta. Pazienza!

Dirai a P. Giustino che la poesia per "H. D.„ l' ho pronta e che domani gliela spedirò, perchè ancora restano alcuni versi da copiare. Per il primo articolo non so cosa dirgli. Forse che sì, forse che no. Domani scriverò a Giustino colla Posta. — Digli ancora, di mandare a D. Andrea 5 copie dell' "Juvenilia„ . . .„

Tirana, 7-10-21.

. . . . . .

"Devi sapere, caro mio, che non so dove ho la testa dalle notizie allarmanti che vengono dall' estero. La situazione è criticissima! Si tratta di cedere nientemeno che tutte le nostre montagne fino a Drishti, e poi Gora e tutta Dibra, sino a Elbasan: popolazione di 200,000 anime! E poi notare, che questa gente si preoccupa così poco di questa disgrazia, che ci minaccia. Ti ripeto di nuovo è un' ora criticissima e forse fatale!. . .

In questi giorni, se non tutto il ministero, qualche ministro probabilmente se ne andrà.....„

Tirana, 26-9-21

. . . . . .

"Per oggi si attende la soluzione definitiva dei confini dell' Albania. Sono minacciati questi punti: Mali i Hotit, Veleçik, Qafa e Prushit, Pashtriku, Luma, Lurja (!), Gora e parte di Dibra. Però le notizie non sono troppo allarmanti . . . . .„

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

Tirana, 12-X-21

. . . . . .

"Ieri sera, 11 c. m., abbiamo fatto *l' unione sacra*. Domani il gabinetto cadrà.„

Pjesa tjeter e letres s'mund të lexohet gati aspak, per arsye qi dituem sypri, në notë.

* * *

At Fishta niset per Amerikë, per nji vizitë t' asaj bote së ré, gjâ qi pat andrrue shum kohë mâ parë e qe si ndodhi puna.

Me rilindjen politike të Shqypnís nisë edhe të per. trimit e Provinçës Françeskane shqyptare. Per të paren herë, mbas dy shekujsh, kryeparija e Provinçës âsht në dorë të Françeskajvet shqyptarë. Këto dý ndodhje të randsishme nuk paten se si mos me pertrî nji entuzjazëm të dyfishët nder zemra të fretenvet, të cillët në ketë punë hetojshin edhe zanin e Providencës, qi me i u shpervjelë mundit nder lamije të reja me nji gjallsí mâ të madhe. Ndersá nisne me botue prap "Hyllin e Dritës", i u desht edhe me perballue nji problem tjeter të randsishem: me çilë nji Gimnaz-Licé në gjuhë shqype, sikurse kjén të parët me hapë shkollen fillore në të njajten gjuhë. Natyrisht për zgidhjen e realizimin e këtij problemi u desht me shkapercye ngushtica të pamasë, sidomos ekonomike. Tue i a çfaqë ketë mendim kryeparís së Urdhnit e vetë Shêjtit At Papë, Benediktit të XV, u kje pelqye edhe e perkrahen me gëzim të madh. Papës posaçe i erdh mirë, sidomos kúr ndjeu se n' atë Gimnaz kanë pasë dyert çilë me marrë pjesë edhe musulmanët e ortodoksët shqyptarë, e bekoi vepren e na ngushllloi me nji lmoshë bujare 100,000 L. it., ndersá Kurja Generale nuk ishte në gjendje me na ndihmue, veç na dha uhá nji shumë, të cillen, per me e pague, na bani lehtsime të mdhá. Blemja

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MANIN BARLETI" SH K O D E R

e lokalit të rí per Gimnaz e per takam perkitës e randoi Provinçjalatin edhe me borxhe tjera. Kishim per zêmer edhe nji veper tjeter të randsíshme, të lypun sidomos prej shum familjevet në shêj të Shqypnís së mesme e të poshtme, qí aq dishrojshin e besojshin me u lshue rinín e vet per mësim e edukatë Françeskajvet. Çashtja kje me çilë nji lokal të rí, ngjitë Gimnazit, nji Konvikt të madh modern, per me bashkue rinín e pjesvet të Shqypnís qi permendem.

Provinçjali i atëherëshem, në prendverë të 1921 pat rasë me njoftë në Rromë nji apostull në zâ e të vjeter t'Amerikës së Nordit, P. Gofredo Shilling, nieri me auktoritet të pakufî në Washington. Ai kishte ndie tue folë per At Físhten e këshilloi me bâ nji udhtim deri në Washington kû i nderti At kishte ndêjen e vet si komisár i Tokës Shêjte e kû kishte uzdajë se mund e përkrahte fort. Por pjani nuk duel ashtû si u shpresue, pse nisja e At Fishtës per Amerikë ndodhi shi në njatë kohë me nisjen e P. Shilling per Tokë Shêjte, kû ndêi per disa muej. Por prej zhurmet e ngatrresavet sektare shkaktue prej Tiranet e prej protestës s' Eshref Frashërit, P. Fishta kje ngushtue me e anticipue këthimin e vet per Shqypní, perpara se P. Shilling të këthete n' Amerikë, me gjithse Eshref Frashërit i a kishin prû ngusht nji protestë e rrebët e Fajk Konicës edhe nji pergjegje e vetë At Fishtës të botueme në "Dielli".

Në lidhní me këtë çashtje të ngrehun, ai më shkruete mâ vonë prej Parigjit:

Parigi, 16-9-22

. . . . . .

Proprio nel prendere la valigia e partire per Praga, ricevetti l'ultima tua del . . . . non so che data. —

Dunque la mia autodifesa ha fatto breccia in Albania? Non puoi credere quanto mi ha rallegrato questa notizia;

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

perchè io temevo di ricevere qualche cotogno da te, e porciò non ti ho fatto mai parlare in proposito. Però Eshref Frashëri m'è debitore anche dell'accenno al mio fanatismo religioso, fatto a te in Tirana, a proposito dei Metodisti. Sto scrivendo un' importantissimo (sic) poema satirico in ottava rima, i di cui due primi canti, spero, saranno pronti prima di lasciare Parigi. Ivi si parlerà di tutta la vita sociale albanese passata, presente e avvenire. Intanto . . . . ed Eshref lo ho conciato come si deve . . . . Quando leggerai questo nuovo lavoro, sono sicuro che mi darai del bravo, e sarai contento di avermi avuto per maestro". — Në faqen tjetër të së njajtes leter më thote: "Intanto la mia visita a Washington ha avuto per risultato il riconoscimento dell' Albania da parte degli Stati Uniti della Ameriea. Tutti i tentativi precedenti del nostro Governo e della "Vatra" erano rimasti senza alcun' esito. Io ci sono riuscito... Fu per intervento dei Senatori cattolici, ai quali io avevo esposto la questione specialmente dal punto di vista religioso, che il governo americano ha riconosciuto ufficialmente l' Albania".

Më pat shkrue dhe prej Washingtonit me 8-V-22 se ishte vû në perpjekje me Senatorë katolikë:

"Qui a Washington mi sono incontrato con un Senatore Cattolico, come ti ho già scritto (29. 4. 22.)- e lo ho pregato di interessarsi presso il suo Governo, affinchè riconoscesse l' Albania come stato indipendente; perchè . . . . . Egli ha parlato col Senatore Lodge e oggi mi fa sapere, che la cosa è fattibile e che perciò il Governo di Tirana scriva in propsito al Sottosegretariato degli Stati Uniti domandandone tale riconoscimento . . . Stassera scriverò a Xhafer Ypi riguardo al passo da farsi presso il Governo Americano. Intanto tu, nell' interesse di farmi ottenere del tempo, faresti bene di interessare il Kryeministri, Ahmet Zogu, Spiro Koleka ed altri . . . . . .

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Korrispondenca qi kemi pasë me Poetin gjatë udhtimit të tij âsht shum e madhe e e randsishme, por, tue kundrue se me ketë punim jemi shtŷ mjaft gjatë, këtu po e këpusim këtê edhe korrispondencën tjeter, qi vijuem deri pak javë para se të diste. Kemi me këthye në shikjim të saj në ndo'i rasë tjetër me ndo'i punim të posaçem ase kúr të shtypen të tana dorëshkrimet e tija.

Për tash po i napim fund rubrikës mbi Amerikë me fillimin e njij letre, qi Faik Konitsa i drejtoi në pergjegje Poetit prej Bostonit:

Boston, 27-VI-1922.

I shkelqyer mik,

Ju falem nderit për letrën e bukur që më dërguat. Kini lënë nër Shqipëtarët e këtushëmë një kujtim lartësie dhe drite, që kà shuar gjithë moskuptimet e shkuara".

A. Pal Dodaj O. F. M.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

AT GJERGJ FISHTA N'AMERIKË

New-York, 11 Marc 1922.

Fort i dashtuni Justin!

Mbas dymbdhetë ditë udhtimi e mbasi neper kujdes të Miss Alexander mujta me u skapullue prej çopojvet të Policis amerikane, me 8 të k. m. në $2^1/_2$ mbasdite vûna kamben n' Amerikë, në New-York, edhe kam rá nder do freten italjan.

Mundi i rrugës e rreziqet e kalueme: trazimet e çuditshme e të neveritshme të doganavet e të Policiës e sidomos mendimi se aq ujë e dhé mue më dán prej jush, kaq fort m' pat ligshtue moralisht n' e nesret, sá — sidomos prej mallit t' uej — m' kan shkue lott rrkajë, ndêjë vetun në ket odë.

Por, per fat të bardhë, ky mjerim shpirtit nuk më ngjati shum. Kah 11 sahati paradite erdh Miss Alexander me më mârrë, per me shkue me ngranë mjesditë bashkë te Miss Williams. Në ket rasë ajo më dorzoi, a din shka? letren t' ande me 7 të Marcit, qi prej Londret m' a kishin dergue m' adresë të sajë. S' e kë besë, se sá fort u ngushllova, kuer pava e lexova at leter, sado qi ishte tepër e shkurtë. Të falem nderës me gjith zemër, si edhe Provincialit, per leter, qi kishte palue bashkë me t' anden. Çuditem fort, qi Vinçenci s' m' i ká pergjegjë njaj letre, qi i kam pasë shkrue prej Parisit. Heshtimi i tij mundet

BIBLIOTEKA PUBLIKE
A. MARIN BARLETI
SH. K. O. D. E. R.

Shtypshkroja Françeskane «At. Gj. Fishta» e theme ueme prej At Fishtës në 1916. – *Foto A. B. Dema (fig. 9)*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

At Gj. Fishta rrethue prej së vetësh 1922 – *Foto „Marubbi" (fig. 10)*

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODER

me çartë shûm punë, e mue më ká pasë qitë në njí kujdes tepër të madh. E dij se ká punë shûm; por të gjegjunt e tij m'âsht lypun domosdo. Por ndoshta më ká shkrue e ká hupë letra rrugës.

Me 24 të Frorit, prá, u nisa prej Londret per Liverpool. N'e nesret hypa në vaporr „Cameronia". Na në Shqypní s'kemi as kuptimin, se shka âsht nji transatlantik. Mendo se ky vaporr âsht aq i naltë mbi dét, sá me i mrrijtë kati i eper mbi buzë të pullazit të kishës s'onë në Gjuhadol, e i gjatë sá prej „Rrugës së Madhe" deri në teater t'onë. Mbrendë, mbasandej, âsht mâ mirë se në çë do hotel të Parisit a të Wienës. E prá ky vaporr nuk âsht gjysa e do vaporrevet tjera, qi bâjnë udhtimin e Amerikës. M' 6 mbasdite u nisme prej Liverpool per New-York, via Queenstown e Halifax. — Queenstown âsht kah fundi i Irlandës, e Halifax âsht në Canada (Nuova Scozia). Deti kje me nám deri kah mjesnata. Si duelem në Knàll t'Irlandës, filloi era e filluen tallazet me i u turrë vaporrit, i cilli, si nji kolos, perkundej madhnueshim mbi ta, kah i çate me nji forcë 16,50 milish në sahat. Kah mjesdita mrrijtem në Queenstown, kû ndejme nja tre sahat. Atëherë u nisme per Amerikë. Ishte e Dielle. Udhtarë mbrendë 911, e detarë 294 *(equipaggio)*. Era fryte pa dá e tallazi vite tuj u shtue, sa mâ kthelltë, qi ju futshna Atlantikut.

Me 26 deti erdh tuj u ajë, edhe ngjati âshtû turbull gjith naten e gjith diten n'e nesret. (Me 28, kah mbasditja, deti u paque, e ashtû ndêj fushë dêr n'e nesret mjesditë. Ishte e merkurre). Mbasditen prap ja nisi era, e deti u terbue e gjimoj se bâni nata, me të shtië mneren. T'êjten nade u shkref nji thellim i perfrigueshem. Zoti na ruejt, se shka kam pá me sy! Na në Shqypnië s'mund të kemi as kuptimin e nji thellimit m' dét. Nji herë qiella u vrâ e erdh e u merthye krejt me rê të

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

zeza, si plumi: era trefishoj furiën e vet aq, sá e perkuli vaporrin m' njanen brîë, e atëherë deti u ajë e u dynden tallazet. Zoti na ruejtë! me të shtîë mneren, me i pá me sŷë. - Tallaz per né në Shqypnië âsht nji fjalë; por m' Atlantik âsht nji mal, nji mal, po, si Kreshta, Mali i Rrencit, Taraboshi etr. veç, se nuk janë ashtû thik në teposhte. por mâ të planët e kan, si me thanë, bark shum si kodrat e Maxharatit. Prite, Zot, rrezikun, se shka kam pá at ditë! Ene më perqethet shtati, sa herë m' bjen nder mend ajo duhië. Qiella tuj vetue e bumullue, era tuj ulrue, deti tuj gjimue e tallazet mal tuj u plandosë herë per ballë, herë per kiç, herë per brîë të vaporit, tash tuj e dyndë, thue, deri nder rê perpjetë, tash tuj e karranië shul në teposhte neper rrjedhë shkumuese, si po të dojshin m' e lshue pingul në fund të detit. Kriste vaporri, krisshin makinat, rrapllojshin gota, shishe, çinija, karriga, tavolina, a thue se po ishte daulla e Frano Ndojës tuj na percjellë në vorr... Prej friget paçë hî krejt në vedi e voglue e bâ sà grushti i dorës. Kah m' ishte shkurtue qafa, e m' bahej se kolarini po m'a zête frymen krejt, e i mbajshe sŷët kokerrdhoc ashtû per ajrië, pa i ndalë në kurrnji pikë të ngultë, veç se kajherë m' u vidhshin, per me kqyrë per nji ças të vetem e terthuer tallazet, qi vlojshin, zijshin per rreth vaporrit. Nuk laçë as Shêjt as Shêjtneshë, pa merzitë at ditë; veç se kusht nuk bana asnji, e jo pse s'ishe në terezië edhe nji qind per nji herë; por pse, per sherr, nuk më hiqej meç puna e atij Ulqinakut, qi, tuj u pasë gjetë edhe aj dikuer në ball t' em, i paska pasë kushtue Shenkollit nji qiri 20 okësh. — Sî, more, nji qiri 20 okësh? i thotë nji shoq i veti. — Hajt ti, i për gjegjë aj; të na pshtojë nji herë prej kti rreziku, se, mbasandej, shef puna punën. Kjo punë e atij Ulqinakut më siellej neper mend, sa herë ishem në kutit me bâ ndonji kusht e në gjith at hall, më vite me qeshë prej vetvedit.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Por, mbas nja dy sahatsh, tue pa se s'po ndollte gjâ e se Inglizt rrishin tuj pië birrë e *Whisky* e tuj lujtë letrash, me gjith kta, qi edhe ata ishin zbé në ftyrë si flaka e qirit, m' erdh zêmra, e shkova në kabinë e fillova me lexue . . . Molièrin. Mbasditen u paque pak deti; por në mbramjet prap u terbue mâ fort se paradite. Atëherë fillova prap me drashtë, e a din pse? pse nji kamerier, qi flitte italisht, m' tha në darkë, se nji vaporr norvegjez ishte mbytë në nadjet shî n' at vend, kû na pat zanë dallka né. Por ket lajm, qi e kishin marrë me telegrafë Marconi, Kapidani nuk e la me e botue në fletore qi botohej në vaporr, per mos me i shtîë tmeren udhtarvet. N' e nesret moti kje i lig e filloj me rá borë, por deti u paque krejt. Mbasdite duel moti e mâ s' patem kurrnji rrezik rrugës, e udhtuem si mâ mirë nuk ká. Të Hanen mjesdite mrriëm n' Halifax, kû ndêjem dér m' 8 sahatin, e atëherë u nisem për New-York. Kuer hiëm në lymâ të New-Yorkut, të Merrkurren, na duelen para dhetë vaporre të vogla sa "Mafalda", e u rreshtuen pesë kah balli m' njanë anë e pêsë kah kiçi m' tjetren, e filluen me e shtŷe vaporrin, per me e avitë molit. Kah i kqyrshem prej s' naltit, ashtu krye-m' krye tuj shtŷ vaporrin, m'dajshin si dhetë derkuca tuj thithë nanen dosë. Merre me mend, se shka âsht nji Transatlantik!

Në lymâ të New-Yorkut më kishte dalë perpara Miss Alexander, e cilla, neper miq të vet, mrrijti me e bâ Kapidanin me më thirrë nder 400 e mâ udhtarë të II klasë, edhe me m' qitë prej vaporrit e prej doganet njitë mbas gjytetasvet Amerikaj. — A e din si më thirrshin Inglizët në mes t' udhtarvet? "Mister Fishta! Mister Feshta! Mister Pi, Xhi Fajshta!.

Mbasi xû vend moti, në vaporr e kam kalue kohen me nám. Vaporri ishte per bukurië, me oda e me rrugina krejt si nji kuvend i joni. Salonat, kabinat ishin per

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

bukurië e me gjith *confort* qi mund të kenë hotelat mâ të mirë. Masandej Inglizt janë bujarë fort kah ushqimi. Në nadjet — në cilla — në mjesditë e në darkë mujtte nieri me zgjedhë çfardo henash e me marrë sa dote e sa herë dote: per gjith hae, ishin kah 8-10 pjetance, me gjith farë pemësh, rrush, pjeshka, dardha etj. E mbasi, prej Zotit, deti s' m' ká zanë kurrnji herë, as nder dallka mâ të fortat, kshtû të kam hanger, qi ç' ké me tê. Pije nuk kishte në sofer, veç nalt në "bar" të vaporrit. Por un, gjith rrugen, s' kam pië asnji gotë, pse drojshe se çars zgrofin. Në vaporr bâheshin koncerte, luhej "ballo", e kishte orkester gati per ditë. Të Diellen dha urdhen Kapidani me u bâ *il servizio divino* në vaporr si per katolikë si për protestaj; pse do t' a diejsh, qi si Inglizt *si dhe Amerikajt* janë nierz fejet. E per me t' a forcue edhe mâ teper ket fjalë, due me të kallxue nji punë.

Në vaporr, në të II klasë ishte veç nji Prift Protestant, me të shoqen, e vetem un Meshtár Katolik. Prifti Protestant ishte teper i hallakatun: flitte teper, pite, lote, si ç' do tjeter shekullár. Un domosdo rrijshe urt, as pijshe, as lojshe, as u hallakatshe ashtû pá njerzië; por rrijshe në kabinë tuj kndue a tuj shkrue, e tuj thanë uficen — *si nescis orare, vade ad mare* — të gjith më nderojshin, sado qi un ishe katolik e nuk dijshe inglizçe. Të gjith m' a dijshin emnin: Mister Fishta... E tue pá *il Maestro di Casa*, se un në kabinë — tuj kenë se ishim kater vetë mrendë — nuk mujshe me pasë qetsiën e nevojshme, më lshoj nji zyre të mirë fort të vaporrit, ku un mujshe me shkue e me punue diten edhe natën, kurdo qi të dojshe. Me këta due me thanë, se si Inglizt si Amerikant kan ndiesië fetare. — N' ato pak ditë të mira qi mujta me punue në vaporr, kam mbarue nji kangë të Lahutës: "Dervish Pasha", qi ka mâ se 400 vjerrsha. Kujtoj se m' ká dalë mjaft e interesantshme. Aty, në vaporr, kam fillue tjetren

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

kangë.: "Lugati", e cilla kujtoj se ka me m' dalë — prej pikpamjet estetike — nder mâ të mirat të Lahutës. E kështu nuk më jet tjeter, veç se edhe nji kangë, per t' a krye Lahuten. Por ktû n'Amerikë, per nji herë, nuk kam me mujtë me shkrue, pse kam me pasë, ndoshta, punë shum, mos aspak. Kû thonë se ká dardha shum, shporta do marrë e vogel, ká thanë i moçmi. Ene s' mund të thom gjâ positivisht. Si t' orizontohem pak mâ mirë, kam me i shkrue P. Palit gjithsi âsht puna. Puna mâ e keqe tash per tash âsht se un jam keq me kambë t' errmakët. Kuer bjen shië, hjeku fort keq me hecë, pse më dhem per palc. M' ká fillue në Londer. — Kâ me kenë punë fort e interesantshme, n'u kthesha në Shqypnië shkeptë me njanen kamë.

Ktû në New-York kam ndie tuj rá vjolinit Arturin Kreisler, prej Wienet, sod me sod mâ i madhi vjolinist i botës. Kujtoj se i bite mâ se *tetë herë* mâ mirë se aj Frati i Planit në vjetë 1918... T' a kishe ndië! Por kurr-kund s' kam ndie muzikë kishtare mâ të mirë se në kishë të Jezuitvet në Wimbledon, nget Londret. Punë e madhe! — N' e pásh P. Genovizin kund, m' ju fal me shndet fort e fort prej anës s' eme. M' i thuej se më ká marrë malli fort per tê.

E Ambrozin si e kam? — Gajret, he Gozhdë! se me uzdajë të Zotit, e jona se e jona. — M' a merr ngrykë prej anës s' ême.

M' ju fal me shndet të gjith Fretenvet me êmen. Kshtû edhe të gjith Msuesvet. — Falë i kjoshim Zotit, qi Kelmendi e Serafini paskan kthye në Shqypnië. U falem të dyvet. — Falë me shndet edhe shpiës s' ate me gjith zêmer. N' i pásh gjinden e mij, thuejau ndoj fjalë të mirë per mue.

Po të marr ngrykë e jes

Gjith i yti
P. G. FISHTA

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

APOSTULLI I INDIPENDENCËS

Pater Gjergji! Nuk e ndiej nevojen qi t'a tham tânë emnin. Popullariteti i tij ka nji ngjyrë kombtare nga ato qi shum rallë përsëriten në historín e qytetnimit: typik, i vetun në cillsinat vulkanike të shpirtit të tij, kapë shka llen e naltë të njerzvet qi lumnojn nji komb!

Vetisht e kam njoftun me 1913, shi n'atë kohë qi në Shkodër kishte pasë hymun ushtrija nderkombtare. E tash tetmbëdhetë vjetë Pater Gjergji ka kenë ai qi âsht sot; pikërisht po ai qi ka kenë katerdhetë vjetë mâ parë, kur filloi me i drejtue gjindjes së vet vjerrshat qi hyjnojn gjakun, gjûhen, vendin, historín e kalueme, tue çilun qiellin e ardhmjes.... Ka kenë po ai qi âsht sot; pse disa njerzve nuk u vrehet ngjyra ose sasija e flokvet, por u ndigjohet fjala, u ëqyret drita e sŷvet qi robnen mendjen, pse ka shkëndijat e zjarmit të rodit, të fórt e të përjetëshëm, të pashueshëm e kurr të shuem ndonji herë, edhe nëpër mjerimet qi e kanë ngjyrue flamurin t'onë me të kuqen e gjakut dhe me të zezen e flivet!...

S'e kam pá kurr vedin të madh; por e kam ndie teper të vogel kur pásh per heren e parë Pater Gjergjin. I kullonte fjala nga goja me ambëlsin e njij malli të thellë dhe tingëllimin e zânit qi frymëzohet vetëm nga e vërteta, dhe kur e kam ndigjuem në Fushën e Çelës — në marcin 1914 — tue folë në nji *meeting* për Shkodren kryeqytet, e ndieva krenín e kombsís; pse nëpër biseden e tij diktova

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

oratorin e naltë nga landa, nga trajta dhe nga zâni — sado qi atëherë në veshët e mi ndieshe endè jehonen e fjalimevet t'oratorve me famë botnore të ndigjuem në Prendimin e Europës dhe n'Amerikë.

Pater Giergji âsht poeti, shkrimtari, oratori i independencës (i pa-mvarësís) kombtare: typi vigan i rracës!

Fetár i bindun, ka dijtun me gietë pajtimin e detyravet të besimit me ato t'Atdhetarizmes; nëpër veprat e tija fatosi i Shqipnís s'onë nuk dallohet prej êmnit, por prej veprës shqiptare. Pra, me genín e vet përjetson në mbretnín e lumnís *Oso Kuken* dhe *Marashin*: këndon, levdon, hyjnon trimnìn e rracës n'ata shqiptarë qi trima u difuen, dhe i vllaznon në vdekjen e shekullit per me i ngjallë prap vllazën n'atë historí të vjershueme, qi âsht si truelli i ndërtesës kombtare.

Shkrimtár, nëpër artikujt e botuem në gazeta e rivista, në Londer, në Romë, në Bukaresht, Sofí, Shkoder e gjetiu, me literaturën ka zgjue ndienjat kombtare; me kritikat politike, — të nalta edhe kur kan kenë të rrepta, — mprojti, pregatiti dhe shpejtoi formimin e zemravet të reja, dhe stisi nji pjesë të madhe të folés së Shqipnís.

Disa fletë të shkrueme në *Albania* (1907) dhe në *Nazione Albanese* mjaftojn qi të na japin të drejten dhe të na ngarkojn detyren qi emnin e Pater Gjergjit t'a shkruejm me germa ari n'istorín e rilindjes s'onë. E këtë rilindje Ai e ka mprojtun dhe e mpron me mish e me shpírt. Jesin të pa harrueshëm disa artikuj në *Hyllin e Dritës* (sidomos në vjetin 1914) e disa fjalime në Parlament.

Nuk kam vend, kohë dhe gustim qi të bâj nji shqyrtim dijtunuer të jetës së P. Gjergjit. Jam tue çfaqë çka ndjej vetë e çka mendojn dhe ndiejn ata qi Shqipnín e duen nëpër idhealizmen e mbështetun n'atë ligjë dhe n'taë Moral pa të cilat s'ka as zhvillim, as jetë; por nuk mu-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

ndem mos me thanë se âsht detyrë kombtare e domosdoshme me i njoftë P. Gjergjit vendin e parë në veteranizmen e Shqiptaris.

Nuk janë veteranë vetëm ata qi kanë pasë rasën me shkrepë nji pushkë, ose kanë pasë fatin të vuejshin në burg për Atdhé, por mâ parë se këta dhe prîs i tyne âsht ai qi na ka ushqye shpirtin, na ka çilun mendjen, na ka ngrohun zêmren dhe armatosun krahun!

E Pater Gjergji âsht për kombin t'onë ai qi me frymen e vet krijoi shum fatosa; ai qi i çoi më kambë njerzët qi flêjshin si të vdekun e tha: *Çohuni dhe ecni!*

E ata kanë ndigjuem, siç sot shum e ndigjojn. E kanë dijtë me veprue, me luftue dhe me vdekë: për Kombin e me Kombin!

MILO SHINI

(Xjerrë nga «Hylli i Dritës» 1931, Nr. 10, fq. 547).

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

KUSHTIM

MIKUT TË DASHTUN E VJERSHTORIT KOMBTAR NË ZÂ ATË GJERGJ FISHTËS

Quod si me lyricis vatibus inseres
Sublimi feriam sidera vertice.
HORATIUS — Ode I.

Kthillet qiella e me harmën vruluese Appoloni
Vrik përshkon t' agimit mjergullin e lehtë,
Dielli shkelzen me rezat të flakta, jetike
E që, po lén e kandëshme nji ditë Prilli.
Midis qetsijes, qe shekuj tash mbretnote
Të jetës s' mnershme, të gjumit t' randë të dekës,
Nji zâ i kthellet sa edh' i kjartë pritej
Se do shungilote, pushimin m' e tundue.
Ka shkrefë nj' atëherë nji rez' e po si zhgjetë
Vrap nget këndej kah megjet arbënore,
E si krongjillat, aklli i Pranverës shduket
Tue lanë mbi qielln' e kaltërt të Shpipnís s' ngratë
Me shndritë nji hyll i zjartë qi vetóte
Befas nji shpírt të rí, nji frymë merr remeti
Q' i ngathët në plogsí ish i denue
E pîjtas shmangun pranë nji cepit rijte
Prej kush din ç' farë mekatesh katragjyshe.
Fishkllen ndër rrembat nji gjak i nxehtë,
Vlon nji gjallní me nji her' e përftyrohet,
I ambli fllad vallzon me nji gëzim e hír

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

E çel gjithkah nji tjetër jetë, nji natyrë.
Orfeu kur kishte hupë të bukren Euridihe
E po e lypte nat' e ditë në Férr pa shpnesë
Me lyren e tij të andshime, harmonike
Qeverin zbuti. Dante, të dashtnën Beatrice
Pa prajë e kërkon e mbas aqë potera
Ka mujtë te e mbramja m' e gjetë e m' u gëzue.
Në zâ e bujë ka kenë Mitelena
Sado qi njifej prej Elinve si barbare,
Se pati fat me nxjerë aqë vjershtorë,
Sa edhe sot, kujtoj, i ndihet zani
Lyrës, barbare, Bàrbetos Lesbiane.
Thonë se Arioni, aj Lesbjan i vjetër
Dikur prej Periandrit, avanit të Korinthës
Në Siqelí qe çue me një çmim muziket,
E se, t' anijes detarët e lakmueshëm,
Qi dojshin vleftet m' e shdeshë kangtarin
Në dét t' a qesin njiment u munduene;
Të ndiejmen bolbën me atê zâ qiellore
Hutoj dhe peshket, sa me vrap ja mrini
E e shelbeu nji alamet delfini,
Që t' gjall' e nxjer mbi skâjë të Tenarit!
Kshtu statu' e bardhë prej mermerit
Shkëlzote m' Arionin, hipun mbi delfinin
Përmbi Tenár e mal' e Helikonit.
Terpandri, gjith' ashtu Lesbjan prej fisit
La nji kujtim të math o t' amëshuem
Se ish i zoti me këndue me andje
Kangët e veta e vjershat e Homerit,
Sa dhe të Spartës t' egrit luftëtar
Nji adhurim për tê të gjith' e nâjejshin.
Kush ka harrue jon' e tingëllimit
Të Aeneadës aq të kandshme të Virgilit
Të odeve shlleuore të Horatit,
Laurën e përmallshme të Petrarkit

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

E të Torquattos Jeruzalemin?
Mburret sot plaknesha Albiona,
Për Byron e Milton e Shakespearen
Mburren Teutonët për nji Goeth' e Schiller
Edhé Gallatët për Corneille e Racinin
Për nji Cervantes Spanja Ibirike
E Portogali me Camoëns për Lusiadat,
Por se kujtonj nj' ashtu dhe Arbënija
Ka pse të mburret me tý, o At Fishtë,
Qi Lahutën e Malcís e aq të tjera
Vjersha lyrike e gjith farë zânit,
Atdheut nji shpírt të rí i fal' e dritë.
Me lyrën e Xanonit e harpën e Naimit
Me të Kamardës lutën e Lahutën t'ande
Kumoi dhe nj' hera Zana Arbnore,
— Qi sllig' e namun vllaget ja kish shterrë —
E deri lamsh' i Dheut t' kthehet rrotull boshtit,
E të vetojnë hyllet nen të Qiellës kupë
Ka me gumgjitë e kjartë, madhshtore,
Mes t' shekujve, sa ditët e Ruzullimit.
A thue kishte m' u gjetë nji Maecenë,
Ose nji tjetër Periklès, si i Greqisë,
A nji Louis i Francës i dhet-e-katërt,
Qi veprës shejte frymore e jetike
Zot me i dalë e m' e përkrahë si duhet?
He! po shpresoj dhe mbajë uzdajë Zotit
Se ka me shkrepë dikur e bardha ditë.
Kû luftëtarët e lodhët të Kastriotit
Prehje do të gjejin nën çinar' e dijes:
Ahere oh, ahere, âsht e dijtun
Se kena m' ja mrrijtë së lakrës Babylonë
E fari i dijes gjithkahë do shndritë
Mbi lulëzim të blert e veshilluer.
Por si Horati kur përcjell Virgilin,
Nj' atëhera kur ajy u nis me shkue

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Për në qytet të famshëm të Palladës
M'e plotësue nj'atê q'i kish mungue
E me tiktim të zembrës e me frikë
Hyjit i falet e Perndive save
Shndoshë t'a çote lundra përtej bregut
E prap shndoshë n'atê Romë t'ja kthete,
Nj'ashtû dhe vet'i lutëm Perendisë
Në të vështirën lundrën e vjershimit
N'anijen prirse të fantazís hyjnore
Durim të math, fuqí e një dëshirë
E gjithë ç'ka të lypet tý t'i falë!
Ti mos u loth, mos u merzit, haj burrë;
Mos pshâj, pse s'çmohet pun'e randë,
Se ka m'i ardhë gjith se cillës dita
E gjithsecilla çmimin ka m'e gjetë.
Mundohet bredhsi qi nget n'pik'të vrapit,
Prej Marathonës rrugën tue fillue
E për me ardhë n'Stadium t'Athinës
E din sa fort'e fshtir'â rrug'e gjatë,
Por se, tue derdhë djersët rkae, lumë,
Nji gzim të madh në zemër ndijn i ngrati,
Trupin nji njethe ja përshkon si têja
Deri t'fitojë kunorën Olympike.
Nji kshtû dhe né për fije do t'i vemë
Veprat dijetare, vjershën, ose prozën
Qetas fillojmë letersinë t'onë
Fort tue durue, por tue shkue përpara.
Që, për kujtim të vlefshëm t'ditës argtore
Të meshtaris t'ande nji-zet e pêsë vjetshe
T'a kushtoj këtë vjershë.
Deh, sa dishirojsha
Qi n'at vallen t'uej, t'andëshm'e lyrike
T'mujsha m'u afritë, vallën me këcye,
Fyll nji gêm ullinit kisi me n'vlefjë aqe
Sa gjith pasunitë, gjithë farë dhuratet.

Dr. KRISTO FLOQI

(Xierrë nga «Zâni i Shna Ndout», 1919, Nr. 2, fq. 36)

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

ME P. GJERGJIN

Âsht heret sod të flasim per tê. Teper e freskët âsht deka e tij: Endè i kemi sŷt e rím prej lotësh.

Mandej, janë të gjithë gjallë, miqë e anmiqë. Vijon gjithnji njajo gjêje, të njajtat rrethanë.

Mâ vonë, ndryshej. Mund të thohet mâ shum, mund të fólet mâ me sigurí.

Por, mbasi u lypka, për nderën e Poetit të pervajtuem, të shkruejm ndonji send qyshë tash, as un s' due t' i shmangem ftimit. Aqë mâ teper, pse vetë veçanërisht jam në detyrë të tij.

Dava të rreshtoj nji tubë epizodash së jetës private. Punë të vogla njimend, por karakteristike; kahë mund të hetohet mendsija, mâ fort zemra e bardhë e të shuemit.

E ti, P. Gjergj, mos m' a merr për të keq, në kjoftë se shkjepoj kund ndër këta rreshta. M' a fal edhè këte, sikur m' i falshe sa tjera, — për në më pásh tue e shpërdoruem ndoshta intimitetin e atyne ditve qi t' i kalojshem në shoqnín e bukur t' ande!

SHKËNDIJA NË TERR

Netë dimnit përpara së Lidhunash.

Jashtë, Rrugës së madhe, pasvanat anadollakë — janë punë afer 40 vjetësh! — strukë ndër tabare të thimta, kambët tue i ngrehun rrëshanë, bâjshin rojen e natës:

BIBLIOTEKA PUBLIKE
MARIN BARLETI
SHKODËR

Ruejshin... të dekunt, mos të çoheshin prej vorrit, kû mizorija e tynve mâ se katër qindvjeçare i kishte rëmue!

Qytetarët, ndrŷ dyerët e oborrit me reze e me shula që prej kumbonësh s' akshamit, grumbullue rreth votret, kuvendshin pa e çue zânin.

Posë ndonji zogu ogurzí, a vaji së njaj fëmije, rráll t' a ndiejsh kund nji kangë, nji gaz a brimë, qi të rrëfejte se mbas atyne mureve të nalta gjallojshin gjindë.

Ndërkaqë, mbrenda salonit të vogël të Shkollës Françeskane, në mjedis së njaj çete djelmoçash Shkodranë, gjindej P. Gjergji.

Sod, per fat të keq, ata neofitë Shqyptarë, për sa dij un, nuk janë mâ! S' âsht mâ ai i shuemi Karl Suma, Loro Matija, Lec Pistulli, Tish Topçija, Prek' Jaku..., të cilët do të kishin dijtë të na kalxojn mâ mirë, shka ndodhte, por sidomos shka u folte ndër ato bashkime Poeti.

Gatoheshin për t' i çilun sŷt Shqyptarit nepër të çfaqunt e ndonji argtimi në gjûhë shqype. Me kaqë, me i diftue popullit — kundra rrymës s'atëhershme — se Shqypja nuk ishte nji zhel për t' u perbuzun; se, edhè nepër tê mund të shpreheshin mirë, kjartë e bukur djeri ndiesít ma të hajtat.

Pioneri kishte fillue me komedít e të madhit Molière: "Gjok Tarçuku", "Mjek për dhunë", "I ligu për mend" etj. shqypnue e zbrû si dijte veç ai.

Bajshin provë sa bajshin. Mandej i aniste me deklamue "Marash Ucin", "Oso Kuken", e tjerë kreshnikë kombtarë.

Me i pasë pá ata djelmoça, si rrijshin tue e ndigjue Poetin! Tek u permendëte Shqypnín, atëherë, kohën e mâ së madhes robní, natën ndêjë rrokull tangarit, ata veç elektrizoheshin, shkrîheshin e entuzjazmoheshin djeri në váj.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Pak kahë pak ato shkëndija, të kalluna në terr e të ndihmueme nga ndonji Numër i "Albania" së Brukselit e broshure tjetrë, shpërdá me mâ të fortat porosí e tinzí, merrshin hapët. Fjala *atdhedashtní*, neologjismë e vrashtë për ato kobë, shkojte nepër këta misjonarë të guxueshëm tue u përpajnue nepër zemrat e rinís Shkodrane, edhè fillojte kështû me e gatue për ditë mâ të lume qi po afroheshin.

Këtyne bashkimeve — për auktoritete të vendit, fjesht shkollore — u ipte fund të shumen e herës me ndonji satirikë si "Tartufi", "Hodo Begu" e "Palok Cuca", "Taralloqja e Balkanit" etj. qi i kishte për doresh aso ditësh.

E djelmnija me kaqë dabej, menden plot Shqypní e P. Gjergj!

DJERI NË FANATIZMË

Âsht vjeti 1911. Shkollat Françeskane kremtojn pêsdhetëvjetorin e themelimit. Drejtuer Auktori i *Lahutës*. A kishte si festohej kjo rasë e gëzueshme e mâ së parës shkolle Shqype, për pa u ndie për së gjalli?

Drejtori e dijti mirë, se turku ato premtime lirijet, të dhanuna ashtu si nepër dhambë në rasën e *xhëmjetit*, shkojte dita me ditë tue i lpî. Prandej lypej guxim me tëfaqun në nji apoteozë publike Shqypnín e Ghrë, aty para Valís e zabitllarvet të Turkís, të grishun në kremtim!

Edhe P. Gjergji u trimnue. Gatoi melodramin patetik "Shqyptari i Qytetnuem". Kështû qi atë natë, në mjedis së salonit, në kulmin e entuzjazmës, u ndien zâne qi brohoriten të madhe, tue i urue jetë Shqypnís.

N' atë rasë, nepër dritën e llampavet, prej korit së kangtoris pásh, ke burra me mustakë e pleqë me thîja, të përmalluem, kjajshin si fëmija!

Për zemrën e Poetit kje përnjimend nji triumf. Kurr

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

s'e dijë t'a kemi pa mâ të piklluem, se aso here. Mbas tfaqjes, dukej i lodhun e shkoi me rá. Né, qi i rrijshim për rreth, na tha: "Ju s'mund t'a merrni me mend, sa fort jam i përmalluem sonte. Duehet me pasë hjekë keq si na, për me më kuptue. Des kondend për punë të Shqypnís tash qi i a mbërrijta edhè kësaj: Me i rritun jetën ndër sŷ të Pashës!"

Ne e nesre na erdh fjala, se Bedri Pasha, i trandun e tue rá në mendim nga shka kishte vërtetue atë natë në salonin e Shkollvet Françeskane, i rrahi telegram qeveris së vet në Stambollë gati tekstualisht këso dore: Populli Shqyptar ka nisë të zgjohet. Me shka po shoh un, ndiesít e pamvarsís komtare ndër ta kanë mbërrijtë aqë sa e gjykoj mâ tepër të vonë e të kotë çëdo pengim a luftë qi të duem me u bâ.

Pakë ditë mâ vonë, Mbasardhsi i Bedrís, Hasan Rizaja i pafat, miku i përzemërti Fishtës, — thorë, se edhe i Shqypnis — tue u gjetë në nji tfaqje analoge, kahë duel, i a shterngoi dorën e u përgëzue fort me auktorin.

Nji aso ditësh Hasan Rizaja i çoi fjalë t'i shkruete nji *marrsh* shqyp, për t'u a mësue ushtarvet Shqyptarë m'e këndue, kur delshin në manovra.

P. Gjergji me të zi çë priti. I a çoi; e ketë *marrsh* Pasha i a shperbleu njiqind fijsh. Kur ndonji herë dojshim m'e gërgá, ai na levdohej: E keni keq! Kqyrni, Hasan Rizaja, ai u a ka dijtun vlerën vjerrshavet të mija: M'i ka pague, strofë e lirë turkut, ari së kulluet!"

E i bâhej zêmra sa mali kur i ndiejte ushtarët Shqyptarë, kohën e Turkís, tue këndue shqyp për të gjatë të Fushës së Çelës.

Nji rasë tjetrë i çoi nji *fysheh* lira për fëmijët e vorfën.

Fëmijët e vorfën! Këta gjithmonë i a këputshin shpirtin, sidomos kahë i shihte në pikën e dimnit zdathë

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

BIBLIOTEKA PUBLIKE
„MARIN BARLETI"
S H K O D Ë R

At Gjergj Fishta me 3 Poetë tjerë të Kombit t' onë. - *Foto „Marubbi" (fig. 11)*

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODER

Grupi i Profesoravet të Lyceut «Illyricum» me Drejtorin e vet, At Fishten — *Foto „Marubbi" (fig. 12)*

e zdeshë. Krejt kujdes për me u a qitun bukën e mjesditës e me i veshun ndër ditë motmotit, s' kursehej me dalë e me lypë bashkë me atë jetshkurtin P. Ambroz Marlaskaj, koleg i tijë fort i zoti e trim, kû ishte puna për t'i dalun në krye njaj vepre së mirë.

..."Qe barometri i dashtnís së Shqyptarit për gjuhën e vet! — theksojte ndonji herë idhnueshem. — Kjo e jona âsht e vetmja e e para shkollë, kû Shqypja mësohet e rrin, jo si fëmijë i gjetun, por si zojë shpijet. E këtû a e sheh? — na kanë msŷ vetëm, a gati vetëm, djelmët e Gjeloshavet! Zotnít e Shkodrës s' kanë të lodhët për gjuhën e vet: Duen gjuhët e hueja, duen..."

E grîhej vetë me veti per ketë indiferentizmë të tynë ; por sidomos kur — kjoftë për atë herë! — gjindej kush e vête edhè publikisht në lojë gjuhën e shqype. Mbasi s' kishte kû me i marrë këta profanatorë të guxueshëm, shfrejte idhnimin e zemrës në rasën e të damit të çmimevet. Lëshohej mbë ta me vishkullen e satirës, shprehë nepër ato vjerrsha plot zjarm e vnerë kundra Shqypes e atdhedashtnís!

PROFET E MUZIKTÁR

Na levdohej shpesh: „Poetit latîjt i thojshin: *Vates* (Parafolës). Tashti, aso here kur *Yanku* im, krejt i habitun për përparime të mrekullueshme, qi i kallxojte „Shqyptari i Qytetnuem", e pvette këtê: *N' Shalë automobili shkon?* — edhè ky i përgjegjte në kreni: *Nja për nja sikur n' Boston!* — ju të gjithë atbotë më qeshëshi. Kishit arsye. Me i thanë ato fjalë bombastike, në kohën e Turkut, ishte përnjimend nji guxim, nji marrí, a shka të duesh me i a ngjitë... E pra, un s' fola ashtû kot! Ândrra âsht bâ nji realitet. Sod, kur të dueni, edhè njitash mund të nisemi në Shalë m' automobil!"

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" SHKODËR

... Aso ditësh kur krisi lufta Europjane (1914): "A ju kam thanë? — na bâjte. — Qe namët e mija. Qe mallkimi qi lëshova mbi të në *Nji gjamë desprimit.* Pakë para, padrejtsija e vërbueme e disave na coptojte flegra-flegra të ngratën tokë Arbnore!"

... Kur ishte puna me u a veshun melodín kangzavet të melodramevet qi tfaqshim, un do t'i zgjidhshem këto prej auktorësh së njohtun. Mirë; porse ndonji herë e kishem të vishtirë, djeri t'a gjejshem arjen si mbas pelqimit të tij.

Mbas pelqimit të tij?... Jo; ai nuk kishte vesh për muzikë! Me gjithkëta, kur na i a thojshim, ai, në të mujtun, kishte për të diftue përherë epizodin e Raguzës.

Kalxojte se, si fëmijë, kund nj'a 10 vjetësh, kur për arrsye shëndetsijet të Parët e kishin çue në Raguzë, *Zefi i vogël, djali i Ndok Fishtës,* n'atë rasë, paska pasë këndue "solo", percjellun prej organit. — "Ju ndoshta s'më besoni. S'kini faj! Por shkoni e pvetni atje; pse edhe sot e dij se janë gjallë admiratorët e mí!"

E kishte ketë klishè në xhep, gjithmonë gati me e qitë, sa herë qi na e qeshëshim e i thojshim, se Zoti s'e kishte falë muziktár.

„Ju ashtû, pse më thoni? Mos ju kjosha falë! E dijni, se un kam shkrue artikuj përmbi hartin e muzikës? Punë qi kurrnjeni jush s'ka bâ djerí më sod!"

Vertè, se ai muzikën, si hart, nuk e kuptojte; por, me e ndie, e ndiejte fort. Sa herë, shpesh, m'a bâjte: "Hajt, bjeri pjanit! Bjeri ndonjlj copë klasike!"

Ndërkaqë ai, pa i a vû mendenë ne e shijue shka i bijshim, shetitte nën dritsore aty afër, tue hartue vjerrsha.

„Më ndihmon, — thojte — i ndihmon fort Poezís Muzika. Mendimet më vijn mâ mbarë e mâ shpejt, tue ndie Muzikë!"

„Si studenta Teologjijet n'Austrí — na kalxojte — ndër ato ditët e para Mjeshtri na bleu të gjithve kah nji

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

vjolin. Ndërsa kolegët e mí filluen me e xanë e me përparue, un, e pásh, se s'kishem mjekrrë për Qabe; edhe, në krye të javës u shporra si. Ndër kohë të lira, në kambë të vjolinit, i u kushtova pikturës. Në ketë hart — marre me thanë — por dishka mund të levdohem!"

Aí për veti flitte kështû, veç për tjerë ishte ndryshej. S'kursehej kû ishte rasa me i ndihmue Muzikës. U ipte zemrë të rivet, jo vetëm, por, kur kishte gjâ në dorë, i përkrahte edhe landisht, tue raditë f. v. veglat e bandës, pjaninin, orkestrën, etj.

VAPORRI

Shpirti i tij me udhtue mbi ujë! Shetít mâ të bukrat shkollore, tue kjenë aí Drejtuer, i bâmë, shumicën, mbë Liqê të Shkodrës e mbi shpinë të detit. Merret vesht, gjithmonë në të madh: Bashkë me krejt trupin mësimuer e me gati mbarë xansët e klasvet, vaporrin kryekëput në veti.

Andrrojte gjithmonë me pasun nji *yacht*, nji autoskaf, nji vaporr të vogël ashtû krejt të vetin. E mandej, me dalë e me tretë me tê larg njerzimit, në hapsinën e Oçeanvet!

„Eh, i fikti un, — i a bâjte kah nji herë — si po des pa e raditë vaporrin!"

Këtij dishiri të tij nji Zotní mendoi me i ardhun, djeri dikû nemose. Çoi e i fali nji transatlantik të vogël, drunit.

I u bâ zemra sa s' ka. Për nji kohë të gjatë e mbajti n' odë, kû punojte. Gjithkuj kishte për t'i a kalxue.

Ishte entuzjast për udhtimin, qi kishte bâ vjetin 1922 me kolosin e Oçeanit „Cameronia", prej Liverpool në New-York. Nga Amerika më shkruejte aso here (Marc 1922). Mbasi bâjte përshkrimin e transatlantikut, t' atij palaci krejt luks, kalxon shka janë tallazet e Oçeanvet

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

edhè... trimnín e vet n' atë udhtim të rrezikshëm. Vijon:

"Kriste vaporri, gjimojshin makinat, rrapllojshin gota, shishe, çinija, karriga, tavolina; a thue se po ishte *daulla e Frano Ndojës* [1]), tue na përcjellë në vorr!...

"Un trim jam, edhè trim fort, si mund t' a dijsh edhè ti vetë. Por, me gjithkëta, po të kalxoj të drejtën, për nji herë paçë kenë ligshtue ke jet! Nuk laçë Shêjt, as Shêjtëneshë pa merzitë atë ditë; veç kusht nuk bana asnji.

"E jo pse s' ishem në terezí me bâ edhè njiqind; por pse, për sherr, nuk më hiqej mêç puna e atij Ulqinaku; i cili, tue u pasë gjetë edhè ai në hall t' em dikur, i paska pasë kushtue Shën Kollit nji qiri 20 okësh! — "Po ti si, morè, nji qiri 20 okësh?" — i thotë nji shoq i veti. — "Hajt ti, — i përgjegjet ai — të na pështojë nji herë prej këtij rreziku, se, mbasandej sheh puna punën!

"Kjo puna e atij Ulqinaku më siellej nepër mend, sa herë ishem më kutit me bâ ndonji kusht: E, në gjithatë hall, më vîjte me qeshë prej vetvedit!"

"... Në vaporr në të II. Klasë ishte nji prift Protestant me të shoqen; vetëm un Meshtár Katolik. Prifti Protestant ishte tepër i hallakatun: Flitte tepër, pijte, lote si ç' do shekullár tjetër. Un doemos rrijshem urtë: As pijshem, as lojshem, as s' u hallakatshem asktû pa njerzi. Rrijshem në gabinë tue këndue, a tue shkrue, a tue thanë Oficen. — *Si nescis orare, vade ad mare*! — Të gjithë më nderojshin, sado qi un ishem Katolik, e nuk dijshem anglisht. Të gjithë m' a dijshin emnin: *Mister Feshta!*"

"Tu pá *il Maestro di Casa*, se un në gabinë — ishim katër vetë mbrendë! — nuk mujshem me pasë qetsín e nevojshme, më lëshoi nji zyre të mirë fort të vaporrit;

1) Nji mjeshtër i vjetër bandet në Shkodrë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

kû un mujshem me shkrue e me punue ditën edhè natën, kurdo qi të dojshem."

"N' ato pakë ditë të mira, qi mujta me punue në vaporr, kam mbarue nji Kangë të *Lahutës: Dervish Pasha*, të cilën e kam pasë xanë fill qyshë në London, e qi njehë mâ se 400 vjersha. Kujtoj, se më ka dalë mjaft e interesantëshme. Atŷ, në vaporr, kam fillue tjetrën Kangë: *Lugati*, e cila kujtoj, se ka me më dalë, prej pikëpamjet estetike, ndër mâ të mirat e *Lahutës*."

— Se çë pelqejn — i a bâjshim na — kreshnikët e Malsís me luksin e transatlantikut, në mjedis t' Oçeanevet.

Por, kështû i kandej atij: Ec e thueji ndryshej!

ÇIRIPUPAT

Fjalët, gazi e lojët e foshnjevet e kënaqshin.

Kishem keq me dalë rrugës me tê; pse, kudo qi i ndeshte, ndalej e bâjte kuvend me ta.

"Po më kalxo nji herë: — u thojte — A jé *çiripup*, a *çikirik*!" Të vogjelt hapshin sŷt. Si u kalojte ajo habija e parë! "Padre, — i a bâjshin — a po na falë nji fugure?

"Fugure? — u a këthejte poeti. — Po ju, a s'e dijni, se shì mbramë më ka ardhë nji barkë e madhe, plot me fugure e medaja e uratë e... Me i pá, sa të bukura! Barka ka mbërrî deri në breg të Bunës, në pazár. Forsa të më vîjë..."

E fëmija e shkretë fërkojshin duerët; mandej, gjithë shend e verë, dora doras shkojshin tue komentue e tue ândrrue *Barkën e P. Gjergjit!*

Qillojte qi ndeshëshim në ta tue u dá, ashtû grupe grupe, prej shkollës së Qelës.

Përzihej në mjedis së tyne, e vonë dijte me u shkepë sish. Foshnjet, si mbas porosijet së Mësueses, të na pamen né, britshin të madhe, gjithmonë me të njajtin rritëm: "Kjoftë levdue Jezu Krishti e Zoja!"

Edhè Poeti u rrîjte gati me ju a këthyem me tetëshen e rimueme: "Gjithmonë e jetës, e t' lumtë goja!"

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

...Nji mbasdite, tue i a mbajtë andej kah "Qinari i Zef Zorbës", po shohim nji tubë gjiudë. U afruem edhè na.

Shtrî mbi bár të njomë rektojte nji fëmijë!

Djalë i vetëm i njaj grueje së vejë, njatë herë ishte mbytë tue u lám në Kír.

Viçekonsuli i Francës ishte dhânë për me i a këthyem frymën të shuemit fëmijë, me fërkime të pareshtuna.

Nji herë dishka u duk se i mbytuni nisi me dhanë shêje jetet; por pakë. Mbas njij grime i a çuen s' amës dekun tu shpija.

P. Gjergji, para këtij shemtimi, u ligshtue, gati sa s' u zhgreh në vaj. Iu afrue Viçekonsulit, me të cilin kishte të shkuem, i a muer dorën, edhè i u fal nderës për së fortit për atë akt bujár.

KAHË FURRA E BEJLIKUT

Ndër shetít tona mbas shkollet i a mbajshim, të shumën e herës, ja kahë Penda e Kirit, ja kahë Parruca. Këndej dikû, afër Furrës së Bejlikut, — kû nën Dauletin piqeshin karramanet e ushtarvet, (kjoftë për atëherë!) — ishte edhè strofulli i "Komisís Letrare", e cila piqte rregullat e ortografís Shqype.

Me gjithse ai, P. Gjergji, vetë ishte edhè pjestár i Komisís sa për punë rregullash së piskuna n' atë furrë, nuk dojte fort me dijtë.

N' atë rasë tue u rrahë çashtja e theksavet, i kishin pasë hî në trû ato greqisme shunguilluese: *Oksitòne, paraoksitòne e proparoksitòne*; të cilat i shtini, me aqë efekt, në komedín "I ligu per mend".

Nuk e dijë, kû thojte se e kishte këndue; veç padá na siellej L. Gurakuqit, M. Logorecit, e mue, e na përsritte: "Ju Gramatikájt, përnjimend, qi tash po na e prishni gjuhën!"

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" K O D E R

Këndej kështû na mbette mbë qafë; n' anë tjetrë por, kur bijte ngusht, çohej prej tavolinet, e, me pendë në dorë, gadi si i turpnuem, vijte te dera e odës e më pvette: "Si kishte me mujtë, a kishte me mujtë me u thanë Shqyp...? Shka thoni ju gramatikâjt pedanta?"

Edhè un, në krení: "A po? A të rá nevoja për gramatikâj-a? Jó, na jemi rrenimqarët e gjûhës!!! Pse na pvetë ndopak?"

E shkriheshim gazit të dy!

RRAKELAT

"Shqypní, Shqypní! njatë herë e kemi shijue Shqypnín, kur i prijshim popullit të libruem nga robnija ma se katërqindvjeçare, e hupshim ngadhnjyesa mbë Kështjellin e Shkodrës!"

E vërtetë! Kush mund t' a përshkruej entuzjazmin e atyne ditve?... Kalojn nepër mend sod ato tfaqje të thjeshta e spontane atdhedashtnijet e vllaznímit; kalojn si nji ândrrë!

Edhè ândrrë i dukej nierit përnjimend, me pá Fratin e Hoxhën, kapë dora-doras, ke mbajnë ligjerata plot zjarm komtarijet, atje nalt tu pyrgu i Rozafës: Njaty, kû pakë ditë përpara tirâjt e Anadollit prejshin gjyqe mizore mb' krenat e Shqyptarvet të shkretë, fajtorë pse e kishin dashtë Shqypnín!

Veç, poezija e atyne ditve fatlume, mjerisht, s'e pati të gjatë! Vendin nisen t' a mblojn ngatrresat, së mbrendit e së jashtmit.

Kurr s' e harrojte Fishta atë malsoren e Fushës së Çelës, së cilës aso ditësh Shqypnija i kishte dalë për hundësh. Kjo njanit oratorësh s' asaj kase, i paska pas' thanë krejt sarkazëm: "Zotní, kur po na çoni edhè nji herë mbë kalá?"

. . . Kundrejt gjithkëtij ndërrimi të pa pritun, askush

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

ndoshta nuk e ndiejte mâ këthellë katastrofën, vorrimin e pamvarsís s' andrrueme, sa Poeti i ynë. Ky, qi para 5 muejësh, marrun mendësh prej gëzimit, përshëndeti agimin e shkelxyeshëm të Shqypnís së lirë, vulosë me fronzimin e Mbretit të vet; tash, tue pá se këto ngadhnjime t' idealit po rrëxoheshin, trathëtisht, rroki penden, e ngieu në gjakun e zêmrës, dhe shkrou mbi "Hylli i Dritës" atë artikullin fatal: *Nji komedí e pándershme e XX. qindvjetë.*

Në kulmin e idhnimit në nji vend e thekson, ndoshta pak kjartë, por fort drejtësisht, indiferentizmën e Ndërkombtarvet, në nji kohë kur Shqypnija e shkretë, qatëherë ndertue prej sish, po shpartallohej. Shkruen: "Gjaku i Shqyptarit derdhet rrkajë; gjâja e Shqyptarit hupë ndër thoj të mâ të fortit; e Mëkambsët e Europës, kur mos të kén me zhgatrrue ndonji pështjellim *polizzash* e *fatturash* së veta, pa farë kujdesit rrîjn, a tue rrëshitë mbë rrakela nepër lamë çementjet, a tue luejtë dojkë e topash..."

Kje nji bumbe për veshët e Ndërkombtarvet, qi gjindeshin në Shkodrë. U dogj fort.

Artikullisti s' u çudit; këtu kishte dishrue me dalë edhè ai: Me i çue pak prej gjumit.

Për nji qi i rám n' erë, se auktoritetet e kërkojshin, shperdá shpejt e shpejt Numri i "Hyllit", e lám tinzisht së bashkut Shkodrën. Ishim në Korrik 1914.

I a msŷm mâ së parit A. Gjeçov-it në Gomsiqe; mandej në Vig te A. Bardhi. S' andejmit në Kuvend të Troshanit. Këtû na erdhi lajmi i dënimit. Koloneli ingliz Z. Philipps, e kishte pá me rrugë me e mërguem guximtarin e atyne rreshtave, në Maltë.

Aso ditësh por, shpërtheu lufta Europjane, e për A. Fishten s' i rá kuj ndër mend.

QAFËS SË BISHKAZIT

Ndërkaqë vjetët e rinís s' eme kalojshin. Ligshtue në shëndet, e ndiejshem vetin, se për mësim nuk ishem mâ.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

U lypa të Parvet, edhè më lêjuen të largoheshëm përkohësisht prej Shkodret. Më shenjuen nji famullí ndër Male të Dukagjinit.

. . . Atë ditë, ishte nji mbasdite, P. Gjergji me nji xansash kishte ardhë me më përcjellë. Mbas njij ore, a mâ qi udhtojshim, xum vend mbi nji stom në krye të Fushës së Shtojit. Atŷ ishte shenjue caku me u dá: Un do të vijojshëm përpjetë tue mësŷ Bishkasin, ai do të këthehej me fëmijë në qytet.

Ndêj nji grimë mendueshëm; mandej xuer Notes e lapsë. M'a bân: "Po ju sonte (un ishem me nanën e me shtegtarë) kû do t'a kaloni natën?"

— Besa — i a këthej — me të diftue të drejtën, as un s'e dij mirë. Më kanë thanë veç, se njatŷ mbë fushë të Zotit, kûdo qi të xâjë nata.

— Krejt jashtë? Njimend?... Do të jét bukur! Due me e provue edhè un. S'më ka rá me e kalue kurr në jetë teme natën jashtë!... A din shka! Un, me dalë se me dalë kam pasë sivjet, me i kalue verimet ndokund. Sa me shkue ngjeti po vîj me tý!

I shkrou dy rreshta të Parit të Kuvendit, ju a dha fëmijvet, edhè kambë për kambë me shtegtarë, u filluem.

Un çuditeshëm e s'më bâhej me e besue, P. Gjergji, a e kishte përnjimend, me i a hî njaj rruge aqë të gjatë. Ai e dijte mirë, se na duhej me ecë po së paku 15 orë, të shumën merr e lên shkrepa e záll.

Kur u kapëm te Gurrat e Kurdes, nj'a 4 orë mbi qytet, u muzg: — Qe tash, pra, P. Gjergj, i thamë, njekëtû, freskue prej këtyne krojeve, do t'a kaloj natën sonte. Si të duket? Poezí.

Komanda e Gjendarmeris austriake, qi rrîjte dikû atij rrethi, si muer vesht, se ishim errë te Gurrat, erdh e na muer në postë; kû u gjetem njimend mâ të sigurtë prej ujqësh, por lark asaj poezije, qi kishte ândrrue Poeti.

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" SHKODËR

Mbi atë botaní ushtarësh, shtrue fíll mbë drrasa, kush fjet atë natë?

Pernji qi drita e hanës rá ndër ahat e Lugut të Bishkazit, u çuem e u vûm për rrugë. Kishte porsa kalue mjesnata.

Perimend nji bukurí mbë shekull! Mëshehun mbas gjethësh së thepisun, të pishavet, ase ndër zgavrrat e cungavet qindvjeçarë, bylbylat, rrêjtë prej rrezesh së bardhemta të diellit të natës, përshëndetshin agimin: Nji herë, si me frigë, atŷ-këtu; mandej pak kahë pak i a nisën mbarë në katër anët. E grîjshin, grîjshin, tue u mundue me i njani tjetrit, sidomos kur nisen me u përzie dritat.

Na të dy, përherë gati mbë krye të karvanit, prîjshim. Gjithnji pritshem, se shoqi po merzitet, po turfullon e po thotë: "Po mue çë m' u desht!..."

Por jo; kurrkund atë mende. P. Gjergji, tretë krejt në hijeshín e madhnueshme t' atyne shkrepave vigâj, ngjitej si mos me kjenë kurrgjâ; mu tue e diftue tash e parë me përshkrime entuzjazmin e vet per atë bukurí natyret.

Ecem sa ecem. Dikur, mbas nj' a trí orësh përpjetjeje, erdh e u lodh.

— Qindro, P. Gjergj! — i a bâj un.

— Shka me qindrue kështû, bre burrë! Na xuer shpirtin; kjo bekim Qafet s' po shihet kund!

Njatje mâ vonë, i a nisë:

— *Hajde, hajde, Alì Dervella,*
Po kush t' qiti..."

Edhè shkon tue thanë vetë me veti:

"Poezí! Po, xhanem; Poezí mirë! Por edhè kjo... me hije... djeri dikû..."

Vijuem njashtû, tue u marrë kambësh, edhè do. Ndeshem dikû në nji krue. U freskuem, edhè e bâm nji pushim të mirë.

Ndërkaqë P. Gjergjit nisi me i ardhë shpirti. Harroi

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

së ishte lodhë, e vazhdoi prrallat e gazin, prej kû kishte mbetë!

Njatë herë porsa kishin rám rrezet e para të diellít, kur e kapem Qafën e Bishkazit. Çë fitore turistike per né dy kampjonat! Ishim tash rrumbull 1540 m. mbi syperfaqen e detit. Mâ nalt, as un as ai, s' kishim kjenë ndonji herë në jetë tonë. A s' kishim, pse m' u krenue?

Prej *Krojevet të Bardha* fluturim muerem teposhtën, e sa ndora rám tu Qela e Ipeshkvit në Gjâj. Ai u ndal atŷ; un vijova me atë fíll per Plan, në cakun tem; kû, vetëm mbas dý ditësh, i a behi edhe ai.

Në krye të vjetit, lirimesh, prap e bâni Shtegun e Bishkazit; por, pak mâ ndryshej: E bâni mbë shpinë të mushkut. Mandej, sa për punë të bukës së mjesditës, ishte kjenë shtërngue dishka mâ mirë, se un vjetin përpara!

... U mbajshin në mend ato ditë! Sod, mbas gadi 24 vjetësh i kujtoj përmallshëm kuvendet e gjata, shetít idilike e mjesditat e ngranuna atje në bjeshkë, ndër barí; kujtoj leximin e Manzoni-t, qi bâjshim me rend mbë sofrë etj. etj.

P. Gjergj, — i tham nji ditë — Wachmeistri i Gjindarmerís âsht idhnue e na e ka hjekë bajraktarin e katundit. Në kambë të tij ka vojtë e ka vû nji tjetër, nji mik të vetin".

Por të këceu, e m' a priti plot zjarm: "Kush, moçe, mund t' a ndrrojë bajraktarin? Kujton Wachmeistri — i cili s' dihet kahë e ka fisin, as rodhë — kujton, se bajraktarët e malevet tona janë si Feldweber e Gjendarmerís, qi sod gjinden këtû, e nesër kushdi kû ndjehin?"

T' u ulmën në Shkodrë, shkoi e protestoi në Bezirkskomandë, edhè bâni, të terhiqej në të shpejtë vendimi i mârrun.

... Ketë tubë kujtimesh ndërsa un vêjshem, shpesh,

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

mbë letrë, fëtyra gaztore e Poetit më dukej se po më shikjon, po më qorton e po më qeshë.

Ende s' jam mësue të mendoj, se P. Gjergji s' âsht mâ!

Kushdi sa herë ne ditë më bjen puna të kaloi brî odës së tij; edhe në bâhet, se po më lëshon zâ, të shkoj te ai, për me ndie, si i ka dalë hartimi i freskët poetik!

Kur më bjen në mend, se Shqypnija e Vllazënt e vet s' kanë mâ P. Gjergj, përmallohem, më pështojnë lotët, e iku nga ç' do send, qi më kujton shoqnín e dashtun të tij.

Atbotë kahë s' dijë të bâj tjetrë, i prierëm Qiellës, tue e lutë, t' i falë paqë e dritë!

Shkodrë, 7 Marc, 1941

P. Justin Rrota O. F. M.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

AT GJERGJ FISHTA

SI MIS NË KONFERENCEN NDERBALKANIKE TË ATHENËS

Shkruen :

Athenë, 11 Tetuer 1930

Fort i dashtuni P. Provincjal,

Kemi Posten e Telegrafen në dispozicjon — gratis — e me gjith kta nuk të kam shkrue dér m' sod asnji herë. Por, as faj nuk mund do të më vêshë per ket punë. Shko me rá në nji a në dy mbas mjesnate; çou në 7 nadje, e bânu gati me shkrue në 8 në Delegaejon, per masandej me shkue në 9 nder Komisjone a nder Mbledhje të pergjithta; atëherë nga nder gosta e "çaje" — vetëm dje më ká tokue me shkue nder 4 vende: në mjesditë te Perfasuesi i Lidhjes së Kombevet, në 5 ke Bashkimi i Shtypit, në 6.30 te Ministri i Turkís, në 9 në darkë qitun prej Qeverís Helene. E kshtû të thuesh gati per ditë Sande po nisemi me vaporr per Delfi. Si po shef, mos me pasë nji sahat të lirë.

Konferenca mbyllet neser në Delfi.

Kúr t' a marrish Lidhjen e Kombevet per nji komedí, qi masonerija lot më kurríz të popujvet, mund të thuesh, Pa droje gabimi, se kjo Konferenca Interbalkanike âsht "farsa" e sajë. Âsht folë si t'ishta puna pernjimend, por në Mlbedhje të parë âsht vetue nji rend dite, qi do të kishte mujtë me u pranue prej Inglizve, Australjanve, Senagelezve, Otentotve, edhè Samojedve t' Artikut: krejt

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

punë boshe — sa me lanë shtek per nji Konferencë tjeter —. Veç, po, thohet n' at rend dite, se do te ndertohet nji Komisjon, i cilli do të shnshisë çashtjet dile a dile edqè nder imtime të veta — edhè çashtjen e minoritetevet, ashtû si e ká lypë Dergata shqyptare. Nder çashtje politike e nder Mbledhje të përgjithshme Dergata e jonë âsht dá mirë. Kujtoj se ligjirata e Z. M Konitzës në I Mbledhje ká kênë mâ e mira nder të gjitha. Âsht telegrafue n' Amerikë në 404 fjalë. Nder Komisjone, si na si Turqit, kemi ndêjë si viça, ke s' ishim të pregatitun e sidomos prejse nuk zotnohet gjuha frengishte si duhet. Me gjith kta prej dý proponimeve tê mija të bâme me vend e me kohë në Komisjonin kultural, fletoret e publikut kanë folun me entuzjazem per Françeskaj të Shqypnís: qi, po të kishe mbajtë ligjiraten latine n' Universitet, prestizhi i jonë do t' ishte kênë i suguruem *para Grekvet.*

S' po mund të shkruej mâ, pse do të shkoj në Parlament, masandaj në "çajë" te Ministri i Jugoslavís e atëherë per Piré.

U falem me shëndet të gjithve.

P. Gjergj Fishta

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

AT GJERGJ FISHTA

SI MIS NË KONFERENCEN NDERBALKANIKE TË STAMBOLLËS

Stambollë, 20-X-1931

I dashtuni Provinçijal,

Sod me 10 paradite u çil Konferenca Balkanike në Salon të Ceremonivet të "Dolmabahçe" — Pallat i Mbretenvet. Mbasdite filluem veprimin Komisjonet në "Yildiz" — në pallat kû Abdul Hamidi pat pritë Guljelmin e Alemanjes!

Turqit na kanë prit me "salltanet" të madh e fort bujarisht — me u kalue Grekve.

Konferencen e çili Kryetari, Hasan Begu, e posë Kryetaresh të Dergatavet, foli edhè Ismet Pasha, Kryeministri i Turkís. Kje në mbledhje edhè Ministri i P. Jashtme.

Jugoslavët u deklaruen kundra çashtjes së pakicavet; ndersa tjerët — mos tjeter me fjalë — folen në favor të bisedimit mbi pakica. Nder kto dý a tri dit, ndoshta, ká me na rá me u terhjekë prej Konferencet.

Nuk gjêjë me t'a pershkrue madhnín, a se, mâ mirë me thanë: *la sontuosità* të "Dolmabahçes" e të «Yildizit». Saloni i Konferencës ishte me të lane pa mend. Me pá vetëm "lampadarit"! Mandej shkallët me parmakë kristalit etj. Gjâ qi pernjimend me të çuditë.

Sod, 21, kemi pasë luftë me Jugoslav në Komisjonin politik. Mehmed Konitza âsht shá keqas me Kryetarin e

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Dergatës Jugoslave e me nji farë Topalovic. Jovic, Kryetari i Dergatës Jugoslave, i paska thanë Konitzës, se âsht i shtîm prej dikuj tjeter me prishë Konferencen. Konitza i paska permendë punët, qi Jugoslavët kan bâ e bâjnë mbi Shqyptarë të Kosovës, edhè e paska quejtë barbar. Âsht bâ kaq poterë mbrendë, sa Kryetarit të Konferencës i âsht dashtë me pezullue mbledhjen. Mbasi u hap mbledhja rishtas, Konitza deklaroi, se, po s' i mueren Jugoslavët fjalët mbrapa, Dergata sbqyptare do t' a lîte Konferencen. Edhè Jugoslhvët, tue u skuzue, mueren mbrapa fjalët e fyeshme. Nji heri edhè në Komisjon t' Afrimit Intelektual u zuen keqas Bulgarë e Jugoslav.

Grekët, Rumunët, Turqit e na lypim, qi çashtja e pakicavet të rregullohet në ket Konferencë, edhè qi kjo çashtje të permendet në pakt te Federatës Balkanike. Jugoslavët janë kundra, ndersa Bulgarët pranoju qi kjo çashtje të shtŷhet der sod nji vjetë! Me 23 âsht mbledhja e pergjithshme: palè se si po dahëna. Shpnesohet se ka me u gjetë ndonji formylë afrimi.

Po s' kjemë të ngushtuem me 23 me lânë Konferencën, sigurisht kemi me shkue n'Angara; pse ashtû e lypë nji punë, e cilla s' kallxohet me letër; por qi në vedvedi ká nji randsí mjaft relative.

Sod kemi vizitue S. Sofia, xhamín „bleu" e xhamín Sulejmanije, për të cillat mund të thohet se janë përnjimend të bukura. Sh. Sofija âsht nji mrekullí arti e madhnije. Jam bindë kúr e kam pá. Dje masandej patem vizitue muzejt e Stambollit, visaret e Mbretenvet e muzeun e dorshkrimevet të Koranit — mâ se trí mij. Sarkofagu i Lekës së Madh âsht nji mrekullí skulpture. E shka âsht per t' u çuditë, se shumica e luftarvet, nder „bassoriljevi" m' kater anët, bajshin per rreth krés nji shall krejt si malcorët t' onë! Më kan bâ pershtypje të madhe edhè minjaturat mbi dorshkrime të Koranit, si per shumicë si

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" SHKODËR

per bukurí. Sa per visare të Mbretenvet âsht kot me i a nisë me folë. Mjaft „i vasi", qi u a kalojnë atyne të Vatikanit në daç per numer, në daç per vlerë; se per gur të paçmueshem, ênë e sende arit, pushkë e shpata të prarueme etr. etr. s't'i shef sŷni kurrkund njeti. Nder ato visare gjindet edhe kryet e krahi i Sh. Gjonít Pagzues veshë n'ari e në gur të paçmueshem. Sende me të lanë pa mend.

Per me pasë nji idé per shka âsht Yildizi, âsht mjaft me të thanë, se në gjith Shqypnín — a mâ në gjith Shqypnín — s'e ké nji salon mâ të bukur se oda e "Ypsilonit"... e Yildizit, e kta në kat të poshter.

Sonde na ká qitë nji kafe Universiteti. Na kishim ndêjë në paradë kund nja nji mijë *boiskaut* (?), nder të cillt kishte kênë rreshtue edhè nji çetë varzash 16-17 vjetshe e edhè mâ të mdhá — në Stambollë! S'shifet burrë me fes në krye as grue e mertisun. Dér më sod kam pá veç nji hoxhë me çallmë, por kishte edhè gjyslykët... Ndryshimi prej kohës së kalueme âsht kolosal.

U knaqa tue pá — të thuesh — me qinda vaporresh kahë shkojnë e vîjnë neper Bosfor.

U falem me shndet të gjithve.

P. Gjergji

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

PËR AT GJERGJ FISHTËN

Me rrêmtha t' ershëm, çmim hyjnuer dashtnije,
me myrtin e Afrodites
sot kunorën t' a deshtme, o Kangatar,
sepse buza t' u dridh prej ambëlsije
dhe hiret gjuhes s' on' ti krejt i a shpike
për t' kndue nji zoj' fisnike
qi tý shpirtin bujár
me bukurí t' a rrmbeu n' moshen mâ t' pár,
Mbi rrath't e epër t' drites
ku Danti Beatriçen pat naltue
ndër vargje e ngjite at grue
e fshâne ti mbas saj
njinji sikur Petrarka
për Laurën qi pa koh' grabiti Parka.
U shkrine her' në gëzim e her' në vaj
perse ajo dashunorja kje qi andrrohet,
kje deshiri qi zêmren t' a ka grî
shpresa krenare qi s' dron flatër kohet,
malli i nji jete, e vetmja dashuní:
e i thon', o Fisht', Shqipní.

Larin e Muzagjetit,
gjethin delfik kushtue lavdís kumbore,
o Sinfonist, menduem sot me t' a dhanë,
sepse muzikën ndrý n' ket tokë arbnore

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

prej malit e n' breg t' detit
n' shpirtin vigan ti e ké përmbledhun t' tanë.
Zânin e kronit qi gurgllon mbi maje,
kangën e prronit qi kalon npër zaje,
dridhjen qi ka jehona kur bje fylli,
gzimin darsmuer ke pylli t' Orve t' ona
e atê qi npër rudina
kur i mbramjes mbi theprra xhixhllon hylli
nxit' blegtoreshat t' endin valle e jona,
rrapamën qi lumejt bâjn ndër lugina
a kur turrshëm msŷjn' fushen
e me lajme prendveret arat mbushen,
e t' fshamet e piskamet,
piplimet e tërbimet
q' ushtojn' kur brigjet puth' ase rreh deti,
o Prîs muzike, o Shpírt me njimij' zâne.
krejt fluturimi i yt i muer me veti.
E me ta ti poemin t' and e bâne,

Por jo: me gêma lisit
anakun luftarak qi merr burrnija
rreth ballit duem me t' vû, o Kushtrimtár,
sepse as myrt as lár
nuk jan' për tý, mbasi qi gjumin fisit
ti i a ké xjerr' me zâ porsi burija.

Popull pa flamur, n' plaskom rá dhe mbetun,
popull qi hyll nuk shifte n' qill't e tija.
nji grumbull robsh n' nji skutë
ishin Shqiptarët q' ushqente 'i her' shqipnija.
Prej Veleçikut deri n' kep t' Tomorrit
peshonte n' ta heshtija
si rras' e rand' mbi gryksën e nji vorrit.
E mbi at vorr krejt hijen mblidhte errsija.
Kur, qe, n' heshtín e madhe

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

befas në terr nji goj' nisi me kndue
përsjellun me lahutë.
E nji prendver'e fjetun
lëvizi n' gjín e dheut për nen gërmadhe.
Agimi u dridh mbi prehën t' Nat's e u zgjue.

Ah, Prendver' plot me fat e me fatosa!
Agim qi ndielli kanga e nji poetit!

Mbi fusha qi lag' Vijosa,
npër gryka ku shungllojn' Drini e Shkumbini,
nji komb i vjetër pinjoj t' rij na qiti
e atyne 'i gjak mâ i pastër n' dejt u rrshqiti
e mbrend' n' at gjak u bîni
guximi qi detar't e zojes s' detit,
detar't e Teutes kishin t' u shkep' bregut
edhe trimnija e mbretit,
qi Rromën tuti e flaka e Skanderbegut.

Ti tub' shqipesh flakruese qi prej dritet
nga malet posht' vërvitet
fluturim e me flatra rreh ajrín
e qillën mbush' me hov e t' shpejtat hije
resh' mbi blerinën qi mbulon jallín
e me puplat e dridhshme kah vozitë
bân bujkun me çue sŷt e m' u çuditë
e orizontet mâ t' largta tue përpî
qytetet zgjon e dikon zhurm' mbi fshatra
tash nalt mbi kodra dhe tash ult' gjatë dromit
njashtu kang't t' ueja, Fisht', kaluen me flatra
lartushtuese e agim-prûse qill't e bombit.
E ke nji mriz bjeshkuer nen nji lejth
ku Marash Uci u foli t' bijve t' Calis
fjal't e lashta t' burrnís n' heshtít e malit
papritmas tingulluen me kuptim t' rí.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARÍN BARLETI" SHKODËR

E fusha e mali prap vigana pollen.
Lek' t e Hotit u hudhen n' luft' si rrfeja.
Rrezja e liris nëpër agime t' reja
vezulloi me i a puth' Shqiptarit ksollen.
Oso Kukën, kur ra nëpër pazár,
e ndoqi Deka porse Fati i prini:
tregoi krisma e barotit te kufini
se prap u ngjall' nji rod' trimijvjeçar.

E ti, Poet me zêmer titanike,
edhe breznive q' ende nuk kan' ardhë
siellja gojën fatbardhë
e lahutën kreshnike:
në t' palindunat mote
le t' fluturoj' përtrîse kanga e jote
si Arkangjull zjarmi qi tue qitun shkëndija
shpirtnat u a ndez' Shqiptarve papushue
me shkel' mbi maje ku mbretnon Lavdija.

Me gêma lisit ballin kunorue
na prîj, o Fisht', tue kndue
se kah ai prak tý don me t' ndjek' Shqipnija.

Ernest Koliqi

(Xierrë nga «Hylli i Dritës», 1931, Tetuer fq. 558.)

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

PJESË II.

AT GJERGJ FISHTA LETRAR

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

VEPRA POETIKE E FISHTËS E KRITIKA

Veprimtarija poetike e letrare e Fishtës, po të vrehet rendi kronologjik i vepravet të botueme, nis me 1904. Në ket vjet qiti në dritë pa i vû kurrfarë emni blenin e parë të kryeveprës së vet "Lahuta e Malcís" me kangë popullore mbi Marash Ucin e mbi luftën qi u bâ ndërmjet Shqiptarvet e Malazezvet te Ura e Rrzhanicës; me 1940 botoi për të mbramën herë, sa qe gjallë, me pseudonimin Gegë Toska poemthin melodramatik "Jerina ase Mbretnesha e luleve".

Janë tridhetë e gjashtë vjet veprim të pa reshtun të bamë me qindresë e me të dhanun tue pasë gjithmonë per qellim të naltë zgjimin e kombit e lavrimin e zbukurimin e gjuhës. Gjatë kësaj periode, tue kalue shpesh edhe kohë shum të rrezikshme, poeti i ynë kombëtar i suell sherbime të mëdha vendit të vet. Me poezít e shkrimet e veta të tanë flakë e ndiesi atdhedashunije mërrijti të formojë shpirtin kombtar të shqiptarvet e të madhnojë e të nderojë e gjuhën me monumente letrare të çmueshme, qi janë në kohë të sotshme themel i letërsís shqipe. E përnjimend në kopshtin letrar të gjuhës s'onë poezít mâ të bukura epike, lirike, satirike e dramatike janë përftue e hartue me mjeshtrí prej mendes së prehët e të fuqishme të Fishtës.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Në gjinín e poezís epike u da në shêj me poemin "Lahuta e Malcís", qi âsht nji epopé apoteozi e kombit shqiptar. Shkroi edhe nji epizod të luftarvet të Skanderbegut nen titullin "Mojs Golemi i Dibëra e Deli Cena". Kangët lirike origjinale, qi hartoi me subjekt atdhetar e fetar e me argumente të ndryshme në gjithfarë trajtash metrike, i përmblodhi në dy blêjt: "Mrizi i Zanave" e "Vallja e Parrizit"; satiret i botoi në nji libër më vehte nen titullin "Anzat e Parnasit" e në vjetin 1923 qiti edhe poemin satirik "Gomari i Babatasit. Poezit dramatike përfshijnë melodramet "Shqyptari i gjytetnuem", "Shqyptarja e gjytetnueme", dramet "Juda Makabé", "Ifigjenija n' Aullí" etj.

Përveç këtyne veprave Fishta ka lanë të pabotueme edhe shum shkrime të tjera në poezí e në prozë. Çmohet edhe si prozatuer elegant: sidomos në prozën politike e polemike âsht i gjallë, i qartë e shum i rrebët.

Ky âsht prodhimi poetik e letrar i Fishtës, prodhim i pasun, i ndryshëm, origjinal, i frymzuem prej botës fizike e morale t' atdheut.

Por çka se ky poet i madh i popullit t' onë nuk âsht fort i njoftun gjithkund në Shqipní. Ndër qëndrat kulturore të Toskënís janë të pakët ata intelektual qi kanë marrë mundimin me i këndue e me i studjue veprat e tija; e shuma e këtyne e lajnë vehtën tue thanë se djalekti i Fishtës âsht nji gegnishte e randë dhe e vështirë për m' u kuptue.

Jashta Shqipnís mandej, në botën e gjytetnueme, prodhimi artistik i tij nuk njifet gadi aspak; janë shum të rrallë e si mizat e barohta ata dijetarë e studjues të huej qi kanë këndue e njofun veprat e këtij poeti t' onë. Por për ket punë nuk âsht për t' u habitë; arsyet mund të kuptohen fare lehtë

Fishta nuk ka mujtë m' u njoftë deri më sot jashta

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

vendit të vet, pse ka qenë poeti i nji populli të vogël qi gadi për pesëqind vjet ka ndêjë n' errësinë nen robnín e randë të Turqvet pa u gjetë në përpjekje, si ndër kohë të përparshme, me Europën prendimore, e cila deri vonë nuk ka dijtë se në nji skaj të Balkanit gjindet nji komb shqiptar. Nji tjetër arsye mâ e fort âshtë te veprat të shkrueme shqip, në nji gjuhë të pa njoftun jashta Shqipnije e pse këto nuk qenë të paktën të përkthyeme në ndonji gjuhë moderne mâ të përhapun qi të mund t' u bijnë në dorë studjuesvet të huej, qi duen të njofin nepërmjet të vepravet botën e ndiesivet e kulturën e popujvet të vogjël.

Prandej deri më sot, përmbi poezít e Fishtës e mbi poemin epik "Lahuta e Malcís„ përveç ndonji gjykimi e komentimi të shkurtë të botuem ndër fletore e në ndonji të përkohëshme, e studimit të A. Fulv Cordignano-s përmbi epopén t' onë kombtare, nuk âsht bâ ende nji analizë si kush, nji kritikë shkencore e matun dhe e plotsueme. Me gjithkëtê nuk mungojnë intelektual qi, pa pasë bâ nji studim të thellë të Lahutës, mërrijnë të çfaqin disa gjykime të gabueme, disa hipoteza të kota e krejt pa vend.

Më ka ndodhë me ndie se Lahuta e Malcís nuk âsht nji vepër krejt origjinale; âsht nji përmbledhje kangësh popullore të Malevet të veriut me disa përmirësime e shtesa e, për me forcue ket pikëpamje, me paraqitë si tregim vargjet e ndonji kangë trimnije, të cilat hasën atykëtu në ndonji epizod të Lahutës.

Nuk mund të thom se Fishta nuk i ka punue motivet e poemit të vet mbas poezís popullore. Prej kangvet të popullit, sikur kanë bâ të tjerë poetën epikë, ka nxjerrë frymzimin, prej tyne ka marrë sfondin historik, argumentet e epizodevet; por si njoftës i thellë i shpirtit e i jetës së Shqiptarit të malevet e si zotnues i pashoq i gju-

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" SHKODËR

hës, ka dijtë me trillin e vet poetik, qi pat prej natyre, me përdorë ndër vjersha të Lahutës aq bukur e me aq mjeshtri fjalët e burrnís, namët e idhta, frazet e hijshme e shprehjet poetike të Malsivet sa me i u dukë çdo lexuesi sikur ndigjon tue këndue vetë popullin nepër gojën e Fishtës.

Poezija e jonë popullore âsht mjaft e pasun: përveç tipit të kangvet kreshnike të Gjeto Basho Mujit, të rapsodivet italo-shqiptare të qiklit të Skanderbegut, âsht edhe nji tjetër rend kangësh trimnije rreth kohvet të vona të sundimit turk. Por këto të mbramet janë fragmente kangësh qi me pak rrethana kallzojnë ngjarje e luftime të Shqiptarvet kundra Malazezve ase këndojnë trimnít e disa fatosave si Oso Kuka, Ali Pashë Gucija, a vrasje për gjak, për ndér t' armvet e të fisit. Këto kangë të rendit të tretë i dhanë poetit tharmin e parë t' epizodevet të Lahutës. Si mblodhi burime të tjera prej historís, prej gojëdhanavet e prej kujtimevet të pleqvet, qi muerën pjesë ndër lufta me Mal të Zi, nisi të shestojë e të zhvillojë dalë nga dalë indin e poemit. Me fantazín e vet krijuese, me frymën e fuqishme të ndiesivet, tue i lidhun faktet historike me at mënyrë jete të natyrshme e thjeshtësí zakonesh të burravet të malevet e me ato elemente legjendare e kenës mitologjikë, qi gjinden ende në shpirtin e tyne, i dha popullit të vet nji epopé kombtare qi âsht nji pasqyrë e gjallë e vuejtjevet, e trimnivet e e përpjekjevet të tija për mprojtjen e tokvet të të parvet e për lirí, e letërsís shqipe nji kryevepër arti.

Por në nji anë tjetër duhet dijtë se edhe Fishta ka qenë nji rapsod i popullit. Porsi kangatarët e panjoftun të malevet qi kanë qitë e qesin ende ndër kohë të sotshme kangë burrnije, edhe poeti i ynë ka hartue disa herë kso vjershash për me amshue trimnín e ndonji burri qi ka bâ vdekjen për besën e dhanun a për ndér të vet e të fisit.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SH.K.O.D.E.R.

Këtu po bijmë vetëm nji shembull. N'at kohë qi Fishta ishte famullitar në nji katund të djoçezit të Mirditës, në Gomsiqe, Gjin Leka prej nji shtëpije së parë e në zâ për trimní, qet pushkë në mjedis të Sarajit të Shkodrës, pse nuk duron faqe burravet qi të shahet me nanë e t'i lanë korí vehtes e fisit të vet; e aty qindron deri sa e vrasin. Poeti i ynë trimnín e këtij burri, qi bani flî jetën për erz, e përjetson në nji kangë kreshnike në të cilën gjinden disa vargje qi përsëritën edhe në ndonji epizod të Lahutës.

Krisi pushka e mori gjamë.
U dridh toka per nen kamë,
Adem Shema ra nen shkallë . . .
Del polisi m' e xanë gjallë . . .
Jam Mirditas, nuk bij në dore:
Kam pasë të parin shpatë mizore;
Amanet ai na ka lanë
Armët e mbushna mos me i dhanë . . .
Po thuej Pashës e Allaj begut:
S'lidhen bijt e Skanderbegut.
Kerset pushka, sara' i dridhet:
Qai Gjin Leká nuk po lidhet.
Kur fyshekët i ka mbarue,
Atëherë Gjini por u rrxue;
Kukú! bâni zâna e malit,
Ke ka mbetun ai farë djalit.
U dynd deti prej tallazit,
Vojti fjala n' Cetinë Knjazit:
Ke bjen dielli, ke mèn hana,
Si Gjin Lekën s'bân mâ nâna
As n' beglerë as n' kapidâna.

Asht thanë edhe se Lahuta nuk âsht nji vepër epike, pse nji poem ksi tipi nuk mund të përftohet mbi fakte tepër të vona e pse nuk i përgjigjet theoris së tri pikavet e ligjvet t'epopés, nuk ka unjisí për kah veprimet e për kah mënyrët e zhvillimit të tyne e pse i mungoinë vehtjet e para; antagonisti e protagonisti, rrëth të cilavet do të siellet të gjith veprimi.

Po të studjohet Lahuta e Malcís, që në lindje të sajë do të shihet se poeti i ynë kombtar në fillim nuk ka

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SH K O D E R

pasë ndër mend me shkrue nji poem heroik mbas modelevet klasike. Ketë gjâ na e provon në nji menyrë të qartë rendi kronologjik i botimevet të blejvet të parë të Lahutës. Në vjetin 1904 duel në dritë pa emën t'auktorit episodi „Te ura e Rrzhanicës" nën titullin „Lahuta e Maltsiis" kangë popullore; me 1907 u botue bleni i dytë „Vranina" ku këndohet heroizmi i Oso Kukës, i cili si nji Pjetër Mikë i rí u dogj në kullë të barotit me gjith shokët e vet për mos me ra në dorë t'anmiqvet. Këto dy epizode të poemit janë të shkëputuna njena prej tjetrës, nuk kanë lidhni vijimi. Epizodi i Vraninës ka ngjamë në vjetin 1858; lufta te Ura e Rrzhanicës me 1880, njizetë e dy vjet mbrapa, menjiherë mbas vendimit qi u muer prej krenvet të Shqipnís në Lidhje të Prizrendit.

Fishta asokohe duket se ka pasë vetëm për qellim me ushqye zemrat e Shqiptarvet me shujtën e fatosavet qi kanë derdhë gjakun në lamë të luftës për të mprojtë tokën arbnore nga lakmít e Sllavëvet, me mbajtë gjallë në shpirtin e tyne vetít fisnike të rracës: dashunín për at truell qi u lanë të parët, konceptin e naltë qi kanë për besë e burrní e me forcue lidhjet vllaznore në mes të fisevet të malevet e t'elementevet të ndryshme të kombit. E qi të ketë vepra ket efekt në shpirtin e Shqiptarit zgiodhi prej historís së re të Shqipnís ato ngjarje kombtare qi e interesojnë mâ tepër popullin e të cilat ky i din nepërmjet të kangvet të burrnís a i ka ndigjue prej gojvet të pleqvet qi i kanë pa me sy a qi kanë marrë pjesë ndër ato luftime. Mâ vonë si pá qi kangët e para të Lahutës çuen peshë e ndezën zemrat e Shqiptarvet e ngjallën ndër ta ndiesít e bukura t'atdhedashunís, bani nji plan të ri, nisi me i dhanë veprës nji zhvillim mâ të hapët e madhnín organike të nji epopeje. Shkroi atëherë ndër epoka të ndryshme pjesët e tjera të Lahutës e mbas 33 vjetsh prej botimit të blemit të parë, si ndrroi rendin

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" SHKODËR

e disa epizodeve, e botoi kryeveprën e vet të plotsueme e të zhvillueme në tridhetë kangë me rasën e njizetepesëvjetorit të pavarsís kombtare.

Te Lahuta e Malcis poeti i ynë paraqet periodën e rilindjes shqiptare qi nisë prej kuvendit të Berlinit e mërrinë deri te konferenca e Londonit, por me faktet historike ka dijte me lidhë me nji mjeshtri të madhe të gjitha ato forma të ndryshme e të herëshme të jetës së malsorit të malevet t' ona, at thesar të pasun dokesh, supersticjonesh e besimesh mitologjike qi u kanë shpëtue deri në dit të sotshmë furís së motit e rrëvirevet të hueja e qi t' a çojnë menden te popujt prehistorikë. Ndër epizode, qi janë kuadra historikë qi mund të rrijnë fort mirë edhe krejt në vedi, auktori levdon e madhnon ndër vjersha të fuqishme veprimet kreshnike të burravet të dheut qi për burrní e per trimní nuk u lanë gja mangut fatosavet homerjan e pikson në nji mënyrë të bindshme e me ngjyra të gjalla sqena shum të bukura me kenës mbínjerzorë, me Orë e Zana e Shtojzovalle, qi në kohë të rrezikut vijnë për me u dhanë ndihmë herojvet e për me i bâ nderimet e mbrame Tringës, fatoses së Malsís, sikurse u vijnë në ndihmë herojvet të Homerit hyjnít c ndryshme pagane. Lahuta e Malcís ka, pra, përveç elementit historik edhe elementin legjendar e të mbinatyrëshëm porsi i kanë modelet e vjetra të poemavet epikë e në të shifet nji farë njisije e rendi organik, mbasi sukjekti prehë ngjarjet e periodës së rilindjes e kallzon përpjekjet e muxdimet e popullit shqiptar për m' u lirue prej zgjedhës së Turkut. Por çka se auktori në t' endun të poemit nuk ka ndjekun as ka imitue poetët epikë të kohvet të lashta: Lahuta e Malcís mbahet si nji vepër krejt origjinale, pse origjinale ka qenë bota poetike e poetit, populli i Malsivet, e âsht nji kallxim epik i qartë i prendverës heroike të rilindjes së Shqipnís, nji fotografi e gjallë e e njimendtë e jetës e

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKODËR "MARIN BARLETI"

e shpirtit të banorvet të malevet qi përfaqsojnë kombin shqiptar përgjithsisht.

Por, si thaçë edhe mâ përpara, nji shqyrtim i hollë i këtij poemi në trajtën e gjithmbarëshme, nji analizë a studim me themel ndër elemente estetike e ndër pikëpamje të ndryshme nuk âsht bâ ende. Me gjithktê rreth poemit kombtar të Fishtës e të vepravet të tjera poetike të tija janë dhanë disa gjykime.

Kur u botuen të dy blêjt e parë të kryeveprës së tij, Faik Konitza, nji ndër mâ të mdhajt shkrimtarë në prozë të toskënishtes e njoftës fort i mirë i auktorvet klasikë e i letërsivet të popujvet të Ballkanit, nuk pat frikë me dhanë në të perkohëshmen e vet Albania mbi kangët e Marash Ucit e t' Oso Kukës këto gjygjë: " Kush munt të thotë se Lahuta e Malcís për njomësin' e për gjallësinë ka të shoqen e saja në letrëtyrë të Grekvet të sotme ?" 1) Prof. Karl Steinmetz, qi ka bâ shum studime rreth gjuhës e kombit t' onë, tue u përgëzue me Fishtën për vjershat plot fuqí e armoní të kandshme të Lahutës, deshi t' a krahazojë ktê, tue e kqyrë e çmue si mâ të madhin poet të kombit të vogël Shqiptar, me vjershtarët gjerman mâ të përmendun, më Schiller e Goethe, e nji Francez e quejti në revistën "Revu de deux Mondes «Tirteu i Shqipnís.»

Por nji studim i njimendtë, nji kriti e letrare âsht bâ me kujdes e me kriter mbi disa pikëpamje të poemit epik prej A. Fulv Cordignano-s, i cili ka botue dy studime mjaft me randsi mbi kryeveprën e Fishtës. Në studimin e parë, qi duel në dritë në gjuhën shqipe në vjetin 1925 me titullin "Epopeja Kombtare e popullit shqyptar", shqyrton Lahutën ndër elemente historike e letrare; studimi i dytë âsht nji koment i bukur i epizodit dramatik të Tringës.

„Lahuta e Malcis — thotë F. Cordignano — âsht nji

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

pomedore kombtare e bindueshme, nji diftim i pathyeshëm i gjenit e i jetës së kerthnesët të popullit Shqiptar."[2]) "Me epizod të Kulshedrës me shum krena, na paraqet nji piksim fort të bukur të fatosave shqyptarë e na bân me njoftë nji ndër mâ t'interesantshmet lagje të mitologjís shqyptare"[3]) me kallximin patetik t'Eufrozinës na mëson bukurín morale të nji virgjinís së paprekun, e heroizmin qi disa heresh duhet me shtî në punë për me e ruejtë;[4]) në kangën XXII na paraqet kuadrin e nji dashtnije së bindshme vëllaznore në nji vashë aq të prushme, në të cilën kandritë heroizmi e nji sjellje e vertetë kristjane e te kanga XXIV na parashtron vashën në shkallën mâ të naltën e vetivet të saja mâ të larta, qi bredhin në fondin e natyrës së thjeshtë e të shpirtenvet edhe ata krejt të natyrzuem qi të përkujtojnë krejt gjallë kenët mitologjike të paganizmit.[5])".

„Lahuta ka me mbetë gjithmonë nji monument klasik, i padekshëm, i kulturës fort të vjetër të rodit trako-ilirik, i gjuhës shqipe; nji pasqyrë gjith interesë besimesh e dokesh fort në shej.[6])" „Për nat fuqi vjershash e mendimesh, gjikue mbas ndiesivet të kullueta qi ndryn, si edhe për njata të matun ndër të tfaquna plastike, qi i napín vepres shêje atike, për hollsi horacjane, për ironí, për komicitet të pa kund shoq në disa dukë, ku mund e barosojmë me poet komikë e satirikë mâ të mirët e Romës së moçme, un e vê pa dyshim A. Gjergj Fishten përmbi të gjith poett e kombit të vet.[7])"

Cosmo Parrino nga katundi arbresh i Siqilis, Kuntissa Entellina, i cili ka nisë me përkthye në gjuhën italishte në vjersha tetërrokësh kangët mâ të bukura të Lahutës, tue e shqyrtue ket poezi në pikpamje artistike, jep në mbarim ket gjygj: "Nonse i bâhet ndonji kritikë (se âsht monoide, i mungojnë pjesët e dashunís, ka tepër regjonalizëm etj.) ky poem, në qe se nga nji anë nuk ka

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

nji strukturë organike të lidhun, në qe se vija e veprimit âsht gadi primitive, lirizmi i tij âsht i thjeshtë, ka por ndër epizode nji pasuní të madhe ftyrzimesh e frymzimesh të cilat e bâjnë ktê nji poem *të plotsuem*. E njimend në tê ndihet përveç nji epike së fortë e nji lirizmi të freskët, nji satirë e gjallë e therse (si p. sh. në pjesën e mbrame të kangës së IV): nji humorizëm tallës (si p. sh. në kangën e mbramë); tone të panjehuna ndiesísh të nji njomsije mallëngjyese në mes të luftimevet mâ mizore; nji kuptim i mbluet i kobit njerzuer mbushë me idhní, por me shpresë n' idealin e nji vullneti mâ të mirë të njerzvet. Poeti ka nji meritim të rrallë pse ka dijtë të bâjë të gjallë e të ndryshëshëm nji tetërrokësh qi prej vedit bâhet monoton.[8])"

Në ligjëratën qi mbajti me 9 Mars 1941 n' Ankademín mbretnore t' Italís Francesco Ercole në përkujtim të poetit t' onë, tue folë mbi veprën poetike të Fishtës tha se "Lahuta e Malcís âsht shprehje shum e fuqishme e individualitetit shpërthyes e e gjallnís kombtare të popullit shqiptar[9]") Te epizodi i bindshëm i luftës së drangojvet kundra kulshedrës si edhe në sqenat shum të bukura për kah fantazija poetike të vorrimit të Tringës prej Orëvet e Zanavet "shifet se si Fishta naltson nierzimin, kah miti e ulë mitin kah nierzimi tue krijue nji atmosferë poezije, ftyrëzimet e së cilës të projektueme në nji botë të mistershme e tërheqse gjinden vetëm në fantazín e thjeshtë e të madhnueshme të poetvet klasikë.[10])"

Gjykimi, pra, i albanologës gjermane M. A. Freiin von Godin nuk âsht i tepruem kur thotë se "Lahuta e Malcís mundet me ndejë krahas me mâ të naltat vepra poetike të popujvet të tjerë.[11])"

Prej studjuesvet të rij shqiptarë kemi deri më sot vetëm dy studime të vogla letrare: nji analizë estetike të të punueme me shije e hollsí prej shkrimtarit e poetit të

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SH K O D E R

rí Ernest Koliqit mbi prototipin e burravet të malevet, Marash Ucin, e nji koment të bubur të Gjergj Kukës përmbi Heroit e Vraninës.

Gjergj Kuka, qi âsht nji pseudonim i Stefan Shundit, në ket studim kritik të vetin, tue gjykue vlerën e poemit epik të Fishtës në pikpamje politike e kombtare, shkruen: "Lahuta e Malcís âsht nji zhgjetë diamanti lëshue kundra robnís s' onë dhe nji shpatë e ndezun në favor të lirís së kombit. Kjo vepër qindron porsi nji shkamb çeliku për me i mësue botës shqiptare se si duhet të dashunohet atdheu. Asht lavdi mâ i nxehtë dhe i naltë qi mund t' i bâhesh malsorit t' onë; kalon zani i sajë porsi gjemimi i rreptë i heroizmit të malevet t' ona në nji kohë kur lirija ishte nji andërr tepër e dashun por edhe tepër larg realizimit. Lahuta âsht nji udhë ndriçuese për ata qi disprohen për jetën e kombit t' onë dhe nji këshill i fortë per breznín e re me i kthye syt kah e shkuemja për të fitue mâ tepër fuqí dhe me i bamë ball çdo flije për hir t' atdheut. Për malsorin t' onë Lahuta âsht mjeti me të cilin përsëritën dhe ringjallën brez mbas brezi veprat dhe virtytet heroike t' atyne burrave qi me gjak të vet i rrëfyen botës mbarë se në nji skaj t' Adriatikut qindron nji popull

Qi per mbret e troje të veta
Nuk i dhimbet gjaja as jeta."[1])

E K. Prennushi thotë: "Poemi epik i Lahutës së Malcis âsht nji "vade mecum i çdo atdhetari. Marash Uci e Ndo Kuka janë fatosat qi ushtojnë në gojë deri të bariive të maleve qi i këndojnë me të kënaqun kangët e P. Gjergjit pse vjersha e tij rrotullohet si ushtrí ngadhnjyese në sulm, shungullon si gjamë luftuese."[2])

Talenti poetik i Fishtës nuk dallohet vetëm në poemin epik të Lahutës; ai âsht mjeshtër e artist i vertetë edhe në poezín lirike. Odet e kangët me subjekt komb-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

tar e fetar e me argumente të ndryshme të hartueme me zotsí të madhe teknike në gjithfarë masa vjershash përmbajnë mendime të nalta të shprehuna në nji gjuhë të posun, të hieshme e të gjallë, ftyrëzime të bukura, lokucjone e fytyra retorike, të shkëlqyeshme, frymë të naltë e ndiesi të nxehta atdhedashunije e nierzore, por ndër to ndihet edhe influenca e poetvet klasikë latin e italjan. »Në qoftë se — shkruen Francesco Ercole - motivet e frymzueme prej traditës popullore janë shum të dukshme në poezín epike të Fishtës, shum mâ të dukshme janë përkundrazi reflekset e kulturës së tij klasike e italiane në poezín e tij lirike, satirike e fetare, ndër të cilat por qellimi edukativ si fetar a politik e shoqnuer nuk mungon kurr.[14]) "Këtij ndëkimi të lehtë Fishta nuk ka mujtë kurrsesi me i shpëtue me at kujtesë të fortë e jo të zakonshme qi ka pasë e me at kulturë të thellë të formueme nepër studimin e klasikvet të vjetër e të rij, por nuk mund të thohet se ka qenë nji imitues i thjeshtë.

Vjershat e tija janë origjinale në përmbajtjen e tyne, janë shprehje e gjallë, e vetëvetishme e ndiesivet patriotike e nierzore qi vlojnë në zemrën e poetit e qi kanë nevojë me shfrye; fryma poetike âsht krejt e vetja. Ndër liriket kombtare »Shqipnija", "Gjuha Shqipe", "I dbuemi", "Ditën e të Shuemvet" etj., qi janë aq në zâ e të çmueshme për ambëlcim ndiesije, për bukurí gjuhe e elegancë shprehjesh të natyrshme, poeti i frymzuem prej dashunís së flakët qi ka për vend të vet e prej idealit të liris, këndon me nji hov të madh lirik e me nji harmoní të përsosun lavdet e herojvet të kombit e madhnon bukurít e vlerët morale e kombtare të popullit Shqiptar.

Të nalta për kah mendimet e plot shije e njomsí janë edhe poezít lirike me argument të ndryshëm e subjekt fetar.

Kangët e Fishtës, shkruen Scampensis, ja t'i ngrehin

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

lavde dashunís së përgjithshme, ja të qajnë trashigimin fatdhanës të vuejtjevet në jetë, ja të përcjellin të vdekunit te vorri, janë shprehja mâ e fuqishme e dashunivet të njerzvet, vala ma e nxehtë e poezís shqiptare.[15])"

Por arti poetik i vertetë e sensibiliteti i Fishtës spikasin në shkallën mâ të naltë ndër poezít satirike; këtu çfaqet në mënyrë shum të qartë humorizmi e natyra ironike e poetit. Satiret e tija janë mâ tepër poezina rase. Me këto hartime poetike vjershtari, tue pasë për zemër të mirën e Atdheut e përparimin e gjuhës, me fjalë therse e tallse, me gazin ironik të vetin vervitet pa mëshrirë në nji stil të lehtë e populluer kundra vesevet e ligshtivet të vllazenvet të vet me qellim qi t' i edukojë e t' i bâjë me dashun gjuhën e vendit e të parvet. Studjuesit e huej japin gjykime shum të nalta mbi poezit satirike të Fishtës: ata e levdojnë e e çmojnë këtë për së tepërmi si poet satirik.

A. Fulv Cordignano thotë: "Pak kush, kujtoj, në letratyrë mbarë të botës ja del Fishtës si poet satirik, i cili me nji fuqí të çuditshme therë e prekë aty ku dhemb e djeg. Herë herë i shkelxen gazi në buzë, por me njí humorizëm e me njí ironi aq të gjallë, sa qesh e njesh tue vû në kamxhik rrymën e padrejtësís, të poshtërsis e të çdo vesi të mbrapësht e tue përshkue deri në strofull të tyne.[16])"

Fishta, shkruen Gaetan Petrotta, âsht nji humorist i squet, qi nepër satiret e veta të paraqitura me dorca-sa me t' u dukë njiherë se po të lëmon: nepër gaz të vet, qi të bahet se i njef e i lên me kalue ligshtit e njeriut, hîn në zemër të njerzvet e e zdeshë vesin, e qet në pah e e spikatë pjesën qesharake të tij. Por satira e tij asht mâ e fuqishme, mâ therse e mâ qortuese, kur siellet e u bjen ligështivet të jetës së shoqnis.[17])"

"Ndër satira, vren me shum arsye Francesco Ercole,

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D R

poetl fshikë me ironí të hollë e depërtuese hipokritat, mendemëdhejt e të vetëquejtunit snobista d. m. th. njerzit qi s' kanë besim në realitetin e Atdheut, qi vênë në tallje e poshtnojnë traditat mâ të shêjta të popullit të vet."

Nji lavd të posaçëm meriton Fishta për sherbimet e mëdha qi i ka bâ gjuhës.

Fort të rrallë janë ata studjues shqiptarë qi e zotnojnë gjuhën shqipe ashtu si e ka dijtë e njoftë poetl i ynë. Mendja e tij ka qenë nji krue i pasun fjalësh e thaniesh të bukura të folmes së banorvet të malevet e të fushës. Lexuesi hasë ndër shkrime të ndryshme të tija nji shumicë fjalësh të rralla e frazesh të hieshme, të cilat nuk i a ka ndie kurr veshi e qi janë thjeshtë shqipe.[18])" Aí me veprat e veta të çmueshme për freskí origjinaliteti e mendimi, për fuqí stili e për bukurí shprehjesh i ka qitë poshtë hipotezat e gabueme të dijetarvet të huej, qi e patën përcaktue gjuhën t' onë nji mozaik të larmë, e shpifjet e anmiqvet qi kanë pasë mërrijtë me thanë se Shqiptarët nuk kanë nji gjuhë e se ajo qi flasin âsht nji çorbë gjuhësh balkanike, klasike e lindore, dhe e ka provue me prodhimin e vet letrar se shqipja âsht përkundrazi nji gjuhë e pasun, nji gjuhë e gjallë qi ka nji fuqí shprehjeje të çuditshme, nji zhdervjelltësí e tingëll burrnuer e t' ambël për me çfaqë ndiesit e forta e të buta të shpirtit të nieriut.

"Koha e ardhshme, thotë me shum të drejtë Maximilian Lambertz, ka me dijtë me e çmue edhe ma mirë randsín e ktij nieriu, sidomos kur vjershat e tija të jenë përkthye nder gjuhë mâ të përhapuna[19])" Me gjithkëtë Fishta njifet sot si poeti mâ i madhi e mâ i përzemerti i Kombit të vet të vogël, pse me poezít e me shkrimet veta të frymzueme prej nji ideali të naltë i ka dhanë Shqiptarit nji ndërgjegje kombtare, nji atdhé, e gjuhës i ka ngrehun disa pomendore arti qi s'kanë me pasë kurr mort.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

"Kanga e tij s' ka m' u shue deri sa gjaku arbnuer të vlojë në nji zemër arbnore, pse ajo do të jetë pasqyra e nji qytetnimi verte shqiptar si sot ashtu në kohnat mâ të largta[20])" e emni i tij "ka më mbetë në historín e popullit të vet si Tirteu i luftavet kombtare, si Homeri i vogël i njatij kombi qi âsht njimend i vogël, por edhe trim e bujar sa të duesh.[21])"

Kolë Kamsi

BIBLIOGRAFI

1) **Faik Konitza** — Revista «Albania» Vjeti XI 1902
2) **A. F. Cordignano** — «Epopeja kombtare e popullit shqiptar» — Pjesë I. »Shtypshkroja e së Papërlyemes» Shkodër 1925 fq. 40.
3) **F. Cordignano** — «Epopeja kombtare e popullit shqiptar» fq. 35-36.
4) **F. Cordignano** — Idem fq. 70.
5) **F. Cordignano** — «Vasha n' epopen kombtare të popullit shqyptar: Tringa e Malcís» — Shtypshkroja Françeskane, Shkodër 1940. fq. 25.
6) **F. Cordignano** — «Epopeja kombtare e popullit Shqiptar» fq. 71.
7) **F. Cordignano** — Idem fq. 77-78.
8) **Cosmo Parrino** — «F. Giorgio Fishta — Il liuto della Malsia (Lahuta e Malcís) — Revista «Shkëndija» Nr. 6 Dhjetor 1940 fq. 41.
9) **Francesco Ercole** — «Giorgio Fishta» — Conmemorazione tenuta il 9 Marzo 1941-XIX nella Reale Accademia d' Italia — Roma 1941-XIX, fq. 8.
10) **Francesco Ercole** — Idem. fq. 21.
11) **M. A. Freiin von Godin** — te fletorja «Allgemeine Rundschau».
12) **Gjergj Kuka (Stefan Shundi)** — «Pak orë me hero' t e Vranínës» — studi n kritik — Revista «Leka» Vjeti VIII Nr. 2 Fruer 1936 fq. 347.
13) **K. Prennushi** — «Kuvendi i Giuhadolit — 1861 - 1936» Revista «Hylli i Dritës» Vjeti XII, Nr. 12 Dhetuer 1936 fq. 582.
14) **Francesco Ercole** — «Giorgio Fishta» fq. 12.
15) **Scampensis (Kostantin Cipo)** — «Un fiore autun.ale» (nji lule vjeshte) te fletorja «Kuvendi» Vjeti I. Nr. 2. 1918. Romë.
16) **F. Cordignano** — «Epopeja kombtare e popullit shqyptar» fq. 88.
17) **Prof. Papas Gaetano Petrotta** — «Popolo, Lingua e Letteratura albanese» Palermo 1931 fq. 289.
18) **Francesco Ercole** — «Giorgio Fishta» fq. 12.
19) **Maximilian Lambertz** — «Bericht ueber meine linguistischen Studien in Albanien» Vjenë 1916.
20) **Ernest Koliqi** — «Qytetnimi shqiptar» «Hylli i Dritës» Vjeti VIII, Nr. 1 Kallnuer 1932 fq. 2.
21) **F. Cordignano** — «Epopeja kombtare e popullit Shqiptar» fq. 80.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

VJERSHTARI I POPULLIT NDER VJERSHA TË VETA

NË RASEN E 25-VJETORIT TË MESHTARÍS T' A. GJ. FISHTËS

Në fillim të se së cillës kryengritje a të çdo shndërrimit shoqnuer, si edhe në zgjim të parë të kombevet janë dukë disa mende të këthiellta, të cillat, tue ndie në vetvedi mâ fort se tjerët njatë *Deus in nobis, agitante calescimus omnes*, nisen me i çilë shteg idés, qi zotnote në levizje të kohës, tue e paraqitë mâ kjartas e mâ plotsisht, sa me mujtë me permbledhë në vetvedi veprimin e asaj kohe, në të cillen rrnojshin.

Tash, askush nuk ka me mujtë me i rá mohit, se agimi i shekullit të njizetët caktoi edhe fillesen e zgjimit t' onë kombtár. Syni i Shqyptarit xûni me u siellë mâ hapët, në zêmër t' onë u ngjallen shpresë perherë mâ të reja, ramë në kujtim, njoftem të zezat t' ona e filluem me shtegtue kah nji kohë e ardhshme plot lumní. Edhe para kësaj kohe pat nisë nji farë veprimit ky zgjim kombtár, por mjerisht nuk ngjati; neper të u tranden fushë e male, gjaku shkoi rrkajé, as nuk munguen fatosa vullëndetarë, qi deshten me e bâ vedin flije mbi eltér t' Atdheut; por mungoi nji dorë e mësueme, nji mende e këthiellte, qi të caktote udhen per ket shtegtim kaq të madhueshem, por krejt të rí, mungoi nji zêmer e cilla të mund të mbate ndezë flaken e shpresvet të reja, nji zê

BIBLIOTEKA PUBLIKE „NAIM BERATLIU" SHKODËR

mër qi të mund të bashkote e të mund pajtote, qi të ndritte shpirtin e të diftote se ç' udhë me ndiekë, per me mujtë me i a dalë qellimit të naltë.

Pa dashtë këtû me folë vetem si per lavd e si me ansí e pa dashtë edhe me fye kendin, né na duket se auktori i vepres *Lahuta e Malcís* kje mendja e këthiellte, qi në mjes t' onë dijti me u naltue mbi të gjith, qi perpiloi në vetvedi të gjitha ndiesít e kombit; auktori i asaj vepre kje shpírti i mâ të mbramit zgjim kombtár, qi kreu vepra njaq të bindshme, sa me mujtë m' u vû baras me prisa mâ të mëdhaj të çdo kombi edhè mâ të qytetnuem. Bâ ky vjershtár kombtár, prejse e grishte vetë natyra, tue u rregullue mbas zhvillimit të kohvet, me *Lahutë* në dorë lumnoi të dekunit per Atdhé, ndezi flakë zêmrat e të gjithvet per ideale perherë mâ të nalta, bâni të shpîheshin ata, qi rrîjshin me duerë n' í, zhgjetoi kundra të mbrapshtvet e kështu u mkamben permendore të pashlyeshme, themel i letersís s' onë në kohë të tashme: *Lahuta e Malcís*, *Pika voeset*, *Mrizi i Zanave* e *Anzat e Parnasit*.

Programi i këtyne veprave poetike, si pergjithsisht programi letrár i vjershtarit t' onë, kishte me mujtë m' u perpilue këso dore: bashkimi e unjisimi i Kombit, dashtnija per atdhé, bukurija e nderimi i gjuhës kombtare.

Të dámt e dhunshem të tokvet t' ona, qi u krye në Kongres të Berlinit, më nji qi u rá ndesh tagrevet mâ shêjte qi kishte kombi shqyptár, per me ngî nji shtet mikroskopik e t' ûnshem, nuk mjaftoi as me e kondendue; shtetet tjera t' aferme lakmojshin edhè ato, êsht e dijtun, me dam të Shqypnís. Unjisimi i nacionalitzmit t' onë psote mandej keqas neper individualizem të permbrenshem, të cillit qeverija turke, tue mos pasë kënë kurr e zoja me i pushtue krejt këta nipa t' Ilirvet të hershem, u mundue me i dhanë shkase perditë e mâ të reja, veç t' i del-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

te me ligshtue e me shperdá njatë fuqí, qi aq fort drote. Vjershtari i jonë, tue pershî me nji të këqyrun synit kohët e kalueme, të tashmet e t' ardhshmet, Homer i rí, nisë epopén e vet, *Lahuten e Malcís*, e këndon jo ndryshej, por si të kishte këndue vetë populli, veç me nji fuqí mâ të madhe, me nji kujtim fort mâ të naltueshem. Me nji turr epik madhnon luften, qi bânë Shqyptarët per me i dalë zot unjisimit të njasaj toke, qi, hír e pa hír, ishte kênë dá prej Kongresit, qi permendem; difton se si don bâ per mos me i rá mâ Kombit me pá aso shemtimesh per dam t' Atdheut, mundohet me u a mbushë menden muhamedanvet e krisjanvet, se, vëllazen me gjuhë e me gjak tue kênë, vien per 'ta me kênë edhe njij mendje e njlj zêmre. Poemi, rreze e ré atdhedashtnije, rá në dorë të gjithkujë neper Shqypní, e mbrrîjti me çue peshë edhe zêmrat e të gjith njatyne Shqyptarve të perhapun anë e kand neper Europë e nder Shtete të Bashkueme, zêmroi gjithkendin, u ngiallen shpresë të reja e mbet kjo veper si tekst klasik per shkolla. Auktori vetë kje qitë gati sí në harresë, ase mâ mirë me thanë, shumica nuk u perkujdesue fort me dijtë se kush ishte, kaq u duk kjo epopé si t' ishte kanga e gjith njij Kombi, pse në 'të gjet mâ fjeshtë se askund shpirtin e vet e apoteozin mâ të naltueshmin e karakterit, të dokevet, të dishirevet e t' unjisimit të vet. E, kúr *Lahuta e Malcís* në jét permirsue e plotsue prej Auktorit, tue botue edhe të treten pjesë, qi âsht gati, kjo veper ka me mujtë m' u thirrë *Iljada e Kombit shpyptár*.

Shtypi shqyptár, qi aso kohe perfaqsohej në London prej së perkohshmes *Albania*, në Sofí prej fletores *Drita* e në Wienë prej botimeve të Shoqnís «Dija», paten fjalë lavdit e bindijet per ketë veper të madhnueshme t' A. Gjergj Fishtës. E para nder këto nuk pat frigë me u thanë Grekvet të tashem, se kot do t' u mundojshin me gjetë

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

në letersí të vet nji veper mâ të plotsueme se *Lahuten e Malcís*, si perkah ana e mendimevet të nalta, ashtu edhe perkah poezija. E Karl Steinmetz, qi bâni studime shum mbi gjuhë e mbi kombsí t' onë, tue u përgëzue me Auktorin, desht me e barasue me vjershtarë tedeshk mâ të permendun, Goethe e Schiller; e nji Françez, në të perkohshmen e famshme *Revue de deux mondes* me mâ shum arsye tha, se At Gjergj Fishta ishte *Tirteu i Shqypnís*.

Kû padija e popullit e kû pështjellimet e disa qeverive të hueja, bashkue me dhuní të padame të qeverís turke, ishin atentate të padame kundra zgjimit kombtár, e s' kishin qellim tjeter veç me shmangë popullin e mos me e lanë të kryete si duehej detyrët ndaj Atdhén e vet. Vjershtari i jonë, turbullue tue pá me sŷ të vet rrezikun, në të cillin gjindej Atdheu, e tue vû oroe edhe se sa i madh ishte numri i të pamendvet e i njerzvet të pa kurrfarë karakterit, qi aj i thërret "mikrobët e Kombit", i a nisë me disa lidhca neje-neje, turret mbi të madhin e të voglin, e t' i vên aq mbarë në bisht të pelës, sa mos me u lypë mâ mirë, tue na diftue kështu se sa fuqín e kishte mendja e tij edhe në ketë degë të vjershavet. Fjalët, qi ka vendue në krye të satirevet të veta janë ato të Horacit, *castigat ridendo*; e njimend populli nder 'to gjên shka t' a bâjë me qeshë, por edhe do të teshet sa herë qi i afron hundët per me i marrë erë këtij speci. Por per lexues të kujtueshem ato vjersha janë tanë mëní e dhimbë të njij zêmre së pezmatueme; aj gaz ironik permbledhë nji trishtim të rande fort. Nder këto vjersha na shohìm vertetue plotsisht fjalët e *Don Juan* të Byronit: "Qeshem në punë të njerzvet, veç pse s' mujë me kjá", të cillat fjalë vjershtari i jonë desht me i vû në krye të satirevet, qi permendem. Ky liber kje botue në vjetë 1907 me nji êmen, qi të paraqet gjith qellimin e Auktorit: *Anzat e Parnasit*.

Por At Gjergj Fishta nuk desht vetem me therë, por

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

muer edhe, me nji lirikë t'ambel e të bindsheme, me madh nue bukurít e naltsín e Atdheut, aq sa me vjersha të kandshme të vetat çoi peshë zêmrat e të gjithvet per me dashtë vendin e vet. Lirika e këtij vjershtari âsht plot me aso fjalësh e thanjesh, të cillat janë flakë atdhedashtnije, si mund të vêhet oroe sidomos n' ata gurë të çmueshem të letersís s' onë *Shqyptari i qytetnuem* e në mâ të bukurin tingllim, qi ka gjuha shqype e qi fillon:

Të falem, Shqypní, ti i shpirtit t' em dishiri;

kështu edhe dý odet e madhnueshme: *I dbuemi* e *Shqypnija*, kû, due me thanë në ketë të mbramen, me parafraze fort të hijshme, Auktori grishë mbarë natyren me bâ dishmí bukurít e Atdheut të vet të dashtun:

Edhe hana do t' a dije,
Edhe dielli do t' két pá
Se per çark ksaj rrokullije
Si Shqypnija 'i vend nuk ká.

Ky lavrim shêjt ndaj Atdhén, në të cillin vjershtari i jonë desht me i paraqitë popullit të mbarët e jetës civile, perpilohet mendej kandshem fort n' ato vjersha, kû aj madhnon flamurin e gjuhen kombtare. Hymni i tij per flamur:

Porsi fleta e Ejllit t' Zotit,

si hymn kombtár, ndihet me gëzim nder të gjitha viset e Shqypnís, tue pertrî në zêmer të se të cillit Shqyptár ndiesí perherë mâ të bukura atdhedashtnije. Ky hymn âsht sot nder mâ të pelqyeshemt, e kemi per t'a ndie në çdo demonstracjon a kremte kombtare, e nuk âsht fëmí shkolle, qi mos t' a dijë permendesh. Kurr nuk ka me m' u hiekë mendje çasi i gëzueshem, kúr vjet në Gusht më rá me e ndie ketë hymn në qander të Matës, këndue per bukurí prej nja njizet fëmísh, prî prej njij tjetri të moshës së tyne, qi mbate në dorë nji flamur kombtár. Tue mendue se si gjindeshin disa vjetë perpara ato âna, m' u duk ajo punë nji ngadhnjim i plotë i idés kombtare.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARI BARLETI" SHKODËR

At Fishta qyshë në fillim të veprimit të vet poetik e letrár do të két mujtë me parapá se sa kundershtimet e sa të vështirat do t' a pengojshin, mbasi gjuha shqype ishte në zhvillim të vet mâ të parin, e ndoshta nji nder dishiret mâ të parat të tija do të jét kênë me mujtë me e naltue gjuhen shqype në shkallen e gjuhvet tjera mâ të zhvillueme t' Europës. Gjithnji mundet m' u thanë, se shkado qi të két mendue e dishrue aso kohe, veprimi i tij perkah letersija âsht nji hymn i padám, me të cillin aj madhnon gjuhen shqype, tue e perdorë me paraqitë edhe mendimet mâ të këthiellta e mâ të naltueshmet. Nuk kjén as bankat e shkollës, as librat, pse nuk pat kû me i marrë, por vetem perpjekja e padame me popull, qi i dha shkas me stolisë aq mbarë gjuhen shqype, me e zbukurue me thanje e me rapsodí popullore, tue perkulë gjuhen per çdo masë vjershash e tue i vû kështu themele të sigurta edhe prosodís s' onë.

Thirrë në Shkoder e êmnue Drejtuer shkollash, fillon menjiherë me i bâ báll anakronizmit mâ të pavend, e mâ i pari shtjen gjuhen shqype per gjuhë mësimit. Shum hoq për ketë çashtje e nuk kjén pak ata qi deshten per ketë shkajk me u diftue anmiqt e tij, por luftoi pa pushue e duel edhe ngadhnjyes. E na nuk dijm se kúr kishim me mbarue, e kishte me na u lypë mendja e këthiellët si edhe pupla e mësueme e tija, per me paraqitë veprimin e bindshem të tijn perkah zhvillimi i gjuhës s' onë. Aj muer në perdorim fëtyrsimet mâ të kandshmet, mendimet mâ të naltueshmet e mâ t' amblat, per me mujtë me rrejtë nder zêmra t' atdhetarvet entuzjazmin e dashtnín per gjuhen kombtare:

Porsi kanga e zogut t' veres,
Qi vallzon n' blerim të Drilit,
Porsi i ambli flladi i veres,
Qi lmon gjit e drandofillit;
Porsi vala e bregut " detit,
Porsi gjama e rrfé zhgjetare,

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Porsi ushtima e nji tërmetit;
Njashtu âsht gjuha e jonë shqyptare.

Oh! po, â' e ambel fjala e sajë,
Porsi gjumi m' nji kerthi,
Porsi drita plot uzdajë,
Porsi gazi i pa mashtri!
Edhe ndiehet tue kumbue
Porsi fleta e Kerubimit,
Ka' i bjen qiellvet tue flutrue
N' t' zjarrtat valle t' ameshimit.

Por në vjershtár t' onin nuk ka kênë vetem ideja e ndiesivet kombtare, qi ka zotnue mbi ideal të madhnueshem të tijn. Mirë tue e dijtë ky, se nuk kishte kurr si me u kuptue nji popull pa besim e nji kombë pa Zot, u mundue me vepra e me harte me mbajtë në kambë idealin fetár, qi do t' ishte mâ i parí shkas e mâ e para fuqí per njí perparim të mbarë t' onin. Ketë ideal At Fishta mâ fort e mâ mirë se askush tjeter e ka lajmue prej elterit, njeshtu si dijti me e madhnue prej naltsivet të Parnasit të vet. Të marrim liriken fetare të çdo kohës e të çdo kombi europjan, e un luej me baz me gjithkendin, se nuk ka me gjetë mendime mâ të nalta, tubza vjershash mâ të matuna, se ato qi gjêjm per shembull nder ode "Të xanunt e pafaj të së Lumes Mërí", "Ngadhnija e Kryqit", e "Ujët e Jordanit". Kjo trilogí e vogel e A. Fishtës ka me perbâ gjithmonë per letersí t' onë nji nder lule mâ të kandshme.

Tue kalue me kujtim t' onë, mandej, nder vepra dramatike t' A. Fishtës, më duhet me thanë se edhe këto, me nji fuqí fjalet edhe mâ të pushtedshme, nuk kanë qellim tjeter por njatê, qi shihet në gjith veprimin letrár të tijin, qi me mkambë kah ieja e qytetnija popullin shqyptár. As nuk po na bâhet me lanë pa permendë perkëthimet poetike të tijat, me të cilat begati letersín t' onë. Edhe këto perkëthime kanë per qellim idealin fetár. Këto vjersha kjén permbledhë në nji liber 94 faqesh me

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S. H. K. O. D. E. R.

êmen *Vjersha të pershpirtshme.* Në këto vjersha janë per t' u vû n' oroe sidomos *Inni sacri* të Manzonit, per të cillat mundet m' u thanë se janë mâ të kandshmet e mâ të madhnueshmet perkëthime të mendes së njerit. Vjershtarí i jonë nuk pritoi qyshë në fillim të veprimit të vet me i bâ këto perkëthime me nji masë e me nji rimë aq të caktueme, sa me bindë gjithkendin. Auktorit të romanxit të permendun *I promessi sposi* do t' i két kalue ndoshta gjithshka neper mend, por kurr nuk do t' i két vojtë mendja se vjershat e tija kanë me kênë perkëthye edhe në gjuhë t' onë; e, po t' a kishte dijtë e të kishte njoftë se si u perkëthyen, jemi të sigurtë se kishte gjetë fjalë lavdit e bindijet per ketë vjershtár françeskan-shqyptár.

Ugo Foscolo kallxon nder *Prose letterarie*, v. IV, fq. 55, se mbi vorr t' Ovenit, auktuer epigramesh, lé në Galles e dekë në Vjenë tash 200 vjetë, ka lexue:

Tum vero vitam, cum moriuntur, agunt Poëtae, e don me thanë, se nami i vjershtarvet fillon vetem mbasi këta të desin. Por çë farë shperblimit kishin me pasë vjershtarët e shkretë, po të pritshin me vû kamben në vorr, per me u a dijtë njerzimi per mund qi bânë? Me gjith fjalë të rreshtueme n'atë epitaf, na duhet me thanë se e shumta e vjershtarvet, gjáll a dekë, gëzuen namin e vet. "Vjershtari—thotë mâ i madhi oratuer i Rromakvet e i gjith fisit të Latinvet—vien mjaft per natyrë të veten, merr shkas prej fuqijet të mendjes e lëkundë gjati si nji frymë e hyjnueshme. Prandej me arsye Ennio i jonë i thërret të shuguruem vjershtarët, si të dotë me thanë, se vetë Qiella na i porositë e na thotë me ç' ndërrue per njato dhantí, me të cillat i kujtoi. I shuguruem, pra, o gjyqtarë të perndritshem, të jét ênmi vjershtár, pse kurrnji barbarizem nuk guxoi me e dhunue. Deri gurët e shkretít i pergjegjin zânit të tyne... e na, a kemi me e bâ zêmrën gúr kur të ndiejm zânin e vjershtarvet t' onë? Kolofonët tho-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

në, se Homeri âsht nji bashkëqytetas i tyne, ata në Kio e thërrasin të vetin e mërrijten me i ngrehë deri permendore; as nuk po permendi tjerë e tjerë shum, qi kishin me e dashtë per vedi e grihen ndermjetvedit per punë të tij". (Cicero, *Orat. de Arch. Poëta).*—E cilli fëmí i klasvet t' ona fillore nuk ka me mbajtë në mend se fuqija e mnershme e Maçedonsit trim, Lekës të Madh, u ndal vetem para shpíjet të njij vjershtari? Të gjithvet mandej ka me na rá nder mendë, se si ajo nderë e padekshme e fisit t' onë, tue vijue ngadhnjim mbas ngadhnjimit, u ndal para vorrit të njij të permenduni nder të Parë t' onë, mbi vorr t' Akilit, e tue kjá, tha prej rese: *O fortunate adolescens, qui tuae virtutis Homerum praeconem inveniris!*

Por na s' kishim me mbarue kurr tue paraqitë tregime e arsye, per me provue se si kjén nderue e se sa fort kjén çmue perherë vjershtarët e si mâ të parat gjamë mjerimit e gëzimit në se të eillen letersi kanë rriedhë prej poezijet e prandej prisa në letersí kanë kênë gjithmonë e gjithkund vjershtarët. Këto punë janë zhvillimi mâ i kjarti i lumnís si edhe i nderimit në çdo kombë. Edhe na, prá, tanë bindí e miradije ndaj Poetin mâ të madhin t' onin, t' diftojm se sa fort e çmojm e sa të dêjë na e mbajm per nderim e per dashtní t' onen.

Vivat in saecula!

A. Pál Dodaj O. F. M.

(Xjerrë prej «Zâni i Shna Nouit», 1919, Nr. 2, fq. 29.)

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

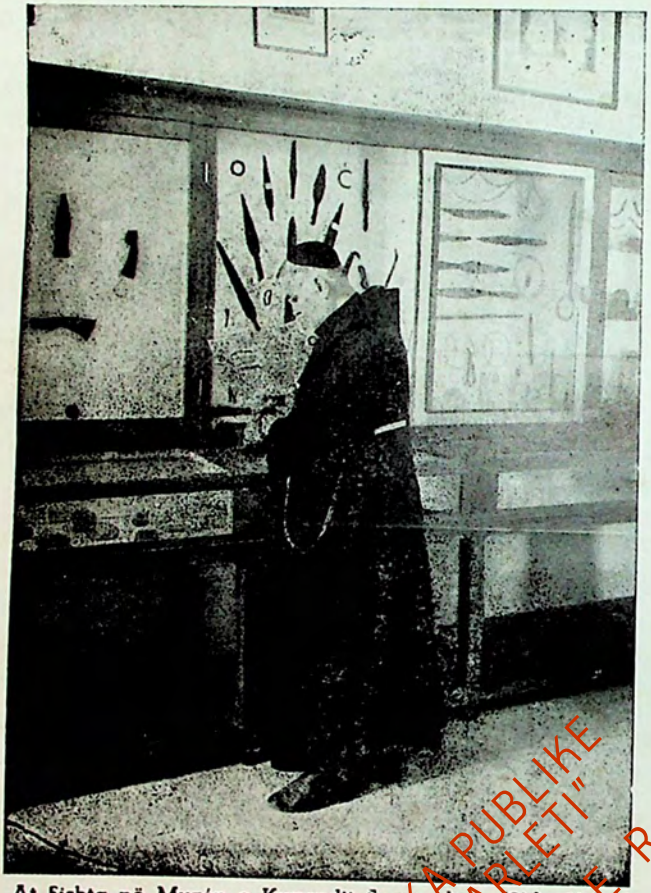

At Fishta tue mbajtë nji fjalim publik diten e bartjes s' eshtnavet të Hasan Rizas. 1936. — *Foto «Jakova» (fig' 13)*

BIBLIOTEKA PUBLIKE
«MARIN BARLETI»
S H K O D E R

At Fishta tue hartue pjane arkitekture mbrenda Bibliotekës së Kuvendit Françeskan (Shkoder) të ndertueme prej tij. 1936. — *Foto «Marubbi» (fig. 14)*

At Fishta në Muzén e Kuvendit Françeskan (Shkodër) të ndertuem prej tij. 1939. — *foto «Marubbi» (flg. 15)*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D Ë R

SI XUNI FILL "LAHUTA E MALCIS"

A. Gjergj Fishta ende si xâs në Bosne i ka shijue e i ka çmue fort vjerrshat popullore jugosllave. Dy vjerrshtarët kroat Kaçiq e Martiq i kishte prorë neper dorë, jo mâ pak vjerrshtarët klasikë latin e italjan, të cillët ende si xâs s' i lëshojte kurr duersh. Me gjith këta, ndonse un, si kolegë i tij, mbasi këthyem në Shqypni u mundova sa herë me i a mbushë menden të bâjte nji veper poetike kombtare, tuj marrë per shembull kangët e popullit, atij s' i mbushej mendja. I habitun teper mbas klasikësh, nuk e mendojte se mujtte me dalë në zâ me nji veper poetike popullore. Në të ri të vet ka pasë qitë vjersha popullore gazi, (të cillat mjerisht nuk i ka shkrue), e ishin aq të bukura, qi bâjshin me u shperthye në gaz. Prej këso vjershash un e shifshe prirjen e tij per vjerrsha popullore.

Ndodhin ka' i herë në jetë të njirit do punë qi, ndonse në vedi të vogla, u napin shkas punvet të rëndhaja. Kështu i ndodhi edhe A. Fishtës me "Lahutë të Malcís".

Në vjetë 1902 A. Leonard Gojani, famullitari i Rapshës në Hot, duel prej famullije e A. Fishta kje çue si zavendës famullitari per pak dit. Atje u njoft me Marash Ucin, burrë i vjetër e malcuer n' e moçme. Ky per gjith ditë shkojte me pa A. Fishten e i çojte ka tri hudra. Marash Uci per A. Fishten ishte fort simpatik, pse i

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLEJ" SHKODËR

kallxojte punë të moçme e lufta qi kishin bâ Malcorët me Malazez, e sidomos luften te Tra e Rrzhanicës, në të cillen kishte marrë pjesë aj vetë.

Këtu A. Fishta muer rasë per me shkrue blênin e parë të "Lahutës së Malcís" — *Te Ura e Rrzhanicës.* — At herë un u ndodhëshe në Zarë si mësues i gjuhës shqype nder Arbneshë të Borgo Erizzos. Në veren e vjetit 1904 erdha në Shkoder per vakanca. Lexoi këto vjerrsha të A. Fishtës, të cillat më pelqyen fort, e i thaçë me i botue. Por aj nuk i dha shum randësi fjalvet të mija, e më pergjegji: "Le të rrijnë nji herë. Tash shofim ma vonë".

At herë A. Fishta dhe un ishim pjestarë të shoqnís letrare "Bashkimi", themeluesi e kryetari i së cillës ishte Emzot Doçi, Abati i Mirditës. Prandej fola me Emzot Doçin, qi shoqnija t'i botojte ato vjersha. Më pergjegji se shoqnija, sa per at herë, nuk kishte mjete per me botue as ato vjerrsha as vepra tjera, qi shoqnija kishte gatue.

Mbas vakancash ktheva në Zarë. Ishem në korrespondencë të padame me Faik Konitzen, qi at herë botojte të perkohshmen "Albania" në London. Në nji leter qi mora prej tij, më pvette pse shoqnija "Bashkimi" tash do kohë nuk kishte botue asnji veper. I pergiegja se shoqnija kishte gadi per botim do vepra, por i mungojshin mjetet. At herë Faiku më çoj 200 frang e më shkruejte se ato të holla i a kishte çue Ministrija e punvet të Jashtëme e Austro-Ungarís per me botue do vjerrsha të Filip Shirokës, por, mbasi ky vjerrshat e'i kishte ende gadi per botim, m'i çojte mue, qi me to t'u botojte ndonji veper e "Bashkimit". Un me nji herë i shkrova Emzot Doçit edhe A. Fishtës qi të m'i çojshin ato vjerrshat qi ky kishte shkrue nden titullin "Te Ura e Rrzhanicës". Vjerrshat më kjenë çue e un u kujdesova me i botue në shtypshkrojen Vitaliani në Zarë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Por këtu ndesha nji pengim pse, mbas ligjet, do t' u diftojte vendi i shtypshkrojës ku u botojte libri, punë qi mujtte me më ba me ra në sŷ para qeverijet turke, e cilla ndalote çdo liber shqyp, posë asish qi ishin krejtë fetarë. M'ato dit Emzot Doçi u gjindte në Vjenë, kryeqytet t' Austri-Ungaris. I shkrova tuj ju lutë të folte në Ministrín austro-ungare, a thue kishte me mujtë në ket rasë me u lanë mbas dore kjo ligjë. Më pergjegji të shkojshe me u marrë vesht me Mëkambsin Mbretnuer të Dalmacís, i cilli mbi ket çashtje ishte i lajmuem prej ministrijet. Ishte at herë Mëkambës Mbretnuer i Dalmacís Nardelli, dalmatin, te i cilli un shkova me u marrë vesht mbi ket punë. Më tha se ligja së mujtte me u lanë mbas doret, por t' i thojshe shtypshkrojsit qi emnin e vendit e të shtypshrojës, në vend qi me e shkrue në faqe të parë të librit, t' a shkruejte në fleten e mbrâme, në të cillen mos t' u shkruejte tjeter. Këjo fletë mbasandej mujtte me u pré prej meje, perpara se të fillojshe me i shperdá librat.

Kështu duel në dritë blêni i parë i "Lahutës së Malcís" e, ndonse gjith lavdi e ndera i perket A. Fishtës, nji grimë per nderë do t' i a dijmë edhe Marash Ucit, pse, mos t' ishte perpjekë me tê, ndoshta A. Fishtës nuk i ishte mbushë mendja me shkrue "Lahuten e Malcís".

Porsa duel prej shtypit, me nji herë e çova në Shqypni e e shperdava nder Albanologjë e nder Shqyptarë jashta Shqypnijet. Gjithkund kje pritë me entuzjazem. Studentat shqyptarë në Vjenë kjén aq fort entuzjazmue, qi thojshin se kishte kenë mirë me e propozue A. Fishten per çmimin Nobel.

Prej këso lavdesh A. Fishta merr zêmer e në vjetë 1907 botoi në Sarajevë perpjekërë me "Anzat e Parnasit" të dytin blê të "Lahutës së Malcís" — Oso Kuka. — Lavdi e entuzjazmi kjén të njinjishem si per të parin blê.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Per me diftue se A. Fishtës ende nuk i ishte mbushë mendja plotsisht se mujtte me dalë i permendun me "Lahutë të Malcís" po diftoj ket anekdotë:

Në vjetë 1907 nuk më bjen në mend se në çë muej ndeper liqê të Shkodrës kthejte prej nji udhtimi qi kishte bâ në Vjenë Abati i Mirditës Emzot Doçi. A. Fishta, A. Bernardin Shllaku, sot Ipeshkev në Pult e un i duelem perpara ku ndaloi vapori. T' Emzot Doçit i erdh mirë e, kur hînë në lunder per me ardhë në qytet, e thirri A. Fishten me ndêjë brî tij e i kallxoj si në Vjenë të gjith profesorë e studenta e të gjith ata qi u merrshin ndopak me gjuhë shqype ishin t' entuzjazmuem per "Oso Kuken" e lavdet qi kishte ndie prej sish, nuk dijte me i shprehë. A. Fishta e pveti: "Po per — Anza të Parnasit — Mosignore, shka thojshin?" Emzot Doçi i pergjegji: "Aq ja'u ka marrë mendt "Lahuta e Malcís", qi s'u bje në mend per "Anza të Parnasit". More P. Gjergj, vjerrsha si "Anzat e Parnasit" a ta kan lexue mjaft në gjuhë tjera; por Lahuta e Malcís, âsht nji gja kombtare krejtë e jona. Pra, P. Gjergj, vijo me punue në "Lahutë të Malcís", pse ké me i lanë namë vedit e nji kryeveper literatyrës s' onë kombtare".

Kështû A. Fishta muer zêmer, vijoj botimet mbi Lahutë të Malcís, e sot kemi êdhe na nji epopé kombtare të shkrueme mjeshtrisht.

Shkoder 24 Kallnduer 1941

A. P. Bardhi

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

AT GJERGJ FISHTA

DHE LAHUTA E MALCIS

At Gjergji ka qenë për ne, deri ditën që mbylli sytë, patriarku i letravet Shqiptare e poeti mâ i math i vendit tonë. Të gjithë na njizanit e kishim pranue si të tillë, e në kuvendet tona miqsore lëshonim nga goja nonjë fjalë, varg a shprehje të Tij me qellim që të bâhej mâ e kandshme biseda, dhe atmosferën t' a përshkonte flladi i poezisë e rrezja e dritës.

E gjith puna mendore që ka dalë nga shtypi deri sot âsht një kontribut i vlershëm për fushën e studimevet shqiptare. Ky ktu që merret me gjuhë, aj atje që s' e lshon nga dora poezin a qëmton fjalë të ralla, të gjithë kta nuk í percjell duer-thatë zâna e Fishtës. Por un i ftuem të shkruej diçka per kujtim të Tij, ç' të shkruej vall un që ktu ku ndodhem, jam pa libra e ndoshta pa ato të Poetit? Asht pra barrë e randë të shkroj një studim që e ka kryet te kujtesa. Vetëm nonjë tel të Lahutës kam me prekë athere, nonjë fjalë të ngroftë kam me thânë, nonjë parim patrotik kam me shqyrtue e mjaft. Miku që më desh, e më desh, ndoshta, se ma njofti zemrën, nuk do të më rrijë i ngrysun për ktê punë. Un e kam nderue gjithnjë, e gëzimin t' im s' e permbajti gjâ ditën kur mi fali bibliotekës s' ime së vogel një dorshkrim të bukur.

Lahuta e Malcís... Poeti me një Lahutë malsore në

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

dorë përjetsoi vendin e vogël të shqypevet. Zâna e Tij rrahu flatrat më forcë dhe me atë hov të math e mori dhe e ngjiti dhialektin në mâjat epike, ku nuk kishte mrritë deri m' athere. Te kjo poemë âsht skalitë idealiteti heroik i shqiptarit liridashës, i cilli, mbi ato bjeshke ku ndihet vetëm klithma e zhgabës e ushtima e thellimevet, ka luftue si burr dhe e ka shikue vdekjen sy-nder-sy.

Tridhet kângë, njâna mâ e bukur se tjetra, skena e patalokë, shkojnë palë palë perpara syvet tonë, fatosa që bréjnë hekur në dhâmbë, të rij që u rritën e u përkundën me ushtimën e martinës, ja Lahuta e Malcís, e popullzueme me orë e me zâna, me dragoj e me kuçedra. Por nuk âsht e gjithë prap. Në të ka episode me fuqi dramatike, të zê veshi nonjë valle që heqin orët me kângën e Eufrozinës në buzë.

Histori e poezí âsht "Besa e Lidhun". Në log të kuvendit, naten, po mblidhen krenët e Malcis. Ata po vijnë një-nga-një *nocti similes*, dhe ulen e zânë vend prân faltores së Zotit. Aty vihen armët kryq e çilen zêmrat e burravet. Dëshmitarë të ksaj Beje, të ktij vendimi të math të shkruem me artin homerik, jânë kunorët e hyjve në qiell dhe orët e malevet në tokë.

Ehu, ju malet e Shqypnis,
N' t' cillat strukë shqypja e liris
N' t' bardhat kohë qi kan prendue.

. . . . . .

Ku struket shqypja e lirisë, atje ka mblidhen kryemë-krye petritët, ato po janë për ne *vende të mira*. Karakterizimi i gjallë i rudës së tyne âsht gdhendë më dytri të gotituna, por të thella sa të çamet e malevet. Sulmi e fjala e tyne kanë fuqin e bukurin e protagonistvet të Iliadhës. E mbaj mend se për Homerin më ka folë një natë në shtëpit t' ime Pater Gjergji, e më tha si me gjymës goje se Iliadhën e kishte këndue vetun latinisht,

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

mbasi greqishten e moçme nuk e dinte. Nga sa më tha, kuptova se Atij i qante zêmra se s'kishte nxânë atë gjuhë. Ma mirë do të kishte qenë, me tha, sikur të kishte mbetë greqishtja e vjeter si gjuhë liturgjike, se kshtu do ta kishin nxânë me hirë a me pahirë.

Vetëm kur puqet malli i Atdheut me genin poetik del në dritë një pomendore si Lahuta e Malcis ku ndes e habitë imagjinatën e këndojsit i mërekullueshmi. Kjo pomendore âsht një shkâmb i gjallë mbi të cilin kanë gdhênë orët e malevet "ato porsi bora e porsi bryma" një mësim të math me përftesë dynamike për çdo faqe njeriu. Ky mësim të merr e të rrëxon për dhe si kështjellë karte dy paragjykime:

a) Nuk âsht e udhës ligjiron e thotë zâna e Poetit që i vogli t' i krusi qafën e t' i bâhet kupë të madhit. Ky besim i kotë âsht rranjosë te populli prej frymës statike të botës nga lind dielli.

b) S' âsht aspak realitet realiteti që nuk puthet me idealin kombtar. Ktê të vërtetë na e mëson Lahuta e Malcís kur këndon me zâ të çkriftë luftat kundër anmikut të jashtëm dhe kryengritjet kundër Perandorisë Osmane. A nuk e ka të shëndoshë ktê parim Lahuta? Je un po e vras mendjen e po pyes vetveten: Këta realista të vênës pa një duen a po nuk duen t' u lishojnë një copë vênd në historit pohimtarvet të mëdhej të besimeve e të idealeve, Demosthenit Shin Pavlit, Mazzinit, Naimit? Atij realisti që do t' ja nxinte goja të më kabilionte haptas ose të ma thoshte në vesht se besnikija kundrejt idealit âsht e detyrueshme vetëm kur âsht në dhrlanob atdheu e ideali, dhe kur vjen një dit' e zezë per kta, ethere dhe detyra e jonë ka marrë fund, atij realisti, do t' i pergjigjem me fjalën e Horat Flakut: "Odi... et arceo". Un për vehte kaq do t' i thosha per kundër ti, do të ngrihëshin or bir të gjithë dëshmorët e Rilindjes s' onë dhe ata të Risorgi-

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHK. MARIN BARLETI

mento-s e do ta nimte atê historija e filosofisë italiane prej *Cinquecento-s* deri në *ottocento* plot me salvime, me burgje e me dhime të përballueme trimnisht për një ideal. Mbi të ktilla themele të shëndosha etike e kombtare e mbështeti Poeti Lahutën prandej buron soje flakë e poezi.

Tetrrokshi i ngadalshëm a vrap-e-vrap, si e lyp zjarri i zemërs, asht i premë për poemën epike. Ky na paraqit, nepërmjet të rythmit, vegimin e botës shqiptare që e duem dhe e ruejmë si të dy sytë, një botë, që âsht kthye e bâ falë magjisë s' artit një kryevepër poezije, ku jânë vizatue zakonet mâ të bukura të fisit shqiptar. Me ktê rythm jânë pre ngjetmit e pashoqe fishtjane, thirrmënit e forta, uratat e nikimet e mallkimet e ndoshta edhe nonjë fjalë, nonjë fjalë që s' e dan dot prej flakës. Ky tetrrokshi do të na rrëfejë besnikisht kur ka qenë Poeti me orë të mirë, e kur ka qenë kris e bubullî. Ky do të na sbulojë ndisit e Fishtës si frat kur merr e shkruen "Nunciatën" e si shqiptar i gatuem me helm.

Në një rasë të idhtë kur shtijnë e vrasin malazest një frat, Pater Gjergji i urtë nuk i vê ma cak zemrimit e nga fjalët që thotë më bâhet se po i rri rândë e idhnueshëm edhe Hyut:

... e rrfeja e Jote
veç Kisha po çan e pisha

âsht një grimë vërtet dramatike po e shpejt sa cel e mbyll sytë. Në ktê çast të shpejt që ndoshta juve do të thoshit se e flaku pak petkun Pater Gjergji i ligshtue prej zemrimit, ja tashti do t' a shifni se po e puthtis mâ mirë pas trupit, po i zbret inati dhe fytyra mbi të cillën këndonim ushtimën e zemrës së pezmatueme, si te fytyrat e profetënvet të Izraelit, ajo fytyrë ja ku po çilet, sytë po përpijnë lotët, një lutje po fluturon drejt qiellit:

E gjaku i ktij meshtarit
T' qoft falë per komb t' shqyptarit.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

I tillë ka qenë Poeti e Frati shqyptar që vdiq para muejsh. Vdiq, por zânin do t' ja dëgjojmë te pomendorja që shkroi e piksoi për fisin tonë. Kujtimi i Tij âsht mâ skalitë thellë në zemrat tona âshtu si dashunija për kangët e Lahutës.

Vorri i tij do të jetë per ne, e gjatë kavaljeteve, nji faltore e vogël evarije për shqiptarët e vertetë.

K. Cipo

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

NJI POEM ENERGJIK "LAHUTA E MALCIS"

Jo vetun pse gjindemi të mallëgjyem para kufomes shejte të Poetit Kombtar, por sidomos per hir të së vertetës, mund të pohojmë se me At Fishten Shqipnija ka humbë vjershtarin ma të fuqishem të vetin.

At Fishta kje nji Poet, e me fjalen poet në ket rasë kuptojmë vetem nji njeri qi rrokë penden me vershue mbi karta dallken e ndijesive të veta e fuqin e talentit, tue u bâ shprehja e gjallë e kohës e e popullit, prej të cillit ka dalë. Po të kishim vetun poetë lirikë qi verviten rreth botës së un-it, dhe perkëdhelin disa vegime të caktueme andërtare, atëbotë do të delte gadi e pa mundun nji histori letrare. Poetët lirikë qi traktojnë tema thjeshtësisht ndijesore personale, nuk mund të merren si njerz qi i venë vulë nji epoke, e qi ngrihen qi fanarë të shkelzyeshem me ndrique udhen e njerzimit.

E pranojmë se nuk mbaston dashunija per popullin o per nji idé të naltë e njerzore, per të bâ nji veper estetikisht të perkryeme, por edhe nji poezi në të cillën thethitet vetëm arti i paster, asht nji poezi e njlanëshme qi permallon, por nuk lëkundë shpirtent, qi dejë por nuk dyndë turmat.

Poet i vertetë asht aj, i cili gjatë kohe merr perpjestime perherë e ma viganore, në mënyrë qi çdo shekull ka shka merr e ka shka i shton veprës se tij. Të

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

këtillë poetë mbesin vertetë t' amshuem, pse sa mâ fort naltohen mbi njerzimin, aq me teper rranjësohen mbrenda tij, e nuk bahen vetem kryetarë rrymash letrare por udhheksa të rracës njerzore.

Prandej per t' i ba nji studim të drejtë At Fishtës, nuk do të studjojmë e admirojmë vargun si varg, tubzen si tubzë, por pertej ktyne, pertej çdo lloj epizodi të shkëputun, çdo lloj figure të lumtun, duhet të diktojmë palpitacionin e nji populli e trazimet e nji epoke. Nji studim i vertetë mund të bâhet vetem tue zgjatue sa të jetë e mundun rrezen e pamjes s' onë, tue kundrue në A. Fishten kolosin, qi ka xanë me trupin e gjymtyrët e veta mbarë token Shqiptare.

Do t' i bajshim nji fyemje figures së madhnueshme të Poetit Kombtar, po të dojshim me e ndry mbrenda perpjestimesh e vijash klasike. Nji poet qi këndon vetem rrezikun, luften, e vdekjen, qi ruen pak fjalë per ndijesitë e zakonshme të jetës njerzore, i rrëshet çdo plani e çdo ideje të preme.

Poeti Kombtar, si mbas mendimit t' onë nuk âsht poeti i atdhedashunis romantike, i drejtësis së pastër, i pafajnis. At Fishta âsht e duhet të mbesë poet i forcës, i njaj force primordjale e kaotike. Pershkrimet e tija kan gjithmonë nji ngjyrë apokaliptike, e nder to nji frymë misterioze perplasë njerz e sende.

Qepra, tjegulla, gur e trena :
kambë e trupen, krahë e krena
hi e tym e flakë e shkëndija
shi mje m' Viri i hodh duhija :
i hodh duhmja shi m' breg t' Virit
qepra e gurë e gjymtyrë njerit.

Personashet e tija ma teper se krijesa të gjalla na duken eksplozione të natyrës vulkanike shqiptare. Nji dallkë e nxetë energjije zapton boten plastike të At Fishtes, në të cillen levizin heroj me sy xhixhilluesa, me

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

buzë të shkumueme, qi hudhen pa u tutun në humneren e vdekjes.

Por na nuk duem të thomë se At Fishta, i perpim prej nji hovi elementar, i ka hikë krejtësisht jetës shqiptare. Perkundra, aj asht thellue me fuqi depertuese të pa shoqe në landën shqiptare, e shka do të na bâjë krenarë, âsht se Poeti i ynë ka gjetë shi në popullin shqiptarë dellin plot energjí, me të cillin ka ushqye fantazin e vet të pa anshme.

Por deri në çë pikë Aj i ka ndêjë besnik realitetit të jetës shqiptare, asht nji çashte qi lypë diskutue. Na njofim Shqipnin e Shqiptarët në nji mënyrë mjaftë të kufizueme. Mund të flasim si qytetár per qytetarët, por krejtësisht aj kand Shqipnije, mbi të cillin ka lëshue shikimin e vet At Fishta, asht per né gadi i panjoftun, pse malcori ka mbetë i shkëputun prej qytetarit, e të dy janë zhvillue paralelisht në dy bota të ndame.

Idét fuqiplote të Poetit janë kto: besa, ndera, burrnija, dashtnija per vatanin e gjakmarrja. Imperativi kategorik: me bâ vdekjen si me lé! Per me kenë koherent me vetveti, poeti asht shterngue me krijue vetun heroj.

Të gjith e kan vrejtë se poeti i ynë nuk këndon kurr dashunin me kuptimin e zakonshem të fjalës. Prej dashunis qi lidhë gjymtyrët e nji familjeje, aj ka pranue vetun dashunin e motres per vllá e çet dashuní e endë në çastin mâ patetik të jetës: në çastin e vdekjes. Po permendim per kalim epizodin e Tringës e të motres së Avdis.

A asht e vertetë se bota malcore na paraqitet kaq e eger e e gurzueme? Së paku, per sa shifet prej kangësh popullore, do të thomi se jo! Per shka diktohet nder kangë popullore, jo vetun tash por edhe nder kohë ma të hershme jeta e maleve u zhvillote në nji mënyrë mjaft njerzore. E veretetë se ngjajshin herë mbas here

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKODER "MARIN BARLETI"

vrasje e luftime, qi ndezëshin fantazin e rapsodve, por gjithmonë kta mbetshin ngjarje të kufizueme e nuk kalojshin randësin e nji epizodi të zakonshem. Pjesa tjeter e jetës ishte e alternueme prej punësh së perditëshme bujqësore, prej festash, darsmash e idilesh dashunije.

Atëbotë nuk mbetë tjeter veç me thanë se At Fishta, kur ka shkrue Lahuten e Malcis, ka shtue mjaft prej fuqis së vet fantastike. E ky lloj alteracjoni të jetës malcore ka rrjedhë per dy arsye: prej deshirit të Poetit me këndue me zâ tronditës edhe ngjarjet mâ të voglat, dhe prej nji farë delikatese tipike të qytetarit, qi shef në malcorin e shgaçun gadi mbi-njerin, të cillin e dron afer, por e nderon e e çon në qiell per së largu.

Po t' i studjojshim të gjitha arsyet psikologjike, qi kan kontribue në krijimin e epikës fishtjane, do të shkojshim teper gjatë. Por nji gja duem me thanë, se vepra e At Fishtës nuk asht aq e letë me u kuptue, si mund të mendohet pergjithsisht, dhe posë per vishtirsi gjuhësore, na qindrojmë mjaft larg saj, sidomos per arsye psikologjike.

Sikur kemi thekësue me siper, poemi Lahuta e Malcis, shquhet per nji element force, qi qendron e perpín krejt landën poetike. Nji rrymë e furishme energjije, gadi nji dihatje titani, asht poezija e At Fishtës.

Besojmë se ky hov dinamizmi, sikur ka vyejtë me fuqizue gjith çka na quejmë Shqipni e Shqiptarë, do të vyejë këtej e tutje me u imponue nji rrytem mâ të shpejtuem marshimi atyne qi janë mësue t' a ngrehin zhurg jetën e perditëshme.

Djelmnija shqiptare do të xajë prej At Fishtës me mbajtë synin kokerr e mishkujt e ngrehun dhe me qendrue burra të nji vullndeti të çeliktë e të nji fibre të fuqishme.

Pashko Gjeçi

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

LAHUTA E MALCIS
O
IL LIUTO DELLA MONTAGNA
DI P. GIORGIO FISHTA O. F. M.

CANTO V°

LA MORTE

Il soggetto di questo canto è la caduta di Vranina in potere del Montenegro o *Karadak* e l'eroica resistenza degli Albanesi moamettani e cattolici, capitanati dallo Scutarino Oso Kuka, colà inviato dal Governatore Generale Avdì Pascià, l'anno 1858.

Vranina è un' isoletta al Nord del Lago di Scutari, tra l'insenatura di Rieka e la foce della Moraça. Il suo forte era alto m. 4 e largo m. 5.

Per odio contro il Turco e più ancora per l'opera dei loro *Knjaz*, o *Gospodar* (principi) che furono per qualche anno capi religiosi e civili ad un tempo, i Montenegrini passarono allo scisma russo.

Il Knjaz mantenuto e sostentato dalla Russia, ne divenne docile strumento. Molti abitanti di Vranina, per quella propaganda, divennero eterodossi e, slavizzati nell' animo, tradirono la loro patria albanese.

Quando, a Dio piacendo, pubblicheremo, fra non molto, l'intera versione del poema nazionale, la correderemo di note e fotografie illustrative, sopratutto per quello che riguarda i costumi e le armi, oggi disusate.

Per l'intelligenza sufficiente di questo canto basterà notare che:

1) *Zânë* equivale a Musa o Fata. — Le *Zâne* trovano riscontro nelle classiche Driadi (ninfe dei boschi), Oreadi (dei monti), Naiadi (delle fonti), Napee (delle valli), Amadriadi (degli alberi). Anche Jacopo Sannazaro ne parla nella sua Arcadia, alla prosa ottava.

Dell' esistenza delle *Zâne*, non hanno alcun dubbio, neppur oggi, i montanari di tutta l'Albania, tanto del Nord che del Sud, pur ritenendo fermamente i dogmi del Cristianesimo.

Le *Zâne* albanesi amano i canti e le guerre e proteggono i com-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

battenti: fanno però vendetta di chi le molesti, anche involontariamente. Perciò si evita di pronunciarne il nome senza aggiungere l'augurio: Che Iddio le moltiplichi, e levandosi in piedi quando vengan nominate, come spessissimo abbiamo visto fare noi stessi.

2) I *drangoni* sarebbero uomini invulnerabili e prodigiosamente dotati di forza straordinaria.

3) La *kulshedra* è un essere favoloso, una specie d'immane Idra, sonsiderata anche come incarnazione di spiriti maligni ed infernali.

4) La *Troboinica* (pronuncia Troboinizza) era il tricolore montenegrino: rosso, azzurro e bianco.

Se potessi saper che s' abbia mai
Oso Kuka, che il pane, questa sera,
Non gli va giù, nè di monton la carne.
Inutilmente in terra, presso al desco
Sta seduto, arricciando i suoi gran baffi:
Si dice ch' abbia fatto un brutto sogno,
La notte scorsa, appena coricato.
Ha visto in sogno che da Rjeka mosso
Uno spettro di morte avvolto in fiamme,
Acceso in fiamme d' anima dannata,
Per il pian camminando e la pendice,
Tra le paludi e su terren petrosi,
Difilato venia verso Vranina.
Giunto a Vranina, penetrava dentro
La polveriera e v' appiccava il fuoco,
E' seoppiata la torre con fragore,
Ha tremato la terra sotto i piedi,
Il lago ha rimbombato e il monte e il fiume.
Ed Oso Kuka desto s' è dal sonno.
Questo sogno penoso avendo fatto,
Voglia alcuna non ha di prender cibo,
Perciò il pane e la carne di montone
Non gli dicono: invan presso la mensa
Siede per terra; prende sol qualcosa,
Tanto per dire: lávasi le mani,

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

Passa in disparte, e poi del focolare
Lungo la proda, sopra l' un de' fianchi
Appoggiato si sta pensando e fuma.
Mentr' Oso sta pensando, di cenare
I giovani finîr, tolser le mense
E le accostaron lungo le pareti;
Poi preser posto, in cerchio, nella stanza.
Chi lavora d' intaglio e chi canversa;
Alcuni giòcano a cic-mic[1]) e hanë[2]);
Quale unge d' oglio un cane di bresciana,
Questi il tagan con l' acciaiolo affila,
Quei le cartucce in la giberna conta.
Prese Oso a dire, un po' più tardi: "Guarda
Quella scapola, Soko, e poi ci narra
S' ella accenni a qualcosa, poichè un certo
Presentimento mi s'è fisso in capo",
E la scapola, inver, mali indicava:
Verso la cima, guerra; ed alla penna,
Alcune tombe; nei cortili, ancora
Fumo e sangue diceva: perciò Soko
Rannuvelossi in riguardarla muto. —
— "Ma la scapola, forse, non è nulla,
Aggiunse, chè altrimenti, pare molto
Probabile che noi s' avrà la guerra,
Che molta gente sarà uccisa; molte
Tombe io scorgo: ma, già della guerra
Non han paura gli Shqyptar. Intanto,
Prendi, Kaçel, in mano la lahuta,
E su c' intona una canzon shqyptare;
Noi lutto non si tiene, se non venga
Il germe nostro sterminato pria," —
E Kaçeli il liuto in mano prese,

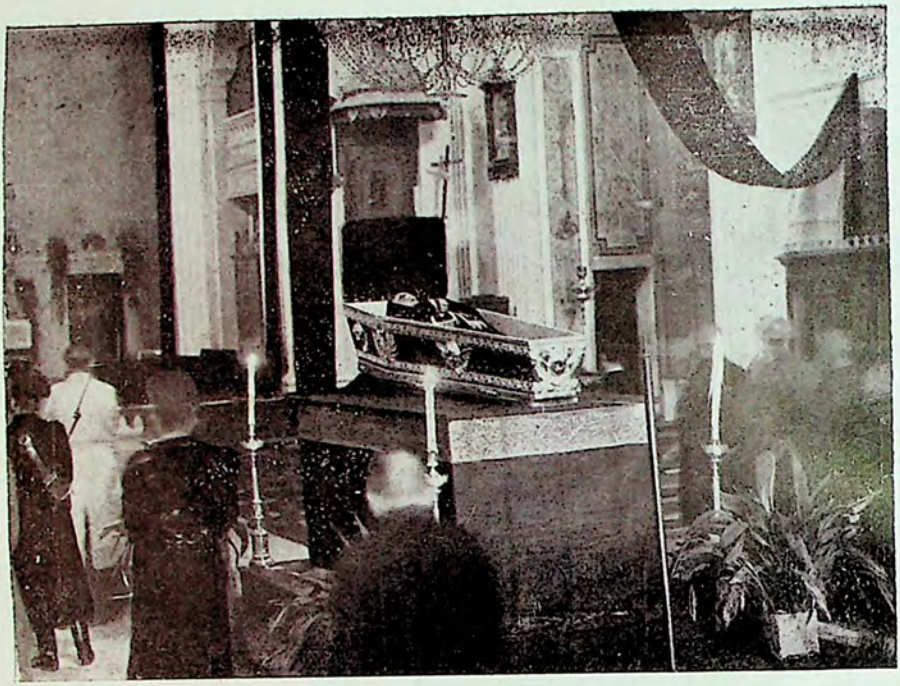
1) Cic-mic — filetto
2) Hanë. Non sappiamo se questo gioco esista in Italia.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Kufoma e At Fishtës mbë shtroje të dekës (në Spitalin civil të Shkodrës) pak orë mbas deke. — *Foto «Marubbi». (fig. 34)*

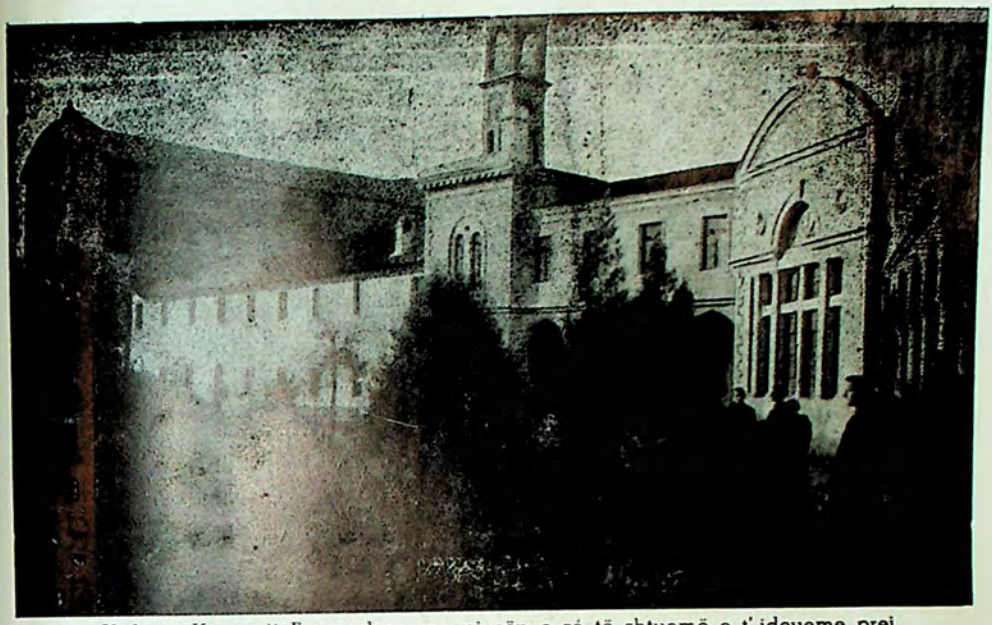
BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

Kufoma e At Fishtës në Kishen e Françeskanvet. — *Foto «Marubbi».* *(fig. 35-36)*

Kisha e Kuvendi Françeskan me pjesën e re të shtuemë e t' ideueme prej At Fishtës. 1932. Këtu Poeti kaloi të shumtën e jetës së vet. – *Foto A. B. Dema (fig. 16)*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Kisha e Françeskanvet (Shkoder), ku At rishta mbajti sa herësh fjalime fetare. 1939. — *Foto A. B. Dema (fig. 17)*

At Fishta në dhomen e mbrame të studjimit. 1940. — *Foto «Marubbi» (fig. 18)*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

Sovr' esso, al posto gli fissava il ponte,
E poichè al suon bene accordato l' ebbe,
In tal maniera diè principio al canto:
"Era serto dal mare un prepotente
Arabo nero ed attacchin dannoso,
Il quale ancora pubblicava un grave
Balzello: da ogni casa, al dì, chiedeva
Impastati con fiore di farina
Tre pani senza lievito e di vino
Sette misure, per le bere al giorno:
Al dì, recasse ognuna un toro lesso,
Ed un montone arrosto per il pranzo;
Per la cena, dovea scoiargli un capro. —
Cento bravi in duello ha già tagliati,
Cento ha distrutto ovili interamente
E cento case in cenere ha ridotto.
Quando poi venne il turno alla Shqypnija,
A Gjergj Elezi Alì un' aspra e rude
Lettera inviava: "O Gjergj Elez Alì,
Ascolta: Dopo settimane due
Che questa mia tu ricevuto avrai,
Devi venire a batterti in duello
Con me, chè le tue torri vo' bruciare,
E voglio calpestare il monte e il piano,
E munger le tue pecore e le capre
E menar schiava ancor la tua consorte".
Venne a Giorgio lo scritto consegnato,
E fortemente, al leggerlo, turbossi
E, per quindici dì, s' è mantenuto
Forte pane mangiando di novale,
Taurina carne e traccannando vecchio
Vino imbottàto da tre anni avanti.
Governò bene anche il corsiero, biada
Di riso con gli dar nella musetta.
E invice d' acqua, gli fea ber del vino.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

In capo ai giorni quindici, la prova
Volle Giorgio tentar delle sue forze.
Un' altra quercia nel cortile aveva;
Con le mani l' afferra e la disvelle
In un col pane delle sue radici
E novamente la rimette al posto.
Allora s'è calzato e ben vestito,
I ricamati in oro abiti indossa,
Si cinge ai fianchi la sua spada d' oro,
Slega il destriero pomellato, e, quindi
Gli mette il freno con trecento borchie,
Con sette l' abbottona sottopance,
Ed alla madre soavemente parla:
"Mamma, m' accorda il tuo perdono a dritto
O a torto, se talora abbiam parlato"
E la mano ha baciato alla sua mamma.
"Se fia destin che l' Arabo m' uccida,
A te commetto l' ultima preghiera,
Di non pianger per me, dolce mammina".
"Vai pur, mio figlio, ti conservi Iddio!
Perchè la mamma te non disonora."
Egli la mazza prese allora in pugno
E d' un salto montò sul suo destriero.
Indi partì, la selva attraversando.
In su l' aurora, al biancheggiar del giorno,
Si presentò dell' Arabo alla porta:
"Bon dì, Arabo nero! Non hai tempo
Alla bragia di starti in questo giorno,
Ma ti leva e al campo di tenzone
Vieni, siccome, or son due settimane,
Mi festi dir, chè il capo oggi ti mozzo.
Quand' ebbe visto l' Arabo del mare
Quel Gjergj Elezi innanzi alla sua porta,
Senti che fece: bufaline pelli

BIBLIOTEKA PUBLIKE MARIN BARLETI SHKODER

Intorno intorno al suo cavallo lega.
Si spaventa il destrier di Gjergj Elezi
Ed indietreggia. — "Non temer, rampollo
Di nobil padre, chè la roba morta
A te danno alcuno non può recare.
L' Arabo nero a lui si scaglia contro
E gli cala con forza una mazzata;
Ma Giorgio il capo inchina e, per tal guisa,
Oltre la testa scivola la clava.
A lui si volge Gjergj Elez Alija;
"Adagio! aspetta un poco, Negro, ch' io
Mi nomo Gjergj Elez Ali" e si scaglia
Sopra lui con la mazza e tra le spalle
Sul fil lo coglie delle reni e avante
Nella terra lo pianta, per tre braccia:
Ruzzolò morto al suol l' arabo allora,
Il giovine disceso da cavallo,
Il negro capo spicca netto a lui,
Cui Dio creato avea raccapricciante
Mostro: le labbia ben tre palme lunghe,
Ampio l' orecchio qual mantello d' uomo
Capace a ricoprire tre persone.
Quando il Sultano Sylejman apprese
Il gesto, fece scriver sulla Porta
Di Stambul: prodi sonvi e non vi sono
Ma i forti che possiede la Shqypnija
Alcun rege non li ha, nè alcun Sultano,
Nè la terra, nè il mar di tai produce". —
Così Kaçeli sta cantando e intorno
Tutta la stanza a lui porgeva orecchio,
L' ascoltavan cantando, ma sol' Oso
Non aveva a quel canto posto mente:
Non gli piaceva quella sera il canto,
E però, quando terminò, non disse

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

A Kaçeli; "che il cor ti canti sempre!"
Ma dice ben a Met Zeneli; "prendi
Teco Vuksan, Sinan, Kerrni Zagórja
Ed al guado ne uscite a far la scolta,
Perchè fa quasi mezzanotte e fede,
Dicon, lo Slavo non serbar giammai".
Oso disse, e le scolte andaro al guado.
Oso e i garzon si stesero a riposo.
Oso Kuka si corca a prender sonno.
Però non dorme nè sonnecchia punto
Gjuka Zeliq che ad ardua opra s' accinge.
Già da gran pezza egli è partito, verso
Non so qual parte, in un pastrano, tutto,
Montenegrin coperto e imbacuccato.
O Zana, mi sapresti dir, per caso,
Dove intenda recarsi Zeliq Gjuka,
Il qual, tra le tenèbre, è andato al guado,
Divorando la via con sì gran fretta?
Nato di stava di Vranina, Gjuka
Verso Prevlaka volge ratto i passi
Con Mirko ad abboccarsi, con quel Mirko
Del Montenegro, che una grande truppa
Ha messo in piede e, a notte senza luna,
Vuole in Vranina penetrar stasera,
E fatto ha dire a Gjuka che a lui venga
Per preceder l' armata tra quei poggi.
E Gjuka stè fedele alla parola.
E, senz' aver cantato i galli primi,
Col Serdar Mirco, il quale a caro prezzo
Campro l' aveva, il traditor s' è visto.
Ma non so se ha pensato che le teste
Sono, nella milizia, a 'bon mercato. —

Poichè dal ciel fu tramontata l' Orsa,
Si levò in piedi la falange, affine

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SKODER

Di partir per Vranina. — Settecento
Uomini inviati da Cettigne, a cui
Mirco comanda, a schiere, a schiere, a piedi
Marciano sulla spiaggia di Rjeka
Cernojeviqa e in fila seguon Zèliq,
Gjukoviq Pera agli altri quattrocento
È capo: per la Rjeka se ne vanno
Su zattere vogando, a Çakavica,
Per assaltar Vranina l' infelice,
Nella region di fronte alla Lesendra.

Zana, per ambo gli occhi, deh! ti reca
Addesso al capezzale d' Oso e digli
All' orecchio, che il Knjaz, per terra ed acqua
Ha inviato gente a circondarlo e il capo
A gli recider; ma, se vuoi, sospendi:
Oso non dorme, vigili quei quattro
Avendo al guado. Quando pur venisse
Ivi la Russia istessa, di svegliarlo,
Quelli non lascierebbero dal sonno,
Chè, dove Met Zeneli s' è trovato,
Vuksan Gjeli e Sinan e il Zagoriano,
Ivi gemette la campagna ed ivi
Il suol tremò di sotto ai loro passi.

La stella del mattin stava nascendo
A portare alla terra nova speme,
Alla Shqypnija dolente per recare
Ahimè, ahimè novella una sciagura!
Allora ch' arrivava Mirko al guado,
Forse la scolta non l' ha visto? — Certo
L' ha scorto, chè a dormire non istava;
Ma all' agguato l' attende, per potere
Il fuoco cominciar contro lo Slavo,
Quando più s' avvicini e a tiro sia.

In su quel punto che le squadre all' acqua

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

Della Moraça giunsero, si scalza
Gjuka, all' intento di passare il guado
E guadagnar la spiaggia di Vranina,
Sentiero aprendo ai giovin di Cettigne:
(Che il pan l' uccida, come or or l' uccide!)
Ma s' ingannò quel figlio d' una slava!
Poichè là pronto gli stè Kerrni Gila
Con la sua karajfile, e, in piena fronte,
Lo colse e lo freddò, del greto appunto
Sopra l' arena. Appena il Zagoriano
Sparò, che Gjuka fece: Kuku maiko!
E per il primo cadde morto. — Cada
In questo modo sempre il traditore!

Come quando un cacciator tira sui corvi,
Nel prato ragunati, ed un ne fiede,
I neri corvi levansi per l' aere
In grande confusione e tramestio;
Così del Montenegro le falangi
Turbate, allora, si rimescolaro
Quand' ebber visto Gjuka steso morto.
Ma ecco tonare tre bresciane ancora.
Tre bresciane, tre nefasti geni
Ch' altre tre madri rivestîr di lutto.

Quando un prode discopre l' inimico,
E tiene in pugno stretto il proprio acciaro,
E d' accaio abbia il core, ed il calcagno
Di piombo, per morir dove s' è fermo.
Alto tumulto con fragor rintrona.
Molte madri l' està dissecca e strugge.

Visto Mirko l'agguato essergli innanzi,
"Giovani, addosso!" grida alle sue schiere,
Di Vranina è sonata l' ultim' ora!
E l' esercito tutto stette pronto.
Salva d' armi tonò, scoppiâro ltine,

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

E xheverdare e dilke con bresciane :
Echeggia il Lago da una parte all' altra.
Ah! fa' coraggio Met Zenel! — Resisti
Ah! Vuksan Gjeli! Non la dare vinta
Tu pur, Zagore! E tu, Sinan, tien duro,
Nugol fatále! — Poichè il colle trema,
Gli è segno ch' Oso Kuka or sta venendo.
Bon Dio! Quand' Oso giunse, eguale a nube
Di grandin carca sovra un invernale
Pascolo mite, con trecento circa
Prodi, e fermossi sulla rupe, come
Arse Vranina tutta in fiamme avvolta!
Là non si vide più, lembo di cielo,
Arma più, la, non si distinse da arma
A tal misura velò tutto il fumo,
Cotanto venne il gemito rombando.
La ltina echeggia e la dudume; pari
A grandine piovevano le palle,
Rimanevan per entro le paludi,
Per entro le paludi ed i corbezzoli,
I giovani feriti che invocavano,
Nel rantol della morte, le lor madri!
Venite, ora, a vedere, o sventurate
Madri, venite e rimirate il guado,
Dove sono caduti i vostri figli
Giovinetti! Chè, forse per davvero
Avete, o Slave, là a Cettigne, i nati
Vostri cresciuti perchè cadan sotto
L' armi shqyptare, cadano a Vranina,
Del Gospodar per l' ingordigia solo?
Piangete allora, non mi cal di voi!
Ma avendo quei tra mezzo un' acqua, e, a fronte,
Alcune rupi, e tra esse certi prodi,
A cui per il Sultano e proprie terre,

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

Nulla costa gettare averi e vita,
In quel guado quest' oggi tema forte
Che non abbiate a veder cose più tristi.

Crepitan l' armi, senza mai cessare,
Falcia la morte teste fra gli Slavi,
Ad Orïente il ciel diviene rosso,
Quasi lassù spuntassero due Soli,
Ed anche la Moraça rosseggiava;
Ed albeggiò. Quand' ebbe visto Mirko
Nelle motose pozze i garzon morti,
Che avean dimenticato di trar fiato,
Bon Dio! com' egli diede nelle furie!
Il suo tagan, del Karadak fortuna,
Dal sangue arrugginito, estrae, gridando
Simile ad orso: "Dentro, o voi falchetti
Del Montenegro!" e si tuffò nel guado
Pari a procella; — venner dietro gli altri.

Ah! piano! piano! o figlio della Slava,"
D' in su la rupe di Vranina, tona
Oso, "chè passi un guado senza guado,
Ed entri nello spiazzo degli eroi;"
E surse in piedi, col tagan in pugno,
Diritto verso Mirko impetüoso
Si spicca, somigliante ad un leone
Che l' oste vegga andar verso la tana.
Ahi! Zana, se venivano alle mani
Quei rabbuffati eroi, di cui più forti
Nè più crudi non fa slava nè turca,
Non mutava signor, forse, Vranina!

Ma altrimenti cantava in ciel la scritta.
Chè, pria che si scontrassero quei falchi,
Preng Mark Kola gridò, con alta voce:
"Oso, alla Polveriera ti rivolgi",
Lo Slavo già ci vien da quella parte!" —

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

Se furtivo gli assale un lupo il gregge,
Cui precede il pastor per monti e piagge,
Questi più lesto non si volge verso
Dov' ha di già scoperto l' inimico,
Di quello che Oso, si rivolse allora,
Verso l' alto prendendo la collina.
Piangete, Zane, piangete, piangete!
Su quelle vette sovra cui mangiate,
Presso a quei fonti, dove voi bevete,
Entro a quei rezzi dove riposate,
Tra quelle valli, dove voi danzate,
Piangete il lacrimar vostro non cessi.
Perch' ora ahimè! cadranno tra le rocce
Ahimè! quei forti che con tanta cura
Cresceste e all' armi esercitati avete
Ed alle pugne, ed intruiste l' oste
Ad assalire senza tema, un solo
Contro dieci, mettendo tutti in fuga,
A non ritrarre il piede in faccia a venti,
Oggi, però, non han che far : lo Slavo
Fitto, per tutte parti, entro s' accalca,
Che devon far?—Ma non potrebber, forse,
Morir?—Moiano, adunque! e che s' attende?
Moiano sì. come morîro i Padri!
E gli Shqyptar apprendan che per loro
Val meglio sotto terra esser rimpianti,
Che vivi rimaner sotto lo Slavo.
Moiano sì; indugiare piú non vale,
Ecco che or Mirko ha trapassato il guado :
Gjukoviq Pera, verso la Lesendra
Giunge attraverso il monte, di soppiatto,
Con i Bijoci, lievi come il vento.
E si levâr gli Slavi di Vranina
Uniti alle falangi di Cettigne

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

Per quest' oggi arrestar quell' Oso Kuka,
Il qual con essi avea spartito il pane,
Ai quali avea serbato i monte e il piano,
Ai quali avea difeso onore e casa:
Ma lo Slavo amistà non sa serbare!
Ah! Signore, il Serdar quando fu uscito.
Arse Vranina in un immenso foco!
Oh! Dio, com' arrivò Pera, qual grande
Fragore si levò: quando gli Slavi
Entraron di Vranina, quanti piombi
Crepitarono addosso ai loro terghi!
E quale in notte di burrasca, cresce
Impetuoso il torrente e fuor straripa
Del suo letto, e gemendo espumeggiando
Qer ogni parte si riversa, e i greti
Sassosi allaga; tale per Vranina
Or lo Slavo si spande; interamente
Gli Shqyptar travolgendo nelle ondate.
Non guerreggia altrimenti la Kulshedra
Inferocita e con le zanne e grinfie,
Foco lanciando e zolfo, dai dragoni
Quand' è accerchiata, che allo Slavo, in oggi,
Resiste lo Shqyptar, pel dolce suolo
Che i Padri gli lasciâr; passo per passo,
Senza tregua interpor, sparando sempre,
E tra gli Slavi ognor falciando teste...
Ardon fiamma le bresciane e in mano
Grondan sangue i tagan, anche i lor cori
Stillano sangue; ma dal posto in piede
Essi non monon. Man con qual vantaggio?
Spuntando i sol — quel dì nascea agli Slavi —
Del furibondo Slavo nella mani,
Trenta morti restâr, dieci feriti.
Felicissimi lor che dier la vita!

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Felici ch' ebber sè medesimi sfatto
Per il Sultano e per l' avita terra,
Per il nome shqyptar e l' onor suo
Versarono pugnando il sangue, i loro,
Come avean oprato, antichi Padri!
Sulla tomba sia lor la terre lieve,
Dolci sien loro il tempo e la stagione
E miti gelo, neve e scosserella!
Finchè una Zana canterà su l' alpe,
Finche saravi in mare acqua ed arena
E finchè in cielo splendan Sole e Luna,
Essi non sieno mai posti in oblio,
Ma in canti e danze si ricordin sempre,
E che quel sangue che han versato a fiotti,
O Dio, fai sì che a ribollir continui
Per riscaldare allo Shqyptar il petto
Per il loco degli avi e lor favella!
Oso ma dove sarà mai? Caduto
Che Oso non sia?—Rinchiuso egli s' è dentro
La Polveriera, nella torre oscura,
Ove, di Dio nel nome anco da giurato,
Di non la ceder mai, vivo, a nessuno,
Se vendicati prima egli non abbia
Coi trenta morti i suoi dieci feriti.
Quando notò lo Slavo che dell' armi
Il fragore, nel guado e presso il Lago
Ormai taceva e che s' avvide che Oso
All' aperto sul colle, insiem con gli altri
Morto non era, si lanciò di corsa
Verso la Polveriera, come quando
Sciamando le api nella Primavera,
Verticose tumultuano le pecchie
Intorno intorno all' alvear, ronzando
Col rumor di precipite torrente,

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

Tra le grida di gioia, lunga vita
Augurando al lor Knjaz, armati cento
S' aggrapparon del tetto sovra il colmo,
I piú famosi per valore, e cento
In sulle feritoie anche saliro,
Le mura in ispezzar lorde di sangue
"Ma la casa violata paga multa„ 1).
Oso allora gridò, come un leone;
Fino a Cettigne se n' udì la voce;
"Ah! vai piano, Nikoll, che Dio ti fulmini!
Chè questo loco ha nome "Oso-baroti„ 2).
Ancor con gli occhi tuoi non hai tu visto
Shqyptar dhe sè medesmo e te pur brucio".
— Ed alla polve cubito diè foco,
Che a Dio chiamiam pietà, misericordia!
Quando alla polve mise il foco, come,
Tutta tremò la misera Vranina!
Come in aria è saltato il suo castello!
Il Lago ne gemette ed il rimbombo
Fino al forte di Shkodra si percosse!
E travi e pietre e tegoli e correnti
E gambe e torsi d' uomo e branccia e teste,
E fumo e fiamme e ceneri e faville
A Viri lanciò il turbo; scagliò al lido
Del Viti, travi, sassi e membra umane.
Qua venite, venite, o donne slave,
Venite ed accorrete entro Vranina
Raccogliete voi stesse per i boschi
E nei ruscelli, ahimè! le tronche membra
De' figli vostri ed insegnate ai bimbi

1) E degli articoli della Legge di Dukagjini.

2) Oso-baroti significa: «Oso dalla polvere pirica». E il nostro Pietro Micca. – Alla lettera è come nel testo, ma nel gergo della Montagna significa: «Chè con Oso-baroti hai qui da fare».

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

Che invidiosi, da oggi in poi, la terra
Non bramino mai più del Kastriota :
Caro lor costerebbe, per Iddio !
Di quel sangue che ha, in oggi, su quei colli
Oso Kuka versoto pel Sultano
E per la patria terra, entro le vene
Bolle degli Shqyptar, sì, ancora bolle . . .
Senza che vengan arsi nella fiamma
Della polve, com' Oso Kuka dentro
La torre delle polveri, non fia
Che mai degli Shqyptar la stirpe cada
Del Gospodar tra l' insaziabili ugne !
Ma quandò il sole al campagnol segnava
Del beruzzolo 3) l' ora, su Vranina,
Fu dispiegata, per la prima volta,
La Troboinica! - m a l e d e t t a s i a !

---

3) Il *beruzzo* o *berúzzolo* è il primo pasto dei contadini al campo. E voce dell' uso toscano e corrisponde a capello alla parola albanese «cila».

Tradotto da
Mons GIULIO Prof. BONATTI

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

IDEALET KARAKTERIZUESE

NË LIRIKEN E AT FISHTËS

(Shenime të shkurta kritike)

Ndërsá stuhija e pushtimevet barbare bante kerdí edhè mbí shpirtin shqiptarë neper qytete tona, atjè mbí maje të malevet ky shpírtë mbette endè i páprekun. Vetë natyra e mësonte malsorin tanë si me u pajtue me gjendjen e robnís tue i pranuem ksaj veç do trajta krejt të jashtëme për arrsye e qellim marrëveshtjeje e kurr unjisimí me të huejin. Ai kshtû mbet i fortë se i fortë mbrenda trollí të vet, pse atỳ i hueji mujt me hỳ vetëm si i huej, vetëm si mik buke. Kndei kanga e qytetarit delte e pacaktueme, pá trajtë e fytyrë të veten karakreristike; herë në mes avujsh orjental-romantikë, herë në mes lodësh e rrektimesh ndrydhëse. Ajo e malsorit, përkundrazi, shperthente e sigurtë e e fortë përpara çdo ngjarje, pse i tillë kishte mbetë shpirti, në të cilín ajo xeute fillë.

Të lum't na për t' Lumin Zot
Qi s' jem kanë-e Zoti na ká dhanë.

Ndër kto dý vargje, protazë, thuleja se, e çdo rrapsodije kreshnike shqiptare, ndiehet me-njiherë fryma e poezís së rracavet klasike. Kangonarí asht i kënaqun për gjendjen e vet. Ai s ká kênë e Perendija e ká nxjerrë prej asgjâje, e ká bâ njerí, në mende të të cilit ndrisin ideale të nalta. Kshtû mbas dý vargjesh, qi përbâjnë fillin e njij hymni në nderë të Perendís, shperthen me nji herë ve-

BIBLIOTEKA PUBLIKE
SHKODËR
MARIN BARLETI

primi epik, njerzuer — hyjnuer, karakteristikë e epopevet të mëdhá t' antikitetit. Vetëm prei kso bote mundei dhe do të lente poeti i rracës sonë, qi, tue zbritë në qytet të Shkodrës, kryeqytet i Illyrís së herëshme, do t' i këndonte Shqipnís së Ré:

Porsi fleta e Ejllit t' Zotit
Po rreh Flamuri i Shqypnís,
E thrret t' bijt e Kastrijotit
Me u mbledhë tok nder çetë t' ushtrís.
Bini, Toskë, ju, bini Gegë!
Si dy rrfé, qi shkojn tue djegë!

. . . . . .

Mbi njat Flamur Perendija
Me dorë t' vet Aj e ká shkrue:
«Per Shqyptarë do t' jét Shqypnija:
. . . . . .» [1])

Kshtû i këndonte Fishta Flamurit kombtár më 1913. Jehon ktû hymni i lirís së fitueme rishtazi, kumon zâni i burís së kushtrimit, shkrepë rrefeja ahmarrëse e, mâ në fund, vetë Gishti i Perendís shkruen përpara botës të drejtat e ktij kombi qi luftoi tragjikisht me jetë e me dokë për dy mijë vjetë rresht. Ndiehet ktû zâni i plotfuqishem i njij rracës së shëndoshë, zâni i popullit klasik illyrjan. Zoti e njeriu jetojnë në nji shpirtë vetëm, mënijnë e dashunojnë me nji zêmer te vetme. Gjendja shpirtënore qi ndoshta vetëm populli i ynë ká mujtë me rrejtun edhè ndër shekujt e soçëm modern, kû njeriu, trazue thellë prei dyshimit mbí gjithçka, marrë mendësh prei materjalizmit e idealizmit në dyluftim, trathëtue prei levërtijé, gati ç' ká harrue idealet: *Atëdhé, Dashtuni, Besë, Burrni e Nderë* qi motit frymëzojshin Kapidanat e Poetën e Mëdhaj. Kto virtyte të nalta të shpirtit shqyptár endè s' e kanë gjetë burrin e fortë shtetnuer qi t' i nderojë në ligjë e kanû si e don përparimi i historís, por, po, kanë gjetë Poetin e Madh qi i ká bâ të padekshme përpara botës: *At Gjergj*

1) Mrizi i Zanavet — *Hymni i Flamurit Kombtár.*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Fishta, ekspresjoni typik i rracës së rrebtë illyro-trake, qi sot quhet *rracë shqiptare*, *At Gjergj Fishta*, nami e ndera e poezís së shekullit të njizetët. — Kush ká pasë fatin me i këndue *në gjuhen* shqípe veprat e tija, zotsín e mendes me i kuptue, ngrohtësín e zemrës me i ndie, e gjakftoftësín e pa ânëshme të gjikimit, i vjen lehtë ksai fjalës sême si i vjen zâni i mbarë njai populli shqiptár asè, me thanë ma mirë, si un i kam ardhë fjalës së zânit t' atí. E nji gjikim mâ të mirë se prei popullit s kemi prei kuj e presim. Âsht e kotë e qesharake me u mundue të naltojmë osè t' ulim vlerën e nji poeti, të nji vepre arti, tue i rá ndesh gjykimit të pjekun të popullit, si bajnë nji palë. Ata zotní le ta quejnë vedin në daç esthetë, në daç kritikë, në daç filozofë, në daç profesorë ndjekës të filan dijetarit osè të filan doktrine, — qe besa populli nji për nji s' ká me pvetë per ta as a janë kund gjallë mbí fytyrë të dheut.

Sod për sod Fishta âsht i vetmi poet shqiptár, të cilit i a ká shugurue famën populli i vet me atë shpirtin e thjeshtë e të gaçëm me e kuptue bukurín e artit të kulluet mâ parë se i këndueshmi. Kshtû né s' na jet tjeter veç se me gjetë arrsyet e kenës së bukuris s' artit në vepren e Fishtës qi merr aq të hapët nën çdo pikpamje ta këqyrim.

* * *

Me të drejtë kritikët e mëdhaj të sodit poezín nuk e ndajnë mâ si dikúr *n'epikë*, *lyrikë*, *dramatikë*, *satyrikë*, etj. Por né, për lehtësí të studimit, na duhet m' e ndá, gjâ qi edhè kritikët e naltpërmêndtun e pranojnë.

Qellimi i ktí punimit të shkurtë âsht me u përpjekë për nji analyzim esthetik të *lyrikës* së Fishtës, e mâ tepër për qitjen në pah të idealit të saj. Për të na dalë puna mâ e lehtë, mue dhe lexuesvet, do ta ndajmë ktê në tri

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

skema, si mbas përmbajtjevet konceptuare qi kanë frymë zue Poetin: 1) *Permbajta konceptuare: Atdhé.* — 2) *Permbajta konceptuare: Gjithsí.* — 3) *Permbajtja konceptuare: Subjektivizem.*

1. PERMBAJTJA KONCEPTUARE: ATDHE

Fishtën, poet me temperament thjeshtë klasik, nuk do ta frymzonte kurrgjâ mâ parë e mâ per së forti se atdheu. Gati krejt vepra e tij i âsht kushtue atdheut, ashtû si bâjshin poetët e antikitetit klasik, të cilët Fishta i dashunonte e i nderonte si udhëhjekës të vet.

Un, lodhë mbi letra t' t' dijshemvet t' kahmotit,
Mbas t' cillvet fjalen rri tue lmue shqyptare. [1])

. . . . . .

Shifet kjartë ndër kto dý vargje pasjoni dhe drejtimi i tij letrár. Natyra e tij malësore, shqiptare, mbetun e thjeshtë për të tanë jeten, megjithëse ndër gjithfarë rrethesh shoqnore, trajtimi i tij mbí klasikët grekë e latinë kryekreje, dhe shpirti i tij vehtjak i fortë, i dhanë dorë me ia mrrîjtë dëshirit të synuem, e plotësisht. Ktê gjâ e kuptoi edhe ai vetë, në moshën e pjekunís së përsosun dhe e rrfei me krenarín e thjeshtë të të mëdhajvet.

Veç se po, moj bjeshkatare, [2])
Krah m' krah bashkë nâ tue këndue,
Ndertue kemi 'i pomendare
Rrfé as mot mos m' e dermue. [3])

E tashti, mbassi pamë shkurtazi Poetin, të hyjmë në boten e tij, të mbledhun, e të gatuemë dëri të jét e mundun për né qi sod i jemi largue mjaft asaj bote të këthjelltë për arrsye të ndryshme qi koha ká prû me vedi.

E para poezí e *"Mrizit të Zanave"* ká për titull *"Shqypnija"* dhe fillon kështû:

1) «*Mrizi i Zanave*» — *Nji lule vjeshtet.*
2) Bjeshkatare = Zanë e bjeshkvet.
3) «Lahutá e Malcís» *Kangë e tridhetët.*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Edhe hâna do t' a dije,
Edhe dielli do t' ketë pá,
Se per çark ksaj rrokullije,
Si Shqypnija 'i vend nuk ká!

Botë e thjeshtë e e madhnueshme e hymnit të Horacit "*Carmen saeculare*", por me ktê dallim: se për klasikun pagan Hana e Dielli ishin hyjní e prandej ai u siellet me të lutuna, kurse për klasikun kristjan hana e dielli janë krijesa të Hyjnís e prandej ky u siellet me urdhën. Në ktê rasë koncepti poetik i Fishtës del mâ i madhnueshem se ai i Horacit, lëvizja poetike mâ e shkathtë, e mâ e thjeshtë. Ktû shkrîhen së bashku qiell e dhé, pá frigë se po i bâhet dhunë qiellës; madjè asaj i rá me u vû në sherbim të dheut, pse mbí ktê âsht njeriu qi ka delë prei Fryme së Perendís, njeriu qi në zemër të vet nuk ka vetëm epshet e natyrshme për egzistencë të vedit, por edhè virtytet e arsyeshme për të mirën e përbashkët të njerzimit, njeriu qi në mende të vet nuk ká të ndezun imaginaten e gjanavet të pame por edhè fantazín me i naltue kto deri ke ideali. Qiella priret nga toka, toka naltohet nga qiella dhe qe përpara nesh *Parrîzi i Tokës*, koncepcjon poetik i lindun për nji herë me njerín për të jetue bashkë me tê përgjithmonë.

Fusha t' gjâna e kodra t' blerta,
Zijes s' mnershme larg ktû âsht droja,
Me gaz t'vet k'û i veshë Prendvera,
Si t' Parrizit t' larmet shtroja.
Nen nji qiellë perherë t'kullueme,
N' rreze e n'dritë pershkue unji,
Bjeshkë e male të blerueme
Si vigâj shtiellen n'ajri.
Ke ato bjeshkë e ke ato male
Kroje t' kjarta e t' cemta gurra,
Tuj rrëmbye npen mriza hale
Gurgullojn npet rrâjë e curra.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

Blerimi i kodravet, gurgullimi i krojevet të kjarta e të ftofta, madhnija e malevet, të pámatunit e fushavet, Prendvera me buzë në gaz, qiella qi shtrîhet mbí kto të

gjitha kthiellët si lodja, rrezet qi shkrepin e bredhin në kater anët, t' i shtrojnë fantazís përpara nji Parrîz ndër mâ të bukurit qi pendë poetit të két mujtë me krijue deri më sod, parrîzë qi vetëm shpirtnit e edukuem klasikisht munden m' e ndie e m' e shijue. Nji synfoní ngjyrash së kalthërta e rezesh vezulluese, qi s dihet se kúr ká fillue as se kúr do të mbarojë, ndërlikon jone qetësije olympike në vargjet:

Nen nji qiellë perherë t' kullueme,
N' rreze e n' dritë pershkue unji.

synfoní qi jehon e madhnueshme nën kupën e qiellës, kû tue u përpjetë malet vigane mveshë me të gjelbra, ndigjojnë e lavdojnë madhënín e rruzullimit. Të tanë ktê bukurí e madhëní skene Fishta e nxjerrë tue kundruem Shqypnín, Atdhén e vet të bukur, të madhënueshëm, ideal mbí gjithëçka ká krijue Zoti nën ktê qiellë. Për çka, për kê gjithë ky gatim skene e muzike? Deri sá mos të shfaqet aty mbrendë edhè kêna me shpirtë efekti esthetik, mbetet, n' e parë, si pezull në mes gjithë kso fantazmagorije, mandej vjen e të bâhet diçka si të tytë e të thatë vetë ajo skenë në fillim aq e bukur; dhe mâ në fund, po të mos u dukte njeriu, poezija s kishte me marrë lëvizje, e në mende tanë ai dëshiri i parë i pacaktuem, mystik, tue lypë krijimin, jetën, dhe tue mos e gjetë, kishte me u shëndrrue *n' asgjâ*. Geni i naltë poetik i Fishtës nuk mundte me u hutue, me u djerrë tue u kënaqë vetbas ndryshmís së ngjyravet, mbas lojnash së drîzës e mbas ndërlikimesh së jonevet muzikore. Ato male vigane, sadò qi janë të shpirtënueme, nuk mund ta pretsojshin qyshket e krijimit poetik njij poeti si asht Fishta. Dhe qe se kû shpërthen momenti i vërtetë lyrik:

Mbi ato male e bjeshkë kreshnike
Lèjn mande' ata djelm si Zâna.

. . . . . .

BIBLIOTEKA PUBLIKE
MARIN BARLETI
SHKODËR

Atje lèjn, po, Toskë e Gegë,
Si dý rreze n' flakë t' nji diellit
Si dý rrfé qi shkojn tue djegë,
Kur shkrepë rêja nalt prej qiellit

Rreth ktyne dý rrëfevet (Toskë e Gegë), tashti të gjithë skena âsht bâmë dekorative, gati ká hupë. Mrekullí! përpara njeriut zbehet morlja e rrezevet të diellit, gjithësija rrin e pret pezull e në heshtje nji shênj të vullnetit të tij, pse ai ká njí shpirt qi, jo vetëm se zbaton ligjët e preme të natyrës për vetëmbrojten instinktive, për ruejtje të farës, por përpiqet për naltimin e ktyne deri ke ideali. E atëherë rruzullimi lot vendit para si, i lëshon rrugë me poní:

Lume e shé para atij ngelin,
I a lshojn udhen dete e male ;
Mbretent fjalen s' mund t' i a shkelin
Turrin ferri s' mund t' i a ndale.

Të duket se hymni po merr fund ktû. — Vegimi poetik i njij bote reale t' idealizueme, me lëvizje të thjeshtë e të shkathtë t'i paraqet fantazís njí veper të tanë, pá të meta as mungesa. Arti nuk të len pezull e në deshirë për nji diçka të pánjoftun. — Por kjo poezí e Fishtës ká shpërthye prei dy momentash lyrikë; i pari merr frymzim prei Shqipnís së herëshme, dhe i dyti prei Shqipnís së Ré. I pari âsht lumënija e kalueme dhe e mbetun vepër admirimi, i dyti âsht lumënija e ardhëshme qi do t' i përgjasë së kaluemes. Por Poeti në momentin e dytë ká ndeshë mbë diçka të papëlqyeshëm. Shqipnija e Ré vertè se âsht tue e çue kryet prei lethargjís shekullore të robnimit, por mbí trup të sai shifen endè plagë të pásherueme, në shpirtin e sai endè nuk âsht kthjellë gjithëçkafja. Duhei shpirti titanik i Fishtës m' e përballue ktê moment të trishtueshëm e me e shëndrrue në kangë. Ndigjonie:

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Shkundu pluhnit. prá, Shqypní,
Ngrehe ballin si mbretneshë,
Pse me djelm qi ngrofë ti n' gji,
Nuk mund t' quhesh, jo, robneshë.
. . . . . .
Sý për sý, po, kqyr[1]) anmikun:
. . . . . .

Nji poet i ditve tona o do të kishte shpërthye ndër ankime e lodë, ose do t' ishte përplasë andej e ktej ndër ahte mjerimi me të shkye zêmrën, por nuk do të kishte mujtë me *krijue*. Kta nodhë pá prâ ndër poetët e shtirun, sidomos qyshsè romanticizmi muer dhén e u bâ modë. Ata kurrë nuk do të kishin mujtë Shqipnín e Herëshme e të Rén me i shkrî në nji të Vetme, të qetë e të madhënueshme, kû shpirti të pushonte në pagjë si nji perendí.

Kaq të bukur, kaq të hieshme
Perendija t' fali i Amshueshem,
Sá dhe deka âsht per tý e shieshme,
N' gji t' and vorri âsht i lakmueshem.

Orkestra e madhe qi e pat fillue hymnin me nji *adagio crescente*, tashti vjen e e mbyllë me nji *maestoso leitmotivesh* qi jehon në pámbarimin e kohës e të hapsís.

Po, edhè hâna do t' a dije.

Fishta Atdheut i këndon si njai hyjnís, karakteristikë kjo e hymnit klasik. Ky fenomen zotnon në mbarë poezín e Fishtës, si do të shofim fill ktû poshtë në paraqitjen e momentavet mâ të lumnueshëm të poezivet të ndryshme qi do të çekim prei skenës së parë.

Edhè Flamuri i Shqypnís,
Si flakë mnijet t' Perendís,
Do t' valvitet m' Kaçanik. [2])

Për shpirtnit e ndieshëm e për imaginatat fantastike ky Flamur prei Kaçanikut sundon mbarë botën, mbarë rruzullimin.

---

1) *Kqyr*: âsht mënyrë urdhënore.
2) Prei lyrikës «Shqypnija e lirë» (*Mrizi i Zânave*).

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Porsi kanga e zogut t' veres,
Qi vallzon n' blerim të Prillit;
Qorsi i ambi fllad i eres,
Qi lmon gjit e drandofillit:
Porsi vala e bregut t' detit,
Porsi gjama e rrfés zhgjetare,
Porsi ushtima e nji termetit,
Njashtû â' gjuha e jonë shqyptare.
Ah! po, â' e ambel fjala e sajë,
Porsi gjûmi m' nji kerthi,
Porsi drita plot uzdajë,
Porsi gazi i pá mashtri,
Edhè ndihet tue kumue,
Porsi fleta e Kerubimit,
Ka' i bjen qiellvet tu' flutrue
N' t' zjarrtat valle t' ameshimit. [1])

N' e parë të thotë mendja se kanga po fillon me nji notë, me nji "*solo*" bylbyli, atje larg kush e din se kû, e melodija të mërrinë "*arkane*" në shpirt. Por njai të shtruem skene, atŷ për atŷ, t' afron gjithëçkafen, të krijon me njiherë nji botë muzikore. "*Zogu i veres*" tash e ndërlikon zâ'n e vet me atò të mija e mija tjerësh qi janë mshefë ndër blerime e lulzime t' atí Parrîzë toke. E na tashti mrrîjmë me pá ngjyrat e krahvet të tyne, dridhjen e gushavet të tyne n' atë ekstazë kange. Edhè blerimi, si për emulacjon, shpërthen në synfoní harmonike ngjyrash tui këndue e tui nxitë me këndue. Flladi, lajmtár i qiellit e i dheut, përshkohet kandshëm tui puthë kvjesat e bukura t' ati përrîzi, e frymâ' e tij ndikon kand e kand amsimin i njij dashunís s' amshueme. — Çdo gjà në ktê botë don pranë kundershtaren e vet për me mujtë e me spikatë mâ mirë. E na ktû e gjejmë ktê të «*vala e bregut t' detit*», te «*gjama e rrfés zhgjetare*», te "*ushtima e nji termetit*". — E prap poeti këtheu prei botës së rrebtësís n' ate të bukurís flurore të qiellvet. Tashti atŷ vërshojnë edhè rrezet e dritës, argtuese të çdo kêne, atŷ bân buzën në gaz njeriu i pá faj në zêmër, atŷ merret fluturimi kah

1) Prei lyrikës «*Gjuha Shqype*» («Mrizi i Zânave»)

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Parrîzi kû krahët e Kerubijvet me fluturimet e amshueshme të vetat i bâjnë kunorë kange e lavdi Zotit të gjithësís. Nji gjuhë si kjo asht gjuhë hyjnore, gjuhë qi kumon e lartë e e kjartë për të gjitha kênat, ndër të gjitha kênat. Kso dore Fishta theolog e poet këndonte për "*Gjuhen Shqype*" çka s' u këndue ndonji herë në botë për tjetër gjuhë. E kta ndodhte pse në shpirtin e tij ideja *Atdhé* ishte bâ ideali suprem, pse në zêmrën e tij kjo idé i kishte xanë vendin gjithëçkafes.

Kjo idé aqë rranjoset e forcohet me të shkuem të kohës në zêmrën e Poetit tinë, sá vjen dita qi i unjison fare. Aqë i unjison sá as kobet mâ të zeza të shekullit, as vetmija mâ e mjerueshme s mund i dajnë mâ. Ai tashti s' shef veç se ktê në gjithëçka, ktê gjithëkund, ktê në çdo veprim.

Qe se si ndër çasa të ndryshem me hove plot pasjon të harmonizueme në kangë i siellet zhenija e tij ksai vehtjes së vet ethike — esthetike qi gjindja e zakonshme s mrrijnë kurrë m' e pá, mesatarët i shofin por hijen e të mdhajt i pushtojnë krejt kenën, tue krijuem kshtû veprat e pádekshme të historís së shpirtit njerzuer:

I lum njimend jam un n' gji t' and tue rrnue
Tue gzue t' pámt t' and, tue t'hjekë at ajr t'kullue.

Dhe i bekon ata qi për ktê idé shêjte e të lumnueshme bânë jetën flî:

Heu! ju burra të dheut, m' t' dy gjûjt, po, un t'u n
Perpara vorrit t' uej, po puthi bûcen
Endè me gjak t' uej t' rime e qi mb' krye
Ú pret furin e motit, urë — perkûjtun.
Un ktû po u falem, edhè juve u bindem,
Porsi martyrvet t' atmes s' one t' dëreptueme,
S' cilles me gjak Lirin përtgjeu i a kini. [1]

E kjanë dekën e ktyne fatozavet e drrasat e krah-

1) Prei lyrikës: «*Shqypnís*» — (Mrizi i Zanave)
2) Prei lyrikës: «*Diten e të shuemvet*» — (Mrizizi i Zânave)

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

norvet të tyne naltohen prap prei zanit të tij e mos me dekë mâ, për t' ia mprojtë ktê ideal të shuguruem, për proje të të cillit nuk âsht mâ tjetërkush:

Mbaroi Malcija! Lekë mâ sod nuk ká;
Nuk ká mâ burra: qi me drrasë t' krahnorit
Murojë me i ndêjë Shqypnís. . . . . [1])

Fishta për Atdhén, për idealin qi i frymzon mbarë jeten e pá të cillin jeta do t' ishte diçka të pàkuptim, diçka të tytë, asgjâ, âsht gati me përmbyzë edhè botën;

E mallkue kjoftë Europa! Atê e vraftë Zoti;
E e shoftë me fise, popuj e gjytete;
. . . . . [1])

Âsht gati me shue edhè Fisin e vet:

. . . . . Kushtrim! Kushtrim
A gjallë me nderë, a dekun grue e trim! [2])
. . . . . E porsi krypa n' Drî
E porsi krandja e thatë n' nji flakadâ
U shoftë me arë, me farë me mal e vrrî
Kushdo Shqyptár qi s' brohoritë me zâ
. . . . . .
Oh! Rrnoftë Shqypnija! [3])

As s ia priton me u ankue me vetë krijuesin e gjithësís e me u tregue i páknaqun për qendrimin e tij:

O Perendi, a ndieve?
Trathëtarët na lanë pá Atdhé,
E ti rri' e gjuen m' errfè
Lisat nper male kot. [3])

E mâ në fund, âsht kondend me mbarue edhè vetë, me u zhdukë, veç si e si Ideali i tij të jetojë:

E, n' kjoftë se lypet prej s' hyjnueshmes Mni,
Qi flije t' bâhet ndo' i Shqyptár m' therore,
Qe, mue tek m' kini, m' merrni e mbânit ni
Per Shqyptari, me shue çdo mni mizore. —
Oh! edhè pà mue Shqypnija kjoftë e rrnoftë:
E nâmi i saj per jetë u trashigoftë! [4])

---

1) Prei lyrikës: «*Nji gjâmë deshprimit!*» (Mrizi i Zânave)
2) Prei lyrikës: «*Surgite, mortui!* (Mrizi i Zânave)
3) Prei poemit melodramatik *Juda Makabé.*
4) Prei lyrikës: *Surgite, mortui* — (Mrizi i Zânave)

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Rreth ktí Ideali këndon gati gjithmonë Zâna e Fishtës tue krijuem nji varg, njí kunorë krijesash ndër mâ të bukurat qi ká pá bota e qi çdo të marrin mort derisá të bâjë hije mbí dhé edhe nji njeri i vetëm.

Idealet tjera të tijat ja rrinë nën hijen e ktí e kanë jetë nsá u a jep ky, ja duken e zhdukun si hije të bukura me u pá me sŷ sá për nji ças të vetëm e prandei të shtiruna, të paracaktueme mos me mujtë me i qindrue rrymes së shekujket si ai Ideali i lartë, për të cillin ai vetë thotë:

Ndertue kemi 'i pomendare,
Rrfé as mot mos m' e dermue [1]).

2. PERMBAJTJA KONCEPTUARE: GJITHËSI

Në nji njerí lindë poeti vetëm atëherë kúr të ketë lindë ideali. Vetëm atëherë ky mundet me transformue n' art çdo landë të ksai botës sanë ndër çasat e ndryshëm qi marrin frymzim e lëvizje ja prei dashunije ja prei mënije. Ktû fillon poeti me kênë dhe, *ipso facto*, me e kênë *universal*. Të gjithë njerzvet u bâjnë përshtypje, së paku ndo' j herë në jetë, madhënija e Atdheut, hovi i dashunís, tmera e dekës, dishiri i amshimit, harmonija e rruzullimit e pelqimi i nderës, për me thanë diçá ndër idealet kryesore të njerzimit të deri soçëm: por vetëm poetët janë të zotët me i kuptue, me i përfshí dhe me i shprehë kto në tansín e kjartë të tyne. Kshtû Fishta, Poeti i ynë i Madh, nëpër idealin e lartë Atdhé ngrihet në sferën e krijuesvet të mdhaj bothorë, kû merr e këndon mbí argumentat e vjetër, madjè t' amshueshëm, tue përsritë ndër ta vetëm êmnin e kumrgjâ tjetër, tue bâ me lulzue ndër ta krejt nji botë bukurish së reja t'atí "*eterno divenire*" qi mban mbë kambë botën tanë.

1) Vend i shenuem.

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKRIMI BARLETI

Deka e burrnija kapen fyt-a-fyt qýsh në fillim të shekujvet: kjo luftë bumbullon, kumbon tash tridhetë e mâ shekuj n' *Epo*-n e Homerit; e mbarë bota e ndigjon e e ndien si të vetin ktê ideal të realizuem njerzuer qi s'ká me c qitë në harresë kurr mâ. Kshtû në *Tragjedín* e Shakespeare, kshtû në *Poemën Shêjte* të Dante-s. Gjithë kjo përtrihet me jetë të ré e fytyrë të ré në *Poemën kombtare "Lahuta e Malcís"* qi për të parën herë na dha të drejtë me u quejtë botnorë perpara Historís, përpara ktí Gjygjtarit të rrebtë por të pá ânshëm të farës së njeriut.

Kto dý idé, Burrënín e Dekën, qi lëvizin krejt historín e shpirtit të njeriut, na i gjejmë të shprehuna poetikisht te lyrika *"Burrënija"* e Fishtës, të vûme sŷ për sŷ ashtû si janë në vedi e për vetëvedi, pá kenë nevoja e njij poemës epike o tragjike, tue na i bâ poezí me fantazín realizuese të krijuesvet mâ të mdhaj qi kanë dijtë me u dhanë fytyrë abstrakcjonevet e me na i lanë si përmendare arti e lartësije shpirtnore të njeriut. Që në fillim nisë me marrë fytyrë para nesh *Deka* në tansín e mënerës se vet, pá zbritë kurr ndër veçanësí: me grabitë foshnje e të rij, me mveshë udër të zeza nanat e shkreta, me u thá zemrën motravet e me i lanë qyqe mbë rrêmb, me permallue dashamirët e të dekunit. Për *Dekën* e Fishtës pak janë edhè papët e mbretnit: ajo don botën, mbarë rruzullimin, të cillit e tillë i rrin orrl mbí krye:

Qitë dhâmbët përjashta, porsi lata t' prera
Zgaverr kerçikët e plasaritët shtanguemun,
Kosèn pështetun permbi kocka t' ngrena
T' cepit t' shputpuemun,
Atje n' moje t' mjerueme t' rruzullimit,
Zymtë e me 'i hije t' trishtueshme t' permendshme.
Lshue krahve 'i haver t' vezë, si rê thellimit,
Krin Deka e tmershme,
Prej avisit t' humnerevet t' gropueme
Këthellët në rrashtë të thát, plot mizorí,
Të hapët terthoren e natyrës s' krijueme
Kundron me mní.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

E idhtë asa' i kercnohet. [1])

Ky anmiku i jetës, lé përpara jetës e prandei anmik i zí, mizuer, i tmershëm, por pá të cillin jeta nuk do të kishte kuptimin as arrsyen e të kenunit si e ka në gjêsen e tashme të botës; nuk do t' u quente mâ *jetë amshim*. I ktillë do të mbette, po mos t' ishte kjo gjendje e jonë tragjike-pathetike, në luftë të pádame me njatë fuqí të mbínatyrshme, qi na kërcnohet mizorisht nën fëtyrën e skeletit tinë, tue kërkue me na bâ nji me vedi: "*dekë*". Por njeriu ktû nuk duron mâ; me Burrní në zemër ia pelset ndër sŷ Përbindshit:

Rekton mbarë jeta per nen fyell t'kerrçik'e
Të Dekës s' shemtueme t' permnershme, mizore:
Vetem Burrnija – nji Burrni çelike
Asa' i rrshet dore, [2])

E me ktê flakë trimnije në zêmër, me ktê kjartsí drite ndër mend ai vazhdon rrugën e vet kah amshimi, të cillit nuk do t' ia mrrijë kurr, i cilli do të jesë gjithmonë "*Ideal*" për tê.

Poezija e Fish tës karakterizohet kryekreje prei motivesh sublime të saja; kjo frymë sublimiteti zotnon gati në gjithë poezín e tij atdhetare, e në gjithë poezín e tij me përmbajtje konceptuare "*Gjithësi*". Dhe ky sublimitet âsht gati gjithëherë *mathematik e dynamik së bashku, negativ e pozitiv së bashku*. E tillë lyrika qi po më mâ nalt, dhe e tillë lyrika "*Dita e gjyqit*", qi po marrim në soditje shkurtazi ktû poshtë.

Në fillim të ksai lyrike ndihet përnjiherësh sublimiteti *mathematik* d. m. th. sublimiteti i *Spatium*-it dhe i *tempus*-it.

At ditë disi tu' u mâtë u çueka dielli [3]).

Krejt nji botë *infiniti* kozmik jehon në ktê varg. Çdo fjalë shprehë pasigurín e vepnimit të subjektit, qi në më-

1) Prei lyrikës: «*Burrnija*» — (Mrizi i Zânave).
2) Prei lyrikës: «*Burrnija*» — (Mrizi i Zânave).
3) Prei lyrikës: «*Dita e gjygjit*» – (Mrizi i Zânave).

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

nyrë të mrekullueshme artistike qindron në fund të vargut. Ai (dielli) ká pá shumë kobe të zeza: tashmâ âsht mërzitë edhè ai; e ndieu zânin e ligjës s' amshueme të sosjes së çdo gjâje kah e thrret në *„pagjë t' amshueme"*. E kalthertija e qiellës qe se çka âsht bâ:

. . . T' thjermët e Empirit,
— Ata t'bredhun të dritës s'lumnis s' Parrizit —
Krejt isht' irnue. N' mjedis t' terthores s' qiellit
Hâna përgjakun ndryshe ajo nuk date,
Vëç si varra n'krahnuer t'nji djali t'vetun,
Kmishen e dekës ka' atij i a veshë e âma. [1])

Ç'do koment ktu âsht i tepërm, e prandej i kotë.

Dielli e hâna prej qielle, me nji hije të muztë profetike paralajmojnë mâ të zín kob qi bota të ketë pá ndo'j herë: *të shuemët e shekullit.* Por njeriu vazhdon prap, në ndërkryeme të vet, udhët e mbrapshta. E kjo ndërkryeme justifikon ahmarrjen e *„Rregjimit të madhnís felgrue"* [2]) grushtin shqymës qi Ai kà vendosë me i dhanë botës me nji kataklizëm qi harmonín e rruzullimit do ta kthejë në nji kaos të hatashëm. Ktu kemi shpërthimin e *sublimitetit dynamik — negativ* edhe kështû mbaron drama e poezìs, kurse në poezín *„Burrnija"* fillon sublimiteti negativ dhe fjala e mbrame i mbetë sublimitetit pozitiv, si e pamë mâ sipër.

Për t'u admirue në ktê lloj poezije qendrimi i pátundun i Poetit t'onë të Madh, ç'faretdo kjoftë katastrofa e zgjidhja e dramës — poetike. Po të duem me e cillsue ktê qendrim me nji fjalë, nuk do të mund e quejmë ndryshe veç se *"qendrim olympik"*, ose me nji fjalë mâ të kuptushme për mé njerzit e sodit *«qendrim perendísh»*. Për sá u tha ktû qe, le të jetë dishmí vargu mâ i mbrami i ksai poezije:

E kshtû u rrpos shekllí e sosi pûna e nierit.

---

1) Prej lyrikës: «*Dita e gjyqit*» Mrizi i Zânave).
2) Fjalë të tekstit të poezís në fjalë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Për t'u admirue edhè egzekutimi i shprehjes së sigurtë në harmní të bindshme me landën e madhnueshme të parashtrueme, kshtû qi *sublimitetit* i bashkohet edhè *bukurija*; gjâ qi na jep të drejtë me u krenue përpara botës për *gjuhen tanë*, e cilla, mbas ktyne krijimevet të larta, nuk mund të quhet mâ vetëm *gjuhë e njaj rracës së fortë byblike*, por edhè *gjuhë artistike*, e aftë me u ndêjë sŷ për sŷ gjuhvet mâ të lavrueme të botës.

3. PERMBAJTJA KONCEPTUARE

"Subjektivizëm"

Motivet e poezís së Fishtës janë sublime ashtû si sublime janë edhè idealet qi e kanë frymëzue ktê poezí. Çka na nuk kemi shenue endè âsht *"Feja"*. Edhè kjo Fishtës i ká frymzue sublimitet e prandei si koncept universal qi âsht, përfshîhet në skemën e dytë, kû na nuk mujtme kso here me shkue gjatë, na u desht me u kufizue tue vû në dukje vetem poezít mâ në shêj, e edhè ato për shkurt. Për studimin e poezís së njij kolosit, si âsht Fishta, duhet punë shekujsh, mende t' afta e të gatueme. Përpara njaj së vertete kso dore né na duhet me bâ çka na duket se mundemi, e, në mos paçim mujtë me bâ gjâ, duhet me ulë kokën e me pritë, të sigurtë se kohët, sikurse kanë dijtë me na falë Poetin kanë me dijtë me na falë edhè *kritikun* qi ká me sythetizue të gjitha ndiesít e gjykimet tona rreth Veprës së Madhe të ktí *Atit të Parë* të poezís shqiptare. — E mbas ktyne dý fjalvet përmbledhse të mendimit tim mbí Fishtën poet idealesh universale, mundemi me hŷ në argumentin e skemës së tretë, d.m.th. mund i lshojmë nji sŷ Fishtës poet idealesh personale, ose mâ mirë subjektive, me e thanë me fjalë të titullit të skemës, qi, si dý tjerat, na u duk mirë me pranue në ktê punim.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Nji ndër idealet subjektive të poetvet, tue folë praktikisht, âsht dashunija për gruen. Shkaku i ksai dashunije ká kenë e ká me kenë gjithëmonë bukurija e grues, qi, sido kjoftë mendimi i filozofvet mbí ktê problemë, e vërteta âsht se ky ideal ká movimentue pjesë të madhe të historís së shpirtit të njeriut.

Ky ideal te poezija e Fishtës âsht realizue; dhe âsht realizue pá pasë pasë farë nevoje Fishta për nji Beatriçe, o për nji Laurë, së cillës me i kushtue tingëllime, ballada e kangëz, Ai âsht realizue tue iu referue idés bukurí dhe tue e konkretizue ktê me anën e artit, due të tham në mënyren mâ *à la greca*, më mënyren mâ platonike. Fishta i ksai lyrike nuk e ndien kurr nevojën me rektue, me pshertitë, me u mekë; e prandaj as nuk din se çë bukurí mund të kenë kto gjâna. Arsyeja e mosndiemjes së ksai nevoje âsht se ajo âsht gjendja e tij shpirtnore, dhe jo kurr gjendja e tij shoqnore (frat), si donë me thanë nji palë. Po të mos e kishte pengue zhguni i fratit, Fishta shumë do të kishte ndrrue objekt, do të kishte ndrrue argument në pikëpamje të ktí ideali, por kurr jo qendrimin e vet subjektiv. Ata qi pretendojnë me shpersonalizue karaktere të spikatuna, të definueme nji herë e mirë prei vetë Natyrës, ligjvet të së cillës as mund u hiket as mund u kundershtohet. Shkurt, Fishta kje dhe mbet shqiptár me natyrë thjeshtë malsore, e, tue thânë kaq, âsht thânë gjithëçka.

Pakë shembuj do të mjaftojnë edhe për lexuesët mâ principjanta, kaq âsht kjartësija e *bukurís* së lyrikës subjektive të Fishtës, sá qi mbas mendimit tim nuk mund ia gjejmë shoqen në lyrikën moderne, pá shkue te të vjetrit, sidomos te Grekët.

Fishta poet kristjan e ndjeu dhe e këndoi kshtû bukurín e Marís, Nanës së Zotit:

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

At vashë t' hyjnueshme
Të Nazaretit, veshë me rreze diellit,
T' bukur si hâna e porsi drita e gzueshme
N' balkue të qiellit,
Ti, po, e ké pá nder bija t' Ruzalemit
Si lil nder ferra, Ajo kah prej shkretijet
Njitej pervûjtë, si fjolla e tymit t' kemit
Para hyjnijet. [1])

Krejt të kristalizueme e gjejmë ktê lloj lirike ndër Zânat, Orët dhe në *„Jerinën“* e Fishtës. Qe lavdet qi Orët e Zânat gershetojnë për bukurín e Jerinës:

ZANA ERATO
Si pasqyra i ndritka fiyra!
ZANA E VIZITORIT
Ç' po i ndritë dora porsi bora!
ZANA ERATO
Mbrû me voes e brymë prej qielle,
Njeshë me «Lila» e «Drandofille»!
ZANA KALJOPE
Kqyrja synin porsi hyll!
Kah e çilë e kah e mbyllë,
Si ajo hana neper pyllë.
. . . . . .
. . . . . .
ORA E DUKAGJINIT
Kah po qeshka me njat gojë,
Si ajo Drita kah t' agojë.
ZANA EUTERPE
Kûr po e thanka kah nji fjalë,
Si njaj flladi neper halë. [2])

Ky lyrizëm i bindshem, të tanë dritë, shperthen pá prâ edhè në *Lahutë të Malcís* sá herë të dukët në skenë nji Orë a nji Zânë; e deri dikû mund ta thomí ktê gjâ edhè për *Eufrozinën e Tringën*, heroina epizodike, e sidomos e para, të *Lahutës*. Dahet në shêj sidomos *hanga e njizetegjashtët — „Koha e Ré“*, ku Zâna e Poetit âsht:

Dishka borë e dishka brymë
Si njaj hylli me ferlûme.

Së cillës Poeti i falet:

1) Prei lyrikës: «*Gurravet të Jordanit*» – (Vallja e Parrizit).
2) Prei poemit melodramatik «*Jerina*».

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

T' raftë e mira si t' ká rá,
Bjeshkë e vrrî qi m' ké shkelqá !

Me të cillen Poeti ká jetën të lidhun:

Se, perzèt, kshtû, moj petritë,
Tuj m' u lá, tuj m' u flladitë,
Herë nper hanë e herë nper dritë,
Drue po m' ngrihesh akull-ó,
Drue po fikë mue e vedin-ó.

Ideali qendër, ai *„ubi consistam"*, qi zhvillon Fishta në shumicën e vepravet të veta âsht *jeta e lumnueshme dhe e gjithëmonëshme e Atdheut*, frymzue prei dashunís së madhe qi Poeti pat për vend të vet: rreth ktí siellet *Gjithësija*, së cillës Poeti, në frymë të mënís së vet, në frymë të njij mënís, qi munden me pasë veç perendít, i kercnohet me e rroposë. Arsyeja e ksai mënije âsht vetë zhenija e lartë e Fishtës. Ata, qi dijnë me dashtë fort, dijnë edhè me mëní fort. Arsyeja, se objekt i mënís së tij âsht mbarë bota, sidomos te lyrika *„Dita e Gjyqit"*, do kërkue kryekreje te shkaku i qendrimit të *Botës* kundra *„Shqypnís"* së tij së dashtun, dhe përgjithësisht ke paudhnít qi kjo shkon tue bâ mbí shekull. Kshtù Poeti i ynë këndon si Homeri e mënín si Ahili, e në ktê pikëpamje, ndoshta vetëm në ktê, shofim nji pjesë të njeriut modern në Fishtën tanë.

Ideali *Bukurí*, mâ në fund, âsht si nji fazë qetësije shpirtënore, kû poeti ká nevojë me gjetë pushim e pagjë nga njiherë gjatë jetës së vet të mundëshme e të trava. jueme, siç âsht jeta e të gjithë *zhenive* të mdhaj, pá të cillët na as qi mund e mendojmë egzistencën e botës.

Mark Ndoja

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

AT FISHTA

NË PERPJEKJE ME POEZIN POPULLORE

Me rilindjen, qí pau populli shqyptár nder vjetët e mbrame, t' andrrueme veç kot sa qinda stinësh perpara, kje krejt e natyrshme , qi, tue shkundë zgjedhen e randë të robnís, t' u shkapullote edhe mendisht, tue largue të mbetat e asaj rave me zhvillimin e mavonshem: të dilte prej humneres së mnershme të harresës. E per kaq, me krení mund të thomi se i a duel: tue shprehë me ajrin e thithun të lirís fisnikín e ruejtun besnikisht në vepren e padekshme të Fishtës.

Kje paraqitë me asye *Lahuta e Malcís* porsi murana mâ e hijshmja e 25 vjetve të lirís s' onë,

Njinji si nder çiklat e gjatë të rapsodivet kohët e kalueme të historís lanë të gdhenuna vargje terhiekse trashigimet mâ të bukurat, qi, tue bashkue mija vjetësh ndodhjesh e peripetísh së ndryshme, u ruejten pororë të paprekuna nder veshët e banorit të malevet; njashtu edhe Fishta, i ringjallun me popullin e vet prej vorrit qindvjeçár, nder distikët e panumer u këndon madhnueshem brêznivet të reja tue pershkue me ngjyra të gjalla mëneren e terrinavet të verbta të pellgut të zi, kû ka qiti mjerisht fati i papershtatshem i së shkuemes, tue u diftue njiheri t' ardhshemvet piken kû do të mërrijn, shperblim mundi e vuejtjesh.

I dalun prej gjiut të popullit të vet e i pershkuem nder të njajtat ravë historike, me të desht të rrîte i pa-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D R

shkëputshem edhe kur, ngjitun nder sferat mâ të naltat e zhvillimit të vet menduer, kapi per mâ të paren herë të këndojë, me jonat e ambla të fjalës kumbuese, atë jetë të vrashtë, qi plasmoi atdhén t' onë. "Lahuta", tue permbliedhë kështu në vetvedi gjithshka âsht mâ fisnik, paraqitet porsi kuadri mâ i afermi, kû spikatshem pikzohet shpirti i rracës shqyptare.

Zhvillimi i historís s' onë s' i lên vend asnjij oshilacjoni ndodhjesh së ndryshme, të pelqyeshme e kundershtare, të nderpreme kohë mbas kohe, asnjij ndermjetsije paqsore, qi vêjm oroe nder kombe tjera.

Sikurse njatëherë, kúr së parit vershimet sulmuese të Slavëvet me tjerë barbarë vûnë kamben permbi bregun e djathët të Danubit e me nji sŷ smire mësŷnë shtrojen e frytshme të Dalmacjes e ajrin e vokët t' Adries, Iliri mbet i izoluem prej natyre e kohe; po njashtu të nipin e gjet hanza e pergjakshme, qi, dalë prej Bosforit, permnershem kukzohej permbi mbarë Europen. E njajtë, po, kje edhe muroja, qi u vûn perbáll të Parët t' onë ndiesivet dermuese të Slavvet e mënís anadollake mâ vonë per mprojen e trollit e të votres. — Shpirti i rodit të Shqyptarit vuen, lëngon, as s' del gjâ qi t' i a lehtësojë dhimben per nen qiellë të naltë e tokë të vrashtë, kû shkelte kamba e huej, perposë shfrimit të zêmres, perciellë ndonjiherë me jonet e vajtueshme të Lahutës.

Si në ket kuptim pështetet e meri hov epopeja e kohës së re: epopeja e Fishtës, Veprími dermues per nen themren shutitse të barbarvet në pershkimin e sa shekujve e njollët e varrvet të mbetuna shi në natyrë, Poetit i apin shkas për shenat tragjike, ndersa fuqija e pakufizueme e parzmevet burrnore e bân nji krijesë fatosash: krejt njashtu sikurse rapsodit natyra herë e kerthnestë e herë e vrashtë e fytyra titanike e të parvet ngadhnjyesa, mënyra e anmvet i ringjalliu kohët e lumnueshme të gjakut e të fisit e forcen përcjellse.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Shtjellimi i mbarë veprës perkon mirë, n'atë trajten e vet tragjiko-dramatike, me rrjedhjen e faktevet historike, qi don me pershi. Nji rresht kangësh, qi paraqesin me muziken e lahutës së mjerueshme gjamët e të fshâmet e daluna prej vuejtjevet e vajit të brêzevet të largta, e brohorit e luftavet nder lugjet e këthella, e blerimet verore të bjeshkvet të nalta mbrenda rrethit të madhnueshem të majevet të perhîme, ku shqypja siellet e lirë neper ajr të kulluet, âsht pernjimend pasqyra e kombit, âsht kanga e epopes kombtare, tha nji shkrimtar i huej; e plot arsye.

Edhe pse vepra e Fishtës në permbajtje synon për nji unjisim qellimi, sikurse mjeshtrisht i a duel, tue përmbledhë të gjitha dihamet e kombit, në zhvillim veç çfaqet me karakteristika fjesht popullore, jo aq përkah trajta e jashtme, përse per kaq i a ka doren mâ teper se Vergili, Tassi, Ariosti etj. qi i trashiguen shoqishoqit perjudha mendimi fare të njinjishme; por, tue ndjekë mâ tepër Iliaden përkah trillimi i landës së zhvillueme, pështetet vetem mbi ndiesí e shpírt të kombit të vet.

E përnjimend gjith prodhimi i letrar i Poetit, jo vetem epik, por edhe liriko-satirik, âsht i përshkuem, neper atë bukurí përshkruese narrative, prej kësaj ideje kryesore, jetë e Poetit; aq sa mund të thomi se poemi i Fishtës, shikjue në gjithmbarsí, âsht refleksiv e i kuptuem vetëm prej perjudhës shkaktuese.

Të gjitha prodhimet letrare të kombevet të ndryshme janë pak a shum nderkombtare, ndersa kjo âsht fare personale e kombtare, tue u bashkue me letrarë tjerë me nji brumë krejt populluer. Këtë gjâ na e provon vetë veshi i popullit, i cilli ndien e i bân të njajtën përshtypje si kanga rapsodike, si epos i Fishtës.

Jeta e nxierrun prej pasqyrimit të poemit, nji luftë e pamêshme, lidhet hijshem me jetën t' onë të kalueme, Shenjat e panumërta, qi shtrîhen andej e këndej, të

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

parashtrojnë të njajtët elementa sí ata të kangës së malevet. Burrní, besë e nderë lidhin çdo lëvizje shpirtnore. Fytyrat heroike t' Oso Kukës me shokë, qi për nen dridhjen e tokës bâhet flijë ndere, janë nji projekcjon rrembyes i Mujit e i Halilit para Kullavet të Behurit.

Vetë karakteri i ndêjshëm i këshillit i dhanun prej Marash Ucit barivet del si shperthim i fjalës së matun e i mendimit të prém të Zuke Bajraktarit; ndersa i njajti lartsim i besës e i burrnís u përveshet, si shênjë dallue-se, si Mujit ashtu edhe Ali Pashës së Gucís.

Trolli i trashiguem,votra e vorret e të parvet janë shkëndija kallse në çdo lëvizje. Ndera e fisit e doket rregulluese u ngarkojn fatosavet të dý epikave barrë fort të randa. ndersa kryenaltsija e gjakut bujár u largon çdo lodhje: me gjoks të çelikët u del perbáll rasavet si burri i rapsodit, si kreshniku i Fishtës,

Shi në ketë mënyrë, per nen strehen e mjerë të familjes, trajtohen dalë-kadalë me nji pergjasim zêmergiansije burrnore e trimnlje, mprojse të nderës së vet e të familjes, vashat shqyptare si te Gjergj Elez Alija, si te Ajkuna.

Gjith këtij brumi të bindshem Fishta ved dijti t' i perveshë petkun e madhnueshem t' origjinalitetit: "Lahuta" del porsi nji tip ideal, kû, rasë mbas rase, do t' u pasqyrojshin fatosat rapsodë. Me fuqí të hartit i kethen jetës morale shpirtnore të popullit të vet dhanti njaq të mdhaja sa ka trashigue prej tij; me zotsí të veten e shtýn kah nji perparim, rreth të cillit do t' ishin shkrî pa dobí sa brêzní. I paraqet kombit të vet të gjallë e të kerthnesët, të rendueme në nji mënyrë të pelqyeshme në njisín e idés së vet, fisnikín e bujarín kombtare, e kombi me tê fiton njoftimin e ndergjegjen e kenës së vet, ndiesín e bashkimit e të forcës e se deri kû mund të kapet në kohen e ardhshme.

Paraqitja e zhvillueme në nji mënyrë të plotë të terhiekë vrejtjen e njijheri të hiedhë në nji jetë fare të ré.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

N' atë kuader të gjáll, kû gjithshkahja pershkohet pa mëshrierë nen të ramet dermuese të luftës e të grindjevet, merr nji frymë të kandshme e shpirtzohet nen fuqín e bashkimit, Sulmet bâhen më nji, të nenshtrueme njij shkaku të vetem drejtues, e janë perherë rrjedhim i shkasevet me randsí temelore.

Ky organizim i bindshem sboqnuer, bashkue me nji flijim, qi ushtrohej i panjoftun, e largoju pak vrashtsín e luftës, tue lëshue rreze shkelqyese e ringjallëse në jeten e Shqyptarit. Mund të jét qi gjith ajo dritë, qi dikohet prej gershetimit të faktevet, vjen e forcohet prej territ verbues të deriatëhershem, si na e pershkruen kjartë Orfeu i Malevet nder hymna të vet. Këtu del në shesh karakteri fisnik i pleqnís e i veprimit të matun nder fatosa të "Lahutës" :

Perse i forti kurr nuk ngutet
Prej burrnis e jo prej tutet

Qe sa madhnueshem rasa e rrethana provuese të perditshme vînë e u nenshtrohen, në çfaqjen mendore, parimevet e pikëpamjevet drejtuese t' arsyeshme. Në personen e kreshnikut të rí naltohet natyra, kah del prej atij perbindshi individualist, qi burrit të hershem rapsodik i perpîn të shumen e herës edhe shêjet dalluese mâ bujare.

Mâ e fortë e e gjallë paraqitet fantazija e Fishtës në çfaqjen e logut të kuvendit, kû nen shtŷmjen e Zanavet, rreth lisavet mijëvjeçarë permblidhen ahtet e padame të sa kavaljeteve, tue perbâ këshû fuqín. To se la gjâ mangut zotsija e të parvet t' onë nder falangat e mproitjes e të burrnís e të nderës; sigurisht qi jo: perse gjoksi i se të cillit ishte i mjeftueshem. Çdo kreshnik në tansín e vetivet mâ të zgjedhuna krijote nji muranë të patrandshme. Të gjith njij mendimi e të njëtë kah krahi, s' i lanë shteg ligshtís n' asnji rasë,

Por e vertetë, në tjetren anë, se hovi i turrshem, qi perftohet nder rrethana të tilla, fatosit rapsodist i lên

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

shpeshherë nji dangë të padishrueshme. S'dán aq hijshem shena e degames së Mujit me Halilin në nji kohë, kur vetem forca e tyne e bashueme ishte e zoja t'u bâte báll anmiqvet. Si rrjedhim i kësaj marrije kreshnikore âsht të xanunt e papritun të tyne prej shkjevet, msa ishin fjetë brî gurrave. Kështu ndodhë edhe me sjelljen e Disdar Osman Agës, qi, neper nji shfrim egoizmit, don të dahet prej Mujos:

Pa ndigjoni more shokë kreshnikë!
Se trimnit na sbashkut i kem' bâ.
T' gjitha lavdet Muji po na i merr:
Sot po dahemi Gjeto Basho Mujit!
Çeta e plakut tjeter s' duhet gjâ!

Don vû oroe veç se i lên lirî njij zhvillimi të natyrshem per parim, tue i lanë shteg njij ngadhnjimi të mâvonshem; e, heret a vonë, kreshnikët, ja pse marrë vesht njani me tjetrin, ja pse të qortuem prej Orësh e Zanash, qi prej idhnimit u merrshin anen, bashkohen me besë, per mos me u dá mâ çartë kurr 'i herë.

Por Fishta, tue kuptue mirë randsín, qi ka bashkimi edhe si plotsim në mungesen e fuqivet, desht t'u vête brêznivet mâ të lashta bashkimin porsi vetí të trashigueme, megjithse jo aq të spikatun, me të cillen të parët t'onë perballuen çdo rasë e peripetí.

I ndezun prej ketij koncepti, subjekti i epos së Fishtës paraqitet mâ fisnik. Burrnlja mërrin në kulm. E, megjithse zhvillimi i veprimit të tyne ka per ambjent shkrepat e vendet e vetmueme, burrat gjithnji marrin nji fuqí krejt të posaçme, qi nuk shihet nder shena të çiklit tjeter poetik. Luftat e pergjakshme e të thekshme janë të shpeshta, e banorët e malevet Poeti s'i kursen as nder flakë të barotit. Por, në fund, futa peshtiellë çetat anmike, msa Shqyptari ngritet fatos, tue u kunorue, neper shprehje të fuqishme të Poetit, prej Zanavet mprojse:

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Aman, falë i kjoshim Zotit
Kur ka dhanun zjarm barotit,
Se ç' âsht hiedhë kulla perpjetë.
Se edhe lqêni ç' ka ushtue,
N' kalá t' Shkodres tue gjimue!»

Këtu del në shesh, se sa fuqí kanë endè cillsít e trashigueme në jetën e Shqyptarit.

Nji dekë e tillë nuk âsht e patemel. Në "Lahutë" na s' vêjm oroe kurrnji kob e mujtje të turpshme. Ndodhë qi lufta të siellet, mjerisht, per të shue mënín e anmikut, por në ketë rasë aq lehtesohet hija e dekës, nen fuqín e fjalës së Poetit, sa e bâjn deken si me lé:

O ata t' lumët, qi dhane jeten!
O ata t' lumët, qi shkrîne veten,
Qi per mbret e vend të t' parvet,
Qi per erz e nderë t' Shqyptarvet
Derdhen gjakun tue luftue,
Porsi t' parët u pa'n punue!
Lehtë u kjoftë mbi vorr ledina,
Butë u kjoshin moti e stina,
Aklli, bora e serotina,
E, dér t' kndoje n' mal ndo' i Zanë,
E, dér t' két n' dét ujë e ranë,
Dér sa t' shndrisin diell e hanë,
Ata kurr mos u harrojshin,
N' kangë e n' valle por u kndojshin!

E u rrin porsi mproje perbáll acarimit të sa kohve, qi do të kalojn permbi ta. Në ketë mënyrë meer fuqí edhe aj koncept e parim i lartë, qi perveshë çdo gjest:

Mâ mirë dekë me u kalbë nen dhé,
Se per t' gjallë me ndêjë nen Shkjé.

Hijshem na paraqitet në Fishten, ndoshta e papritun, fytyra e grues shqyptare, e cila, e personifikueme në Tringen e n' Eufrozinen, din me trajtue në vedi tipin e njij burrneshe, të njij punetorje, të njij qi din me mprojtë në çdo mënyrë nderen e vet vehtjake e familjare. Perbrî currilave të krojevet, ashtu gjatë fushavet të blerueme kah merr marapa bagtín, si edhe mbrenda familjes, per rreth votres, i vetmi mendim, qi e perciellë, âsht

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

ndera e vet e e familjes, aq sa me e shëndrrue në nji heroinë të vertetë; i lëshojn rrugë dekës, mbas provës së forcës, mâ parë se me cenue cillsít bujare.

* * *

Po, pernjimend, Fishta me veper të vet perpoq skâjet e jetës s' onë; zhduki, tue qitë në shesh shka kje trashigim i rracës s' onë gjatë ravëvet të pershkueme, humneren e pafund, qi çilen 400 e mâ vjetë tiranísh së hueja.

Do të thohet se edhe rapsodít e ruejten atë randsín dalluese të veten. Geni i malit i ndêj besnik zhvillimit të jetës së vet, sido qi u paraqit. Në rreshtimin e híjshem e nder paezagjet e hapta të kangvet kreshnike rapsodi âsht pernjimend gurrë e vertetë historije, tue lanë jashtë veç rendimin e kohvet. Në tê permbahet thalbi i psihes kombtare, shtrîhet e gjanë distorija e ngadhnjyesavet. Perpara vargut rapsodik, qi lidhë mbarë argumentin, njeri jet vertè i trandun. Njef rasen e ndien vleren e prandej aq madhnueshem e thekshem e paraqet me trí fjalë rrethanen:

Trim mbi trima aj Gjergj Elez Alija!
Tash nandë vjetë, nandë varra në shtat i ka...
Sa herë frymë ata qi po marrin,
Dushkt e mallit prej vedit po e ngrehin;
Sa herë frymë ata qi po qesín,
Të tanë barin e rudinës po e thajn.

Nuk mungojn as në "Lahutë" shprehje të tilla, por më duket se s' e kanë atë forcë; perse në kangë popullore âsht herou, qi bulon vedit. Gjithkund rapsodi parashtron pernjimend nji palc jete, qi né soi vec se na bân pershtypje në gjith ata elementa të ndryshem, qi e rrethojn kreshnikun e janë komponenta të luqishem në jeten e tij.

Kanga e malevet, tue kênë nji veper realiteti, nuk mujt ndoshta, tue mos dashtë me i'u shmangë së vertetës, t' a zdeshë fantazín prej ligshtivet, si bâni Fishta në paraqitjen e fisit të Shqyptarit, tue lidhë boten fisnike

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

të mbrendshme me të jashtmen aq bukur, sa me të bindë pernjimend. Në ketë mënyrë të bâjn pershtypje edhe ndiesít, qi shperthejn prej atyne karaktereve të spikatuna.

Në fjalen e gjallë të rapsodit grueja tash të duket si nji Niobe, qi, e bâme gúr prej dhimbe rreth flijes së dekës, s' derdhë lotë mâ; tash kapet n' epopén e ndiesivet të dhimbës, sa me bindë natyren fatose. Sadoqi Tringa u shembullue në vashen e malcís perkah forca e ndera, gjithnji jet nji tip i zbét kundrejt Omerit të rí.

Veçse do të pohojm pa dyshim edhe, se, megjithqi këto dý epika i lânë vend shoqishoqes perkah bukurija, Fishta, si drejtues e zhvillues i poezís popullore, me pershkim menduer i ka grabitë vargut t' epos trajten e furishme e gjallsín; msa me origjinalitetin e "Lahutës" e me elementin pastrues të mbarë veprës poetike të Fishtës kanga e rapsodit lartsohet, per me paraqitë të dyja sbashkut trashigimin e paprekshem, visarin mâ të çmueshmin e të parvet t' onë: shpirtit bujár të Kombit shqyptár!...

Fr. Konrad Gjolaj O.F.M.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

AT FISHTA NË DRAMATIKË

Shpirt poljedrik pat Gjergj Fishta. Mendja e tij zbuloi në botën e Artit segretin e fuqís epike, të thimthit satirik, të bukurìs lirike dhe të nji proze shembullore, jo vetem; penda e Fishtes përfshini edhe atë gjinì letrare që ka emnin dramatikë.

Kur flasim mbi "dramatikën shqipe" ndoshta për instinkt a kureshtì na epet ta hjedhim shikimin jashta kufijve të sferës sanë letrare për të krahasuem me nji herë prodhimet e dramaturgëve shqiptarë me kryeveprat teatrore të hueja. Ndoshta âsht e tepërme të theksosojmë se ndër veprat dramatike që pasunojnë letersin tanë mëkot përpiqemi të gjurmojmë me synin e nji kritiku pedant dhe t'anshëm po atë "fuqi e art" që zotnojnë kryeprat dramatike të zhenive ma të mëdhaj europjan, pse, së fundi, nuk asht thanun ·që çdo komb do të két me doemos Euripidat a Shakespeare-at, Racine-at a Schiller-at etj. Të ndryshme janë cilsít që karakterizojnë fise dhe popuj, prandej të ndryeshme do të jenë edhe prodhimet letrare ase artistike të tyne të shfaquna nga ata talenta të rrallë të cilët i quejmë poetën o përgjithësisht shkrimtarë.

Shkelqimin dramatik që gëzoi Greqija, sidomos përsà i perket tragjedís, Roma nuk e pat; por me këte s'do të thotë se letratyra latine qëndron në nji shkallë ma t'ulët; zheniu latin atë mungesë, në daçim me e quejtun kështu, e plotsoi me kryevepra gjinije së tjatër. Tue u

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

kufizuem mbrenda botës sanë letrare, na vrejmë se krahas me vepra të tjera gjinden edhe pjesë dramatike vlera e të cilavet, të paktën për ne shqiptarët, qëndron mjaft nalt; ato pjesë nuk e humbin denjësin e tyne edhe në qoftë se duem t'i krahasojmë me kryeveprat teatrore të hueja. Dramaturgu shqiptár prodhoi deri mbë sod atë që mundi të prodhojë; me aq do të mbetemi të kënaqun.

Në rast se mund të flitet prá për nji dramatikë origjinale shqipe, pa dyshim Fishta, edhe në këte lamë artistike, do të rradhitet ndër të parët.

At Fishta hyn ndër shkrimtarët e Rilindjes, prandaj edhe pjesët dramatike të tija kanë, në përgjithësí për qellim kryesuer, përparimin e fisit shqiptar, zgjimin e ndiesís kombtare, dashunín për lirí, përhapjen e kulturës, lartësimin e virtyteve dhe të fés etj. Veprat teatrore origjinale që na la poeti i ynë janë: Juda Makabe (tragjedí), Ifigenija n'Aullì (tragjedí), Shqyptari i gjytetnuem dhe Shqyptarja e gjytetnueme (melodrame), Jerina ase Mbretnesha e lulevet (poemi melodramatik) Françesku i Asizit dhe Luigj Gonzaga (melodrame në tri akte), Barít e Betlemit (melodram), Uliksi (pjesë e vogel teatrore), pjesë të përshtatuna mbas Molière (në prozë) janë dy komedit: "I ligu për mend dhe Dredhít e Patukut", si vepra të përkthyeme kemi: Shkolla e muzikës (operetë), Nji darkë, në konvikt (operetë, Triumfi i virtyteve mbi vese (melodram).

Vetë titujt na rrëfejnë se Gjergj Fishta zgjodhi pjesën dramatike subjekte fare të ndryshme. Çekem ma të parën "Judën Makabé" pse pa dyshim kjo asht ajo vepër e zjarrtë e cila, siç e pohojnë të gjithë, ngritet mbi të tjerat për shum veti të veçanta që përmban si nga mbrendija ashtu edhe nga trajta. Kuptimi alegorik i kësaj tragjedije për né shqiptarët âsht randësi-plotë. Në te shberthejnë vrullshëm ndjenjat e lirís, në te gjêjmë karakteret

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

mâ të kundertat në mjes të tyne: atdhetarin e pastër që flijohet për btdhé n' antitezë me fytyrën e flligët të trathtarit.

Me këtê vepër Fishta tregohet poet i ndiesís kombtare si Schiller, urrejtës e mallkues i zgjedhes tiranike si Alfieri. "Juda Makabè" Jsht veper organike, e thurun mjeshtrisht; zhvillimi i saj âsht i shpejtë, aty këtu i turrshëm e i pà stolí retorike pse kjo vepër frymën e ka burrnore, janë tri akte që mund të quhen trí të rrahuna zemre. "Juda Makabe" âsht nji ndër ato pjesë teatrore që përpihen në lexim, që të shtangojnë në shfaqje; të ngjethin shpirtin për qellimin e lárt që përmbajnë, për madhni e fisnikrí argumenti, për frymën enthyzjaste e mallngjyese, për fuqí fjale e stili e për art.

Skenat që ndjekin nji mbas nji në këtê melodram tragjik janë të fuqizueme prej nji gjallnije së rrallë, prej nji frymzimi të njimendtë, aty na paraqiten dukje të thekëshme e përmalluese sikur ajo në të cilën Abner' i vogël i përshkruen Priftit, të vjetër nga mosha, epizodin titanik te Makabeut që lufton dëshprueshëm kundra anmiqve të pafarë. Áty e gjejmë kulminacjonin dramatik të kësaj vepre. Poeti ka dijtë të krijojë në këtê pjesë dramatike të flakët nji moment shum terhjekës, moment deciziv, që ka në dore fijën e jetës së lumtun të nji populli të lìr; poeti i ynë ka dijtë të sintetizojë populliu e pafaj në dy fytyra që për moshë sajojnë ma të bukurin kontrast por që mund të thomi se në fuqi perkojnë bukur mirë, Prifti plak, por energjik, Abner' i njomë, por i zjarrtë. N' anën tjeter Fishta dijti të konkretizojë në vehtjen e Makabeut fuqin morale e fizike të nji kombi të tanë. Piskama e thekëshme e Abnerit të vogël, i cili shberthen në nji "Abi" të tmerrshëm, kur shef Juanin e Makabejvet kah rrëzohet, mund të quhet gjama dhe nama e nji populli që fshân nën ankthin e zgjedhës së huej, në kundri-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

min e nji shprese së humbun, në soditjen e përfriguesh-me të nji dielli që ndoshta prendon nji herë e gjithmonë.

"Ifigenija n' Aulli". Subjektin e kësaj tragjedije e pavdeksoi mâ i pari Euripidi, por u gjeten edhe zhení poetikë të mavonshëm si Racine etj., të citët u tronditën para atij argumenti aq fisnik, para atij vetmohimi shembulluer të nji vashe helene, e prandej plot enthuzjazem e frymzim e rroken pendën gati sikur të dojshim me shprehë dishka ma tepër, dishka mâ të ré per atë flijim të shenjtë. Edhe Gjergj Fishta dëshiroi ta madhënojë ketë pasqyrë vajznije në gjuhen tanë, deshi të rradhisi krahas me Tringën dhe Eufrozinen e Lahutës, në vallën e heroizmit, edhe bijën trimneshë t' Agamemnonit. Ndonse auktori ketë melodram ia mveshi vetem pjeses femnore, prap se prap zhvillimi i atij epizodi tronditës aty doli i bukur e terhjekës, i fuqishëm. Shum e thekëshme dhe verte dramatike paraqitet skena në të cilën hiroshnja Ifígeni, në shkelqimin e pafajnís së vet, tue dijtun mirëfilli se çdo ta gjêjë, i drejtohet së largu babës së ngrijtë...

A mos ka kênë thue faj qi nder fmij t' tu
ma e para kam kênë vetë,
qi tatë t' kam thirrë e n' parzme tande pshtetë,
me dorë ma e para ftyren t' kam lmue?

e plot dëshprim i lëshon bé e rrufé.

Ah ! more tatë, pàsh Perendit e Olympit...
Mos m' mbyt, po t' lutem !...

Por kur vashën e njoftojnë se âsht Atdheu që e kyp për flije, syni i sajë vezullon në ma të madhen haré, atë herë e perbuzë morden:

Oj nanë, mos kjaj ! Po shkoj me u pré pr' Atdhé!
Nuh jam tue dekë por s' kyti jam tue lé.

Edhe sikur mos të gjejshim vetí të tjera në këtê melodram, të pakten do të mjaftonte citmi dhe ndryshmenija metrike të cilat u apin gjallní të plotë djalogeve; hendekasilabët e thurun aq mjeshtrisht e hijshëm me shtatë-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

rrokësha sá rrjedhin natyrisht ndër buzët e Ifigenís ase të Klytemnestrës, t' Olympjes a të Kloris; aty qëndron aftësija e vertetë e auktorit. Me gjith ate po ta shqyrtojmë mírë këte melodram tragjik do të vrejmë se Fishta n'epizodin e Ifigenís të paraqitun në skenë ka krijuem dishka të re, dishka me frymë shqiptare, e me gjithse poeti i ynë, në thurjen e kësaj vepre, heci mbi gjurmat e dramaturgëve te mëdhaj, aty e la nji mbresë të personalitetit të vet, mbresë e cila nuk do të shtypet kurr e kurr; ai i dha kësaj pjese teatrore nji tingëll që jehon fare bukur për veshin e shqiptarit, tingëll Lahute.

"Shqyptari i gjytetnuem" dhe "Shqyptarja e gjytetnueme" janë dy pjesë meledramatike të përpilueme dhe të shfaquna në rast përvjetorësh të themelimit Shkollës Françeskane Stigmatine në Shkodrë. Ndër këto dy vepra gjêjmë nji shtjellim të bukur djalogësh të gershetueme mâ së miri me kangë e valle, àsht fryma lirike ajo qi zotnon aty mâ tepër. Melodrami i parë ka për qellim kryesuer të na rrëfejë se ç' dobí të madhe dhe ç' dëshír përparimi, siell në nji popull ende të pazhvilluem shkolla, e sidomos ma e para shkollë sikur ajo e Françeskanëvet ne Shkodër. Në të dytin melodram poeti shtjellon nji epizod të bukur mbrenda nji bote mitologjike, me natyrë po thuej fjesht shqiptare dhe në mjes të vallevë t' Orëve e të Zanave lartëson vepren edukuese dhe fisnike të Motravet Stigmatine që pregatisin nanat e së nesërmes. Flaka e atdhedashunís e ngrohë sa s' ka këtê melodram i cili shkelqen plot fantazí e lirizëm. Me poemathin melodramatik "Jerina ase Mbretnesha e Iuleve" At Fishta paraqitet në dramatiken e letersís sanë me nji vepër mund të thuhet su âsht "sui generis". Sic e pohon auktori vetë kjo pjesë âsht njifarë polemike kundra atyne të cilët duen ta qesin shqiptarin të pa-aftë për të kënduem gruen në mënyrë të pastër. E poeti vetë përgjigjet në parathanje: "Shqiptari, ma fort se dashtnìn, këndon hijeshín e grues: shka

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

edhe perkon mâ së miri me temperament të nji populli fiinik" e këte të vertetë e dishmon At Fishta nepër vallen e Luleve që këndojnë në praní të Jerinës:

Paska shtatin si sëlvie..,
paska ballin hajmalie ;
paska synin rreze diellit:
paska gojen lule prillit:..
paska ftyren drandofillit
paska doren gjeth prej lilit
paska zânin zâ bylbylit...

Kështu din të këndojë zemra e shqiptarít, na thotë At Gjergji. Poemthi melodramatik "Jerina" mund të quhet në përgjithësi nji hymën i madhnueshëm mbi "Bukurin", aty ke për gjetun poezí dhe freskí natyre, harmonì dhe ndryshmenì ritmi, limontí ndër shprehje; aty ke per të gjetë gjithshka fantazija popullore dhe mjeshtrija e poetit kanë krijuem për lavderimín e hijeshìs vajznore.

"Françesku i Asizit" dhe "Luigj Gonzaga" janë dy pjesë dramatike me të cilat poeti don të madhnojë virtytet mâ të larta të konkretizueme në dy fytyra askaptike, në dy natyrë të shenjta. Në veprën e parë spikatë kontrasti në mjes koprracís dhe zemergjanís; natyra e shternguet e Bernardonit âsht pikzuem me ngjyra të gjalla; aty gjêjmë karakterin e vertetë të horrjatit. N' antitezë me ketë njerì zemerngushtë dallohet tipi mâ shembulluer i shpirtit bujár, i vetmohuesit që âsht vetë Françesku. Gjithashtu thomi edhe për veprën "Luigj Gonzaga„: Qëndrimi burrnuer i këtij djaloshi të virtytshëm arrin të përkuli e të zbusi temperamentin e idhun të babës, i cili djalin e vet don ta shofi në fronin e shtëpís së Gonzagajve. Por në fund mbi madhnìn dukale triumfon përvujtnija, e Luigji terhiqet fare nga shkelqimi shekullluer. Vepra me ngjyrë religjoze "Barít e Betlemit" përmbledhë nji epizod të mallëngjyeshëm që zhvillohet naten e Krishtlindjes. Aty del në shesh thjeshtësija e jetës fshatare, jeta e lumtun e barivet; rrojtja e tyne në qetsí e në harmoní përkon bukur mirë me jehun qielluer t' asaj nate: pax hominibus!

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

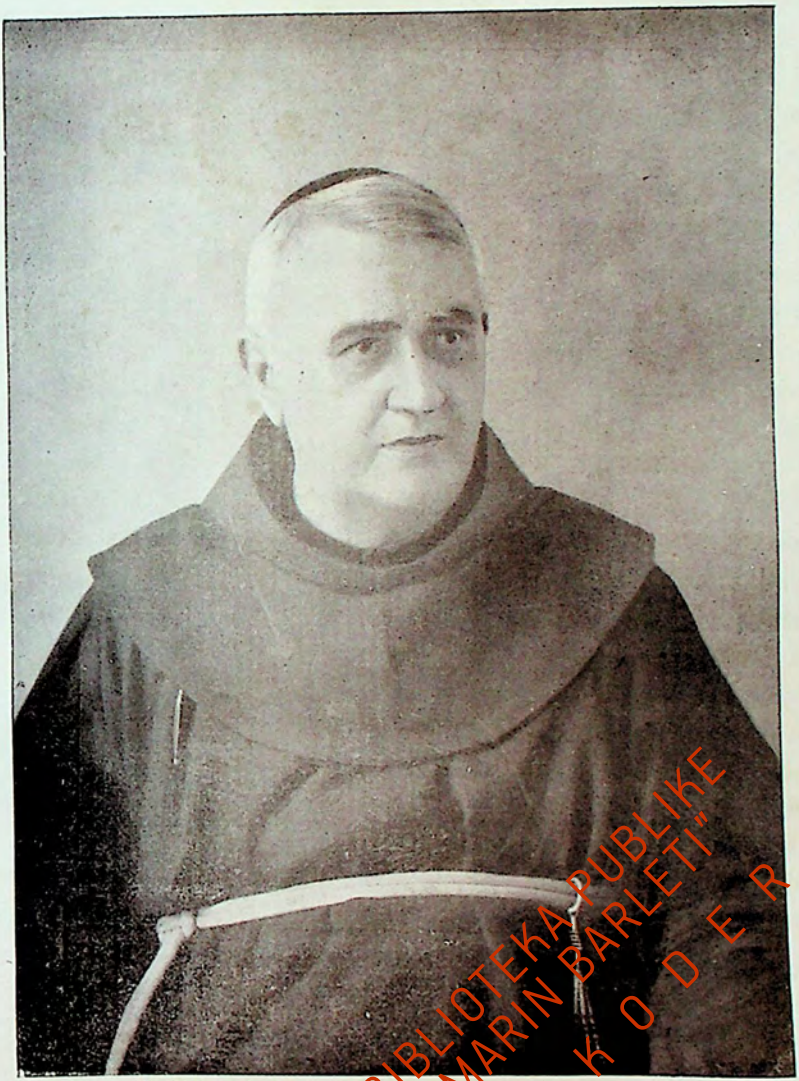
Në veperzën dramatike „Odisea" poeti ka përfshim në kater persona epizodin e këthimit t'Uliksit n'Itakë. Edhe këtu zhvillimi i ngjarjes âsht i shpejtë; pyetjet dhe pergjigjet e shpeshta e bajnë këtê pjesë teatrore shum të lëvizëshme, mjaft të gjallë; as fuqija dramatike nuk mungon. Frymë origjinale kanë edhe dy komedít e pershtatuna mbas Moliere „I ligu për mend" dhe „Dredhít e Patukut". At Fishta tue u ndêjun mjaft besnik, në të thurun, veprave t'auktorit freng, ka dijtë t'i mveshi ato dy pjesë gaztore me nji natyrsì fjesht shqipe; jeten shoqnore e sidomos familjare të Shkodrës ndër kohët e ma parshme e pikzon me aftësí të rráll. Aty paraqitet jeta reale e perditëshme me të gjitha ngatrresat, dredhít e hypokrizít që përdorë bota. Frazeologjija e pasun dhe plot krypë, në të cilën At Fishta tregohet mjeshtër i vertetë e i pashoq, u ep gjallní e humor djalogeve dhe skenave. Tipat e ndryshëm janë vertè të nxjerrun nga jeta dhe sajojnë në mes të tyne kontraste të pikatuna të cilat shkaktojnë ilaritet dhe e mbajnë lexuesin ase spektatorin në nji gaz shpirtnuer të vazhdueshëm.

Këto janë, përmbledhtas, veprat teatrore të Fishtes që pasunojnë shum dramatikën origjinale shqipe.

Persa i përket teknikës s'artit dramatik At Gjergji, ndër pjesë tragjike dhe melodrame, hecë mbi gjurmat e dramaturgëve grekë, skenat i thurë mjeshtrisht me valle të cilat ndahen ndër strofa, antistrofa dhe epodon. Në sajë të këtyne pjesëve të veçanta të cilat metrikën e kanë të ndryshme nga djalogët dhe intonacjonin mâ tepër lirik, çdo vepër teatrore del, vetvetiu, ma e gjallë dhe ma terhjekëse.

Gjergj Fishta në përpilimin e vepravet dramatike tregohet shum i matun përsa i përket struktures; din të preki vetem ndër pikat kryesore dhe mâ të randsishme të nji epizodi e ato i rradhitë ndër skena dhe i dramatizon nder djaloge; as nuk zgjatet tepër ndër djaloge a monologe

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

At Gjergj Fishta në 1939. — *Foto «Marubbi» (fig. 19)*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

At Fishta si mis pranë Konferencës së Paris.t bashkë Emz.t. Bumçin e Dh. Berattin. 1920. (Nr. 20)

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

të nji skene, e kur e shef se lypset nji farë proliksiteti ndër këso rastesh, atëherë ato bisedë të gjata i fuqizon me fraze ma të gjalla, me nji stil ma terhjekës, e kështu monotomija thyhet vetvetiu.

Vlera e pjesëve teatrore të Fishtës për kah ana e trajtës, qëndron krye-kreje në bukurin e gjuhës, në fuqín e stilit, në aftësín artistike; mjaft të mendojmë se asht kangatari i Lahutës që ende aq hieshëm vargje mbas vargjesh nder skena, asht mjeshtri i „Anzave" që nga nji herë i melmen epizodet me aq humorizëm e frymë gastore, asht melodija e „Mrízit të Zanave" që jehon edhe ndër djaloge e valle të veprave dramatike.

Në melodrame gjuha e Fishtes asht gjuhë e natyrshme, e rrjedhëshme, gjuhë magjike; me anën e saj poeti i ynë shpreh mjeshtrisht idet ma të thella, ndiesìt ma delikate.

Përjudhat që rrëshqasin me aq lehtësí nëpër masat e ndryshme të vjerrshave, i shofim të ndertueme mbas nji kriteri artistik; poeti ka dijtë të pajtojë ma së miri trajtat dhe frazet popullore me nji shije verte klasike; edhe ndër vepra dramatike të Fishtës gjejmë shpirtin e popullit të shkrím me ate të poetit.

Argumentet e ndyshme qi zgjodhi Fishta për melodramet e veta, përveç gjuhës së hieshme dhe shijes artistike, kanë në substancë edhe qellim vertë edukues; për ne do të mjaftonin dy shembuj të larte atdhetarizmi e vetmohimi, Makabeu e Ifigenija, për të na nxitun ta mprojmë e ta nderojmë atmen t'anë; për ne do të mjaftonte si udhëheqës drejt virtyteve ma fisnike ajo rreze e kulluet shejtnije që asht Françesku i Asizit, të cilin Dante e quen pa tjetër „diell".

Henrik Lacaj

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

A. GJERGJ FISHTA

NË LAMË THEATRARE

Kremtoheshin n'Athinë krye motmotit, në kohë të të vjelnave, kremtet dhionisjake per nderë të Bakut, e nder to nji valle burrash, veshë në giasim të Satirve, mjes tingllave e kcimeve, kndote lavdet e hymnat, e me mahina e shprehje therce knaqte vjeltarët e lodhun.

Tespi (lé n' Athinë, kah vjeti 436-490 p. Kr) ndermjet t' atyne kangve paraqiti maje nji qerres veprat e hyut Bak, e merrte per dhantí nji skjap.

Kshtû xûe fill thragedija e komedija.

Pak mâ vonë Friniku (athinas kah 510 p. Kr.) mendoj me tfaqë nder atà kremtime fakte historijet me randsí e të pikllueshme.

Eskili (lé n' Eleus n' Atikë kah vjeti 525 p. Kr.) tue shtî tjerë aktorë, krijoj dhjalogun e i dha zhvillim mâ të madh tfaqjes: shtini korin, qi do të perkote me ndiesí të dramit, ngrehî shenen, perdori ftyrat e stolín e veshës, paraqiii faktet mâ të madhnueshme të gojdhanës komtare e të kohës së tij, me qellim me rrite e permirsue dashtnín e vertytit asè të burrnès, bindjet ndaj hyunít, ndiesít aidhetare e me shue grindjet e mllefet vllaznore. Per kta aj u quejt tata i thragedís greke.

Theatri i latinve kje nji kopje e grekve.

Liv Androniku (lé në Tarant, kah vjeti 204 p. Kr.) shtini komedín e thragedín, perkthye asè kopjue prej grekve.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D R

Nevi e perdori komedín per me qeshë veset e patricve rromakë, por shi per ket shkajk kje burgosë e mergue.

Plauti (lé në Sarsinë, 227 p. Kr.) shkroj qindetridhetë komedina, të cillat e kanë burrimin prej grekve; por shkathsija e dhjalogut, piktura e gjáll e zakoneve rromake e dajnë në shêj e e bâjnë populluer.

Vijoj dramatika nder dý shtetet e hershme deri sá kta qindrueme në kamë, me gjithsè kje ndrydhë prej tridhetë tiranve të Greqís e sunduesve të Romës.

Duket se per disá qinda vjetsh nuk u bâne të tfaquna, perposë në 1304 në Firencë, si shkruen Gjon Villani e në 1466 kje argtue populli, thotë Machiavelli, në kohë të grindjeve politike.

Poliziano tfaqi në 1483 ke oborri i Mantovës vepren e vet *Orfeu*,percjellë prej kangve lyrike.

Edhè mandej muer të haptë me të zgjanuem të kulturës e të gjytetnimit n' Europë e njeti. Në lamë theatrare spikati n' Italí Metastasio nder melodrame; per komedí:

Nder Frances, Corneille — Racine e mi të gjith Molière (lé në 1620) — Picard etj.

Mder Italjaj, Goldoni, venedikas (lé në 1707) Gozzi — Capacelli — Sografi etj.

Nder Ingliz, Sherdan etj.

Nder Spanjol, Calderon (lé në 1600) — Lopez de Vega etj.

Per tragedi u dane në shêj.

Viktor Alfieri etj. Itajan; P. Corneille (dekë në 1684) *Omeri* i thragedís franceze; Shakespeare (d. në 1616) etj. ingliz; Shiller (d. në 1805) etj. tedeshk.

Per drame

Metastasio, italjan; Kotzebue e Göethe tedeshk; Delavigne, Scribe, etj. francez; Lopez de Vega etj. spanjol.

Sot katerdhetë vjet nuk besohej, mahej si utopi me pasë thanë se edhè Shqypnija do të qitte në lamë theatrare perfaqsuesin e vet tue e vûe krahas me letrarët mâ në zâ të ktij hartit të bukur.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Në 1907 ishte jo vetun koha e tyranís së Sulltan Abdyl Hamidit, i cilli mytte e burgoste per botime shqype e ftyra të Skanderbegut, por edhè ishte marre per shum zotní shqyptarë me folë shqyp, ket gjuhë maloke e të trashë, se mâ me tfaqë në gjuhë shqype ishte si punë e pandershme.

Por qe shofin se mlidhen rreth A. Gjergj Fishtes tubë atdhetarësh, nder të cilët Zefí i Simon Harapit, qí pat dekë per lirí t' Atdheut në 1912, e tfaqen per të paren herë, në Shkodrë e në Shqypní, dý farsa në gjuhë shqype në salonin theatruer të shkollës Fraçeskane.

Në 1909 u tfaq drami tre aktesh "Vllaznija" punue e drejtue prej A. Fishtes. Populli i Shkodrës, qi nder trí të tfaquna rrani me e pá, e shijoj edhè kuptoj se gjuha shqype po ishte e zoja me e zhvillue ket degë hartit, nji si çë do giuhë tjeter, vetun porsè deri at herë kishte pasë mungue guximtari, prîsi, i zoti i punës e ky kje A. Gjergj Fishta.

Veprat tjera theatrare, qi botoj gjatë ktyne vjetve, janë vertè klasike, pse subjektat e tyne janë të gjáll, msojnë e edukojnë, në daç në thragedí, si në komedí e dram, e giuha e ndiesít e tyne shprehen prej nji mendes së kthjelltë e thjeshtë e thjeshtë shqyptare. Prandej kto prej gjithkuej kuptohen e kerkend nuk merzisin, pse nder to ké gjuhë e stil, dy sende të ndryshme, por të nevojshme.

Dihet se gjùha perbâhet prej fjalve e frazeve, qi janë shêjet e idheve. Stili âsht të dámi e idheve, të venduemt e shêjeve, por do të jét pá ndrikime, i kthellë e do të terhjekun zêmren e shpirtin e atij qi ndigjon a lexon.

Fjalët e frazet janë njyret e pikturave, stili âsht njyrsija, pá të cillën vepra kishte per të dalë e zhigatun, si arkë nusesh.

Tesh zgjedhja e njyreve âsht nji múnd i mamendes, per çka At Fishta âsht mjaft i pajisun e i ushtruem

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

me perdorimin e njyrsís, qi mund t' a két vetun njí gen i lém, e janë shemujt e hieshem e të kandshem, pak ligjë, vrejtje shum e praktikë e padame.

Pasqyra e parë na del në Melodramin "Juda Makabé„ kû msohet si me u dashtë Mret e Atdhé e sá të rrezikshem janë trathtarët e nênen e komit, si per shemull:

I. — *E ambel âsht deka — per Atme e Fé*
Kurr êmni i fatosit — s' harrohet mbi dhé.
Per të drejta të kombit — qi shkrihet me rob.
Ma mirë âsht per nieri — nên dhé me u vajtue.
Se gjáll e me marre — n' robní me gjimue.
Nên thêmer të t' huejvet — me ndejun per kob.
II. — *Atdhé! — Kjo fjalë e marrë dikuj dikuj*
Krejt mendt ju bân mulli e trût permrenda
Kaq fort ia tundë me andrra e punë Lirijet,
Sá kryet nder kambë ia rrokullon si kungull ...
Por un ia kam mendt vedit:
Kryet t' êm peshon má randë se rrokull bcta!
III. — *O ju fise të Kananit,*
Ju qi rritët tradhtarë t' mallkue.
Shi as voës mos raftë mbi jue;
Ju m' u bâshi gur e krep!
Për të giatë bregut të Jordanit
Marë bylbylat u faroshin;
Kulshedrat atŷ u perftoshin
Kurr mos u perkundët fmî në djep.

Në komedí, si „*I ligu per mend*" e „*Dredhít e Patukut*" harti dramatik âsht i plotsuem, pse, nonsè pûnue mas Molière, ka dijt aq mjeshtrisht me u veshë jeten shpijake e thjesht shqyptare, gjith herë tue pasë per qellim të permirsuemt e dokeve, tue vûe në gaz punët e pagiashme: koprraci, dhandrri, ungji, nipi, sherbtori, djali, mjeku janë pikzue bukur e mas së vertetës. A. Fishta i a kalon Goldoni-t per gjallsí të dhjalogut, natyrsí të karakterit, stil populluer e sidomos per kah pastrija e gjuhës e e mndyrës së thanieve.

Mirë ká thanë A. Fulvio Cordignano S. J. n' „Epopea komtare e populllit shqyptár" mí ket Ndërë per Atdhé t'onë: „*Pak kush, kujtoj, në letratyrë të mbarë të botës*] a del A. FISHTES si poet satirik, i cilli me njí fuqí të çuditshme therë e prekë aty kú dhemb e djeg. Herë herë i shkelxen gazi në buzë, por me nji *humonizem* e me nji *ironí* aq të gjáll, sá qeshë e njeshë tue vûe në kamxhik rrymen e padrejtsís, të poshtersís e çë do vesit të mrapshtë e tue pershkue deri në strofull të tyne".

Por stili dramatik i A. Fishtes âsht edhè i âmel e i

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKODËR

butë. Vetun pupla e artë e tija mujt me zhvillue njomsín e ameltimin e giuhës s'onë nepermjet të veprave të çmueshme: *Shqyptari i qytetnuem*, *Shë Luigji*, *Shqyptarja e gjytetnueme* e *Ifigenija*.

Shqyptari i gjytetnuem kje çfaqë në 1911, kur shkolla Françeskane mushte plot pesëdhetë vjet e „Klubi i gjuhës shqype" i çoj dhantí per at rasë dy stema artistike; dramí *Shë Luigji*, kje tfaqë per treqindvjetuer Aloizjan në 1926; dy të mramet kjene tfaqë në shkollen e Stigmatine të Shkodrës, në 1929, në rasë të zhgjimit të 50 vjetorit të sajë, e kjene pelqye e duertrokitë prej popullit të Shkodrës, të viseve tjera të Shqypnís e auktoriteteve të mbrendshme e të Ministrinave të ndryshme, ardhë pastafat me ndîe Genin e Shqynís tue kndue në lamen e madhnueshme theatrare:

Edhe hana do t'a dije
Edhè dielli do të ket pá
Se për çark ksaj rrokullije
Si Shqypnija 'i vend nuk ka.

Mbi ato male e bjeshkë kreshnike
Djelmt skyferë po i bâte nana,
Armët e t'cilve, p'rherë besnike,
Po u permendshin n'fise të tana.

M'ato male — m'ato zalle
Orë e Zâna
njitun valle
Dora-dora
Bardh si bcra
Të këndojnë
Të lavdojnë
Fat e jetë Shqypnís t'i urojnë.

Zef M. Harapi.

(Xjerrë prej «Hylli i Dritës», 1931, Nr. 10, fq. 561).

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

LAHUTA E MALCIS

KANGË XII.

MARASH UCI

(Përkthim Gjermanisht)

In des Haselstrauches Schatten
hielten Mittagsruh drei Hirten;
Ziegen waren es und Schafe,
die sie sorgsam ueberwachten.
Einer stand in seines Lebens
Abend, doch die beiden andern
in der Jugend voller Bluete:
Marash Uci und des Cali
Soehne, frische, franke Burschen
wie die Voegel des Gebirges.
Marash, Uc Mehmetis Sprosse,
hatte kreuz und quer die Meere
einst befahren und gesehen
all dte ungezaehlten Lande,
die dem Zepter seines Herrschers
untertan, von Hotis Heimat
bis in jene fernen Zonen,
wo die Glutenkraft der Sonne
es vermochte, Brot zu backen.
Denn in seiner Jugend Jahren
tat er Dienste in des Sultans
Heer, wie in Albaniens Gauen
es seit alters Brauch und Sitte
war, mit waffenfrohen Armen
und mit feuervollem Herzen.
Wie an der geliebten Sippe
hing der starke, mutbelebte
Mann an seinen teuren Waffen,
Jatagan galt ihm wie Vater
und wie Mutter die Breshane,
wie Geschwister zwei Pistolen,
sichern Tod im Rohr, aus Stambul.

Wo man des erfahrungsreichen,
Stunden, bei des Stammes Rechtsspruch
oder, wenn es zur Verteilung
Beute gab aus Montenegro.
Wo man ihn znm Fuhrer hatte,
zeigte sich im hellsten Lichte
seine Reckenhaftigkeit.
Aber wie zur Zeit des Winters
auf den steilen Grat des Felsens,
legte auch auf seinen Scheitel
sachte sich der Schnee des Alters;
auch der Sehnen zaehe Spannkraft
wich allmaehlich aus den Gliedern.
Und so tauschte er die trauten
Waffen, die in seiner Jugend
Jahren einst des ritterlichen,
maennlichen Albanien Ehre
und der hoechste Stolz gewesen,
mit dem stillen Hirtenstabe,
eng vereint mit Cali Soehnen.

Oft erzaehlte Marash Uci
nun den jugendlichen Burschen
von verrauschten Tagen Hotis,
von den hehren Heldentaten,
die fuer Freiheit und fuer Treue,
fuer das Licht des heiligen Glaubens
die Albaner kuehn vollbrachten,
trotzig in des bleichen Todes,
Auge blickend, gleich als ginge
es zu einem neuen Leben.
Was in Wahrheit sich ereignet
und, wovon die Sage meldet,

BIBLIOTEKA KOMBËTARE "NAIM FRASHËRI"

wusste er so zu berichten;
viel des Grossen und Erhabnen:
von der schwarzen Wanderseele,
die im Haschen nach des Mondes
blanker Scheibe ihn verdunkelt,
und vom Kampfe der Drangonen
mit der koepfereichen Hydra.
Trefflich konnte er auch kunden
und getreulich der Drangonen
Zahl, die aus der Menschen Mitte
sind entstammt, von Rana e hjedhun
bis zur Ura e Vezirit.
Deshalb liebten ihn die Hirten,
handelten nach seinen Worten
wie in kriegerischen Dingen
so in friedlichen Belangen.

Aber was — der Himmel mag es
wissen — hat wohl heute Mashi
ueberkommen, dass er schweigsam
und verduestert vor sich hinblickt?
Fiel ein Raubtier in die Herde?
Blieb ihm unbestellt der Boden?
Traf des Missgeschickes Haerte
ihn, dass er kein Stueckchen Brotes
fuer den Gast im Hause hatte?
Schaden brachte seiner Herde
nicht der Wolf, denn Mashi laest sie
nie allein und unbehuetet;
sicher waere er des Wuergers
alsogleich gewahr geworden
und er haette ihn die Raublust
mit dem Tode bussen lassen.
Dass an seines Hauses Pforte
jemand, der zu fordern hatte,
pochte, ist nicht anzunehmen;
hundert Schafe stehn im Stalle
noch daheim bei seinem Sohne
wem wohl wurde er da goennen,
Mashis Glaeubiger zu heissen!
Auch bewirtet er die Gaeste
auf das reichste. Und die Ochsen,
gross und kraeftig wie die Bueffel,
dulden keinen brachen Acker.
Kurz, ich kann es nicht erfaren,
was ihm Truebes zugeflossen.
Zu den Hirten, den Genossen,
sprach er bloss die ernsten Worte:
«Horcht und merket, meine Soehne!
Etwas hat sich zugetragen,
irgendwo; es waere straeflich,
wuerde ich es unterlassen,
meine Schritte hinzulenken;
denn ein altes Sprichwort sagt es
und ich hab es selbst erfahren —:
Ist entwischt einmal der Vogel,
laest er schwer sich wieder fangen.
Welche Spanne ich verweile,
ist noch unbestimmt: acht Tage,
einen Mond — das steht bei Gott!
Aber wenn es in dem Ratschluss
des Allmaechtigen gelegen,
dass die laengst dahingeschwundne
schoene Zeit der Heldentaten
nicht mehr wiederkehren sollte,
moegt ihr einen Rat befolgen,
den als heiliges Vermaechtnis
ich euch Jungen hinterlasse:
Haltet Haus in allem, jedem
und verwachet eure Huerden:
nie und nimmer duerft ihr strecken
eure Wehr, solang ein Finger
noch vermag, den Hahn zu spannen;
nie entzweie Streit und Hader
euch und eure Kameraden;
denn in schweren Tagen heisst es
Bruder sein im Waffenhandwerk,
mit der hehren Pflicht im Busen,
gegenseitig sich zu stuetzen;
naht ein Fremdling eurem Hause,
gebt imh keine boesen Worte,
sondern gebt ihm reiche Labung,
wie es jederzeit die Sitte
in Albanien verlangte,
aber schenkt ihm keinen Glauben;
handelt nie — ihr musst es merken —
in des Herzens erster Wallung;
stoert nicht das Verloebnis;
steigt auch nie in truebes Wasser
und durchschreitet keines Flusses
Wogenschwall, wo eure Absicht
eine Furt euch nicht erleichtert;
haltet treu am Mannesworte
und verteidigt euren Schuetzling!»

Mashi sprach es und erhob sich,
warf die Gjurdi um die Schultern
— rasch bereit ist er zur Reise —

BIBLIOTEKA AKADEMIA E RUBLIKE "MIRAN HOXHO"

und ergriff den Schmuck der Waffen,
die nach Schonung nie begehrten
und auch Schonung niemals uebten;
denn in Mashis starken Faeusten
flammte auf der Stein Valonas
gleich dem Blitz, der in den Felsen
unter drochnendem Gedonner
grollend faehrt.

«Auf Wiedersehen!»
rief er zu den Sochnen Calis.
Die Breshane auf den Schultern,
stieg er auf dem schmalen Pfade,
der, von Buchen ueberschattet
sich am Bergeshange hinzog
talwärts. Ehe eine Stunde
noch verrann, war er in Star. —
Sagt, wohin begibt sich Mashi?
Jetzt auf engem Weg, in Rinnen
dann, vom Sturzbach eingegraben,
eilt er hin mit flinken Sohlen,
dass man ihm kaum zwanzig Lenze
füglich zugebilligt haette.
Gjenoviç war Mashis Endziel,
um Çun Mula aufzusuchen,
jenen Mann aus edlem Blute,
der die Blinden und Zerfetzten
nie von seiner Tuer gewiesen,
dessen Haus des Stammes Hoti
bestes, erstes war; vom Vater
erbte sich darin zum Sohne
immer fort die Fuehrerschaft.

Mittags, da vom hohen Himmel
heiss die Sonne niederbrannte,
kam bei Çunis prachterfuelltem
Schlosse oberhalb des Dorfes
Mashi an in Gjenoviç.

«Herzlichst freut es mich, bei vollsten
Wohlbefinden dich zu treffen,
Çuni i Mulës!» Marash rief es
an dem Tor des stolzen Baues.

«Sei willkommen, Marash Uci!»
gab den Gruss zurueck Çun Mula.
«Kunde mir, was dich bewogen,
von der Habe dich zu trennen,
deine Huette zu verlassen
und bei dieser Mittagshitze
herzueilen. Hat sich Boeses
zugetragen? Oder fuerchte
ich es nur, weil du mit rechter
Waffenruestung ausgestattet?»

«Bei den Hirten hat sich Uebles
nicht begeben und ereignet;
um das Bergland trag ich Sorge.
Gestern abends kam von Shkodra
ich zurueck. Bei einem treuen
Freunde bin ich dort gewesen,
der es mit uns wahrhaft ehrlich
meint; du kennst ihn schon von frueher.
Dieser nahm mir das Versprechen
ab durch Handschlag, ob der Quelle
der Besorgnis zu beraten
mit den Haeuptern Hotis, — laengstens
heute nachts bei unsrer Kirche.
Allen gib, die an der Spitze
Dieses Ortes stehen, Nachricht,
dass in Brigje sie erscheinen
auf dem Platze der Versammlung.
Ich muss vorher noch nach Hause,
um Verschiedenes zu ordnen.
Morgen aber heisst es wieder
wandern zu dem Freund nach Shkodra.
Gib ihm Gott ein langes Leben,
dass er Heil und Hilfe bringe
unserm lieben, armen Bergland.»

Mashi sprach es und ging weiter
in der Sonne Glutenstrahlen,
ohne seinen Gliedern Ruhe
zu vergoennen; denn er durfte
keinen Augenblick verlieren.

Und es sprach zu sich Çun Mula:
«Ewger Weltenlenker! Eines
ist von beiden uns beschieden:
sei es, mit des Herrschers Mannen
in die wilde Schlacht zu ziehen,
sei es, wider Montenegro
an des Schwertes Knauf zu fassen.
Was zu Nutz gereicht und Frommen,
möge der Allweise walten.
Hoti hat noch stets des Glückes
Gunst und hohe Huld erfahren.
Aber nun will ich den Häuptern
Kunde tun, sich einzufinden
an dem Orte der Versammlung
heute nachts; wir wollen prüfen
dort und wägen. Dann geschehe
nach des Schicksals Vorbestimmung».

Përkëthye prej E. H. Sommert
me ndihmën e Prof. Dr. Gj. Pekmezi

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

AT FISHTA NË POLEMIKË

«Une grande vie, c' est une pensée de la «jeunesse realisée por l' âge mûr.»

Auguste Comte

Poeti i madh i shqiptarësisë, lindur në një fshat shqiptar afër Shkodrës, që më 1898, në moshën 24 vjeçare, dha të kuptohet se brënda shpirtit të tij vlonte një ndjenjë e lartë, një trimëri që e kanë vetëm ata që lindin për luftë mendore e për atdhedashuri. At Fishta i *Albanisë* së Brukselit u çfaq q' atëherë i fuqishëm në styl, i ashpër në polemika, i dhëmshur për ata që vuajnë, shqiptar në shkrim, poet kombëtar për të nesërmen. Zakonisht shkrimtarët shqiptarë janë të shtrënguar nga nevoja që të studjojnë gjuhët e huaja, e pa dashur, këta bien nën influencën e tyre, kurse Pater Gjergji, që dinte e kish thelluar kaq gjuhë të huaja, mbeti prap se prap shqiptar në shkrimet e veta, Studjoi nat' e ditë prozën e poezinë e huaj, gojtarinë e dialektikën e huaj, mirëpo kur erdhi puna që të shkruante shqip e për të bërë „pasaver" djallëzitë e armikut, grindjet e Shqiptarvet e vogëlsitë t' ona, ay u ngrit si shqiponjë kundra tyre: të huajit i foli sipas gjuhës së Shqiptarit për t' i dëftuar këtij në këtë mënyrë personalitetin e kombit dhe jo një kornb majmun; i foli Shqiptarit anti-atdhetar e shkrimet e tija përvëlojnë, djegin mu në shpirt ambiciozët, kryelartët, grindavecët e vegjël e me shpirt bizantin. Djalton të hedhim një sy në të giitha botimet e tija, qofte edhe n' ato më me pak rëndësi e atje do të gjejmë polemistin e pa shok në shtypit shqiptar. E vërtetë se edhe Faiku godit, djeg e për-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SH.K.U.D.F.R.

vëlon mu në palcë; por Fishta flet më ashpër, më shqiptarisht. Penda e françeskanit është shum m' e pasur, artikulli i tij, broshura e tij është fjalor më vehte, lumë që të merr bran.

E për të vërtetuar këto, mjafton një sy në polemikat e shkruara në „Posta e Shqypnis" të fletorarit-letrar Fishtës kundra D. Rizov-it. Kush i këndoi polemikat e tij dhe i bëri zëmëra t' a lëshojë nga dora gazetën? Kohët kalojnë, fletët e botimevet vijn e zverdhen; por shpirti i artikullit, fuqija e Fishtës mbetet e gjallë dhe më e fuqishme se kurrë. Kush e këndoi artikullin e „Hyllit të Dritës" të 924-ës me titullin „Trazimet e Qershorit" e nuk ka parasysh qeverimin e «Shakaxhiut të Përparimit»? Ishte një kohë kur të gjithë né, nxënës ne gjymnazet, të lodhur nga *x* e nga *y*, nga mathematika për inxhinjera, nga desktiptivja për gjeometra e arkitektë, shkonim e si të ndrojtur kërkonim nga drejtori i bibliotekës artikullin gjithë flakë «Trazimet e Qershorit». Kokë-kokë kopjonim me frikë copa prej tij, e kur shkonim nëpër shtëpira mblidheshim rreth mangallit me pak qymyr, bisedonim për rreth pendes së auktorit të Lahutës, adhuronim stylin e tij e kënaqeshim se kishim një poet. jo të ngrirë e të plevitosur, poet të rekomanduar nga nonjë fletorar-peblivan, por një poet me shpirt polemisti, një frat, shqiptar në shpirt.

Mjafton kjo copë në «Hyllin e Dritës», mjafton ky artikull i Fishtës-deputet e nën-kryetar parlamenti n' atë kohë, mjafton ky përshkrim kryevepër që të na japi fotografinë e regjimit të kaluar, të shkuarën e atyre që na qeverisnin, edukimin e tyre, ndjenjat e tyre. Shqipërinë si regjim, qeveritarët e djeshmë si njerës e si zyrtarë të lartë, nuk mund t' i marri te gjallë as fotografi m' i mirë, sepse ky mund të na japë një kopje të shplarë të veshjes së qeveritarit aziatik, por nuk mund të na japi kurrë fytyrën e maqinës shtetënore shqiptare t' asaj kohe e t' atyre njerëzve. Fotografi artisti quhej Pater Gjergj Fishta. Ay mjeshtrinë e kishte me vehte: kishte lerë bashkë me të, nuk e mësoi nga njeri, sepse të shkruarit e së vërtetës e mprojtja e atdheut në përpëlitje e sipër e lufta kundra errësirës nuk jipet nga tjetri, është një dhuratë

BIBLIOTEKA PUBLIKE
MARIN BARLETI
SHKODËR

«inée», që lind bashkë me njerinë e madh me kurrizin e çelniktë.

E për ata që duan të njohin pendën e Fishtës-vullkan e jo fjalët e mija të thata, po u jap këtu një copë, kur ay përshkruan hollë-hollë çerdhen e vogëlsive te klikave t' atëherëshme:

«U shpërda pra parlamenti, dhe ish-parlamentarët e Shqypnis kthyen ndër «kafe» e «mejhane» të gjyteteve e të fshateve të veta, ku me nji herë filluen veprimin e vet: kafe, llafe, mastikë, tavull, bigjoz. — jo, un jam nacionalist; ata «tradhëtorë» të poshtër, të shitur, maskerenj; un kam pshtue Shqipnin diten ma të ligen; un e mbys «opoziten, Ahmet «Zog» e s' ka! kam bërë Hukukun në Stambollë; kam Malcin në dorë; kam Zadrimen me vedi; i a kam ba e kthye «opozitës»...»

Ndërsa Sokrati i madh thotë me këmbëngulje: «Njih vet-vehten», deputetit të atëhershëm as tër s'ja bën veshi për këto prèdikime; ay, mënçurisë së mësonjësit të Platonit, i përgjigjet me një: «Un jam nacjonalist, un jam kështu, un jam ashtu», Urtësija popullore shqiptare thot: Mos u mburr vetë, lé të të mburrin të tjerët, kurse kandidati - deputet çiret e pritet duke thënë posht' e lart: Un kam pshtue Shqipnin ditën ma të ligen» e plot të tjera, kurse La Rochefoucauld predikon pa u ngjërur: «Pak njerës janë aq të mënçur sa që të parapëlqejnë kritikën, e cila do t' u bëjë dobi, në vënd të lavdërimeve që i trathëtojnë», Mirëpo kujt i thua; ata që donin të dilnin deputetë s' donin të dinin nga këto punë e prandaj Pater Gjergji u bie kohës me mjeshtëri e me fuqi.

E të gjith atyre që dyan një pasqyrë të zezë dhjeve, të lodrave prapa skenës, po u japim një copëze tjetër që do t' i kënaqi:

«Ahmet Zogu lëshoi zagart e lektoral të vett me kater qoshet e Shqypnis. T' u lshuen bre bir s' ame, prefekta e nenprefekta, t' u shpervolen kryetarë bashkijash, krahinarë, sekretarë, e t' u zgjegen kopista e arkivista...»

E kur vjen puna për të polemizuar me prapanikët feodalë, ay shkruan e thotë me hijeshi, por me dhëmbje shpirti:

...«Ky asht nji analfabet për gjysë idiotë, demel, shum herë sarahosh, gati gjithmonë kumarxhi, kieri pa ftyrë; pse; sado qi poligam, prej si s' ka guzue vajzë me dalë te dera, djalë me u endë sokakut, nuse me shkue te burri. Krenar, dorështrejtë, qilipirxhi ky per nji qifflek, per nji rybe, ka pshty m' fe e atdhe, e i ka ra mohit kombsis s' vet, ke, Shqyptar

BIBLIOTEKA KOMBËTARE "MARIN BARLETI"

tue kenë, e quejti vedin «Turk»... Ma tepër ka vra njerz; per me u pushtue token; ka vra bujqit e vet, per me u grabitë gjinden e shpis, per me u marrë bagtin, per shej pushke. Muzeqari prej si s' ka guzue me bajtë ar, më, me shkue më kal të shalës, me ngrefë oxhak mbi pullaz të shpis...»

Fishta polemizonjës është Fishta i natës së 12 Qershorit 1913, kur ay çquar nga gjithë vendosi të ngërij në Shkodër flamurin kuq e zi. Është Fishta që nguli në vënd me pendë e që ju dëftoi vëndin ambiciozëvet e pseudo-dijetarëve të «pa fe e fanatikë», është Fishta i kuvendit të Gjuhadolit që nguli në kambanarjonë e qishës franceshane flamurin e lirisë e që njëkohësisht hartoi në zjarr e në gëzim e sipër hymnin:

«Porsi fleta e Ejllit t' Zotit
Po rreh Flamuri i Shqipnis...»

fjalë të vëna në muzikë e që i dëgjojmë përhera nga Radio-Tirana, në çdo interval; vargje historike, plot frymëzim që me anën e elektrikut, qërhapen kudo që ka shqiptarë që duke e ditur kuptimin e tyre, lëshojnë lot me mall e me mburrje.. Vepra e atherësbme e Fishtës, si nga hera, i bëri armiqtë të shkumojnë, frikacakët të dridhen si purteka, shqiptarët që shikonin duart e sundimtarit, që u jipte ndonjë krodhë të hutohen, të vdesin nga frika, të mblidhen brënda lëvozhgës së tyre, por polemizonjësi Fishtë, me shtatin e një trimi me fletë e me syrin që lëshonte xixa, u tha: MBAHUNI BURRA, e Flamuri u ngré i pari në Gjuhadol të Shkodrës, në një kohë kur të huajt nuk kishin ihur akoma mirë.

Polemika e tij nuk bëhet për çeshtje vetiake, polemika e Fishtës ka si yll polar përmirësimin e vendit moralisht, çfarosjën e veseve, luftën kundra atdhetarëvet me *barkun kodër*, kundra njerëzvet të neashtë për flamur. Nuk është gazetar që ka nga hera e një idé të re që lë një punë e zë një tjetër, nuk është si ay që, për shkak të shpirtit kundërshtonjës, lavdëron, ngrë në qiell njerëzit, që gjer dje i kish hedhur në baltë e i kish bërë për një parà.

Këtu më poshtë do të shikoni se sa lart qëndron At Fishta kur përshkruan nëjerëzit t' onë e zakonet e tyre politike, familjen nga kanë dalë, parlmet e tyre. Dhe ja se si i pikturon penda e tij vogëlsitë e veset e shqiptarit:

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

«Shka ka me dijtë me folë mbi politikë e mbi organizim të nji Shte. ti civil nji njeri malok, matrahul, qi me m'zi ndoshta, ka krye dy a trië klasë fillore e qi djerset kur i duhet me shkrue emnin e vet. Pse âsht e- dhe tradicjoni shpijak e edukata familjare, qi shum kend nder ta e bân krejt të neveritshëm e eksqentrik. Ky babën gjaksë, gjyshin katil, stërgjy. shin mizuer: rritë me katila. me gjaksë, me mizorë, me intrigantat batakçi. vagabonda, rrugaça me nierz hasëm të kulturës e të gjytetnis, kahë mund të mendohet se ka me kenë i zoti me rregullue fajin e nji kombit ende primitiv? Per, me sundue nji Shtet, nuk asht mjaft dhelpnija, dredhija, in- triga; batakçilleku. rrena. trathtija; duhet nderë, dije, urti, burrni: qe se shka duhet. Po, por dija, urtija, ndera, burrnija u zejshin në shkollë e, medje, me shum mund e djersë, e jo nder kafeshantana t'Europës, e mej- hane e paçaxhihane të Tiranës, tuj luejtë «tavull» e «bigjoz», e tuj pi «mas- tikë». Po kje e vertetë qi nji frotë nierzish këso dore mund të mkambin Shtete konstitucjonale e mund të bajë të lum popuj e fise, atëherë kishte me u dashtë me thanë, se historija s' asht ma «magistra vitae». e se virtyti, dija, burrnija, uriija, nuk janë themelet mbi të cilat mbahen Shtetet e gjytetnue- me».

Fishta i „Hyllit të Dritës", Fishta i „Postës së Shqyp- nis", i parathënjeve të përsosura të botimevei t' ona të zgjedhura, Fishta i „Diellit" Fishta i „Gomarit të Baba- tasit", Fishta deputet, konferencier e gojtar e drejtor gjym- nazi, është njeriu me mendime të caktuara e me nji *es- prit de suite*. Lufton pa-udhësinë, anti-kombëtarët gjer në fund, stigmatizon konformistët me frikën në bark, për- çmonjësit e gjuhës, lëvdon poetët që i duken poetë, lufton bejtexhitë e pa vlefshëm e gazetarët me dy faqe. Është typi ideall i polemizonjësit që lufton me një kriter, qi i shikon punët nga maja e Olympit e jo nga fundi i pa- sionevet të larove.

Jorgji Meksi, gazetari mendimtar' i së djeshmes e i së nesërmes, dekan i fuqishëm i fletorizmës shqiptare, kur erdhi puna pët të dhënë një gjykim mbi avktorin e *„Lahutës së Malcis"* ay e cilësoi Fishtën *„poetarum rex"*, e nuk do të gaboj aspak po të thom se Pater Gjergji është edhe *mbret' i polemikës shqiptare.*

E në të vërtetë në të 200 e ca fletoret e rivistat shqipe. që janë shtypur me shkronjat e Gutenbergut të pa vdekur, na dalin para syve t'onë fletorarë të ndryshëm të çdo kohe e të çdo ane të Shqipërisë e jashtë kufive të saj, njerëz që shkruajtën në gjuhën amtare, por nëpër 'to ay që u çqua më shumë ishte françeskani i Shkodrës.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Sikurse Galileo, që me prozën e vet të veprës „Saggiatore" përvëloi sí me një hekur të kuqur flakë armiqtë e kulturës dhe regresistët mëndje-tharë, ashtu edhe Pater Gjergji ynë i polemikavet-xhevaire, i mbërtheu në mur mikrobët e shoqërisë s'onë, armiqtë e huaj që, pa ditur gjë nga Shqiperija, i njisnin kësaj me vend e pa vënd çpifje duke e paraqitur si vënd të shkretë e Shqiptarët sikur e kishin bishtin të gjatë e të pa sosur...

AT FISHTA - JORGJ MELSI - FAIK KONICA: triumvirati i polemikës dhe majat më të larta të gazetarisë shqiptare kanë nderuar me pendat e veta shkronjat e Gutenbergut. I pari veç gjuhës amtare, të cilën e zotëronte jo më mirë më, u çqua edhe n' ato evropjanet; i dyti, të cilin një avokat gjirokastrit përpara një gjyqi kundra tij e quajti *alter ego* të dishepullit të Sokratit, ka shkruar polemika të bukura e të ndritëshme në shtypin shqiptar të Rumanisë, ka hartuar artikuj e thirrje në një frëngjishte të hijëshme e pa të meta gjëkundi, ka botuar artikuj të ndryshëm edhe në shtypin kombëtar; i treti, Faiku me „*Albani*"-në e vet shqip ashtu edhe frëngjisht, ngrihet lart në botën mendore të polemikës, e bashkë me të dy të parët, trajton triumviratin e shkëlqyer të luftëtarëve të punës, në shërbim të jetës së kombit.

Jorgj Meksi i fletores "*Shqipërija*„ të Rumanisë, i cili me plot të drejtë mund të emërohet shtylla e fletorizmës shqiptare, ka dhënë ndikesë të madhe në zhvillimin e kombësisë e në përparimin e saj. Ka patur një ideal të caktuar, një kulturë të shëndoshë, një udhë pazig-zage, por nuk e ka fuqinë e stylit të Fishtës sepse personaliteti i J. Meksit, të cilin vetë Pater Gjergji në një artikull mbi Goethen e përmënd me nder të madh, nuk e ka lënë të shkruajë egër, e me kërbim si Fishta. Polemikat e Meksit drejtor e bashkëpunëtor gazete, janë të goditura, të hijëshme. Sikur Meksi, kirurg e polemist në gjykimin e problemave shoqërore, të kishte zotëruar gjuhën t'onë mirë-mirë e të kishte jetuar nëpër katundet t'ona vitëra me radhë, si franceskanët, vëndi ynë do të gëzonte një polemist të çquar në prozën shqipe. Por qëndrimi i tij jashtë atdheut, ka lojtur një rol të madh në këtë shkrimtar, dishepull t' idealit të Shqipëtarësisë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARTIN BARETI" SHKODËR

Fishta, i rritur brënda në zëmrën e vëndit t' onë e atje nëpër katundet, ku fliten fjalët e vërteta e të rralla shqipe, përfitoi shumë nga kjo përpjekje e pa ndarë. E këtë të mirë ja ktheu dyfish shqipëtarëvet, të cilëve, bashkë me *Lahutën*, u dha polemikat e shëndosha, që do të shërbejnë për gjithënjë e pa pushim në të shëruarit e plagëve t' ona shekullore që na la peshqesh sunduesi pesqind vjeçar.

Fishta i polemikës me përfundimin: «*Gabove Hilë*», «*Griddje më Klerin*», letër e hapur drejtorit të «*Kuvëndit*» të Konstaëcës, letër e hapur Kryetarit të Parlamentit Eshref Frashërit, është stylisti moralist me parime altruiste, psikologu me syrin e hallë e që nuk i shpëtonte asgjë fare. Artikulli, që përfundoi me fjalinë proverbiale: «*Gabove Hilë!*» është portrait-i i përsosur i klasës së nëpunësit, dikur luftetar, sot konformist. Nëpër faqet e saj At Fishta stigmatizon rëndë ata që duan të rrojnë trash' e gjerë e në mes të gëzimeve lëndorc të pa llogaritura. Aktori, në zëmërim e sipër, por edhe me gjakftohtësinë më të madhe, e me mëndje të qëruar godit rëndë veset t'ona, sepse ay e çmon lartësisht autokritikën e gjykimin e vetvehtes.

Të bukura e të goditura janë fjalët:»... *delni prej automobilit e shkoni dathë e deshë si shumica e popullit: leni vilat e pallatet, e hini në jetën e shegertit, të puntorit e keni me ndi-...*» janë të thënat me të cilat Fishta kërkon që kundërshtari i tij të xhveshet nga fuqija e kështu të bisedojë një për një me shoj-shokun.

E kur vjen puna për të polemizuar me nëpunësin e rehatshëm, Fishta na jep këtë pikturë «*à la Bruyère*» të kundërshtarit të vet, duke na i përshkruar me këto ngjyra:

...„*Ju Kryetar ktu, Drejtuer atje, masandaj, kur të huejët na u hoqen deret, Ju sod Senator, nesër Deputat, mbasnesrit Minister, tjeter mbasnesrit Prefekt, prap Minister, prap Deputat: me ksulë m' njan' sy, endu-sh' endu m' shpinë t' automobilit: tungjatjeta n' e djathten, selamaleqem n' e rrmakten: ky, hiq ksulen, aj, hiq kapelen: Zotni Hilë! ktej, zotni Hilë! andej; zgerdhiju njanit; germushju tjetrit-Minister, medje!...*» Portret i gjallë i shkallës që gë-

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" SHKODËR

Nji vizatim i At Gjergj Fishtës si student. — *Foto «Pici» (fig. 21)*

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

Nji vizatim i At Gjergj Fishtës si student.
Foto «Pici» (fig. 22)

Nji vizatim i At Gj. Fishtës si student.
Foto «Pici» (fig. 23)

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODËR

zon një nëpunës i lartë qe s' i zë këmba dhé. Penda e polemistit françeskan perjetësoi typin e zyrtarit të lartë Polemisti i ynë moralisht, atdhetari i vjetër, i cili e ka ballin të hapët sepse ka punuar me vizhdan, ndërsa shumica mohonte gjuhë e kombësi e rrinte duar kryq, të zotë vetëm për të grumbulluar *verdhushka* e betnikë të kryefjalës egoiste: Urt' e but' e plot tigani.

Ndërsa Faiku i Amerikës luftoi dhe ay me trimëri armiqtë e kulturës e të vëndit, kur erdhi puna për veset e për njerëzit t' onë brënda shtetit, ay nuk u mbajt dot e nuk ndoqi një udhë të caktuar, një parim të prerë, kurse Fishta, nga ana tjetër, luftoi një lloj e kurdoherë si të huajtë, që na përbuznin, ashtu edhe armiqtë e brëndshëm, ata «*qi s' kishte shka me u hangër mini mbas darke*».

Fishta sa qé gjallë jetoi në një varfëri të shkëlqyer, nderoi vehten dhe bashkatdhetarët e vet, që aq fort i deshi, e që aq shum i ka mbrojtur e pa u kursyer kurrë.

E fuqishme dhe e flaktë u shfaq penda e tij edhe në letrën e hapur fletores «*Kuvëndi Kombtar*» të Konstancës.

Ishte dimër, fundi i Shkurtit, kur nëpër shtëpira, njerëzija e mësuar po lëxonte përgjigjen e Fishtës kundra fletorarit gjak-nxehtë, i *Lahutës*, e fillon polemikën duke folur pak përmbi doket e duke ju përgjegjur kundërshtarit për *grushtet* që ay do t' u japij atdhetarëvet të djeshmë, të cilët meritojnë mirënjohje e pakësim të hidhërimit shpirtëror, të shkaktuar nga ngjarjet e atëhershme.

Fretërit, në hidhërim e sipër për mbylljen e shkollave të tyre, që vitëre me radhë lëshuan dritë e mësim ne vëndin t' onë, nëpër mes të fuqisë së polemistit Fishtë, i flasin fletorarit të ri adhuronjësit të „grushteve" duke i thënë *se burrat e dheut motit në „Kuvendi Kombtar" u u matshin me arsye e me urti, me sa Ju nderoheni* shton At Fishta — *pse na matemi me «grusht»*.

Më tutje Pater Gjergji kur do të goditij atdhetarët e rí thotë kështu: „...*Jeni Shqyptarë të ri, të mësuem me grushta të njomun për Shqypni, e nuk dini as s' keni provue të merrni e të barni grushta të that per hater të Shqypnis...*" Me fjalët grushtat e njomun ay bën aluzion

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

në shpërblimin e fletorarëve të ri, në jetesën e tyre të siguruar, kurse grushtet e thatë duan të tregojnë rreziqet që u kërcënoheshin atdhetarëvet të vjetër, të cilët punonin me kokën në torbë e nuk shpërbleheshin, mundoheshin, torturoheshin nëpër burgje e vdisnin e varroseshin në nonjë varr të shkretë e të harruar.

Mendimet: *Grushte të njomë — grushte të thatë* dëftojnë bukur e mirë dy periudha të ndryshme, dy epoka: kohën e konformizmës dhe të plogështisë, të punës jo të rrezikëshme kurse epoka tjetër, ajo e grushtit të thatë shënon kohën e robërisë, të jetesës me parime „vivere pericolosamente" epoka e luftës për liri kur mendimtari, shkrimtari e fletorari punonin fshehura, me frikë në zëmër e me kokën në trastë, por me vetë-mohim si atë të martyrëvet.

At Fishta, luftëtar e drejtor shkolle, e vret me pambuk kundërshtarin e vet, veçanërisht aty ku i thotë atij: «*Nuk e kemi ba Shqypnin t' a gëzojm; por gëzojm të jetë Shqypnija! Mendimit t' Uej «grushti rrnoftë», na i gjegjim: Shqypnija kjoftë!.*

E me kaq merr fund kjo polemikë e cila, si edhe të tjerat, përbën një mësim në vet-vethe, jep një pasqyrë të qartë të stylit të At Fishtës. Polemika ka plot brume, që është një histori e gjallë e jetës së kombit t'onë. Kush i këndoi dhe nuk adhuroj fuqin e fjalës, forcën e verbit, dhe frymëzimin e lartë? Aty brënda gjejmë një gjuhë të punuar, një fjalor, një pasuri fjalësh që nuk na i kishte dëgjuar veshi.

Në polemikën "*Grindje me Klerin*" që oshëtiu në vitin 1934, Bossuet-i shqiptar i del zot me trimëri, me kompetencë tolerancës e respektimit të lirës së besimit, pa prekur njeri, pa sharë asnjë institut fetar, e duke kërkuar të shërojë një plagë: snobizmën në punë religjioni e mos mirënjohjen kundrejt atyne që punuan për ideal e jo për kulltuk.

At Fishta, prift françeskan, e fetar me bindje, ja se si e mpron theismën, moralin e fenë përgjithësisht:

«*Me Zotin nieri i qefit mund të gjejë belan, pse Zoti, posë parrizit, do të vejë në veprim edhe ferrin e neper fe e ligjë morale do t'i thote ni-*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

erit; për në mos daç me shkue në ferr, mos vra. mos vidh, mos ban be në rrenë as per turk as për të kshtenë; mos vidh. mos komplotò, mos intrigo, mos vidh: mos vidh lopë as qe, mos trathtc Fe e Atdhe, mos vidh Shtet as Mbret: ndero prindën e të parët, mos len me t' u ritë thoni as në «vakuf» as në financë; mos komplotò, mos rri gjithmonë me lugë në brez e me sy në pilaf: hiq dre•nit për nën kapelë e për nën qylah... e perzet-a edhe nen kësulë: mos vidh, mos u ban batakçi, hajn, brac, dylme. faqezi, rrushatxhi, batakçi e tjera këso fjalësh, që të të gjitha i a çarshin qefin nierit të qefit...»

Një copë, një mësim i tërë, që përmbledh një edukatë të plotë. At Fishta polemizon duke dhënë mësime, që të jenë të vjefshme për brezat e ra, qofin këta individa, zyrtarë ose burra shteti. Shtyti, që ka një mision të shënjtë në shoqëri e në jetën shtetnore, kur udhëhiqet nga burra e atdhetarë e të guximshëm si Fishta, ndriçon dhe udhëheq për të mirën e vëndit.

Më poshtë. auktori i i Lahutës, që s'i shpëton asgjë syrit të tij, kur bie fjala për vashat t'ona moderne vetëm për sa u përket formave të jashtme, na i përshkruan.,.. *"nji zojushë mjaft e bashme e veshë "shik", me zhaburetë ulë petull më njanin sy, vetllash repë e buzët lye në të kuq si me pasë hangër fiq kakareça...* "Lshtë piktura e gjallë, e dalë nga penda e një trati apo e nonjë njeriu të saloneve, që shkon nëpër 'to e e njeh mir' e bukur jetën t' onë? Kush i shkruan vallë këto radhë si të gdhëndura në gur? Kush tjetër, veç Pater Gjergjit? Vetëm ky, vetëm syri i tij që shikon gjer në hollësitë më të vogla e që përshkruan me mjeshtëri zakonet e veshjeve grarishte, mund të na japij portretin e hijshëm të shqiptarkës me leshërat si të djalit, me takunet gjashte pëllembë me kapellot ekscentrike, me fustanet lule.

Ay që këndoi Marash Ucin, Oso Kukën, Tringën trime me fletë, shqiptarin intrigant, ambicioz e mëndjefyell. ay që ëndërroi gjatë "*Udhtimit në Turkin e Re*" se si tagrambledhësi do të hyjë te katundari për t'i marrë taksën, e në mungesë të kësaj lopën o kusinë, Pater Gjergji, që këndoi burrërinë e malsorit, këngët popullore të mbledhura nga auktori i ëmbel e madhështor i "*Bijës Shqiptare*", nuk i la më nj'anë as veshjen e vashave të ra, që si *nuse* i ka kënduar shkëlqimisht Ali Asllani i ynë i hollë e gjithë shpirt artistik.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

E duke kaluar e duke pikturuar njerz e doktrina, ay si Bossuet mpron idealet e shëndosha, të themeluara, në mirësin e përbashkët. E sikurse na përshkroi veshat moderne, po me atë mënyrë e po me atë theksim na përshkroi edhe djelmoshat e rinj duke i goditur rëndë të metat e tyre e duke u a nxjerrë në shesh të gjitha paudhësitë. Qesh me shpenzimet që bëjnë, e vajton kur sheh se prindërit e tyre në Shqipëri e hanë qepën nga bishti, dhe kursejnë nga goja që t'u a dërgojnë djemve kursimet e tyre, e kështu këta të mund të bredhin andej-këndej, nëpër qytetet e mbëdha. Fishta, i sheh me sy prindërit e studentëve me mustaqen „artistike" e zëmëra i mbushet vrer e andaj polemisti i ynë zë i flet më këtë mënyrë për brezin e ri:

... «asi Shqyptarësh të shpifun e semi-Shqyptarësh, lé kushedi se ku; dje qylahxhi e shumica «këpucëgrisur», gazep nder familje, kulima nder mejtebe, bastardha nder shkolla, harama nder gjymnaze, jaramaza nder universitete — ku s'u gjet kurr nji hamamxhik shkolluer qi me u a «dlirë veshët nga hallva» — a se edhe vet quejtun autodidakta të trajtuem ndër «spathij», «zare», kafe e mejhana e ambjentet ma regresiste: sod-në saje të Shqypnis-goditë e lmue, e qethë e rrue, e pipirique a la franka, kravata në fyt, kapelen më krye, kryet pa tru: sherra ke djalli e matrahula, të lyem n' «erna» e tanë qelbsinë, të pa fe e fanatikë. injoranta e krenarë, letrarë e në gjak me gramatikë. sportista me 'i gjysë mushnije...»

Fishta-polemist, na dha më lart veç veshjes e mëndësisë së të rinjve kryelartër, edhe kulturën afetare, po që ata me gjithë këtë mbetën prapë se prapë fanatikë të tërbuar, e me thojt' e fshehura. Fishta, me ato fjalë me vënd, do të thotë se ata morën vetëm një ilustro nga përjashta, kurse nga përbrënda mbetën ata që qenë në të vërtetë: njerës të qejfeve, të ballove, adhuronjës e vizitorë të rregullshëm të kabareve. Të puthiturat me të vërtetën e plot hijeshi janë fjalët „sportist me 'i gjysë mushknije", me të cilat ay përshkruan ata që e shkojnë jetën gjithë natën jashtë e pa e rregulluar asnjak shëndetin. E si do të jetë ndryshe djaloshi-shëtitës? Atij, vetëm një gjysmë mushkërije do t'i mbetet, pasi të këtë bredhur posht' e lart, në mes të ftohtit, e të shiut, pa e parë kurrë derën e universitetit e të bibliotekave plot thesare.

E ay që flet në këtë mënyrë nuk është njeriu i çrregullimit e i përtacësisë e i "*dolce non far niente-s*", ay është

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKODËR

punëtori françeskan "tanë shkollë e bame laarg zhurmet e poteres së shekullit e në qetësi të monastiravet e të kishëvet, të pajisura me biblíoteka e mjete dije e përparimi, si edhe qendra pikture, skulpture, arkitekture, muzike, poezije e elokvence ase gojtarije syperiore . . . ."

E aq e fuqishme e aq e lidhur mirë ka qënë polemika fishtiane sa, aty përpara, një profosor i palodhur i letërsisë s' onë, kur erdhi fjala për një botim plot të shara kundra nesh e nga një njeri që kish rojtur shumë vjet në mes t' onë, me një të psherëtitun që nga thelbi i zëmrës tha : "*Nuk desha gjë tjetër, por vetëm të ronte Patet Gjergji e t'i përgjigjesh nji herë ashtu si e dinte ay vetë*". E me të vërtetë sa i lartë është ky mendim, sa bukur e shpreh nevojën e mungesës së tij e keq-ardhjen t' onë për At Fishtën e vdekur! Fjala kuptim- plote : "*ah! sikur të ronte Pater Gjergji t' i përgjigjesh*" dëfton një histori të tërë, rëndësinë që i jep Shqiptari polemistit të parë të tij; dëfton sheshít mallin e Shqiptarit për humbjen e Fishtës, i cili na bie ndër mëndje shkrimet e tij kur dikush na zinte me gurë për të na çnderuar, qoftë si individë, qoftë edhe si komb më vehte. Mirëpo atëhere syri i Pater Gjergjit dhe veshit i tij që nuk u shpëtonte asgjë, rrinte i pa fjetur si në Arrën e Madhe, si në Kuvendin Franceskan. Ky, me gjith punimet e tjerë përgjonte të liqtë, godiste zilarët dhe keqdashësit, udhëhiqte te mirët e vetëm atëhere zëmëra e tij bënte tujet, si ajo josha hur gëzon mbesën e voçkël.

Lefter L. Dilo

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

PROZA E AT FISHTES

— *Bjeshhët e malet e Shqypniës u laanë në giak!* — nënë këtë klithmë tmerronjëse filloi e shërbeu pena e Fishtës edhe proza e tij politike u-përpilua dhe u-shkrua me *lote gjakut!*

E me të vërtetë: Proza politike e At Gjergjit përmban gjuhën e frazeologjinë e gjallë të popullit; është shumë tronditëse dhe e fuqishme në të kallzuar të dhimbjevet kombtare; rrjeth herë e furishme si rrufe, herë therrëse ku s'bëhet dhe herë e çqetësuar në kulm. Ajo na pasqyron stuhinë dhe të një mijë të zezat, që po e perpelitnin dhe që po e ngulçonin jetën e Shqipërisë.

Që në numërin e parë të së përkoheshmes „HYLLI I DRITËS" gjejmë kushtrimin e kësaj proze: nënë titullin „*Lot Gjakut*" [1]) fillon përshkrimin e gjatë, por të pakryer, të Kryengritjes Shqiptare të vjetevet 1910-11-12. Kjo prozë e Fishtës është një *erimiadhë* e vërtetë e popullit shqiptar. Vjen së pari Parathënja, që përmban një stil të fuqishëm edhe ndërlikimet madhështore të ndjenjavet, të mendimevet edhe të parafytyrimevet të trondisin zemrën. Kjo pjesë përbrij pjesëvet të tjera, është një „*ngjallim të vdekur të shihni marrëzin' e shekullit XX në gji t'Evropës!*" Pastaj përshkruan me zotësi të hollë gjykimi e sarkazme, dhe ku lote e gjaqe, kuptimin ironik të Kostitucjonit Turk, të vënit e reformavet e sidomos atë lulishte të bukur reformash të Xhonturqëvet në Shqipëri, ku Kurdët e Tugut Pashës shtrinin Shqipëtarët me bark për tokë edhe i rrahnin me dru lisi deri sa zbërthente gjaku nga lëkura!.

[1]) «Hylli i Dritës»: vj. I, 1913-1914.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Së fundi vjen përshkrimi i paplotësur i kryegritjes dhe i luftës së Malësisë. „*Lot Gjaku*“ është një përshkrim historik me rëndësi kombëtare edhe mënyra e përdorur si edhe stili energjik të kujton penën e Emil Ludwigut a të Andre Morois-it në trajtimin e ngjarjevet historike.

Fishtën kurdoherë e gjejmë si mburojë me penën e vet. Është viti 1913: gazetat e Francës çiren dyke thirrur se Shqipëria i duhet dhënë Sërbisë për t'a ... qytetëruar, mbassi Shqipëtarët lindën me bisht majmuni edhe për t'u mprojtur nga armiku hipin nëpër pemët dhe me bishtin kacaviren terposhtë në degë! Poeti nuk heshten: u jep shuplakën me artikullin e gjatë „*A janë t'zott Shqyptarët me u majtë shtet n'vedi?* [2]) Me argumente të forta krahason Kanunin e malësorëvet t'onë me ligjët e botës së së qytetëruar: sheh se edhe poezia e jonë popullore frymëzohet kurdoherë nga *trimërija* dhe nga *dashurija*, sikurse ndër kombet me të qytetëruar. E para, ... as s'ka pse ngjiret e pse derdh lote shtypi i Francës!

Nënë pseudonomin „*Cronologus*“ në çdo numër të së përkohëshmes „HYLLI I DRITES“ të vjetit të parë, shënon lajmet e mbrendëshme dhe ku e ku të jashtme në faqen „*Rrokull Shqypnis*“. Dyke i çfletësuar tani këto faqe, gjejmë pasqyrën e vërtetë të ngjarjevet të kohës, por jo si lajme të zakonëshme: At Gjergji gjen shkas nga ngjarja e atë e zhvillon dhe e thumbos, e ngall a e vdes nëpër prizmën e idealit kombëtar.

Ngjarja e Sarajevos përleshi botën: Sërbët, Malezezët e Grekërit gjetën lëmin e lirë në Shqipëri dhe mbi barkun e Shqipëtarëvet shinin drizat e gjembat e kohës dhe Fuqit'e Mëdha... zbardhnin dhëmbët e quartrokisnin! Për këtë dhunë Poeti nxjerr klithmën e fortë me artikullin *"Nji komedië e pandershme e XX Qindvjetë"* [3]) Kjo prozë është një grusht kundra Evropës së tërë, të cilën e quan pa nder dhe pa burëri! Si përgjigje Komisjoni ndërkombëtar shuan „HYLLIN E DRITËS“.

Në Dhjetorin e vitit 1916 At Gjergji vishet me velon e gazetarisë: por jo gazetar që fut hundën ku shkëlqen

[2]) H. i D., vj. I, Nr. 2, 3, 5.
[3]) H. i Dr., vj. I, Nr. 10.

BIBLIOTEKA PUBLIKE MARIN BARLETI SHKODËR

ari, por gazetar i dhënë me mish e me shpirt pas idealit kombëtar. Boton në Shkodër gazetën „POSTA E SHQYPNIËS" për të mprojtur të drejtat e Shqipërisë dhe për të zgjuar ata shqiptarë, *që rrinin fjetur si me i pasë xanë egjra!*

Në këtë gazetë artikujt politikë janë të shumtë e të shkruar nga dora e Drejtorit vetë. Edhe kur shkruan për ngjarjet ndërkombëtare të kohës, sidomos të Luftës së Madhe, kurdoherë ato i kritikon dhe i gjykon nënë prizmën e interesavet kombëtare. Por proza që na intereson neve e që është shkruar me fuqi stili e gjuhe janë artikujt, që kanë të bëjnë drejt për së drejti me kombin t'onë. *„Marë shekulli âsht nji katund"*. [1]) në këtë artikull me zotësi të hollë mbron mendimin se Shqipëtarët nuk vrìten shoq me shoq për *mirakande* — për instikt — si njerëzit e egër; medje i nxjer si shumë më të butë se kombet e tjera, që e quajnë vehten të qytetëruar! N'artikujt nxitës! *„Shqipnija"*, [2]) *„Skanderbegu dhe Shqyptarët"*, [3]) *„Si do t'përbahet bashkimi i njij komit"* [4]), *„Kur do t'bashkohen Shqyptarët"* [5]) e në shumë të tjerë si këto flet e predikon se per të pasur një Shqipëri të lirë, së pari duhet në zemrat e të tërë Shqipëtarëvet të ngjallet shpirti i Skënderbeut: dashuria për atdhe, shpresa e gjallë për veprim, trimëria në rreziqe, besa e burrëria në fjalë e në punë duhet të jenë virtytet e domosdoshëme të ç'do Shqiptari të vërtetë! Lyp edhe bashkim, Mirpo bashkimi të mos vijë me fjalë boshe e me të thirrura, por në bazë t'etnologjisë, të psikologjisë edhe të ndijesivet besëmtare të vëndit dyke ndjekur parimet e njej kulture të vetme.

Jemi nga fillimi i vitit 1918 dhe ja tek i mbushet mendja ministrit bullgar në Berlin D. Rizov-it të shkruajë një libër dhe aty, pas hesapit të vet, e ndan tokën shqiptare si fela djathi për stomakun e ariuat t'armiqvet! Atdhetarët shqiptarë alarmohen, kurse Fishta me artikullin

[1]) «Posta e Shqypniës»: Vj. I, Nr. 6, 23 Dhetuer 1916.
[2]) P. e Shq.: Vj. I, Nr. 9, 6 Kallnuer 1917.
[3]) P e Shq.: Vj. I, Nr. 13, 20 Kallnuer 1917.
[4]) » » Vj. I, Nr. 16, 31 Kallnuer 1917.
[5]) » » Vj. I, Nr. 17, 3 Fruer 1917.

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" SHKODËR

„*Shqypnija e ministri i Bullgaris D. Rizof*“ [9]) me mjeshtëri së pari i mëson ministrit të huaj dhe shokëvet të tij historinë lavdi-plote të Shqipërisë e ua mbush mendjen se edhe tani Shqiptarëvet *s'ua ka pi sorra mentë!* Ushëtima e këtij artikulli sakaqë mori dhenë: Intelegjenca e Shkodrës me anën e 134 nënëshkrimevet përgëzojnë Poetin dhe lidhen më ngushtë pas atij, kurse qyteti i Beratit, për t'i kallzuar botës se janë të njëj mendjeje me auktorin, i dhuruan Fishtës një penë ari.

Gaz. „POSTA E SHQYPNIS“, pas asaj lufte t'ashpër në ballë me penën e Drejtorit të sajë, u-mbyll nga qeverija e Francës mbas numërit 89, vj. II, të datës 23 Nëntor 1918.

Edhe pas mbylljes së gazetës At Gjergji prozën e vet politike e ven kurdoherë në shërbim të Kombit: Më 1922 Turqija në Lozan lyp përpara fuqivet të Mëdha pesëdhjetë miliun Fr. ar borxh nga Shqipëria si çpërblim për të mirën e... robërisë pesëqindvjetëshe, që breu e vyshki zemrën e Shqipëtarit. Me artikullin „*Kasneci i dardhës*“ [10]) Fishta ngren zërin kundra kësaj dhune të re të Turqisë, e cila edhe pse e vdekur për Shqipërinë, nuk na linte në paqë e qetësi!

Prozën politike pra të Poetit e gjejmë ku këtu ku atje të çpërndarë të thuash në të gjithë vjetet e “HYLLIT TË DRITES“ në gaz. “POSTA E SHQYPNIES“ edhe nëpër shumë të përkohëshme e fletore të kohës së vet. Kjo prozë herë e nënëshkruar me emrin e vet, herë herë me psendonym dhe herë aspak është një dokumentim i plotë i ngjarjevet historike të kohës, një mburojë e kaqë e kaqe padrejtësivet edhe një grusht i fortë për përdoronjësit e të drejtavet të popullit.

POLEMIKA e At Gjergjit në vet-vehte formon një brum shëmbëll qer polemikën shqipëtare: „*Për nji artikull t' Diellit t' Bostonit* [11]), *Letër hapun e At Gjergj Fishtës*“ [12]), “*Letër e hapun z. Hilë Mosit*“ [13]) *Revista e Shkypit*: *Grind-*

[9]) P. e Shq.: Vj. II, Nr. 12, N Kallnuer 1918.
[10]) Hylli i Dritës, Nr. XII, 1922.
[11]) H. i Dr., Vj. I, Nr. 8, Maj 1914.
[12]) Gaz. «*Diell*», Nr. 2581, Boston Korrik 1922.
[13]) H. Dr. Vj. VIII, Nr. 12, Dhetuer 1932.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D R Ë R

je me Klerin“ [14]) edhe shumë shkrime të tjera të këtij lloi pa hyrë në permbajtjen e tyre, por dyke i kqyrur vetëm në pikëpamje esthetiko-letrare shofim se kanë fuqinë e njëj polemisti të fortë: Argumentat me hovin shpirtëror ndërlikohen edhe herë herë stili del si stuhì e si lum i rrëmbyer, kurse fjalet grumbullojnë si shkëmbej e si valë të shkumbëzuara. Por a thua nuk janë polemikë edhe shumica e artikujvet politikë?

Por edhe në gojën e gjallë të Fishtës proza ka qenë një retorikë e çuditëshme: ata që e kanë dëgjuar në ligjerata të rasës kanë mbetur goië-hapur për zotësinë që ka pasur të të trondisi zemrën e të të thithi me magjinë e fjalës. Shembëll të gjallë kemi “*Fjala mbi varrin e Avni Rrustemit*“ [15]), nga e cila burrojnë lotë e vrer, ndërsa jeta e të vdekurit përjetësohet në dritë të idealit kombëtar. Kemi edhe disa ligjereta të mbajtura ose të shkruara për t’ u mbajtur në Këyhillin e Lartë Kombëtar. Si shëmbëll mund të marrim ligjeratën “*Reforma Arsimore në Shqipni*“ [16]), ndonëse fjala është e gjatë dhe përmban shifra dhe emra, në përgjithësi afo të bën për vehte e gjuha rrjeth natyrëshëm,

PROZA RELIGIOZE përbëhet prej shumë artikujvet, po më tepër të panënëshkruara. Në këtë lloj është pëa t’ u theksuar artikulli “*Kisha Katolike ka trajtue Kulturën Okcidentale*“ [17]),

PROZA KULTURORE eshtë mjaft e pasur në sasi. Në thelb kjo përmban brumin e formimit politiko-kulturor të Shqipërisë.

Aty nga viti 1914 me gishtërinjt’ e dorës numeroheshin shkollat fillore, që kishin për gjuhë zyrtare shqipen. N’artikujt “*Gjuha e msimit*“ [18]), “*Gjuha Shqype*“ [19]), e në të tjera Poeti me këmbëngulje lyp që gjuha shqipe të jetë e detyruar në të gjitha shkollat fillore të Shqipërisë

[14]) H. i Dr. Vj. X, Nr. 10, Tetuer 1934.
[15]) Gaz. *Politika*. vj. II, Nr. 15 Vlorë 8 Maj 1924
[16]) H. i Dr. vj. Nr. 5-6, 7-8, 9, 1924
[17]) H. i Dr. vj. I, Nr. 8. Maj 1914.
[18]) Posta e Shqipniës, vj. I, Nr. 280 – 24 Fruer 1917.
[19]) P. e Shq., vj. I, Nr. 89, 13 Tetuer 1917.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

edhe nxit shqiptarët, që të mos tregohen të fjetur e të përgjumur, kur është puna e gjuhës, sepse prej saj rrjeth jeta avdekja e Kombit. Nj' apë shtyhet së brëndëshmi për këtë gjë sa çfryhet me të drejtë ne fund t'artikullit "*Gjuha e msimit*": "*.... E kush shqyptar mos e dashtë Shqypniën e gjuhën shqype, kërkoftë fara e tij me shkop e me strajcë, si pare e kuqe nëpër dhee!*"

Në shumë artikuj të tjerë si p. sh. në "*Shqypnija e Kultura*" [20]), e gjetiu predikon për t'u mbjellur sa më tepër kultura në Shqipëri, që të mos e humbasim rrugën sikurse e humbën dikur disa tregëtarë që ishin paisur vetëm me mall e aspak me mënd! Për formimin e kulturës e të karakterit kombëtar kërkon ndihmen edhe të shkrimtarëvet: N' artikullin "*Shkrimtarët t' onë*" [21]), në vija të përgjithëshme cakton typin ideal të shkrimtarit shqiptar. Poeti kërkon nga njerëzit e penës guxim, sinqeritet e dashuri: të flasin fjalën që do e drejta; të mbajnë ndezur flakën e dashurise për kombin e vet edhe të jenë prinjësit e së vërtetës. "*... I lëvduem a i poshtnuem, i nderuem a i harruem, qëllimi i shkrimtarit do t'jet nji, as nuk do t' i bajë zemra me u largue kurr!*" shkruen diku vetë.

Herë herë kapet edhe pas muzikës: si shëmbëll kemi artikullin "*Federata Vatra e Muzika*" [22]), Gjen shkas nga dhurimi i një vegle muzikore gjimnazit Françeskan "ILLYRICUM" nga Federata shqiptare e Aamerikës dhe në prozë të bukur çfaq mendimet e veta, që ka për muzikën. Këtë art e quan si kulm të qytetërimit.

PROZËN LETRARE mund t'a kqyrim nëpër disa rruga të ndryshme: *në diallog, kritike letrare, studime të ndryshme* edhe *përshkrime*. Prozë narative nuk na ka lënë.

Së pari është për t'u theksuar biseden e famëshme "*Përpara derës s' Parrizit*" [23]), që zhvillohet ndërmjet Shën Pjetrit, Skënderbeut edhe Djallit. Në këtë diallog, bashkë

[20]) H. i Dr., vj. I, Nr. 9, Qershuer 1914.
[21]) H. i Dr., vj. IV, Nr. 3.
[22]) H. i Dr., vj. IX.
[23]) H. i Dr., vj. edhe libri «*Anxat e Parnasit*».

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D R

me gjuhën e pasur fishtiane shohim se me sa çudi ndërlikohet ironia dhe tragjedia e jetës shqiptare nënë qiejt e Empirit! Ka përshsatur për bukuri në prozë edhe veprën e Moliere-it "*I ligu për mena*".

Në kritikë letrare nuk ka lënë ndonje sasí, por atë që ka shkruar vlen të shihet per mënyrën karakteristike, me të cilën i gjykon veprat letrare."*Me rasën e qindvjetorit të W. Goethes*" [24]).

Ky shkrim është një nga ato kritika letrare për të vënë re: me kujdes të math analizon pjesën e parë të kryeveprës së Goethes: në 'të nuk gjen protagonist Faustin vetë dhe veprën, më tepër se një poemë, e quan si një *antalogi këngësh dramatike*, Të gjitha këto mendime janë arsyetuar me hollësinë e njëj kritiku, që vuan, ndjen e mendon: e njëj kritiku që është njëkohësisht edhe vetë shkrimtar.

Për studime të përgjithëshme zen vendin e parë *Parathanja* [25]), që i ka bërë kryeveprës së At Stjefën Gje·çovit "*Kanunit të Lekë Dnkagjinit*". Në pjesën e parë të kësaj Parathënjeje — me një bukuri të rrallë gjuhe, me njomësi përshkrimi, me krahasime të qëlluara e me figura, që bulzojnë nga fantazia e gjallë e Poetit, — flet për rëndësinë e madhe të Folklorës Kombëtere. Periudhat disi të gjata të pasura me fjalë pun'e madhe artistike edhe fantazia, që krijon një natyrë shqiptare mrrekulli e bukur, í japin kësaj pjese të këtij studimi shijen e prozës poetike. Pastaj hyn në thelb te themës; Çkoq rëndësin' e Kannnìt në pikëpamje shoqërore të vëndit edhe në pikëpamje juridike përgjithërisht; rreh mendimin në se Kanuni është vepër e Lekës së III. Dukagjini a po e kodifikuar nga princër të ndryshëm shqiptarë a u quajt ashtu ndofta pse është përdorur nga Lekët e nga Dukagjinasit. Zgjidhjen e këtij problemi ia len për bartë Historisë. Mandej beson se në kohëu e pushtimit Otoman, Kanuni ka pasur vlerë juridike e është njojtur si ligj civil i detyruar nëpër ma-

[24]) H. i Dr., vj. III. Nr. 6.

[25]) At Stjefën Gjeçovi: «*Kanuni i Lekë Dukagjinit*», Shtyp. Françeskane, Shkodër, 1933.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARINBARLETI" SHKODËR

let e Mbishkodrës e në Dukagjin. Pastaj e studjon Kanunin në sy të shkallëvet të kulturës e të qytetërimit edhe së fundi nxjerr në pah shkallën e kulturës dhe të qytetërimit të popullsisë nënë Kanunin e Lekë Dukagjinit, të cilin e rrjeshton përbrij ligjvet të Romës, të Bizantit e të popujve të eivilizuar, Edhe gjakun — *la vendetta* —, që e quan bota vepër barbare, At Gjergji, dyke e krahasuar me ligjet e botës së qytetëruar si edhe pas shkaqevet psikologjike, e gjen me vënd edhe rrëzon thash'e thënat se kinse shqiptari është barbar!

Në *përshkrimet* sigurisht do të na pëlqente t' a gjenim penën e Fishtës për krah prozatorëvet më në zë, që kanë shkruar vëllime me kujtime ndhëtime, ose edhe ndonjë fragment model. Por në këtë pjesë nuk e gjejmë as të pasur në sasi, as të furishëm. Në "*Një udhtim në Turqi të Re*" [28]), dyke i lënë me një anë vogëlsirat e shënimevet pa rëndësi, lëçitësi do të shijojë më tepër pjesën kritiko-shoqërore, që e krijon vetë mëndja e Fishtës për të luftuar tërthorazi çperdorimet e marrëzitë e atyre, që quhen si drejtonjës të popullit! Endra e përshkruar është pjesa kritiko-shoqërore, që të ngjeth mishtë.

Natyrisht n' ato përshkrime të pakta që ka bërë, nuk duhet të gërmojmë për të gjetur përshkrime kostumesh e typa njerëzish sikurse ka krijuar në poezi si Marash Uci, Oso Kuka etj. Vetëm do të deshëm të gjenim tabllora të gjalla paesazhesh. Mirpo Fishta, si në poezi ashtu dhe në prozë, nuk i bën fort me sy Natyrës: me të edhe kur shtihet me qëllim të përshkruajë një vënd të parë, ay përsëri nuk hidhet: Përshkrimi del i zakonshëm, pa ngjyra. pa tabllora të veçuara e të tiposura një vëndi të caktuar. Ja si e përshkruan liqenin e Pogradecit: "..... *Liqeni i Ohrit, që në të gjithë madhnin plumbce të veten përshihej prej së nalti me një të kqyrun shqi: malet përtej, të praruame prej rrezevet të mbramë të diellit; Ohri m' breg t' Liqenit, ne e rrmaktën t' onë; Shin-Naumi ne e djathtën, e mandej në të dyja anët fusha rudina, kodra, suka e në fund, larg, në nji prospektivë të kthelltë orizonti i hapta*

[28]) H. i Dr. vj. VIII e IX, 1932.33.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

mbyllun prej malesh tjera të madhnueshme!" [27]), Një gjë karakteristike e Liqenit t'Ohrit nuk na mbetet në mend. Vetëm aty ku realiteti prek fantazinë poetike përshkrimin Fishta e bën më të bukur. Si shëmbëll kemi përshkrimin poetik që i bën Stambollit. [28]), Edhe "*Ndër blerime të vorrevet*" [29]), ku misticizma e Fushës Rrmaj ndesh me gjakun e derdhur për hir të së drejtës së popullit, shihet ndërlikimi i shpirtit poetik dhe proza përshkonjëse del melankolike dhe e gjallë.

Por At Gjergji përshkruan më bukur një natyrë t'imagjinuar se sa të vërtetë. Shijoni:

"... *Përtej nji humnerë mija metrash shpatit të malit thikë ri teposhtë zgavrue: në fund t' asaj humnerje nji lum tue gjimue zallit; nji çuterr m' at anë, krejt bardh prej shkumet, tue u dikue neper shkrepa: e gurgullo gurra të cemta, e vallzo bylbyla neper bnej, aha e cetina: edhe huti tue hukue, edhe ujku tue ulrue, çakalli tue lehë: prap tinglo koçanë e capit, blegro kingji i delmes, thuja bariu kangës "tërthorçe" e "maje krahit". çurliko fyll e zanamare: kce blegeeshat hijevet, porsi Zanat mrizevet: e rrethon po nji jetë. nji gjallni, nji galldim, nji gaz, si gazi i prendverës së rruzllimit!*" [30]), — Ja se sa bukur krijohen ngjyrat e gjalla edhe fjalët u qëndrojnë periudhavet të gjata si pika voeset mbi gjethet e trendafilavet e na dalin përpara tabllora të ndryshme t'asaj natyre, nga ku buron frymëzimi i poezisë popullore shqiptare!

Sterjo Spasse

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

[27]) H. i Dr., vj. VIII, Nr. 3, f. 150: Nji udhtim në Turqi të Re
[28]) H. i Dr-, vj. VIII. Nr. 12. f. 642: Nji udhtim në Turqi të Re.
[29]) Gaz. Posta e shqypniës, vj. II.. Nr- 41, 8 Maj 1918.
[30]) Kanuni i Lekë Dukagjinit: Parathane: a Randsija e Folklorës Kombtare.

GJUHA E FISHTËS

Me marrë e me studjue grimë për grimë gjuhën e Fishtës, pá u mundue me hî në shpirtin e saj e me e përvehtësue deri sá të mrrîjë me bâ mendim têmin, nuk kishte me dalë në shesh tjetër veç nji grumbull gjymtyrësh së dekuna pá lidhje shoqe me shoqe, kû nuk kishte ma u pá aspak shpirtí titan i Poetit.

Fjala ká fuqí e bukurí kùr ep nji mendim të plotë, kúr n' imagjinatën e lexuesit ia del me zgjue emocjone a pamje të kjarta. E për këte arrsye gjuha e artit duhet shqyrtue si *vis poetica* e jo tue studjue setëcillën fjalë *veçmas* mbassi e njajta fjalë mund të zgjojë emocjone të ndryshme si mbas momentit në të cillin përdoret. Të vêhet oroe p. sh. fjala *rreze diellit* në dý momente të ndryshme të Poetit tinë :

«Neser nade kùr mbí né
Rrezja e diellit ká me rá,
Kush e din sá ujë e dhé
(I dbuemi, str. II)

«Vrik qaj Kerni na i ndej gati,
. . . . . .
Edhe xuer tagá'n prej millit :
Ç' ká flakue n' at rreze dillit !»
(Lahuta, III)

Në sá citacionin e parë *rrezja e diellit* duket gati si mos me bâ dritë e zgjon nji melankoní, në citacjonin e dytë *rrezja e diellit* plotson kuadrin e forcës e e mveshë me nji dritë lajmtare fitimi.

Mêrret vesh prá se vetem n' âmë fjala mêrr jetë e

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

shndrrohet n'energjí. Kjo âsht gjuha e gjallë qi i ep jetë mendimit, gjuha e zêmrës qi âsht gjithëherë e thjeshtë, e kuptueshme prandej edhe e bukur. Âsht gabim me thanë se për me folë mirë lypen fjalë të zbukurueme, pse kúr fjalët janë verte ekspresive, për natyrë janë të thjeshta e të bukura; përkundrazi zbukurimet retorike, prá jo ekspresive, nuk duhen quejtë fjalë të bukura por fjalë të pavend e prandej të këqija.

Poeti i ynë ká gjithëherë nji gjuhë të gjallë e të thjeshtë. Kqyrni gjuhën e poezís "Burrnija": këtû, megjithëse kostrucjoni âsht klasik, i përshtatet plotsisht gjuhës shqipe e na paraqitet krejt e kjartë pamja poetike.

«Qitë dhamët përjashta porsi lata të prefta,
Zgaverr kerçikët e plasaritët shtanguem,
Kosën përshtetun permi kocka të ngrefta
T' cepit t' shpulpuem.

Atje n' moje t' mjerueme t' rruzullimit,
Zymtë e me 'i hije t' trishtueshme, t' permnershme
Lshue krahve 'i haver t' zezë, si rê thellimit,
Rrin Deka e tmershme.»

Krijohet poezí kúr fantazma poetike shndrrohet në shprehje të thjeshtë si kemi, bje fjala, këto vjerrshe kû nuk kishte me kenë e mundun me hjekë asnji fjalë pse gjithecilla ndër to âsht ekspresive e prandej me vend. Këtû ekspresjoni i mbrendshem e ekspresjoni i jashtëm janë nji gjâ e vetme dhe jo e dame sikúr âsht ndër poetët gjymsakë ase mâ mirë me thanë ndër ata qi nuk janë poetë. Kúr ká damje në mes të këtyne dý ekspresjoneve atëherë ekspresjoni i jashtëm, prá fjala, mërzitë pse vetem shpirti i ep gjallsí e bukurí fjalës. Si të studjohet syntetikisht poezija atëherë mund t' analyzohen edhe fjalët nji ká nji pse analyzë e syntezë shkojnë krahas e ndimojnë njana tjetrën. Në citacjonin e sipërm, ekspresjonet "lata të prefta", "kerçikët e plasaritët", "kocka të ngrefta„ etj. të kqyruna në kontekst zgjojnë emocjone frige a së veluni prej figurës së mnershme qi rizulton prej sosh.

Gjuha e Fishtës e bazueme në djalektet e Verit âsht e frymsueme prej nji shpirtit të përgjithëshëm shqiptár: gjithëkund e përshtatun mâ së miri ká nji pasuní fjalësh

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKODËR

e shprehjesh qi nuk e gjên te kurrnji shkrimtár shqiptár.

"Dita e Gjyqit", për me prû nji shembull, âsht provë e kjartë mbí sá tham. Këtû, me nji fuqí të bindshme ekspresjoni, Poeti na paraqet të shuemt e botës: na duket si me e pá në nji panorâmë. Me fjalë që paralajmojnë rrênim Poeti përshkruen diellin tue u ngjatë ravës së qielles :

«At ditë dísi tu' u malë u çueka dielli

dhe Mënín hyjnore të pazbutshme me rrqethë të dekunit ndër vorre :

«Ati i Pushtetshem nalt prej fronit t' qiellvet,
Neveritun mbí t' fyeme t' randa i' shekullit,
Porsi dý t' rrebta e t' zjarrta rrfé mizore
Ngerthen Aj vetllat m' rruzullim t' shemtuemun,
Edhe vrantë e kundron .. »

E n' ata të kqyrun të Mënís hyjnore "hana, hyjt e dielli e toka u pîn". E s vonoi e „toka .... prej angrash mâ t' permendshme bulroi me 'i gjâmë t' trishtueshme„ e "Himalaja, si gùr gelqerjet n' ujë, krejt u turshî; e u shêm Italja ... n' dét edh' Albjona u shue ; e u derdh Stamolla n' Bosfor".

Me 'i herë bjen në sŷ pasunija e madhe e fjalorit te Fishtës: për me paraqitë idén e shembjes qe katër fjalë të ndryshme të cillat, në vendin qi xânë, formojnë për. njimend katër pamje poetike të dallueshme : "Himalaja *u turshî*, *Italja u shém*, *Albjona u shue* e Stamolla *u derdh*".

Në sá Drejtsija e Perendís bân të veten, të mneruem "njerzt mí shekull ravtojshin, mijt ndër vorre." E kúr të tanë elementat e natyrës derdhë nepër kaos përpleqeshin më shoqi-shojnë,

«Toka edhe trandej, e. si gogel dushkut
M' ujë, shkundullitej n' rrymë t' atí shellimit.»

Bjen në sý, përveç së tjerash, realizmi i shembelltyravet "porsi mîjtë nder vorre„ dhe "*si gogel dushkut m' ujë*".

Shembelltyrat e tjerat fétyra poetike, qi te Poeti i ynë janë të shumta, na qesin para, me nji fuqí të jashtëzakonshme plastike, realitetin e sendevet. Vetí e shqueme e Poetit âsht se ká dijtë gjithëherë me u dhanë këtyne shprehjevet notën e popullit: Flamuri i Shqipnís i duket Poetit.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

«Si fletë Englli t' Perendis
Si ajo flaka e rrfês zhgjetare . . .»
(Lahuta, I)

Shqiptarët kanë

«Sy' n agzot, zêmren barot»
(Lahuta, I)

dhe janë të lehtë

«Thue se kabmve u kan vû fletë».
(Lahuta, III)

E kqyrni si e shef Oso Kukën:

«Kaleshan e sy - pergjakun,
Mje m' sylah e ká mustakun ;
Ushtron mali, thonë, kûr t' flase
Dridhet fusha kah t' vikase . . »
(Lahuta, IV)

E Vulo Serdarin:

«Njiky Vuloja Serdari
Kisht' pasë kenë nji trim i çartun :
M' e pasë randë toka m' e bartun».
(Lahuta, I)

Knjaz Nikollën e paraqet

«Gerxheli, por belaçi . . .»
(Lahuta, I)

E këtû po m' epet rasa me shenjue se Poeti i ynë shpesh herë përdorë edhe fjalë të hueja. E prá fjalët e hueja tu Fishta jo veç se nuk vrasin por janë përdorë aq me vend sá nuk kishte me kenë e mundun me i zevendsue pa çartë bukurín e integriteti o poezís. Me këta nuk due kurrsesi me bâ apologjín e përdorimit të fjalvet të hueja por due vetem me thanë së te artistat e vertetë fjala cillado kjoftë merr jetë.

Ndër rapsodít e popullit tinë vêhet oroe nji gjuhë vepruese. Edhe gjuha e Fishtës paraqitet e billë sidomos në përshkrimin e shenavet të luftës. Dramatik âsht bejlegu ndërmjet të Kerni Gilës e të Jovanit:

«N' báll t' shoshi ata si u gjeten,
Kryq taganat i zateten.
E si t' ishin flakë e agzot,
Lum e lum per t' Madhin Zot!
Se ç' filluene me vringllue,
Si dy rrfé, ehu! tue flakrue.

BIBLIOTEKA PUBLIKE MARIN BARLETI SHKODËR

Shkrepshin shkndija ndaj perpjetë
Porsi në kullmë prej hekrit t' xét,
N' ajr taganat ka' u perpiqshin,
Kryet shoshojt ata ka' i ndiqshin.
Djersë e gjak xû me u kullue ;
Por s' xû asnjâni me u ligshtue,
Mu mâ fort erdh tu' u terbue.

Kur varrohet n' mal nji ari
A me pushkë a m' hekur t' zi,
Jo veç se prej dhimës s' topitet,
Por mâ teper vjen e nzitet,
Edhe msûn, n' furi t' terbueme,
Me gjak t' vet armen i' ritueme :
Njashtu atbotë atà dy trima
T' shpejtë kah doro si vetima,
T' rrebtë ka' e sjellmja porsi rrfeja,
Merrshin turr me fuqi t' reja,
Tue ferflluem e tue kercnuem,
Shkumë e gjak prej gojës tu' u shkuem.

Kúr i a behë, qe, n' at fushore
Oso Kuka, rrfé mizore,
Kah po kthejte asajta n' shpi
Me dy rob edhe me dhi,
Qi kisht' marrë prej Malit t' Zi.
Oson Kerni tuj e pá
Disi marre atbotë i rá
Ke nene s' kisht' pré anmikun ;
Prandej çon të prehtë çelikun
Edhè e siell me kaq furi,
Qi t' kisht' ndeshë n' cub t' Malit t' Zi
Fill pér gjysë, tham, kje tu' e pré.

Por jetë.giatë cubi kisht' lé ;
Pse ndermjet tagà' n i a qiti
Me té deken edhè e priti.
Kúr tagânat janë zatetë,
Fort shunglloi Vranina e shkretë,
Edhè u kpu' n t' dy per mjedisit,
Si t' ki' n kenë dy krande lisit».

(Lahuta, III)

Shembuj gjuhe vepruese kishte me mujtë me nxjerrë mjaft por më duket se nuk âsht kohja me e çue mâ gjatë.

Para se me mbarue veç, po më kande me çekë edhe gjuhën satirike të Fishtës.

Gjuha e Satirës â-ht realiste e popullore; fëtyra e situacjone qesharake janë paraqitë plot shije.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

A mund të gjindet nieri mâ për t' u qeshë se.

«Tartufi plak, kryetul e bark-sandall,
Nji ftyrë-fudull, sŷ.xhixhë si gjeraçina...?

Me fjalë therse, Poeti na përshkruen gjendjen e letratyrës në Shqipní:

«Veç shka se: besa, sod n' Shqypni
S' âsht punë e letë me shkrue as n' vjersha as n' prozë,
Pse ktû letrarë' kanë bîjtë si kpurdhat n' shí
E ka 'i kritik e gjen ti per gjith shkozë ...»
(*Palokë Cuca*, K. I. str. 4)

Fishta s priton, kúr e lypë puna, me përdorë edhe fjalë banale. Qe si u siellet atyne qi u kushton poemin "Palokë Cuca"

«Ktû, prá, tash ju rrugaça të Shqypnís
Ju vagabonda, ju edhe aventurjera —
Ju rriqna t' ndŷt të kombit e t' njerzís,
Per batakçi qi larg u ndihet era:
E ju ish-mehmurë.mikroba të Turkís
Me dý teskere n' shqek e t' zeza tjera,
Të msuem mbí Shtet me ngrânë me dy germaza,
Turku prandej qi u pshtŷni si gelbaza
. . . . . .
Ktû, po, eni t' gjith, o ju burreca
Pse jue ket kang un dué me u a kushtue
E me nji keze endë me hîtha e speca,
Ballin zhalloget t' uej me kunorue.
E dí se kryma jeni edhe burreca,
Vnerin me t' dyndë me sy veç me u shikjue,
Por oskurrkujë si jue — llomshtí e këpucës
Nuk i pershtatet kanga e Palokë Cucës.
(*Palokë Cuca*, K. I. str. 15 dhe 21)

Gjuha e Fishtës âsht gurrë e pashterrshme studimi e udhëhjekje: gjuha e tí âsht themelore për poezín shqiptare. E me të vertetë kudo qi ta kapim Poetin tânë kemi për të ndeshë shpirtin shqiptár në veshtrimin mâ të gjanë të fjalës.

Fishta, bír i popullit, ká nalture, si dikúr Homeri nder Grek e Lukreci nder Romakë, gjuhën shqipe në dinjitetin e artit. Populli pá prâ këndon kangët e veta pse populli ndien në të ekspresionin e thjeshtë të shpirtit të vet: flet vetë nepër gojë të tí.

Kolë Prêla

BIBLIOTEKA PUBLIKE "NAIM BERATI" SHKODËR

AT GJERGJ FISHTA

NË DRITEN E VEPRAVE TË TIJA

Në boten magjike të fantazìs, n' at tokë të mrekullueshme ku andrrat e poetëve dhe t' artistave, të çdo kohe e të çdo vendi, marrin trajtë dhe shndrohen në pamje me bukurì të pà-krahasueshme, n' at krahinë terhjehëse ku krijesat e zjedhuna naltësohen mbi flatrat e shpirtit per me gjetë atjè nji ngushllim kundra idhnimeve tokësore, dhe aty me realizue at ideal persosmenije që ndjek shpirti i tyne, por që per boten e realitetit kà per të mhetun gjithmonë nji ranë e pà-prekshme, n' at mbretnì që valavitei në mes tokës e qiellit, nder sà shpirten të mëdhaj do mund së ndeshim, tejèt të ndritëshem, ate të Gjergj Fishtës.

Kangëtar' i epopès shqiptare, auktor' i sà lyrikave delikate, aj që dijti me rrahë me satirë dhe me permallue me ambelsìn prekëse të kangëve të veta që derdhin nji nostalgji të pà-tregueshme, xen n' ta sfera, t' epra atëdhè i perbashkët i sà shpirtenve fisnikë, nji vend me randësì të veçantë.

Ky djalë fisnik i tokës shqiptare, permbledh n' artin e vet shprehjen ma të flakët e ma të gjallë të racës së tij, aq zamadhe gjatë shekujve por edhè e salvuemo e e sakrifikueme; asht bilè vetë shpirti i tokës shqiptare që i jep fuqì me frymen e vet gjallnuess, pà të cilen nuk mund të lindin nji veper arti e vertetë, të gjith poezìs së tij.

Siç e pershkruejti Pascoli, poeti asht nji magjistar i cili me thupren e vet artistike mund të thrrasin zanat ma të bukurat, mund të bajnë me lulëzue prendveren

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

tue i dhanë ajrit fershllim flatrash e dridhje kangësh, tue i falë tokës èren e kandëshme të trandafilleve. E cili skepter asht ma i lmuet e ma i lehtë per t' u bartë e në të njajten kohë ma i fuqi-hem se ky që din me i hapë shpirtit sferat e nalta t' idealit, tue e çue atjè ku ajri asht ma i kulluet e ma i kjartë, atjè ku nuk mbërrijnë tjeter veçse ndjesínat njerzore ma fisniket, ato që justifikojnë gjendjen e previlegjueme të njeriut në mbretnìn e madhe të Natyrës?

Sepsè poezija asht shkndija hyjnore me të cilen Perendija kà dashtë me madhnue argilen njerzore per t' a ba të denjë per Dashtënin e Tij të pàkufij, asht shkalla e dritës nepermjet së cilës mund t' i afrohemi qiellit; kush me të vertetë e ndien poezin tue kumbue në zemren e vet nuk mund të perbuje n' at kohe veçse ndjesinat ma të kulluesat e ma fisniket.

E a nuk asht ndoshta me anen e poezìs që Themeluesi i Urdhënit në të cilin Fishta ban pjesë, Shën Françesku, i vobegti i Asizit, shprehi në "Cantico delle Creature", tue i naltësue Zotit lavdít e veta, evarìn e thellë të kreatyrës ndaj Krijuesin e Pergjithëshem të gjitha sendeve?

E prà ket pushtet krijues, ket dhuratë qiellore të poezìs Fishta e zotnon në nji mënyrë të çuditëshme, dhe si esencë pertrijse e artit të tij të zgjedhun asht nji atëdhedashtënì e flakët e shejte.

Me shkathësi të çuditëshme stili dhe pershtatmenì të persosun ndjesije aj din me i ardhë rreth, në çdo veper të vet natyrës s' argumentit që trajton, din me magjìn e ambel të vjershës, me krijue atmosferen që zgjon ma teper ato ndjesìna enthusjasmi o idhnimi, krenije o permallimi, dashtënije osè perbuzjeje që, tue pasë perherë para syesh të miren e Atëdheut të dashtun, synon me ringjallë nder zemrat e bashkatëdhetarëve.

Vepra artistike e Fishtës asht pranuej krejt e pushtueme nga kjo dashtnì e flakët e shejte per Atëdhè, madhshtore nder malet e veta të nalta që shriben kah qiellì dhe të stolisuna me madhnin e heshtjes, terhjekëse nder pyjet e veta të vjetra e plot-hije, e gëzueshme nder rrë-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI"

pina e lugina të veta të blerta, e fuqishme nder shkrepat e vet të thepisun që qindrojnë kundra çdo stuhije.

Na e dijmë se epopea asht trajta poetike që pasqyron ma mirë shpirtin e perbashkët të nji populli, se ajo asht, si me thanë zani me anen e të cilit nji racë flet per vedvedi, per sà kà ma t' aferm e ma të dashtun, per ç' ka don e mënìn; prandej "Lahuta e Malcìs" poemi epik i Fishtës, që asht nji nga gurët ma të çmueshem që stolisin prirjen e tij si poetë, perveç vlerës artistike kà edhè nji vlerë historike me randësì të madhe sepsè na vên në gjëndje me njoftë e me soditë edhè pertej kufijvet kryenaltësin e drejtësìn e shpirtit të madh shqiptar.

I gjith poemi asht nji hymn madhnije per popullin kreshnik të maleve, që na paraqitet në jeten e vet aq r thjeshtë dhe aq afer natyrës, në ndjesin e spikatun pei ndèr e detyrë. Popull i tmershem nder mënina të veta, i pà perkulëshem nder hakmarrje, por gjithmonë leal; i squet, por jo mendekeq; popull që në parzmin e vet i kà ngrehë kultit nji ltèr per ç' ka duhet të jetë ma shejte per zemren e çdo njeriut: ndér, familje, Atëdhè.

Trimnija e këtyne fatosave që shtyehet deri në heroizem, të kushtuemët e tyne per çeshtjen shejte të lirìs e të pà-mvartësìs së Vendit të vet; që mbërrijnë deri në flijn ma të madhe të jetës, gjejnë në Poetin çfaqjet ma të kumbueshmet e ma të nxehtat të dramaticitetit, fuqìn ma të madhe të shprehjes.

Per shembull n' epizodin e famshem t' Oso Kukës, heroj kreshnik dhe i pafat, poeti, tue perdorë nji gjuhë të thjeshtë dhe të pastolisun, pà ndo' nji pajisje retorike por prandej aq ma teper e fuqishme dhe e pasun me pathos, kapë shpesh naltësinat e poezis së vjetër epike.

Buka që në perkurmenin e saj patriarkale mbledh shokët fatosa t' herojt në mes të cilëve ky rrin mendueshem, pà prekë buk, i tretun pse parandien nji mjerim të trishtueshem që gadi e shtypë, kanga e Kacelit që lumnon trimnin e fisit shqiptar (Ah, gjallnija madhshtore e rreshtave :

Trima kà e trima s' kà
por si kà trima në Shqypni
s' i kà krajli as s' i kà mbreti
s' i kà toka as s' i kà deti!)

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

bestytnìt e atyne burrave të fortë e të drejtë, gjithshka të ban me kujtue, në madhnin e vet, gostìt e këndueme prej Homerit, të gazmueme nga kangët e rapsodëve.

E qe se në nji të shtuem tragjik ngjarjesh dramatike (trathtija e bame nga Zeliq Gjuka që tue perfitue nga terri i natës shkon e ndeshet me anmik per me krye vepren e dhunishme, luftimi i ashpert në të cilin pà dobì mbrojtësat fatosa të Vraninës tregojnë trimnìn e tyne të nalt), veprimi plandoset në nji perfundim të kohëshem. Çdo shtek asht mbyllë per ata burra që tashma nuk dijnë kah me i a mbajtë:»

«S'kanë shka bajn ? Po, a thue, mund t' desin?
T' desin, prà, nuk kan shka presin».

Me vdekë, po, kjo asht endè në dorë t' atyne fatosave: "dulce et decorum est pro patria mori". Dhe per mos të pá që të lèmit e diellit t' i japi dritë fitores së pàdrejtë të sllavit të pabesë, Oso Kuka i jep zjarm barotit dhe e çon kullen n' erë tue vdekë lumnisht bashkë me shokët e tij besnikë. Se ç' kryenaltësì spikatë nder rreshtat e Poetit kur shton se gjaku i derdhun nga Oso Kuka asht po aj gjak që vlon endè nder dej të Shqiptarëve të cilët kanë me dishrue gjithmonë vdekjen ma parë se me rà gjallë në dorë të sllavëvet. Dhe me nji mallkim plot idhnim Poeti e mbyll ket kangë të mrekullueshme, sinfonì poetike trimnije e vdekjeje.

Kanga e Oso Kukës na del parpara si nji kuader i mrekullueshmem me ngjyra të gjalla, në pjesë të spikatuna, me ftyra mirë të pikzueme dhe shprehëse, të cilit nji artist gjenjgal të ketë dijtë me í dhanë nji gjallnì të jashtëzakonëshme, ushtima te mbyllta e të thekëshme në kundershtim me të tjera zane të kjarta e t' ambla, tue nxjerrë prej sì nji terhjekësì të çuditëshme.

Pamje plot madhnì e bukurì heroike, ku malet e nalta e t' ashperta, naltësue kah qielli, paraqiten në nji fund të shkelxyeshem, suazë madhshtore.

Por në kjoftë se në "Lahuten e Malcìs" shkaku pushtues i artit të Fishtës, due me thanë atëdhedashtënija, çfaqet si ma e fuqishmja shprehje, aj deperton gjithmonë,

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

siç kemi thanë, edhe nder veprat e tjera të Poetit dhe paraqitet në shum trajta të ndryshme, prej ma të thjeshtavet në ma të perziemet, tue i a dalë me gjetë perherë shtekun e zemres s' onë.

Kështu në lyrikat e tija, plot elegancë poetike per kjartësin e rrjedhjen e rreshtit që kà tej-pamje kristaliane, per harmonìn e rithmit, per nxohtësìn e dikueme nga ndjesija, dashtënija e patrandëshme per Atëdhen e dashtun çfaqet ne melankonìn ndrydhëse të dbuemit, n' afrimin e flakët per gjuhen e të parëve, plot trishtim, tue pà Shqipnin, dikur aq e fuqishme e e madhe, te lodhun prej luftave të vazhdueshme te shkaktueme nga lakmija e të huejit.

Edhe po mos të kishte poezija e Fishtës të gjith at vlerë artistike me të cilen perkundrazi asht e pasunueme, gja kjo qi e ban të denjë me u ndejë per krah veprave të mira të letersìs së huej, ajo do të kishte gjithmonë nji vlerë të mbrendëshme shum të naltë per ndjesìn shejte që e frymzon e që e pushton, sikursè gjaku njomë zemren tne i dhanë nxehtësì e jetë. E kjo vetem do të mjaftonte me e ba Poetin të meritueshem per dashtënin e çdo shqiptari.

Ç' ka kje ideali i Dantit, i Petrakës, i Parinit, i Foscolit dhe i Leopardit, due me thanë lirija e pamvartësija e vendit të tyne, asht kenë edhe ideali që shpirti i madh i Poetit Shqiptar gjithmonë e kà dishrue dhe è kà ndie thellësisht.

Malli pà kufij per Atëdhè, që mbushë me trishtim zemren e atij që kje shterngue me lanë token ku gjithshka, njerz e sende, i duket mik e familjar, ku kà lanë ç' ka ma të çmueshem kà e që ndoshta nuk do t' a shofin ma kurr, trishtim' i patregueshem që edhe Danti ndjeu e që në mënyrë aq delikate e të thekëshme e shprehi nder rreshtat e njoftun; "era già l' ora che volge 'l desìo" marrin nder rreshtat e Fishtës nji idhnì të endun me lot, marrin ngjyra t' ambla e të trishtueshme si nji muzg vjeshte kur dita mbaron dhe shpirti duket se e tretë shpresen në nji agim të rij. Ting'llojnë xajtueshem si ajo gjamë e perzieme me idhnim e dnesë që duket si me shperthye prej vorreve të braktisuna.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
E MARIN BARLETI
SHKODËR

Në "I dbuemi" lirizmi i Poetit mblohet me melankonì vajtimi që vetë rithmi i rreshtit e thekson dhe e ban ma të pikllueshme.

E mira e bjerrun i paraqet perherë e ma teper synit perpijs së të dbuemit, të gjitha bukurinat e veta, të gjitha ambëlsìt, edhe atò që në jetën e zakonëshme të çdò dite nuk kishte muejtë ndoshta me i pà, por që shkëputja i çfaqë plot bukurí të shndritëshme e ma tepër se kurr të denja për t' u kujtue prej tij: — shtëpija ku pau për herën e parë dritën e diellit, nanën e motrat që kanë me u lodhë tue e pritë kot, gjuha tingull-ambël e t' afermvet të tij që i naltësojnë Perëndìs lutjet e nxehta të tyne, pyjet e madhnueshme e hije-plotë të tokës së tij.

«Oh ju bjeshkët e Skqyptaris,
ku ma mirë shndritë dielli e hana
e ku logu â i bujaris
e ku rri.en djelm si zana!»

Jo, i dbuemi nuk do të mundei me harrue kurr vendin që i buzëqeshi në fmijnì, që gëzoj rinìn e tij, vendin në të cilin, kurr do të binte në gjumin e vdekjes, toka do t' i dukej ma e lehtë.

"Sit tibi terra levis", ishte formula me të cilen Romakët u urojshin pagjë të vdekunvet të tyne të dashtun, porsè nji tokë e huej do të randoje doemos mbi vorrin e nji të dbuemi të mjerë eshtnat e të cilit endè "fremono amor di patria",

Kudo që të shtektoje i dbuemi, remren e tij kà me e pervlue perherë dishiri per token e gjinden e vet, kurdoherë, edhè po qe se në: token e huej kà me gjetë mirë-pritje, kà me ndie permbrenda vedit diçka të pà-knaqëshme e të thàt, që asnji nderim, asnji fat i mirë nuk do të munden me i a zhdukë, e kur i shkputun nga marrëdhanjet landore, shpirti i tij kà me muejtë me u endë lirisht, po qe se në boten tej-tokësore mund të ruehet ndo'j ndjesì njerzore. aj sigurisht kà me vajtue sepsè kufoma e vet nuk pushon në prehnin e tokës që e lindi.

Tue e dijtë mjerimin e tashem. tue parandie pà-lnmnìn e ardhshme i dbuemi lëshou prej zemres së coptueme vigmen që ndryen pikllimin e pasjonin e tij, vigmen e

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHTETËRORE MARIN BARLETI

shkëputjes së perherëshme ngà gjithshka kà dashtë e që mbas sodit nuk do të jetoje per te veçse në kujtim:

"Lamtumirë per sà të jet jeta".

Brij kësaj dashtënije të pumbatun per token e vet aq të bukur që:

«Edhe hana do t' a dije.
edhe dielli do t' këtë pà,
se per qark ksaj rrotullike
si Shqypnija' i vend nuk kà».

nji tjeter ndjesí tejèt e naltë shkelxen në shpirtin e Poetit, tue e ndritë me shkëndin e saj qiellore: besimi. Besimi në nji Zot të Gjithëpushtueshem e të drejtë, besimi në fatin ma të naltë të shpirtit që kursè trupi të ketë kryemun udhtimin e vet tokësuer. i liruem prej robnis landore, do të mundet me fillue jeten e vet së vertetë e, në kjoftë se i pà-faj ose i pastruem nga mëkati, kà me u njitë kah mbretnija e dritës së pasosme per me marrë çmimin e nji lumnije t' amshuna.

E si nji lule që në terrin e natës e lëshon rreth e per qark ma të fortë èren e vet, kështu edhe gjykimi i Poetit e mbushë me èr shprese melankonin e zymët të vdekjes në "Nji lule Vjeshtet"

Në mbretnin tej tokësore, "illuc unde negant redire quemquam" — siç e pershkruejti Katuli — n' at botë per të cilen nuk dijmë asgjasend e në cilës, per ligjë hyjnore të pà-shqyrtueshme njeriu nuk mund të depertoje deri sà të jetë gjallë, e ku as filozofija e shkenca nuk mund të shprazin ndo'j shkëndi drite, vetem besimi mund t' a davarisin paksà mjegullen e dendun që nga i mblon msheftësit.

"Nji lule Vjeshtet", kjo kange tejet e gjallë e Fishtës, ban pjesë n' at lloj poesije vorretash që aq perkrahje gjet n' Anglì prej Young, Gray, Hervej, e Pope, e prej së cilës n' Italì u frymzuene Pindemonte, Foscolo e Leopardi.

E panjoftuna vigane e vdekjes së cilës të gjithë njerzit prej mâ të fuqishmit deri tek ma i përvuejti, do t' i shtrohen njilloj e vepra e së cilës asht aq gjallënisht e shprehun në pergiasìn e Manzonit "il passer della falce che pareggia tutte le erbe del prato", ky míster që per-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

sëritet i pà-mshirshem qyshë prej agimit të botës e shndrron në nji grusht pluhun edhè ata që kjene të mëdhaj e të permendun gjatë shekujvet, do të terhiqte doemos nji Poetë të madh si Fishten e edhe aj, si sà e sà poeten të tjerë të maparshem, mbi' te krijon objekte kujtimesh e permbledhjesh shpirtnore?

A asht prà e mundun që gjithshka perftoj nji krijesë menduese, nji njeri, krijue në në giasim të Perendis duhet të mbesin vetem në pak eshtna e në pak pluhun? Pà dyshim kjo gja ndodhë per sà i perket giasimit të tij landuer e per ç' ka lidhje kà me te: bukurì, fuqì ctj. Kështu nder «I Dialoghi dei Morti» të Lucianos shofim Menippo-n kah shtangohet kur i tregojnë se ç' ka kishte mbetë prej së bukures Elena, se si per at rrashtë dikur ishte ndezë nji luftë aq e giatë e e damshme si ajo e Trojës.

Gjithshka asht landë osè cilësì landore sigurisht dobësohet e prishet. Por a asht e mundun që edhè shka perban pjesen shpirtnore të nji krijese do të shkatrrohet e do të këtheje n' asgja?

Njeriu fizik kalon mbi tokë «porsì voesa e natës» por njeriu shpirtnuer a thue edhe aj do të ketë nji jetë kaq të shkurtë?

Ky asht problemi që qyshë nder kohna të vjetra terhoq vrejtjen e filozofëve e që i madhi Platon, aj që dijti me i dhanë stolisje poetike vepres së tij filozofike, e zgjidhi në favor të jetës s' amshueme të shpirtit, tue pohue pavdekëmenin e këtij: aj asht problemi që trazon Amletin, kur në monologun e vet të njoftun pvetë vedin në se vdekja asht asgjasimi i plotë i kenës osè pertej atij praku misterjoz jeton endè diçka prej nesh? "Morire, dormire — dormire e forse sognare."

Por ajo që perfton fuqìn e besimit, që e ban të durueshem per njerzimin kujtimin e vdekjes, që e ngushllon njerin nder çastet e tija të fundit dhe i a lenon kalimin asht shi besimi në pà-vdekëmenin e jetës shpirtnore.

Sà i trishtueshem perkundrazi asht gjykim' i Epikurejvet «che l' anima col corpo morte fanno» per me persëritë ç' ka tha Danti.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SH K O D E R

Sepsè në kjoftë se do të pranohet vdekja e shpirtit, atherë veshtrimi i naltë i jetës njerzore bjen dhe fati i njeriut na paraqitet kash si jeta e frymorëvet t' ultë. — Jo — thotë Poeti:...»

Në prehen t' Amshuemit
piesa ma e mira e jotja kà fluturue
me gëzue n' dritë t' qiellvet; ku pushen dishiri
i nierit të drejtë; si drita m' sy të kthiellun».

Shpirti i njeriut nuk mundet me vdekë me landë, por fluturon kah froni i Zotit, atjè ku vuejtjet e tija tokësore kanë me kenë shperblye, atjè ku, vetem, do të munden me u plotësue dishiret e njeriut të drejtë.

«E ... Njeky mendim i ambel
deken e zbutë e vorrin e ban t' pelqyeshem
ku zemren fa' i s' e grisë».

Nga vorrezat, e sidomos nga atò që mklojnë kufomat e e njerzëvet të mëdhaj e fisnikë, duket sikursè del nji za që, per atë që din me e kuptue, tingllon qortuese e duket si të japi shkas me u ba ma të mirë. Kte ndjeu Foscolo tue mendue mbi vorrezat e Kishes së Kryqit Shejt: «A egregie cose il forte animo accendono l'urne dei forti»; kte ndeu Fishta para nji vorri të haruem të nji djali fatos të tokës shqyptare. Vorri i trimit ma të math të Akejvet që luftuenë kundra Trojës, zgjoj n' Aleksandrin e Math dishirin që t' a bante të pavdekshëm emnin e vet me vepra trimnije dhë para tij aj u betue se do të ngulte ngallnjimisht flamurin deri nder skajet ma të largta të tokës, se do të sundontë botën; vorri i pà-stolit tek i cili plot nderim e pillueshëm ndalet kujtimi i Poetit, ndezë në shpirtin e tij dritën e njoftjes për trimnìa e fatet e Fisit. —

Nga ky vorr, gadi i pà-njoftun e i harruem, por që shkelxen me dritë heroike, Poeti nxjerr urime fatbardhsije e lumnije për Vendin e Vét dhe para tij premton se do të përballojë pà frigë çdò rrezik për Fé e Atëdhè, do të luftojë pà pushue për t' i a mbërrijtun idealit të vet përlirì e kur ky, do të realizohet, — :

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKOLLORE "MARIN BARLETI" O D E R

«Atë herë un kangët kam me i ndërtue kreshnike
Me t' cillat botës un do t' i a la të shkrueme
se shka viejn armët besnike n'dorë t' Shqiptarit».

Atëherë prej pyjeve kanë me dalë gëzueshëm Zanat për me stolisë me vjollca e trëndafille at vorr të braktisun, mbi të ciliu selvijat e blerta kanë me shtrie hijen e tyne të mëshirëshme, dhe nën at hije kà me pushue shtektari i lodhun, e mirënjoftës, kà me u lutë mbi atë gropë që të zbutet stina. Mandej, porsà të mbërrijë tu kësolla e vet kà me i folë fmijvet per atë që n' at vorr flen përgjithmonë dhe kà me i mësue t' a donë e t' a përkujtojnë gjithnji tue gdhenë emnin e tij nder pemë, at emën që sternipat ma të largët kanë me e kndue nji ditë e që:

«sa t' bjere dielli tokës ka me t' kndue» —

Dhe kanga e bukur mbyllet me këthough pamje t' ambël kthillsije e pagje, nder-à me nji shprehje të përmallshme poezije Poeti përforcon sigurìu e vet ne nji ardhëmenì ma të mirë. —

Por sensibiliteti i pasun i botës së mbrendëshme të Poetit që në «Nji lule Vjeshtet» mbërrijn kulmin e shprehjes së spiritualitetit din të gjeje shkajqe gjithmonë të reja e të forta per me terhjekë vemendjen t' onë.

Terhjekësin që shperthen prej nji së kaluemes së largët e që nepermjet të pelhurës magjike hjedhun mbi te prej kohës merr nji bukurì pralle, plot melankonì, e ndjeu thellësisht Fishta n' Oden "Ujit të Jordanit".

«Sol nel passato è il grande, sol nella morte è il vero" pat thanë Carducci, që, sikurse të gjithë shpirtent e mëdhaj u përul edhe aj perpara terhjekësis së dikurshme e që nuk do të mundet me u soditë ma kurr vesse në kujtim.

Ode ja e Fishtës në të cilen strofa safike shfren lirisht, zbulon nji farë afersije me Oden e Carducci t «alle fonti del Clitumno».

Sikurse nder shekujt e kaluem, gjatë të cilëve pau rreth vedit madhni e lumni, lumi shejt i Palestinës, Jordani, rrjedh edhe sot madhshtuer, por ajo madhni e lumni që dikuer i dha aq za tokës së Kananit asht zhdukë

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

tash sà e sà shekuj e sa do të mundet me u ringjallë kurr ma sepsè nji mallkim hyjnuer randon mbi fisin ebraik ç'se kur aj lypi kryqëzimin e Njeriut Zot, Shperblyes i Njerzimit.

Rreshti i Poetit me rithmin e tij të randë e të ngadalshem, duket sikurse shoqnon, me nji za t'armonìshem, rrjedhjen madhshtore të lumit që pau kah nderlikoheshin sà e sà ndodhje të randësishme historike; nga mjegulla e së kaluemes Poeti perkujton persërì dhe ringjallë mjeshtrisht në sintheza të shkurta e plot ngjyra, madhnin e nji kohe të kalueme.

Qe Makambejt fatosa kah rrokin armët e tyne të pàmshirshme, qe harpa e Davidit tue u dridhë endè ambelësisht kah percjellë psalmet e veta plot melodì, qe Judita trimneshë kah i çon popullit të vet pengun e gjakut per lirì.

Por nji pamje e tmershme vdekjeje perhapet rreth e per qark dhe errëson lumnìt e popullit që nji ditë kje i zgjedhun e mandej u ba i mallkuem: vdekja e të Birit të Zotit, gozhdue në Kryq, perpara si vegel e nji mundimi të kohëshem e ma vonë shembull i shkelxyeshem shprese pështimi.

Atëherë Jordani që dikur kishte pà edhe diellin tue u ndalë pàra urdhënit të Giosuè-it, pau hyllin e ditës kah po terratisej e token kah aty per aty po trandej në shej zije per at vdekje që Krishti e pranoj per dashtënì të Njerzimit.»

«Nuk asht, jo, i lum, kah do qi vran e kthiellet
qi pà t' ket ma shum se ti punë të mdhà».

Jordani muejt me pà Virgjineshen e kandëshme "t'bukur si hana e porsì drita e gzueshme", nji i këtij lumit të bekuem puthi nder enët e shejta të pagëzimit Batti-tin e Shperblyesin: asnji lum i botës nuk mund të ketë kaq kujtime të lumnueshme, tragjike e shejte.

Tash sà shekuj kà heshtë harpa hyjnore e Davidit dhe Çfuti, i zgjetuem prej mënís qiellore kà harrue çdo kangë të gëzueshme «Fulsere quondam candidi dies», ditë të mira që per te nuk kanë me ndritë ma kurr. e shtypun e i shperdám nper botë, i shterrguem mos ml

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

xanë vend kerkund, fisi ebraik nji ditë aq kryenaltë, asht kah e làn fijin e randë sepsè nuk dijti me njoftë Driten, nuk deshti me ndigjue Fjalen e Zotit bamun Njerì.

Porsè ujët e lumit rrjedh gjithnji i qèt dho gëzon me blerim token që pershkon, ashtu sikur në nji kohë. E nami i atyne vendeve që pane plot tmerë vepren tragjike të kryqëzimit kurr s'ka me hupë sepsè ndjeksat e Shejtit t' Assisit, të cilët ruejnë Vorrin Shejt, i a tregojnë fetarisht kujtimet shtektarisht të pershpirtshem.

Poeti, dishiri i të cilit tue ndertue ket Ode të çuditëshme, kje me festue shtatëqindvjetorin e Themelimit t' Urdhënit Françeskan, krijue prej Atij që kje shoqi i Vorfnìn, mbassi na perkujton ngjarjet historike që u vertetuene mbi token e Palestinës, i drefton pershtetjen e fundit lumít që aq shpesh permendet në Shkrimin Shejt:

«T' falem, Jordan, prà, qi n' per qeparisa,
e neper hije t' rrapavet t' blerueshem.
p' rherë i bekuem nder mota edhe nder fisa,
Rredh i madhnueshem».

Prej dellit të Poetit, porsì nji kzue i pà-shtershem, gufon mandej në drejtime ndryshe freskija pertrijse e e rreshtave: Muza e Fishtës kà shum trajta dhe e shoqnon besnikërisht në çdo kangë, nderpretuese e gjallë e mendimit të tij. —

Në "Jerina osè Mbretnesha e Luleve" Poeti pergenjeshtron kjartas dhe kategorikisht thanjet e nji ish kryeministrit serb, nji farë Vladanj Gjorgeciç, i cili, tue dashtë me poshtënue para popujvet të tjerë Fisin Shqiptar, tue e paraqitë si ma t'uultë shpirtnisht, kishtë theksue se Shqiptari nuk mun t'i kushtoje grues nde' j kangë pà e perlye me nji lakmì t' ultë.

«Jerina» asht poem tejet delikat dhe i kulluet që i asht kushtue vashës shqiptare dhe që na duket si nji visàr i ràll të cilit bukurija e harmonija e rreshtit i japin të spikatun si nji gùr unaze artistik i punuem mjeshtrisht.

Sà e sà poetë kanë kënduc bukurìn femnore, aq e shpirtnueme në poemin hyjnuer të Dantit e aq e kandëshme nder tingujt e Petrarkës. Magjistrare osè fatose, me

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

terhjekësín e lëvizjeve të veta osè me nji guxim gadi burrnuer, grueja mbretnon me bukurín e vet nder poemet kreshnike t' Ariostit e të Tasit.

Angjelika krenare e e pàqindrueshme per të cilen Orlandi "venne in furor e matto d' uom che sì saggio era stimato prima" —, Isabella fatmjerë, Olimpia e braktisun, Fiordiligi e kandëshme dhe fatosja trimneshë që ma në fund, tue u martue me Rugjerin, do të krijojë brezninë e Estensëve, i japin ma gjallnì asaj kryevepre fantazije që asht "Orlando Furioso", ndersà në "Gerusalemme Liberata" veper me psikologjì ma të thellë lëvizin dhe tronditen nder pasjonet e tyne, sà femna të mrekullueshme që shndrisin me praninë e vet t' ambel pamjet shkatrrimtare të luftës: Klorinda trimneshë, paganja fatose e kryenaltë që do t' a mbysi bash aj që e dashunoj me gjith shpírt, Sofronia guximtare, e buta Erminie që aq fort e pà-dobì dashunonte Tancredin, Armida, magjistarja terhjekëse kaq e dhanun në dashtënìn e vet dhe kaq në kunder-htim me vetvedi nder veprimet e veta, shprazin rreth e per qark driten e bukurìs së tyne prrallore. —

Bukurija femnore, shkajk vetvetiut poetik. kà frymzue prà lyren e shum poetëve të mëdhaj, por melodrami í Fishtës nuk errësohet tue u krahasue me krijimet e tyne, bilè, nder të këtilla kangë, dallohet per nji terhjekësì të vet krejt të veçantë. Nuk asht punë e lehtë me analizue në ç' ka qindron kjo terhjekësì s-psè e ndiejmë vedin të muejtun prej saj gadi pà u kujtue: ndoshta ajo lindë sidomos prej hollësìs së vepres, prej atmosferës së paster ne të cilen jetojmë, prej freskìs së shembll save, prej melodìs së mirë-kuptueshme të rreshtit që na bàn në vendin prendveruer atjè ku zhvillohet vepra kreshnike.

Poeti din me gjetë fjalë të t' ambla bash si flladi i Prillit, t' armonishme porsì kanga e bylbylave, delikate porsì kupëza e butë e nji luleje.

Ndoshta në nji natë të qetë e erë-kandëshme të majit, ndersà nen vezullimin e hyjvet nji bylbyl vallzonte vetmitàr mbrenda ndo' j pylle të harlisun të Shqipnis, Fishta e ndjeu kangen e tij dhe per at dhuntì hyjnore që u asht dhanë poetëve por me kuptue zanet e gjithshkafes,

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

e të çdo krijese natyrore, nxuer prej saj historìn e bukur të Jerinës,

Jerina, lule ekandëshme e tokës shqiptare, Jerina që parafiyron çdo vlerë fizike shptrtnore të Fisit, Jerina asht zgjedhë mbretneshë prej luleve që, të lodhuna tashma nen sundimin shtypës të trandofillës krenare, gjejnë në vajzen e bukur shqiptare, e butë dha e urtë, krijesen ma të denjë per me sundue në Mbretnin e tyne erë-kandëshme.

Si pershkruehet bukurija e Jerinës? lule e hyj u perulen mbi djepin e saj per me i falë bukurìn e shkelximin e vet. Nuk kje kaq e bukur vajza e Tindarit, Elena orë-prème që kje këndue edhè nder kangët e Aedit të pà-vdekshem, prej Homerit "Poetit fort të nalt".

«Per i' levduem sâ duhet e si duhet
ket vashë shqyptare, Iliada asht fort e vogel»

Nuk kje kaq e bukur grueja terhjekëse e dashunueme dhe e këndueme prej Petrarkës nder rimat e tija harmonike dhe elegante — grueja që kje aq e bukur sà adhè në "Morte bella barea sul suo bel viso" —.

Bukurija e Jerinës kà diçka të mbinatyrëshme, tej-tokësore: ashtu të bukura duhet t' ishin krijezat ejllore që Danti, n' udhtimin e tij t' andejshem pau se shkelxejshin në lumnìn e Parrizit, në korin e gëzueshem që i naltësonte lavdi Zotit, kaq e bukur duhet t' ishte Matelda e kandëshme "la donna soletta che son gìa cantando ed iscegliendo fior da fiore".

Deri hyjneshat e pà-vdekshme t' Olympit e njofin plot bindje bukurìn e çuditëshme të Jerinës, e Afrodita i jep mollen e mrekullueshme vjedhun në lulishtën e Esperidëve, që nder kohna mitike i a kishin dorëzue asaj si "alla più bella".

Ket mollë — i thotë hyjnesha Jerinës — po t' a dorëzoj ty dhe"

per ty të gjith Shqypnis ;
që kso vashash rritka ne vedi,
që ma t' bukura e ma fisnike,
s' i kà toka, s' i kà dëti,
s' i kà Olympt i kohës jetike»;

e mbassi i jep mollen Afrodita shton këte :

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

«Prà, dèr t' enden moti e stina,
Rrnoftë Shqypnija edhe Jerina». –

Poeti që në ket poemth të gëzueshëm kà dashtë me paraftyrue në Jerinën fisnikërìn femnore të grues shqyptare, nepermjet të bukurìs së kësaj krijese të kandëshme shef edhe bukurìn e Atëdheut të dashtun me gjith shpìrt: toka që Zoti e kà bekue tue e stolisë me kaq bukurina natyrcre e që shpesh e kà provue nder të kqija për me forcue shpirtin e popullit të saj dhe me e ba kaq të denjë për at fat të math që historija e saj mij — vjeçare dhe trimnija e birve të saj i japin të drejte me andrrue. —

"Jerina" edhè pse paraqitet per sà i përket trajtës në shembellesa të kalterta e qiellore të nji prralle së bukur, tregon në çfaqjen e jashtëme nji kujtim të thellë dhe nji ndjesì të flakët. —

Si nji bletë që tue u ndalë mbi lule u thithë mjaltin ma të msheftë, ashtu edhe Poeti tue pershkue argumentat ma të ndryshem e ma interesant din me gjetë në 'ta ç'kanë ma bujare e fisnike dhe e këthen në vjershë sikurs« «a dolce mele di favi iblei» që, tue depertue zemren e njerzëve të tjerë, i a kushtojnë dashtënìs që ndien per gjan ma të bukur e ma të madhe.

Shpirti i Fishtës permallohet dhe eksaltohet para fuqìs së mendes njerzore, para atij pushteti shpirtnuer që krijesen primitive, të padhenun, aq fort e giashme me bishët e egra me të cilat luftonte per jetë e per vdekje, ë shndrroj, me anen e nji zhvillimi të të ngadalshëm e të çuditëshem, në nji krijesë që dijti herë mbas here me permbushë me anen e mendes nevojat natyrore që i mungojshin, që dijti me zbulue në vedi dhe per rreth ligjët e mshefta të natyrës, që tue zgjue në mbrendìn e vet atë pjesë hyjnore që mbas mekatit origjinal kishte mketë si e ngathët e e fjetun, i a duel me gjetë udhen qiellore.

"Geni" asht hymni me të sikin Poeti don me madh aue perpjekjet e vishtira e fisnike të mendes njerzore, asht kanga me të cilen pershndetë fitoret e lulëzueme të perparimit njerzuer.

I zveshun prej andjeve t' Edenit, e ashpers dhe e vishtirë kje rruga e Adamit në tokë; por mirësija hyjnore

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

bani që nji rreze drite t'i a davaritëte njeriut e padijes, dhe t'i tregonte udhen npermjet së cilës do të muejte persërì me i u afrue Perendìs.

Sepsè fati i vertetë i njeriut asht aj që pershkruehet në vrejtjen e Ulikait të Dantit:"

«Considerate la vostra semenza
fatti non foste a viver come brutti
ma per seguir virtute e conoscenza»

Pak nga pak njeriu muer trajta jete ma pak t'egra, harroj dalë kadalë zakonet që i ishin njeshë nder kohna të lashta parahistorike, kuptoj nevojen e bashkëjetesës shoqnore dhe u bashkue në tribù, tue kalue ma vonë prej këtyne në ngrehje qytetesh, mbretnesh e perandorish.

Poezija e muzika e zbutne shpirtin e tij, mendia e tij ma e shkathët e ma e mprehtë lypi shpjegimin e shum gjanave, para imagjinasjonit të tij u çfaq bota e bukur kah e cila ndoshta u terhiqte sepsè vajtonte pà u kujtue parrizin e humbun.

Linden mitët, u krijuene besimet, u vuene ligjë per me rregullue jeten shoqnore dhe me mbrojtë interesat e vehtjes dhe të kolektivitetit; së fundit, fìlloj qytetnimi, due me thanë ajo trajtë ma e naltë per jetësë që dallon njerìn nga shtaza.

Atherë mendja njerzore u zhvillue hovëshem e plot fuqì nder të gjitha lamijet e veprimtarìs shpirtnore: i dha dritë letersìs me Homerin, Virgilin, Dantën "t'cillve as deka shkà shka u ban"; i dha oratoris mësuesa si Demostenin e Ciceronin, i hapi filozofìs orizonte të pambatuna me të madhin Platon; pasunoj artin me monumenta të madhnueshem që perballojnë çdo kohë, e kështu, nder-à Roma pagane pat njì Kolosè, Roma Kristiane pau at mrekullì arkitekture krijue nga "Colui che novo Olimpo alzò in Roma ai Celesti".

E hapsinat qiellore i vreguene teleskopit msheftësinat e tyne e deri hovi fiatal i rrufès u ndal prej mendjes së hollë të njeriut.

Sunduese mbi detnat deri në humneret e pà-fund, pushtuese e reve, mendja njerzore nuk njef caqe në vrapin e vet që synon përherë kah fitore të reja: njeriut,

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

si shkruejti Monti, n' Ode-n "al Signor di Mongolfiers", nuk i mbetet tjeter veçse «il nettare libar con Giove in cielo».

Nji tjeter kangë e Fishtës që pushon me fuqìn e vet të hovëshme e të thekëshme, dhe ku spikatë ftyra madhshtore e Skanderbegut, asht «In hoc signo vinses».

Këtu poezija e Fishtës merr trajta plasike me bukurì të pà-kundshoqe dhe asht plot kuptim per Shqiptarët që sodisin të bashkuem në ket kangë fatosin e vet kombtar me simbolin shejt t' Atëdheut: Flamurin kuq e zij.

Në nji shndrrim madhshtuer që kà mbërrijtë kulmin Poeti kujton kohën ma të lumnueshme të Fisit, kohen në të cilen armët e pà-thyeshme të Skanderbegut ndaluene dhe perkulne hovin shkatrrimtar e sakrileg të Gjymsë-Hanës.

U dridhne në Ballkan Grekët, Bullgart e Serbët kur shperthej furija barbare; nji rrezik jete i kercnohej Shqipnis per të cilen ishte kah pregatitej nji fat i turpëshem robnije. Por Skanderbegu vezhgonte e stuhija e frikëshme që në mes tymnajes s' errtë, vetimës së vazhdueshme dhe gjamës së tmershme, u dukte tashma n' orizont, kje largue e davaritë prej trimnìs së tij mbinjerzore.

Nji madhnì tragjike e e thekëshme paraqitet në skenë ku shofim hijen vigane të fatosit kah versulet në Kalà të Krujes dhe e ndigjojmë kah lypë prej të Naltit at ndihmë qi nuk mund t' a shpresoje prej njerzvet.

Lutja që mbi flatrat e bardha të Fès naltësohet n'ajrì kah froni i Perendìs, permban nji trishtim të fortë, por asht edhe lutja e nji trimi, shpirti i të cilit nuk din të perkulun para sulmeve kundershtare të nji fati të pà-drejtë.

Para pamjes së tmershme t' Atëdheut, robneshë e nji barbari tartar, fatosi shperthen në nji vigmë që i pergjan asaj që gufoj nga zemra e coptueme e Kontit Ugolino «Ahi dura terra, perchè non t' apristi?» "Oh! pse i a mbrrin ksaj dite, e s' kà shperthye toka..?"

Por — shton fatosi shqiptar — une do të tregoj se Shqipnija nuk merret pá gjak».

e se per mi e Atdhe
din t' desë shqiptari»

Dhe i Gjithpushtetëshmi i a ndigjon uraten e me

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

anen e nji Kerubini i dergon si peng shprese e fitimi Flamurin Shejt që Aj vetë e puthi dhe e bekoj.

Atëherë mbi token Shqipnis jehon krenare burizana e luftës, mblidhen per rreth fatosit të Krujes djelmt e Malcive dhe nen Flamurin Kuq e Zij betohen botnisht se do t' a mbrojnë deri në fund token e të parëve dhe se nuk do të lejojnë që asnji copë e saj të bije nder thojt e zaptuesit të mnim pà u là me gjakun e tij.

E lufta ndezet: rreshti merr perherë e ma teper hov dhe bahet epik.

Ftyra e Skanderbegut që shndrritë n' armët e pathyeshme të tija, si ato që ndreqi Vulkani per djalin e Tetit, e ngrehun mbi atin kryenaltë që dridhte flegurat n' eren e gjakut, spikatë në nji mënyrë mrdhshtore dhe kà nji pamje me të vertetë skulpturore.

Të hartuemët artistik të kësaj kange, paraqitja e skenave, të kaluemët e bukur prej nji qendrimi sthtik në nji qendrim të hoveshem dinamik, fisnikija e frymzimit, të gjitha këto janë elementa të vecantë bukurije që tue u perzie në nji mënyrë t' admirueshme japin dukje të nji madhnije me të vertetë klasike por në të njajten kohë edhè dendësi ndjesish që gjejmë nder vepra artistike të kohës romantike. Pamja legjendare, që pat Perandori i Madh i cili dijti aq mirë me i kursye Krishtenizmit ato kundershtime tragjike kundra sundimit perandorak që ma parë kishin shkaktue salvime të kobëshme e që, tue kuptue fuqìn e besimit të rij e perdori këte si shtyllë të paluejtëshme per Perandorin e vet, persëritet nder rreshtat e Fishtës per Skanderbegun e per Shqipnin.

Sikurse emblemi shejt i Atëdheut qelluer kje dikur garancì fitimi per Konstatimin, asht u edhe emblemi shejt i Atëdheut tokësuer do të jetë garancì fitimje e pà-mvarësije per Shqiptarët.

Zoti kà premtue"

Se deri sà t' rrije tok fisi i Shqyptarit
nen hije t' ktij emblemi t' em t' bekuem,
Zot me vedi e i lirë gjithmonë o kà me kenun»

E tash, mbassi, siç u-pà edhe perpara, arti i Fishtës asht shum trajash, nuk duhet t' a lamë mbas dore nji tje-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

ter pamje, nji tjeter "facies" të tij, due me thanë poezin satirike, sepsè perndryshej shikimi që, edhè psë shkurtazi, e kemi ndalë atjè këtu mbi pjesët që na janë dukë ma të shijshme në vepren e Poetit, do të na jepte nji kuader të tij të pà-plotësuem.

Veset e mbrapshtìt e njerzvet mund të vehen në dukje edhè pà i shpotitë drejtë per së drejti e haptazi; asht nji armë e mprehtë dhe elegante, e goja kà nji herë me me depertue edhè ma thellë nder plagët që mjerojnë njerzimin dhè me nxjerrë prej tyne kalbësinen. Kjo armë asht shi satira.

Satira nuk çfaqet gjithmonë në nji trajtë të qindrueshme: tash duket nen nji ironì të spikatun e të mprehtë, tash hjedh tue u mahitë zbgjeta vdekjeje, tash fishkullon si nji kerbaçë tash tingllon idhshem e plot trishtim si nji za i ndrydhun prej vajit.

Me nji hov që kà diçka sulmuese nder jambet e Arkilokut që, si kallxohet shtyene në vetvrasje të bukuren Neobule dhe baben e saj; e gjàll e gëzim-plote rreshtat e të madhit Venosino, i kujtuem aidomos si "Horaçi satir", e idhët dhe perbuzëse nen nji pamje lajkatare në "Giorno" të Parinit; tash gaznore tash mizore nder poezinat e Giusti-t: qe se në ç'trajta të ndryshme asht paraqitun satira gjatë shekujvet.

Edhe Fishta e kà ndie e bilè fort fuqìn e lakueshmenìs së stilit të tij, kà dashtë me e perdorë per me mblue me turp dhe me i mallkue botnisht ata që nuk njofin tjeter zot veç arin dhe fitimin e vet.

Në "Gomarin e Babatasit" per shembull, stigmatizon padijen dhe poshtersin e njerzvet që «so kohe kishin fuqin në dorë; por sidomos në "Anzat e Parnasit" çfaqet Muza satirike e Poetit.

Në ket veper, per të cilen Don Ndre Mjeda qiti në vleren e tij të naltë artistike, Fishta ven perpara nji perkujtim t'idhët të Byron-it:»

Qeshem m' punë të njerzve
veçse s' muje me kiàn.

Dhe kjo parashtresë na shpjegon trishtimin dhe idhnimin e Poetit shpirt-fisnik kah shef se deri në ç'mbrap-

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODËR

shtì mund t'ulet njeriu kursè syt e tij, të hutuem prej vezullimit të rrezikëshem të arit, nuk shofin ma as familje, as ndèr, as Atëdhè, as Zot.

Sikurse në "La Caduta" të Parinit, aj që e ndihmoj të çohet, e nxitë poshterësisht Poetin italjan me lanë m'a nesh kryenaltësin vehtjake. tue i u njeshë e tue perkdhelë të fuqishmit dhe tue e shndrue vobegësin e nderueme në nji pasunì të turpshme, kështu edhe nder rreshtat e Fishtës, Tartufi i Moljerit u jep njerzvet këshillet e veta të pabesa e dinake, këshille që permbajnë në vedi të verteta të trishtueshme, të cilat gjejn mjerisht perforcim në realitetin e jetës:

«Do f' shesish vllazent,
do t' muhojsh fisin,
sa here që n' shekull,
t' a leverdisin».

Elasticiteti i ndergjegjës, hypokrizja e poshter, perulja para marrìs në kjoftë se kjo kà zatetë persona të fuqishme, janë, si mbas Tartufit, spirancat ku duhet të kapet njeriu në kjoftë se don me pështue nga rryma e furishme e jetës.

Dhe parim krejt të kundert nga aj që tregohet prej nji latinit të madh "Malo essere quam videri bonus" duhet të ndjeki në se dishron me kenë i nderuem prej shumicës së njerzëvet, shikimi i shkurtë i të cilëve ndalet vetem në dukje:

«Mundou me u dukun
gjithmonë shka s' jè
ma mirë se duka
s' a gja m' ket dhè

Nuk asht nevoja me u lodhë per me permbajtë në vedi ligështit e hovet e kqija; mjafton me dijtë me i mshefë nen nji mbloje të rrejshme mirësije e nderi sepsè bota vleftëson ma teper dukjen se sà substancen.

Pse — japin me kuptue fjalët e Tartufit — me u mundue per të fitue lavdimin e atyre pak njerzëve që jetojnë zakonisht të braktisun e të cilët nuk janë në gjendje me dhanë prova të kjarta të stimës së vet mbassi ràll herë zotnojnë thezàr tjëter perveç

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

«la buona compagnia ohe l' uom francheggia
sotto l' usbergo del sentirsi pura».

Kush don me jetue i lum pà pasë merzina dhe me gëzue të mirat landore nuk duhet të rrehet prej bukurìs s' idealeve të nalta si Nderi, Atëdheu, Familja e Lirija. Kto fjalë të të mëdhaja nuk bijnë tjeter veçse sakrifica të pàndamë tue dhanë si shperblim kënaqësì të thata e tue të ba me kujtue shpesh vertetimin jo të kënaqëshem "As mihi non est".

Ky asht per të gjithë të fuqishmit, të pruemët që Tartufi i këshillon njeriut e që asht pasqyra e gjallë e jetës njerzore të shitun, oportuniste, të çdo vendi.

Satira bahet ma gazmore por jo ma pak therse "në "Metamorphosis" protagonisti i së cilës kujton "Cirella" e Giusti-t.

Deri dje — na thotë aj — kam shqyptue edhe une fjalë të bukura dhe kam kujtue se kam zemren e nji njeriut të vertetë; por sot kuraja më kà lëshue, dridhem nga friga dhe po kujtohem se kam nji zemer lepri. Në fund të fundit ma mirë kështu, ma mirë me jetue si lepër se sà me vdekë si lua:

«Le t' thohet
se dredhoj Leka,
veç kurr mos t' thohet
se kà metë Leka».

Ç' me sot, prà, une kam lèmun per të dyten herë dhe kam me shikue vetem ç' ka më vlen per me jetue mirë e pà trazime.

S' do të kqyri ma me kenë Shqiptar por do t' i perkas çdo vendit e çdo racës tjeter si të m' interesojnë:

«Kur t' m' leverdisin
une kam me shndrue
sà herë të due fisin».

E mbassi të tjerët mendojnë me mbushë xhepat e tyne "persè t' maje shatin n' ujë?". Tashma do t' i kujtoj si prralla trimnìt e Kastriotit e të Bukagjinit dhe ç' me sot s' kam me mendue tjeter veçse me i sigurue vedit nji jetesë të qèt, pà lodhun ma vedin per punët e Atëdheut t' em osè të Fès. Do të bahem pasanik, do të fitoj za dhe

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

sigurisht kà me u gjetë ndo' j poetë që të këndoje lavdìt e mija. "Sint Mecenates, non deesunt, Flacce, Marones".

Mbassi mjafton me i u pershtatë çdo ngjarjes dhe me u pervue kurdoherë per të muejtë me jetue në qetësì e plot pasunì, kishte me mu dukë marrì me zgjedhë njì jetë mundimesh e rreziqesh vetem per me u vue veshin disà paragjykimeve tashma të kalueme, si nderi, detyra e të tjera kso dore. E kështu jo vetem që kam me jetue lumnisht e lehtësisht, por edhè mbas vdekjes mbi vorrin t' em kà me spikatë nji epitaf i denjë per të Treqindë Vetat që vdiqne nder Grykat e Thermopylave:

«Këtu njaj fatbardhi
asht tue pushue
per Fè e Atme
qi pat jetue».

Qyshë prej ktyne rreshtave, që shkurtimisht paraqitme, mund të shifet vlera e Fishtës si poetë satirik: hollsì ironije, mprehje kujtimi, gjallnì shpirtnore per me vrejtë realitetin, njohunì të thellë per shpirtin njerzuer, dhe gjithshka i lypet nji poeti per me spikatë në ket lloj letersije, gjejmë në poezin satirike të Fishtës prej së cilë shperthen të gjith perbuzja e nji shpirti të drejtë e lealë kundra dredhìs e veprave të ndergjegjës ku ulen shpirtent hypokritë e të mbrapshtë "Fecit indignatio versum". —

Veprat poetike të Fishtës per të cilat jemi perpjekë me theìlue vështrimin dhe me qitë në shesh elementat që perftojnë bukurin e mbrendëshme dhe terhjekëse, nuk kufizohen në' to, sepsè gurra letrare e Poetit asht e pasun dhe zotnon shum visare të tjera të çmueshme qëjanë njilloj të shkelxyeshme dhe të denja per t' u sodttë.

Por na jemi marrë me visarin me të cilin Fishta kà pasunue letersìn shqipe, tue shpresue se i a kemi dalë me nxjerrë esencen e poezís së tij per të muejtë me i u afrue me bindje ma së madhe shpirtit të naltë të Poetit dhe me kuptue ma mirë gjuhen e tij të hollë.

Punë kjo jo fort e lehtë sepsè arti asht diçka i pàpreksheм si flatrat e njaj fluture dhe asht rrezik se mos t' i prishet bukurija delikate.

Por asht edhe si shej nderimi ndaj njì Poetë të Madh me kerkue arësyenat ideale që kanë qitë në dritë veprat

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D R

e tija dhe me depertue në boten e tij të mbrendëshme per me e dashtë e me e çmue perherë e ma teper.

«Questo è bello . attendere al cantore
che nella voce ha l' eco dell' ignoto

na thotë Pascoli në vepren e tij "Solon".

Po, asht gja e bukur me i u lëshue terhjekësis s'ambel të rreshtit, që, qrej skajeve të nji ca u na çon nder vendet e pà-mbatuna të së pambaruemes, atjè ku nuk njifet as koha, as haptësija. Por rreshtat e Fishtës sikursè ata të poetëve të tjerë të mëdhaj, nu bajnë me u dridhë prej nji permallimi plot nderim që shkaktojnë vetem ato sende të cilat nuk dronë vdekjen. E mbassi:

«il poeta finchè non muore l' inno
vive immortale»

mundemi me i kushtue Fishtës ata rreshta me të cilët Horaci u sigurue në pà-vdekëmenìn e vet:»...

exegi monumentum aere perennius
non omnis moriar
magnaque pars mei vitabit Libitinam».

Tiranë, Marc 1942 **Jolanda Kodra**

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

VEPRA LETRARE

E A GJERGJ FISHTËS

Nder këto fletë po rendojm të gjitha veprat letrare të Poetit kombtár, të botueme e të pabotueme, tue shtue kah fundi edhè skemen, qi vetë At Fishta la të shkrueme per botimin e të gjitha vepravet të veta, nder muejët e mbramë të jetës së vet; para kësaj sheme shênjon, në shkurtim, autobiografín.

Landen kemi me rendue në ketë mënyrë: 1. *Botimet nder të perkohshme* të ndryshme; 2. *Botimet* e tija *nder fletore;* 3. *Vepra e veperza,* tue mbajtë nder të gjitha rendin kronologjik, simbas të cillit u botuen. Së mbramit rreshtojm *veprat e pabotueme.*

1. Botimet e At Gj. Fishtës nder të perkohshme

Shumë janë të perkohshmet, nder të cillat shkrou At Fishta. Simbas rendit kronnlogjik do të merren para sŷshë në ketë mënyrë:

1. *Albania,* — 2. *Elçia e Zemres së Krishtit,* — 3. *Hylli i Dritës,* — 4. *Zâni i Shna Ndout,* 5. *La Nazione Albaaese,* — 6. *Grueja Shqyptare,* — 7. *Leka,* — 8. *Shkëndija,* — 9. *Rivista d'Albania.*

1) *Në të perkohshmen Albania.* — 1. *Z. Anselmit Lorocchio në Vienë* (30-11-1899). — 2. *Mali Zi.* Vjerrshë (1900, nr. 3, fq. 74). — 3. *Kanga mirditisht* (1900, nr. 4, fq. 93). — 4. *Kangë malcorisht* (1900, nr. 6, fq. 122). — 5. *Shqypja e Burrit* (*Aquila Pyrrhi*) (1900, nr. 9, fq. 21). — 6. *Kangë malcorisht* (1900, nr. 9, fq. 29). — 7. *Mâ i madhi kob i Shqyptarit.* Pingllim (1900, nr. 10, fq.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

40) — 8. *Gjaksorve: Ndalniu! ku veni, burra?...* (1901. nr. 10, fq. 147). — 9. *Kanga e Gjin Lekës* (1901, nr. 10, fq. 155). — 10. *Agimi i lirís.* Poezí në rasen e 25-vjetorit të Meshtarís së t'Emz. Lazer Mjedës (1901, nr. 11, fq. 182). — 11. *Dreqnit Don Ndreut* (1902, nr. 3, fq. 62). — 12. *Makeroniana.* Pj. I. Kangë (1902, nr. 3, fq. 64; nr. 4-5, fq. 99). — 13. *Dies irae.* Vjerrsha satirike (1903, nr. 2, fq. 26). — 14. *Makeroniana.* Pj. II. *Metamorphosis* (1903, nr. 3, fq. 41). — 15. *Dreqnit në Parríz* (1903, nr. 4). — 16, *Horlleku i Malit të Zí* (1903, nr. 5, fq. 74). — 18. *Kanga e Ndoc Kolës* (1904, nr. 6, fq. 105). — 18. *Jaho Begu e Palokë Cuca.* Vjerrsha satirike (1905, nr, 8, fq. 154).

2) *Në të perkohshmen Elcija (mâ vonë: Lajmtari) i zemres së Krishtit.* — 1. *Zêmres së Zojës së Bekueme.* Mbas Silvit Pellico (1902, nr. 7, fq. 163). — 2. *Hallalli i mbramë ja të damit e nierit prej shekullit* (1902, nr. nr. 10, fq. 179). — 3. *Sh. Françesku i Asizit* (1903, nr. 8, fq. 156). — 4. *Këshndellat.* Mbas A. Manzoni 1903 nr. 12, fq. 246), — 5. *E Paperlyemja* (1904, nr. 8). — 6. *Meshtari i Malcís* (1905, nr. 4, fq. 60). — 7. "*Mater dolorosa*" (1910, nr. 6, fq. 89). — 8. *Sh Françesku i Asizit* (1910, nr. 11, fq. 164). — 9. *Të kryqzuemt* (1913, nr. 1, fq. 8,):

3) *Në të përkohshmen HYLLI I DRITËS.* — 1. *Perlimi i Perkohshmjes* (1913, nr. 1, fq. 1). — 2. *Lot Gjakut.* Pj. I. *Kryengritja shqyptare e vjetit 1910-11-12. Parathanë.* I. *Konstitucjoni i Turkís.* (1913, nr. 1, fq. 2; nr. 2, fq. 63: II. *Të vúmt e riformeve;* 1914, nr. 4, fq. 126: *Ni lulishtë riformesh të Zhoentyrqvet;* nr. 9, fq. 288; nr. 10, fq. 323: *Lufta e Malcís).* — 3. „Bibliografí pergiithsish (1913, nr. 1, fq. 31) e mbi *Visari komtuar* t'A Vinçenc Prenndushit (fq 32). — 4. *Lajme rrokull Shqypnís* (1913, nr. 1, fq. 25; nr. 2, fq. 67; nr. 3, fq. 101; 1914, nr 4, fq. 129; nr. 5, fq. 163; nr. 6, fq. 194; nr. 7, fq. 222; nr. 8, fq. 259; nr. 9, fq. 292; nr. 10, fq. 326; 1921, nr. 1, fq. 40; nr. 3, fq. 136; nr. 4, fq. 187; nr. 5, fq. 236; nr. 6, fq. 282; nr. 7, fq. 317; nr. 8, fq. 370). — 5. *Lajme rrokull botës* (1913, nr. 1, fq. 28; nr. 2, fq.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MANINBARETI" SHKODËR

70; 1914, nr. 4, fq. 133; nr. 6, fq. 196; nr. 7, fq. 229; nr. 8, fq. 261; 1921, nr. 1, fq. 43; nr. 3, fq. 140; nr. 4, fq. 189; nr. 5, fq. 240; nr. 7, fq. 322; nr. 8, fq. 373. — 6. *A janë të zott Shqyptarët me u mbajtë Shtet në vedi?* (1913, nr. 2, fq. 36; nr. 3, fq. 74; 1914, nr. 5, fq. 138) — 7. *Të mbetunve në luftë per lirí t'Atdheut. Diten e të Shuemve*, Vj. (1913, nr. 2, fq. 58). — 8. *Kanibalizmi slav a se deka e shemtueme e P. Luigj Paliq O. F. M.* (1913, nr. 3, fq. 79). — 9, *Kremtimi i kryevjetit të parë t'indipendencës së Shqypnís në Shkoder* (1913, nr. 3, fq, 97). — 10. *E 28 e Nandorit të vjetit 1913* (1913, nr. 3, fq. 98). — 11. *Kryegjyteti i Shqypnís* (1914, nr. 4, fq. 106). — 12. „Bibliografi": E perkoh. *Zgjimi* e *Kalendari i Vepres Pijore 1914* (1914. nr. fq. 4, fq. 135 e 136). — 13. *Përpara derës së Parrîzit* (1914, nr. 5, fq. 160; nr. 6, fq. 191). — 14. *Koha e ré në Shqypní* (1914, nr. 6, fq. 169). — 15. *Kryevjetori i dekës së P. Luigjit Paliq.* Mbytë prej ushtrijet malazeze me 7 të Marcit 1913 (1914, nr. 6, fq. 187), — 16 *Gjuha e msimit* (1914, nr. 8, fq. 133). — 17. *Nji gjamë desprimit!...* Vj. (1914, nr. 8, fq. 250). — 18. *Per nji artikull të „Diellit" të Bostonit. Ne, sutor, ultra crepidam!* (1914, nr. 8, fq. 253. — 19. „Bibliografí": Asdren, *Ëndra e lotë* (1914, nr. 8, fq. 264). — 20 *Nji komedì e pandershme e të XX qindvjetë* (1914, nr. 10, fq. 297). — 21. *Rreziku i mbrendshem* (1921, nr. 1. fq. 1). — 22. *Perlindja e shpirtenve* (1921, nr. 2, fq. 56). — 23 *Shqypnija e tirë.* Vj. (1921, nr. 2, fq. 70). — 24 „Bibliografí": L. Naraçi e K. Gurakuqi, *Genoveſa* (1921, nr. 2, fq. 95). — 25. *Kuvendi i Berlinit*, Epizod i *Lahuta e Malcís* (1921, nr. 4, fq. 165). — 26. *Ali Pasha i Gucís*, Epizod i *Lahuta e Malcís* (1921, nr. 5, fq. 214). — 27. *Mentaliteti i Shqypnis së Mesme* (1921, nr. 5, fq. 193). — 28. *Lidhja e Prizrendit.* Ep. i *Lah. e Mal.* (1921, nr. 6, fq. 264; nr. 7, fq. 307). — 29. *Punët Botore në Shqypní* (1921; nr. 8, fq. 333). — 30. *Kulshedra*, Ep. i *L. e M.* (1922, Nr. 6, fq. 271; nr. 7, fq. 324). — 31. *Lugati.* Ep. i *L. e M.* (1922, nr. 8, fq. 433). — 32. *Deka e burrnija.* Vj. (1922, nr. 10, fq. 481). — 33. *Dervish Pasha.* Ep. i *L. e M.* (1922, nr.

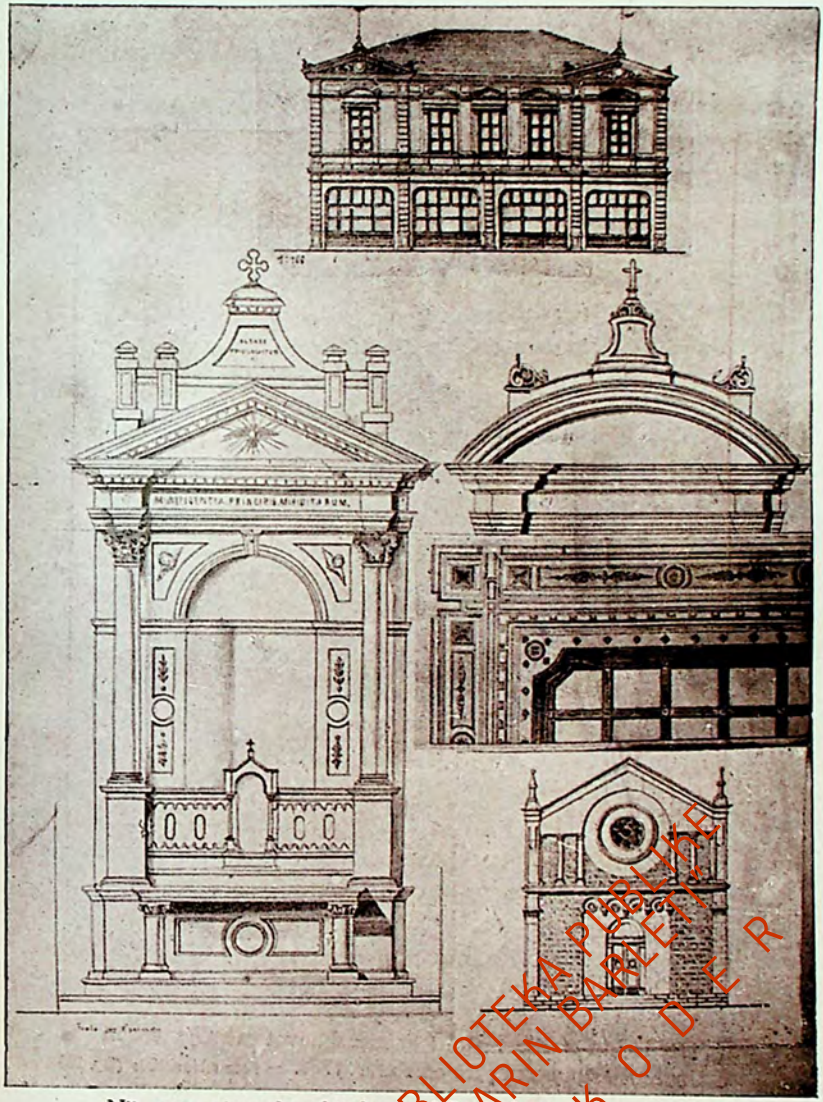
BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" S.U.B.T.R.

11, fq, 528). — 34. *Kasneci i Dardhës* (1922, nr. 12, fq. 553). — 35. *Cubat* Ep. i *L. e M.* (1923, nr. 1, fq. 23). — 36. *Koha e ardhshme e Shqypnís* (1923, nr. 2, fq. 49). — 37. *Prozodí latine.* Perkth. prej Lat. 1923, nr. 2, fq. 71; nr. 3, fq. 118; nr. 7, fq. 318). — 38. *Sistemi parlamentár* (1923, nr. 3, fq. 97). — 39. *Federata „Vatra“ e Muzika* (1923, nr. 3, fq. 138). — 40. *Kisha katolike ka trajtue kulturen oksidentale* (1923, nr. 4. fq. 145; nr. 5, fq. 193; nr. 6, fq. 252) — 41. *Arsim, a po luftë kundra Katoliqizmit në Shqypní* (1923, nr. 7, fq. 289). — 42. "Bibliografí": Namaqi, *Valët e Vijosës* (1923, nr. 8, fq. 380). — 43. *Mehmet Ali Pasha.* Ep. i *L. e M.* (1923, nr. 8, fq. 371). — 44. *"Hominem non habeo" (Nuk kam nieri)* (1913, nr. 9, fq. 385). — 45. *Lirtja e zgjedhjevet e obstrukcjonizmi i "Opozitës"* (1923, nr. 10, fq. 423). — 46. *Asembleja kushtetuese* (1923, nr. 11, fq. 481). — 47. *Ipeshkvijt e Shqypnís e çashtja e zgjedhjevet* (1923, nr. 12, fq. 529). — 48. *Per nji fjalë të pavend të Z. Mehdi Frashërit* (1924, nr, 1, fq. 1). — 49. "Bibliografí": Dj. Kortsha, *Tri pyetje nga jeta e Skenderbeut* (1924, nr. 1, fq. 68). — 50. *Delikti i Mamurrasit e gjendja e lingatueme e Shtetit shqyptár* (1924, nr. 2. fq. 73). — 51. *"Bibliografí":* Thimi Mitko, *Bleta Shqiptare* (1924, nr. 2, fq. 140). — 52. *Çashtja e Kryeqytetit e Kleri katolik* (1924, nr 5-6, fq. 145). — 53. *Trazimet e Qershorit* (1024, nr 5-6, fq. 186). — 54. *Reforma arsimore në Shqypní* (1924, nr. 5-6, fq. 153, nr. 7-8, fq.227, nr. 9, fq. 328), — 55. "Rivista e shtypit": Pergjegje flët. "Kû vemi?". *Goja llap* — *e paraveshit dup* 1924, nr. 7-8, fq. 282). — 56. *Kleri katolik i Shqypnís e bashkimi i Kombit* (1924, nr. 9-10, fq. 377) — 57. *"Hylli i Dritës" e Shkollat* (1924, nr. 11, fq. 441). — 58. *Kundra nji blasfemís së fletores "Bashkimi"* (1924, nr. 12, fq. 524). 59. *Kultura* (1930, nr. 1, fq. 1) — 60. *Te ura e Sutjekës.* Ep. i *L. e M.* (1930, nr. 2, fq. 91). — 61. *Pater Gjoni.* Ep. i *L. e M.* (1930, nr. 3, fq. 136). — 62. *Tash qi âsht bâ Shqypnija, duen perbâ Shqyptatarët* (1930, nr. 4, fq. 185). — 63. Ne *Qafë-Hardhí.* Ep. i *L. e M.* (1930, nr 5, fq. 276). — 64. *Lekët.* Ep. i *L.*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

e *M.* (1930, nr. 7-8, fq. 389). — 65. *Ifigenija n' Aullí.* Tragedí (1930, nr. 9, fq. 482; nr. 10, fq.561, nr. 11, fq. 514). — 66. *Nji atentat shurdhë* (1930, nr. 12, fq. 641). — 67. *A jemi Shqyptarë a por ao të bâhemi?* (1930, nr. 12, fq. 650) — 68. *Iliada e Homertit*, Lib. V (1931, nr. 1, fq. 29, nr. 3, fq. 148, nr. 4, fq. 209; 1932, nr. 9, fq. 449). — 69. "Kumtime shtypit": *Vjerrshat e Murad Toptanit* (1931, nr. 1, fq. 53). — 70, *Shqypnija e lirë: Xhemjeti* Ep. i *L. e M.* (1931, nr. 6, fq. 342). — 71. *E para ekspozitë artizanati në Tiranë* (1931, nr. 7-8, fq. 369). — 72. *Turgut Pasha.* Ep. i *L. e M.* (1931, nr. 9, fq. 523). — 73. *Nji udhtim në Turkí të ré* (1932, nr. 2, fq' 87; nr. 3, fq. 145; nr. 4, fq. 203; nr. 6, fq. 303; nr. 12, fq. 642; 1933, nr. 1, fq. 45) — 74. *Livriza e Shtetenve* (1932, nr. 5, fq. 217). — 75. *Në rasë të qindvjetorit të dekës së Wolfangut Goethe: 1832-1932* (1932, nr. 6, fq. 273). — 76. "Kumtime shtypit": E. Koliqi, *Poetët e mëdhej t'Italís* (1932, nr. 10, fq. 542). — 77. *Leter e hapun e Hilë Mosit* (1932, nr. 12, fq. 593). — 78. *Hijeve të Parnasit* (1932, nr. fq. 626). — 79. *Shenime estetike* (1933, nr. 1, fq. 8; nr. 2, fq. 67). — 80. *Gusija.* Natë *Kobi.* Ep. i *L. e M.* (1933, nr. 2, fq. 76). — 81. *Kanuni i Lekë Dukagjinit* (1933, nr. 4, fq. 153). — 82 *Si i menduen shkrimtarët Franceskaj Shkollat shqyptare* (1933, nr. 5-6, fq. 221). — 83. *Indipendenca e Shqypnís* (1833, nr. 5-6, fq. 288). — 84. *Lajcizmi në prendim?* (1933, nr. 7-8, fq. 305). — 85. *Lufta e Ballkanit 1912-1913.* Ep. i *L. e M.* (1933, nr. 12, fq. 550). — 86. *Tringa* Ep. i *L. e M.* (1934; nr. 6, fq. 116). — 87, *Ke tbanat e Gur Ulës,* Ep. i *L. e M.* (1934, nr. 7-8, fq. 246; nr. 9, fq. 414). — 88. „Rivista e shtypit": *Grindje me Klerin* (1934, nr. 10, fq. 449). — *Zana e Vizitorit.* Ep. i *L. e M.* (1934, nr. 11, fq. 516; nr. 12, fq. 572). — 90. *Mâ i fuqishmi faktor kulture* (1935, nr. 1, fq. 1). 91. „Rivista e shtypit": *Vjersha heroike shqyptare* (1935, nr. 4, fq. 142). — 92. *Gjaku i marrun.* Ep. i *L. e M.* (1935, nr. 4, fq. 207; nr. 5, fq. 245). — 93. *Drejtsija nderkombtare* (1939, nr. 8-10, fq. 369). — 94. *Jerina a se Mbretnesha e*

BIBLIOTEKA PUBLIKE MARIN BARLETI SHKODËR

Nji grup pjanesh arkitekturë [illegible] Kishtës. — Foto «Pici» (fig. 24)

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

At Fishta si Provinçjal i Françeskanvet me Gjeneralin e Urdhnit Françeskan në Shkodër 1936. — *Foto «Marubbi» (fig. 25)*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

Lulevet. Parathanë. Prolog. *Trazimet.* Pjesë e parë. *Zgjedhja.* (2940, nr. 7-9, fq. 313; nr 10-11, fq. 438: Pjesë ë dytë. *Të kunoruemt.* Finale. *Apotheosis).* — 95. „*28 Nanduer*“ (1940, nr. 10-11, fq. 425; botim postum).

4. Në *të perkohshmen ZANI I SHNA NDOUT.* — 1. *Të kushtuemt e e zêmres Zojës Mëri* (1914, nr. 8, fq. 62). — 2. *Mbas të kushtuemit të zêmres* (1914, nr. 8, tq. 63). — 3. *Shna Ndou i Padues* (1916, nr. 6, fq. 86; nr. 7, fq. 111, nr. 8, fq. 126); 1918, nr. 3, fq. 39; nr. 4, fq. 56; 1924, nr. 7, fq. 103). — 4. *Të lémt e Zojës* (1917, nr. 4, fq. 139). — 5. *Lajme* (1917, nr. 2, fq. 29; nr. 3, fq. 46; nr. 4, fq. 62; nr. 5, fq. 79; nr. 6, fq. 85). — 6. *Historija e të Tretit Urdhen Françiskan në Famullí të Zymbit* (1917, nr. 7, fq. 109). — 7. *Engjlli i Rojës* (1917, nr. 10, fq. 152). — 8. „*Super Flumina...*“ (1918, nr. 1, fq. 23). — 9. *Të grishun per muej të Majit* (1918, nr. 5, fq. 136). — 10. *Meshtari* (1918, nr. 9, fq. 136). — 11. *Urata e Nades. Jam lucis orto sidere* (1918, nr. 10, fq. 151). — 12. *Rorate...* (1918, nr. 11, fq. 167). — 13. *Bukurija e Zojës* (1919, nr. 4, fq. 64). — 14. *Këshndellat* (1919, nr. 12, fq. 188). — 15. *Jezu Krishti Fëmí* (1919, nr. 12, fq. 191). — 16. *Urata e atdhetarit shqyptar* (1920, nr. 8, fq. 185). — 17. *Fort të Ndertit At Pashko Bardhit (Emancipacjoni i popullit shqyptár. Ideali i Poetit).* (1920, nr. 11, fq. 257). — 18. *Zoja i njellë gjumin Krishtit Fëmí* (1923, nr. 12, fq. 182). — 19. *Hyllli i rí* (1923, nr. 12, fq. 186). — 20. *Emni Jezus* (1924, nr. 1, fq, 7). — 21. „*De profudis*“ (1924, nr. 2, fq. 24). — 22. *Shkodra e Zoja* (1924, nr. 4, fq. 57). — 23. *Zoja Shkodres* (1924, nr. 5, fq. 71). — 24. *Pange lingua* (1924, nr. 6, fq. 85). — 25. *Krygjës* (1929, nr. 4, fq. 56). — 26. *Fuqija e Fjalës së Tenzot* (1929, nr. 11, fq. 163). — 27. *Per Meshë të parë të dy Françeskanvet të rí* (1930, nr. 7, fq. 100). — 28. *Martyrët n' Arena* (1930, nr. 8, fq. 120). — 29. *Alverna* (1930, nr. 9, fq. 134). — 30. *Hymni i Kolegjës Françeskane* (1932, nr. 10, fq. 157). — 31. *Krishti Mbret* (1938, nr. 11, fq. 394).

5. Në *të perkohshmen PERPARIMI.* — *Mbi varr t' A.*

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKODËR „MARIN BARLETI“

A. Xanonit S. J. Kushtesë e elegjí (1915, nr. 3, fq. 68).

6. Në *të perkohshmen LA NAZIONE ALBANESE. — Ora e Shqypnís.* Kangë shqyp dhe italisht. (1918. nr. 10).

7. Në *të perkohshmen GRUAJA SHQYPTARE.* — 1. *Programi i jonë* (1920, nr. 1, fq. 1). — 2. *Nanave shqyptare* (1921, nr. 1, fq. 4). — 3. *Furka* (1921, nr. 3, fq. 22). — 4. *Per nji halë në perpeq* (1921, nr. 3, fq. 21; nr. 4, fq. 29). — 6. *Familja* (1921, nr. 4, fq. 25). — 7. *Prindë të mirë* (1921, nr. 5, fq. 33).

8. Në *të perkohshmen LEKA.* — 1. *A. Anton Xanonit S. J.* (1931, nr. 6, fq. 172). — 2. *Zamsi e Pale-moni* Tingllim. (1931, nr. 9, fq. 257). — 3. *Mojz Golemi i Dibers e Deli Cena.* (1432, nr. 2, fq. 39; nr. 3, fq. 77).

9. Në *të perkohshmen SHKENDIJA. — Tingllim CCCXI* e *tingllim CCCXLVI* prej „Canzoniere" të Fr. Petrarkës (1940, nr. 3, fq. 10).

10. Në *të perkohshmen RIVISTA D'ALBANIA. — Sotto l' Impero Romano prosperità del popolo Skipetaro* (1940-XVIII, Luglio, Fasc. II).

11. Në *KALENDARI i Vepres Pijore 1929. — Mojz Golemi i Dibers e Deli Cena*, Epizod i poemit mbi Skanderbegun. (Fq. 68-98).

2. Botimet e At Gjergj Fishtës ndër fletore.

1. Në *fletoren e themelueme prej Tij POSTA E SHQYPNIS.* VJETI I. — 1. *Udha qi do të ndiekim* (nr. 2). — *Gêmi i ullînit* (nr. 4). — 3. *Mbarë shekulli âsht nji katund* (nr. 6). — 4. *Të kunoruemt e Regjit Apostolik* (nr. 7). — 5. „Lajme vendit": *Çashtja e bukës* (nr. 7). — 6. *Shqypnija* (nr. 9). — 7. Në rasën e ardhjes s'Arqidukës Maksimiljan (nr. 10). — 8. *P'ardhunt e Arqidukës Maksimiljan* (nr, 11). — 9. *Mbas 450 vjetësh* (nr. 12). — 10. *Skanderbegu e Shqyptarët* (nr. 13). — 11. *Bashkimi* (nr. 15). — 12. *Si do të perdhet bashkimi i nji Kombit* (nr. 16). — 13. *Kùr do të bashkohen Shqyptarët* (nr. 17). — 14. *Shteti e Besimi* I (nr. 19). — 15. *Gjuha shqype* (nr. 23). — 16. *Abati i Mirditës* (nr. 24). — 17. *Kù do të dalim!* (nr. 30), — 18. *Të njallunt* (nr.

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" SH. K. O. E. R.

35). — 19. *Farizeizmì amerikan* (nr. 40). — 20. *Të rritunt e fëmís* (nr. 49). — 21. *Kaprolli i Kaçanikut* (nr. 57). — 22. *Në rasen e datëlindjes së Mbretit Karl* (nr. 73). — 13. *Dera e Absburgut e lavrimi katolik në Shqypní* (nr. 73, 74, 77, 78). — 24. *Per faj të kujë u lá Europa në gjak?* (nr. 83). — 25. *Shqypnija e kultura* (nr. 89). — VJETI II. — 26. *Si e marrin Inglizët këtë jetë* (nr. 5). — 27. *Nji gjýgj mbi „Posten e Shqypnís“* (nr. 8). — 28. *Shqypnija e Ministri i Bullgarís D. Rizov* (nr. 12). — 29. *Ushtrija austro-hungare e të mkambunt e Shqypnís* (nr. 13). — 30. *Pagja* (nr. 26). — 31. *Rusija në kohë t' ardhshme* (nr. 29). — 32. „Lajme vendit“: *Rrênat* (nr. 34-35). — 33. *Nder blerime të vorrevet* (nr. 41). — 34. *A jemi kund gjallë?* (nr. 58). — 35. *Me 17 Gusht 1918* (nr. 70). — 36. *A qafa a nafaka* (nr. 89). — 37. *Shqyqnija e Shqyptarvet* (nr. 89).

2) *Në FLETOREN ZYRTARE. — Bisëdimet e Kuvendit kombtár* (1922, nr. 54, fq. 914; 1923, nr. nr. 8, fq. 147; 1923, me 4.I., fq. 1214; 1922. me 31.V., fq. 917).

3) *Në fletoren DIELLI të Bostonit. — Leter e hapun e At Gjergj Fishtës O,F.M.* (nr. 2481, fq. 4, 5 e 8, me 8 Korrik 1922 po n' atë fletore).

4) *Në fletoren AFRIMI e POLITIKA të Vlonës. — Fjalimi i permortshem mbi kufomen e Avni Rustemit* (1924, Máj).

5) *Në fletoren ORA E MALEVE.* — "Ora nder valle“: *Per kullane elektorale...* Ditiramb. Nenshkr. X bashkë me Y e Z.

6) *Në fletoren VULLNETI. — Per 11 Nandues* (1930, nr. 16).

2. Veprat e botueme t' At Gjergj Fishtës

1) *Lahuta e Malcís.* Kânge Popullorë. (Tyrtaeusque mares animos ad martia bella Versibus exacuit. *Horat, Flac.).* — Blêe i pare. Te Ura e Kxhanitsës. *Marash Utsi.* N' Zader, Shtyp. Vitaliani (1905). — nr. 32, fq. 48.

Ash i pari botim i poemit kumbtár, e pershîn pasë kangê me 1110 vjerrsha (rreshta): 1. *Marash Uci* — 2. *Besa e lidhme.* — 3. *Kushtrimi.* — 4. *Lufta* — 5. *Kasneci.*

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI“ S H K O D E R

2) *Viérrsha t' pershpirteshmé* t' kthyem shcyp. Shkoder, Shtyp. e së Paperl. 1905. — Në 24 fq. 94.

3) *Lahuta e Malcís.* Kânge populloré. (Vivere fortes ante Agamemnona Multi: sed omnes illacrymabiles Urgentur, ignotique longa Nocte, carent quia vate sacro. *Horatius*), — Blêm i dyte. *Vranina.* — N' Zader, Shtyp. Vitaliani 1907. nr. 24 fq. 52.

Pershin kater kangë me 1314 vjerrsha: 1. *Çeta.* — 2. *Cubat.* — 3. *Kuvêndi i Cetinës.* — 4. *Deka.*

4) *Komisija e Kleri katolik.* Broshurë. Shkoder, Shtyp. e së Paper. 1907. — nr. 24, fq. 29.

5) *Anxat e Parnasit.* (Céshem m' pûne t' niérxvé vech pse s' múj me kja, *Byron*, Eón Juan, k. 4). — N' Sarajev. "Bosn. Post" 1907. — nr. 24, fq. 67.

Permban njikëto satira: 1. *Nakdomonitsipédiia* (Fecit indigniatio versum). Në trí pjesë. — 2. *Paralipomenon i Nakdomenitsipédiis Metamorphosis* (Tros Tyriusve mihi nullo discrimine habetur. *Virgilius*). — 3. *Koha e arit n' Shcypnii* (Mas Ekloges IV t' Virgilit). — 4. *Momi.* 1902. — 5. *Lum i forti!* — 6. *Jaho Bégu e Paloke Tsutsa.* — 7. *Bujari.*

6) Parathânjé. Pjésa e I. *Ghyshi.* Pjésa e II. *Tata*, Pjésa e III. *Djali.*

7) *Pika Voëset* . (Carmina proveniut animo deducta sereno. *Ovidius*, Trist. I, 1, v. 39), — Zadër, Shtyp. Ern. Vitaliani. 1909. — Në 24 fq. 62.

8) *Parathanje e vepres Visari komtar. Kangë populore gegnishte*, rendue prej A. Vinç. Prennushit. Sarajevë, "Bosn. Post" 1911. — Në 16, fq. 160.

Mbas ballit të librit ka keté kushtesë: «Shqyptarit t' vievshëm - Zotit Luigj Gurakuchit - Nerës s' Djelmnis s' Shkadrës - kto vjerrsha t' pervûuta - Auktori Kushton.» Pershin këto poezí: 1. *Pengu i nnerimit.* — 2. *Fjala e Zotit:* — 3. *T' Zânunt e pa faj t' Lumes Virgjines Mrii.* — 4. *Meshtari i Malciis.* — 5. *Nuncjata.* — 6. *Gjaksorve.* 1899. — 7. *I dëuemi.* — 8. *Shqypniis.* — 9. *N' t' paren Meshë t' nji Meshtari t' ri: Tingllim.* — 10. *Nji Misjonarit Franqiskan n' 40 vjetë t' misjonit t' tii n' Shqypnii.* — 11. *Nji lule vjeshtet* — 12. *N' ditë t' émnit t' nji Franqiskani shqyptar.* — 13. *Odisea* (Un nemico che offeso non hai, A tue mense insultando s' asside. *Manzoni*, Conte di Carmagnola). — 14. *Jus gentium.* Pjesë e parë. *Casus belli. Europa e Lajmtarët e sajë.* Pjesë e dytë. *Status quo.* Pjesë e tretë, *23 Korrik 1908.* — 15 *Dredha e djallit.* T' nnerueshmit Zotnii Faik Beg Konicës n' peng t' çmimit t' vertetë.

9) *Vllaznija: Sh' Françesku t' Azisit.* Melodram. Shkoder, Shtyp. "Nikaj" 1912. — Në 24 fq. 78.

BIBLIOTEKA PUBLIKE MARIN BARLETI SHKODËR

Fialori i rii i shqypes perbâm prej Shocniét t' Bashkimit (në të cillen kje edhe At Gj. Fishta). Shkoder 1908.

10) *Lahuta e Malcís.* Kangë popullore. Blê i parë. *Marash Uci.* Botim i dytë. Shkoder, Shtyp. "Nikaj" 1912. — Në 32.

Me të njajtat kangë si në botimin e parë.

11) *Lahuta e Malcís.* Blê i dytë. *Vranina.* Botim i dytë. Shkoder, Shtyp- "Nikaj" 1912. — Në 32.

Me të njajtat kangë si në botimin e parë.

12) *Mrizi i Zanave.* Shkoder, Shtyp. "Nikaj" 1913. — Në 16 fq. 115.

Ky i pari botim permban ketë landë: 1. *Parathanë. Bisedë: Auktori, Shtypshkrojsi.* — 2. *Të kryqzimit.* — 3. *Ngadhnija e Kryqit.* — 4. *Mater dolorcsa,* — 5. *Sh' Françesku i Azisit* — 6. *Ujtë të Jordanit.* — 7. *Shqypnija.* — 8. *Gjuha shqype.* — 9. *Shqyptari i gjytetnuem:* — 10. *Gjuha e msimit.* — 11. *Nevoja e msimit.* — 12. *Dijsija.*

13) *Lahuta e Malciis. Te Ura e Rzhanicës.* Blê i parë. Botim i tretë. Shkoder, Shtyp. "Nikaj" 1913.

Me të njajtat kangë si në botimin e parë.

14) *Lahuta e Malciis* Blê i dytë. *Vranina.* Botim i tretë. Shkoder, Shtyp. «Nikaj» 1913.

Me të njajtat kangë si në botimin e parë.

15) *Epopeja e Fisit Shqyptár.* Vj. — Shkoder, Shtyp. Françeskane 1920. — Në 16 fq. 9.

16) *Shqyptarët e të drejtat e tyne.* Konferencë. — Shkoder, Shtyp. Franç. 1920, — Në 16 fq. 14.

17) *Judo Makabé.* Dram (Fugit impius nemine persequente. *Prov.* XXVIII.) — Shtyp. Franç. 1920. — Në 16 fq. 30.

18) *Lahuta e Malcís.* Blê i dytë. *Vranina.* Botim i katert. — Shtyp. Franç. 1923. — 16 fq. 67.

Me kangët: 1. *Cubat.* — 2. *Ose Kuka.* — 3. *Preja.* — 4. *Vranina.* — 5. *Deka.*

19) *Gomari i Babatasit.* Poem dramatik. — Shtyp. Franç. 1923. — Në 16 të vogel fq. 104.

20) *Mrizi i Zanave.* (Di molte lingue la cultura pare che sia cominciata dalla Poesia, al modo che le creazioni stesse del linguaggio devono quasi essere di poetica aspirazione. *Girol- de Rada,* Antol. Alban.). — Shkoder, Shtyp. «Zoja e Paperl.» 1924. — Në 16 fq. 230.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Permban ketë pjestim lande: I. ATDHETARET. — 1. *Shqypnija*, — 2. *Shqypnija e Lirë*. — 3. *Shqypnis'* — 4. *Gjuha shqype*. — 5. *Diten e të Shuemve 1913*: — 6. *Nji gjâmë desprimit*. — 7. *Surgite, mortui!* (*Çchi, të dekun!*) — 8. *Nevoja e Msimit*. — 9. *Shqyotari i Gjytetnuem*; — 10. *Emancipacjoni i Kombit Shqyptár*. — 11. «*In hoc signe vinces*». — 12. *Hymni i Flamurit Kombtár*. — 13. *28 Nanduer 1913*. — 14. *Juda Makabé*. — II. JEHI I SHPIRTIT. — 15. *I Dbuemi*. — 16. *Gjaksorve*. — 17. *Nji misjonarit Franciskan*, — 18. *Në ditë t' êmnit të nji Franciskanii shqyptár*. — 19. *Pêng nderimit*. — 20. *Burrnija*. — 21. *Nji lule vjeshtet*. — 22. *Dita e gjyqit*, — 23. *Mbi vorr t' A. Anton M. Zannoni S J*. — 24. *Mbi vorr t' A. Alois Paliq O.F.M.* — 25. *Odisea*. — III. PERKËTHIMET. — 26. *Prozodi Latine*. — 27. *Nji darkë në Konvikt*, — 28. *Shkolla e Muzikës*.

21) *Juda Makabé*. Dram. (Fugit impius nemine persequente. *Prov.* XXVIII.). Shtyp. Franç. 1923. — Në 16 fq. 32.

22) *Vallja e Parrîzit*. Vjerrsha lirike e dramatike. — Shkoder, Shtyp. Franç. 1925. — Në 16 fq. 235.

Ky botim i parë i kësaj vepre pat njikëto poezi: 1. *Të kryqzuemt*. — 2. *Ngadhnija e Krygjës*. — 3. *Fjala e Zotit*. — 4. *Të zânunt e pafaj të së Lumes Virgjines Mri*: — 5. *Të lémt e Zojës*. — 6. *Nuncjata*. 7. *Mater dolorosa*. — 8. *Të grishun per muej të Majit*. — 9. *Urata e atdhetarit shqyptár*. — 10. *Engllit Rojës*. — 11. *Meshtari*. — 12. *Gurrave të Jordanit*. — 13. *Sh' Françesku i Asizit*. — 14. *Meshtari i Malcis*. — 15. *Emni i Jezus*. — 16. *Shkodra Zojës*. — 17. *Zoja Shkodres*. — 18. *Në të paren Meshë të nji Meshtarit të ri*. — 19. *Zêmres së shugurueshme të Jezu Krishtit per pagjë t' Europës*. — 20. *Barit e Betlemit*. melodram. — 21. *Sh' Françesku i Asizit*. Melodram.

23) *Shna Ndou i Padues*. Poemz Jeta e Shêjtit në vjerrshë. — Shkoder, Shtyp. Franç. 1927. — Në 16 fq. 56.

24) *Anzat e Parnasit*. (Qeshem m'punë t' njerzve veç se s' mûjë me kjá. *Byron*.) Botim i dytë. — Shkoder, Shtyp. Franç. 1928. — Në 16 fq. 252.

Ky botim permban këto satira: 1. *Nakdomonicinedija*. — 2. *Metamorphosis*. — 3. *Gjuha e Msimit*, — 4. *Nevaja e Msimit*. — 5. *Bujari*, — 6. *Koha e arit në Shqypni*. — 7. *Momi*. — 8. *Lum i forti*. — 9. *Jaho Begu e Palokë Cuca*. — 10. *Nen Hajat të Parrizit*. — 11. *Jus Gentium*. — 12. *Dredha e djallit*. — 13. *Kontrata*. — 14. *Dijsja*. — 15. *Palokë Cuca*. — 16. *Tatari i Diplomacis*.

25) *Shqyptarja e gjytetnueme në pêsëdhetëvjetuer të zgjimit të vet* 1879 - 1929. (Elevez une femme, e'est former les générations. *Laboulaye*.) — Shkoder, Shtyp. Franç. 1929. — Në 16 fq. 97.

Në këtë veper vetem pjesa poetike âsht e At Fishtës: Fq. 5 — 17, e fq. 39 — 97. Ndermjet hîn nji ligjiratë e mbajtun në ketë rasë prej A. Pál Dodës: fq. 19 — 37.

BIBLIOTEZA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

26) *Lahuta e Malcís.* Blê i dytë. *Vranina.* Botim i pêsët. — Shkoder, Shtyp. Franç. 1930. — Në 32 fq. 80.

Nuk ndryshon prej botimit të katert, perpose ortografije.

27) *Lahuta e Malcís.* Blê i tretë. *Lidhja e Prizrendit.* — Shtyp. Franç. 1931. — Në 32 fq. 86.

Permban këto kanë: 1. *Kuvendi i Berlinit.* — 2. *Ali Pasha i Gucis.* — 3. *Lidhja.* — 4. *Mehmet Ali Pasha.* — 5. *Lugati:*

28. *Sh' Luigj Gonzaga.* Melodram trí aktesh. — Shkoder, Shtyp. „Zoja e Paperl." 1927. — Në 24 fq. 76.

29, *Odisea. Ifigenija n' Aulí. Melodrame.* — Shkoder, Shtyp. Franç. 1931. — Në 24 fq. 48.

30. *I ligu per mend,* Komedí trí aktesh pershtatë simbas vepres së Molière-it. — Shkoder, Shtyp, Franç. 1931. — Në 32 fq. 156.

31. *Mrizi i Zanavet.* Botim i tretë. — Shtyp. Franç. 1931. — Në 16 fq. 150.

Ky botim ndrron prej atij të dytit, pse u lân jashtë njikëto pjesë 1. *Juda Makabé.* Melodram. — 2. *Nji Misjonarit Franciskan.* — 3. *Në ditë t' emnit të nji Françiskanit shqyptar.* — 4. *Peng nderimit.* — 5. Krejt pjesa e tretë: *Perkthimet.* — Por u vûn këto tjerat: 1. *Shqyptarja e Gjytetnueme.* Melodram. — 2. *Geni.* — 3. *Per këndimin metrik të vjershavet.* — 4. *Zhvillimi i disa fjalve të librit.*

32. *Lahuta e Malcìs* Blê i dytë. *Vranina,* Botim i gjashtët. — Shkoder, Shtyp. Franç. 1932. — Në 32 fq. 82.

Nuk ndryshon prej botimit të pêsët.

33. *Lahuta e Malcís.* Blê i parë. *Marash Uci,* Botim i katërt. — Shkoder, Shtyp. Franç. 1932. — Në 32 fq. 55.

Ky botim pershîn vetem katër kangë: 1. *Marash Uci.* — 2. *Besa e lidhun.* — 3. *Lufta.* — 4. *Kasneci.*

34. *Parathanja* e vepres *Poetët e mëdhej t' Italís* t' Ernest Koliqit. Vëllim i parë. — Shtyp. „Nikaj", Tiranë 1932.

35. *Etenve fort të Ndertë e Vllazenve të dashtun të kësaj Provinçes s'onë.* Leter qarkore si Provinçjal i Fran. çeskanvet të Shqypnís. — Shkoder, Shtyp. Franç. 1936. me 25. III. — Në 8 fq. 7.

36. *Lahuta e Malcís.* EPIKA. — Shkoder, Shtyp. Franç. 1937. — Në 16 fq. 511, IV.

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKODËR "MARIN BARLETI"

Kjo kryeveper e At Fishtës e plotsueme, me ketë botim, mbas 40 vjetësh perpunimi, pershin 15.610 vjersha tetërrokshe, të dame nder 30 kangë: 1. *Cubat.* — 2. *Oso Kuka.* — 3. *Preja.* — 4. *Vranina.* — 5. *Deka.* — 6. *Dervish Pasha.* — 7. *Kuvendi i Berlinit.* — 8. *Ali Pasha i Gucis.* — 9. *Lidhja e Prizrendit.* — 10. *Mehmet Ali Pasha.* — 11. *Lugati.* — 12. *Marash Uci.* — 13. *Te Kisha e Shnjonit.* — 14. *Te Ura e Rrzhanicës.* — 15. *Kasneci.* — 16 *Kulshedra.* — 17. *Në Qafë-Hardhi.* — 18. *Te Ura e Sutjeskës.* — 19. *Pater Gjoni.* — 20. *Lekët.* — 21. *Ndermjetsija.* — 22. *Tringa.* — 23. *Ke Tbanat e Curr Ulës.* — 24. *Zana e Vizitorit.* — 25. *Gjaku i marrun.* — 26. *Koha e ré.* — 27. *Xhemjeti.* — 28. *Dedë Gjo' Luli.* — 29. *Lufta e Ballkanit.* — 30. *Konferenca e Londonit.*

37) *Mrizi i Zanavet.* Komentuem prej A. Viktor Volaj O. F. M. — Botim i katert (postum). — Shkoder, Shtyp. „A. Gj. Fishta" 1941. — Në 16. fq. 146. XII.

Ky i pari botim postum i lirikavet të Poetit mbas fletvet të parathanjes e të shenjimevet per këndimin metrik të vjerrshavet pershin njikëto 26 poezi: 1. *Shqypnija.* — 2. *Shqypnis.* — 3. *Gjuha Shqype.* — 4. *Atdheut.* — 5. *Shqypnija e lirë.* — 6. *Hymni i Flamurit kombtár.* — 7. *Diten e të Shuemvet.* — 8. *28 Nanduer 1913.* — 9. *Nji gjamé desprimt.* — 10. «*Surgite, mortui*»! — 11. «*In hoc signo vinces*»! — 12. *Emancipacjoni i Kombit shqyptár.* — 13. *Reng nderimi* — 14. *Burrnija.* — 15 *Gjaksorvet.* — 16. *Meshtari i Malcis.* — 17. *Mbi vorr t' A. Alois Raliq O. F. M.* — 18. *Njij Misjonari françeskan.* — 19. *Per paqë t' Europës.* — 20. *Geni.* — 21. *I dbuemi.* — 22, *A. Anton M. Zanonit S. J.* — 23. *Gurravet të Jordanit.* — 24. *Kataklizmi i rruzullit.* — 25. *Mbi vorr t' A. Anton M. Zannonit S. J.* — 26. *Nji lule vjeshtet.*

38) *Vallja e Parrizit.* Botim i dytë (postum). — Shkoder, Shtyp. "A. Gj. Fishta" 1941. — Në 32 fq. 122.

Ky botim ndrron prej atij të perparshmit neper shtim të lirikavet fetnre, qi kjén botue në *Vjerrsha të pershpirtshme* në vj. 1905. Kështu u perbân 41 poezí lirike me ketë rend: 1. *Të kryqëzuemt.* — 2. *Ngadhnija e Kryqit.* — 3. *Fjala e Zotit.* — 4. *Të Xànunt e pafaj të sé Lumes Virgjines Mri.* — 5. *Të lémt e Zojës.* — 6. *Nuncjata.* — 7. *Mater dolorosa.* — 8. *Të grishun per muej të majit,* — 9. *Urata e Atdhetarit shqyptàr.* — 10. *Engllit Rojës.* — 11. *Meshtari.* — 12. *Gurravet të Jordanit.* — 13. *Skën Françesku i Asizit,* — 14. *Meshtari i Malcis.* — 15. *Emni Jezus.* — 16. *Shkodra Zojës.* — 17. *Zoja Shkodres.* — 18. *Në të paren Meshë të njij Meshtari te ri.* — 19. *Per paqë t' Europës.* — 20. *Në dit t' emnit të njij Frnçeskani shqyptàr.* — 21. *Fuqija e Fjalës së Tenzot.* — 22. *Krishti Mbret;* — 23. *Këshndellat* (Manzoni). — 24. *Të psuemit* (Manzoni). — 25. *Të ngjallunt.* — 26. *Rrshajët* (Manzoni). — 27. *Emni i Zojës* (Manzoni). — 28. *Zé, mres së Zojës* (Silvio Peltico). — 29. *Shën Françesku i Asizit* (mbas Zanellet). — 30. *Dora e Meshtaris.* — 31. *Të damit e njeriut prej shekullit.* — 32. — «*De profudis*». — 33. «*Pange lingua*». — 34. «*Iam lucis orto sidere*». — 35. *Hyji* (Mëtastasio). — 36. *Ndihma e Zotit* (Metastasio). — 37. *Urata e nadjes* (Metastasio). — 38. *Feja* (Metastasio). — 39. *Shpresa* (Metastasio). — 40. *Dashtnija.* — 41. *Zàni i Zctit* (Metastasio).

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKODRA BODE P.

39) *Anzat e Parnasit.* Botim i tretë. — Shkoder, Shtyp. «A, Gj. Fishka» 1942. Në 32 fq. 205.

Perveç ortografís, nuk ndrron prej botimit të dytë.

4. Veprat e pabotueme t' A. Gj. Fishtës

1. Ushtrimet e para poetike.
2. «*Baraba*» (Gomsiqe 1898). vj. satir.
3. *Toralloqja e Balkanit.* vj. satirike.
4. *Tatari i Balkanit,* vj. satir.
5. *Dekolacjoni i Sh. Gjonit.* Dram.
6. *E rrxuemja.* (Gomsiqe 1901). vj. satirike.
7. *Nikolejda.* Poemth herojkomik (Gomsiqe 1901).
8. *Kúr pata kênë bâ Papë.* vj. satir.
9. *Vegim.* vj. satir.
10. Në *Dekë të Frano Krispit.* vj. satir. (Shkoder 1904).
11. *Si i don mushka drût* (Shkoder 1907). vj. satir.
12. *Per alfabetin latin.* Fjalim në Kongresin e Monastirit: 1.XI. — 11-XI-1908.
13. *Aneksjoni i Bosnes.*
14. *Gjashtë net kazanash.* Pralla kombtare etj.
15. *Makabejt.*
16. *Kufîjt e Shqypnís.*
17. *Psikologjija e popullit shqyptár.*
18. *Mjek perdhuni* (Gjokë Farçuku) Komedí mbas Moliere.
19. *Në dekë të Franc Jozefit.* Fjalim mortuer.
20. *Pata.* Farsë njij akti.
21. *Triumfi i virtytevet mbi vese.*
22. *Dredhít e Patukut.* Komedí mbas Moliere.
23. *Besim e dije.* Konferencë në rasen e 700-vj. Antonian.
24. *Datshnija e katolikut âsht jetë e veprim.* Konferencë në rasen e 700-vjetorit Antonian.
25. *Paralipomenoni i Gomarit të Babatasit.* Vjerrsha satir.
26. *Gomari i Babatasit.* Pj. II. e III. vetem e fillueme).
27. *Hajrija.* Tragedí e kohës së Vezirvet (e pakryeme).
28. *Roma e Çezarvet e Shqypnija.* Fjalim.
29. *Tingllime e kangë të Françesk Petrarkës.*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

30. *Epistolari.* — (Disa nder këto letra, e shumta private, sidomos në shkembim me At Pál Dodaj, botohen, per të paren herë, në ketë veper).

5. Shenjime autobiobliografike t' A. Gjergj Fishtës per botimin e të gjitha veprave të veta letrare

BIOGRAFI

Lé me 23 Tetuer 1871. — Marrë karrjeren kishtare françiskane vjetin 1878. — Mbarue kndimet n' Austrí e bâ Meshtár me 25 Fruer 1894. — Emnue Drejtuer i Shkollavet Françeskane në Shkoder në 1902, kû shtîni mâ i pari shqypen si gjuhë mësimit. — Kryesue, në Kongresin e Monastirit, Komisjonin, qi caktoì alfabetin kombtar të gjuhës shqype vjetin 1908. — Themelue o drejtue perkohshmen «Hylli i Dritës» 1913. — Drejtne "Posten e Shqypnís" 1916-1918. — Emnue mis i Dergates shqyptare pranë Konference së Paqit 1919. — Zgjedhë Deputat i Prefeturës së Shkoders në I. Leslaturë kombtare e Nen-Kryetar i Parlamentit 1921. — Emnue prej Urdhnit Françeskan *Lector Jubilatus Theologiae et Philosophiae honoris causa* 1930. — Dergue Delegat i Shqypnís pranë Konferencash Interbalkanike n' Athinë 1930, Istambul 1931, Bukuresht 1932. — Zgjedhë Provincial i Françeskanvet të Shqypnís 1935-1938. — Zgjedhë Akademik i i Itslís me 6 Qershuer 1939.

NDERIME

Arqipeshkvi i Shkoders e Klubi Shkodranë "Gjuha Shqype" i kan ofrue nji Kunorë Lari n' argjand, per prodhime poetike: 28-I-1911. — Gjyteti i Beratit i ka dergue nji Pendë arit të shkrimit, per sherbime letrare e patriotike: 1917. — Mâ teper ka nji dekoratë prej Papet, Komenden «Phoenix» të Greqís, «Ritter-Kreuz» prej Austrí-Ungarijet e "Mearif" II. kl. prej Turkijet.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

PRODHIME LETRARE

VERRA LETRARE

(Kund 50.000 vjerrsha)

I. LIRIKA

1. *Mrizi i Zanavet.* — Atdhetare.
2. *Vallja e Parrizit.* — Të pershpirtshme.

II. EPIKA

1. *Lahuta e Malcís.* (15.613 vjerrsha).
2. *Mojs Golemi e Deli Cena.* — Fragment.

III. DRAMATIKA

1. *Shqyptari i Gjytetnuem.* — Melodram.
2. *Shqyptarja e Gjytetnueme.* — Melodram.
3. *Barít e Betlemit.* — Melodram në 3 Akte.
4. *Françesku i Asizit.* — Melodram në 3 Akte.
5. *Luigji Gonzaga.* — Melodram në 3 Akte.
6. *Juda Makabé.* — Tragedí.
7. *Jerina a se Mbretnesha e Lulevet.* — Kangë melo-dramatike.
8. *Ifigenija.* — Tragedí.
9. *Të kthyemt e Uliksit n' Itakë.* — Bozzetto.

IV. SATIRIKA

1. *Anzat e Parnasit.* — Satira patriotike e shoqnore.
2. *Gomari i Babastasit.* — Poem dramatik.
3. *Paralipomenon i Gomarit të Babastasit.* — Poemth.

V. AGIOGRAFI

1. *Shna Ndou i Padues.* — Poemth. Perkth. liturgìke.

VI. PEKTHIME E NDJEKSIME

1. *I ligu per mend.* — Komedí (mbas Molière) në 3 Akte.
2. *Dredhít e Patukut.* — Komedí në 3 Akte (mbas Molière).
3. *Shkolla e Muzikës.* — Operetta.
4. *Darka në Konvikt.* — Operetta.
5. *Triumfi i Virtytevet mbi Vese.* — Melodram (P. Rondina S. J.)
6. *Hymnet fetare. Inni sacri.* — (A. Manzoni).
7. *Libri i V i Iliades.* — Fragment.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

8. *Prozodija Latine.* — Terzine.
9. *Tingllime e Kangë.* — Françesk Petrarca.

PRODHIME NË PROZË

(Në të pregatitun per botim)

VII-VIII (2 blêj kund 700 faqe).

MË LLOGOR TË SË VERTETËS

Me akull të mendjes e me topuz
t' arsyes. *(Hylli i Dritës)*

Pjesë I. *Socjologí*

1. *Koha e ré.* (GD 1914, fq. 169)	fq.	6
2. *Koha e ardhshme e Shqypnis.* (HD 1923, fq. 40)	»	10
3. *Nji komedí e pandershme e XX qindvjetë.* (HD 1914, fq. 297).	»	7
4. *Rreziku i permbrendshem.* (HD 1921, fq. 1)	»	10
5. *Perlindja e shpirtenvet.* (HD 1921, fq. 49)	»	7
6. «*Hominem non habeo*». (HD 1923, fq. 392)	„	16
7. *Tash qi u bâ Shqypnija, duen bâ Shqyptarët.* (HD 1930, fq. 185)	„	10
8. *Nji atentat shurdhë.* (HD 1930, fq. 641)	„	9
9. *Livriza e Shtetenvet.* (HD 1932, fq. 273)	„	6
10. *Gjuha e msimit.* (HD 1914, fq. 234)	„	6
11. *Mentaliteti i Shqypnis së Mesme.* (HD 1921, fq. 193)	„	6
12. *Asembleja Kushtetuese.* (HD 1923, fq. 481)	„	24
13. *Lirija e zgjedhjevet e obstruksjonizmi i „Opozitës“.* (HD 1923, fq. 433)	„	10
14. *Delikti i Mamurrasit.* (HD 1924, fq. 73)	„	8
15. *Trazimet e Qershorit.* (HD 1924 fq. 186)	„	24
	fq.	159

Pjesë II. — *Polemikë*

1. *Kisha katolike ka trajtue kulturen okcidentale.* (HD 1923, fq. 145)	fq.	22
2. *Arsim a po luftë kundra katoliçizmit?* (HD 1923, fq. 289)	„	20

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

3. *Çashtja e kryegjytetit e Kleri katolik.* (HD 1924, fq. 145) Fq. 8
4. *Kombsija e kleri katolik.* „ 30
5. *Per me çue në vend nji fjalë të pa vend.* (HD 1924, fq. 1) „ 16
6. *Episkopati i Shqypnís e zgjedhjet.* (HD 1923, fq. 529) „ 10
7. *Kleri katolik i Shqypnís e bashkimi i Kombit.* (HD 1923, fq. 377) „ 18
8. *Fletorja „Besa" e Shkollat Private.* (HD 1933, fq. 288) „ 16
9. *Gabove, Hilë!* (HD 1932, fq. 593) „ 16
10. „Ne, sutor, ultra crepidam"! (HD 1913, fq. 136) „ 6
11. *Goja „llap" — e paraveshi „dap".* (HD 1924, fq. 282) „ 17
12. *Ismet Toto para gjykatores së „Hyllit të Dritës".* (HD 1934, fq, 449) „ 50
13. *Hijeve të Parnasit.* (HD 1932, fq. 626) fq. 8
14. *Mbi nji banalitet botue në të perkohshmen "Zgjimi".* (HD 1914, fq. 140) „ 2
15. *Vjerrsha heroike shqyptare.* (HD 1935, fq. 142) „ 11
16. *Shqypnija e ministri i Bulgarís Dr. Rizov.* (PS 1918, 19.I, Nr. 12, fq. 1) „ 4

Fq. 254

Pjesa III. — *Ligjirata*

1. *Shqiptarët e të drejtat e tyne.* fq. 14
2. *Reforma arsimore në Shqypní.* (HD 1924, fq. 153, 227, 324) „ 33
3. *Në dekë të Franz-Jozefit.* Dorëshkrim. „ 38
4. *Në dekë të Avni Rustemit* Dorëshkrim.
5. *Roma e Cèzarvet e Shqypnija.* Dorëshkrim. „ 35

Fq. 120

Pjesa IV. — *Miscellanea*

1. *Kanuni i Lekë Dukagjinit.* (DH 1933, fq. 153) fq. 11
2. *Kryeqyteti i Shqypnís.* (HD 1913, fq. 106) „ 5

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

3. Në *rasë të qindvjetorit të dekës së W. Goethe.* (HD 1932, fq. 273)	„	8
4. *Punët botore në Shqypní.* (HD 1921, fq. 333)	„	6
5. "*Bleta shqyptare*" e *Thimi Mitkos.* (HD 1924 fq. 140)	„	2
6. *Kultura.* (HD 1930, fq. 8)	„	8
7. *E para Ekspozitë Artigjanati në Tiranë.* (HD 1931, fq. 370)	„	8
8. *Lotë gjakut.* (HD 1913-14, fq. 21, 63, 126, 288, 323). Fragment.	„	19
9. *Nji udhtim në Turkí të ré.* (HD 1932, fq. 87, 145, 203, 303, 642; 1933, fq. 45). Fragment.	„	45
10. *Si e marrin Inglizët jeten.* (PS vj. II, nr. 5)	„	2
11. N*ji gjýgj mbi "Posten e Shqypnís".* (PS 1918, nr. 8)	„	1
12. *Rrênat.* (PS 1918, nr. 34-35)	„	1
13. N*der blerime të vorrevet.* (PS 1918, nr. 41)	„	3
14. *Lajme rrokull Shqypnís.* (HD 1913-14, fq. 25, 67, 101, 129, 163, 194, 222, 259, 292, 326)	„	36
15. *Muzika.* (HD 1923, fq. 138)	„	6
		Fq. 161
		„ 159
		„ 254
		„ 120
		Fq. 694

Fíll mbas këtyne fletve e bashkë me 'to kemi gjetë nder dorëshkrime të Poetit edhe nji pasqyrë tjeter të rendimit të të gjitha vepravet të tija, por në gjuhen italishte, sikurse edhe po e botojm, e me ndryshime përkah permbajtja e paraqitja e landës, simbas qellimit të ndryshem qi ka pasë pasa para sŷshë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

OPERE LETTERARIE

DEL P. GIORGIO FISHTA O.F.M.

I. LAHUTA E MALCIS

Poema eroico in 30 Canti. Versi: 15.613.

In questo poema si celebrano le guerre combattute dagli Albanesi contro gli Slavi e i Turchi, dal Congresso di Berlino sino alla fine della guerra turco-balcanica, per l'integrità e l'indipendenza della loro Patria. Scopo del poema è di creare l'unione degli Albanesi e la conscienxa nazionale nel popolo.

II. IL MERIGGIO DELLA MUSE

Raccolta di odi e carmi patriotici e di vario soggetto. In appendice il frammento di un canto eroico isolato.

III. IL CORO DEI CIELI

Raccolta di odi e canti di soggetto sarco. In appendice, la leggenda sulla vita di St. Antonio di Padova.

IV. GRAMATICA

1. *Giuda Maccabeo,* Tragedia. —
2. *Ifigenia in Aulide.* — Tragedia. —
3. *Il ritorno di ulisse in Itacca.* — Bozzetto drammatico. —
4. *I pastori di Betleme,* — Pastorale. —
5. *Francesco d' Assisi.* — Melodramma. —
6. *Luigi Gonzaga.* — Melodrama. —
7. *L' Albanese incivilito.* — Melodramma per il 50. mo anniversario della Scuola Francescana in Scutari.
8. *La Donna Albanese incicivilita.* — Melodramma per il 50-mo anniversario della Scuola delle Stimmatine.
9. *Jerina ossia La Regina dei Fiori.* — Melodramma. —
10. *Hajrija.* — Tragedia in 5 atti. —
11. *Le furberie di Patuk.* — Commedia, imitata da Moliere. —
12. *L' Ammalato immaginario.* — Commedia imitata da Molière. —

V. LE VESPE DEL PARNASO

Collezione di satire politiche e sociali.

VI. L' ASINO DI RABATASI

Poema satirico in forma drammatica, diviso in due parti, in cui viene stigmatizata l'ignavia, la traccotanza, l'immoralità, il cretinismo ed il subdolo modo di agire dei passati dirigenti degli affari pubblici e politici dell' Albania. La prima parte fù pubblicata nel 1923, ed il primo migliaio venne esaurito in quattro giorni. La seconda parte, perchè più realistica, per prudenza non fu pubblicata.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

VII. — TRADUZIONI

I cinque *Inni Sacri* ed *I cinque Maggio* del Manzoni; ariette del Metastasio, ed altre traduzioni.

L'intera opera poetica del P. Giorgio comprende circa 50.000 versi.

VIII. FEDE E RELIGIONE *(sic)*

Il P. Giorgio Fishta ha diretto per 14 anni il periodico mensile dei Francescani *Hvlli i Dritës* („La Stella Mattutina"), rivista culturale, letteraria e politica, di cui il Prof. A. Baldacci nella rivista *L'Altra Sponda* (Anno 10, N. 1, pg. 1-4) scrive, che può essere comparata ad ogni altra rivista letteraria, filosofica e scientifica; e che dai dotti viene considerata fra le migliori riviste dei Balcani. Di più ha diretto per due anni e mezzo il giornale *Posta e Shqypnís*, che si stampava due volte alla settimana. Su queste due riviste egli ha pubblicato numerosi scritti politici, apologetici, filozofici, viaggi ecc. Ora, con questi scritti, aggiunti ad altre sue pubblicazioni fuori dalle due riviste, ha formato un'opera, divisa in due parti ed intitolata: *Religione e Patria*, che intende dare alle stampe, appena ne avrà la possibilità,

Inoltre il P. Giorgio nel 1908, al Congresso nazionale di Monastír, ha presieduto la Commissione, che ha precisato definitivamente la forma del nostro alfabeto nazionale; come pure con i suoi scritti e l'influenza della sua parola, ha promosso efficacemente lo studio e la collezione del „folklore" nazionale albanese.

In vista di questa sua attività letteraria, oltre ad altre onorificenze, al P. Giorgio fù offerta una corona d'alloro in argento dall'Arcivescovo e dai notabili più in vista della città di Scutari; come pure la città di Berat, composta esclusivamente di maomedani e ortodossi orientali, gli offrì, anni addietro, una penna d'oro fuso. Di più nel 1931 fù invitato ed accettato quale membro della Unione internazionale dei Poeti a New-York, in cui erano rappresentate 60 nazioni.

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" SHKODËR

Edhe prej njij kundrimi të shpejtë të këtyne trí pjesvet

At Gjergj Fishta në vj. 1898 — *Foto „Marubbi"* (fig. 4)

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

At Fishta me At Gjeçovin e At Lorenc Mitroviq Masrreku 1906. – *Foto „Marubbi" (fig. 5)*

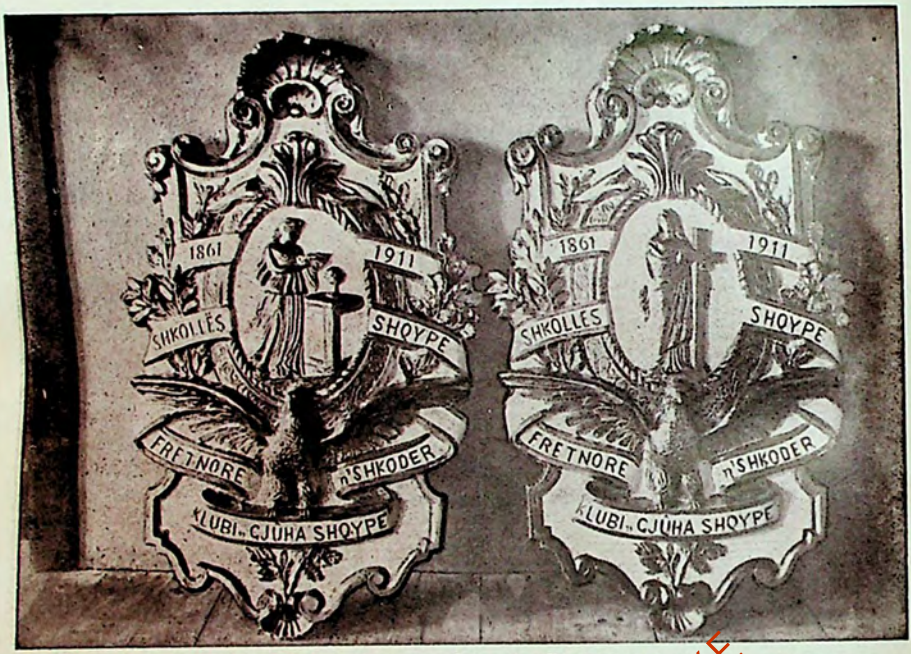
BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

At Fishta në dhomëa e studjimit 1906. — *A. Fabjan Borcatta (fig. 6)*

At Fishta me A. Pál Doden e A. D. Scaramuzzi para bazilikës së Sh. Pjetrit në Romë 1937 *(fig. 26)*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Dhurata, qi Klubi «Gjuha shqype i bân At Gj. Fishtës» në 50 - vjetorin e Shkollës Françeskane. — *Foto · «Marubbi» (Ng. 27)*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

të vepravet t'At Fishtës shihet kjartas nji ndryshim, jo vetem në rendimin e landës, si në të dyten pjesë, por edhë në shenjimin e mbarë landës per botimin e *të gjitha* veprave në poezí e në prozë të Poetit kombtár: pjesa e parë pershîn shum mâ teper se ka shenjue Poeti në njanen e në tjetren nder dý pjesët e mbrame, n'autobiobibliografín shqyp e italisht. — Cilla âsht arsyeja e këtij ndryshimi? A thue Poeti *nuk desht* qi në botimin e mbarë vepres së vet letrare t'u pershîjshin *të gjitha* botimet e dorë-shkrímet e tija? A por, po, — mund të mendohet edhe tjetra, mbasi ato shenjime i kà bâ nder ditët e mbrame të jetës së vet, kùr pat fillue me e lodhë smundja e mbrame, qi e çoi deri në vorr — mos të két *harrue* pa i pershî edhe tjerat, të lanuna jashtë, prej habije? A por, së mbrami, shka ka mâ gjasë, âsht njana edhe tjetra arsye; ase: disa pjesë i ka lanë jashtë me të mendueme; msa disa tjera i kanë rrshitë pa i shenjue prej habije a harrese, — Gjithnji, tue pasë para sỳshë ketë arsyen e mbramë të dyfishtë, rindertimin per botimin e të gjitha vepravet t'At Gjergj Fishtës do t'a bâjm po në baze të skemës së pergjithët, qi ka shenjue Aj vetë, por do të shtojm edhe, në se të c llen pjesë perkitse, njato prodhime letrare qi, simbas kriterit qi ka pasë Poeti, duket se ka lanë jashtë prej harrese.

P. Benedikt Dema O.F.M.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

PJESË III.

AT GJERGJ FISHTA NË DEKË E FILL MBAS

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

SMUNDJA E DEKA

E A. GJERGJ FISHTËS

Kangen mâ të bukuren, duen me thânë, e këndon mjellmja para se të desë. Nji kangë permallimi, qi shquen nder angrra ndiesit mâ të mbrendëshmet. Nji kangë pershëndetjeje, qi frymzohet në nji kundrim nostalgjik të së kaluemes.

Nji nostralgjí, ndoshta, këso dore e rrëmben Poetin tue e shtŷ të kalojë disá dit, mâ në vetmi, në vendlindje. Nuk ka ndjet të këndojë ndonji kangë të posaçme. Këso here don të këndojë nji kangë heshtimi së permallshem, nji kangë pershndetjeje, qi do të mbese e ndryme në zemren e tij epike, vullkanike. Nji kangë mallëngjimi, qi don të gjêjë kënaqje e pushim në kundrimin e agimit të muzgët të zhvillimit të parë te jetës. Máll i pakufîshem i andrrimevet fëmijnore; máll per plang, per troje të të parvet, por sidomos per kuvend, qi i hapi driten e jetës së mendes, kû ndieu atë zâ të fuqishem të mbrendshem, qi e shtŷni të shkëputej endè fëmi prej dashunís së prindvet, mallit së shtëpís, tue e udhzue per jeten rregulltare me detyrët të nji luftari të rrebtë, qi do të kishte nji program të prém e harmonikisht të bindshem «pro aris et focis». «Due me shkue, thotë, e me kalue disá dit në Troshan e mandej me shkue nji herë edhe në shpí e e me pá të mijt, pse s' kam kênë kah mot».

Pak dit perpara kishte krye «Mbretneshen e Lulevet», punim qi ai e pat fort per zemet, e rreth të cillit punoi me vjet e vjet, por me nji ndermjetsí të gjatë kohet. «Nuk e xên besë — më thotë, mbasi më diftoi se e kishte krye; sá fort e kam lëmue ketë punim e sá gjatë kam

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

punue rreth si; e per vertetim më lexoi ndonji ndrrim, qi kishte bâ, me kohë, nder disá shprehje.

Në Troshan dojte me pushue a mâ mirë me thânë me ndrrue vend, pse nuk mund të flitet per pushim a pezullim letrár të këtij poeti. Kishte në mend n' atë nderkohë me perkëthye disá tingllime të Petrarkës. Shkasin i a epte kremtimi i shtatëqindvjetorit të kunorimit të tij në Kampidol. Petrarka ishte nji nder ata poetë, qi Fishta e njihte mirë, e per të cillin kishte nderim, pse ai kishte dijtë me këndue dashunín në nji mënyrë të nderëshme. Nder dorëshkrime te para të Poetit, nder sá punime tjera, vêhen n' oroe edhe disá tingllime të Petrarkës të nenshkrueme me nji exercitii gratia. Punime qi mund të kén ndenji farë vëlere, per të studjue atë curriculum të trajtimit të këtij poeti.

Mundi i tepruem në perdorim të padám të kohës e lodhin per së tepermi, e ai, në vend qi me u pertrî, nisë me e ndie veten keq: qetsija e terhjekë mos me i u dá punës.

Para disa vjetësh ishte randue teper. Kamba vijte tue i u ligshtue perherë e mâ fort, e zemra herë herë diftojte simptome jo të mira. Nji trazim çë fare do a ndonji perjashtim prej pjetës mjaftojte, nder vjetët e mbrame, me e bâ të dekës. Kùr ndonji herë per hater të shoqnís nuk i rrijte perizës së mjekvet, kishte zakon me thânë tue qeshë: „sot po bâjmë vakancë".

Me 10 të Dhetorit smuhet. Randimi i smundjes shkon tue i u shtue. Të prenden me 13-XII-40 smuhet per dekë. Lypë sakramendet e i merr të gjitha me perkushtí me mende akull, si nji qi e din se âsht tue u dá këso jete. Lypë Provinçjalin P. Çiprian Niken, P. Pal Dodaj e të nenshkruemin. U drejton pershëndetjet e veta miqvet e të njoftunvet e thotë: „Jam tue dekë i qetë, pse kam punue me të drejtë per Fé, Atdhé e Provincë e këtë porosí po i a lâ sidomos moshës së ré, qi të punojn edhe ata mbas këtij programi".

Të gjith zhgrehen ne vaj, edhe mjeku qi mundohej n' ata çasa rektimi me i a shpëtue jeten!

Me 14 mbërrin lajmi i smundjes së tij në Shkoder.

BIBLIOTEKA PUBLIKE MARIN BARLETI SHKODER

Me nji herë n'atë mbrame nji mjek bashkë me disá bashkëvllazen shkuen me e pá. Kishte pasë kalue krizen. Kje prû në Shkoder, në spital të Bashkís.

Ne e nesre me 15 A. Provinçjali më muer e shkuem me e pá. Ishte mjaft mirë. Mbi fëtyren e tij të lodhun kundrohej rreziku i shpëtuem. „Kujtova njimend se po des — na thotë — Menden e kishem akull, pse nuk kishem ethe, por zemra s'më punojte. Kam dijtë gjith shka. Sidomos kúr pash mjekun qi po kjate, e pàsh se jam në mbarim. Çova prandej me të thirrë, i thotë P. Provinçjalit e edhe Viktorin". — Ndoshta per të më lanë ndonji porosí per rreth veprash — i a prita" „Po". më përgjegji, tue i dhânë pak krés në shej pohìmi.

Gjendja e tij shkonte tue u permirsue ditë në tjetren mbas kësajë smundjes së parë.

Por s'vonoi me i a behë e dyta.

Me 22 nji pelhurë e bardhë bore nisi të mblojë token. Poeti ishte kênë çue prej së shtruemes e dalë në dritore, per të kundrue flokët e borës kah biejshin si flaurí. Bukurít e natyrës e fenomenat e sáj e terhoqen e e rrëmbyen perherë ketë poetë, me gjithse nuk i këndoi kurr ex professo. Per t'u çuditë! Frymzimi poetik, qi kishte ushqye perherë jeten e tij, do t'ishte edhe shkaku i njij smundjeje, qi do t'i a këputëte fijen e jetës.

Njandej kah ora 10.30 shhojm me e pá. Po rrijte në karrigë ngjat stufës. Mbas nja nji gjymsë ore po nisë me u ankue per nji dhimbë n'anë të shpatullës. Na me nji herë i a tresim. Né, me të vërtetë, s'na merrte mendja kurrkund se ajo dhimbë ishte nji simptom i rrezikshem. Mbas pak kohe prap po nisë me u ankue, e atëherë na thotë: „A dini shka, un po biej, po ju rrini". Kishte qëf me pasë shoqní, kur nuk ishte në gjendje me punue.

Rá në të shtrueme e na ndejem sa ndejem e u çuem.

Ne e nesre mjekët kishin konstatue nji polmonitë të lehtë. Së parit u duk me të vërtetë e lehtë, por dalë kadalë erdh tue u randue. Tue kênë se ishte ligshtë me zemer, ditë e natë kje rrethue prej vëllazensh së vet. Njerz gjithnduersh rrâjshin me e pá e me pyetë per të.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Me gjithse zjarmija nuk e lêjte të qetë, menden e kishte akull e merrte pjesë në bisedë. Nji andje të posaçme — si gjithmonë në jetë të vet — ndiejte, kúr gjindej i rrethuem prej së rish. „E dij — u thojte me buzë në gaz — se ju dhimbem me bâ me dekë: nuk doni qi të des pa i krye do vepra qi kam per doresh, per ketë arsye ju dhimbem". Me 25 kje prû nji mjek prej Tiranet per me e vizitue. Ai e kishte deklarue gjendjen e tij të rrezikshme e si të kishte kalue koha per sherim.

Të prenden me 27 paradite smundja i u randue. N' atë ditë u pá se gjendja ishte me të vertetë e pa shpresë. I kje bâ nji telegram Shejtnís së tij Papës prej Provincjalit tue lypë per tê bêkimin apostolik. U rrfye edhe njì herë per dekë.

Mbasdite shkova me pá bashkë me nji shoq t' êmin- Ishte nji grimë mâ lehtë. Randimi i paradites i kishte kalue, por ishte këputshem. Zjarmija e teprueme nuk e lejte të qetë. Me gjith këta né na u bâ nji grimë qefi: na u duk se s' ishte në rrezik deke.

"Pasëkeni bâ mirë qi keni ardhë — na thotë —: Kam pasë do porosí me jú. Nderkaq i a nisi të na këshillojë dashuní vllaznore e bashkëpunim, pa u kursye, mbas tradicjonit të Provioçës per Fé e Atdhé. U ndal nji grimë. Mandej nisi të çekë rregullimin e mbajtjen e bibliotekës e të muzeut (kolega i im ishte n' atë kohë drejtuer i bibliotekës e i muzeut) por s' mujt me vijue mâ gjatë e e këputi fjalen tue thânë: "Por jo: sot nuk po mundem, ndoshta as neser nuk kam me mutë» !...

Njani sỳ kishte nisë pak me i u càrgullue, Ai Kishte nisë me u kujtue per gjendje kritike të smundjes. Zemren e drojte gjithmonë. Mâ se nji herë e pasëka pasë çekë në jetë të vet se do të diste prej pelmontet, kurdo qi t' i vîjte dita.

Nji agoní të këthiellët — në kje se kështu mund të thirret — kishte pasë dý javë përpara. N' atê i dukej se i kishte krye të gjitha porosít. Kjo smundja e dytë nuk e lên të qetë as nji ças të vetem.

«Po des — i tha nji bashkëvllau të vet. — Ju tash keni me mendue per salikim por edhè Kombi ka... per rreth meje.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
E SHKODRËS
"MARIN BARLETI"

Të gjith ishim të piklluem: s' flitej, s' mendohej tjeter nder né por per tê.

Të Diellen me 27 — mbas nji jave qi kishte marrë polmoniten — dy mjekët, qi e kurojshin, kostatuen se varra kishte marrë të hapët. Nuk kishte mbetë mâ shpresë. Pa reshtun i bajshin injecjone per zemer. N' atë paradite më ndodhi me i u gjetë te kryet deri n' oren 13.30. Me gjithse randimi shkojte dalëkadalë tue u bâ per herë mâ i dukëshem, me gjithkëta merrte pjesë kah nji herë në bisedë. Rrahte prej zjarmije si peshku në záll. Lypi me u çue e me ndejë në shtrat. E drejtuem, i veshem këmishen e gjatë, çarapët e e venduem në prak të shtratit me kambë pështetë per tokë. Krahnori i tij ziejte si nji kazan, qi kishte marrë valë, ase si ushtima e largtë e nji sheu të rrëmbyeshem. Nderkaq u ula edhè vetë ngjat tij qi të mujte me u pështetë per mue. Nuk mujt me qindrue ma teper se pesë minuta e lypi me u shtrî.

Sŷt të dy kishin fillue me i u vû si ag: shenj se deka nuk ishte larg.

I kje diftue se gjendja e tij ishte kritike. N' oren 7 mbasdite muer vjatikun, rrethue prej vllaznish, qi i porositëshin shpirtin Hyjit. Prej zjarmís së madhe e prej pagjumit ishte lodhë aq sa s' mujte mâ me folë gjatë. shpesh herë edhè tretëte në kllapí. Vllazent i rrijshin padá te kryet tue u shndrue e tjerë gjithnduer çete shkojshin e vîjshin, të gjith të piklluem per tê.

N' oren 10 në mbrame shkova edhè nji herë me e pá. Ishte kenë sjellë në krah të shmajtë kah muri. U kujtue se dikush hini. Ishem vetë i dyti. Luejti nji grimë kryet per me marrë vesht se kush ishte. Me nji herë i tregova emnin tem e të shoqit tem. Atë të mbramin e e persriti e ashtu n' atë gjendje si në kllapí e cilsoi natyren e veprimit të tij.

Vllazent qi e ruejshin na thânë se kishte nisë me tretë. Në kllapí kishte permendë Lahuten e kishte folë per nji shkurtim. Duhet dijtë se Poeti më pat çekë se kishte në mend me e shkurtue p r o t a s i s të kangës së parë, e me këthye këtu gati n' atë të perparëshmen. Kishte permendë shpesh me vete datat 1940 e 1941, Shkojte tue per-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

sritë në gjuhe latine fjalen i k r y q z u e m. Kishtë lypë qi t'i pikturojshin, tue bâ me shenj kah muri per báll, gjyqin e giithmbarëshem. Ndoshta në prakun e dý jetvet, n'atë shqyrtim të ndergjegjes, tue mendue gjyqin, i janë paraqitë stanze·t e Raffaelit të Kapelës Sistine.

Mbas nji ore këthyem në kuvend, tue lanë në rojë A. Antonin Fishten e A· Sebastjan Dedaj· Ai kishte rá si në gjumë; sŷt tashmâ i kishin vû si perde e mëzi qi i çilte, kambët kishin nisë me i u ftofë, randimi i të marrunit të frymës tue i u shtue. Me gjithkëta nuk na e merrte mendja se ajo natë do t'ishte mâ e mbramja per tê.

N'atë gjendje të zhgrehunit, mâ fort fjetë se zgjuet kishte vijue deri n'oren 0.35, kúr pa pritë e pa kujtue, mbas nji trandjeje nji çasi së vetem, u shkrim prej njij sulmi kardjak, tue pasë per brî vllazent e naltpermendun.

Këta ndodhte me 30 Dhetuer, n'oren 0.45 si mbas ndrrimit të herorit të luftës.

Ai trup qi kishte ndrŷ fuqí të pambatun shpirtnore u ngrî akull. Ato sŷ të rrufeshem, të rrethuem prej nji vandaku vizash si zhgjeta u erren. Balli i tij, në të cillin kundrohej këthiellтësija e genit, u terë, e dora me të cillen rroku penden-shpatë u shtangue!

Me dekë të tij zhdukej heroji letrár ma i pushtedshem i Fisit.

Por deka s'mujt me e humbë. Me dekë ai nisi të jetojë ma me gjallní në shpirtin e në zemren e Kombit: u perjetësue nëper Komb qi ai përjetësoi me vepra të padekëshme.

Deka kje praku i padekësís së tij së vërtetë, pse
„Vetem Burrnija-nji Burrní vellike
Asa' i rrshet dore".

A. Viktor Volaj, O.F.M.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

FTYRA E NGRIME

E kishem pá... pak orë perpara. P. Gjergji me máll më shterngoi doren e bâni buzen në gaz tuj më pershndetë me 'i fije zânit.

Mâ e mbramja fjalë, mâ i mbrami të pershndetun, mâ i mbrami shikim vizatojn njat dukë të pikllueshme plot dritë e hije, qi lên mbas vedit nji nieri i madh, per me u kujtue perherë me nderim e bíndje.

Duket si të flête në qetsí i lodhun prej dbimbave.

Shokët e vllazent i rrinë per rreth gadi si të dojshin me bisedue me tê; por luten e urata e tyne kputet prej dnesve.

Deka e ká bâ të veten. Tuj rrahë fletët nper hije të ngrîta të territ, erdh e shtrîni nji lpê të zbét mbi ftyrë të Poetit, qi qeshi sá herë per tê, e e pîni, si i pîn gjethët e pêmve në vjeshtë, tuj i lshue nji ka nji per tokë.

Tash shtrîhet pervûjtas mbí nji shtrat të pervujtë.

Jo çmime, jo lule, jo kunorë... Rruzaren në dorë, litarin n'í, kambët zbathë njashtû si I Vorfni i Asizit, të cillit desht me i pergjá.

Ai mâ nuk ndie. "Të ndiemit t'êm-pat dhanë sá herësh-ti o Zot, kè me i dhanë gzim e knaqsí, e eshtnat e pervûm kanë m'u pertrî?".

Po, kanë m'u pertrî n'amshim, e 'i gzim e 'i lumní mâ e madhe, nji lumní hyjnore kú me gzue sýt e tij e shpirtin e tij.

Ndersá buza dridhet tuj i urue pagjë e dritë, mendja ikë larg e lərg me kujtime e kundron në nji horizont të

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

kjartë perftyrimet e jetës së kalueme plot dritë, plot gjallní, plot forcë.

E njimend e kishem pá nder rasa gzimit e idhnimit, friget e guximit, permallimit e mnijet.

Ajo ftyrë, qi tash më duket e ngrîme si t'ishte mermerit, tregote si mbas pershtypjeve e ndiesive të mbrendshme, tuj i dhanë jetë fjalës e shprehjeve.

Qe në mjes të popullit kah zhvillon misjonin porsi meshtár. Lteri shêjt âsht kathedra e së vertetës. Nper nji arsyetim të fuqishem, shprehë me gjûhë të rrjedhshme, zblon veset nen të gjitha pikpamjet, tuj paraqitë rrjedhimet e tyne të kohshme, por në nji mënyrë të kjartë e praktike qi me të bâ me e prekë me dorë të keqen; mandej merr hov kah qiellët e nalta, kû i a gjên gurren virtytit e, tuj qitë poshtë parime e teorí të gabueme, bân qi të binden njerzt me shkollë e të perforcohen në fé njerzt pá dituní.

Ftyra e tij ndersá drejtohet kah qiella plot uzdajë, kthen plot dhimbë kah populli tuj urue pagjë e dashtní.

Sot ajo pagjë shtrîhet ambel mbí ftyrë të tij e të bân m'u bindë.

E kishem pá... mbí tryezë të punës rrethue prej librash e dorëshkrimesh. Rrin mendueshem, permbledhtas, në heshtim.

Andrron nji Shqypní të lirë. Ai ká vegime, qi per tjerë janë nji utopí e per tê bâhen nji lamë veprimí, nji program ideal: mendon me mkambë nji popull të robnuem e të fikun, me kallë nji zjarm të shuem: zjarmin e atdhedashtnís; me ndritë e me pertrî shka kishte mblue terri e harresa.

Ftyra e tij shkon e vjen si mbas hoveve, e si mbas ndiesive, qi provon.

Gjimon e fshân plot pezem kundra padrejtsive, qi bâhen në korrîz të vogjlís, e kundra dishirit të pangîshem t'anmiqve të komit.

Vetullat i ngerthehen mnershem, balli i perçahet prej rrudhash, zyni i ndezet si gaca, e nen influks t'atij idhnimit të ndiem kthelltë në shpírt, shkruen rreshta të panjehun të vizatun me djersë e me gjak, me gjak të

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" S H K O D E R

Shqyptarve të hershem, për me trandë, me lkundë, me zgjue Shqyptarët e kohës prej gjumit të dekës; mandej bjen, e, tuj kerkue shka mâ të madhnueshem ká Shpypnija e shka mâ bujár ruejti Shqyptari në shpírt të vet, në familje e nder doke, me 'i zotsí të rrallë jau zblon bashkatdhetarve të vet plot entuzjazem, si të kishte gjetë nji visár të panjoftun, U ep uzdajë, i shtyn me i besue vedit e vedit të vet, i mson me ndêjë besnikë në fé e me pasë uzdajë n'Atê, qi e dridhë boten në temel me 'i vetimë qerpikut.

Oh në ket qetsí shpirtnore prej asaj tryeze naltohet kah vrijet e amshueshme të qiellës e, si piktori mâ i vlerti pikson êj e shêjten mistere e të verteta, epizode qiellore e perpjekje gjithfarësh e kshtû të bân me shijue nji shkndí të gzimeve të pambarueme të qiellës,

E kishem pá... në shoqni me nierz të randsishem per kah literatyra, per kah politika, për kak kultura e per kah grada.

Nierzija në të prum, serjoziteti në të folun, ambelcimi në të perpiekun perftojshin me të paren bindje e nderim. Ai paraqitej shka ishte; nieri i rrahun me shekull, i mendshem, i urtë, i zoti i fjalës e i mendimit.

Flitte mbi gjithshka tuj u hî çashtjeve kthelltë si t'ishte kenë posaçe i asaj dege.

Kúr rrite me të huej, dijte me e sjellë biseden në mënyrë, qi me i shty t'interresoheshin per Shqypni e per Shqyptarë. Qitte në shesh doket e mira, pershkrúte jeten e thjeshtë, kostumet, nevojët, bukurít e natyrës e sa sende tjera.

A kishte kush si me e mbajtë Shqyptarin per t'eger, per të pazotsí, per kóm të perbuzshem, kúr flitte me P. Gjergjin, qi hapte perpara sŷve të tjerve nji botë të ré, nji botë terhiekse, të dashtun e plot bujarí?

Nuk mund t'a marrë knsh me mend, se sá i ká viejtë në ket mënyrë çashtjes së pamvarsís s'onë. Paraqitja e tij ishte nji epopé kombtare. Kje njoftë prandej e kje çmue prej të gjithve si mbrenda, si jashta atdhent e gjithkush kishte ande m'u gjetë në shoqní të tij. Ai nuk të merzitte tuj folë, nuk të lodhte tuj arsyetu: krahasimet e shumta e anekdotat me vend e thejshin gjatsín e bisedës.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Kjo zotsí e kto cilltí të bukura ngrehen vemenden e auktoriteteve, qi e çmuen e e naltuen, tuj i a stolisë parzmin me çmime gjithfarësh e tuj i dhanë me krye misjone të randsishme.

Në çdo mbledhje kishte kryet e vendit; pvetej nder çashtje të ndryeshme e perdorej st nhermjetës nder rasat mâ të vishtirat.

Me gjith se aq i nderuem e i çmuem, ai kishte punë edhe me të vorfen e me të mjerë e ndite dhimbë per ta. U ndimote, i perkrahte, u prete lakun në diten mâ të ngushten. Ftyra e tij u epte uzdajë deri mâ të lanunve me i u sjellë pá marre.

E kishem pá... me shokë e vllazen në knaqsín e familjes kah tolte, kah qeshte, kah luete e argtohej.

Ftyra e tij si pasqyrë, mbí të cillen vezllon drita, merrte nji jetë të ré e i ngrihte gjith kah nji gzim i pá të keq. Atëherë nuk dahej në tê poeti kombtár, letrari në zâ, deputeti, perfaqsuesi, antari i sá komisjoneve, akademiku, por vetem frati i thjeshtë, frati idealist, qi lên gjithshka e gjên gjithshka.

M' a ká pasë ande gjithherë ftyren e fratit, pse më paraqet ftyren e Asizjatit plot dashtní e pervûjtní, plot virtyt e bujarí, qi i kndon natyrës e deri moters dekë.

Kah e kundroj sot ftyren e Poetit, më duket se prap âsht kah kndon kangen e mbrame, kangen mâ të bukren, kangen e Zotit t' amshuem, qi drejton shartet e nierit. Kanga e tij kso here âsht kanga e flîjes kanga e bylbylit, qi niset per vende të larta, kúr ndrron stina.

E stina ndrroi njimend. Ftyra e Poetit të madh, qi perparandej rrethohej prej nji kunore të paveshkun larit në nji prendverë të perhershme gjallnijet e lumnijet, sot â ngrî prej acarimit të dekës. Dimni i hijes së vorrit vjen i ep banim trupit të tij, qi poshtë i qetë me duerë të kryqësueme në parzem kah shtrigon krygjen, të vetmen uzdajë.

Ai nuk flet mâ, por flasin veprat e tija mbí parime qi ndoq, mbí atdhé, qi dësht e mbí gjuhë, qi naltoi e punoi, e ftyra e tij edhe mbas tashit do t'u paraqitet breznive t' ardhshme plot dritë e madhní, plot virtyt e fuqí.

P. Donat Kurti O.F.M.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "NAIM FRASHËRI" SHKODËR

30 DHETUER 1940

Shum ish' mbledhë suta sumllore!
Luejshin Zânat m' topa bore,
M' topa bore; m' bjeshkë arbnore,
Mirë tuj qitë, tuj u mahitë:
Ndritte hâna si t' ish' ditë.
Kur qe. hâna, krejt pa pritë,
Mâ s' po don n' at log me ndritë,
E mbet toka n' terr mberthye.
Boshti i sajë si t' ish' kund thye,
Shungulloi s' largut nji gjâmë,
E gjithshkafja u dridh nen kâmbë.
Mos u çâ dysh Vizitori?
Thue u shêmb njajzi kund Tomori?
Gjâmë si kjo s' u ndie n' ket dhé!
Mos kerkon kund mordja pré?
Mâ se 'i buzë u shkep prej malit,
Fshâni mâ se 'i zêmer djalit.
Shkambijt plasen per me e ndalë,
Zot i Madh, ty t' kjoshim falë,
Fjala e jote s' kthyeka dalë!
Mori Zâna e madhe e Shalës,
Pse t' âsht lidhë ty shtielli i fjaiës?
Si m' jé tërë e fort m' u zbeve,
Kah lahuten per curr theve;
E fort dnese, loden rrkajë;
Tuj rá pyllës e n' per ograjë.
Petkat lshue e pa u shterngue;
Derdhun flokësh e pezmatue;
Kah m' jé nisë, kû don me shkue?
Sa idhtë Zâna ká piskatë;
E piskamja fort ká ngjatë!
— Mblidhniu Orë e mblidhniu Zâna,
Futat m' krye m' i vêni t' tâna;
Ulniu malit; ulniu kodres.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

Hije e zezë na i ká ré Shkodres!
Kenka veshë Shkodra në zi,
Veshë á' n' zi mbarë nji Shqypni:
N' Vatikan edhe nder Mbreten;
Per shka ndodhë ká mbramë nder Freten,
Fart janë prekë e turbllue,
Fort Shqypnín e kan ankue,
Qyshse; mordja, ajo mizore,
Tuj m' i hjekë-o puplen doret
Mbi nji shtroje ngrî e ká
Fratin, t' Madhin, qi n' çdo vá,
Kamben zdathë,zjarmin në gji;
Me 'i litár njeshun per i,
Gjithkund prî ká me dobi.

Shpejt jané mledhë, shum janë bashkue,
Nja s' e ndien por tuj ligj' rue.
Kapun sbashku dora-dora,
M' mbloje t' bardhë, qi kish' shtrî bora,
S' duken t' hecin, fluturojnë.
Çetë mbas çete kah po shkojnë.
N' kishë t' Shna Ndaut, n' Shkoder, si u kapen,
Ndeshen n' morde me nji drapen;
Mbi tê deshten me u versulë,
Por dishka po i ndalë, po i ulë:
Rrethue m' lila e drandofille,
Nji vegim djergun prej qielle:
Ke aj vend, bâ tash nji log Zânash.
Mbrrijtkan n' ças dy bija nánash:
Tringa njana, veshë me dritë,
Sa gjith Zánat me u çuditë;
Me Eufrozinen vite bija.
U kje lshue n' at vend parijn.

Rreshtue Zânat çark per ane,
Dalin tash kto bija nane,
Bija nane jo mâ t' shkretà,
Ardhë andej kah na vjen jeta;
Te arkivoli vend po xân.
T' djathten Trrngës-o po i a lan:
Kam mbeté Zânat shtang kur bija,
Me nji zâ si kulumrija,
Shka i thotë shpirti ajo po shprehë
Q' se ka nisë e kshtu po njehë:
M' kênke lodhë, qi po t' gjéjë pehtetë,,
Gjumë të kandë ti m' paskë fjetë.
O puntuer i Zotit;
E dy sýt, qi t' vezulluene,
E dý duerët qi aq shum bekuene.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

Kênkan ngri n' natë t' sodit !
I Bekuem, a çohe 'i herë ?
Çou 'i herë, si kurdoherë,
Edhe kqyr rreth vetit :
Mbarë Atdheu per ty m' kambë çue,
Çetë mbas çete t' kan vallue.
Thue janë valë të detit,
Çou e kqyr si t' desht Shqypnija,
Sa t' nderoi tý Italija.
Sa fort bota t' çmueka !
N' gjysë të shtizës flamuret mbeten,
Rrâjn sot gjindja, si kurr, n' Freten;
Zêmra vendit lueka,
Tuj pá pleq e tuf pá t' ri,
Plot nderim e gjith dashtni,
Kah t' vendojnë kunoren.
Vijn me t' pá, pse mirë kujtohen.
Se po merr udhë t largët, e lshohen,
Per me t' puthun doren.
T' djathten duen-o me t' shterngue,
E m' të puplen me t' vendue,
Puplen krejt florini ;
Pse edhe n' kje se dora s' t' luen,
E n' âsht mordja sot kah t' muen,
Njajzi n' trup kah t' ngrîni ;
Gjithnji Atdheu kurr s' do t' t' harroje,
Se, me at dorë ti i k é muroje,
N' çase edhe per mnderë,
T' mbaren vendit kah i a deshte,
Per ktê kurr ti nuk u heshte,
O shkrimtár per nderë,
Ti Shqýpnin sa herë e pshtove,
Kah per ktè kushtrimin lshove,
N' valen e rrezikut.
Kah ti nzite mbarë Malcin,
Me ndéjë tok e msove ushtrin,
Ti m' i u turrë anmiknt ;
Tuj u thanë : Kush des p' r Atdhé,
Aj s' ka dekun, por ka le,
Nder fatosa njehet.
Çou : A fort m' u permallove,
M' mori t' gjindve sýn i lshove,
Ftyra qi po t' zbehet?
Ngreku e t' djathten 'dhe 'i herë çoje,
Shqypnin t' ande prap bekoje,
Si ké bâ sa hera ;

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

Trashigime pa' m prej teje,
E na i lae, drejtue prej Feje
Na, si kurdohera,

Kem' me i ruejtë e kem' me i çmue,
Emnin t' and tuj e bekue,
N' t' endun t' stinës e t' motit;
Pse, edhe n' dekka njeri i shkretë,
S' des ideja per ket jetë,
E, me ndihmë të Zotit,

Per shpirt t' and Shqyptarët kah luten·
Per kanú tuj mbajtë LAHUTEN,
N' kohë edhe mâ t' brishta,

Vorrin t' and kan me e kujtue,
Mbi vorr t' and kan me u betue,
O Pater Gjergj Fishta!

I mbloi bijat rêja e bardhë,
Edhe u kthyen kah paten ardhë,
Zâna e Orë atbotë me rend,
Derdhne lule e e mbushne at vend;
Mandej zhdukë-o porsi hije,
Mueren shpatin; treten n' vrrije,
E seecilla u pá tu' u ndalë;
Zâna e madhe si u la fjalë,
Brî ndo' i shkambit mâ n' shêj dalë;
E m' shkambij e neper curra,
N' kujtim t' ditës tridhetë Dhetuer,
Dhênen fjalët-o, qi dikur
Frati i Madh t shtrîka n' leter,
Testamend kombtár, pa tjeter.
Fjalët e arta, qi s' do t' desin,
Qi n' kujtim të ktij do t' mbesin
Per Shqyptarë, qi. n' vorr tu' e urue,
Emnin ktij kan me i a amshue:
«Kurr. Shqypni; s' kam me t' harrue;
Edhe n' vorr me t' permendë kam!»

Fr. Viçenç Prennushi O.F.M.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

PËR VDEKJEN E AT FISHTËS

Prendimi i vjetit 1940! Shêji i kombësis Flamuri i Atdheut t'em, si kendote Poeti ky flamur i ulun për gjysë, pershndetë per të mbramen herë At Fishten e Madh, Flamurtarin e dêjë per ket êmen, njate qi D'Annunzio-ja e quejti Poeti i Madh i Kombit Shqyptár. Kufoma e tij mbas nji lufte të gjatë e të pa rreshtun në nji gjysë qindvjeti e mâ, qindvjet qi njohti humbje e agime të shumta per lirí, humbje e ngjallje shpresash, vjen të percjellet per herë e mbrapa n'at rrah e t'dekne mbrenda vorrit t'errshëm, tue u largue gjithmonë prej nesh. Perciellet n'at vorr qi e këndoj sa herë nder vargjet e veta, n'at vorr-ëlter, qi âsht caktue të ndryje kujtimet e përmadhshme të nji date e cila nuk mund të qitet në harresë.

Kjo ditë e pezmatueme si zemra e jonë bashkon me shejin e perjetësis dy emna të mëdhaj, të cilët nji dét i madh i dy brigjeve të lakmueshme i bashkon në nji shtatqindvjetuer. Bashkon emnin e Poetit të Dielit, të Shën Françeskut, me Poetin e Shqypnis „të ktij shpirtit t'êm dishiri" me At Fishten e vdekun e me shkëndin e Idealit të tij të gjall.

Po u a lâ dishmin burrimevet historike qi flasin n'at gjuhën e vet, na prekin në zemer; por edhe na e lehtësojnë njij fare dhimbjen t'onë me ket vdekje. Kallxojn gojdhanat se vetë Shën Françesku n'udhtim kah Syrija këthej në qytetin historik, të Lezhjes, qi n'at kohë ishte limâ anijsh. [1]) Ky burrim historik difton se vet ky the-

1) Nxjerrë nga vepra e fra Lovro Mihaçeveqi: NEPER SHQIPNI (Zagreb, 1911, fq. 73).

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

melues i urdhnit të Françeskajvet i vuni gurin e parë njij tempulli, i cili do të kryhej pak vjet mbas dekës së Shën Françeskut. Nder dyerët e rridermuese të Kishes Françeskane të ktij qytetit, ruhet, ende nji mbishkrim i vjetër: „Templum hoc aedificatum est 1240". (ky tempull u ndertue në vjetin 1240), Aj tempull historik i cili ndryn nder sa pomendime edhe vuejtjet e pashkrueshme të bijvet të Shën Françeskut, përshkrue aq me shije ke Meshtari i Malcís në Pika Voeset, pau tue u naltësue me kohë monumentin e kombit, Lahuten e hyjnueshme. Në kuvendin e tij qi sot ka marr nji hije vajtuese, por edhe madhnije, kù si rrelike shejte do të ruhet mbas ta-hi gjithshka mund të na kujtojë Veprën nderimtare t'At Fishtës, — në ma të haptin kuptim të ksajë fjale, — në ket kuvend u kënduen nji pjesë e vargjeve të pa-vdekëshme t'Epopés së Kombit Shyptar, të Lahutes së Malcis, qi bani të perparoj, gjithnji n'at kerthnesje jete, visaret ma shejte të Kombit t'onë gjuhen e ndiesit Kombtare. Në këthough ditë perkujtuese e nji herit lotësh, tue e kujtuem At Fishten porsi Poeti e përshkrimin e dhimbjes e të madhnis së Kombit [1]), — oh fuqi e hyjnneshme e Poetit! — cili prej nesh nuk do ta ndiej vedin e prekun nga fjalët e vargjet e tija, qi bashkuen e në nji idheale, pa dallim besimi e krahine, jugun me veriun e Shqypnis? A nuk duhet kanga e Oso Kukes, fjala e Abdyl Frashërit në lidhjen e Prizrendit, porsi kanga e zemrës s'onë, kanga e gjakut t'onë dhe e krenaris Kombtare se jemi Shqyptarë? „Lahuten" e jonë kemi me dashtë perherë e ma fort, pse vargjet e sajë janë vargjet e ndiesive ma të këthellta të shpirtit.

Poetin e Madh të vdekun kishja me e quejtun Poet-Luftár. I rritun e i edukuem shpirtnisht në nji kohë të bujëshme luftash për lirí, të cilat i këndon dhe i pávdekson me aq fuqí epike në Lahutë të Malcis e në vepra të tjera,

1) Këto fletë, përcjellë me nji program copash të zgjedhuna, tue e marrë vetëm në ket drejtim veprën e Fishtës: si Kangëtar i dhimbjevet e i maddnivet të Kombit, i u paraqit en Drejtoris të Shtypit e të Propagandës, me qellim trasmetimi në Radion Shqipnija. Vonimi i radio-kronikës të vorrimit të Poetit të Madh, i parapam n'oren 18,50 xuni orën e caktueme per ket program, gjâ qi u plotësue mbas dyzetë ditësh të vdekjes së Poetit me nisjativa tjera.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "SHABAN BARDHI" SHKODËR

Fishta qe njeriu i kohës: I ndjeu e i provoi të gjitha trandjet e perpjekjet qi pat Kombi i jonë në të kaluemen. Ky Poet-Luftár, sikúr leu ashtu edhe vdiq në nji kohë kúr lufta vlon and e kand e mbí rrenimet e njij Europe së moçme „... qi i rá mohit besës së Zotit". — âsht kah pregatitet nji pritëm i lumnueshëm edhe për né. At Fishta bâni përpjekjet e mbrame si Luftár i Pêndës, i kësaj së katërtes fuqí të botës. Si amanet të mbramë na la Jerinën e Prandverës plot shpresë, këtë vepër besënike të librave të tij të deritashëm. Nuk kam dyshim t'a cilsoj At Fishtën, — pa dashtë të bâj smadhime retorike, — si njeriun mâ besënik të shprehjes së ndiesívet shêjte edhè bujare të Kombit t'onë, në nji gjûhë të pa kund krahasim, sa me meritue që duhet mâ i Madhi Poet Kombtar qi njohti bota Shqiptare deri më sot. Madhnís së vet, ky njohtës i këthellët i gjûhës e i psyhologís së Popullit Shqyptár, kësaj madhnije qi e rrethon e cilla edhe me kalim të kohës do të vijë tue u bâ perherë e mâ e madhe, Fishta do t'i a dijë në nji pjesë geníalitetit të vet, çasit historik, valëve të kohës, d. m. th. atij enthuzjazmit qi shkëlqei në zêmrat e të rijvet, sidomos me Lidhje të Prizrendit e tekndej. At Fishta u gjet përherë i gatëshëm me shkrime e vepra pranë çdo lëvizjeje shqíptare. Këndoi n'at frymë qi ushqei dikúr zêmrat e Pionirëve të rilindjes s'onë: të Naimit, të De Radës, të Çajupit, t'Asdrenit, të Pashk Vasës e të vjershëtarëve të tjerë të Shqipnís. I ndodhun për vjet e vjet pranë Popullit të vet, Fishta në nji pjesë të randsíshme të veprës së vet letrare, vazhdoi të jetë si nji Poet Populluer ashtu sikúr hartoi në qindvjet të kaluem nën kryptonymin „e popullit", kângë popullore. Gati në të gjitha pikëpamjet qindroi si poeti i Botës Shqiptare. Njohja e njanës nuk ká se si të shkëputet nga njohja e tjetrit. Nuk kanë pra se si të kuptohen e të shijohen si duhet vjershat e tija, po mos të njífet mëndyra e jetës Shqiptare, Historija e Shqipnís e Lotët e Gjakut qi në të kaluemën kjasuen n'Atdhén e Poetit. Nji njohje e mirë e veprave t'At Fishtës i detyrohet veçanërisht rinís s'onë shkollore. „E bardha shpresa e jonë Djelmnija", në vepren e Fishtës ka për të gjetun Shqiptarin e vërtetë të njij Idheali qi s'mund të prendojë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE „NAIM FRASHËRI" KORÇË

Në të kryem të këtij 700-vjetori At Fishta mbylli kaptinën e parë të Historis së Françeskanit në Shqipní, tue u a lânë amanet të tjerve vazhdimin e nji vepre së fillueme aq lumnisht. Tingulli i lyrës së tij gjithmonë i gjáll, ká për të vazhdue të mbajë mbë kambë: KOMBËSIN e GJUHËN T'ONË.

Prof. Filip Fishta

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

AT GJERGJ FISHTA

Debi'a sparges lacrima favillam Vatis amici.
(Horat., *Od.* IV.)

Nji hýll u shduk. E trênt' nji hije Shkodres
Shqypnís i u ndê: At Gjergji nuk âsht mâ!
Teper tronditse â' deka. Prane sajë
E frýhet zêmra e fjala lidhet ný,
Veç perla neper sý dikohet
Lot' t e papritun, t' pádishruem: â' shêji
I permallimit t' thell' qi t' shpjen tu vorri.
A' voes freskuese zêmrash së coptueme
N' Vllaznin qi t' rriti e n' Klerin qi t' soditi,
O Françiskan, Poetë i páharrueshem,
Kangatár i pávdekshëm i LAHUTËS!
E burr' si burrat, frat si fritnit, morden
Ti moterloce e thtrre, ngrykë e more,
Me té n' podrume t' ngrîjta ti u mnjenove,
E rae n' pushim... Rrênë e mahí ktú pari,
Perveç' i dashunís s' pikueme s' nalti
E shkrî n' flijim. Aj Kler qi bashk' me ty,
Endej rrávgues n' per stane e n' per kotiba,
Her' mbath her' dath', me prieça e shoje t' grisna,
Mprojsi fatos i virgjinís s' kercnueme
E i Fés s' ligshtueme, sot si kúll mbas drapni,
Pá tý lëngon, me tý At Fishtë, âmshohet.
Prej fronit t' zí, n' triumfin e kujtimit
T' Shqypnîjes mbar, ti Klerin qi t' rrethonte
Me at goj' t' irnueme i fole: Shkoni, shkoni,
Emenharruem e vorrpermbýzun, koha

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

E Zoti mir' shperblyes, po, djersen t' uej
E deken e mûnshtueme, n' sŷ të gjakut
Qi token rîjn' e fén përtrîjn ndec kombe
Edhe barbare, n' palma ka me i shndrrue
N' triufin e pásosun. Shkoni, shkoni,
Oste flîjimi e paqe, metunînat
E' i gjuh' s qi s' din çk' a' deka, mblidhni e rueni:
Mos t' daret fara e lume, mblidhni e rueni:
Visâr â' giuha trashigue prej s' pari,
Kunorë â' kjo margaritare, ixhí
Permbledh' t' pasosun bukurije, urtí
Burrnore ilire e doke t' pakundshoqe.
Pusho në paq, At Gjergj! LAHUTA e jote,
Shprehje vígane e trajt' s burrnore ilire,
Gurrë e pashterrun giuhe së pamoritshme
Me tŷ nuk kalbet n' vorr, ta napim besen
E kúr t' kaloje dimni i robënís,
E kúr të zgjuhet ândja per kulturë
E letërsí shqyptare, historija
Nji faqe kúr ta shhruejn' me t' árt mbi t' zeza
Flet' t' ksaj' shqypojes s' vjetër, tŷ, o e lmueta
Pupul fishtjare, çmim të dêj' për brî
LAHUTEN do ta vnojn', kû pikmâspari
Hije drangojsh rtngjallen, ênden, lnyren,
Shpatullvigâj kryq e terthuer n' per biga
Per fate t' ardhshme t' Shqyptarís thermohen.
Per fate t' ardhshme t' Shqyptarís së mjerë,
Kû veç sŷ-akull deperton i hueji,
E i patuguem shkelë e kalon shqyptari,
Kù lata e spata dhênin drrasë vorrí
Per fise t' dekna n' zêmer. Me LAHUTEN
Tande djelmnija e ré, o Poet i ndritun,
I rilindjes gjaksore t' Shqyparís
Per fatbardhsín e truellit shêjt kù lindet,
Jeton e vdes guximi do i marr veprimi.
Nen hije tande, o lis i parrexueshem,
Giat' shekujve t' pamort, si virgiljanat
Blegtorë e blegtoresha, varg mbas vargut,
Lavdit e tua do ti kndojnë e t' Klerit

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Qi Shqypen e lumtoi me djersë e popul
Ari t' Barletit t' onë e t' Beçikemit,
Me dor' t' prarueme t' Budit e t' Buzukut,
Mbi deg' t e nalta i mblodh me shkall' t' Bogdanit
E me bylbyla t' Mjed' s n' andrren e jetës
Shqýptare, o Fishtë, udhhjek's i ambel prîni.
Edhè lkurtrashit lis i kacavieret
Lerthi blerosh, qi nuk ushqehet s' vedi.
Por thithë hajnisht ushqimin e degmadhit,
Kû gjethi i vjeter dér sá t' njethet tjetri
Vêndin e vet s' e lshon: Ky shkrueni â' Kleri.
Lidhun me 'i bes' t' papreme: Fé e Atdhé!

D. Ndré Zadêja

(Xierrë prej «Kumbona e së Dielles, Kallënduer 1941, vj. IV, Nr. 1. fq. 3)

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

MBASI DIQ AT GJERGJ FISHTA

POETI KOMBTAR I SHQYPNIS

Tum vero vitam, cum moriuntur, agunt Poëtae
– Ovenius.

Kujtimi i tij, qi ka me mbetë i gjâll nder brêzni t'ardhshme, ka me kenë nji nxitsë i fuqishem per Shqyptarë, qi të drejtohen gjithmonë simbas njatyne idealeve shêjte, per të cillat Aj punoi e luftoi.

Mbarimi i vjetit 1940, dita 30 Dhetuer, shperndau në mbarë Shqypnín, në çdo skâj të sajin, jehin e kobshem, i cilli bredhte lajmin e zí, qi prej Kuvendit të Françeskanvet të Gjuhadolit epej në Shkoder: At Fishta diq; diq Poeti kombtár i Shqypnís!

Çdo Shqyptari i dukej se kishte nji të dekun shi në voter të veten: heshti ajo gojë, qi këndoi trimnít e të Parvet, ajo dorë, qi shkrou Epopén mâ të larten e fisit shqyptár, u ngrî. Kombi humbi Apostullin e pamvarsís së vet, mprojsin e tagrevet të veta mâ shêjte. Hylli i dritës i Shqipnís u terratis prej njij lpêje së murrme.

Atë ditë kobi pershkojshem ndhên e kryeqytetit t'onë per të rregullue nji çashtje të së perkohshmes „Hylli i Dritës".

E kishem lânë mjaft të zmùt: zemra më ndiete zí. S'vonoi veç pak orë, mbasi At Fishta kishte ndrrue jetë (katerdhetëepësë minuta mbas mjesnate), e të gjith banorvet të kryeqytetit u mbrîjti në vesh lajmi i dekës së Shqyptarit të Madh, të Homerit të Shqypnís. Me krye lavierrët, pikllueshem, me sỳ të lotuem shum tjerë, i

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

kumtojshin shoqit per brî: „A ndieve? At Fishta kishte ndrrue jetë sot në mgjes!“.

Kah mjesdita mblidhej populli çeta-çeta per rreth Bashkije, nen megafonin, qi me zâ të kumueshem shperdate ligjiraten e permortshme të z. Prof. Karl Gurakuqit: s'luejte vendit deri qi oratori u dha fund fjalvet të veta, dalë prej zêmre së njij ish-xânsi të Poetit, qi u zhduk prej nesh.

Kështu foli ligjiruesi n'atë ditë zije per kombin t'onë. Mbasi çeku çasin e pervajtueshem e kobin qi e kishte gjetë Shqypnía n'atë ditë helmuese neper bjerrjen e Njerit të Kombit, vijoi në këtë mënyrë prej stacjonit radjofonik të Tiranës mbi jeten e veprat e At Fishtës:

(Fëminija e studimet). — Nji katund i vogël, i harruem, në Zadrimë, prefekturë e Shkodrës, nënprekturë e Lezhës, në veri-prendim të katundit Troshan, ndërmjet Nenshatit e Kallmetit, pati fatin të lindte poetin mâ të madh të Shqipnis, 70 vjetë përpara, me 23 Tetuer 1871.

Në librin e pagzimevet të famullis së Troshanit, me të cilën kishtarisht shkon edhe katundi Fishtë, shifet se At Gjergj u pagzue prej poetit italo-shqiptar At Leonard de Martinit me emnin *Zef*. I ati quhej Ndoka i Simon Ndocit dhe e ama Prenda e Lazër Kâcit nga katundi Kotërr.

Zefi i vogël, i mveshun katundarish. në këmishë e tlinta, më nji xhamadan të kuq, të përputhun mirë për trup, me kësulë të bardhë e me këpucë të kuqe, ruente delet në kullosat pranë Shkrepit të Shna Ndout, brî Kreshtës, rreth Monastirit të Fretënvet të Troshanit. Në mbramje, kur kthente në shtëpí, ndalej gjithnji në sheshin e madh para Monostirit, ku shpesh-herë piqej me famullitarin e vendit, me at njeri të shenjtë, qi aq shum të mira i solli Shqipnis, me shpirt ndritunin At Marjanin nga Palmanova. Çelej biseda e Zefi i vogël nandëvjeçár fliste me Atin si t' ishte nji burrë i pjekun - ishte fort i zgjuet, kishte nji shkathtësi mendjeje dhe nji lehtësi në të folun, qi me të mrekulluem. At Marjanit i hŷni shum në zemër ky fëmí i mendshëm; i vinte keq kur mendonte se do të rritej n' at rreth pa shkollë e pa arsim. Në Troshan as në rrethet për qark nuk kishte shkollë, prandej, mbasi mori pëlqimin e prindvet, e çoi Zefin në Shkodër dhe e mbajti me shpenzimet e veta, kurse mësimet i ndigte në Shkollën Françeskane. Shpresat qi kishte vûm At Marjani në Zefin e vogël u vërtetuen menjiherë, pse mësuesit vûn ré në të nji mendje të hollë të jashtëzakonshme, kaq sa nuk i a dilte asnji shoq

BIBLIOTEKA PUBLIKE „SHKRIPTARIA“

ndër mësime e deri vetë edukatorët u mrekulluen për përparimin, qi bâni në nji kohë të shkurtën.

Në vjetin 1880 At Marjani bashkë me At Gjon Pjetrin nga Bergamo muerën masat dhe themeluen në Troshan Seminarin Françëskan për bijt e Shqipnis, qi qe votra rreth së cilës u rritën apostujt e shqiptarizmës, qi At Pashk Bardhi, nji At Shtjefën Gjeçovi, nji At Ambroz Marlaskaj, nji At Vinçenc Prennushi, etj. etj. deri në ditë të sotme, të cilët qenë ndera e Shqipnís dhe e atdheut me fjalë e me vepra, qi nuk do të dijnë kurr mort.

Zefi ktheu prap në Troshan, jo mâ si barí delesh, por për të vijuem mësimet në ket seminár të ri, jo mâ me xhamadanin e kuq, por me zhgunin e trashë të Shën Françeskut, jo mâ me këpucët e kuqe, por me sandalet e zeza të të Vobegtit t' Asisit. Edhe këtu u dallue mbi të gjith shokët e vet në mësime; për pesë vjetë me rradhë u dallue në përparim, tue dalë çdoherë i pari i klasës, tue merituem lavdime e çmime nga të parët e vet. Qyshë në ketë kohë, e sidomos mâ vonë në Bosnje, e çfaqi trillin e vet poetik, pse në çdo rasë argtimesh, ditëlindjesh të mësuesvet e të shokvet, urimet, n' emën të vet e të bashkëxansvet, i shprehte me vjersha, të cilat gjêjshin pëlqimin e të gjithvet e nga të cilat shifej se shka dikur do të dilte 1).

Mbasi ndêi pesë vjetë në Troshan, u dërgue në vjetin 1886 në Bosnje për të vijuem mesimet.

Vjetin e rishtaris 2), thotë jetëshkruesi i Fishtës, At P. Bardhi, në të përkohshmen *Zâni i Shna Ndout* (Vjeti VII, 1919, 5 Fruer) e bâni në Monastirin e Guçjagorës afër Travnikut, e në ketë rasë, mbas zakonit të Fretënvet e ndrroi emnin e pagzimit *Zef* dhe u quejt *Gjergj* e me ketë emën fitoi famën e poetit mâ të madh kombtár e shkrou faqe të pashlyeshme në historin letrare shqiptare.

Mbasi e kreu kursin e filozofis në Monastirin e Sutiskës dhe atê të theologís në Monastirin e Livnos në vjetin 1893, ktheu në Shqipní. Deshti qi meshën e parë t' a thonte në Troshan, në rrethin e familjarvet, të shokvet të fëmínís e të bashkëfshatarvet të vet, aty ku ishte rritë, aty ku ishte qênë djepi i karrjerës së tij si Frat, ku i pat qeshë fáti për t' u shkolluem, qi të bâhej mâ vonë ati i poezis shqipe, aty ku nisi veprimin e vet si Profesuer i Seminarit dhe aty ku e dërgoi Ora për të marrë sëmundjen, qi e çoi në vorr. Rrugën

1) Shoku i tij At P. Bardhi na thotë kur ishem nxansë i tij në vjetin 1907 në Shkodër, se vjershat e asaj kohe t' At Fishtës i ruente si gjâna të shenjta.

2) Periudha njivjetore e provës, rreth së cilës provohet rishtari në së âsht i aftë qi të marrë rrugën e fretnís.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

e meshtaris e të misjonit françeskan e nisi prá me 25 Fruer 1894 dhe qe ndër mâ të parët fretën nga fisi shqiptar, mbas njij perjudhe katërdhetë-vjeçare q'se Shqipnija kishte pushuem të jipte bijt e vet për misjonet kishtare françeskane.

* * *

(Frymzimi i «Lahutës»). — Sikurse dihet tashmâ prej gjithkuj, kryevepra e Fishtës âsht epopeja e fisit shqiptár, të cilën auktori ka pasë idén e bukur e të përshtatëshme me landën qi përfshîn t'a titullonte me emnin e dashun të së parës vegël muzikore, me të cilën Zana popullore i përcjell ndiesít e thella të zemrës, me emnin «*Lahuta e Malcis*».

Qyshë i lindi poetit t'onë mendimi për të përpiluem ketë vepër madhështore? Në Bosnje, ku, sikurse u tha, At Gjergji kreu mësimet e nalta, pati rasë të thellohej në letërsín kroate e nuk i pat hjekë kurr dore vjershat e tre poetënvet mâ të mdhoj të Kroatís, të Ndré Kaciqit prej Dalma ije, të Gegë Martiqit prej Bosnje e të kryeveprës së letërsís kroate «*Vdekja e Smajl Agë Çengiqit*», nga Ivan Mazhuraniqi, të cilën e dinte krejt përmendësh. Kaçiqi (1696-1769) këndoi në gjuhën kroate jetën dhe trimnit e Fatosit t'onë Gjergj Kastriotit, qi pjesësisht u përkthyen shqip nga At Bardhi dhe u botuen në të përkohshmën *Albania* të Faik Konicës. Këta tre poetën u shpirtzuen nga kangët popullore të vendevet të veta, subjekti i të cilavet në pjesën mâ të madhe, jenë kallxime, ndodhje e ngjarje trimnish, të bâme sidomos në kohën e pushtimit turk. Prá nji analogi me gjendjen e Shqipnis, kur gjindej nën thundrën e pushtuesit azjatik: të njajtat vuejtje, të njajtat rrethana, të njajtat dëshire e të njajtat qëllime për të shkundë zgjedhën e huej. Fishta mori shkas prej tyne, i ndoqi si shembull për kah frymzimi, e me genin e vet brumosi jetën shqiptare me të gjitha cilsit, të mira e të liga, me të gjitha karakteristikat, të bukura e të dobta, tue dalë nji poet krejt origjinal, pse edhe bota qi ai këndoi, bota e jonë, âsht krejt origjinale, e ndryshme deri diku nga ajo e shtetevet të Ballkanit, me zakone, gojdhana e me gjuhë. Jeta shqiptare, në vehte e thjeshtë, por e mbushun me vetí të rralla zakonesh dhe jetese, në mes nji rrethi ende virgjën ndër ndiesi e parime, ka qênë nji jushë në të cilën syni i poetit e mendja e tij e naltë ka dijtë të dallojë se çfarë gjâje mâ të shëndoshtë. mâ të zgjedhun dhe mâ karakteristike ka banori i malevet t'ona. Shqiptari del në poemin e Fishtës i gjallë dhe i pikzuem sikurse e ka bâm rryma e vështirë e kavaljetevet mizore, nëper të cilat ai âsht përshkruem; paraqitet me tërheqsín e paçmueshme po t'atyne cilsive stër-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

gjyshore, qi e kanë dalluem kurdoherë racën t' onë porsi grumbullim mâ typik të gadishullit të Ballkanit [1]).

* * *

(Veprimi gjuhsuer e letrár). — Jeta e Fishtës qyshë prej rinije e deri në ditën e vdekjes qe nji varg i pa-prém vepiimtarije së dendun: veprimi i tij letrár fillon në vj. 1900 në të përkohëshëm *Albania* [2]). Këtu gjêjmë prodhimet e tija poetike mâ të parat ë ndër to cquhet shum mirë shpirti i tij satyrik, i cili mâ vonë do të mrrijnte kulmin e vet në veprat *Anzat e Parnasit* dhe *Gomari i Babatasit.*

Por edhe përpara vjetit 1900 e shofim poëtin tue marrë pjesë vepruese: me nji zéll e me nji dashuní të posaçme, në fushën e zhvillimit kulturuer e shoqnuer të popullit të vet. Fundi i shekullit të nandëmbëdhetët, mund të thuhet, se e gjet popullin shqiptár gati krejt të mpîm; vetëm vepra e disa atdhetarve të pakët e zgjoi nga gjumi, e nji pjesë shum të ranësishme në ketë zgjim kombtár e ka sigurisht puna e ndritun e prodhimtare e At Gjergjit.

Nepërmjet veprimit të tij e të shokvet atdhetarë horizonti i Shqiptarit nisi të smadhohej, zèmra e tij filloi të rrihte mâ me hov, shpresët e mpita muerën gjallní të ré dhe u bâ gati për të pritë pitë gjithmonë mâ të mírë e mâ të lulzueshme për Shqypní e Shqiptarë.

Mjet i kryesuer për të mbajtë në kambë nji komb âsht ruejtja dhe përparimi i gjuhës. Kete punë mirë e dinte P. Gjergji. Prandej gjithëherë e gjithkund kujdësi i tij i veçantë sillej rreth kësaj pike jetsore të kombit me fjalë, me vepra e me punë. Në prakun e vjetit 1899 themelohej në Shkodër Shoqnija letrare *Bas' kimi* nën kryesín e Abatit të Mirditës Emzot Preng Doçit, qellimi i së cilës ishtë zgjimi i popullit me anë botimësh në gjuhën amtare. At Gjergji, bashkë-themelues e si pjestár i nxehtë i saj vûni të gjitha fuqít e veta për të bâm qi të përparonte; merrte pjesë rregullisht e pa u lodhun kurr në mbledhjet e Këshillit e zbatonte me ndërgjegje të plotë detyrimet qi i ngarkoheshin. Në të gjitha botimet e Shoqnís, tue nisë prej Abetarit e tue vijuem ndër librat tjerë deri te *Fjalori* i çmueshëm i vjetit 1908, At Fishta dha ndihmesën e vet të vlefshme me këshilla e me punë.

---

1) Po këto mendime i pata çiqë në vjetin 1931 në rasën e 60 vjetorit të lindjes së Poetit, në fletoren *Vullneti i Popullit* 10 Prill, të cilat u ribotuen ne *Hylli i Drites* vj. VII 1931 fq. 580-582.

2) Ndër shkrimet e veta përdorte pseudonyme të nryshme, si b.f. *Mar Pepa, Castigat ridendo, Suta, Fushk në Dushk, Gegë Toska, Sapho.* Ka shkrue edhe me gërmat fillestare t emnit të vet dhe emnin e mshefët *E popullit, Chronologus, Criticus, Rrushman Sokoli, Rrushmani, Rr.* etj.

BIBLIOTEKA MARIN BARLETI S H K O D R

Shoqnija *Bashkimi*, tue vûm ré të metat e alfabetit të përdorun prej shkrimtarvët të vjetër të veriut, e n' anë tjetër për t' i prém hovin krijimit t' alfabetevet, qi bîjshin andej e këndej pa gjykim, me dam të madh të bashkimit, i dha fund këtij pështjellimi, tue krijuem nji alfabet të plotsuem, i cili qe themeli i alfabetit qi kemi sot në përdorim. P. Gjergji, me shpirtin e vet satyrik, e pat peqeshë gjendjën kaotike t' alfabetevet t' ona në vjetin 1907 me këto vjersha:

Per çdo kaçubë na bîn ka nji letrár,
Qi ethun trûsh me paralla e me gazèta,
Përfton mâ n' fund e pjellë nji Abecedàr.
Shkrolat t' bashkueme njèni i don me Haka,
Tjetri i kryqzon me shtrija e cakola,
Dersa i mbërthen ndokush me kûja ə taka.

(«Anzat e Parnasit»)

Fishta prá pat meritimin mâ të madh edhe në këtë vepër kombtare, e cila u përplotsue në Kongresin e Monastirit (1 deri 11 të Nandorit) në vjetin 1908, ku prap Fishta luejti rolin kryesuer. Në këtë Kongres ishte mbledhë mezja e Shqiptarvet e ndër 53 vota Poeti u zgodh me 49 si Kryetar i Komisjonit për studimin e çâshtjes, tue pasë si nënkryetár shoqin e vet të pandám, Luigj Gurakuqin, me të cilin lidhej ngusht n' idealet e nalta atdhetare.

* * *

(Veprimi arsimuer.) — Errsina, në të cilën vuente populli i ynë nga mungesa e arsimit, ishte nji heshtë ne zemër për auktorin e «Lahutës».

Qellimi i qeverís s' atëherëshme turke ishte t' i mbante Shqyptarët në padijtuni, qi mos t' u u kapte syni për të shkundë zgjedhën qindvjeçare, e cila u a kishte zanë frymën. Përdorte çda mjet për t' a shtëmangë popullin nga zgjimi kombtár e për t' a penguëm, qi mos të lakmonte ai Shqipni të pamvarshme e mos t' i binte mbrapa lavrimit të gjuhës.

At Fishta i luftoi këto mendime të mbrapshta t' anmikut t' emnit arbnuer, e i luftoi systematikisht me vepra të pa-mortshme, me fjalë, me përpjekje, me mundime e me vuejtje të randa, tue vûm shpesh herë në rrezik edhe jetën e vet.

Kundërshtimet ishin të mdhaja, por aq edhe mâ të mdhaja qenë përfundimet në dobi te këtij qellimi të naltë e të shenjtë. Dëshiri i tij mâ i pari ishte zhvillimi e përparimi i gjuhës shqipe; u vû në të përpjekun me popullin, pse ky âsht gurra e pastër, nga e cila nxiren vlerat e çmueshme të saja. *I rranjosun krejtsisht në popullin e vet* — thotë Dr.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
SHKODËR

Lambertz-i [1]). — *Fishta ka dashtë të prigjonte si flasin burrat e grát e malevet. Ka marrë prej tyne mënyrët si me lëshuem namë e me ndjellë bekime, dhe çdo gjâ e ka shtîm mirë në punë nder poezit e veta.*

Ketë gjuhë të thjeshtë e të pastër të bjeshkvet t' ona të pa-përdhosuna e studjoi mâ parë ai vetë me rranjë, e lavroi, i dha jetë, e përkuli simbas nevojës, e bâni të zojën për të paraqitun mendimet mâ të naltat e shllimet mâ t' imtat, e përpunoi për çdo masë vjershe, tue i vûm në ketë mënyrë themelet mâ të shëndoshta vjershësis s' onë.

Në çdo rasë, në çdo mbledhje, në çdo shoqní i ndiemi poet predikonte dashunin e kësaj gjuhe së bukur — *porsi kanga e zogut t' verës*, të kandshme — *porsi i ambli filadi i erës*, të fortë — *porsi vala e bregut të detit*, të tmershme — *porsi ushtima e nji termerit.*

I emnuem në vjetin 1902 Drejtuer i Shkollës Françeskane në Shkodër, e cila qyshë prej themelimit të saj në vjetin 1861 drejtohej nga të huejët, mendimi i parë i tij qe të shtîmunit e gjuhës shqipe si gjuhë mësimi. Nën drejtimin e tij shkolla mori nji hov të rí, kaq sa në nji kohë të shkurtën numri i nxansvet u bâ prej 90 në 200 e shkoi gjithnji tue u shtuem; e plotsoi me vegla mësimore të reja e me nji bibliothekë të pasun, dhe në krye të pak vjetve themeloi pranë saj edhe katër Klasë qytetse me kabinetet fizike — kimike e me nji program te gjanë e të plotë për kursin e ulët të njij shkolle së mesme. — *Shkolla e P. Gjergjit* — kështu e quejshin Shkodranët — u bâ qendra e atdhetarvët, ku në mbramje mblidhej djelmnija e qytetit për të marrë këshille e mësime nga goja e Mjeshtrit t' idés kombtare në kryeqytetin e Teutës.

Nën qeverín austro-hungare çâshtja e gjuhës shqipe qe pika kryesore e programit të Drejtoris së Përgjithëshme t' Arsimit qi kryesohej nga i vlefshmi atdhetár Luigj Gurakuqi. Ky u vû në përjekje me P. Gjergjin e bashkárisht e poqën mendimin, e me pëlqimin e Komandës Epróre Ushtarake, u formue në gjí t' Arsimit *Komisija Letrare* (1916) [2]) e cila kishte për qellim me i vûm themelet nji gjuhë së përbashkët letrare.

Nuk duhet harruem edhe nji veper tjetër me randsí në fushën arsimore, në të cilën luejti rolin kryesuer, d.m.th. the-

1) «Bericht über meine linguistischen Studien in Albanien». — Wien 1916.

2) Antarë të saj qén edhe: D. Ndré Mjeda, Mati Logoreci, Hil Mosi, L. Naraçi, A. Xhuvani, A. Ambroz Mulaskaj, Sotir Peci, Gjergj Pekmezi dhe Anton Paluca e mâ vonë A. Vicenc Prennushi dhe shkruesi i këtyne rreshtavet.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SH. K. O. D. F. R.

melimi i Lyceut Françeskan në Shkodër në vjetin 1921, kuptohet vetvetiu thjesht në gjuhën shqipe, nga i cili kanë dalë sa e sa fretën të rij të zotët e punës e të pendës, sa e sa profesjonistë të lirë, sa e sa nëpunës të ndershëm e të vlefshëm e të gjith të frymzuem me ndiesí të flakta atdhetare.

* * *

(*Veprimi shoqnuer e fletorár.*) — Poeti gjithmonë i palodhëshëm, tue përfituem prej mbledhjeve të rinís shkodrane në shkollën e tij, sajoi nji grup amatorësh theatri e me këta çfaqi herë mbas here copa të ndryshme të përpilueme prej tij, në Salonin e ve gël t' oborrit të Shkollës, të cilin ai vetë, me shijen e vet të pashoqe, e ndreqte e mirsonte, e pikturonte — mbassi duhet dijtë — se ishte edhe nji piktor i mirë fort. Kështu pra populli i Shkodrës pati fatin të kishte në gji të vet, qyshë prej vjetit 1907, nji theatër — mund t'a quejmë — kombtár [1]). Këto çfaqje, gjithmonë me subjekt shqiptár, ngjallen nji enthuzjazëm në zemrat e të gjithvet dhe emni i P. Gjergjit u bâ idhulli i rinís. U krijue nji brêz i rí me shpirt e me zemër shqiptare, fanatik i çâshtjes kombtare. Për këto shërbime të çmueshme, Shkolla ë P. Gjergjit u nderue prej rinís me dhuratën e dy bas-riljevavet, të punuem mjeshtrisht në gyps, qi përfaqsojnë *Fén* e *Dijtunin* e qi edhe sot mund të shifën n' atë shkollë, e vetë Drejtorit në vjetin 1911 (28.1.) populli i Shkodrës, nën kryesín e Emzot Ják Serreqit, i dhuroi nji nji *Kunorë argjanti* si shenjë çmimi e meritimi, ashtu, sikurse mâ vonë, në vjetin 1918, qyteti i Beratit i dërgoi nji *pendë ari* për kujtim të përpjekjevet të tija në fushën letrare e politike.

Tue i u mbajtë gjithnji parimit të vet themeluer se shtypi âsht arma mâ e mirë për të përhapë mendimet, e mjeti mâ i përdorshmi për t' i a çelë sŷt popullit, themeloi në Tetorin e 1913, atëherë kur Shkodra gjindej nën pushtimin e ushtrivet ndërkombtare edhe ishte në rrezik të shkëputej nga gjini i atdheut, të përkohshmen zâmadhe *Hylli i Drites*, e cila, me pak ndërpremje, vijon edhe sot për lulzimin mâ të gjuhes s' onë, e qi *mundet me u krahasuem me çdo revistë letrare, filozofike e dijtunore e qi nga pikpamja e artikujvet të saj numrohet si nji ndër mâ të mirat qi botohen n' Europë*

1) Në Shkollën Fraceskane kanë qenë dhanë çfaqje theatrore shqipe edhe mâ përpara qysh prej vjetit 1880, kur natën e Keshndellavet t' atij vjeti u çfaq nji dram me subjekt letár t' A. Leonard de Martinit, qi ka meritimin me qenë i pari organizuës i çfaqjevet të tilla në Shqipní e qi mâ vonë, vë vjetin 1890, u ndoq prej Kolegjës Saverjane të Jezuitvet në Shkodër.

BIBLIOTEKA "MARIN BARLETI" SHKODËR

[1]). P. Gjergji qe drejtori përgjegjës i saj vijimisht deri në ditën e vdekjes, tue e zbukuem gjithnji mâ tepër me artikuj të vlefshëm, me kronika të pasuna, me studime të randësishme e me poezina shum të çmueshme. Përveç kësaj, qe për nji kohë të gatë edhe drejtori i së përkohëshmes fetare *Zâni i Shna Ndout*, qi tash 28 vjetë pa pushim botohet në Shkodër, faqet e së cilës u stolisen pa rreshtun me shkrimet e bukura të tija.

Jeta e tij fletorare nuk soset me këto revista: në kohën e pushtimit austro-hungar (1916) themeloi e drejtoi me nji zotsi të rrallë fletoren politike-letrare *Posta e Shqypnis*, qi doli rregullisht për dy vjetë rresht dy herë në javë. E dijnë të gjith se sa të çame kreje, sa idhnime e sa kujdese pat në redaktimin e artikujvet, qi të frymzuem nga ideali thjesht kombtâr, gjêjshin pengime e kritika nga ana e auktoritetevet pushtuese ushtarake, pse, sikurse dihet, ishte kohë lufte dhe çenzura ishte e rrebët.

Në ketë kohë çoi në vend dishirin e savjetshëm të pajiste Provincën Fretnore shqiptare me nji *Shtypshkrojë* të vetën, me *Shtypshkrojën Françeskane* [2]), e cila rrotull këtyne 25 vjetve të jetës së vet, pasunoi me libra shum të vlefshëm letërsín t' onë e ku u botue definitivisht (1937) krypvepra e plotë *Lahuta, Kanuni i Lekë Dukagjinit* përveç sa librave të tjerë shkollorë.

* * *

(Piktor dhe Arhitekt.) — Çekëm mâ përpara se Fishta merrej edhe me pikturë. Për ketë art kishte nji prirje të veçantë dhe nji shije të hollë në gjykimin e vepravet mâ të përmenduna të pikturës. Ketë shije përpiqej t' a përhapte dhe në shpirtin e nxansvet të vet, ndër orët e mësimit të vizatimit në Gymnazin françeskan si edhe në çdo rasë tjetër bisedimesh sidomos me të rij, tue u folë mbi udhtimet e bâme ndër kryeqytete mâ të përmenduna t' Europës e të Kontinentit të Rí, e tue bâm me spikatë kryevep… e Pinakotekavet mâ në zâ, ku ruhen prodhimet e gjenís njerzore e të cilat Ai i kishte pasë vizatuem. Çmonte në nji menyre të posaçme piktorët e djepit t' artevet, t' Italís, si Michelangelo, Raffaello, Leonardo da Vinçi, Cimabue, Giotto etj. Poetit t' onë duhet t' i dihet në në qoftë se shum piktura të vjetra artistike nuk dolen jashta atdheut, i diktoi ndër shtëpija të moçme shkodrane, të citat në kohë të lashtë kishin pasë rasë t' i sillshin nga Venediku; i mbledhi, i bleu e sot stolisin muret e Muzeut Fretnuer në Shkodër, qi âsht prap edhe ky

1) A BALDACCI, *L' altra spondá*. Vjetí X, Nr. 1, fq. 2-4.
2) Sot u pagzue me emnin: Shtypshkroja «At Gj. Fishta».

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

nji themelim i Tij e qi e kishte shum për zemër. Në Fruer të vjetit 1923 Shoqnija *Rozafat* organizoi në Shkodër, me nisjativën e E. Koliqit e të Nush Topallit, nji ekspozitë pikturash kombtare. Në ketë ekspozitë Fishta paraqiti 24 copë piktura, të punueme nga dora e tij me nji mjeshtrí aq të madhe sa disa prej tyne u njoften dhe u miratuen nga Akademija e Vjenës, e cila nuk kërkoi provë tjetër për t' i dhanë pëlqimin t' a pranonte ndër pjestarët e vet për të vijuem mësimet [1]).

Jo vetëm piktura, por edhe arhitektura ishte nji pirje e posaçme e At Fishtës. Në ketë fushë artistike e zhvilloi gjansisht zotsín e vet: Kisha e bukur, e ballin e saj krejt në gúr të latuem, në Shkrepin e Rubigut, qi prej arhitektëvet të huej u çmue dhe u gjykue e dënjë për të xanë vend në çdo qytet të madh, Kisha fretnore në Lagjen «Arra e Madhe» të Shkodrës me kumbonarën e hjedhët të vetën, Monastiri i qetë në Kodrën për báll Urës së Lezhës, Kisha e vogël por e kandëshme e Stigmatinevet në Lagjen Gjuhadol, Kisha e vogël e lagjes Rus të Shkodrës dhe mâ në fund smadhimi i Monastirit me Bibliothekën e me Muzén, janë projekte të daluna nga mendja e hollë e këtij Njeriu të Madh, të cilin natyra e kishte pajosë me cilsí shum të rralla artistike.

* * *

(Krenija e Kombit shqipiár.) — Po të shqyrtojshim krejt jetën arsimore t' At Gjergjit, do të dilshim jashta themës qi na âsht caktuem për të bâm vetëm jetëshkrimin e tij në vija të përgjithëshme: mjafton me thanë se krejt jetën e vet, deri në ditët e fundit (ishte tue përkthyem *Petrarca*-n) e shkrini tue shkruem dhe për katërdhetë vjetë radhazi qe perfaqsuesi mâ i naltë e mâ prodhimtár i letërsís s' onë. Poezit e tija epike, lyrike e satyrike, jo vetëm u njoftën, u studjuen dhe u çmuen në të katër anët e Shqipnís e ku do qi gjindeshin Shqiptarë, tue lanë vrragë të pashlyeshme, por jehuen edhe në botën letrare të jashtme, tue e bâm të njoftun emnin shqiptár ndër rrethet intelektuale të botës së qytetnueme. At Fishta âsht krenija e kombit t' onë, âsht gjenija mâ e naltë e lisit arbnuer, asht pjella mâ fisnike e mâ e bukur e tokës së të parvet t' onë. Në qoftë se sot mburret Italija për nji Dante Alighieri dhe Francesco Petrarca, në qoftë se krenohet Albiona plakë për nji Milton e Shakespeare, Germanët për nji Goethe e Schiller, Francezët për Corneille e Racine, me të plotë arsye kemi pse të lavdohemi e të mburremi edhe na Shqiptarët për Fishtën: Ai e meriton ketë nderim, ka të drejtë për ket çmim. Nuk jemi na qi e pohojmë këtë gjâ, janë tjerë Shqiptarë e të huej, qi e kanë thanë para nesh; âsht nji botë e tanë qi e ka nderuem si të tillë, qi e ka cilsuem si poetin

1) Shif *Hylli i Dritës*, vj. IV, Nr. 8, Mars 1928, fq. 124.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
SHKODËR

mâ të madhin e kombit. *Kot mundohen Grekët e sotëm* — thonte F. Konica — *të gjêjnë në letërsin e vet nji vepër mâ të plotsueme se «Lahuta»*. — Dr. Erwin Stranik [11]) shprehet këso dore: *P. Fishta njifet si poeti mâ populluer i Shqiptarvet, si poeti mâ i perzemertii i këtij populli .. Si këtê kemi edhe nji* të *madh tjetër: Rabindranath Tagore.*

Anton Boldacci, studjues i thêll i çâshtjevet t' ona dhe auktor shum veprash mbi Shqipni, kështu çfaqet për Poetin t' onë:

P. Fishta qyshë prej fëminije mund të thirret apostulli i Atdheut të *vet... âsht energjija e Fretënvet shqiptarë; me veprat e veta në poezi e në prozë mbrrîjti me u kunorue me dafinë si ma i madhi poet kombtar; asht tharmi i poezis popullore shqipe e si mâ i dlirti shkrimtar i Arbnis.* Poeti Gabriele d' Annunzio e thrret: *Poeti i Madh i popullit të lumnueshëm të Shqipnis.* Të tjerë prap, njerzë me vlerë e me auktoritet, e pagzuen: *Poeti populluer, Tirteu i Shqipnis, ati i poezis shqiptare, nji ndër mâ të mdhajt e mâ të parët atdhetarë, apostulli i vetqeverimit, prodhimi i gjenis së fisit shqiptar, Schiller e Goethe i Shqipnis, i Madhi ndër Shqiptarë, përfaqsuesi ma i ngushti i shpirtit të popullit; fytyra e tij rrall përsëritet në historin e qytetnimit, emni i tij do të shkruhet me germa ari në historin e Rrindjes s' onë, vepra e tij monument i shekujvet të historis kombtare,* dhe të tjerë epiteta qi e madhnojnë ketë bir të Shqipnis ashtu si e meriton.

E nderuen të tijt: i a çmuen zotsín. tue i lanë vendin e nderit në çdo mbledhje e kuvend, tue i a ndigjuem fjalën e këshillin, tue e zgjedhë deputet në të parën Logjislaturë të Shqipnis së pamvarshme dhe nënkryetár të Parlamentit, tue e dërguem si përfaqsues të Dërgatës shqiptare në konferencën e Paqit në Paris (1919), ku veproi si Sekretár i Përgjithshëm, tue e çuem si Delegat të Shqipnís në Konferencën ndërballkanike t' Athinës (1930) e n' atê të Stambollit (1931).

E naltoi bota shqiptare, por edhe bota e jashtme, mbassi shijoi frytin e pendës së tij në përkthimet të vepravet të tija, i a njofti vleftën dhe e çmoi tue i a' stolisë krahnorin me dekorata e me tituj nderimi. E dekoroi Mbreti i Austrí-Hungaris me *Ritterkreuz* (1912), Papa Piu XI me *Medaljen e Meritimit* (1925), Parija e Përgj. e Urdhnit franceskan me titullin *Lector Jubilatus* (1929) e deri kundërshtarët e emnit Shqiptár nuk ndêjtën dorëjashtë; kështu e shofim te nderuem prej mbretit të Turkis me dekoratën *Mearif* kl. II (1912) e prej Greqís me dekoratën *Foenix* (1931). Por, përmbi të gjith, i vûni kunorën e lavdís Qeverija fashiste italjane në vjetin 1939, tue e futun në radhën e misavet të vlefshëm t' Akade-

11) «Neues Wiener Journal», 10. 1-18 me 6 Fruer 1922.

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKODËR

mis së lumnueshme të Romës, e cila me vdekjen e tij *humbi një ndër pjestarët e vet mâ të shkëlqyeshëm*, si u çfaq vetë Kryetari i kësaj Akademije, Luigj Federzoni në telegramin qi i dërgoi Ernest Koliqit si Ministër i Arsimit në rasën e vdekjes së poetit me 30 Dhetuer të vjetit 1940.

Ky hýll i shkëlqyeshëm u këput prej qiellit shqiptar, ky nieri i madh u ndâ nga mesi i ynë, por Ai nuk do të harrohet kurr prej Shqiptarvet; Shqipnija do t'a kujtojë me mirënjoftësí, vorri i tij do të bâhet vend shtegtimi; rinija do t'a két si shembull atdhetarije, si udhëheqës n'idealet kombtare, fytyrën e tij do t'a thadrojë në mermér dhe emnin e tij do t'a përjetsojë në sheshet e qytetevet me përmendore, për t'u a lanë kujtim brêzavet t'ardhshëm. Këto i a ka për detyrë Shqipnija, të cilën Ai e deshti aq fort sa qe gjáll e për të cilën shkrîni krejt jetën e vet. Shqipnija qe ideali i tij, për të punoi, për të vuejti e me emnin e saj në gojë dha frymën e fundit. Për të pat kënduem:

Dër sa të mujë me ligjirue.
E sa gjall me frymë nn jam,
Kurr, Shqypni, s'kam me t'harru;
Edhe n'vorr me t'permendë kam!

Më qiti puna të shifeshem me veteranin shqyptár, Z. Dr. Terenc Toçin. Si shum tjerë mue, qi atë ditë ishem në Tiranë si i vetmi perfaqsues i Provinçës Françeskane të Shqypnís, më paraqitte perdhimbtimet e veta, tue shtue: „Humbjen e At Fishtës, natyrisht, e ndieni mâ së pari ju Françeskanët; por, xêne besë, se me jú edhe Kombi mbarë shqyptár vajton sot humbjen mâ të madhen: n'At Fishten ka bierrë Nierin e vet".

* * *

Këtheva mejherë në Shkoder. Trupin e dekun t'A. Fishtës e gjeta të shtrîm në Kishen e Françeskanvet (Gjuhadol) të veshun në zí, naltue mbi nji katafalk të stolisun me blerim e kunora të panumerta. Në kater anët e katafalkut dridheshin me ritem flakzat e kater qirivet.

Vija të padame të popullit shkojshin e vijshin kah kjo qender: të piklluem këtheilé në zemer, kundrojshin fëtyren e shtangueme të Poetit kombtár. Disa kishin zatetë aty perpara, në kambë, hupë nder kujtime të largta, qi shkaktote pamja e trishtueshme por edhe tanë madhní të njij së kaluemje plot meritime. Do tjerë pergjujoheshin

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

aty afer, për t'u lutë per të Dekunin e madh. Prap do tjerë shpreheshin me zâ t'ulët: „Asht si gjáll" — „S'duket se ka dekë!" — „Dam, me dekë ky farë nieri!" etj. Delte nji çetë, nji tjeter hîte në tempull: thoj-he, se gjith atë ditë mbarë Shkodra kishte rrâ me i dhanë lamtumiren e fundit, me e pá per të mbramen herë fëtyren e Pater Gjergjit!

Afer dyervet të Kishavet të qytetit, në kryqzim të rrugavet e gjithkah rreth sheshevet të para ishin vû lajmet e dekës së Poetit. Disa, të zakonshme, me rreth të zí, kishin dalë prej Zyres së Provinçjalit Françeskan; do tjera prej njij Komiteti qytetash shkodranë, të trajtuem shi per ketë rasë per rregullimin e korteut të permortshem, qi do të bâhej atë mbasdite. Lajmimi i parë permbate ketë tekst:

«Me zêmer të derptueme apim lajmin e zi se sod nade, i forcuem me ngushllimet e Fés, u dá këso jete

Poeti Kombtár, Akademiku i Italís
Shkelqesa e Tij

P. GIERGJ FISHTA

O. F. M.

Sod n'oren 16 trupi i tij ka m'u bartë prej Spitalit Civil në Kishen Françeskane, ku neser n'oren 10 ka m'u këndue Mesha e Dritës.

Shkoder, 30 Dhetuer 1940.

PROVINÇJALATI FRANÇESKAN»

Ky lajm u kje dergue pasaçe edhe të gjitha Auktoritetevet fetare e civile, shtypë nder disa fletë shqyp e nder disa tjera italisht.

Msa lajmimi i dytë, aj i Komitetit permblidhej në ketë mënyrë:

Shkodranë!

P. Gjergj Fishta O. F. M.

Na ka mbledhë shpesh per rreth vedit; dita e sotshme na bashkon edhe nji herë per rreth tij, në nji mndyrë krejt të veçantë;

sod mbasdite do të mblidhemi per rreth tij per me i dhanë mâ të mbramen lamtumirë

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

Poetit Kombtár

qi mbarë Kombit i dha shkaset mâ të bukurat perparimi e lulzimi, deri në pamvarsín mâ të knaqshmen;

Akademikut t' Italis

ase njatij, qi prej njij Shtetit aq të madh e të fuqishem i kjenë njoftë meritimet e nji mendes fort të themelueme në dije tuj i zbardhë kështu faqen Kombit t' onë krəshnik e bujar;

lamtumira e jonë i drejtohet njatij, qi n' entuzjazmin e shpirtit la shkrue

Kur', Shqypni, s' kam me t' harrue
Edhe n' vorr me t' permendë kam!

Prandej i madh e i vogël, delni sot n' oren 3 mbasdite, e bashkoniu rreth Kishës Françeskane, per ket *lamtumiren e mbrame.*

Rendi i të përcjellunit të trupit të të pervajtueshmit ka me kênë ky:

Kisha Françeskane Gjuhadol — Posta — Rr. Viktor Emanueli III. — Rr. A. Shtjefen Gjeçov — Rr. Skanderbeg — Kisha e Madhe — Rr. Costanzo Ciano — Rr. Viktor Emanueli III. — Posta, me nji ndalim — e mandej prap Kisha Françeskane.

KOMITETI

Kufoma e P. Gjergjit, qi e gjeta të vendueme mbi katafalkun e naltuem në mjedis të Kishës Françeskane, ishte kênë bartë aty mbasditen perpara (30. XII.) prej Spitalit civil, kû kishte dhanë shpírt. Prej vendit të parë në të dytin trupi i Poetit kje perciellë në ketë mënyrë.

Msa Françeskanët pregatiteshin t'ulin trupin e dekun prej dhomës së dekës deri te dera e Spitalit, jashtë, n'udhen e ngushtë „A. Shtj. Gjeçov" e prap mandej në sheshin para Bashkís pritshin në trajten e korteut xamsat e të gjitha skollavet të qytetit, rojë simbolike e të Parit Mësues e njijheri të Themeluesit të njij shkolle fillore e të mjesme fjesht shqyptare. T'ardhun prej Tirane, gjindeshin aty edhe perfaqsuesat e Qeverís. Populli, mandej, perbâte nji rend të pashkëputun prej këtij rendi e deri te Kisha e Françeskanvet, kû rreshtoheshin studentat e Liceut shtetnuer të qytetit.

Mbas bekimit të dhanun prej Provinçjalit të Françeskanvet, A. Çiprian Nikës, kufoma e Poetit, mbasi lên Spitalin, baret dorë në dorë prej njij korteu të madhnu-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S. H. K. D. E. R.

eshem, në të cillin mueren pjesë të gjitha institutet politike, ushtarake e arsimore me kunora të panjehuna, po:ë auktoritetevet e institutëvet fetare të vendit. Fíll mbas arke, qi ndrỳte tepresat e pajetë të Françeskanit të madh, vîjshin njata pak të njoftun, gjak e gjiní t'A. Fishtës, qi kishin mbrrîjtë me kohë prej vendesh së veta. Shiheshin mandej, para mija tjerësh, Senator Gjon Markagjoni, Këshilltari i Shtetit Riza Dani, N-Sekr. i P. F. Shq. Kolë Bibë Mirakaj, Dr. Rocco i Zyres Krahinore të Mëkambsís Mbr. në perfasim të Komend. S. Melonit, Komandanti i Presidit, Prefekti, Sekretari Federal, Sekretari Krahinuer i Mbaspunës në perfaqsim t'Inspektorit Federal të P.N.F., Toger Kolon. Bonfiglio Komandanti i Grupit të KK. Mbr., Kuestori, Kryetari i Bashkís, Nenfederalët, Organizatori i S. P. Dr. Battaglia, Oficerat e Ushtris Mbretnore e të Milicís e tjera personalitete e parí qytetse.

Dita e fundit të vjetit 1940 lindte e trishtueshme per qytetin e Shkodres e per mbarë Shqypnín me flamure në gjysë të shtîzës. Moti ishte i vranët, shiu biejte pervajshem prej qielle mbi token e mbulueme në të bardhë prej borës së mbrame.

Gjithkah neper qytet bâheshin pregatitje per të nderue Poetin në të mbramen ditë, qi bâte mjes nesh *m*bi tokë. Në Kishen Françeskane, kû do të thohej Mesha e Dritës, qyshë nder orë të para të nades kishte fillue grumbullimi í popullit. Brî qiravet të ndezun rrîjshin roje qytetarësh në shêj, qi ndrroheshin kohë mbas kohe. Roje nderi rreth katafalkut bânë gjith diten edhe repartet ushtarake e organizatat e Rinís Fashiste.

Kah ora 9 të gjitha Auktoritetet mueken para Bashkís per të pritë Mëkambsin e Pergjithshem të Mbretit Perandues, Shkelq. Françesk Jakomoni-n me Kryeministrin Shefqet Verlacin, qi vîjshin prej kryeqyteti per të nderue Poetin kombtár të Shqypnis e Akademikun e Italís. Bashkë me të permenduut u panë Ministri i Arsimit, Inspektori i Pergj. i Mëkambsís Komend. S. Meloni, Shefi i Gabinetit Ushtarak, Drejtori i Pergj. i Shtypit, Propag. e Turizmit. Të mbrrîjtmen në qytet, kah ora 10, këta u priten në salonin e Bashkís prej Ministrit të Punvet të Mbrendshme Maliq Bushatit, prej Senatorvet Gjon Markagjonit e Mus-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

tafa Krujës, prej perfaqsuesvet t'Akademís Italjane e prej Auktoritetevet tjera.

S'vonoi shum e të gjitha Auktoritetet e naltpermenduna u drejtuen kah Kisha Françeskane, kû pritshin, të venduem me rend, të gjitha institutet e organizatet e shoqnít fetare e civile në përfaqsim e nji morí e pamasë e popullit. Meshen e permortshme e absolucjonin te katafalku e këndoi vetë Emz. Gasper Thaçi Arqipeshkvi Metropolit i Shkodres, i cilli në ketë mënyrë desht t'i epte nderimin e mbramë e t'i bâte Hyjit lutjet e veta per shpirtin e mikut të vet të perzêmert në pranín e Shkelqesivet të tyne Emz. L. B. Nigris Delegatit Apostolik e Emz. Vinçenc Prennushit Arqipeshkvit të Durrsit Në ketë Meshë Emz. Thaçi mbajti edhe fjalimin e permotshem mbi personen e jeten aq veprimtare t'A. Fishtës, per të cillin pat ushqye gjithmonë bindje të madhe e dashtní të veçantë. Oratori i njoftun e i çmuem pergjithsisht e naltoi fëtyren poligonike t'A. Fishtës kaq, sa trandi per së forti zêmrat e ndigjuesavet e fjalimi i tij pat nji jeh të hapët edhe në shtypin e vendit. Në vija të pergjithta, veprimin e Poetit kombtár Shkelqesija e tij e permbllodh në trí pikëpamje; në pikpamjen kombtare, në pikpamjen letrare e në pikëpamjen politike. Ligjiraten magjistrale e perfundoi tue thanë, se At Fishta, si rregulltár e si meshtár, si shkrimtár e si Poet Kombtár, si nieri politik e si Akademik i Italis, ka me mbetë në perkujtim të perhershem të Kishës e t'Urdhnit Françeskan, të Kombit t'onë shqyptár e të vetë Italís. „Nuk kje livizje a veprim, nuk u trajtue mbledhje a komisjon, qi paten per qellim përhtimin e Kombit shqyptár a zhvillimin e gjuhës shqype, nder të cillat mos të két marrë pjesë, edhe ndër ato rasa kúr aj vetë nuk kje hartues a kryetár".

Mbas bekimit të kufomës Shkelq. e tij Mëkambsi i Pergj., mbasi u ndal pak në përmbledhje shpirtnore para trupit të Poetit, e përshëndeti per herën e fundit e u largue prej Kishe me Auktoritetet tjera.

Sikurse ishte paralajmue, n'orën 3 mbasdite nisi marshimin korteu i madhnueshem neper Rrugen Viktor Emanueli III, Rr. „A. Shtjefen K. Gjeçov", neper lagjen

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Serreq, tue u ndalë në Kishen katedrale, kû u këndue prej *Schola Cantorum* „Libera" e Perosit. Në ketë korté mueren pjesë shum mâ teper se në diten e perparshme, si në perfasimin e Klerit shekullár e rregulltár, ashtû edhe prej Auktoriteteve të nalta e lokale të Qeveris, politike, ushtarake, civile etj., me gjithqi s'dau asiherë motí i keq në gjith atë kohë.

Prej Katedrales korteu këtheu rishtas në Rr. Viktor Emanueli III deri qi u ndal para palatit të Postelegrafës, prej kah i u drejtuem Poetit fjalë të zhgjedhuna e të lkundshme prej Kryetarit të Bashkís Mark Kakarriqit, n'emen të qytetit, prej Prefektit, Javer Hurshitit, prej perfaqsuesit të Komunitetit musulman Hafiz Ali Krajës, prej Sekretarit të Pergjithshem t'Arsimit, Aleksander Xhuvanit, n'êmen t'Intelektualvet e t'Arsimit kombtár e në fund prej Nenfederalit Nush Topallit n'êmen të Djelmnís shkodrane.

Kështu i çili fjalimet e permortshme Kryetari i Bashkís:

Át Gjergj,

Sa herë na ke mbledhun afer teje me të ndigjue fjalët t'ueja plot kuptim e gjithmonë kombtare. Sot mbarë populli me perfaqsinat e auktoriteteve mâ të nalta, tue pasë në krye Mëkambsin e Përgjithshem të Mbretit Peranduer bashkë me Kryetarin e Qeverís Shqiptare e me Ministra tjerë të Qeveris janë mbledhë këtu në ketë Shkodren kreshnike me të dhanë tý, o Poet i madh i kombit, lamtumiren e fundit.

Pleqt, qi të kanë admirue gjatë gjith jetës si edhe brêznit e njoma shqiptare, qi u rriten nen frymzimin e patriotizmit t'and, me sý të perplotuem, po të perciellin në banesen e mbrame, e cila do të jét per né nji monument kombtár.

Nder rasa të gëzueshme i a ké kënduë zêmren këtij populli me atë lumní fjalësh të pashoqe; nder rasa të vështira jé bâ qander qindrese, mprojeje e ngushllimi me urtín e naltë t'anden, me mendesquetín i gjanë shtegu çdo rrethane mâ se të nderlikueme. Ti sot po hinë në dhé e po nisë për tý stina e pambarue. Me e prenjes së trupit, por Hija e jote do të banojë perherë midis nesh e perjetëshme në flaken e poezís s'ate, sepse në çdo të vishâme, në çdo urim, në çdo ndiesí shpirti gojët shqiptare nuk kanë me dijtun m'u shprehun mâ mirë, veçse nepermjet vargjeve t'ua, qi kurr nuk kanë me dekë deri sa gjaku shqiptár të két livizje në trupa njerzish.

BIBLIOTEKA KOMBËTARE

Shkodra e jote, qyteti, qi pau lulzimin e mrekullueshem të gjenialitetit t' and, grumbullue rreth teje, sot të jep pershëndetjen e fundit me dhimbë, por edhe me krení.

Pushofsh në paq në dhé të Shkodres perpara malevet, qi poezija e jote perlavdoi me aq naltsí poetike.

Dritë paç, o P. Gjergj!

Msa Z. Nush Topalli foli këto fjalë të thekshme:

Heu, burra! shka âsht ky muzg i errët, qi ka xanë Shkodren sot? Shka âsht kjo gjamë. qi shpat në shpat shkon tue pershkue malsít t' ona, tue u kumtue fushavet e qytetevet të mbarë Shqipnís? Pse i âsht xî fëtyra qytetarit, pse malsori lëshoi per dhé lahuten, pse i u ngrî në dorë puna fshatarit?

Ka jáz sod në Shkoder, ka zí në mbarë Shqipnín, pse fija e jetës së çmueshme të Poetit t' ynë kombtár u këput!

Ka dekë sot Fishta! Emni i Pater Gjergjit ka marrë anë e kand Shqipnín. E ka ndigjue fusha fjalen e tij, e ka ushtue shpati, e ka brohoritë moli e qyteti. Kanga e tij, skâj në skâj të Shqipnís, herë flakë zharritëse, herë balçem qetsues, tërhoq nder sfere mâ të naltat popullin shqiptár.

Me *Lahuten*, atë permendore, qi do të perpjetsoje êmnin e tij deri në brêznít mâ të largtat, vûni themelet e vëllaznís shqiptare, pertrini heroj e fatosa, qi bâne deken si me lé per lirí t' Atdheut. Sipri njij kathedre nguli në menden e ndigjuesavet bazat e verteta të jetës shoqnore shqiptare mbi kulturen okcidentale.

Per rreth njij flamuri njalli shpnesat, forcoi e ndezi zêmrat, dikoi në Shqiptarin njato ndiesí atdhedashtnije, qi i dhane të drejten e kénjes së tij si kombë e shtet.

Por zâni i tij, me kohët e reja, kaloi tej Adriatikun, i êmnuem per meritat e Tija të mëdhaja Akademik i Italís. At Gjergj Fishta, neper mâ të mëdhajat qytete të botës italjane, perpara mija e mija poetësh, shkencatarësh e njerzësh së naltë dijti me qitë në pah e me naltsue vetít mâ të rrallat e kombit shqiptár, historín lumniplote e traditat shekullore te tijat.

Qe nji jetë e shkrime krejtsisht mbi jetën e Atdheut!

Pater Gjergji jetoi vetem per popullin shqiptár!

Kjani pra ju, Zanat Mali, pse ajo zheni, qi u nalsue mje ke mrizet t' ueja mâ të fresktat, si çë kurrnji tjetër Shqiptár, sot nuk âsht mâ!

Kjani, mori motra sokolash, mori nana herojsh shqiptarë e njehnie e vajtonie njatê, qi dijti me i lëmue aq ambel varrët e zêmravet t' ueja.

Kjáj e vajtò, moj Shkoder, pse per tý ka dekë sot burri, qi êmnin t' and e njiti nder fushët mâ të naltat e nderit e të

BIBLIOTEKA PËRBUKE SHKODËR

lumnís. Jáz të mbajë gjith Shqipnija per ketë bír kaq të madh, pse herojt mâ legjendarë, pse sokolat e malevet, qi flijuene jeten per t' i dhanë dritë flamurit kombtár, ky i pregatiti e i ushtroi në besë e në burrní.

Por deka mbi kê jetoi veç per Kombin nuk ka fuqi t' ushtrojë të gjitha mizorít e saja! Fishta nuk ka per të dekë kurr per Kombin shqiptár.

Nuk ka si te vdesi aj, qi i vuni gurin e themelit gjuhës e letersís shqipe, msa diqen per vedin e tyne nji Dante e nji Petrarca.

Nuk ka si des aj, qi me veprat monumentale, qi na len trashigim, do t' ushqejë djelmnín shqiptare deri sa Kombi i ynë të jét kombë, me ndiesít mâ të pastertat e mâ të flaktat per dashtnín e atdheut.

E me tê do të jetojë e do të shqelqejë si hýll drite, prore e mâ teper edhe qaj kuvend, njaj Urdhen Françeskan, qi i dha Atdheut nji Fishtë, perpara kufomës së të cillit une, zbashku me turmat e djelmnís shqiptare, ngjujem plot bindje e nderim.

N' êmen të **Komunitetit musulman kështu e pervatoi Poetin kombtár Hafis Alì Kraja:**

Poeti Kombtár, Pater Gjergj!

Kur nji orator, tue dashtë me folë mbi veprat Tueja, rrin shtag hutohet, pse janë shum, janë të mëdhoja edhe të madhnuesdme, aq sa âsht e vështirë me caktue se mbi të cilen aso veprash duhet të flitet.

Vepra e Yte o Poet, ka per të formue nji faqe të shkelqyeshme në historín politike të kombit shqiptár, pse, me aktivitetin, qi ké zhvillue nder Konferencat politike nderkombtare, nuk kje tjeter veçse me i sigurue kombit t' onë të drejtat, qi aj i ka jetike e si mâ i vjetri kombë në Ballkan. Shkrimtarët e ardhëshem të historís shqiptare jeten politike tanden do t'a gjykojnë në bazë të *Lahutës së Malcís*. Kryevepra e jote monumentale. Të jeshë i bindun, o Poet i Madh, se Shqiptari me *Lahuten e Malcís* ka per të qenë gjithmonë kryenaltë si çë janë Helenët me Iliaden e Persjanët me Shahnamen, mbasi Ti, me atë veper të naltë i ké njoftue botës së qytetnueme psihiken e karakteristikat mê të ndeshmet e popullit shqiptár.

Sot djelmnija intelektuale me *Lahuten* Tande në dorë të nep besen shqiptare, tue t' a betue se idealin Tand të naltë, qi shprehe per kombësín shqiptare, do t' a ruejnë e do t' a mbajnë si gjâ të shêjtë morale.

Gjithashtu edhe populli mbarë, i fushavet e i malevet, anë e kand në Shqipní sot të nep besen se *Lahuta* e jote në shpirtin e tyne do të sundojë sa të jenë stinë e mote. Trima,

BIBLIOTEKA UNIVERSITARE "ALEXANDER XHUVANI" ELBASAN

grá, djelm e varza me fjalen shqiptare të napin besen, se vëllaznimin kombëtár, qi Ti çfaqe në *Lahuten*, do ta mbajn me forcen mâ të madhe.

Mbreti Perandor e Duceja i Fashizmit e çmuene vleren e madhe tanden, tue t' êmnue antár t' Akademís mâ të naltë të Perandorís Romane. Me ketë rasë Ti u njofte nji personalitet botnuer, u bâne shoq me Markonin e vehtje tjera të botës kulturale, veçanerisht t' Evropës Oksidentale.

Me tý, Pater Gjergj, Kombi shqiptár mburret, naltsohet edhe madhnohet para popujve tjerë; prandej sot krejt populli shqiptár të perulet, djelmnija intelektuale vajton humbjen Tande e me lot nder faqe të percjellë, me mallnjim e dhimbje, në jeten e pasosme.

Këtu së mbrami po biejm fjalen e Prof. A. Xhuvanit:

Zotni të ndershëm,

Si vetimë u përhap an' e kand të Shqipnisë lajmi i idhët i vdekjes së poetit t' anë kombëtar At Fishtës dhe e mahnitun mbeti sot mbatë bota shqiptare, tue kujtue emnin zâmadh t' auktorit të Lahutës së Malcisë që ka këndue, si dikur Omeri, burrnin' e besën e fisit t' onë, që ka ndezë zemrat e Shqiptarëvet, si dikur Tirteu i vjetësisë. E me të drejtë i kanë thanë Fishtës Tireu i Shqipnisë, se, sikurse ai me elegjit' e tij ndezi zemrat e Spartanvet për luftë, njashtu edhe epopeja e Lahutës, odet edhe elegjit' e Mrizit të Zanave e të poezivet të tjera kanë mbjellë në zêmër të djelmnisë s' onë dashunin' e pamasë për truellin e të parëvet dhe për gjuhën amtare. Nji këto dý ideale: atdhedashtënija dhe ruejtja e gjuhës si dritën e synit, lavrimi dhe përparimi i saj kanë qenë polet, rreth së cilëvet shtrihej gjithë vepra e çmueshme e Fishtës. E s' ka kush tjetër veç neve arsimtarëvet që kemi pasë e kemi nëpër duer edhe ua kemi mësue nxanësvet poezit' e tij, që e çmon mâ mirë veprën zâmadhe të Fishtës, e cila si nji far i math dritëdhanës ka ka ndriçue mendjen e djelmënisë s' onë, si nji Ungjill shkëndimath morali ka zbutë e ka edukue zemrën e saj. Nuk ka qenë pra Fishta për ne vetëm nji poet kombëtar epik, lirik, dramatik e satirik, por edhe një edukator i rinisë s' onë. Nuk kanë mësue e shijue nxanësit e shkollavet t' ona vetëm artin e tij poetik, bukurin' e harmonin e fargut, rrjedhshminë e dlirsin' e stilit e të gjuhës së tij, që âsht një thesar i pashterun frazeologjije e leksikologjije të kulluet, por kanë thithë prej veprës së tij, si nji nektar të hyjnueshëm të bletës attike, idealet mâ të nalta të njerëzimit: urtinë, burrninë, besën, drejtësinë e dashuninë për të mirën, të bukurit, të drejtën e të vërtetën.

Nuk jam unë, o burra, i premë sot që të mund të thuri imne për veprën lavdimadhe t' At Fishtës. Asht historija, që ka për të zbukurue faqet e saj me emnin zâmath të tij; âsht

BIBLIOTEKA E UNIVERSITETIT "MIHAIL KOGĂLNICEANU"

letrësija e jonë. që do të mburret për veprat e tij grat-plota e të pavdekshëme; janë Zanat e malevet t' ona, që ai ua percillte vallet me lahutën e tij, që kanë me këndue me katrime kumbim-randa deri te froni i Empirit, veprën e kangatorit zâ-ambël të tyne; âsht djelmënija shqiptare, që ka për t' u ushqye e për t' u vaditë me manën hyjnore të tij; së mbrami âsht Shqipnija mbarë, Toskë e Gegë, malsi e qyteta, që do të kujtojnë, deri sa të ndrisë e diellit rrota, emnin e njenit prej bijvet të mëdhej të saj, që e deshi, e lavdoi dhe e nderoi për gjithë jetën.

Na të gjithë lavdimtarë të veprës së tij, shokë e nxansë të tij, të pikluem e të mallëngjyem thellë, kah kujtojmë veprat e tij, le t' i lutemi Fuqimadhit Perëndi, që t' i cakiojë pranë fronit nji vend të meritueshëm, si në ket dhe, prej kah të vijojë me iu lutë për lumnin' e Shqipnisë.

Korteu i gjatë e i madhnueyhem, msa gjithnji kjate qellë e tokë, u liviz per të mbramen herë kah Kisha e Françeskanvet me atë shumicë kunorash e me dekorata, qi dishmuen veprimtarín tanë meritime të Poetit kombtár, perpara qerrit të permotshem të terhiekun prej gjashtë kualësh së pështjellun në pelhurë të zeza; arken e dekës e mbelote flamuri kombtár e aj i Italís, qi e bâni pjestarin e Akademís së vet.

Pikojshin lott. trumhasej moti i lidhun:
Porsi delet pa blegë, qashtu mbas vigut
Shtŷhej njerzija e lodhun, prâjshem, mekshem,
Urtë e pa zâ... e ato kombonë tue rá.

U vendue rishtas në katafalkun e perparshem në mjedis të Kishës deri qi mâ vonë Sivllazent e vet e vorruen në fund të Tempullit- n' ânen e majte prej të hîmit. Mbi vorr te tij, lëtér i Atdheut e qander shtegtísh kombtare, u ulen konorat, u grumbulluen zêmrat e të tana çetavet të Kombit Shqyptar, e kumbonët, qi, tue rá më njanen anë gjith atë kohë sa ngjati korteu, në vajtim të Poetit, heshtuen...

Fellë gjimoi zêmra e anathi i dekës na xuni.
Kur i ziu dhé permbi kyrë t' ande rá;
E lodja e idhun vec per tu përgjegjë te.
Kúr mrenda dheut t' i hinë.
Pikue me lotët e mbrame tue dhesë.
Zymët e pa fjalë prej tempullit u shperdame
Si hije t' zeza nji mbas nji tu u zhdukë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Neper terr t' natës e aty n' atë heshtim deket
Ty vetem t' kemi lané n' atë vorr – me Zotin!
Kush tue dihatë e kush tue thanë uratë,
Turma kalon si qiella e vranët kalonte.
Topat gjimojshin – mbi Tomorr gjimojshin
E nata e parë pa ty Shqypnis kshtu i errej.
(A. B. Palaj, «Kah nata e vetme»).

Qinda telegrame perdhimbtimesh durëzoheshin, mbas kumtimit të shembtueshem, Provinçjalit françeskan, për humbjen e Fratit të Madh, per rrximin e shtyllës granitore të Provinçës françeskane shqyptare — Ministris s' Arsimit per zhdukjen e Poetit kombtár, të Luftarit të çashtjes shqyptare, të Mësuesit të parë të Shkollës f.esht kombtare — Familjes së tij për shkimjen e jetës të Nderit e të Lumnís së Vendit të vet, qi i amshoi êmnin me nji jetë zhenije, të çmueme e të nderueme prej rretheve shum të hapta, pse të shkrîme per idealevet mâ të naltat njerzore. — Prej këtyne telegrameve xierrim per botim vetem disá.

Qytet i Vatikanit, 29-XII-1940

At Çiprian Nika Provinçjal i Françeskanvet

Shêjti At Papë me gjith zêmer i dergon At Fishtës të smundë bekimin Aposolik të kerkuem, tue lypë prej Zotit hire të zgjedhuna e ngushëllime qiellore.

Kardinal Maglione

Qytet i Vatikanit. 1-I-1941

At Çiprian Nika Provinçjal i Françeskanvet

Shum i perdhimbtuem per deken e At Gjergj Fishtës, mbarë Komunitetit i paraqes ngushëllimet e gjalla, të perfocueme prej «memento» n' eltér.

Kardinal Maglione

Romë, 31-XII-1940

At Çiprian Nika Provinçjal i Françeskanvet

Madhnija e Tij Mbreti Peranduer ka marrë vesht me zêmer të derptueme zhdukjen e dhimbshë t' Akademikut t' Italís Shkelq. At Gjergj Fishtës. e neper miet t' em shprehë perdhimbt.met e veta mâ të gjallat.

Minlstri i Shtëpis Mbretn. Acquarone

Romë, 1-I-1941

At Nika, Provinçjal i Françeskanvet

Me mjerim në zêmer marr vesht deken e shum të dash-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

tunit At Fishtës. Lutem me ju per paqin e lumnueshem të shpirtit të bekuem. Kam me e kujtue gjithmonë Fetyren bujare Françeskane të Poetit të shpirtit, qi shprehë Fen e fortë e të këthellë të Shqyptarit të krishtenë. Ju lutem të më perfaqsoni veçanërisht nder funerale. Bâni perdhimtimet e mija mbarë Provinçes, Familjes, Kombit.

Pater Bello, Gjeneral.

Tiranë, 1-I-1941

At Çiprian Nika Provinçjal i Françeskanvet

Po Ju kaloj ketë telegram të Duçes me lutje të njoftohen pjestarët e Familjes së të pervajtueshmit At Fishta:

Shprehi perdhimbtimet e mija të këthella per zín e madh qi Ju ka gjetë me të zhdukunt e Akademikut t' Italis At Fishtës.

Mus olini (Jacomoni)

Romë, 1-1-1941

At Çiprian Nika Provinçjal i Françeskanvet

I mjeruem në zêmer per bjerrjen e pakohshme t' At Fishtës, atij Komuniteti Françeskan i paraqes perdhimbtimet e mija të ndieshme.

Ciano

Tiranë, 30-XII-1940

At Çiprian Nika Provinçjal i Françeskanvet

Tue marrë vesht deken e Poetit të Ndritëshem Shkelq. At Fishtës, lumni e Shqypnis e e Urdhnit Françeskan. ju shprehi Ju e Provinçes françeskane shqyptare ndiesit e perdhimbtimit t' em të këthellë.

Jacomoni

Tiranë, 1-I-1941

At Çiprian Nika Provinçjal i Françeskanvet

Shkelq. Ciano më ngarkon me ju dhanë Ju e Familjes së të pervajtueshmit At Fishtës perdhimbtimet e veta të këthella.

Jacomoni

Tiranë, 1-I-1941

At Çiprian Nika Provinçjal i Françeskanvet

Shkelq. Benini, Nensekretar i Shtetit per Punët Shqyptare, shprehë perdhimbtimet e ndieme të veta per deken e të pervajtueshmit Akademik At Gjergj Fishtës pikë Ju lutë të njoftoni Familjarët.

Jacomoni

BIBLIOTEKA PUBLIKE MARIN BARLETI SHKODËR

Kunora e argjandët dhurue Poetit Kombtár prej Klubit «Gjuha shqype» per vepren kombtare e letrore të zhvilluem prej tij. 21-1-1911. – Dhurata kje percjellë me ketë kushtesë:

FORT TË NDRITÇMIT

A. GJERGJ FISHTËS O. F. M.

Vjerrshtarit mâ të vlershmit të Shqypnis Atdhetarit

TË FLAKËT E TE DIJSHËM

Qi me shkrime të larta të veta aq të shndritun e randsi i ka dhanë gjuhës e komsis Shqiptare ket kunorë

Në shej të binduemit e të Miradijes

Klubi «Gjuha Shqipe» ja Truen.

Kryetari i nderës: Sereggi Kryetari: H. Çoba

Shkoder, 21-I-1911

Mbrenda Kunoret: Penda e arët, qi qyteti i Beratit i dhuroi Poetit Kombtár, At Fishtës per prodhime poetike në 1917. — *Foto. »Pici» (fig. 28)*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Dekoratat e dhurueme At Fishtës – 1) *Në mjedis nalt* prej Papës Piut XI «Medaglia al Merito» 1925. – 2) *Në e majten* prej Mbretit t' Austri – Ungëris «Ritterkreuz» 1912. – 3) *Në e djathten* prej Mbretit të Turkis «Mearif» kl. II 1912. — *Në fund* prej Greqis «Phoenix» 1931. – *Foto «Pici». (fig. 29)*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

At Çiprian Nikës Provinçjal i Françeskanvet

Shkelq. Françesk Ercole edhe n' êmen të Qandres së Studimevet të Shqypnis n' Akademin e Italis shprehi perdhimbtimet e këthella per zhdukjen e dhimbshme të Shkelq. At Fishtës, Kangtarit të naltë të virtytevet ushtarake, qytetare të popullit bujar shqyptár.

Jacomoni

Tiranë, 6-I-1941

At Çiprian Nika Provinçjal i Françeskanvet

Shkelq. Federzoni, President i Akademis s' Italis, tue i ardhë keq se s' mund të marrë pjesë personalisht nder funerale t' Akademikut të zhdukun Gjergj Fishtës, më ka telegrafue qi të Ju mbrrijë shprehja e perdhimbtimit të tij personal të këthellë per bjerrjen e dhimbshme të Poetit të famshem.

Jacomoni

Romë, 30-I-1940

At Çiprian Nika Provinçjal i Françeskanvet

Lutem të pranoni perdhimbtimet mâ të gjallat të kësaj Akademije Mbretnore per zhdukjen e dhimbshme t' At Gjergj Fishtës pikë Na pamundsi të marr pjesë personalisht nder funerale, i jam lutë Shkelq. Françesk Jacomonit qi të kujdeset per perfaqsimin e këtij Instituti.

Luigj Federzoni
Presidenti i Akademis Mbr. t' Italis

Romë, 30-XII-1240

Familjes s' Akademikut t' Italis

Zhdukja e pakohshme e At Gjergj Fishtës, qi kjo Akademi Mbretnore pat fatin t' a kishte nder pjestarët e vet mâ në zâ na mjeron shum alt Perdhimbtimevet krejt të gjalla të këtij Instituti u shtoj shprehjen e njimendët të pervajtmit t'em shum të gjallë personal.

Luigj Federzoni
President i Akademis Mbr. t' Italis

Tiranë, 31-XII-1940

Provinçjalit Françeskan

Për humbjën trishtueshme Atdhetarit flakët dhe Poetit kombtár Përndershmit At Gjergji Fishta çfaqim ngushullimet tona të thella.

Kryepiskopi Kristofori

Lesh. 2-I-1941

Provicjalit Fretnis Françeskane

Zhdukja At Gjergjit Atletit Fés dhe Atdheut, Shtyllës

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Proviçjes vobson Kombin, vorfnon gjuhen stop Pranoni ngushellimet mija.

Bumçi Ipeshkev

Shpál, 2-I-1941

Provincjalit Françeskajve

Pikllue thellsisht vdekjen At Fishtës ndera Shqipnis e e Françeskajve, kjáj të vdekunin, ngushlloj bashkëvllaznit e Provincjes, lus dritë Zâmadhit t' Atdheut.

Gjini Abat-Ipeshkev

Tiranë, 31-XII-1940

Kryetarit t' Etneve Françeskaj

Të ndruemit jetë të Patër Gjergj Fishtes na hidhëroj shumë. I lutemi Zotit për shpirtin e tij dhe që të mos kursej hirin hyjnor për Etnit Françeskanë shqiptarë kurdoherë.

Vissarion Arqiepiskop
Orthodhoks ex i Shqipnis

Tiranë, 31-XII-1940

Atit të Françeskanvet

Humbja e madhe e Poetit kombtár shqyptar âsht humbje shum e idhët edhe për kulturën e poezís italjane alt Ju lutem të më kujtoni si t' ishem aty afër Jush në ketë orë shum të trishtueshme.

Parini

Romë, 30-XII-1940

Shkelq, Ernest Koliqi, Minister i Arsimit

N' emën t' Akademis Mbretnore t' Italis Ju dërgoj përdhimbtimet mâ të gjalla për vdekjen e dhimbshme të Poetit të Shkëlqyeshëm Gjergj Fishtës. Me kangatarin e shquem të Lahutës së Malcís zhduket perfaqsuesi mâ i ngushtë i shpirtit të popullit shqiptar e ky Institut bjerrë nji nder pjestorët e vet mâ të shkelqyeshëm.

Luigj Federzoni
Kryetár i Akademís Mbret. t' Italís

Romë, 30-XII-1940

Shk. Ernest Koliqi

Vdekja e Akademikut Fishta, përfaqsues i ndritshëm i shpirtit, poezís e kulturës shqiptare idhnoi mue dhe Qendren e Studimevet Shqiptare. Të shpremi Tý e Shkollës Shqiptare perdhimbtimet mâ të thella.

Françesk Ercole

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

Tiranë, 30-XII-1940

Provinçjalatit Françeskan

Arsimi kombtár, i piklluem thellësisht nga humbja e Poetit të math gjakut t' onë, pertrîsit të ndijesivet Atdhetare, prekursorit të pavarsís, perlavduesit të pashoq të virtytevet stergjyshore, drejtuesit t' eperm t' edukatës arsimore shqiptare, shqiptare, merr pjesë në dhimbjen e familjes Françeskane tue paraqitun perdhimbtimet mâ të gjalla.

Për të gjith arsimtarët shqiptarë
Ministri i Arsimit
Ernest Koliqi

Tiranë, 30-XII-1940

Liceut «Illyricum»

Ju njoftohet se në shenj zije per vdekjen e Poetit kombtár At Gjergj Fishta neser me 31 këtij mueji të gjitha shkollat do të pezullojn mësimet pik

Ministri Koliqi

Tiranë, 30-XII-1940

Liceut «Illyricum»

Neser me 31 k. m. i gjith personeli mësimuer bashkë me nxansit do të marrin pjesë në funeralin e Poetit kombtár At Gjergj Fishta.

Ministri Koliqi

Romë, 31-XII-1940

At Çiprian Nika Provinçjal i Françeskanvet

I piklluem këthellsisht per zhdukjen e pashlyeshme të Shkelq. At Fishtës ju lutem të pranoni perdhimbtimet e mija mâ të gjalla.

Bottai
Minister i Edukatës Kombtare

Romë, 31-XII-1940

Shk. Koliqi, Minister i Eduk. Kombt.

Vdekja e At Fishtës. Poetit të ndritshem shqiptar, âsht nji zí edhe per kulturen italjane. Kini miresín me pranue shprehjen e dhimbës s' eme të gjallë.

Bottai
Minister i Edukatës Kombtare

Titanë, 30-XII-1940

At Çiprian Nika Provinçjal i Françeskanvet

Marrim pjesë nga zemra në hidhërimin e humbjes së dashurit të vlefshim Patër Gjergj, për të cilin vajton gjithë Shqipëría.

Kemal Vrioni

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Tiranë, 30-XII-1940

At Çiprian Nika Provinçjal i Françeskanvet

Tue marrë pjesë në hidhrimin e math qi mbulon Shkodren e krejt Shqipnín me humbjen e pakohë të Akademikut Pater Gjergjit shpreh ngushllimet e mia me zemer e pjestarve të familjes tij.

Tefik Mboria

Tiranë, 30-12-1940

At Çipran Nika Provinçjal i Françeskanvet

Ngushullime të perzemerta per humbjen e poetit t' onë shumë të çmueshem Pater Gjergji Fishta.

Andon Beça

Tiranë, 30-XII-1940

At Çiprian Nika Provinçjal i Françeskanvet

N' emen të Këshillit t' Eperm Fashist Korporativ dhe personalsht marr pjesë në zinë kombëtare, qi trishton shqiptarizmen me vdekjen e Pater Gjergj Fishtës, Poetit dhe Shkrimtarit t' onë të madh.

Kryetari Toçi

Tiranë, 30-XII-1940

At Çiprian Nika Provinçjal i Françeskanvet

Zija qi i paska rá Shqiptaris me deken e mâ të madhit Këndues të virtytevet të saja më piku thellsisht. Marr pjesë me zemer të vrame në vajin e vllazenve të tij Françeskaj dhe të gjithë Shqiptarvet.

Mustafa Kruja

P. M. 22-A, 30-XII-1940

At Çipran Nika Provinçjal i Françeskanvet

Shkelq. Komandanti i Eperm me idhnim të madh muer vesht deken e At Gjergj Fishtës Akademikut t' Italis. Me ndiesí të njij nderimi të gjáll, të pranoni, At, perdhimbtimet e tija të forta.

Per urdhen Kryetari i Shtet Madhuer
Kolon. S. Bortiromo

Tiranë, 30-XII-1940

At Çiprian Nika Provinçjal i Françeskanvet

Lajmi i dekës s' Akademikut At Fishtës më ka pikllue thellsisht alt Edhe n' emen të mvarunvet të mí n'Armen e Karabinjervet të Shqypnís ju dergój perdhimbtimet e ndieme.

Gjeneral Agostinucci

BIBLIOTEKA PUBLIKE MARIN BARLETI SHK. D.L.R.

Tiranë, 30-XII-1940

At Çiprian Nikës, Provinçjal i Françeskanvet

Shum i trandun per deken e të Shkelqyeshmit Akademik At Fishtës u paraqes perdhimbtimet Komunitetit Franceskan e popultit shqiptàr. Do të marr pjesë nder funerale.

Meloni

Tiranë, 31-XII-1940

Provinçjalit të Françeskanvet

Për vdekjen e Poetit kombtár e Akademikut t' Italís At Fishta Kryekonsullata e Gjermanis shprehë ngushëllimet mâ të perzêmerta.

Kryekonsullata e Gjermanis

Bologna, 13-I-1941

Misjonit Françeskan

Marr pjesë perdhimbtimi per deken e të dashtunit At Fishtës.

At Gemelli

Tiranë, 31-XII-1940

Provinçjalit t' Etenvet Françeskanë

Lutemi pranoni ngushëllimet e jona për humbjen e Poetit Kombtár At Fishtës.

Drejtorija Qendrore
e Bankës Kombtare të Shqipnis

Posë këtyne telegrameve, qi rreshtuem sypri janë edhe shum tjera qi i kjén dergue në ketë rasë Provinçjalit Françeskan të Shqypnís. Qi mos të dalë nji gjâ e merzitshme me prû tekstin edhe të telegramevet tjera, këtu mâ poshtë po rreshtojm vetem êmnat e atynevet qi i derguen: Prof. Dr. E. Çabej — Dr. A. D. Franzè — Zejnel Prodani — Don Shtjefen Kulti — Don A. Zogaj — D. Lazer Shantoja — Dr. Morandi — Spiro Vinjau — Muharrem Bajraktari — Seifi Vllamasi, Kolë Tromara, Rexhep Mitrovica, Bahri Omari — Prof. Ndue Paluca, Prof. Filip Llupi, Prof. Gasper Shoshi, Prof. Pashko Brahimaj — Prof. Filip Fishta — Zef Kovaçi, Gjon Kovaçi — Kolon. Prenk Pervizi — Gasper Ljarja — Prof. Karl Gurakuqi, Prof. Frano Alkaj, Prof. Kolë Shiroka — Ismet Canco e Vllazen — Dr. Rrok Kolaj — Scult. Franco Ta-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

nacca — Ing. Zojzi — Drejtori Dr. Antonino Del Bosco — Santi Salzo — Zef Kadarja — Pjeter Marlekaj — Motrat Stigmatine — Gjon Kamsi — Lec Bushati — Mihal Balkameni, Pandeli Papalilo — Nush Kiri — Major Gjinaj — Xhafer Krosta — C. Galassi Paluzzi — Cipo Tensi & Figli — Shqyptarët e Romës — Dhimosten Malo — Gjen. Sereggi — Definitori Gjeneral i Françeskanvet Mandic — Zef Boriçi Shaqir Isa, Ndoc Vuksani — P. Lorenc Mitroviq — Muharrem Hoxha — Kolë Radovani — Doktor Jak Vuksani — Hafis Murati.

* * *

Nder mujët e parë të vjetit 1941 kjén bâ mbrenda në Shqypní e n' Italí perkujtime të ndryshme në nderimin e Poetit kombtár të Shqypnís e t' Akademikut t' Italís.

Me 21 Kallënduer të këtij vjeti Akademija Mbretnore e Italís bâni mbledhjen e mojit per të zhvillue veprimet e parapame. Në ketë mbledhje Kryetari i Akademis, Shk. Luigj Federzoni perkujtoi me fjalë të thekshme deken e misit t' Akademís, At Gjergj Fishtës:

«Cillsít e nalta morale t' At Gjergj Fishtës, — tha Kryetari — delshin prej dy gurrave mâ shêjte të jetës shpirtnore, Feja e Poezija, e bânë menjiherë të dashtun nder të gjithë shokët e vet, të cillt në tê mund të çmojn menden e hollë, kulturen e ndryshme, dashtnín shum të flakët per token e vet.

At Gjergj Fishta kishte pernjimend lartsín mendore të njij poeti kombtár e vepra e tij do te kujtohet e do të çmohet prej Shqyptarvet, si do të kujtohet êmni i tij prej shokvet italjanë, të cillt në tê munden me njoftë mâ mirë e me dashtë mâ me zêmer Kombin e bashkuem në mënyrë të pazgjidhshme prej lidhjevet të vjetra e të reja me perandorin italjane».

Në rasen e së tridhettes ditë të dekës s' At Fishtës në Kishen e Françeskanvet në Shkoder, kû u vorrue Poeti, u këndue nji Meshë Drite per shpirtin e tij. Nder këto lutje mueren pjesë rishtas të gjitna Aukoritetet fetare e shtetnore të vendit, perfaqsimet e institutevet fetare, shtetnore etj. Nji gjâ, qi rá në sy kësaj here, kje edhe perfaqsimi i vendevet të librueme të Çameris, të prîm prej Hafiz Murat Çamit, Nenmuftís së Konispolit, të cillt, mbasi venduen nji kunorë të bukur mbi vorrin e Poetit, ndêjen në Kishen Françeskane gjith kohen e sjelljevet fetare.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Në të njajten ditë, me 31 Kallënduer 1940, edhe në Romë, me nisjativen e Akademís Mbretnore t'Italís, e cilla veprote simbas kerkesës së vetë M. T. Mbretit Peranduer Viktor Emanuelit III, u këndue në Kishen e Sh. Lukës e të Sh. Martinës, qi âsht Kisha hartistike e Akademikvet, nji Meshë Drite e madhnueshme, të cillen, në pjesen muzikore, e drejtoi vetë Akademiku e muziktari i permendun Don Lorenc Perosi. Meshen e tha At Leonard M. Bello, Gjenerali i Urdhnit të Françeskanvet, i ndihmnem prej dy Këshilltarvet të vet. Në ketë sjellje të pershpirtshme mueren pjesë, posë qinda tjerësh, Perfasuesi i Shêjtnís së Tij Papës Piut XII, Emz. Respighi, Princi Chigi i Urdhnit Maltez, nji perfaqsim i Akademis s'Italis, i Klerit shekulltár shqyptár prej Kolegjës Papnore Urbane „De Propaganda Fide", i Ateneut Papnuer „Antonianum" etj. etj., sidomos prej studentavet shqyptarë të Romës. Mesha u këndue prej *Schola Cantorum* të Vatikanit. Në mjedis të Kishës ishte naltue nji katafalk, në të cillin viereshin kunora të bukura lari me mbishkrime mbi jetulla mëndashi të gjata: REALE ACCADEMIA D'ITALIA. Nder kater ânat rrîjshin ndrejt në kambë ka kater pjestarë t'Akademís Mbretnore me qira të ndezun në dorë. Fill mbas këtij funkcjoni fetár të grishunt i mueren doren Gjeneralit të Françeskanvet e At Marjan Prêlës, qi ndodhej asokohe aty pranë si i vetmi perfaqsues i Provinçës Françeskane Shqyptare.

Prî prej njij çasi heshtimi e mendembledhjeje, qi perkujtote deken e Poetit kombtár aq piklluese per zêmrat e Shqyptarvet, të Diellen me 9 Fëruer 1941 u mbajt në çinema „Rozafat", në nji trajtë të madhnueshme, nji konferencë mbi At Gjergj Fishten, organizue prej Mbaspunës Krahinore. Mbi palk, në krye të nji shtylle së stolisun me flamuj kuq-e-zí e tri ngjyrësh spikatte fëtyra e Poetit të pervajtuem. Nder loxhe kishin zanë vend Aktoritetet mâ të parat fetare, ushtarake, civile politike të vendit. Galerija ishte mbushë me përfaqsuesët e Licejvet shtetnorë, të Shkollës Industriare, të Liceut Françeskan „Illyricum" e të Kolegjës Saverjane; edhe platea ishte mbushë me ndigjuesa tjerë, aq sa u desht të lêheshin jashtë shum tjerë prej mungesës së vendit. Mjes njij ve-

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" SHKODËR

mendjes së madhe, Prof. Filip Ndocaj, mbas disa fjalve si parathanje, me të cillat grishte ndigjuesat të mirrshin para syshë detyren e randë qi i ishte ngarkue, pa tjeter hini n'argument, qi e shtjelloi në nji trajtë të hapët e serjoze. Qe këtu fjalimi krejt si u zhvillue prej Profesorit;

(Të himt). — Zonja e Zotni, Nuk mburrem këtu të Ju flas me nji gjuhe të ré, deshta me thanë, ketë panoramë të Ju a ap virgjin, porsi nji rogë mjes njaj ahishte, kû s' shkeli as kambë drenushe as sutash; pse per Poetin t' onë âsht folë e shkrue mjaft e jashtë e nder né. Por due shkurtazi t' u flas më nji tjeter mënyrë.

A thue kam per t' i a dalë?

Kam mjaft mundsi pohenike: pothuej sa ka syni i njaj pikzuesi, tue e pám herë mbas here nji dukë natyre a të njajten fëtyrë të së njajtes jetë, por tue zblue gjithnji nji tjeter veçori. nji dukë të ré per shikjimin e tij, nji ród të ndryshem drite a ngjyrje.

Animirë; pse un këtu due t' u paraqes nji «suggio», ase nji hulumtim kritik t' emin, edhe në se Ju pritshi këtê prej meje; pse, së pari, në ketë të vorínen letersín t' anë na nuk e njofim otê qi bota letrare e visevet tjera quen kritikë; ase deri tash, e per Fishten, nuk e kemi pasë ende asnji fletë studjimi letrár kësodore: mandej, me ju folë porsi kritik per Mjeshtrin, kishte me m' u dashtë shum e shum, edhe tue lanë m' anesh se humbja e aferme, jetue aq afertas prej zêmres s' eme të pikllueme, mujtte me m' a lanë të lirë shtegun e njaj kundrimi t' akullt. E, mâ në fund, pse jam i mendimit, kúr fjala i drejtohet popullit per nji Bír të zgjedhun të tijn, qi, tue jetuem me tê, arrîjti m' u bâ Prîs e Mësues i tij, jam i mendimit me i folë me shi gjuhen e popullit, me gjuhen e këtij *Volksdichter*, qi per Shqyptarët qe At Gjergj Fishta. Pse, kah kundroj mandej në pseudo-kritiken letrare t' onen, n' ato copa faqesh qesharake sterklatë ashtu hír e pahír, fletoresh së perditshme, të perjavshme, a muejore, ose librash s' onë: ngelem prekun trishtimi. Kritikët t' anë kështu të quejtun, të deritashmit. kishin krejt kohen, vendin e mjetet me u kacafytë, si gjela fistrakë rreth njaj fjale. a shkruhet vullnet a vulldet; a në poezí popullore do të perdoret tetë — a dhetërrokshi; a kemi letersí në të pertrim, a kemi formue endè gjuhë, apor vemi kah zâmadhja shterpsi. Kreshta, shtylla, faqe: lumej mereqepit dridhesh in në ketë valle të trishtueshme të shkrimevet letrare t' ona të dhehit; shkrime krejt pëvetje! Jo me thanë nji puntuer i vertetë, në të gjith këta llaftarë, në këta arrivista, në ketë morí të trishtueshme shpirtensh të brazët. Gjuha, fjalori, gramatika e poezija; të shkruemit e të folunit, ishin bâ të gjitha tallje e mjerueshme e fatit të zí qi

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" SHKODËR

kisht lëshue ketë visár nder duer kaq të flligta, qi per ideal jete nuk kishin studjimin e njimendët, e as nji perparim ase këshill per të drejtue kah ky; por qi e mirrshin letersín porsi mjet per të shkue kah nami, zâni, kah zyrja e kamba; e pse jo, kah *rahatija*. Ne e nesre të ditës s' arrijtunit të këtij qellimi, me pasë shkue kush me e pëvetë, se shka kish bá, çë fryt kish dhanë per farë me korrë aq e, cila ishte vepra e tij per të miren e Kombit. U paça në qafë në kishte dijtë me ju thanë tjeter, por me ju paraqitë, porsi nishan lufte tue këthye prej nj-j fushate së gjate, ato pak shkarravina të shkreta.

Por ishin kohët!

Deri dje, m' u pasë marrë me letersí, cillado qoftë, jo mâ me ketë t' onen, qi ishte perqeshun unanimisht, me qenë letrarë, ase edhe vetem dashës i letravet të bukura ishte njilloj si me dashtë me u tregue qesharak mjes të botës! Bota e jonë thote: «Hiqniu andrrash» — shtote: «Ju të rit, kapni punë qi apin, qi frytzojn, ato, per të cilat kemi nevojë mâ teper! Fjalët e leximet nuk apin me hanger!».

Shokë, zonja e zotni,

Me u mjerue per mungesë të së kaluemes âsht e të ligjvet; e këndej edhe me mendue per mungesen e deritashme âsht dobsi! Aradhet e rinís, qi sot kanë në dorë Shqipnín menduese, ato qi deri dje punuen në heshtim, pa u lëshue zemret, ato kanë me u perulë me poni para puntorvet të vertetë të djehes, tue i mbajtë per heroj, per deshmorë: banë me u gjujzue para muranavet ciklopike, qi puntorët e perjudhës së parë të Rilindjes s' onë kombtare naltuen me veprat e shëndoshta e të njimendta të tyne, e kanë me u pështetë me sigurí per ta. Mbi këto murana të vjetra kanë me naltue vepren e vet si nji shpí të ré mbi themele të vjetra, qi prej vjetersís nuk u ligshtuen por u forcuen, pse qenë gurtue prej motit.

E vepra e këtyne ka per t' u dukë e kandshme, si filizi i rí brî trungut të vjetruem, të tham tash së fundit. Pse Rinija e sodit âsht ajo qi din edhe se sa duresa duhet në punen e mirë, pse âsht rysun me ketë veti të rrallë. Âsht rinija e sotshme ajo qi i a pergjet asaj rinije martyre, Rinís së Kombit kah Ringjallja: asaj rinís së Naimit, të Fishtës. Rinija krenare e guximta e G.L.A.: ajo qi don me ndertue, don me hecë!

Don me hecë! qe parola e rinís s' onë pa u trigue per pengesat. Me shkue perpara pa mendue të koluemen. Âsht rinija e edsueme per qenje, pse deri tash qe e ndrydhun për fushatë veprimi, ke fushata ishte e rrethueme në nji gardh të shpeshtë e të pakapercyeshem shpirtensh së plakun, të cillt ruejshin me të dhanunt e dishirit të jetës atë privilegj të foluni e të shkruemi, të mendimit e të punës. Punë e gjullë, mâ mirë të thomi veprim!

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

(Fishta: Kangatar populluer). — T' ishte ndalë me mendue gjatë Fishta m'u kujtue per tjerët, sot na nuk do të kishim atë Zâ aq kumbues, qi cillson letersín t' anë mjes tjeravet letersí europjane. Poeti í Mjeshtri, qi në Shkodren mbarë mbahej porsi Qytetari mâ në shëj, qi çdo rreth e nderote, qi çdo shpirt e kerkote e pëvette e e dote: Poeti qi per né foli e këndoi, punoi e jetoi, vuejti e gëzoi. Aj hecte para. Hecte me kangen nder buzët e rreshkuna malli per valle, deshire per kangë, e veç per kangë shqiptare; prite drejt: gjatë të gjitha ditvet të jetës së vet, drejt vrullit të njij rinije së pashterrun ndonjiherë: Si dikúr i ri u foli shokvet, e zâni i tij qe porsi burija mrekullzanít mjes vorrevet të Shqiptaris së robnueme: ashtu edhe tash i këndote rinís, qi Aj me fjalen, me shembullin e jetës e të vepravet, me mësimin e tij të pandám, e kish rritë shqiptare: e kanga e tij perkdhelte me gjuhen e bukur shqipe, gjuhen qi naltoi në gjuhë harti të persosun, e në gojen e Mjestrit e të Poetit âsht:

Porsi kanga e zogut të veres,
Qi vallzon n' blerim të Prillit;
Porsi i ambli fllad i erres
Qi lmon gjit e drandofillit;
Porsi vala e bregut t' detit,
Porsi gjama rrfés zhgjetare,
Porsi ushtima e nji termetit

. . . . . .

dhe, tue treguem ambasín e saj, kumen e saj shprehse të shpirtit t' onë,

. . . po, â' e ambel fjala e sajë,
Porsi gjumi m' nji kerthî
Porsi drita plot uzdajë,
Porsi gazi i pa-mashtri,
Edhe ndihet tue kumue.
Porsi fleta e Kerubimit.
Ka' i bjen qiellvet tue flutrue
N' t' zjaritat valle t' ameshimit.

Kësodore shqipja e vrashtë, gjuha e malsorit në fazen e rapsodís, nepër vargun fishtjan merrte edukim, lmim, arrijtë hypte në naltsín e hartit; këndote kangen qi na kënellte rinín t' onë qi lindte.

Prej qelzës së kuvendit dilshin dritaresh së ngushta vargjet e tija e hapeshin oborresh shkodrane, t' ambla, qi valle shrregullash, mâ folse zëmrávet se kangët e ahengjevet: e kapeshin deri malsivet, malsívet perherë me jezera jete e moti: e ishin mâ të duhishme se kangët kreshnike të rapsodvet me lahutë: e na i këndojshim.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" O D E R

Shkoder dote me thanë Shqipní: e Shkoder ishte vatra e kulturës e e edukatës kombtare; edukatë e shkollë, qi, per heren e parë, njoften kangen e Poetit, fjalen vigane të Mjeshtrit.

Shkodra, nanë deshmorësh, qe edhe nanë Poetësh: ndoshta se si në Shkoder, kurrkund neper Shqipní s'u ruejt i paster aj shpírt poetik kombtár qi e karakterizon kombin t'anë porsi nji popull poet.

Asht koha prá qi të fillojm e të flasim edhe na njiherë e mirë: t'a naltsojm edhe na ketë kangë t'onë, kangen e poezís, qi u ruejt në shpirtin virgjin të popullit, kangë virgjineshë në mjes të letersivet të plakuna të botës; rriedhë hovshem buzësh së Poetenvet t'anë, buzësh s'edzueme per kangë, per kangë t,ona, kangë në mënyren shqiptare. E duel kangë e gjamë disprimi. Gjame desprimi: pse, kúr kanga xuni fill në shpirtin e tyne, ky gjindej i burgosun robnije, ke ish aq larg agu i lirís. Atëherë Muza arbnore veç mund të këndote tue vajtue mergimit: tu Arbreshët, ase anas së Perandorís robnuese t'atmes, me zêmrat e rreshkuna mallit, me elegjín e Çajupit, e me epistolen e Shirokës.

E, në se na në poezín t'onë kombtare nuk kemi numer, nuk do të thonë gjâ! Teper e shkurtë âsht jeta e jonë kombtare, nemose porsi lirí fjale a mendimi atdhetár; âsht teper e vonëshme. Mandej gufoi, u dikue lirisht mbas pêsë shekujsh strukjeje mbrenda votrave, mbrenda rrethit të caktuem prej avullijavet të shpijavet t'ona, e vetem nder gojët e të pakvet, pse gojë virgjina, duhet t'a njohim, gojë të kullueta gjindesim pak e të rralla nder né; porsi teprica visaresh, qi era duhiplote e anmiqvet t'anë treti andej e këndej e lmekun jete e fryti!

(Poezija e Poeti). — Mandej, zoja e zotni,

Poezija e Poeti âsht fryt e zâ i popullit, cillido qoftë e kurdo qoftë: âsht e dikueme me natyren e nierit e në çdo njerí, në se të cillin qi nuk âsht marídhë shpirti.

Por poezija qi këndou kanga e njij Poeti âsht tjeter. Ajo prej njaj kënaqje shpirtnore të mëshenët, vehtjake, hapet në horizontet shpirtnore të njerzimit a të njerzimevet: ndêhet tue kënduem per ta. Per ketë arsye ne na dúket se Poeti nuk âsht nji njeri, por nji qenie e rrallë e e cuditshme, dishka të hyjnís t'ulun mbë tokë; ndoshta porsi bota e motshme mbajti poetent porsi njerzë të mbínatyrshem, në trupent e të cillvet ishin ulë m'u mishnue hyjnit dashamire të njerzimit, ke poetë e profetë, poetë e meshtár, poetë e prîs kombi ishte të shkrimun mê nja.

Per ketë arsye na, morija tjeter duhet të perpiqemi shum, per t'a bâ t'onen kangen e poetit, dhe ndoshta per ketë arsye nuk na epet me kundrue në jetën e njij poeti

BIBLIOTEKA PUBLIKE
MARIN BARLETI
SHKODËR

tjeter, por : me, neper mjet e per kangen e tij. Vetem kangen, qi âsht dishiri, hareja, turri jetësuer, e tana në poetin.

E âsht e kotë të lodhim e te gënjejm vedin: negative a pozitive qoftë kanga, kur âsht kangë e vertete, âsht pasqyrë nder mâ terheqset per né per t'u kundrue në tê me shpirtin t'onë të zveshun çdo lidhnije me boten e trupit: per t'u pasqyrue në shpirtin e poetit.

Çdo nesh, mbledhë këtu me perkujtue Shpirtin e madh të Fishtës, me pasë tash per t'u gjetë para dilemës së madhnueshme e njijheri të tmershme, të të zhveshunit të shpirtit prej punës së randë trupore; pa tjeter, tham, çdo nesh kishte m'u gjetë në nji ngusticë aq të madhe, sa mos pëvet! Cilli nder né, mè thoni ju mue, kishte per t'u peshue aq guximtâr, me i besue edhe vetem numrit kaq të kufizuem (në krahasim me njerzimin e tanë, të cillit i flet kanga e shpirtit të njaj poeti) te kësaj mbledhjeje së soçme? Cilli kish me na e besue këtu me nji rresht të shkruem, me nji strofë te këndueme: afshin e zemres së vet, dishiret, vuejtjet, shpresët e deluzjonet, harèn e ankthin, tansín orkane të mëshehtsís së shpirtit? Askush?

Askush! Natyrisht më thoní ju: Kisht per t'u dashtë qi shpirtent t'onë t'ishin heroikë, per të gëzue kaq shum; per t'u paraqitë kësodore në sheshin e njerzimit.

Shpirt heroik, pra, pak e kush mund t'a kët në breshtën e shpeshtë, të murme e atone të njezimit, pak e kush âsht herue; porsi pak e kush âsht poet. Ketë krahasim "poetë-heró» mos e mbani, ju lutem porsi nji lajle, t'a thoni, poetike të fjalës s'eme! *Herò* i thane poetit aradhet e njerzimit herë mbas here e kohë mbas kohe; gjithmonë e deri sot. Ndryshej në pantheonin e çdo pupullí nuk do të pushojshin, porsi deshmorë heroikë, tepricat toksore të tyne, edhe poetët, e sidomos këta. Natyrisht poetët e njimendët e nder këta ata të mëdhajt.

A âsht jasht vendit të shtŷhemi e të zgjâhemi në të percaktuemit se kush do thirrë poet e kush jo? Në poezín e pa poezí, në vjerrshen e pa kangë, në vargjet e kota na ngelemi keq. Ngelemi të lodhun, të merzitun e na epet me thanë: Çë nevojë me shkrue në vjershë, tue shkatrrue sintaks e gramatikë; kúr kish mujtë me shkrue në prozë, mbasi në vargun nuk âsht as mâ e vogla melodí, as mâ e largta kumë kange, as mâ i thjeshtí shfrim shpirtin te marrun në nevojen me këndue. Vetem kúr në poezín na degjojm me shpirtin t'onë até kënaqen e kangës, atëherë na jemi para njij poeti. Thotë dikah njí kritik i permendun, tue folë permbi Dantin, percaktue para tij porsi nji "kangë mistike e pasosëshme», se: kanga âsht pjesa heroike e fjalës, e çdo poem i vertetë âsht kangë e, shka âsht e këndueme, nuk âsht poemë».

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKODËR

Zonja e zotni,

Në këtë boten t' onë moderne shkepticizmi diletant vijon të bâjë pjesen qesharake mjes nesh, me e thanë me fjalen e kritikut «njerzët nderojn gjithshka âsht të madh vetem në duke; por shumica e tyne s'beson se gjindet gjâ me të vertë e madhe per t' u nderue». Por, thoni ju, a kujtohet ndopak poeti, aj i verteti, per këta? Aj s'kujtohet. Aj âsht titani qi perulë boten para vedit; boten qi perulet para tij, vjen tu aj per t'u shqytue, per t'u gjykue.

E në se në letersin t'anë kombtare ankohemi per numer, gabohemi; pse në nji perjudhë kaq të shkurten letersije kemi Âtê, qi, sikurse u tha për Dantin, *se be* «zâni i dhetë shekujvet heshtimtarë» per né âsh "kanga e pêsë shekujve vaji e heshtimi të robnís: bucitja e hovshme e pése shekujve poezije së ndryshkun në shpirtin populluer» : Fishta, Kanga e tij shperthei heroike: kangë e vertetë, kangë shqiptare, kangë lahute, vigem kushtrimi, oshtimë luftash e ambelsí fjale mësuese. Gjithkjo kangë, çë prej kohe që kúr ishim në robní.

(Harti poetik i Fishtës.) — Qe kangë e vertetë kanga e Fishtës ?

Shkurtazi po ju çeku shka më duket e arsyeshme të mendohet per kangë, synonim poezije.

Per kangë na jemi të mësuem me marrë atê qi me zâ t' onin e të tjervet, a por atê të veglavet, a të natyrës : riprodhon dallken e jonës së shpirtit t' ynë, a t' atij të natyrës mbarë. Por kanga nuk ka si ndalet me kaq. A thue s' âsht kangë edhe vetë gjuha, fjala? A thue âsht per t'u qitë poshtë hipoteza aq e njohun se, të parat fjalë t' agut të njerzimit s' qenë tjeter por zanore kangtare, imituese të jehut të natyrës folse? Na këtu mund të shtyhemi me glotologët, qi mbajn kangë individuale fjalen e gjuhës, qi theksen e mbajn per melodín e kësaj, qi perjudhen e kanë per ton: e pa u gabue. Mund të thomi kështu tue mbajtë deri poezín, në daçi, «mendim muzikuer». E, në se më kërkoni këta me e kundrue të gjallë me nji provë të prekëshme, eni me mue në poezín e Fishtës, në mendimin muzikuer e në fjalen kangtore të tijen. E prej këndej bashkë kemi me xierrë shpirtin e Heroit të Madh t' onit.

E mund të shtyhemi edhe mâ andej neper kangen e vepres së tij mund t' a shohim edhe të gjallë mjes nesh si deri dje, kjartë si kanë per t' a pá deri n' amshim breznit e ardhshme t' onat, Figuren e At Gjergj Fishtës, tue e krahasue me Gjergjin e mesjetës, me Gjergjin Skanderbé.

Pse kanga e tij âsht e kulluet porsi qe shkjimi i tij, e paster si balli i gjanë i menduesit, e rrebët si shkjimi i Prisit, i Udhërrëfyesit; hove-hove e mnershmë e shkëndi-plote, porsi gazi i shkurtë, posá i dukshem e aq i rrallë nder buzët e tija:

BIBLIOTEKA PUBLIKE
SHKRIMI BARLETIAKE

e gjithherë kangë e naltë, e madhe, sinfoni permbledhse e të gjitha jonevet, zâ dominues i jones së jetës s'anë: porsi trup i naltë kyklopi. Kush tue lexue liriket atdhetare të tija, kulmet e tyne, në portretet e hyjnueshme të Shqiptarit — heró të kangës së Lahutës, nuk sheh tue dalë para ky prototip i rracës s'onë mijvjeçare e fisnike, ketë bir të kulluet të rracës së popullit t'ynë, ketë katallâ Zadrime?...

E, si fjala, si duka; ashtu jeta!

Fishta nuk âsht poeti i kafevet, i dhomavet të pluhnueme, i tryezavet, qi janë parrizet e ndryshme t'atyne qi poezín e njehin me gjishta ase me të rrahunat e gjakut të smûm nder dejt e ligj, të pajetë. Fishta âsht poeti i shëndoshtë, plot gjallsí, poeti i hapsivet. Âsht poeti i qiellës së pa rê, âsht kangatari i kangës diellore.

E këtu, para njaj analyze së shkurtë e krejt skematike të vepres, qi qe, si thame, vetë jeta e të Madhit, ju lutem të m'a falni nji pëvetje e nji vrejtje. Të m'a falni ju, shokë të mí, në se kjo ka per të ju ardhë e randë, jú sidomos, rinî, pse siellem sidomos kah ju: «A e keni këndue Fiishten, a e njifni kangen e tij?» Nuk don aq mûnd. Thashë mâ nalt: âsht nji qiellë e këthiellë, krejt nji ditë drite; të gjith mund e këndojn, pa nevojë komentimi. E këtu ndoshta âsht naltsija aq e empirtë e kangës e e hartit të Fishtës. Mbarë nji botë e jashtme âsht e shkrime në kangen e thjeshtë të shpirtit t'anë populluer. Më thonî ju se:

Te nji mriz, te nji lejthi
Kishin ndodhun tre bari...

tashmâ e dijn edhe trenët mbi çdo vater arbnore. Pse kishte me qenë nji si me pasë un per të ju a ndalë atë këndqe të rikënduemit, qi ju rremben e furishme sa herë qi, tue perkujtue jonen e dëgjueme në nji koncert ase në nji çfarëdo muzike, natyrisht shtyheni me e persritë me vedi. Pse, shokët e mí, me kënaqë shpirtnore nuk lodhet kurr së dishruemi ky shpírt i yni?

(Fishta mësues i rinis). — E, në se na të rít sot kënaqemi me vargjet e njij ngjyrje krejt tonë të mugëtit, prendimesh së zbeta, natës s'errët të Pde-s s'onë, «Valle»-sh poradecjane; në se na bâjn të dihasim nji dashunije të vrullimëshme «Tingllim»-et e dashunís e të mallit të Policjanit t'onë, maggiolate-t e Shkodres kolicjane, në se ka per të ngelë nder né merzija e pakufî e nji shpirt të kulluet lindë fatkeqsisht me u shkrimë teper herët, me pësherimet virgjinesha të Migjenit; në se tjerët qi janë tue u rritë me né, duen me akordue veglat e kësaj orkestre sinfenike të shpirtit t'anë virgjin, primitiv (në daçi edhe i ndryshkun lehtas jenet orjentale) kah bukurít magjíplote të njij shpirti Beethovenjan; na qi të

BIBLIOTEKA PUBLIKE
SHKODRA "MARIN BARLETI"

rí duem me mendue me shpirtin e rí kah jeta e ré e shpirtit e e Kombit; aq mâ me siguri, pa frigë mashtrimi a lajthimi a të daruni, duhet të këthejm shpesh m' u këndellë jonesh tu rinija kampjone e pregatitse e kësaj Shqipnije qi na gëzojm: tu mistiku bektashjan i «Lule vere» e «Bagëti e bujqsija», tu klasiku Olympik i «Juvenilia»-s, por sidomos tue u gjetë në nji kohë historike luftash vigane kah rindertimi europjan, kah Europa e Ré, duhet pa tjeter të këthejm shpesh kah vigma karduçjane e lyrës malsore në furín e njij idhnimi hyjnuer, kah vigma e kushtrimevet e gjëmbimi i luftavet të Fishtës. Do të këthejm si tu gurrat kah do të shedsojm rinín t' anë filluese.

Do të këthejm pa tjeter, edhe nse na nuk duem, pse u tha dikúr prej njij kritiku t' artit tue u folë xansavet t' artit: «Qellimi i hartit âsht me bâ të therin kordhat mâ hyjnore e mâ të tejshmet, ato qi krijojn muziken e shpirtit t' anë». Prandej në të puthunt t' onë të njimendët me hartin e njimendët na nuk mund të mnjanohemi pa u perulë më tê, pa u shedsue e, në daçi, pa u ngî prej njaj nektari të tij.

(Pse Fishta do naltue prej nesh). — Asht mbetë zakon me e ndá poezín në degë e shkalla: në shkallë e në klasa; në lirikë, n' epikë, në dramatikë e sa mënyrësh tjera. Por mue po më duket se, tue folë per poetin t' anë, nuk mund e ndájm per analizim asnjanen nder këto degë, pse kjo poezí âsht e pandashme; qendron njij cope, porsi nji «dolmen» parahistorik, dolmen së parësh s' anë, Ilyrësh, qi shihen endè sot, teprica heroike të qytetnimit të parë t' onit, perhapë Europës verore e qendrore.

Harti i Fishtës e bân të pandashme poezin e tij, pse të thuesh të gjitha trajtat e perdoruna nuk janë të paraqituna, por per rasen qi i kerkoi këta. E na, si po vêm oroe këtu fill, kemi per të pasë n' epin e tij copa spikatunisht lirike, satirike a elegjake; si në dramatikë spunte epike; e deri në satirë, po t' a shoshisim mirë, kemi ketë shpirt epik, drejtues; ketë movent qi nuk ka të ndalun asnjiherë.

E këtê mund e xierrim prej jetës së tij krej të dhanun mbas atdhetarizmes, asaj mâ veprimtares, tue marrë pjesë në kongrese, mbledhje e konferenca per alfabet a per lirí, per kombësí; tue i a hi edhe jetës politike; e tash së vonit tue mos pritue me perfaqsue kahdo t' a fypte rasa pjesen e kulturueme të popullit t' anë.

Në ketë jetë të pa xanun vend mbahet dishka shprehimtare e shpjeguese e atij vrulli demonjak qi e shtyn, pa i u ndá kurr, gjith Vepres së tij. E ky vrull âsht aq i madh, ka aq forcë, sa pa tjetër na shtyn me mendue se asnji varg i kangës së tij nuk qe shkrue pa i u kushtue se të cillit nji pjesë e jetësís (vitalitetit) së tij, e me thanë me gojën e popullit «çdo rresht qe shkrue me gjakun e zemres së tij».

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Dhe as kronologjikisht nuk mund t'a ndjekim ketë poezi të Fishtës; pse kronologjija nuk ka vlerë në poezîn, qi âsht caktue me i folë amshimit prej persosunís së hartit; pse mandej Fishkta âsht Poeti mâ i cuditshmi i letersís botnore; aj nuk ka të nda'un në nji formë filluese të kangës së vet. Sa herë, kësodore, pret vjet e vjetë para se t'a paraqesë nji kangë qi e ka krye kah ditë e mot. Fishta, si thashë mâ parë, paraqet atë tipin e poetës-heroik, Poetin homerid, qi këndon vetem e atëherë kûr Zana t'ulet e t'a grishë me i a fillue vallevet.

E në krye të kësaj panorame, qi, per mungesë kohe e per rrethanat e rastit, mue po më duhet me ju a paraqitë të shkurtë e skematik, me gjith dishirin me ju folë gjatë, sa mâ haptas, si e meriton Poeti; po më duhet edhe mue me ju thanë si i ndodhi Benedetto Croce-s, kûr, tue shkrue per Carducci-n, qi disa e mbajshin per poetë të lehtë e imitues klasikësh e modernsh freng e gjermanë, e kritikun zâmadh italjan, qi sot âsht i vetmi zá i kritihës letrare botnore, per njeri të lëshuem mbas propagandës me naltue gjenin italjan; un, shtý prej rasës, qi me të vertetë âsht e pershtatshme, tue bâ t'emen padín qi i bâjshin Croce-s e tue mbajtë Fishten ne vend të Carducci-t, mund të ju tham, per t'u marrë vesht nji herë e mirë, e per mos të lanë as ketë shteg keq-kuptimi mjes nesh, mund të ju flas letersisht me fjalët e Croce-s:

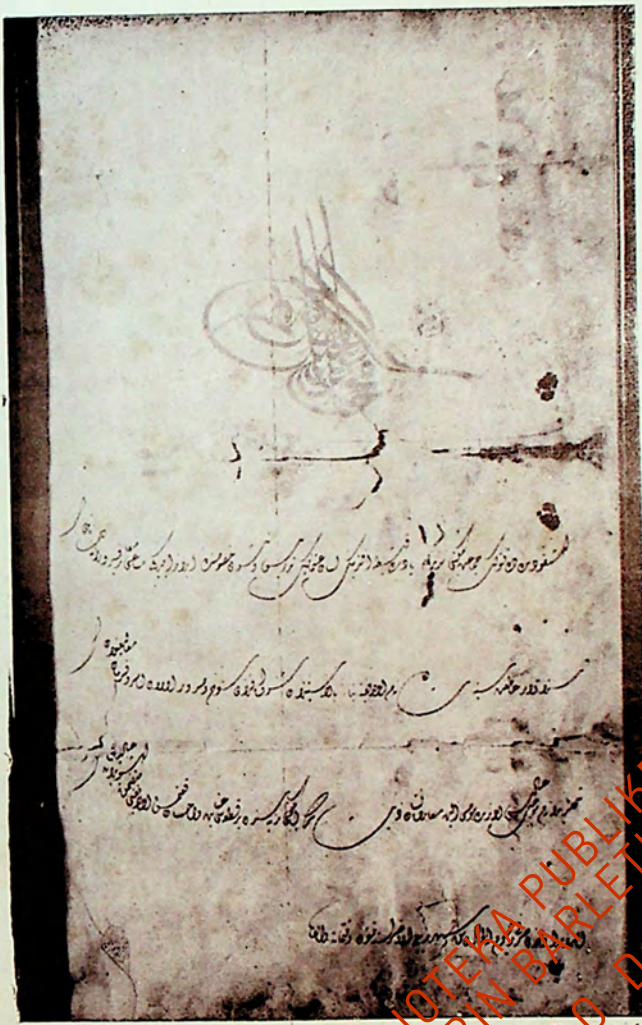
«Nuk krijohen dhe as nuk rrenohen madhsí shpirtnore me propagandë, por vetem i a dalim kësodore me rrenue të matunt (serjetetin) t'onë e me u gjetë, ne e mbram, keq me vetvedi».

Nuk kam pra per t'u ndalë me ju tregue këtu se Fishta âsht i njohtun dhe i çmuem jashtë Atmes, e as se cillat janë pengesat, qi ndalin nji të perhapun të vepres së tij e as s'jam këtu per t'urue qi këto pengesa të largohen. Veçse, tue ju folun prap me veshtrimin kritik kroçjan, mund të ju siguroj se: «Bukurija poetike, si e verteta filozofike, ngelet e qendrueshme, qoftë kjo e njohtun prej të pakvet a prej të shumvet e, në fund të fundit, edhe kû shum janë admiruesat e lavdimtarët, janë gjithmonë të pakët ata t'afiit me njohtë ata vetem qi kanë të drejten e plotë me e admirue e me e lavdue».

E per këta të mbramët âsht tue u drejtue kjo fjalë e emja.

(Homeri Shqiptár). — Nuk dihet se pse Fishta, qi n'atë tonin kryesuer të hartit poetik të vetin spikati mâ së forti në dredhjen e kamxhikut të rrebët e të pamëshrierë të njasaj satyre, qi âsht kryevepra botnore, e qi me të vertetë nuk e ka shoqen as n'atë të Horacit e në daçi as n'atë të Tirteut, pse në këta të dy nuk kje aq e fortë fabrika e guzimtarit; e persris, s'dij pse Fishta permendet mâ së parit porsi epik, porsi Poeta i «Lahutës».

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKODRA

Reshkripti i Sulltanit të Stambollës me të cilin njef Shkollen Françeskane, dergue At Nishtës 1909. — Foto: «Jakova» (fig. 30)

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKODER
E MARIN BARLETI

Per rektorin e
Gjirokastrës
Gjonnige, 13-VI-1912 O. F. A.

LAHUTA E MALTSIS

Kânge Popullorë

Tyrtaeusque mares animos ad
martia bella Versibus exacuit.
Horat. Flac.

BLEE I PARE.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

I.

MARASH UTSI.

Te gni mrix, te gni léjthii
Kishin nnollun tre barii,
Dy me dhên e gni me dhii,
Gnâni plak e dy te rii:
Marash Utsi e t' bijt e Tsalit
Dy djelm t' leet si shpêxt e malit.
Marash Utsi i Uts Méhmétit
Âne e m' âne i kish raa détit,
Kishté paa pronét[1] e Mrétit
Chak préje Hotit tuj zâne filli
Deer kû picét buka m' dielli.
Pse saa kjè Marashi i rii
I pat dale Mrétit n' ushtrii
Me arme n' dore, me xjarm ne ghii
Si e lype pûna n' Sheyptarii.
Burre i fort' e trim si Xâna,

Sidoqoftë, qoftë edhe arsyeja pse «Lahuta» âsht mâ e aferme popullit e mâ e pershtatshme andes muzikore së tij, na, pa tjeter, kúr permendim Fishten, mendojm «Lahuta e Malcís», mendojm epika kombtare, na del para Homeri i Shqipnís.

E para «Lahutës» zbehet tanë vepra tjeter, aq e madhe në të verteten. Para «Lahutës», qi duket poem i paturdshem, edhe pse n' atë fragmentarjetetin e dukshem e në të kryemt e vonë të sajin, na jemi para fenomenit të poezís mâ s' afermes popullit. E kaq!

Kúr na epet me shkue mâ andej, me hetue se sí ndodhë ky fenomen, ngelim keq. S' dijm kah me i a mbajtë.

E pse ndodhë këta? Mos ndoshta pse na jemi mësue me pasë, në nji farë mënyre, prototipe epike. nder gurrat kú u modeluen klasikët?

Me të vertetë, tue tue u vú me këndue nji poem, né na del para, per lidhní mendimesh, vepra mâ e persosuna, mâ organikja e njijheri edhe mâ e madhnueshmja e poezís: prandej jemi të drejtuem edhe me bâ krahasime.

Por âsht e kotë me krahasue «Lahuta e Malcís» me nji poem modern, asosh shkrue me skrupolizitetin e njij studjuesi të modelavet klasikë të vjetersís; pse, e persris, Poet-heró i yni nuk qe kurr tipi i poetit të tryezes; shpirti i tij nuk qe i durueshem në dhomat e ndrŷme e mbi librat e pluhnuem. Tham kësodore, pa i pakue Fishtës vleren e madhe të studjuesit e të lavruesit të poezís klasike e moderne, studjuesit qi ju e njifni per zotnues të pa shoq të tyne; pse ju e dini mirnfillit se sa i paloahun qe shpirti studjues i tij, sa me i a hî kah fundi i jetës perkëthimit të Vergilit, mandej bisedavet të Ciceronit e me prendue jetet tue lëmue simbas fjalës shqiptare, mbas jehut të kangës s' anë ato kangë të Petrarca-s, qi, në mos tjeter, qe klasiku «per eccellenza» i poezís italjane.

Të 30 kangët e poemit të Fishtës janë kangët e rapsodit vigâ shkrue me atë vrullin e çasevet historike me epin e jetuem, me frymzimin e vertetë. Kësodore veç pse Fishta qe poetë i vertetë.

Me kurrnji poem s' mund e krahasojm «Lahutën», e as me kurrnji epikë epin e Fishtes. Pse? Pse «Lahuta» qendron n' Epiken botnore nji poem i veçuem; jehú i vepres Shqiptare per librimin e Atmes.

«Lahuta», poem i njij populli virgjin, i njij bote ndrŷ mjes shkrepave, qi e ruejtën shembujsh e inflaksesh, e pse mâ në fund âsht shkrue vetem per katë popull, e nder e per rasa e shtytje heroike.

Kúr gjezuiti Fulv Cordignano, nji nder sa të huej, qi punoi e u orvat mâ teper se na per punët t' ona, rrekej më 1924 me dhanë nji «saggio» kritike me «Epopea Kombtare e popullit Shqyptár» ,atëherë as poeti vet nuk e dijti se si do t'a

BIBLIOTEKA PUBLIKE
HIRIN BERLETI

rendote në fazen perfunduese poemin e vet. Me gjith këtë po më kandet me ju lexue këtu disa prej gjykimevet të tija, ke në këtë un gjêjë nemose të parin orvatës me qellime kritike:

«... në ketë botë virgjin nuk gjên gjâ të hartueme, gjithshkafja âsht e gjallë, e fortë, dramatike, neper njato krijime poetike primitve të genit..» (fq. 64).

E mâ andej (në fq. 68): «... por drejtimi e qellimi kryesuer i poemit âsht politik: bashkimi i të gjith Shqyptarvet, çdo besimit qi të jén, per me mëkambë rishtas e me madhnue atëdhén...» Kësodore Cordignano.

Pra «Lahuta», tue këndue herojt kombtarë të Rilindjes s'onë, tue këndue historín t'onë e t'Europës e atê të botës në ketë perjudhë kohe; tue dhanë kuadrin e mbarë jetës kombtare, balkanike e europjane; por sidomos tue shtjellue deri më të pashtjelluemen njerin, ketë njeri, qí në liriken e sidomos në satiren e kundroi me sŷt e studjuesit të vertetë e me njeri jeten shpirtnore e mendore të tijen; deri nder ímtimet mâ të voglat e jetës shoqnore, landore e të së perditshmes; e gjithkëta më pikturen vertë hartistike t'ambjentit.

Nuk jam tue u ndalë këtu me cilsue nji-ka-nji këto cillsi të poemit, vleren e tij e forcen poetike të tijen, se tjeterkush mund të flasë me kohen mâ të volitëshmen. Por, para se me kalue më nji tjeter faze të vepres së Fishtës, s'po më bâhet me u shmangë pa ju tregue se «Lahuta e Malcís» do të cillsohet e do të qendrojë porsi «poem universal», krahas me poemet mâ në shêj të letratyrës botnore. Në se na në kangen e poemit të Homerít shtangemi para njij lufte rreth njij qyteti -kështjell-shtet, dhe njíj aventure pak a shum guximtare detare; na nuk terhiqemi aspak nga shkaku, në rasen e parë grabitja e grues Helenë, e në të dyten aventurat e dinakrit e Uliksit; e as shtilli e as epizodet, ndoshta as ajo kënaqe e pasherrí e krejt e kulluet, qi na rrëmben shpirtin tue vargue vargjesh së kangvet të ndryshme, qi janë kuadre të njij bukurije së pavdekshme; por pse në Homerín kemi poetin e vertetë populluer e kombtár, interpretuesin e shpirtit kangatár të vendit të vet e të të ndrŷmit; në këto kangë të mbarë jetës e të botës së vet, të legjendes, të mitit të historís e të gojëdhanës së vjetersís.

Këndej aq mâ fort do t'a mbajm për «universal» poemin e Fishtës, qi ka gjith këto veti por qi per mâ teper me shpirtin shqiptár edhe atë balkanik e botnuer të kohvet t'ona.

Mandej me Homerin janë morí hypotezash, a qe a s'qe, a por shtilli i kangvet qe frŷt i mbarë njij shkolle poetike të mori kohve, veper e perpunueme prej gojëdhanës e prej mbarë shpirtit poetik të vendit, si ndodhë me kangët rapsodike t'onat të Mujos e të Halilit,

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHK. O.F.M.

E këtu kishem me ju merzitë, po të vêhesha me e krahasue «Lahutën» me poemat tjerë; e un s'due të ju mbajë gjatë. Dij por me thanë se Poeti ynë mund të mbahet pa frigë dishka karakteristik; âsht bota e jonë, ajo botë shqiptare, qi me të gjitha rrethanat e saj e paraqet kanga e «Lahutës». Poeti âsht shkrim nja me popull, aq sa më tetërrokshat e rrimës së «puthun», rrimës së popullit t'onë; né s'na merzisin as harmonit monotone të persrimevet qi ndeshim në disa epizode e kuadre; pse deri në meter degjojm muzikalitetin e kangës s'onë popullore: atë kangë të vorfen melodije të lahutës së malsorvet.

E Fishta, i tanë âsht në «Lahutë»: âsht Fishta i rí, âsht luftari per Atdhé, âsht Fishta mjeshter, nzitsi e mësuesi i djalerís shqiptare; âsht burri í pjekun, diplomati i palodhun, zbuluesi i zemravet njerzore, veshtruesi i hollë i jetës së njerzimit; âsht plaku, i rysuni me botë, me jetë, me njerin.

E në «Lahutë» un shof m'atë gjuhë te vrullmshme, thueja të vrashtë, por të naltë si të njij malsori, qi s'i trembet sýni asnjiherë prej kurrgjâje, m'atë «crescendo» të pandalun; me epin heroi të popullit t'onë, edhe nji kangë heroike të kangatarit-heró.

Asht e tanë nji kangë per Shqipní e per Shqiptarë: kjo âsht thema e kangës e vetem ky ideali, qi drejtoi ditët e jetës 69-vjeçare

(Shka na mëson Poeti.) — Tash, para se me nisë e me folë per tjetren mënyrë të poezís së tij, dhe mbasi, tue perkujtuem nji Mieshter, nji «mësues populli», âsht zakoni me i folë djalerís, mue po më kandet me i lexue djalerís shkodrane e njijheri edhe asaj të mbarë Shqípnís, disa copa të shkurta, fragmenta, qi po nxjerrî prej njij fjalimi t'Ernest Koliqit, atëherë profesuer i Liceut t'onë. Shtetnuer të Shkodres, qi flitte per 60 vjetorin e Poetit, në konfereacen e 26 dhetorit të 1931, tue shtjellue themen: «Át Fishta mësuës i brèznís së ré»:

«... lumnija e njij kombi nuk mund siellen me modele t'ardhuna prej së jashtmi, as nuk trajtohet prej duerve, sado mjeshtrore e të pastra, të njij breznije së vetme; ajo lumni shoqnore, qi na kerkojm, gjindet nder ne, gjindet mbrenda zakonevet t'ona si statujë e bukur hyjneshe men dhén e njij stomi, por âsht dashtë qi nji sy i mprehtë e depertues t'a zbulojë, per t'i a tregue brèznís së re.

«Sýni qi ka gjetë e na ka falë trajten mâ të naltë jete thjeshtë shqiptare âsht Fishta.

«Mësimi, qi na paraqet Fjshta, jo me ligjerata të merzitëshme doktrinare, por me krijesa bukurije e me magjín e artit, âsht ky:

«Shqiptari nuk duhet të hupin karakteristikat e vetabesen, burrnín, mikpritjen; sedren, krenín, elementa të çmu;

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

është qyretnimi, por t'i dlirin nga bestytnít, idét e shtrembta, interpretimet e ngushta, në të cilat shekujt e territ e kanë nderlikue. Nuk duhet mohue eksperjenca, qi miljona Shqyptarësh gjatë rrymës së motevet kanë bâ, ketë qiellë, kû tash mija vjetësh naltohet tymi i votravet arbnore. Këtë pasuni urtije, qi ata grumbulluen e na lanë trashigim, tue e ngjeshun me driten e gëzimit edhe me lotin e gjakun e mjerimit e të martyrizimit të tyne na nuk do t'a perbuzim; por me të — me ketë brumë hyjnuer — do t'a krijojm jeten e ré shqiptare.

«Shqipnija vetem atëherë mundet m'u njehun fatbardhë, kúr brêznija e ré, tue pasë menden e sterhollueme si mâ i miri prendimuer, t'a két zemren e thjeshtë e bujare si Marash Uci e Oso Kuka».

Kështu na flitte Koliqi, nga ishin të gjith tue kremtue Poetin në kamben e parë kah pleqnija e shkurtë e tija. E këta po ju a parosis un jú.

Jú, qi jeni dhanë teper mbas leximit të të huejvet, qi kujtoni, se, tue bâ si tjerët, qytetnoheni, bâheni si dikushi: Jú, shpresa e Kombit.

Rini shqiptare, mbaju si ajo heroikja e të Parvet t'anë, qindro me atë shpirtin e kulluet të Shqiptarit të Fishtës. hec si Aj per Atme t'ande! Mos harro kangët e fjalen e filluesvet të kësaj Shqipnije, qi ti gëzon të gatëshme: kësaj Shqipnije fashiste në kuadrin e Perandoris së Romës Mussolinjane.

(*Satira* e *Fishtës.*) — Shokë, Zonja, e Zotní,

Mjeshtri ase Prisi, qi pershihet në konceptin e njerit të Madh, të Heroit — Poet t'onit, nuk pat të bâte me nji populi model. E Vepra e tij sot njehet si veper vigane edhe per ketë arsye: pse 500 vjetë robnije së randë Shqiptarin e kishin rrenue aq fort shpirtnisht, sa jo gjithmonë e gjithkujë i ndigjoi me të mirë e vetem me fjalë, edhe nse aj qi thirrte, kishte thirrjen e kushtrimit.

E shifni tash Poetin t'anë, se sa me nji herë çohet e me zânin titanik e u drejtohet Shqiptarvet të gjumosun a dyne të pa-dêjvet. E t'i a perdahë me satyren e hyjnueshme të veten, pa dhimbë. Pse ky âsht fati i Poetit, i Mjeshtrit: me mësue, e, tue mësue, me ndeshkue e me dënue; gjithnji por tue dashtë, vetem prej dashunís së pamasë.

E jo vetem me të 16 satyrat e permbledhjes së librit «Anzat e Parnasit», por me «Gomari i Babatasit», poem dramatik, e deri në disa kangë të «Lahutës», kjo vishkul sheruese e të metavet t'ona nuk ndalet nëherë! Po më kandet me ju permendë se me «Gomari i Babatasit», qi na njofim ne nji pjesë të vetme, por qi Poeti vijoi e perfundoi në trí pjesët (*sïc*), satira e Fishtës e ka me njerzët e shtetit, ata, qi tue

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

kênë qeveritarë, mbajten vesin e korrupcjonit, e atê në shpinë të popullit. Tipat e qeverís së parë s'ones janë të karikaturuem veristikisht mâ bukur s'ka.

Spikatë në satirat e «Anzat e Parnasit» per moralin atdhetár dhe shpirtin edukues kah qytetnimi i shëndoshë i perparimit t'Atmes: Nakdomonicipedija (1907 e qi qe gurra e njij vjeti prodhimtár të nindshem líriko-satyrik); mandej po e kësaj vjete «Gjuha e Mësimit». Por, në se duem me pá satyren e persosun, do të dalim në «Bujari», po e këtij vjeti e do të kapemi mâ në fund tu «Palokë Cuca» (fundue më 1922): poeme herojkomike të jetës shqiptare në kohen e rabnís e n'atê t'agut të Lirís nder né.

Âsht kuadri mâ i gjalli, piktura mâ fotografuesja e jetës shkodrane e në rifleks ajo e Shqipnís mbarë me nji qartësi të kulluet të të pami.

Në se koha e mjesme perdorí per satyrë edukuese poemin burlesk, lindë prej njaj ndiesije të shpirtenvet inferiora te njerit e qi, mâ fort se me edukue, pat qellim me detyrue; poemi heroikomik, me naltsimin e mesem të vetin, do të két per cak nji qellim letrár e qytetnuer; pra edukues, tue u dhanë subjektavet të prûjtë qellimet e njaj epopeje. Tue lanë më njanë anë Batrokomiomakin, prej Rinascimento-s deri tu Revolucjoni freng, ky prodhim letrár, me perjudha të ndryshme shukjeje, pat nji zhvillim bukur të madh. Na po çekim «Secchia rapita» e italjanit Aleksander Tassoni (1623-30), «Lutrin i Boileau» (1674-83), dhe «Iriqi i grabitun» i Aleksander Pope (1711-14). Por nder këta spikatë italjani Tassoni, qi zotnon satyren e hapët e komplekse: politiken, letraren dhe vehtjaken njijheri, tue paraqitë luftat rreth Komunevet e ato të Guelf-Gibellinvet; por sidomos tue u versulë njij tipi shperdorues të hartit, qi n'ato kohë ishte Konti i Kulanja, qi shkruete poeme tue kopjue pa marre Tasso-n.

Ndjekë menjherë Boileau, qi muer shkas prej njij legjiu (pështetse e libravet kishtarë në koret e kishvet) monumental të Kapelës Palatine të Francës. Kangatari, qi tue këndue psalmet e meshen, ngelte i mbuluem prej këtij legjiu e s'mund të dukej faqe degjuesvet, nji natë, tinës, hjekë legjiu pa pëlqetë auktoritetet kishtare e as ato të vendit. Vecse ne e nësre Visartari, kujtue per mungesen e legjiut, urdhnon këthimin e tij me nderimet e duhuna në vendin e mëparshem. Në këtë ndershej xên fill tu shkollët e kishës një luftim i rrebtë me libra të randë e të vëllimshem mjes dy partivet letrare të kohës: Vergjiljan e Homerikë.

Pra vepra: nji tallje letrare, kunder pa-aftësís së hartit frang të kohës borbonike n'epopé, me gjith «Pulcella» të Chapellan e me «Henriade» të Voltaire.

Me gjith shtillin e parandsí të Boileau, qi hypi rrimen

BIBLIOTEKA KOMBËTARE "MARIN BARLETI" SHKODËR

frenge në një persosuní të vertetë, do të kapemi tu Giuseppe Porini, per me gjetë kulmin e kësaj rryme harti poetik: tu Parini, qi vargun e lir italjan e çoi në kulmet. Në të dyja poemet ambjentet janë krijime e personagjet alegorike; por msa në frengun keto dý (personagjet e ambjenti) janë tansija e vepres. n'italjanin janë jasht qellimit: kurrgjâ tjeter por pjesë dekoruese e epizodevet.

Në «Giorno» n e Zef Parinit na kemi me të vertetë jeten e njij qyteti italjan nen skllaverí, qi, edhe pse me dorca, e plot muzikë e valle e tanë fantazmogorí festash e pseudo-ganije, s'ishte, tjeter por robní austriake. E kësaj robnije i u suell me kerbaçin e vet të satirikës Poeti italjan. M'a falni ketë capë historije të poemit heroikomik, por m'u desht, pse në Fishten e *Nakdomonicit*, të *Bujarit*, por sidomos të *Palokë Cucës* kemi një Parin t'onin.

E tanë jeta e Qytetit t'onë e ajo e Atmes âsht e qartë n'atë travajen e përlotshme të dallkës së robnís, e mandej kah të dalunt në vedi. Të dalunt në vedi, qi pengohej jo aq prej të huejvet e rrethanavet politike të kohës, porse prej vetë shqiptarit të prishun ndergjeggje vehtjake dhe kombtare, dhanë vetem mbas veseve e korrupcjonit e asaj plozhti veprimi jetsuer të shpirtit të ndryshkun 500 vjetë robnije azjatike. Koha 1907 — 1922 âsht edhe perjudha e të xanunit, të mishnuemit, të lindjes e të hapavet të parë të vashes Shqipní.

E këtu s'kishem me dijtë të heshtun tue ju paraqshtrue morín e copavet, qi mue më duken copa të njij harti, qi s'e ka shoqin në letersín botnore perkoh shufra e satyrës; por më duhet mos me e ngjatë, prandej po kaloj në pjesen e tretë të Vepres së Poetit, tu Lirika.

(Lirika.) — Si thamë per satyrë, edhe Lirika e Fishtës nuk pershîhet e tanë në vëllimet e «Mrizi i Zanavet», «Vallja e Parrizit», por gjithkah, si në «Lahutë», si edhe sidomos në dramet e shumta qi shkrou e prej të cillavet po më kandet më permendë per persosuní harti dhe frymzimi, por sidomos per randsín politike, qi ushtruen, kúr u shtaqen në kohë robnije: «Shqyptari i qytetnuem» e mâ vonë «Juda Makabé» e «Shqyptarja e qytetnueme» (i pari e i treti shkrue per pêsëdhetëvjetorët e shkollavet mashkullore fretnore, të parat shkolla kombtare thjesht shqipe në vendin t'one, si edhe per ato fémnoret e Motravet Stigmatine të të njajtit Urdhen, të nisuna prej Fratit Leonard de Martinit), e deri në prozen, qi pasunoi organin e vet, të parën të perkohshme shqiptare «Hylli i Dritës»; gjithkah e gjithkund âsht nji lirizem i pasun. Por krejt lirika âsht nji afsh atdhedashtunije, dhe toni epik nder këto ôsht i dukshem. Mjafton me këndue pjesen e parë të «Mrizi i Zanavet», ato dymbdhetë lirika të mbiêmnueme

BIBLIOTEKA KOMBËTARE "NAIM BARDHI" SHKODËR

«Atdhetaret» e mjes të cillavet kemi dramin «Juda Makabé» e «Shqyptari i qytetnuem»; mjaft me lexue titujt: *Shqypnija, Shqypnis, Gjuha shqype, Hymni i Flamurit*; âsht vëtem Shqipnija e Shqiptari, porsi vetem këta qe misjoni i jetës shoqnore të Poetit t'ynë.

Lirika e Fishtës, dhe n'atë ambelsin e vargjevet të persosuna edhe me argumentat e shpeshtë të kangës së jetës, të shpirtit, të njeriut: nuk shmanget pothue se nji herë tonit t'egertit, asaj brishtje jo të rrgjavët, por shprehimtare të shpirtit t'anë, të jehonës s'anë, të gjuhës; e gjithmonë me kangen shqiptare; atë qellimin qi i ka vû vedit me mësue Shqiptarin kah jeta e per Atdheun.

E meshtari Fishta ka qenë per né me të vertetë nji fat i madh, pse: «âsht me të vertetë punë e madhe per nji kombë me pasë nji zâ të vetin të dallueshem: me prodhue nji njeri qi të shprehin në mënyrë melodike zânin e mbrendëshem të këtij: nji heró poetë, qi të ndiekë të drejtuemt e popullit të vet».

E tash qi Akademija e Italís âsht në zi per humbjen e Poetit, pjestár shqiptár i saji; qi ka bierrë (me e thanë me D'Annuzion-n); «Poetin e Madh të popullit të lumnueshem të Shqipnís», sot qi per Poetin ka filue jeta e pavdekunís e qi ndoshta vetem fillon me i u dijtë vlera e Hartit të tij: Poeti, tue na buzëqeshë prej amshimit, na grishë me u këthye shpesh tu vargjet e tija, tu poezija e tij, qi pasqyron edhe atë të Kombit t'anë.

Shokë, Zonja e Zotní, qi patët mirsin e duresen me ndjekë deri tash fjalen t'eme aq të padëjë per nji Njeri kaq të Madh, por sidomos ju, Rini shqiptore, mëveshë n'aradhet lavdiplote të Liktorit, ju, «Shpresë e Atmes», per në daçi me pá mâ mirë e mâ afer, por sidomos në mënyren t'uej Mjeshtrin, Njerin e Poetin: e gjëni në Vepren e tij.

E, në daçi me mbajtë me nderë êmnin njeri e shqyptár, mbaniu e ushtroniu simbas mësimit qi ju ep kanga e Fishtës. Pse veç atëherë keni me qenë të dëjë per jetë e per Atme; per ketë Shqipnín e Ré, Fashiste, Shqipnín punëtore dhe luftare per fatet e së Cillës, andrrue e këndue prej Poetit e prej nesh: Vëllazent luftarë t'anë, krahas me Vëllazënt fisnikë e bujarë italjanë, janë tue e derdhun gjakun në lamijet e nderit e të trimnís:

«Njimend Shqyptarë e nipa t'Skanderbeut».

Shi nji muej mbrapa, me 9 Marc 1941, perkutohej prap zyrtarisht në pallatin e Farnezinës në Romë Poeti i ynë kombtár, simbas caktimit qi kishte bâ Akademija Mbretnore e Italís. Ligjëratën, në mjes të njij publiku të panumert ndigjuesash së grishun, shqyptarë e italjanë, e mbajti Akademiku Françesk Ercole, drejtori i Qendres së Studjimevet per Shqypní pranë Akademís Mbretnore. Oratori foli në këtë mënyrë:

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

«Jam matë e shmatë, e se i cilli ka me m'a xanë besë pa vështirsí, per me pranue të grishunt, qi Presidenti i ynë u denjue me më bâ, qi un, si Drejtuer i Qandres së Studimevet per Shqypni, themelue neper kujdes të mbarë të tij në gjin e Akademis s'Italis,, në selín e mâ së madhes veper kulture e dije italjane, të perkujtojshem Akademikun e Italis, At Gjergj Fishten, Poetin kombtár të popullit shqyptár,

U lind At Fishta para shtatëdhetë vjetve, në nji katund të panjoftun, marrë randsi tash prej êmnit të tij, katund i Zadrimës, Fishtë, në Shqypnin verjake; u lind n'atë kohë kur Atdheu shqyptár ishte i ngushtuem me kalue jeten në mjerim e në vorfnim per shkak t'anarkís e të shrregullimit, në skaj të njij mbretnije së perçame e qi shkote tue u shkatrrue perherë e mâ teper; n'atë kohë, kúr, ndersa pritej rrenimi i kësaj mbretnije, dishiret e politikës habsburge, të dyshimta e kercnuese, rivale me ato të Malit të Zi, të Serbis e të Greqis, gjarpnojshin neper Shqypni, nonse ishin të perballueme prej Italis së bashkueme, e vetmja qyshë n'atëherë n'Europë, mrojtse e siguruese e tagrit të popullit shqyptár qi të jetote i lir e zot mbi fate të veta.

Diq At Fishta mbrenda njij Shqypnije, të cillen, pak kohë para se me dekë, pat fatin me e pá mbretni e zojë në vedi, bashkue, me nji bashkim vëllaznuer e të qindrueshem, me Italin, tue u bâ pjestare në bashkim të ringjallun të Romës perandorake; nji Shqipni, tashmâ gati me pershëndetë vëllazent e damë prej sa kohe e me i pritë mbrenda njij Atdheu të bashkuem.

Nuk keni me lypë prej meje qi mbrenda njij ore të ju parashtroj, pa droje, gabimi e me perpiknín e njij jetëshkruesi, jeten e gjatë e puntore t'At Fishtës, kalue shêjtnisht në kuvendin e pervújtë e mbas dishiplinës së dashtnís, shêj dallues ky i jetës françeskane; qi të ju a diftoj ketë jetë, kalue tue krye detyrët si Mësues e si Drejtuer i Shkollavet Françeskane në Shkoder e në sherbim të shpirtenvet. Nuk keni me lypë prej meje qi un, me zotsín e njij kritiku e të njij filologu, gjâ pa të cillen un nuk mund të matem serjozisht të perkujtoj veprimtarín e hapët e të ndryshme të tijen si letrár e hartist, së cilles aj i a hini, herë per herë, e tue posë gjithmonë nji perfundim të mirë, si në poezín lirike, satirike e epike, si edhe në degen e kallximit e të melodramit, tue kenë deri në dekë, gazetár i rrahun e gojtár krejt i fuqishem.

Jo pse veprimtarija letrare e artistike e At Gjergj Fishtës nuk âsht e dêjë m'u studjue e m'u naltue, pse ajo âsht e vetmja; jo pse aj, nder trajta të ndryshme të veprimtaris së vet, sende qi aj i ka ndie e nder të cillat ka jetue, nuk ka lanë gjurmë të këthella e të pashlyeshme frymzimi origjina e të njij krijimi të fortë; e aq kje aftësija e këtyne gjurmve

BIBLIOTEKA PUBLIKE MARIN BARLETI SHKODËR

Non senza aver vinto o superato, come non vi sarà difficile credere, qualche esitazione d'animo, ho ceduto all'inkito che il nostro Presidente mi ha fatto l'anore di rivolgermi, a commemorare, nella mia qualità di direttore del Centro Studi per l'Albania, sorto per sua felice iniziativa presso l'Accademia d'Italia, nella sede della massima istituzione culturale e scientifica italiana, l'Accademico di Italia Padre Giorgio Fishta, il poeta nazionale del popolo albanese.

Del quale però — nato or sono settant'anni, in un oscuro villaggio, ora reso illustre dal nome di lui, della Zadrima, nell'Albania settentriotale, quando sulla patria albanese, ridotta a trare nell'anarchia e nel disordine, misera e povera vita di lembo estremo di un decrepito Impero in via di progressivo e inarrestabile disfacimento, già si apputavano, nell'attesa di questo, cupide e minacciose, per quanto con leale fermezza ostacolate dall'Italia unitaria, sin d'allora unica in Europa sostenitrice e garante del diritto del popolo albanese a vivere libero e padrone dei propri destini, le mire espansionistiche della politica absburgica, insieme con quelle convergenti e rivali dei contemporanei e contrapposti nazionalismi del Montenegro, della Serbia e della Grecia; morto, or ora, in un Albania, che egli aveva, poco prima di morire, avuto la gioia di vedere felicemente restituita, in fraterna solidarietà con l'Italia, e nella rinata comunità imperiale di Roma, alla sovranità su se stessa, e prossima a salutare il ritorno nella ricomposta unità della patria albanese di fratelli da lungo tempo separati ed attesi —, non vi attenderete certo qui da me che, nel breve giro di un'ora, io vi esponga, con esattezza e precisione di biografo, la lunga e feconda esistenza sempre e tutta piamente vissuta nell'umiltà del chiostro e nella disciplina di carità, che è propria della tradizione francescana, o nobilmente spesa nell'assolvimento dei compiti di insegnante e di direttore delle scuole francescane di Scutari e nella cura delle anime, o vi rievochi con competenza e completezza di critico e di filologo, a cui, del resto io so di potere seriamente pretendere, la vasta e multiforme attività di letterato e di artista, che si provò, di volta a volta, e sempre con successo, non meno nella poesia lirica e satirica ed epica, che nella novella e nel melodramma, e fu, sin che visse, esperto giornalista ed efficacissimo oratore. Non certo perchè l'attività letteraria ed artistica del Padre Giorgio Fishta, non sia, come tale e in quanto tale ben degna di essere studiata e celebrata, e che egli non abbia lasciato nelle molteplici forme di attività da lui sperimentate e vissute, orme profonde e memorabili della sua originalità di ispirazione e della sua potenza di reazione. Chè, anzi, di queste orme l'efficacia fu tale, da farsi sentire sin da quando egli era tuttora in vita.

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA "MARIN BARLETI" SCUTARI

sa m'u pá e m'u ndie kur ishte endè gjáll; veç edhe âsht e vertetë, se madhnija e At Gjergj Fishtës nuk âsht per t'u kerkue vetem e vetem në veprimtarín letrare e poetike; nuk âsht per t'u kerkue vetem në ketë pikë shêjí kryesuer i personalitetit të tij. Ata shka lidhë êmnin e tij me historí jo vetem letrare, por edhe me atë kombtaren e politiken e Shqypnís.

Shi per ketë punë Naltmadhnija e Tij Mbreti i Italís e i Shqypnís i dha At Fishtës nji titull, neper të cilin Akademija italjane pat fatin me nderue në Të perfaqsuesin mâ të dêjin e shpirtit shqyptár.

Mundemi me e marrë me mend se as aj vetë nuk kishte me dashtë të permendet e të perkujtohet n'Akademín italjane vetem si letrár e poet. Aj, të cillin petku i pervûjtë françeskan nuk e pengoi kurr të merrte pjesë, me pergjegjsí të plotë fjale e pune, në jeten politike të vendit të vet, sa herë qi fati i këtij vendi, tash e parë, mujtte me kênë në rrezik, u pá kah, veshë si frat, merrte pjesë në Gusht 1919 në çpalljen e pamvarsís shqyptare e menjiherë mbas u zgjodh Sekretár i Legacjonit shqyptar në Konferencen e Parisit e kje pjestár í Komisjonit të posaçem, dergue në Washington, per me mprojtë interesat e Shtetit shqyptár. Aj paraqiti Shqypnin n'Atenë në vj. 1930, në Konferencen Nderbalkanike, sikurse edhe, me themelim të mbretnis shqyptare, e tekëtej, aj kje deputat e Per-President i Parlamentit.

Mbasi mujt m'u librue prej njatyne pasigurive të natyrëshme, qi rrjedhin prejse të rijt duen me bâ provë; due me thanë, tue pasë kenë ndjekës i mendimit e í formës së tjetërkujë, caktoj me të mendueme programin e jetës së vet si shkrimtár e hartist, e dau mos me përftue gjâ letrare, qi mos t'ishte njiheri vegel me paraqitë e me shprehë ndërgjegjen e vet kombtare a mendimin e vet në çashtje politike. Në nji fjalë, shprehjet e tija esthetike. lirike apo satirike, melodrame a poeme, kjèn gjithmonë vepra harti, pse kjen njijheri akte feje kombtare e shprehje vullëndese politike.

E vërteta âsht se êmni i At Fishtës âsht caktue me mbetë i padekshem, sidomos në kryekreje per shkak të njasaj ndergjegjje kombtare shqyptare, prej së cilës rrodhen, mbas e sa provëve të bâme. frymzimi e krijmi i njatij poemi të hapët epik në tridhëtë kangë: *Lahuta e Malcis*, shprehje krejt e fuqishme e individualitetit e e gjallsis kombtare te njij popull, qi don me shpertrye të njij populli i cilli, ndersa poeti me kangë të veten pershkruen shpirtin e tij gjindej endé në vëllimin shperthyes të njij rinije qi s'mund të ndalët. Ndergjegja kombtare bâni qi të gjith bashkëcatdhetarët të njifshin n'At Fishten Poetin kombtár të Shqypnis, qi ngjallë e u ngjallë; due me thanë gjet

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Ma è pur vero che non nella pura e semplice attività di letterato e di poeta sono da cercare la reale grandezza di Giorgio Fishta, la nota essenziale della sua personalità, il vincolo, che lega il suo nome alla storia, non soltanto letteraria: ma nazionale e politica dell' Albania, e perciò il titolo per cui la Maestà del Re d' Italia e di Albania ha voluto che della sua presenza si onorasse, come del massimo rappresentante dell' anima albanese l' Accademia d' Italia; ed è lecito pensare, che egli stesso non vorrebbe essere, nella Accademia d' Italia commemorato unicamente per la sua opera di letterato e di poeta. Egli, a cui l' umiltà del saio francescano non vietò mai di partecipare, con piena responsabilità di parola e di azione, alla vita politica del suo paese, ogni qualvolta ne fosse in giuoco la sorte presente e futura — onde lo si vide nell' abito di frate minore, partecipare, nell' agosto del 1919, alla proclamazione dell' indipendenza albanese e subito dopo fungere da segretario della legazione albanese alla Conferenza di Parigi, e far parte della Commissione speciale inviato a Washington per la tutela degli interessi dello Stato albanese, e rappresentare l' Albania ad Atene nel 1930, alla Conferenza interbalcanica, come lo si vide, dalla costituzione del regno di Albania in poi, deputato e vice presidente del Parlamento —, e che, non appena superato le naturali incertezze dei tentativi giovanili, quando fu, com' è proprio dei giovani, imitatore e seguace del pensiero e della forma altrui, fece consciamente programma della propria vita di scrittore e di artista, di non far più letteratura; che non fosse stumento di rappresentazione o di espressione della sua coscienza nazionale o del suo pensiero politico. Insomma, le sue espressioni estetiche, fossero esse liriche o satiriche, o melodrammi, o poemi, furono sempre opere d' arte, in quanto fossero anche insieme atti di fede nazionale o di volontà politica.

La verità è che il nome di Giorgio Fishta è consegnato alla immortalità de la gloria sovratutto o essenzialmente dall' ardore e dalla pienezza di conscienza nazionale unitaria albanese, da cui sgorgarono, attraverso una intensa serie di esperienze, la ispirazione e la creazione di quel vasto e complesso poema epico in trenta canti, la *Lahuta e Malcis*, o, *Il liuto della montagna*, potentissima espressione della irrompente individualità e vitalità nazionale di un popolo, che, nel momento in cui il poeta ne interpretava col suo canto l' anima profonda, si trovava tuttora nel fermento esplosivo di una irrefrenabile giovinezza, che fece, nella coscienza di tutti i suoi connazionali, di Giorgio Fishta, il poeta nazionale d' Albania risorgente e risorta: vale a dire il poeta di quel Risorgimento albanese, il cui inizio può all' ingrosso considerarsi coevo alla nascita stessa di Giorgio Fishta, cor-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

poetin e njasaj Ringjallje shqyptare, fillimi i së cillës mund të mbahet i njikohshem me të lèmt e At Gjergj Fishtës, tue i pergjegjë njasaj perjudhe historike shqyptare, qi niset prej tridhjetë vjetvet të mbrame të shekullit të kaluem deri në 191?, atëherë kùr Shqyptarët filluen me e perkujtue historín e kalueme të veten: histori heroizmesh e flijesh, tue xanë fill sidomos n' atë kohen e bukur, kohen e Skanderbegut.

U kujtuen se ata kishin nji fizjonomi shekullorë krejt të posaçme e të dallueme prej të shtetevet kufijtare, nji gjuhë të veten, të sfolisun me vetí krejt të posaçme prej çdo tjetre. Tue e ndie vedin shqyptarë, e panë se kishin tager e e kishin detyrë me u mëkambë si kombë e si shtet kombtàr.

Poemi i At Fishtës, i madh si tash si gjithmonë, mund të thohet se pat nji párathanje, mendue e shkrue jo në tokën shqyptare, por n' Itali, në tokën italo-shqyptare; po due me çekë poemin e italo-shqyptarit të Pranës së Shqyptatvet, Zef Schirò: *Te Dh·u i huaj*. poem perkujtues i kohës së kalueme të popullit shqiptár, poem i botës heroike të Skanderbegut e i kohvet të tija; i gravet, qi i biejn mohit dashtnís së martesës, per me dashtë atdhén, tue nzitë burrat e vet per luftë, deri në rrezik me i bierrë. Ky âsht poemi i të merguemvët në tokën mikpritse, n' Itali, per me mujtë me shperdá prej andej dishirín e njij librimi t' ardhshem. Kanga e mbrame e këtij poemi: *Agimi*, âsht nji profeci. Âsht me vend me folë mbi këtë poem, pse dy elementat: poezija popullore shqytare e poezija klasike letrare e italjane, qi shkrîhen më nji prej ndiesivet artistike të Zef Skirojt, janë posri njata elementa, qi i gjêjm edhe në vepren ë Fishtës, të shkrîm më nji me nji mjeshtri mâ të madhe e me nji frymzim mâ estetik.

Shi per këtë arsye po më kande qi, tue perkujtue jeten e pervûjtë e veprimtgre të Poetit kombtár, të ndalem nder vjetët e fëminis së tij, kùr, kah vjeti 1880, tue kenë mâ i madh se 10 vjetësh, u ndesh per të paren herë n' At Leonardin de Martini prej Greci të Puljes, edhe ky italo-shqiptár e i pari edukator e mësues i Fishtës.

Poeti romatik, At Leonardi, kje aj qi qiti në Shkoder romantiçizmín, tue punue aj vetë poezi në gjuhë shqype me aq mjeshtri, sa m'u mbajtë nji nder mâ të mirët poetë shqyptarë të shekullit të kaluem.

Këta të ndeshun la në zêmér të fëmis nji pershtypje të fortë. Në vjetë 1920 Fishta, tashmâ poeti i famshem, tue këthye prej Parisit, u ndal në Šarnà, per me nderue me prani të veten P. Leonardin, plakun 90 vjetësh, bâmirsin e mësuesin e fëminis së vet. Ky kje nji shêj evarije.

Kúr, kah mjesi i shekullit XIX, diplomacija europjane filloi me shtí në rreth të politikës së vet të mbrapshtë fatin e popullit shqyptár, kishin kalue mâ se dy shekuj që se Fran-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MIRAN BARLETI" SHKODËR

rispondendo a quel periodo di storia albanese, che corre dall' ultimo trentennio del secolo scorso al 1912, quando gli albanesi cominciarono a prendere o a riprendere coscienza di una propria storia di lotte, di eroismi e di martiri (il cui momento aureo, con nostalgico rimpianto accarezzato nella memoria di ciascuno di essi, era quello di Scanderbeg), e di una propria fisonomia etnica particolare e inconfondibile con la fisonomia di tutti i popoli vicini, e di una propria lingua, dotata di caratteri nettamente distinti da qualsiasi altra, e perciò, a prender o a riprender, con la nascente fierezza del proprio sentirsi albanesi, coscienza del proprio diritto e dovere di costituirsi in Nazione e in Stato nazionale.

E per tale ragione che quello, che sarà ed è il grande poema di Giorgio Fishta, può dirsi abbia avuto un prologo, che non fu però pensato e scritto in terra albanese, ma in Italia, in terra italo albanese: alludo al poema dell' italo-albanese di Piana dei Greci, Giuseppe Schirò, *Te Dheu i Huaj*, sin dalle sue origini concepito come il poema del passato della gente di Albania: come il Poema del mondo eroico di Scanderbeg, e dei suoi compagni, e delle sue donne, che sacrificaronno il loro amore di spose all' amore della patria, incitanda i loro uomini alla lotta, anche a costo di perderli, e dei suoi profughi, che preferiron recarsi nella ospitale terra italiana, per tramandare alle venienti generazioni la fede e la volontà della liberazione ventura, e il cui ultimo canto intitolato l' *Alba*, è come il canto del vaticinio: poema, che giova ricordar qui, perchè i due elementi, che in essi si fondono, attraverso la sensibilità artistica di Giuseppe Schirò, sono gli stessi due elementi, che con maggior forza di ispirazione sintetica, vediamo anche più potentemente fusi nel poema di Giorgio Fishta: la poesia popolare albanese e la classica poesia latina e italiana. Onde, anche per cuesto, ci piace, ricolocando col ricordo l' umile e feconda vita del Poeta nazionale albanese, risalire, negli anni della sua fanciullezza, al momento, in cui avvenne, intorno al 1880, il primo incontro tra Giorgio Fishta, ragazzo poco più che decenne, e il suo primo educatore e maestro, che fu anch' egli un italo-albanese, il Padre Leonardo di Martino da Greci di Puglia, e un poeta: un poeta di educazione romantica, che non solo trapiantò il romanticismo a Scutari, ma poetò egli stesso in albanese con tanta vena, da esser poi considerato come uno dei migliori poeti albanesi del secolo scorso.

Questo incontro, che lasciò nell'animo del ragazzo un solco molto profondo, se, tant' anni dopo, questi, già diventato in patria pei suoi versi famoso, volle, nel 1920, reduce da Parigi, onorare di una sua visita a Sarno il vecchio e ormai novantenne benefattore e maestro della sua infanzia pensosa, non deve attribuirsi a un mero caso. Perchè sta di fatto

BIBLIOTEKA UNIVERSITETIT SHTETËROR

çeskanët italjanë u bâjshin sherbim fetár Shqyptarvet të Mirditës. Qyshë në 1636 kje themelue misioni n' ato male. U gjeten persona të dame në shêj, e u gjeten edhe asish. qi u bânë flije e fés së krishtenë, per me ruejtë në religjonin katolik popullin e Mirditës [1])

Kjo perpjekje ndermjet dy poetve do të mirret si nji nder ato fryte, qi Provanija i ep njerit falë: fryt i papritun e i palypun prej bijvet të pervujtë të Sh. Françeskut, qi kanë pasë nji qellim mâ të madh, se atë me rritë e me edukue poetë: qellimin me shkue e me bâ mirë per shekuj e shekuj në token shqyptare. Këta kje vetem nji shperblim, qi u a suell fati si në shêj shperblimi të vepres së zhvillueme prej tyne e prej paraardhsvet të tyne.

Fishta i vogël kje shtî në Kolegjë françeskane të Shkodres prej At Leonardit. Këtu shumica e Etenvet ishin italjanë.

I u vû mësimevet, të cillat si atëherë, si përgjithsísht edhe tash, bâhen simbas programevet qi endè janë në fuqí nder shkolla rregulltare t'Italís. Kreu me rradhë shkollët fillore e degen humanistrike, tue i ardhë fort per doresh latinishtja, sa me Zanë per mendësh copa të gjata të vepravet të Virgilit, të Horacit, t' Ovidit, të Tibulit e tue lexue shpesh ato të Ciceronit të Livit, të Tacitit e të gjith shkrimtarve të mëdhaj latinë e t' Etenvet të Kishës. Nder prodhime letrare të tija lirke, satirike e epike shihet kjartas kutura klasike e tij.

Por ka edhe mâ. Nji qi e njef poezín e tij, e din se sa e hapët e e këthellë âsht njoftsija e tij kundrejt letratyrës italjane. Posë se njofti mirë letratyren françeskane, njofti e studjoi *Divina Comm dia* e të gjitha veprat e Dantit, të Petrarkës, t' Ariostit të Tasso-s e të Metastasit; ky i mbrami i pelqete fort, për shkak të tingullit muzikuer, qi kanë vjerrshat e tija. Perketheu poezít religjoze mâ të bukurat të tija, tue i ren lue në volumin e vogel, shtypë në 1906, me titull *Vjerrsha të pershpirtshme*. Mbi të gjith i pelqete Manzoni.

Mund të thohet se Manzoni e livizja romantike, me kryetár vetë Manzonín, kjén rryma e letrare e poetike italjane, qi mâ fort i u pelqye At Gerg Fishtës, si frat e si atdhetár. E s' âsht per t' u bindë: kjo gjâ perftoi trajtimin kulturár e artistik të tij në shkollen e Kolegjës françeskane të Shkodres, sikurse edhe njaj perkim, qi gjindet në disa pika

1) Shih: *Relazione di Fr. Angelo da Bergamo*, 1. III m. mbi Shqypni, nr. 9, n' arkivin e kom. ne San Michele di Venezia e atë të Fr. Kerubinit të Poovincës së Shna dout; arkivi idem. — Këta dokumenta janë mbledhë prej A. Kamil Libardit, i cilli i ka bashkue në trí volumet me titull: *Sylva documentorum* e qi ruehen në bibljotekën e Qandres së Studimevet per Shqypní.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

che, quando, nella seconda metà del secolo XIX, la diplomazia europea cominciò ad attirare e a trascinare nel giro della propria infausta politica di equilibrio, le sorti del popolo albanese, eran già più di due secoli che i Francescani italiani usavano dedicare la propria cura spirituale agli albanesi della Mirdizia, risalendo sino al 1636 la fondazione di quelle Missioni tra il popolo Malissoro, che ebbero molti ed illustri pionieri, e conobbero anche vari martiri della fede cristiana, chiamati a scontar con la vita l' opera di conservazione di molti Mirditi nel cristianesimo cattolico (1). Quell' incontro tra due poeti, l' uno di oggi e l' altro di domani, deve dunque considerarsi come uno di quei frutti, che la Provvidenza suole talora concedere all' uomo di raccogliere dalla propria seminagione generosa e disinteressata: frutto non previsto e non richiesto dagli umili fraticelli di S. Francesco, che, per ben altro scopo che per crecere ed educare poeti, usavan da secoli recarsi in terra albanese, ma ad essi inviato dalla giusta sorte a testimonianza e compenso della nobile opera già svolta da loro e dai loro predecessori.

Il picolo Fishta, entrato per invito di Padre Leonardo, nel Collegio francescano di Skutari, i cui Padri erano in prevalenza italiani, vi iniziò gli studi, informati allora, e in gran parte anche adesso, ai programmi adottati nelle scuole religiose d' Italia. Percorse quindi, in ambiente di ispirazione in buona parte italiana, i corsi di grammatica, di rettorica e di umanità, prendendo contatto con il latino, mandando a memoria lunghi brani di Virgilio, di Orazio, di Ovidio, di Tibullo, leggendo Cicerone, Livio, Tacito, e tutti i grandi scrittori della romanità e della Chiesa. Di qui la famigliarità, di cui egli darà poi frequentissima e spesso saporosa testimonianza in tutta la sua produzione poetica, lirica satirica ed epica, con la letteratura classica.

Ma non soltanto con questa. Chi conosce la sua poesia sa quanto vasta e per alcuni lati meditata e profonda fosse la sua conoscenza della letteratura italiana. Se, com' è naturale, gli fu particolamente vicina la letteratura francescana, studiò e conobbe la *Divina Comedia* e tutte le opere di Dante, il Petrarca, l' Ariosto, il Tasso, il Metastasio, che gli fu per la sua musicalità particolarmente caro, e di cui tradusse le migliori poesi religiose, inserendole nel volumetto, pubblicato nel 1906 col titolo *Poesie Spirituali*, e con mai smentita predizione, il Manzoni.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

(1) Crf. *Relazione di Fr. Angelo da Bergamo*, 1 III m. d'Albania. n. 9, in Archivio1 Com. di S. Michele di Venezia e quella di Fr. (herubino della provincia di S. Antonio, Archivio; id. Questi documenti sono stati collazionati da P. Camillo Libardi: il quale li ha riuniti in tre tomi intitolati: *Sylva documentorum* dhe si conservano nella Biblioteca del Centro Studi per l' Albania.

ndermjet romanticizmit, sidomos romanticizmit italjan, e traditavet fë poezís popullore, qi ka ardhë tue u zhvillue në Shqypní.

Poezija tradicjonale shqyptare e ko në vetvedi karakterin romantik: me kênë e lirë, e pakufizueme, e papercaktueme; kjo âsht ngjyerja e kangvet heroike, qi i këndon zêmra e popullit shqyptár. Në poezín popullore shqyptare shihet njifarë romanticizmit të natyrshem, gjâ qi shihet edhe në letratyren gjermane e, pergjithsisht, nder letratyra popullore kalkanike. Shka e bâni At Fishten m'u terhiekë kah romanticizmi italjan, kjo pse romanticizmi paraqet edhe poezín e ringjalljes kombrare t' Italjanvet. Kështuqi, ndersa romantcizmi italjan, si shprehje e artit refles, i pelqeu At Fishtës, pse perdon me romanticizmin e natyrshem të poezis popullore shqyptare, romanticizmi politik perkon me idealin e poezís së tij politke. Poezija e Fishtës ka këtë qellim: me nzitë në popullin shqyptár dishirin e ringjalljes komtare.

Sikurse në poezín epike të Fishtës shihen frymzimet e poezís popullore, kështu edhe në poezín lirike, satirike e fetare shihen frymzimet e kulturës së tij klasike e italjane; qellimi edukativ, në daç fetár politik e shoqnuer duket veç gjithmonë në çdo lloj poezije. Kjo gjâ do të thohet sidomos per pjesen satirike, në të cillen poeti, me nji ironi qesh e njesh, rreh në vishkull njerzët shtisa e mendemëdhaj, njerzët qi s' kanë bësim n' atdhé, qi perbuzin e tallen me sende mâ shêjte të popullit të vet.

Satiret janë aq të gjalla e të forta, sa u gjet kush tha, se poezija e vërtetë e At Fishtës âsht mâ tepër ajo satirike se epikë. Puna âsht kështu: se ndersa n' epiken e Fishtës dalin në shesh mënyrët, shprehjet e thalbi i poezís popullore në satiren e tij del në shesh edukimi i tij letrár personal e sidomos zotnimi i rrallë i klasicizmit.

Qellimi edukativ e politik âsht mjaft i kjartë edhe nder poezí lirike, qi At Fishta i mblodh nen titullin *Mrizi i Zanavet*. Gati te gjitha madhnojn vlerët shpirtnore e kombtare të popullit shqyptár. Nder këto mâ të permendunat janë: *Gjuha shqype, i Dbuemi* e kangët melodramatike *Shqyptari i qytetnuem* e *Shqyptarja e qytetnueme*.

Këtu po më kande me çekë nji ndet dialogë poetikë mâ të bukurt e tij; âsht *Mësimi i Gjuhës shqype*: nji punim didaskalik. Në fillim e në mbarim të tij vên ato fjalët e shkrimtarit t' onë, Cantù: «... të bjerrunt e gjuhës shkakton e vulosë të bjerrut e pamvarsis kombtare», gjâ qi poetí don me i a shtî në vesh brêznivet t' ardhshme. Fishta, tue u pështetë edhe në shembullin e shkrimtarit t' one Tommaseo, bâni si bânì e shtîni në të gjitha shkollat e atdheut gjuhen shqype si gjuhë mësimi.

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHTETËRORE DIBËR

Può dirsi, anzi, che il Manzoni e il movimento romantico, in quanto facente capo al Manzoni, rappresentarono la corrente letteraria e poetica italiana più vivamente sentita da Giorgio Fishta, non meno nella sua religiosità di francescano, che nella sua coscienza di patriota. Fenomeno, che non può sorprendere, avendo, come è facile vedere, radice non meno nell'influenza esercitata sulla sua formazione culturale ed artistica dalla scuola del Collegio francescano di Scutari, che nella corrispondenza esistente tra alcuni caratteri del romanticismo, specialmente italiano, e le tradizioni della poesia popolare, specialmente quale questa si è venuta svolgendo in Albania. La poesia tradizionale albanese ha in se stessa naturalmente insito il carattere romantico: il vago, l'indefinito, l'indeterminato è il colore tradizionale dei canti eroici, sgorganti dall'anima popolare degli albanesi C'è insomma nella poesia popolare albanese una specie di romanticismo originario o istintivo, come, del resto, questo romaticismo originario o istintivo è da riconoscersi nella letteratura germanica e in tutte, in genere, le letterature popolari balcaniche. Al che si deve però aggiungere che ad avvicinare sempre più lo spirito di Padre Fishta al romanticismo italiano contribuì sovratutto il carattere assunto da questo di espressione poetica della riscossa nazionale degli italiani. Sicchè, mentre il romanticismo italiano, come espressione di arte riflessa, sembrava al Fishta coincidere con il romanticismo spontaneo della poesia popolare albanese, quel romanticismo concepito in funzione di un principio politico si identificava per lui con gli ideali patriottici della sua poesia, mirante ad eccitare nel popolo albanese la volontà della propria riscossa nazionale.

Sta di fatto comunque che, se la presenza di motivi ispirati dalla tradizione popolare è particolarmente visibile nella poesia epica del Fishta, molto più visibili sono invece i riflessi della sua cultura classica ed italiana nella sua poesia lirica satirica e realigiosa, da cui l'intento educativo, sia religioso che politico e sociale, non è però mai assente. Ciò deve dirsi sovratutto nelle satire, nelle quali il poeta fustiga con ironia sottile e penetrante, gli ipocriti, i saccentoni e cosidetti snobisti, cioè gli uomini senza fede nella realtà della Patria, che scherniscono o vilipendono le tradizioni più sacre del proprio popolo.

Queste satire sono così eloquenti ed efficaci, che vi fu chi credette doversi la vera poesia di Padre Fishta cercare molto più nella satira che nell'epica. Tesi, nella quale non vi ha forse di vero che questo: che, mentre il Fishta epico tiene ad echeggiare nel proprio canto i costrutti, le frasi, il pensiero della poesia popolare, il Fishta satirico ama far sfoggio della propria educazione letteraria e della propria non comune erudizione classica.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Né na intereson mâ fort me e ndalë kujtimin t'onë mbi poemin *Lahuta e Malcís*. Âsht kjo qi e ka caktue me kênë të padekshem êmnin e Fishtës. Âsht vështire, qi, tue këndue ketë poem, mos të shkojë mendia tu kohët heroike, e qi mos të pershkohen neper mendë dokët e zakonet e popullit. Këtu paraqitet nji botë. nji jetë. qi ka të lidhun me kangë homerike. Motivin frymzues të këtij poemi e difton vetë poeti në të mbramen kangë, në të cillen aj. para se m'u dá, siellet kah Zana edhe i thotë:

Hej, moj Zanë, ti kjosh e bardhë!
Tridhetë herë, mana, rreth diellit
Hausit t'qiellës toka ka ardhë,
E aq herë lulet njethë janë Prillit.
Se ti, purë m'«Lahutë t' Malcís».
N' hulli menden mbajtë m' a ké.
Qi të mujshe vetë nipnís
S' kohve t'vona enë per t' lé
Me u kumtue me 'i kangë kreshnike
Si erdh tu' u regjë mendja e Shqyptarit.
Prap per t' gzuem lirin jetike.
Trashgim lanë atij prej t'Parit:
E sa u bâ gjaku e medeti;
Sa u tuer rrêna edhè trathtija.
Dér qi duel Shqypnija m' veti.
Si premtue kisht' Perendija. 1)

Edhe pse ky âsht argumenti qandruer i poemit, poeti ka dashtë qi se e cilla ndodhje të kishte atë ngjyren e ambjentit, në të cillin zhvillohet ndodhja, e t'u ruejshin zakonet, qi i perveshin protagonistat.

Shka do të na kishte vjeftë ne pershkrimi i luftës «Te Ura e Rrzhanicës», po mos të kishte ndertue poeti, me hart të vetin, atë boten e thjeshtë e krenare të njerzvet, qi moren pjesë në ketë luftë?

Marash Uci 2) do t'ishte si nji çdo luftár tjeter e jo aj plaku guximtár, qi kapë persrí armët e veta, «bâsi» ... ânë e m'ânë i kisht rá detit», e kishte bâ punë të mëdhà, kur pat shembye n'ushtrí të Sulltanit.

Ky plak ishte kênë mësue tashmá në jeten e qetë të bariut e kënaqej tue u kallxue burivet të rinj nen hijen e e landvet të moçme, punë trimnije të rinis së vet, ndersa grigjët mrizojshin. U permendte Orë e Zana, banuese hyjnore malesh, shkrepash e lumejsh. Burrë, qi endien vedin gjithmonë ushtár, kur atdheu ka nevojë per krahin e tij; e, nonse plak, u a porositë grigjen të rivet, e nget atje kû e lypë

1) *Lahuta e Malcís*, kangë XXX, *Konferenca e Londonit*, nr. 1-16.
2) *Lahuta e Malcís*, kangë XII, *Marash Uci*, fq. 133.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Ma l'intento educativo e politico è non meno palese nelle liriche, che il Padre Fishta raccolse sotto il titolo di «*Mrizi i Zânavet*», *Dimora delle Muse*, quasi tutte dedicate all'esaltazione dei valori morali e nazionali del popolo albanese, e tra le quali sono meritatamente famose le Odi, *La lingua albanese*, l'*Esule*, e i Canti melodrammatici, *L'albanese civilizzato* e *L'albanese civilizzata*.

Mi piace a questo punto anche ricordare come uno dei più noti dialoghi poetici del Fishta di carattere aidascalico, che ha per titolo *L'insegnamento della lingua*, rechi, al principio e alla fine, come consegna alle generazioni venture, la frase del nostro Cantù: «il perdere la lingua cagiona e suggella la perdita dell'indipendenza» frase ispirandosi alla quale, come alla analoga tesi del nostro Tommaseo, il poeta non tardò, appena gli fu possibile, a far sì che in tutte le scuole della patria, si introducesse l'obbligo dell'insegnamento in lingua albanese.

Ma a noi sovratutto preme fermare la nostra attenzione sul Poema «*Lahuta e Malcis*», *Il liuto della montagna*, per cui il suo nome è specialmente legato alla immortalità, e a proposito del quale fu recentemente osservato come non sia possibile scorrerlo, senza sentirsi immediatamente trasportati ai tempi delle canzoni di gesta, in perfetta armonia con gli usi e le consuetudini del popolo, e ad un particolarissimo modo di concepire il mondo e la vita, che istintivamente ci richiama ai canti omerci.

Di questo Poema, il motivo ispiratore fu espresso dallo stesso poeta nell'ultimo canto, quondo, prima del commiato, si rivolge alla Musa... «O Zana, tu hai mantenuto il mio genio sul solco predisposto, perchè io potessi cantare con accento eroico alle generazioni dei tempi venturi: come e quanto abbia sofferto l'animo dell Albanese per la riconquista dell'antica libertà, patrimonio lasciatogli da Dio, e quanto sangue esso abbia versato, e quali dolori sofferti, e quante menzogne e tradimenti abbia dovuto subire, sino a quando l'albania non se ne liberò, come era predisposto da Dio...» (1).

Se puesto è però l'argomento centrale del Poema, giova però dir subito che il Poeta ha voluto che i singoli episodi non facessero dimenticare tl dolore dell'ambiente, nel quale ciascuno di essi si è svolto, e le tradizioni a cui gli uomini, che ne furono i protagonisti, erano stati educati.

E in vero che cosa sarebbe stata per noi la descrizione della battaglia al ponte di Rrshanica, se il Poeta non avesse con la sua arte costruito il mondo semplice efiero degli uomini che vi parteciparono? Marash Uci (2) sarebbe un

(1) *Lahuta e Malcis*, canto XXX: *Konferenca e Londonit*, paq. 497.
2) *Lhhuta e Malcis*, XII: *Marash Uci*, pag. 133 e segg.

BIBLIOTECA PUBBLICA S. MARINO BARLETTA

detyra, mbasi i porositë njiherë shokët m'u ndêjë besnikë dokeve e zakone të gjyshave.

Bashkimi i burrave per të msŷ anmikun nuk do të kishte rá në sŷ, po mos të na kishte vû poeti perpara bés së madhe, qi bâin të tanë bajrakët e të tana fiset e Malcís te Kisha e Shënjonit 4), kû burrat kanë zakon m'u mbledhë, simbas Kanunit të Lekë Dukagjinit, me marrë vendime e me bâ bé.

Kreshniku Çun Mula kishte me kênë nji êmen i thât. po mos të kishim ndie fjalen e tij të flakët para mbledhjes. shterngue n'armë. Poeti, qi ndiekë mentalitetin e bashkatdhetarvet të vet, nder kallxime, kû spikate burrnija e se të cillit, nuk bân ndryshim ndermjet njanit e tjetrit pse p. sh. Shqyptari, qi ka dhanë besen, s'mundet me kênë mâ i ulët a mâ pak besnik se nji tjeter. Bajraktari a por ushtari i thjeshtë, zotni a por sherbtuer, i moçem ase i ri, zotni a bari, ndryshojn vetem perkah punët qi kanë, por per kah âna e nderës janë të gjith njisoj. Nderen, simbas kanunit të Malcis, e ka dá Zoti në pjesë të njinjishme e i a ka vû në báll se të cillit nier e prandej se i cilli e ka detyrë me e mprojtë e me e rritë 5).

Në Mirditë âsht nji e fyeme me pershëndetë kend, tue î thanë: «Të shkoftë moti me nderë», pse nuk mund të kuptohet se si njeri të jét i shnderuem e të mund bierrin nderen. Pershëndetja ka me kênë kjo: «T'u rritët ndera perherë e mâ teper». Ky âsht parimi shoqnuer, mbi të cillin përshtetet çdo ndodhje kjo âsht edhe arsyeja, per të cillen në poem nuk ndeshim në nji protagonist të vertetë, në ketë veshtrim qi punen nuk e paraqet kryekreje nji vehtje, por krejt popullí.

Kur na gjindemi perbáll njij paraqitjeje politike të njij ndodhjeje a të njij veprimi, na duket si t'u gjêjshim perpara disa pershkrimeve, kû dahet në shêj njani — fort se tjetri. Ky «njani» per Poetin âsht sí nji vegel për me kendue e me paraqitë traditat e popullit, jeten fantastike të kênvet mitologjike e zakonet e Malcís. Kur zhvillohet nji luftë, për të cillen se i cilli do t'apë atë ndihmen e vet me trimni e me gjak, atëherë vehtja, rreth së cilles dukej se u siellte krejt ndodhja, shkon e perzehet e humbë nder vehtje tjera. Ali Pasha i Gucís. Marash Uci, Çun Mula, kur janë të xanun me ánmik, e mali e fusha ushtrojn prej krizmes s'armvet, s'armvet, s'janë veç si numer, si në gjithë ndjeksit e tyne.

Në ketë pikëpamje âsht per t'u kerkue motivi, pse poemi i Fishtës nuk ka nji argument qandruer, rreth të cillit të siellen njerzt, qi kane dishka mâ randsí se tjerët. Poemi

4) *Lahuta e Malcís*, kangë XIII, *Te kisha e Shnjonit*, fq. 139 etj.

5) A. SHTJEFEN K. GJEVOÇ. *Kanuni i Lekë Dukagjinit*, liber VIII, k. 17, § 593 etj. shkoder 1933.

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKODËR

combattente come gli altri, e non il vecchio ardimentoso, cha brandisce di nuovo le sue armi, dopo aver in lungo e in largo navigato pei mari e preso parte ad audaci imprese, quando serviva nell'esercito del Sultano: il vecchio, che già si era assuefatto alla placida vita di pastore, e che godeva di raccontare ai giovani caprai, all'ombra di alberi annosi, mentre le greggi meriggiavano per gli alti pianori, le imprese della sua gioventù, e il mito delle Zane e delle Ore, popolatrici divine delle rocce e dei monti e dei fumi: l'uomo, che si sente pur sempre soldato, quando la sua terra ha bisogno del suo braccio, e, ance se veccio, affida il gregge ai giovani, e corre dove il dovere lo chiama, non senza aver prima raccomandato ai compagni della montagna di essere fedeli alle tradizioni e ai costumi dei padri.

E la concordia degli uomini nell'affrontare il nemico non avrebbe risalto, se il poeta non avesse fatto assistere al rito solenne del giuramento di tutte le tribù e le bandiere delle Montagne albanesi innanzi alla Chiesa di S. Giovanni della Mirdizia (1), in cui gli uomini sogliono, secondo le prescrizioni del diritto consuetudinario di Lekë Dukagjini, riunirsi per decidere e giurare.

E l'eroe Çun Mula sarebbe un semplice nome, se non avessimo ascoltato la sua ardente parola dinanzi all'assemblea armata. In realtà il Poeta conformente alla mentalità dei suoi compatrioti, non fa, negli episodi in cui brilla il valore dei singoli, vera distinzione tra uomo e uomo, perchè l'albanese che abbia dato la besa non può essere inferiore o meno eroico di un altro. Il porta — bandiera e il gregario, il padrone e il servo, l'anziano e il giovane, il signore e il pastore, si distinguono per le rispettive attribuzioni: ma nell'onore sono uguali. L'onore. secondo il concetto espresso nel diritto della montagna, è stato impresso da Dio, in parti uguali, sulla fronte di tutti gli uomini, e ognuno non ha altro dovere che di difenderlo e di accrescerlo (2).

Nella Mirdizia è una offesa rivolgere ad altri il saluto con la frase: «che tu possa vivere con onore», perchè non si concepisce che un uomo sia disonorato o possa perdere l'onore Piuttosto si dirà: «che il tuo onore cresca sempre di più». Questo è il principio sociale su cui ogni episodio si basa: e questa è la ragione, per cui nel Poema nessun vero e proprio protagonista si incontra, e in ogni episodio la parte di primo piano la rappresenta non un individuo, ma tutto il popolo. Perciò, quando, nella rappresentazione poetica di un fatto o di un avvenimento, ci sembri di assistere a descrizioni, in cui un personaggio si distingue dagli altri, ciò non è,

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

1) *Lahuta e Malcis*, XII: *Te Kisha e Shnjonit*, pag. 139 e segg.
2) Cfr. KANUNI *Lekë Dukagjinit — A Shtjefen Konst. Cieçov* libro VIII.

âsht i trajtuem prej shum ndodhjesh, qi nuk kanë të lidhun drejt-per-drejt me shoqishoqen. Në fund të fundit poemi paraqet në dy pamje kryesore perjudhen e historis shqyptare, qi niset prej Kongresit të Berlinit 1878 e mbrrin deri ne Konferencen e Londonit 1912.

Në të paren pamje kemi luften ndermjet fiseve shqyptare të verit e Malit të Zi, i vogel por i rrebët, qi don me pushtue kullosat e fushat, tue qitë per arsye, se i takote me pasë nji shperblim per fitore kundra Turkut. Në të dyten pamje kemi luften politike të Fuqivet europjane, qi s'i a lânë dalë njana tjetres, me bâ si luâni, në perçamjen e mbretnis otomane. Me disa ndodhje të kësaj perjudhe historike âsht kenë marrë e the poezija popullore. Fishta veç të gjith këta elementa popullo·ë i frymzon me intucjonin politik. Nuk paraqet vetem pershkrime luftash a ndodhje diplomatike, si p. sh. në Kongresin e Berlinit e në Konferencen e Londonit, kú, mâ fort se epikë, gjindet satirikë e idhët e therse 6), por paraqet krejt jeten shqyptare, qi zhvillohet ashtu thjeshtsisht. Aty del në shesh mâ teper mitologjija,, mbrenda së cillës siellen e persiellen kênë të mrekullueshme me gjithtarë besimesh e mshefsish.

Tue mungue prandej në poemin aj vijim njisuer, në kuptim qi e zhvilluem, un nuk po hî të paraqes permbajtjen e vepres, pse kishte me dalë nji kallxim copa-copa, por po parashtroj ndonji nder epizoda, kû të shihet mâ kjartas se si njera me kênë të mbinatyrshme, gjâ, qi perbân nji ndr karaktere mâ të veçueme të poezís fishtjane.

* * *

I mrekullueshem, mbi të gjitha, kallximi i luftës së Drangojvet kundra Kulshedres 7). Kulshedra âsht perbindhi, qi rrenon e shkreton, nji perbindsh me shtatë ose dymbdhetë krena, me ka nji sŷ në báll. E qjáil si njala je e mnershme; me nji bisht të gjatë si Minosi i Dantit e dragonì i Niebelulugen; qi qet per gojësh flakë e surfull zhrritës. Ndersa Drangojt janë njerzë të fortë per seri e guximtarë ke s've. Detyra e tyne âsht me qita në punë luqin, tue mprojtë njerzimin kundra së keqes; ata janë të zuem prej Zotit, per me e luftue e me mujtë Kulshedren.

Se e cila krahinë e vendit ka Drangonin e vet: në Mirditë âsht Llesh Gjoni i familjes princore të Gjomarkajvet e Bibë Llesh Markola; në Shkrel: Ndrekë Heqimi; mandej perfaqsuesat e Kosovës, të Shkakut, të Kastratit, të Shkrelit e të vendeve tjera.

---

6) *Lahuta e Malcís*, kangë VII, fq. 75 e kangë XXX, fq. 497.
7) *Lahuta e Malcís* kangë XIV. *Kulshedra*, fq. 167.185.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MIRDITA" BARLETI SHKODËR

nella intenzione del Poeta, che un mezzo per illustrare o cantare le tradizioni del popolo, la vita fantastica degli esseri mitologici, le consuetudini della montagna. Quando si sviluppa una battaglia, in cui ciascuno deve dare il contributo del proprio valore e del proprio sangue, allora, il personaggio sul quale inizialmente sembrava imperniarsi l'episodio, si fonde con gli altri. Ali Pashà di Guci, Marash Uci, Çun Mula, quando si è in contatto col nemico, e le valli echeggiano del rombo delle armi, non sono che un numero, come ciascuno degli altri gregari.

Ma appunto in ciò è da scorgere il motivo per cui il Poema del Fishta non ha alcun argomento centrale, intorno a cui si muovano dei personaggi aventi ciascuno una graduazione di importanza: ma è formato da una serie di molti episodi, ogni nucleo dei quali non ha una diretta relazione con gli altri. In fondo il Poema non fa che espimere nei suoi due aspetti storici salienti il periodo di storia albonese, che va dal Congresso di Berlino, de 1878, alla Conferenza di Londra, dei 1912; nel primo aspetto: la lotta tra le tribù albanesi del Nord e il piccolo ma terribile Montenegro che ne vuole occupare i pascoli e le campagne col pretesto di ricevere un campenso delle sue vittorie sui Turchi; nel secondo: la grande lotta politica delle Potenze europee che, con implacabile e uguale rivalità agognano a carpire la parte del leone nella attesa spartizione dell'Impero Ottomano. Di questo periodo di storia, alcuni episodi erano già stati consacrati dalla poesia popolare: ma il Fishta, pur prendendone ispirazione, fonde tutti gli elementi popolari nella sua intuizione poetica. La quale non presenta soltanto descrizioni di battaglie o accenni a eventi diplomatici, come il Congresso di Berlino e la Conferenza di Londra, nei quali l'epica tende a cedere il posto alla satira acre e pungente [1]), ma anche e insieme tutta la vita albanese, che si sviluppa in una atmosfera di ingenuità primitiva, nella quale ha gran parte la mitoligia, in cui vivono e palpitano esseri meravigliosi, e si celebrano credenze e riti misteriosi.

Mancando perciò nel poema ogni intelaiatura unitaria e continua, mi limiterò, rinunciando ad ogni tentativo di esposizione del suo contenuto, che non potrebbe essere che frammentario, ad illustrare qualcuno degli episodi, in cui meglio appaia quella fusione dell'umanità col mito, del reale col fantastico, dell'uomo con l'essere sovrannaturale, che costituisce uno dei caratteri più singolari della poesia fishtiana.

***

Mirabile sovratutto l'episodio della lotta dei Drangoi contro la Kulshedra (2). La quale è il mostro della rovina e

1) Cfr. *Lahuta e Malcis*, canto VII, pag. 75 e canto XXX, pag. 497.
(2) *Lahuta e Malcis*, canto XIV: *Kulshedra*, pag. 186-204.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Nji stuhí e madhe shperthen mbi malet e Shalës. Bumbullon nper qiellë; gjimojn pyjet prej erës së fortë; shenat derdhen neper lugina; vetima shndritë me nji dritë ogurzezë naten e shekllin mblue me terr. Kush e shkakton ketë poterë mbi tokë?

Ka dalë Kulshedra prej shpellës së Shalës. Tue ngrehë zhurg atë bisht të gjatë neper zhuri, hidhet e perdridhet, bertet e turfullon. Ato gojë krejt zjarm e surfull! Hiedhë prej mali gurë e shkrepa, per me turshí e me qitë fare krejt Dukagjinin, per me i marrë uhán Shalës, per arsye se Dragoni Vocerr Bala, si fëmí. tue pasë hi në shpellë e tue e pasë gjetë fjetë, i paska pasë xierrë nji sý me nji kû. Shihet menjiherë kall imi i Homerit. Kulshedra, si Polifemi, ka nji sý në mjedis të ballit; e, sikur se Uliksi, tipi i sherrís së panatakë, kështu edhe Vocerr Bala perdorë nji hû per me qorrue perbindshin. Të bâhet si me pasë kalue miti prej epikës homerike e mshehë nder male shqyptare e prej andej, mbas sa shekujsh, me pasë ardhë te na nper mjet të poezís s At Gjergj Fishtës.

Drangojt e Shqypnís veç, si ata të Fushës si ata të Malcís sí i janë kujtue poterës shperthye nder male të Shalës e naie se Kulshedra kishte pasë dalë prej fundit të shpellës, kanë rrâ turr e vrap. I sheh prej së nalti Kulshedra e hiedhë në fushë shkambij; tue i dhanë bishtit andej e këndej, fishkullon e uluron mnershem; dridhet toka në ketë furí, cue peshë prej perbindshit. Drangojt nuk tuten e njiten shkrepavet të thatë neper gjith njatë poterë. Vetima nuk i a dán.

Perbindshi u ep çapojvet të mund t' i kapte, por Drangojt i dredhojn e maten me i a ngjitë n'í. Kúr qe Llesh Gjoni me nji parë dana dhetë pash gjatë, e, ndersa era e stuhija bâjn jë veten, në dritë të vetimës lëshohet urysh në Kulshedren edhe i a njet në fulqî, kah kjo dote me perdî Dragonin Mehmet Shpendín, i cílli e kishte gjuejtë në gúr e i kishte thye nji brî.

Perbindshi, i varruem, mprohet tue u strukë në shpellë, tue dhanë e tue marrë me ato gojë të qelbta e tanë zjarm. Drangojt e ngucin, e Llesh Gjoni nuk e lëshon. Mundohet Kulshedra me hî në strofull perherë e mâ teper, tue terhiekë Lleshin, qi nuk e lëshon prén per të gjâl. Ngushtue me qindrue, perbíndshi del persrí jashtë. Asht mâ e mbramja provë. Duken hijet e Drangojvet ashtû të ndeshâ në dritë të vetimës, neper atë shkrep të pergjakun. Kulshedres i kane rá n'i me këmesa e spata. Bertet sa ku mundet e brima e saj nuk i lên gjâ mangut stuhís, qi shkepë vendit deri shkambij. Së mbramit perbindshi, lá krejt në gjak, bjen. Fuqija hyjnore, qi âsht në njeri, ka mujtë kênen e ferrit.

Si per mrekullí stuhija prân; nuk ndiehen bumbullimat, fiken vetimat. Shperdahen rêt, qiella kethiellet, shndrisin hana e hyjt, qi pergëzohen me token, së cillës i rá me pësue aq fort.

BIBLIOTEKA KOMBËTARE E SHQIPËRISË

dei cataclismi, un mostro dalle sette o dalle dodici teste, ciascuna con un occhio in mezzo alla fronte: viscida e terribile, con una lunga coda, come il Minosse dantesco, e, come il drago nibelungico, emanante dalle bocche vampe zolfo arpente, mentre i Dragoi sono uomini di forza eccezionale e di illimitato ardimento, che della loro forza hanno il dovere di servirsi per difendere l' umanità contro il male, considerandosi eletti da Dio per combattere ed uccidere la Kulshedra. Ogni regione del paese ha il suo; della Mirdizia c' è Lesh Gjoni della principesca famiglia dei Gjomarkaj: Lesh Markola, Andrea Heqimi di Scutari, e poi rappresentanti della Kossovia, di Shllaku. di Kastrati, di Hoti, di Shkreli e di altri dipartimenti della regione.

Una tempesta imperversa sui monti di Shala. Tuona il cielo, fragorose mugghiano le foreste percosse dal vento, precipitano a valle i torrenti: i lampi illuminano di sinistri bagliori la notte ed il mondo tenebroso. Chi manda questo uragano sulla terra?

Dalla spelonca di Shala è uscita la Kulshedra. Dimenando sulla ghiaia la lunga coda, si agita e contorce, urla e sbuffa, dalle bocche fiammeggianti di fuoco e zolfo, e lancia dal monte rocce e sassi, per sterminare tutto il Dukagjini e vendicare l' offesa di Shala, quando il Drangone Vocerr Bala, ancor fanciullo, entrato nella spelonca e trovatala addormentata, le cacciò con un palo un occhio dalla fronte. Il richiamo omerico è intuitivo. La Kulshedra, come il Polifemo, ha un occhio in mezzo alla fronte, e come Ulisse, personificazione dell' astuzia maligna, il Drangone Vocerr Bala si serve di un palo per accecare il mostro. Par quasi che il mito pervenutoci attraverso l' epica omerica, si sia rifugiato tra le semplici genti delle montagne albanesi, e che. tramandato lassù di secolo in secolo, torni ora a noi attraverso la poesia di Giorgio Fishta.

Ma i Drangoi dell' Albania, così del monte come del piano, hanno visto sprigionarsi l' uragano dai monti di Shala e uscir dall' antro sotteraneo la Kulshedra, e accorrono terribili nella tempesta. Li vede dall alto la Kulshedra, e con i tentacoli lancia grandi macigni nella valle, agita nell' aria la viscida coda, sibila ed ulula, tremenda e paurosa: la terra trema allo sprigionarsi di tutte le forze dell' atmosfera scatenate dal mostro. Ma i Drangoi non temono e si inerpicano nella bufera su per le rocce brulle: li illumina di tratto in tratto il sinitro balenare dei fulmini.

Il mostro agita furioso gli artigli per afferrarli, ma i Drangoi schivano i tentacoli, mentre tirano per colpirla ai fianchi.

Ma ecco si lancia Lesh Gjoni, con una temaglia lunga dieci braccia, e mentre imperversa il vento e la tempesta, alla luce balenate dei fulmini, assale la Kulshedra e con l' arma le afferra la mascella che aveva spalancata per ingoiare il Drangone Mehmet Shpendi, che, lanciandole, un sasso, le aveva fratturato una costola. Il mostro ferito si difende rintanando

BIBLIOTEKA "MARIN BARLETI" SHKODER

Mbas kësaj ndodhjeje, qi na perkujton neshtrashat e Herkulit e veprat heroike të Teseut, vjen nji kohë e qetë, në të cillen marrin pjesë Zanat, të m ra e të rrebta njijheri, qi rregullojn fatin e se të cilit nier, tue e dashtë e tue i dalë zot, po kje i mirë kundrejt tyne; tue marrë uhá, po mbeten të fyeme në ndo i send. Se i cilli ka atë Zanen e vet; e ka edhe Poeti vetë, qi shpesh e thrret në ndihmë. Janë mandej edhe Orët e bardha e të bukra: të bukrat e natës së kohës klasike. Këto jetojn ndër prozhme, mbi male e gjatë brigjevet të lumeve.

Sikurse Oreadet e poetvet klasikë, kështu edhe Orët e Zanat, të mbëlueme me vela të bardhë e me flokë të lëshuem, hîjn e këcejn; gjâ qi bân me lulzue malet e vetmueme e neti me hanë. Këndojn. Nuk këndojn trimnít a jeten e gjysë-zotavet as bukurít e virtytet e veta, por trimnít e njerzvet.

Duket Ora e Shalës, e bukur e e ndritshme, edhe thotë:

Mirë se u gjêjë, burra të dheut!
Mirë se vjen, e Bukra e dheut!
Mirë se vjen, e kah të kemi?
Ka' u ké pri ktyne fisnikeve?
Po i pergjegjë Kapitan Lleshi.
Se, manà, ty t'u ngjatët jeta!
Un jam vetë ajo Ora e Shalës:
Moter un me atë Orë t' Merditës,
Qi veron mbi bjeshkë t' Mundelles,
Si ajo drita tuj ague:
Kto janë Orët e Dukagjinit,
E kem' dalë m' ketë maje bjeshke,
Per me u pá, me u njoftë me jú;
Se zâ t' madh per ju kem' ndie,
Se edhe e lát sande ju nám,
Tue e thye në luftë Kulshedren,
Qi me shue desht Dukagjinin.
Jo qi lodhë, un thom, do t' jini.
Se edhe darkë ju ngranë s' do t' kini.
E ktû, po, âsht nji bjeshkë e naltë,
Të tanë gur e shkamb i gjáll,
Kû s' gjên nieri shka me ngranë,
Pse as s' i kini nuset t' veja,
Qi jú darken me ju a mbvequn
E prandej na Orët e Maleve
Darken ju ju a kem' gatue:
Kû me vedi ju e kem' prû;
Kur t' urdhnoni me u rreshtue. 8)

Si shihet, kênët mitologjike rrîjn në sherbim të njerzvet,

8) *Lahuata e Malçís*; kangë XVI, *Kuíshedra*, fq. 181-82.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "S. BARLETI" S H K O D E R

il mostro ferito si difende rintanando il corpo nella spelonca e lottando con le fauci fetide e fiammanti. Ma i Drangoi la stimolano e Llesh Gjoni non lascia la morsa. Tenta la Kulshedra di rintanarsi di più, attirando a sè Llesh Gjoni, che non lascia la preda. Costretto a difendersi, il mostro esce di nuovo all' aperto. E' l' ultima tenzone. Le ombre dei Drangoi, proiettate nel balenare dei lampi si agitano gigantesche sul suolo roccioso e insaguinato. La Kulshedra è colpita ai fianchi, sui quali si sono confitte le scuri e le spade degli eroi. Si innalzan terribili grida dalle molte bocche e alla rabbia del mostro risponde l' uragano che divelle le rocce. Alla fine il mostro dissanguato si abbatte su se stesso. Il divino che è nell'uomo ha vinto l' essere infernale.

Come d' incanto, cessa la bufera, tacciono i tuoni, si spengono i baleni. Si dileguano le nubi, il cielo si rischiara, splendono la luna e le stelle, e sorridono alla terra martoriata.

All' episodio che ci riporta alle fatiche di Ercole e agli eroismi di Teseo, segue una visione di serena bellezza, animata, dalle Zane, esseri buoni e terribili a un tempo, che sovrastano al destino di ciascun uomo, difendendolo e amandolo, se è buono e riverente con esse, vendicatori e funesti, se ne sono offese (ognuno ha la sua Zana, anche il Poeta che spesso la invoca ispiratrice) e dalle belle e candide Ore, che, come le ninfe della antichita classica, vivono nei boschi, sui monti e lungo i fiumi.

Come le Oreadi dei poeti classici, Zane e Ore intrecciano, vestite di candidi veli e con le chiome disciolte, le danze, con le quali sogliono animare le solitudini montane e lunari, e cantano.

Non cantano però le prodezze o la vita dei semidei e le proprie bellezze e virtù, ma la virtù dei mortali. Candida appare l' Ora di Shala: «Ben tornati, o uomini della terra»: «ben venute, o belle della terra» rispondono gli uomini. «Io sono l' Ora di Shala, la sorella delle Ore della Mirdizia. E queste son le Ore del Dukagjini e siamo uscite in questo monte per vedervi, per conoscervi: perchè io ho sentito di voi grandi meraviglie, perchè gran fama avete lasciato di voi, uccidendo in battaglia la Kulshedra che voleva distruggere le terre del Dukagjini. Voi sarete stanchi e certamente non vi sarete rifocillati, e in questi luoghi, senza alberi e di pietra viva, nessuno trova qualcosa da mangiare, perchè voi non avete le vostre spose che vi preparano il pranzo. E quindi, noi Ore dei monti, ve lo abbiamo apprestato».

Gli esseri mitologici sono così al servizio degli uomini: per amore e non per un decreto inerente alla loro natura. Partecipano delle gioie e dei dolori dell' umanità, ne sono anzi gli esseri protettori, comi i Lari, se pure non riescano alle volte a scongiurare nemmeno le avversità proprie. La Zana si compiace delle virtù dell' essere che protegge, gli

BIBLIOTECA PUBBLICA MARCO SALEFI - SHKODER

jo perdhuni e pse e kanë per detyrë, por per dashtni. Martin pjesë nder gëzime e nder dhimba rë njerzvet; mund mâ teper ato u datin zot, si zotat e votres, Larët e Rromakvet, edhepse kaiherë s'mund të bâjn gjâ as per veti.

Zanës i vjen mirë, kur ndien e sheh, se aj, qi mpron, âsht diftue burrë; i duket n' anderr per me i dhanë zemer; kjan per dekë të tij, as t'ishte e motra. Duen me thanë se des edhè ajo me të.

Mbasi Drangojt kanë hangër, çohen Orët e Dukagjinit, me ato tesha bardhë si bora, kapen dora-dora e, shpervielë mangësh deri në brryl, me flokë të lëshuem deri në fund të kambvet, rrethue ballet me kunora lulesh, i këndojn valle-valle Eufrozinës.

Eufrozina âsht nji vashë shum e hijshme:

Sŷnin diell, ballin si hana,
Ardhun shtatit si selvija.

Jetote në Janinë e Alì Pashë Tepelena adhrote mbas saj. Çon nji Harap qi të shkote t'a merrte e t'i a biejte në shëpí, tue i u kercnue me dekë, po mos të ndigjote. Vasha s'ndigjon, e çon e i thotë, se mâ parë bâtë deken se barte shnjerzimin. Marrë të dyten herë perdhuni prej Harapit t'Alì Pashës, si paten mbrrîjtë në mjedís të liqênit, u hodh prej vedit n' ujë e u mbyt.

Ky âsht argumenti, mbi të cillin Orët i endin kangët në nderë e në lavd të kreshnikut të Malcís. Levdojn e njesin në qiellë trimnit e njerzvet e terthoras levdojn edhè grát e tyne. E thotë vetë Poeti.

Doli fjala neper dhé:
Njikso varzash ka n' Shqypni,
Qi per erz edhè per fé
Të rit e jeten i bâjn fli

Ndersa Orët këndojn fjalët e mbrame:

Hylli i dritës nisi me dalë
E buzës s' malit drita agoi.

Shihet kjartë se si Fishta bân m'u perpjekë njerzimin me mit, tue perftue nji fllad poezije e perfëtyrime aq terthierkse e njíjheri misterjoze, sa mos me mujtë me e gjetë kund tjeter posë se në fantazín e poetvet klasikë.

Të m'epet lêja t'a çeku, mos tjeter, nji epizod tjeter jo mâ pak të mrekullueshem se i pari: *Tringa*, vasha kreshike e hijshme e Nokshiqit e cilla paraqitet prej Poetit në nji shenë qi të këputë dhimbe e të mneron 9):

9) *Lahuta e Malcís*, kangë XXII, *Tringa*. fq. 299.—Mbi këtë kangë ka bâ nji komentim e perkethye nji pjesë forë të mirë A. F. Cordignano në *Nuova Antologia*. 16 Korrik 1940.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIA BARLETI" SHKODËR

comparisce in sogno per incoraggiarlo o confortarlo, piange come una sorella la sua morte, anzi si crede che muoia spesso con l' uomo che le era affidato.

Dopo che i Drangoi si sono rifocillati, sorgono le Ore del Dukagjini, con le vesti come nevi: si sono prese per mano e, alzate le maniche sino al gomito, le chiome sciolte e lunghe sino ai piedi, coronate di fiori, cantano, a domanda e risposta, inneggiando alla virtù di Eufrosina.

Eufrosina era una bellissima fanciulla. «Aveva gli occhi come il sole, la fronte come la luna, ed era slanciata come un virgulto». Abitava a Janina e Alì asha di Tepeleni ne era innamorato. Mandò uno schiavo, perchè la conducesse nella sua casa principesca, minacciandola di morte se rifiutasse. Ma la fanciulla rifiutò, e mandò a dire al Pascià di Tepeleni che il morire è preferibile al peccato: e fattasi condurre in mezzo al lago si gettò nell' abisso delle acque.

Questo l' argomento sul quale le Ore intessono il canto in onore degli eroi della Montagna. Anch' esse inneggiano alla virtù dei morali e il loro canto vuole essere il premio pei Drangoi, ai quali indirettamente si lodano le virtù delle loro donne. Lo dice il Poeta: «Per l' eroismo mostrato da Eufrosina, Per il mondo si è diffuso il detto che le fanciulle dell' Albania, per la fede e per l' onore fanno sacrificio della vita».

Mentre le Ore cantano le ultime parole, si alza nel cielo Afrodite luminosa e sui monti incomincia ad albeggiare. Zane ed Ore dileguano.

Si vede così come il Fishta innalza l' umanità verso il mito e abbassa verso l' umanità il mito, creando un' atmosfera di poesia, le cui immagini, proiettate in un mondo misterioso e affascinante, si incontrano soltanto nella semplice e sublime fantasia dei poeti classici

Ma un breve cenno mi sia concesso di fare anche al non meno mirabile episodio di Tringa, la bella ed eroica fanciulla di Nokshiqi, la cui affascinante figura si affaccia al Poeta in una cornice di terrore (1): «Solo ecco veggo una donzella dalla gonna bianca — e un fazzoletto le ricinge la fronte — e la ricopre sino al sopracciglio e fuori del fazzoletto i capelli sciolti». Essa è scomparsa alla porta per osservare il nemico montenegrino che avanza. Fugge il popolo dinanzi a lui atterrito, portando seco tutto quello che di caro e prezioso possegga. Solo Tringa rimane ferma alla sua porta. Il Poeta fa balenare il dubbio che essa non abbia fra i Montenegrini che avanzano un qualche giovane amico. «Perchè veramente la madre l' ha fatta bella — dalla persona ritta come un fucile bresciano — l' occhio al par di una

(1) *Lahuta e Malcis* canto XIX: *Tringa* pag. 299. Di questo canto ha dato una parziale ma brillante traduzione, arricchita di un bel commento, il P. Fulvio Cordignano, in «Nuova Antologia», 16 luglio 1940.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Veç, po 'i vashë un jam tue pá,
Vashê të ré n' xhumbletë të bardhë,
me nji rubë rreth ballit ardhë,
Qi mje m' vetlla m' i ka rá;
E derdhë flokët jashta shamis,

. . . . . .

Ajo ka dalë të dera për me vrojtë anmikun malazias, qi gjithnji shtŷhet perpara. Populli hikë i mneruem, tue bajtë me vedi shka ka mâ fort per zêmer Vetem Tringa rrin shtang aty te dera e shpis së vet. Poeti bân kinse po dyshoj, mos ka ndonji dashamirë nder djelmoça malazezë:

Pse edhe t' mirë po e kisht bâ nana:
Ardhun shtatit si «breshana».
Synin hyll, ballin si hana,
Dishka njethë si molla m' rrêm.
Si ajo lulja shperthye m' gêm,
Qi ke dalë m' ka ashtu te dera.
Sikur bân me çilë prendvera:
Sikur bân dielli me dalë
Neper aha, brej e halë:
Kaq gjâ t' mirë Zoti e ka fafë!

Por menjiherë e hiekë dyshimin:

Mos e thuej, bre burrë atë fjalë!
Se per lila e karajfila,
Per zymbyla e bylbyla,
E per gurra neper curra:
P' r ato hije neper vrrije,
P' r ato flutra neper zalle:
Pasha Orë e Shtozovalle.
Pasha t' rit e pasha veren,
Persa bjeshkë e lule bleren;
Mâ fisnike 'i vashë s' e ké,
Kah ndritë hana e dielli xé!
Pse edhe ndodhë; bre, ka Shqipnare.

Ka arsyet e veta pse prûhet n' ato mënyrë. Tringa nuk luen vendit vetem per dashtnî të vllaut i cilli vjeten para kishte mbetë i varruem në luftë me Melazezë. Qyshe atë ditë kishte rá në të shtrueme. Tringa i rrin ditë e natë të kryet, si nji nanë e dashtun. S' don me luejtë vendi, pse don me e dá të miren e të keqen me të vëllân,

Siellet kah i vëllai, qi âsht në valë t'ethevet, edhe i difton se çë kob i kecnohej atdheut! Të vëllaut si t' i bi-jte ndo 'i send! I a lëshon sŷt pushkës me máll, të cillen nuk mujtte me e kapë mâ me dorë; çon menden te Zoti, fillon me tretë, merr me hiekë, edhe des. E motra i mbyllë sŷt.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "ZEF LUKË KODER"

stella — la fronte come la luna. Qualcosa come mela germoliata sul ramo — o come fiore sbocciato sullo stelo — che così mi è apparsa sulla porta — come quando spunta la primavera — come quando traspare il sole — attraverso faggi, abeti e pini: tanto bella cosa l' ha creata Iddio . . . ».

Ma il sospetto viene subito fugato:

«Non la dire, amico, codesta parola — poichè pei gigli e pei garofani — pei giacinti e per gli usignoli — per le sorgenti balzanti tra le rocce — per le Ore e per le Zane — per la gioventù e per la primavera — non troverai più nobile donzella — dove la luna riluca o riscaldi il sole — poichè tra l' altro, viva Dio, è pur albanese . . .». Ben altre sono le ragioni del suo contegno. Tringa non si muove per la pietà e l' amore verso il fratello, il quale, l' anno prima, battendosi coi Montenegrini, era rimasto ferito: e da allora sta coricato sul giaciglio, senza potersi levare sulle gambe. Tringa gli sta notte e giorno al capezzale amorosamente, come una madre. Non si vuol muovere perchè vuole condividere il destino del fratello. Si rivolge al fratello delirante dalla febbre, e gli manifesta piangendo quale sventura incomba sul paese. Il colpo fu fatale al giovane. Volse desolato lo sguardo al suo fucile che non poteva impugnare: gli occhi si incominciarono a chiudere, la mente gli si smarrisce, un ultimo pensiero a Dio ed entra in agonia. Tringa avrebbe adesso potuto fuggire, ma non volle permettere che il fratello rimanesse insepolto. Non potendo assolvere questa missione, perchè il nemico è vicino, decide di morire accanto al fratello. Prende il fucile e si lancia alla porta, attendendo imperterrita il nemico. Scultorea la presenta il Poeta: «l' occhio di fuoco, le sopracciglie aggrottate — il fazzoletto in arco sulla fronte — alta e diritta come un cipresso — saltò improvvisa in mezzo al cortile — con il fucile nascosto dietro la persona . . .».

Giunge Giur Kokota, per appiccare il fuoco alla casa, ma si vide innanzi la fanciulla. Crede sia la Zana del luogo: si accende d' amore per lei, pensa di portarla sposa al suo paese. Ma Tringa impavida e con occhio infallibile spiana contro di lui il fucile e lo fredda. Un compagno di Giur Kokota rivolge su lei l' arma e la colpisce la fronte. Tringa stramazza a terra innanzi alla porta con la fronte e la gota insanguinate: «Il sole si leva all' orizzonte, ma Tringa non cadde viva nelle mani del nemico».

E qui dalla feroce realtà degli uomini si passa di nuovo nel mondo del mito. La Zana del Monte Vizitor che era apparsa sul ciglio di una roccia per seguire le vicende del combattimento, vedendo Tringa distesa a terra, corre gridando su lei. La fanciulla era la sua prediletta: l' aveva vista bella e virtuosa. Porta sul monte il corpo esanime dell' eroina e ne piange la morte. Accorrono le Ore del Dukagjini e si uniscono a lei per dare alla fanciulla la sepoltura. Due lupi,

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" SHKODËR

Tringa do të kishte mujtë tash me hikë, por s' mujt me bajtë qi i vëllai të jitte mbi dhé. Tue mos mujtë me i rá mbrapa kësaj pune, pse anmiku i a kishte behë gjithkah per rreth, dau me dekë perbrî të vëllát. Merr pushken e urysh kahdera tue pritë pa u trandë anmikun Poeti na e paraqet gjallë :

Por sŷn' zjarm vetllat ngerthye,
Dredhun ruben urë mbi sŷ :
Si selvija shtatit ngefë
N' mes t' oborrit i a ka befë,
Per mbas tjet huten mshefë.

I a mbrrîn Gjur Kokoti per me i dhanë zjarm shpis, poi sheh vashen kah i del para. Aj kujton se ka para vedit Zanen e vendit; ndezet në dashtni per të edhe mendon me e çue në vend të vet e me e marrë per grue.

Por Tringa, e patrandun, shenjon në 'të edhe e vret. Nji shoq i Gjur Kokotit siellë në Tringen edhe i bjen lules së ballit. Tringa bjen dekun mbë tokë para dere, lá ballin e mollzat e faqevet në gjak :

Edhe dielli dheut i rá,
Gjáll por Tringa Shkjaut n' dorë s' rá

Prej mízoris njerzore Poeti kalon meiherë në boten mitologjike. Zana e malit të Vizitorit, qi kishte ndêjë në nji vetull mali, per me pá si po shkote lufta, tue pá Tringen shtrî per tokë, nget tu ajo tue bertitë. E dote fort vashen; e kishte pasë njoftë kur ajo kullotte dhit neper mal. Ishte dá në shêj gjithmonë per virtyt e per hijeshi. Merr e e bán mbi mal trupin e pajetë të kreshnikes e i qet vajin. Rrájn Orët e Dukagjinit e i ndihmojn Zanës me e vorrue vashen. Dy ujq, dukë pa pritë pa kujtue, çilin gropen. Deri shtâsët e egra marrin pjesë në zín e Tringës :

Orë e Zana prap piskaten;
Prap ulkojat uluruen:
Bjeshkë e male larg ushtuen 10)

Ndoshta ndokush ka me pëvetë, si tash At Fishta, nier i pershpirtshem e rregullтár tue kênë dhir i Sh. Franceskut, në boten poetike të veten, kŷ pra sa e sa herë qet Zot, Zojë e Shêjten, shtjen n' anë tjetet edhe kênë mitologjike e pralla.

Nuk âsht e veshtirë me i përgjegjë kësaj pëvetieje. Këta të perziem të Hyjnís së krishtenë me kênë mitologjike âsht nji besim i populli; e Fishta në «Lahutë» nuk pân tjeter vecse me diftue mendimin e shpirtín e populli. Shqyptari

10) Këqyr: *Lahuta e Malcís*, kangë XXIV: *Zana e Vizitorit*, fq. 362, — Cordignano, v. sh.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

apparsi improvvisamente, come a un tacito comando scavano la fossa: anche la selvaggia natura esprime in questo modo il dolore per la morte di Tringa. «Ore e Zane mandarono nuove strida: — ululorono di nuovo le lupe: giogaie e monti ne ripeteron gli echi lontano...»(1).

. . .

Ci si potrebbe forse chiedere come mai il Padre Fishta, pio e religioso osservante della regola di S. Francesco, abbia ammesso con tanta larghezza e frequenza nel suo mondo poetico, in cui pur si sentono spesso invocare Dio e la Vergine e i Santi, protettori di paesi e delle regioni, gli esseri della mitologia e delle favole. Ma a questa domanda non è difficile rispondere. Questa fusione della divinità cristiana con gli esseri mitologici nella fede degli uomini nella *Lahuta* e *Malcis* si spiega non meno con la cultura del poeta, che con la mentalità del popolo di cui egli è il più alto cantore. L' albanese crede incondizionatamente in Dio e nei misteri della religione, ma crede anche nella esistenza fantastica delle Zane e delle Ore, non come esseri indipendenti e ostili a Dio, ma come spiriti a lui subordinati, la cui esistenza è consentita da Dio come un completamento del suo mondo fantastico umano. D' altra parte, se osserviamo bene, il Fishta non fa mai apparire in scena, come attori del dramma, Cristo o la Vergine o i Santi, vietandoglielo il rispetto e la devozione di credente, salvo che il nome di essi non sia invocato dagli uomini come testimonia alla solennità dei loro giuramenti. Invece, è la Ora dell' Albania, che, all' ombra di un albero annoso, appare improvvisamente ad Ali Pashà di Guci per minacciare di maledizione e rovina l' Albania, se gli albanesi rifiutano di unirsi in giuramento contro il nemico, ed è ancora il *Lugat*, lo spirito folletto della morte che appare in sogno ad Oso Kuka, per significargli i futuri eventi della guerra.

Questo mondo fantastico e misterioso tace, però, non appena in una assemblea intervenga Pater Gjoni, un Francescano, a predicare alla massa la fede in Dio, implorandone il soccorso, per conquistare la libertà della Patria.

Di quella Patria albanese, delle cui costumanze e tradizioni più antiche e più sacre, il Poema del Fishta è così profondamente, da un capo all' altro, impregnato e ispirato, da poterne quasi esser considerato come una delle fonti. Non a torto fu osservato che se il Poema fosse stato pensato o scritto in età remotissima, esso sarebbe di per sè solo sufficiente a potere, almeno in parte, ricostituire le leggi e le consuetudini più caratteristiche, come quella della ospitalità, e gli ordinamenti riferentisi all' organizzazione delle tribù, e i più singo-

(1) *Lahuta e Malcis*, canto XXIV : *Zana e Vizitorit*, pag. 362; cfr. Cordignano, loc. cit.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

beson pa kurrnji reservë në Zotin, nder mistere të religjonit; beson veç se ka edhe Orë e Zanë, jo si kenë të pamvarshme e n'anmiqsi me Zotin, por si shpirten të nenshtruem Atij; âsht vetë Zoti, qi i lên këto Orë e Zana në boten e vet. N'anë tjetër, po e shqyrtuem mirë punen, Fishta nuk qet kurr në shenë, si auktorë drami, Krishtin, Zojen e Shêjtent, pse nuk i bán besimi. Permendet êmni i tyne vetem kur njerzët e thrrasin në dishmí nder bé të veta. Ndersa âsht Ora e Shqypnís, qi, nen hijen e njij lande së vjeter, i duket pa pritë pa kujtue Ali Pashës së Gucís tue i u kercnue se do t'i lëshote namen Shqypnís, po kje se Shqyptarët s'do t'u betojshin më nja kundra anmikut. Asht edhe *Lugati*, qi i duket n'anderr Oso Kukës, per me i diftue rrjedhimet e luftës.

Kjo botë fantastike e e mëshehët prân e zhduket pernji qi P. Gjon', nji Françeskan, duket në mbledhje per me i ligjirue popullit qi t'i lypte ndihmë Zotit e t'a fitojshin lirín e atmes; të fitojshin lirín e njasaj atmje, doket e zakonet e së cillës, ato mâ të vjetrat e mâ shêjte. poemi i Fishtës i permbledhë edhe i endë. Ky poem mund të mbahet nji nder gurra të historís shqyptare. Asht gjetë kush ka thanë, e me arsye, se, po t'ishte kênë trajtue e shkrue ky poem nder kohë të lashta, do t'ishte kênë i mjaftueshem per me caktue ligjët e zakonet mâ karakteristike shqyptare. si p. sh. mikpritjen, rregullimin e fiseve e shêjet e veçanta të kombsís e të folklorës së populitit shqyptár. Ali Pasha i Gucís tue i a porositë të birin grues së vet, i thotë qi t'i shtihen në mend e në zêmer parimet shêjte të Kanunít të Lekë Dukagjinit, sidomos per shka i perket mikpritjes e nderës 11), të njatij Kanú të Lekë Dukagjinit, qi âsht të mbledhunt tipik të zakonevet shqyptare, bâ ligjë. Per 'të flet edhe poemi i Fishtës, e mjaft kjartë; e pra, shum perpara se ky Kanú t'ishte mbledhë e rendue si tekst.

Per ketë arsye Malcorët, mbledhë tok per me protestue kundra vendimevet të Kongresit të Berlinit, bertasin e thonë, se ata, me armë në dorë, nuk do të lêjshin kurrsesi qi të shkojshin në vend ato vendíme të padrejta të diplomatve: «S'e thotë Zoti as Kanuja qi ndokush të hijë në vend të huej pa hî ferrë në kambë, pa u shitue e pa kênë vrá. Në kangen e nandët, qi flet mbi Lidhjen e Prizrendit, çeket edhe Kanuni, veç me fjalë tjera:

Qi shk' âsht Krye, shk' âsht Kapiraktár
Shk' âsht Vojvodë e shpí e parë
Fill me dalum në Prizrend,
Per me ngrefë atý kuvend:
E, si motit, per Atdhé
Me lidhë besë, me lichun fé.

11) *Lahuta e Malcís*, kangë VIII: *Ali Pasha i Gucis*, fq. 82.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

lari caratteri etnici e folcloristici del popolo albanese. Ali Pashà di Guci, affidando il figlio alla mamma, si raccomanda che a lui siano insegnati i sacri principii del Kanun sull'ospitalità e sull'onore (1): di quel Kanun di Lekë Dukagjini, che è la raccolta tipica del diritto consuetudinario albanese, e a cui si allude esplicitamente nel poema, quando il testo non ne era stato ancora nè raccolto nè pubblicato. E' per questo che i Malissori, riuniti per protestare contro le decisioni del Congresso di Berlino, esclamano il proposito di opporsi con le armi alla attuazione delle inique deliberazioni dei diplomatici: «Dio e il Kanun non permettono che per forza si entri in un luogo estraneo senza subire uccisioni e ferite», e, che nel canto IX del Poema, si riporta, leggermente parafrasato, il testo del bando per il Congresso di Prizrend: «Ove ci sia un Capo, un portabandiera, un voivoda o un capofamiglia, vada a Prisrend, per partecipare al Convegno, e per la patria si leghi col giuramento e la' besa...».

A presupposto ideale di tutto il poema del Fishta c'è dunque un'idea che ne costituisce l'unità di contenuto e di ispirazione e ché è quella della libertà dell'Albania: libertà intesa come inalienabile e inviolabile diritto del popolo albanese, in quanto unità spirituale ed organica, cioè storica, a decidere del proprio destino presente e futuro.

E per questo che l'amore del poeta della *Lahuta e Malcis* per la libertà dell'Albania, è un amore che è sempre presente e operante, ma è anche sempre diffidente e scontroso. Questa diffidenza e scontrosità è il frutto di una esperienza amarissima: il frutto della insana ed iniqua politica europea imperniata sul vecchio concetto dell'equilibrio. Il cuore e la mente del Poeta non concepiscono e non sopportano l'idea che del proprio destino il popolo albanese non possa e non debba essere l'unico arbitro. Di qui il suo incontenibile sdegno per le interne discordie, che rendono il popo albanese strumento delle altrui cupidigie, e la sua convinzione non avere il popolo albanese altro dovere che unirsi per far fronte all'oppressione straniera: di qui il suo sogno unitario, che non è se non l'inscindibile aspetto del suo sogno nazionale. Appunto per questo, la Lega di Prisrend, quando, per la prima volta, dopo la morte di Scanderbeg, i Gheghi e i Toschi si unirono con la besa per combattere insieme, sino all'ultimo uomo, il nemico, e per umiliare la diplomazia europea e il Sultano, che osavano decidere della di terre e di genti albanesi, fu considerata dal poeta come un evvenimento di straordinaria importanza. Con la Lega di Prisrend parve al poeta che gli albanesi avessero finalmente conquistato il proprio diritto a vivere come un popolo libero, e ne trasse gli auspicî per un loro più grande avvenire. E

(1) *Lahuta e Malcis*, canto VIII: *Ali Pasha i Gucis*, pag. 82 e g.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Tue nenkuptue idealin e poemit të Fishtës, âsht e shihet nji idé, qi perbân njisín e permbajtjes, frymzimi i së cillës âsht lirija e shqypnís : liri, qi mbahet e âsht nji tager i padhunueshem i popullit shqyptár ; pse âsht nji njisí shpirtnore e organike, nji njisí historike, e cilla dán e vendon aja vetë mbi fat të vetin, tash e gjithmonë.

Dashtnija e poetit të *Lahutës së Malcis* per liri të Shqypnís âsht nji dashtni e gjallë e qi bân punë ; âsht njijheri nji dashtni, qi s'përshtetet dokudo e qi fyehet mjaft shpejt. Kjo dashtni, qi s' i beson kujë lehtas âsht me vend, pse âsht rrjedhë e njij politike së padrejtë europjane, e cilla don me shkue gjitmonë ne e moçme : me mbajtë ekuilibrin. Mendja e zêmra e poetit nuk munden me e kuptue pse populli shqyptár s'mund të jét aj vetë i vetmi gjyqtár i fatit të vet. Kënshihet aj idhnimi i Poetit, qi ndien per dasí të permbrendshme e qi janë vegel e dishireve të hueja. I âsht mbushë mëndja Poetit, se populli shqyptár s' ka detyrë tjeter i mâ te madhe posë asaj qi me u bashkue e me i bâ báll rrymës së huej. Atij i ka hî në trû e s'i a hiekë gjâ, mendimí i unjisimit, pse s'i a hiekë gjâ mendimin e Atdheut. Lidhja e Prizrendit, në të cillen, per të paren herë mbas dekës së Skanderbeut, Gegë e Toskë u lidhen besa besa per me luftue zbashku deri në dehë kundra anmikut e me e shtypë diplomacín e Europës e Sulltanit, qi dojshin me dá mbi fat e mbi tokë shqyptare, per Poetin kje nji avniment i jashtzakonshem e me nji randsí të madhe. I u duk Poetit se, Lidhjen e Prizrendit, Shqyptarët tek e mbramja e kishin fitue tagrin me jetue si popull i lír gjâ qi aj e uron e e dishron edhe kohë t'ardhshme. Tue kênë puna kështu, po dihet se aj do t'a merrte në mëní Konferencen e Londonit.

Fitimet e Shqytarvet kundra anmikut janë kumbonë, qi bien m'u ndie : jane fryt i bashkimit të zemravet. «Po s' kje bashkimi — pat shkrue Poeti në nji artikull shtypë në «Hylli i Dritë» 2923 — nuk ka ngadhnjim e ka as liri, po t'u dha e mbrapshta, s'ké me pasë tjeter perveç shfrenullim të brendshem e rrenimin e Shtetit».

Kuptohet prandej mirëfilli se me çë gëzim Poeti pershëndetë rasen kur në Prill 1939 populli shqyptár, gënjye e trathtue prej njij shteti, qi s' kishte pasë dijtë me vû rregull e me dhanë liri, i fali kunorën e Skanderbegut Madhnís Viktor Emanuelit III, Mbretit t' Italís. U gëzue si atdhetár shqyptár, pse së mbramit zemrat shqyptare, me ketë veper, kishin dhanë provë bashkimi. Tue marrë pjesë Shqypnija në komunitetin e Perandorís Italjane, per At Fishten ishte si nji peng i sigurtë per nji kohë mâ të mirë t' atdheut të vet.

Per ketë arsye, në nji nder shkrime të mbrame shtypë pak muejë para se me dekë në të perkohshmen t'onë «RI-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MIRDITA" BARLETË SHKODËR

per lo stesso motivo il poeta accolse con l'espressione della sfiducia più sdegnosa la Conferenza di Londra.

Le vittorie conseguite dagli albanesi contro il nemico sono tutte ammonitrici, perchè sono tutte derivate dalla concordia degli animi. «Se non c'è concordia», afferma il poeta in un articolo pubblicato nel 1923 in «Hylli i dritës», «non c'è la vittoria, e non c'è nemmeno la libertà, mentre alla sconfitta consegue il disordine interno, il regresso, il disfacimento dello Stato».

Si comprende perciò il motivo dell'alta e serenea gioia, con cui, quando, nell'aprile del 1939, il popolo albanese, deluso tradito da un regime, che non aveva saputo assicurargli nè ordine nè libertà, offrì la corona di Scanderbeg alla Maestà di Vittorio Emanuele III Re d'Italia, il Poeta salutò il grande evento. Lo salutò con gioia di patriota albanese, perchè vide che finalmente gli animi albanesi avevan testimoniato con quell'atto la propria consapevole concordia. Sovrattuto per questo l'ingresso del'Albania nella comunità dell'Impero Italiano apparve a Giorgio Fishta garanzia sicura di migliore destino per la sua Patria.

Per questo, in uno dei suoi ultimi scritti, pubblicato pochi mesi prima di morire, nella nostra «Rivista d'Albania» il Poeta [1]), alludendo alla prosperità dhe il popolo schipetaro aveva goduto sotto l'Impero Romano, confermava la propia fede nel progresso della sua Patria e nella immortalità di Roma: di Roma, che, a prescindere dai beni materiali, ha dato agli Albanesi il grande bene spirituale e morale a cui il poeta della *Lahuta* aveva continuamente esortato i suoi connazionali: «O Zona — dice nel VI canto del Poema —, vedrò io mai coi miei occhi mortali gli Albanesi riuniti in un patto per difendere la Patria, vedrò mai, dietro la bandiera scarlatta e nera Ghegi e Toschi scendere nei piani, dai monti sul campo per versare con un solo intento e contro il nemico il sangue per l'Albania?...». E poco dopo, con una frase, che molto bene si adatta al momento epico, che italiani e albanesi vivono insieme, il poeta manifestato di nuovo la sua fede: «No, spunterà il giorno in cui tutta la razza albanese si riunirà e al barbaro che l'ha avvilita sin nell'animo renderà testimonianza con le armi alla mano».

I Gheghi ed i Toschi, nel nome augusto del proprio Sovrano, si sono oggi riuniti, hanno impugnato le armi, combattono a fianco a fianco con i fratelli italiani, e rendono con essi testimonianza al nemico del comune valore, della comune concordia, della fede comune nella vittoria certissima. Il sogno del Poeta è oggi realtà: Roma è arra sicura ed eterna di prosperità di grandezza e di potenza per la Patria albanese.

1) P. G. FISHTA, *Prosperità del popolo skipetaro sotto l'Impero romano*, «Rivista d'Albania», II, pag. 111 e segg.

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKODËR "MARIN BARLETI"

VISTA D'ALBANIA», Poeti 12), tue folë mbi gjendjen e mirë, qi i kish' rá me provue popullit shqyptár nen Perandorín Romake, difton se âsht i sigurtë qi Atdheu i tij ka me perparue e se Roma ka me kênë e perhershme; njajo Romë, qi, posë se u ka falë Shqyptarvet të mira tjera, u ka dhanë edhe nji të mirë shpirtnore e morale, gjô të cillen Poeti u a kishte porositë padá bashkatdhetarvet të vet.

Në kangen e gjashtët të Poemit Poetit shprehet në këtë mënyrë:

Hej, moj Zanë, si t' duket tý?
A thue shoh un kurr me sy,
Se Shqyptarët do t' biejn m' nji fjalë,
Zor Atdheut kta per t' i dalë?
Se mbas flamrit kuq e zi
Gegë e Toskë, fushë e Melci,
Kangë me dalë ndoiherë n'ushtri,
Me derdhë gjakun per Shqypni?

E fill mbrapa, me nji shprehje, qi difton çasin epik, në të çillin Shqyptarë e Italjanë jetojn zbashku, shton e thotë:

Jo, po dita do t' agojë,
N' t' cillen tok fisi i Shqyptarit
Ka me u mbledhë, edhe barbarit,
Qi dár m' shpirt e ka poshtue,
Me armë n' dorë ka me i dishmue,
Se aj per t' gjallë s' i shtrohet kujë,
Se rob s' rrin nen themer t' huej.

Gegë e Toskë janë bashku sot n'emen të lartë të Sovranit të vet; kanë rrokë armët; luftojn brî per brî me vëllazent italjanë e zbashkut i bâjn me pá anmikut vleren e perbashkët, bashkimin qi kanë nder vedi e sigurimin e ngadhnjimit. Andrra e Poetit sot âsht nji e vertetë. Roma âsht nji kapar i sigurtë për nji Shqypní të lumë, mâ të madhe, mâ të fortë.

* * *

Gati të gjitha fletoret e të perkohshmet kombtare e shum edhè asosh, qi botohen n'Italí shfryen ndiesít e veta, qi i frymzonte rasa e mjeruesume. Pervajshem rá *Kumbona e së Dielles* në Shkoder, dënesi per Poetin kombtár *Shkolla Shqiptare* e Tiranës me qiuda penna tjera të mësueme paraqiten zêmren e shpirtin e kobin e humbjen.

Po i marrim të gjitha "nji ka nji, nemosè sa me i

1) A. GJ. FISHTA, *Rrosperità del popolo skipetaro sottc l'Impero romano.* «Rivista d'Albania», II, fasc. III, pag. 111 ecc.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

çekë; në kjoftë veç se na pështon ndonji pa permendë, qi nuk e kemi para sŷshë; e kjo jo deshtas.

Fillojm prej fletoreve, qi duelen pak a shum nder ato ditë, kur At Fishta ndrroi jetë. Botoheshin aso kohe vetem dy fletore: e perditshmja "TOMORI" e nji tjetër në Shkoder "RINIJA FASHISTE". Kumtimin e kobshem "TOMORI" e çfaqi shi ne e nesre, me 31-XII-1940, tue vû me germa plakatesh nder rreshtat mâ të parët: *Vdekja e Poetit Kombëtar At Fishta — La morte del Poeta nazionale albanese Padre Fishta* (E marte, 31 Dhetuer 1940, vjeti I, Nr. 290). Në të parën faqe kryeartikulli, shqyp e italisht, ka titullin: *Këngëtori i "Lahutës" Il Cantore del "Liuto"*, pa nenshkrim. Kah mjesi i fletores. mandej, shihet artikulli tjetër, i panënshkruem edhe ky, me titull: *Jeta dhe veprat e Poetit;* e fillon:

Nga Shkodra marrin lajmin e hidhun të vdehjes n' atë qytet t' Akademikut t' Italís Shkëlqesës At Gjergj Fishta O.F.M., i njoftun prej mbarë Shqipnís dhe prej botës së jashtme si ma i madhi poet kombëtar i Kombit shqiptar.

Muza e At Fishtës, që prej ma se 45 vjet nuk pushoi tue këndue fisin arbënor ndër male e fusha t' Atdheut t' onë, gjeti, vitin e kaluem, për vullnet të Duces së Madh të Fashizmit, vëndin e nderit përbri poetëve e zhenive të Kombit italjan në qendrën intelektuale të Romës Perandorake, me emnin si Akademik i Italís, emnim ky, qi nderoi jo vetëm poetin t' onë kombëtar, por krejt mbarë Kombin shqiptar.

Dhimbja e pikëllimi, qi ndien sot gjithë kombi ësht e madhe. se me At Fishtën humbet birin e vet ma të naltë në lamën e letrave dhe një nga atdhetarët ma të shkëlqyeshëm që në kohna të vështira ka dhanë veprën e tij të pakrahazueme letrare e politike për ngjallnimin e të drejtave t' ona kombëtare dhe për përparimin sa ma të shpejtë e ma të lumtun të Kombit të vet.

E pavdekshme do të mbetet për shekuj e ardhëshëm veprimtarija e zhvillueme bujarisht në çdo kohë prej të vajtuemit At Fishtës, mendjes së naltë të cilit Shqipnija i detyron vjershat e saja të para epike, lyrike dhe dramatike, me anë të cilave i ndritëshmi Akademik i Italís ka ngjallun dhe ka mbajtun të ndezuna në zemrat e Shqiptarve ndjenjat ma të flakta t' atdhetaris dhe ka naltsue ndër kangët e tija cilsinat burrnore e virtutet luftarake të fisit shqiptar.

Vijon mandej fletorja, në këtë artikull, t' endë jetën e veprat e poetit, Gati si në perkthim të këtij artikulli shqyp. në faqen e katert. gjindet artikulli italisht: *La*

BIBLIOTEKA PUBLIKE
SHKODËR
MARIN BARLETI

morte di Padre Fishta — La vita e le opere del Poeta, me nentitujt: *Profondo cordoglio a Scutari — Giorgio Fishta — Il cantore della stirpe — Il riconoscimento del Governo Fascista.*

Por e përditshmja shqiptare nuk e këputi me kaq. Prap ne e nesre, me 1-I 1941 kemi në mjedisin e faqes së parë: *Shk. Jakomoni, autoritetetet e Populli e bëjnë homazhe trupit të Poetit At Fishtës*, tue pershkrue sjelljet fetare e te korteut të madhnueshem diten qi vorrohet At Fishta. Në të treten faqe, po të këtij numri të fletores, kemi edhe do kujtime rase të shkrueme prej Z. Injac Zamputtit: *Vdiq Atë Gjergj Fishta.*

Fletorja e përjavëshmn "RINIJA FASHISTE" në Nr. 9-10 vj. III, me 2-9 Kallnduer 1941, botue në gjashtë faqe, në fq. 4 e 5 pat vetem mbishkrímin, shqyp e italisht, të ditvet të mbrame t'At Fishtës, ashtu edhe sjelljet fetare, fjalimet e marshimin e korteut, prû n' imtime të veta. E njajta fletorə në Nr. 15, vj. III, me 13 Fëruer 1941 botoi krejt fjalimin e Prof. Filip E. Ndocës, qi mbajti në salonin "Rozafat" në Shkodër kater ditë perpara, me 9 Fëruer; krejt njashtû e muerem edhe na në ketë artikull, sî u pá pak fletë perpara.

Kjén shum fletoret Italjane, qi prûn jo vetem lajmin e zí të dekës së Poetit t' onë kombtár, por edhe, gati të gjitha, shenjime të permbledhuna, nemose sa pershin nji shtyllë, mbi jetën e veprat e At Fishtës. Po permendim mâ së parit fletoren e Vatikanit OSSERVATORE ROMANO, qi botoi meiherë në daten 30-31 Dhetuer 1940 (numer 303, vj. 80) mbi *La morte di S. E. il p. Fishta*. Edhe në tridhetë-ditorin, me 31-I 1941 (Nr. 25. vj. 80) e dekës pruni nji tjeter artikull: *In memoria del P. Fishta*, të nenshkruem prej *(d.)*, tue xanë krejt nji shtyllë me shtyp të rrasët; në 'të bihen disa kundrime mbi vepren e At Fishtës, tue shtue mbrapa mbishkrimin e sjelljevet të permortshme e të ndermevet, qi i u bân Poetit deri në vorrim. Prap me 10 Shtatuer 1941 (Nr. 211, vj. 80) botoi nji artikull të A. D. Scaramuzzi, *La poesia di P. Fishta*, në mâ se nji shtyllë.

Nder fletore tjera italjane, qi kemi para sŷshë,

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

prûnë në ketë mënyrë lajmin e dekës s' At Fishtës edhe CORRIERE DELLA SERA *La morte di Giorgio Fishta il poeta nazionale albanese*), LA STAMA (*Un lutto nell' Accademia d' Italia — La morte a Scutari di Padre Fishta*), IL RESTO DEL CARLINO i Bolognes (*La morte di Giorgio Fishta, poeta nazionale albanese e Accademico d'Italia*). Trí javë mâ vonë GIORNALE D' ITALIA e CORRIERE DELLA SERA shkruen mbi perkujtimin e At Fishtës, qi u bâ prej Presideutit t' Akademís Mbretnore t' Italís, Shk. Luigjit Federzoni.

Nder të perkohshme, të mbrendshme e të jashtme, të botueme nder dy muejt e parc të vjetit 1941, na rá në dorë mâ së parit Nr. 1 (vj. XXIX, Kalunduer 1941) i së perkohshmes fetare ZANI I SHNA NDOUT; në ketë numer u dha vetem lajmi me pak kundrime të shkurta rase; kështu bânë edhe dc nenfletët tjera të së përkohshmes: ZGJIMI I RINIS e BIJA KATOLIKE. Qe disa mendime të xierruna:

Lajmi i dekës së P. Gjergj Fshtës kje nji pikllim në zêmer per të gjith ata, qi e njohten, qi e deshten, qi e çëmuen

Kush nuk e njohti? kush nuk e desht? kush nuk e çëmoi?

Zhduket me të prej jetës toksore Meshtari, qi per gati pêsëdhetë motmote luftoi luftat e Zotit.

Zhduket me të prej Shqypnije Miku mâ i perzêmert i popullit shqyptar.

Zhduket me të prej radhavet të puntorve të gjuhës jetike shqype mâ i madhi lavrues i saj.

Sot mbarë Shqypnija kján Prîsin, Baben, Poetin e Bjerrun.

Kujtimi tij, qi ka me mbetë i gjáll nder brêzni t' ardhshme, ka me kênë njí nzitës i fuqishem per Shqyptarë m' u drejtue gjithmonë mbas njatyne idealeve shêjte, per të cilat aj punoi e luftoi.

Tue u perulë pikllueshem para trupit të pajetë t' At Gjergj Fishtës e tue naltue Zotit të lumtuna per shpirt të tij. Djelmnija i ep besen se ka me vepruc gjithmonë mbas njatyne drejtimeve, qi aj sa e sa herë i dha.

Kur të jét puna per Fé e per Atdhé A. Fishten ka per t' a pasë per Prîs.

Mësimet e tija, qi Djelmnija ka me i dhênë në mende e në zêmer, kanë me kênë per këtê mâ i miri kapár per nji ardhmení perherë e mâ të lume.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

Lajmimi i pervajshem i vdekjes së Poetit t' onë, At Gjergj Fishtës, u ndê si nji rê e zymët dhimbet edhe mbi Rinín femnore shqyptare; pse na patem fatin me pasë shpesh mjes nesh e me ndie prej Tij fjalë, qi na entuzjazmojshin. E, sikurse nder vjerrshot e epopés së vet naltoi karakterin e vashës shqyptare, kështu edhe né, me shembuj e këshille, na udhëhiqte per t' i ndiekë fisniket e hershme t' onat.

Në perpjekje me né shprehte dishirin qt kishte t' a shohë Rinín t' onë në kulm të lumnís; e nuk kurseu mund as djersë të na pershtasë me dijen e vet nderen e shum veprave dramatike, qi tranden e kënaqen popullin t' onë e të huejin.

Në numrin e Frorit, mandej, ZANI I SHNA NDOUT i kushtoi At Fishtës mâ se dhetë faqe, tue prû njikëto shkrime në prozë e në poezí: *At Gjergj Fishta — * 23 Tetuer 1871 † 30 Dhetuer 1940; — Lodja e dikueme në vdekje të poetit kombtár P. Gjergj Fishtës* **(vjerrshë prej D. Aleksander Sirdanit);** — *Veprimi fetár i P. Gjergj Fishtës* **(prej A. Pashk bardhit);** — *Fletë të shkëputuna permbi At Gjergj Fishten;* — *Nji tubë lule — dimen mbi vorr t' At Fishtës* **(vjerrshë prej A. Antonin Fishtës).**

Nji tjetër e perkohshme fetare e Shkodrës, KUMBONA E SË DIELLES, vjeti IV, Nr. 1 (Kallënduer 1941) botoi nder të parat faqe njiherë artikullin në prozë: *Pater Gjergj Fishta* **e mandej poezín stili të naltë, të bukur e tanë mendime të zgjedhuna të D. Ndré Zadéjës,** *At Gjergj Fishtës.* **Prej këtej xierrim do kudrime:**

Pervajshem e plot trishtim tinglluen n' atë agimin e vranët të tridhetë Dhetorit kumbonët e Kishës Françeskane nd Shkoder. Lajmi i zí, me gjithse jo i papritun, qandoi randë zemrat e Shkodranve, të Shqiptarve mbarë. Pater Gjergji paska dekë. Dritë pasët! Se ç' i forti krah i u thye Shqipnís! Pak fjalë, por qi tregojn të tanë dhimben e ndiesin per të bjerrun të këtij nieri qi kje ndera e Klerit e lumnija e Átdheut.

Predikatari në zâ, Poeti kombtár, Apostulli i Liris s' âsht mâ. Sýt e tij plot jetë janë shterrë e tha Goja e oratorit âsht mbyllë e s' ligjeron mâ. Dora e pérvuame e Kangatarit të Lahutës, qi gadi per nji gjysë shekulli shterngou penden shqiptare, perjetsuese e trimnive të Burrave të Malcís, luftojse e rrebtë per të drejtat e Fés e të Kombit âsht ngrî e akullue.

As të ftoftit as bora, as të keqt e rrugave nuk i ndalon turmat e popullit e sidomos djelmnín, qi pa i a dá deri në mbramje vonë i u qasen per dý ditë Tempullit shêjt per të pá per të mbramen herë ftyren e ambel e të randë të këtij Françeskani të lartë. Auktoritete fetare e civile, ushtarake e

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MIHAL SHERBAJ LETI"

qeveritare mâ t' epertat, pa dallim kombi e besimi, u perulen evarshem para kufomës së Tij, tuj marrë pjesë nder salikimet e madhnueshme pontifikore.

Fíll mbas jetëshkrimi perfundohet:

Pater Gjergji s' âsht mâ. Por Aj jeton në mende e në zêmer të Vllazenve të vet, të Klerit e të gjith Shqiptarve. Jeton me *Vjerrshat e Pershpirtshme* e me *Vallen e Parrizit*, me *Mrizin e Zanave* e me *Anzat e Parnasit*. Prej vorrit të ngrît, kû miradija e Atdheut ka me naltue permendoren mâ të çmueshmen, Poeti kombtár ka per t' i këndue me «*Lahuten e Malcis*» breznive shqiptare trimnít e fatosavet, flijimet e deshmorvet, dashtnín per vend të të Parvet.

E perkohshmja SHKOLLA SHQIPTARE, Organ i Minîstrís s' Arsimit, shi mbi mlojse të Nr. 47 (Vj. IV, Fruer 1941-XIX) vûni kah mjedisi përfytyrimin e madh t' At Fishtës, tue çekë ne e djathten e ne e majten e perfëtyrimit të gjitha veprat e kotueme të Poetit, me shenjim veiem të titujvet. Si kryeartikull kemi nji shkrim të shkrimtarit të njohtun, Sterjo Spasse: *Me lyrën e me veprën e A. Gj. Fishtës*, mbishkrime e kundrime të studjueme e të ndieme. Trí faqe mâ mbrendë ndeshim n' artikullin bibliografik-biografik të Prof. Kolë Kamz t: *At Gjergj Fishta*, kû del në shesh mjaft kjartë veprimtarija letrare e kombtare e Poetit kombtár. Në të tretin vend kemi radhitjen e plotsueme mbi *Botimet e A. Gj. Fishtës* (të rreshtume simbas rendit kronologjik), tue shtue kah fundi *Veprat e pabotueme* e *Shkrime e studime mbi veprën e Fishtës*. Fíll mbrapa gjêjm se si tinglloi, n' emen t' Arsimit kombtár e t' Inteligencës shpyptare, "Mbi varrin e e Poetit" *Fjala e Prof. A. Xhuvani*. — Mbrapa, mbrenda dý faqeve me shkrim të rrasët, mbishkruhet *Vdekja dhe varrimi i At Gjergj Fishtës*. Në dý faqe tjera bihen disa telegrame të dergueme *Me rasën e vdekjes së Poetit si Ngushllime Ministrit t' Arsimit*. Çeket mandej në nji gjysë faqje, *Perkujtimi i At Gjergj Fishtës n' Akadémin Mbretnore t' Italís*. Dá prej këtyne flotve në fillim të numrit, rreshtohen dísa copa të xierrana prej botimevet t' At Fishtës në prozë e në poezí: "Letërsi", *Ndër blerime të vorrevet*; — Nga "Lahuta e Malcís", *Tringa*; — "Vjersha shkollore", *Shqypnís Gjuha shqype; Atdheut; Hyu; Jeta e blegtorit; Prendvera*; — "Folklora e jonë", *Randësija e e folklorës kombtare*.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

E e përkohshmja e Tiranës SHKËNDIJA në numrin 7 të vj. I (Kallnduer 1941-XIX) kështu e vajtote Poetin kombtár si në nji poezí elegjike:

Në fund të vjetit, qi shkoi, u zhduk nga mesi i bashkë-atdhetarvet nji ndër Shqiptarë mâ të mdhaj të gjinikuem prej këtij gjaku t' onë, qi herë pas here ndër shekuj shpërthen në prodhime njerzish ngjeshë me brumë titanik. Mâ e zbrazun duket sot Shqipnija pa At Gjergjin, mbassi qi Aj e mbylli papritmas stinën e vet njerzore në ketë botë.

Pushojn të ngrîme në dhé duert, qi çoheshin në bekim kudo ndiqeshin me pasterti zemre doket e vjetra arbnore, duert qi flakrojshin në rrufena kundra mohuesve të fisnikis shqiptare, duert qi ngjiteshin me dashuní të pamasë në luftë para Perendís për t'i ndjellë fate të mbara Kombit. I shkrimun përgjithmonë âsht syni i mprehtë qi në botën e vogël shqiptare zbulonte bukurín aty ku tjerët shifshin vetëm vobsí e shemtim; u fik shikimi qi binte si rreze flakruese mbi fytyrën e burravet të malevet tue hetue nën shenjat e denduna të mjerimit shekulluer krenín e rracës; u mbyllen në hije të vdekjes qepallat që rrahen në çudí ndër vegime zanash e orësh mbi rudina mâ të njoma të bjeshkvet t' ona, rî me gjak fatosash.

U vulos në heshtje të pathyeshme goja, qi lëshoi kushtrimet mâ kumbore për mprojtjen e dheut të të Parvet, qi u hodh anmiqvet naméi mâ zharritse, qi këndoi me fuqí e me lumní të pashoqe kangë të rrebta e përkdhelse, idhnake e t' ambla, hymnet, qi përlavduen çfaqjet mâ të kullueta të jetës s' onë, satyrat, qi zhigatën plagët e hapuna në trupin e Nanës Shqipní, odet qi fluturuen si tuba shqipesh tue zgjue me zhumhurë të flatravet shpirtnat e fjetun, ninullat qi me njomsí má të thellë të gjuhës s' onë përkundën andrrën e breznivet të ringjalljes shqiptare.

Piklimi i mbarë njij kombi rrethon vorrin e rí të Poetit të Madh. Qajnë veteranët, qi, tue luftue mal në mal për lirín e vendit, mirrshin zemer nga vargjet e «Lahutës», qajnë pleqt qi nderojshin në Kangatarin përlavduesin e zakonevet të patranduna të stërgjyshvet, qajnë trimat, të cilve u ngjalli në gjak krenín e fjetun t' emnit shqiptár, qajnë djemt e rí, qi e njifshin Atë si burizan t' agimevet të përtardhuna të lavdis s' onë, qajnë grá e vajza shqiptare, sepse Aj përjetsoi në *Tringën* virtytet e rralla të tyne. Qajnë edhe deshmorët mbrenda gjinit e larg gjinit t' Atdheut, sepse e paten shok të vlefshëm e të pandám për të krijue Shqipnín e lirë. Vaji mirënjoftës i mbarë njij populli dridhet në vorr kû pushon meti i Kangatarit qi heshti për gjithmonë.

Ai heshti, por kangët e tija do të tingllojnë të gjalla derisá të flitet shqip nën kupë të qiellit. Ato gjallojnë e përtrí-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

hen në gojë të popullit, sepse Poeti ndiesít e mshefta popui llore i çfaqi sikurse rapsodët e motit. Poezís së paemën, qburon pashterrëshme ndër lugina t' ona, Ai i dha, tue e përmirsue vulën e vet e nepër gojë të Tij mrekullisht shfryen ahtet e burrnimit, psherëtimat e holla të granís, qi vuejtën e u mjeruen e guzuen nepër skanje mâ të humbuna të tokës shqiptare. I arsimuemi e i pashkolluemi. qytetari e malsori, i urti e zemër-ngutëshmi, gjetën në varqjet thjesht shqiptare të Tija shprehje të përshtatuna në valimin e ndiesivet mâ të ndërlikueme. Ai i dha zâ valës së rrëmbyeshme të gjakut shqiptár qi na vlon ndër dej.

Por nderimin mâ të madh na i a kushtojmë kujtimit të Tij, sepse Ai ndër vargje të veta epike lirike satyrike dramatike pohoi vllaznín e të gjith Shqiptarvet, vûni theksën për nevojën e besës arbnore mbi çdo dasí e mbi çdo dallim; shuguroi shejtnín e gjakut t' onë, qi âsht i njinjishëm në çdo bir të shqipes.

Me poezín e vet At Gjergj Fishta hyni në radhën e krijuesavet të Shqipnís së Ré, qi ka për themele të paluejteshme gjakun e njajtë edhe gjuhën e njajtë.

Prap, në numrin 10 (vj. I, Prill 1941-XIX) të kësaj së perkohshmeje kemi në perkujtimin e At Fishtë edhe nji poezí të bukur të punueme prej njij ish-nxanси të Tij. Basho-Jona- ***Në dekë të At Gjegj Fishtës O.F.M.***

E perkohshmja italjane RIVISTA D' ALBANIA në fash. I të vj. II (Marc 1941-XIX), botue prej Qendres së Studimevet për Shqip ín pranë Akademìs Mbretnore t' Italís, si kreartikull bjen krejt ligjiratën e mbajtun në Farnesinë me 9 Marc 1941 prej Akademikut Françesk Ercole, qi âsht edhe njijheri Dlejtori i vetë asaj Qendre të Studimeve e i kësaj reviste; ketë ligjiratë e prûmë të përkëthyeme krejtësisht shqyp pak fletë perpara — Mandej, nen rubriken ***Rassegna politica*** **(fq. 95), kumton per së shkurti lajmin e zí të dekës së Poetit kombdár të Shqypnìs bjen në pak fjalë disa veprime të Tija, tue perfundue me funeralet e mbrame, qi i u bân në Shkodër, në Kishen e Françeskanvet.**

E perkohshma tjetër italjane ALBANIA — SHQIPNI, drejtue prej Ferdinand Gurèi di Bagno, në Numrin 2, vj. II (Fëruer 1941-XIX), në f. 102 boton nji artikull perkujtimer mbi At Fishten të shkruem prej L. Muxhanit, italisht, ***Vita ed opere di Padre Fishta***, **kû, posë shenjimeve**

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHK. ODER

bio-bibliografike të Poetit, rreshton dudrime së veçanta rreth epizodeve të ndryshme të jetës së Tij.

Në fash. IV, vj. II (Dhetuer 1941-XX) RIVISTA D' ALBANIA nen rubriken *Rassegna letteraria* bjen pêsë faqe mbi "Studi fishtjani" Bâhet prej Zef Schirò kritika e disa botimeve të kryeme deri atëherë mbi At Gjergj Fishten: G. Bottiglioni — P. J. Marlekaj, *L'anima dell' Albania nel canto di Giorgi Fishta*; Perkëthimet fishtjane (pergjithsish.); Cosmo Parrino, *P. Giorgio Fishta il Liuto della Malcia*; Canto I: *I Predoni*: Emz. Jul Bonatti, *Lahuta Malcis;* XIII: *Alla Chiesa di S. Giovanni*; Angelo Leotti, *Lahuta Malcis ;* Canto V: *La morte di Osso Kuka.*

* * *

Së mbramit kemi para sŷshë veprat letrare, qi u botuen mbi e në perkujtim t' At Gjergj Fishtës

Posë kësaj s' onës, fillimin e organizimin e së cillës e kemi diftue në parathanjen e këtij betimi, e prandej s' e shohim t' arsyeshme t' a p rsrisim prap këtû, kemi atê qi i botue nen kujdesin e revistës SHKËNDIJA, shtypë në shpín botuese "Luarasi" në Tiranë. Vepra u vû në qarkullim nder muejët e mbramë të Vjetit 1941. Ka titullin teper të thjeshtë GJERGJ FISHTA. Mbrenda 185 faqeve në 8 me dý shtylla u zhvilue njikjo permbajtje lande, qi po çekim simbas rendit të shkrimevet të botue. me: Francesco Jacomoni, *Vita e opere del Poeta* (fq. 5); Luigi Federzoni, *Religione e Poesia* (fq. 6); Francesco Ercole, *Il Cantore illuminato* (fp. 7); Piero Parini, *Ricordo di Padre Fishta* (fq. 8 9); N. Lo Russo Antoma. *Poeta Nazionale Albanese, Accademico d' Italia* (fq. 10); Prof. Karl Gurakuqi, *Jeta e veprat e Fishtës* (fq. 11-19); Lasgush Poradeci, *Gjergj Fishta Lirik, Shkëmb i tokës dhe shkëmb i shpirtit shqiptar* (fq. 20-30); Eqrem Cabej, *Epika e Gjergj Fishtës* (fq. 31-40); Henrik Lacaj, *At Fishta epik* (fq. 41-44); Namik Ressuli, *Gjergj Fishta dhe Gjuha shqipe* (fq. 45-49); Ernest Koliqi, *Fishta, interpret i shpirtit shqiptar* (fq. 50 54); Prof. Gino Bottiglioni e P. Jakob Marlekaj, *L' anima dell' Albania nel canto di Giorgio Fishta* (fq. 55-71); Pashko Gjeçi, *At Gjergj Fishta, Poet satirik* (fq. 72-76); Kolë Ashta, *Prodhimi dramatik i Fishtës*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

(fq. 77-83(; Stefan Shundi, *At Gjergj Fishta anegdotik* (fq. 84-97); Enrico Grassi, *Giorgio Fishta, spirito di fiamma e di luce* (fq. 98-101); Luigj Gurakuqi, *Il Liuto della Montagna: La "Besa" conchiusa* (fq. 102 109); Dr. Rosolino Petrotta, *At Gjegj Fishta dhe Arbëresht e Siqelisë (Kujtime personale të njëj Aubëreshi)* (fq. 110-112); Jakov Milaj, *Rrnoshin Klasikët grekë!...* (fq. 113 115); Cosmo Parrino, *P. Gjergj Fishta Laduta e Malcis (Il Liuto della Malsia)*: *Canto IL Oso Kuka* (fq. 116-118); Arshi Pipa; *Fishta: Njeriu e vepra* (fq 119.122); P. Bernardin Palaj; O.F.M., *Kahë nata e vetme* (Fragment) (fq. 123-127,) Lefter L. Dilo, *At Fishta dhe vasha shqiptare* (fq. 128-131,) Gjeto Kola, *Shkolla shqipe françeskane e Gjergj Fishta* (fq. 132-134); Prof. Filip Fishta, *Shenime bio-bibliografike mbi Gjergj Fishën, Françeskan, Akademik i Italís* fq. 135-184).

Vepra stoliset prej 16 ilustratash, xierrë prej fotografijash së punueme prej të njoftunit atdhetár e fotograf Kel Kodhelit "Marubbi" në Shkodër, qi paraqesin a portrete të ndryshme të Poetit a personagje, qi marrin pjesë nder kallximet epike t' At Gjergj Fishtës.

* * *

Me 2 Kallënduer 1042 në Kishen Françeskane të Shkodrës u perkujtue kryevjetori i parë i dekës s' At Fishtës. Meshen e Drites e këndoi A. Anton Harapi, Provinçjali i Françeskanaet e në kór u këndue meshë e Singer-it prej *Schola Cantorum* të Kishës, percjellë prej orkestrinës, nen drejtimin e organistit At Filip Masrekaj. Fíll mbas meshe gojëtari i njoftun, D. Lazer Shantoja, mhajti fjalimin e permortshem, qi permalloi të gjith ndigjuesët, tue perkujtue deken e Poetit kombtár, qi vjet trandi jo veç Atdhén t'onë, Shqypnín, por edhe të gjith të huejët, qi patën njoftë e çmue At Fishtën. Mbas fjalimit *Schola Caotorum* këndoi *Libera* të Perosit. Në ketë nderkohë të grisunvet u kjén da fletza të permortshme në perkujtimin e asaj dite qi i mblidhte; n'anen e mbrendshme, nen fotografin e Poetit u vûn dý nshkrime të shkurta:

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

* Fishtë, 23-X-1871 — † Shkoder, 30-XII-1940

AT GJERGJ FISHTA

FRANÇESKAN

POETI KOMBTAR, MPOJTËS I TAGREVET TË FES

E T' ARDHEUT, APOSTULL I GJUHËS

E I ARSIMIT, AKADEMIK I ITALIS.

NË KRYE TË MOTMOTIT

QË SE U DA KËSO JETE

VLLAU I YNË

AT GJERGJ FISHTA

POETI I KOMBIT

NDERA E VLLAZENVET

SOT E PRENDE 2 KALLNDUER 1942

TUE KUJTUEM SHPIRTIN E TIJ

ZOT, FALI DRITË E LUMNI.

Shkoder, 2-I-1942.

PROVINÇJA FRANCESKANE

Në ceremonín e permortshme. posë auktoriteteve të vendit kishtare. civile e ushtarake, mueren pjesë, t' ardhun per ketë qellim prej Tirane, Kom. S. Meloni, Sekretár i Mëkambsís, si perfaqsues i Mëkambsit të Pergjithshem; Shkelqesít e tyne Mustafa Merlika Kruja, Kryeminister, Hasan Dosti, Minister i Drejtisí, Jup Kazazi, Minister i Partís Fashiste; Dr. Mark Gjomarkaj Nen-Minister i Punaet të Mbrendëzhme. Çuen perfaqsít e veta edhe të gjitha komunitetet rregulitare e shoqnít fetare të Shkodres.

Ligjiraten, qi përmendem sypri, D. Lazer Shantoja e zhvilloi në ketë mënyrë:

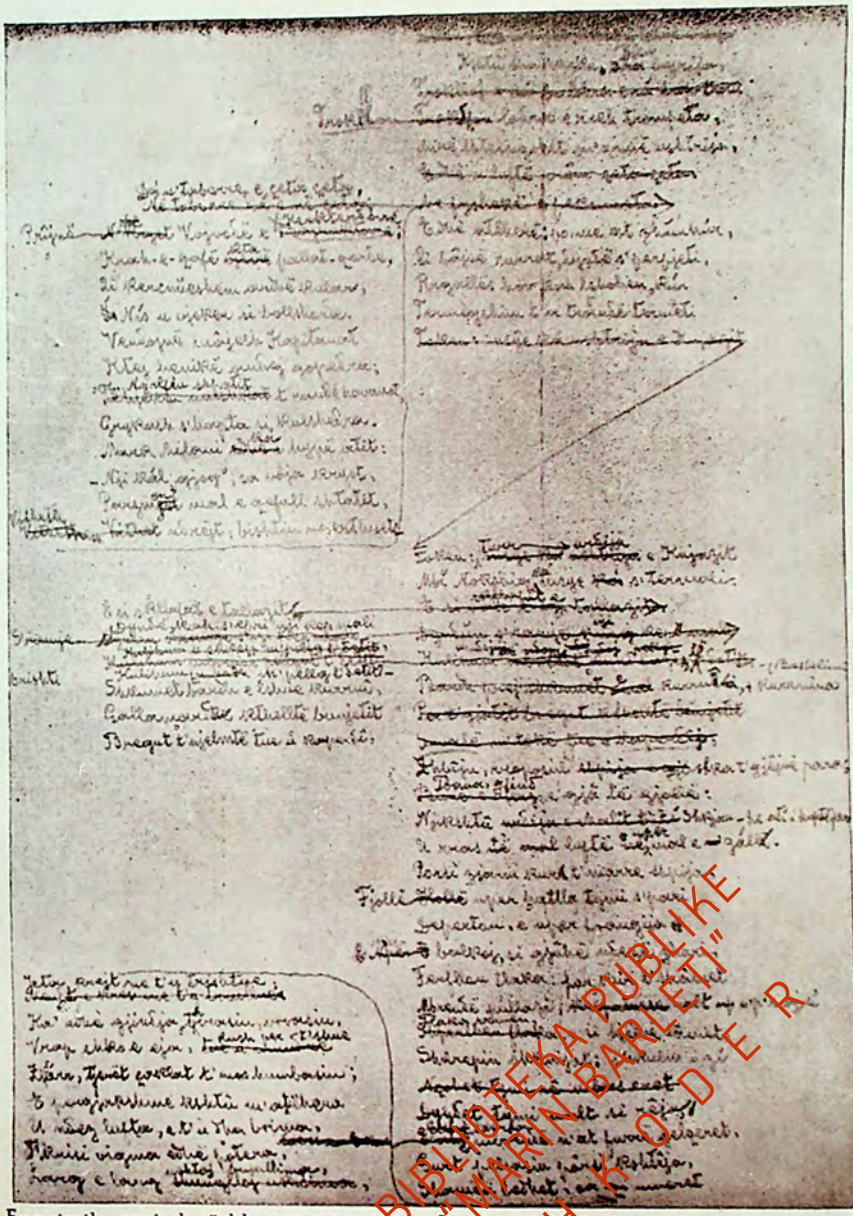
Shkelqesa, Zotni!

Mbrenda murevet të këtij Tempulli shëjt çelej, po bâhet plot nji vjetë, nji gropë e zezë, dhe toka shqiptare pritte në gjinin e vet trupin e dashunorit e të kangatarit të saj mâ të madh, trupin e bekuem t' At Gjergj Fishtës.

Shpirti i pavdekëshem i kangatarit të pavdekëshem fluturonte në zemren e Kombit shqyptár të pavdekëshem.

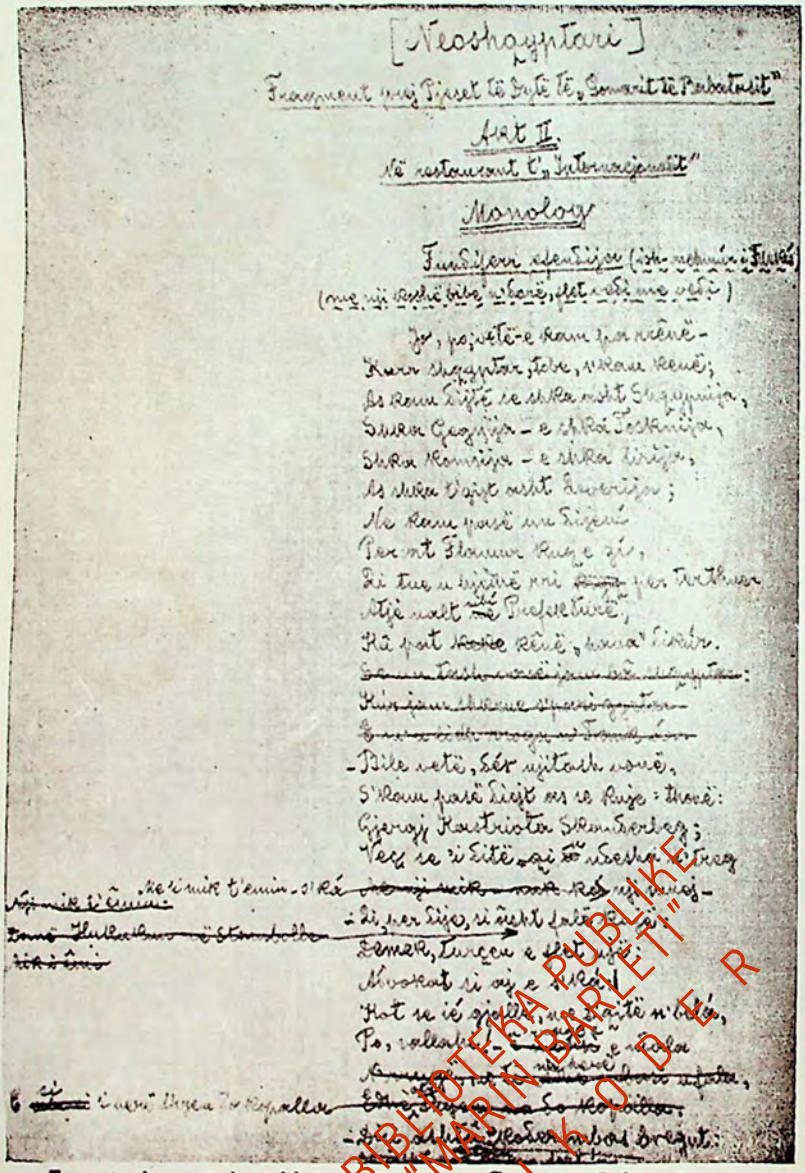
Kush âsht nder jú, qi, tue i drejtuemun Perendís luten e pershpirtshme per driten e atij shpirtit të madh, tue ndegjuemun me mallëngjim të thellë tingullimet e pervajtueshme të ceremonis mortore, me të cilen Vëllazent Françeskanë deshten me perkujtue kryevjetorin e parë të vdekjes së të

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Fac-simile prej dorëshkrimit të vepres «Lahuta e Malcis» – Foto: «Pici». (fig. 32)

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

[Neoshqyptari]

Fragment nga Pjesa të Gjatë të „Gomarit të Babatasit"

Akt II.

Në restaurant të „Internacionalit"

Monologu

Fundjeva zgedhijen (ish-nëpunës i Financës
(me një çantë të bardhë, shumë të vjetër)

Jo, pajtetë-e kam pak rrenë -
Kam shqyptar fare, s'kam rrenë;
Se kam lirë se s'ka asht Shqypnija,
Sikur Gegnija - e s'kë Tosknija,
Sikur Krenija - e s'ka Lirija,
Se s'kam Djalë asht Amerija;
Ne kam pasë me Sirjenë
Per at Flamur Kuq e zi,
Si tue u bjerrë prej [illegible]
Atje mast me Prefektinë,
Kë pat kenë rrenë, kam' fjalë.
[illegible]:
[illegible]
[illegible]
- Dile vetë, Sër Ajetash rrenë,
S'kam pasë lirë as se kuje : thanë:
Gjeneral Kantinieta Shmaderes;
Veç se i Eitë asi të Mbretnis Tuej
[illegible]
- Si, per Lirë, si Ajeti Dalë Bujë
Zemra, Luftën e Vetujë
Mbrenda ti ndjeve!
Kat se ié djalë, me Fytë n'dorë,
Po, vallahi! [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
- [illegible]

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" S H K O D E R

Fac-simile prej dorëshkrimit të vepres «Gomari i Babatasit» —

Foto: «Pici» (fig. 33)

zhdukunit të dashtun, kush âsht nder jú, qi nuk ka thanë vetmevete: Po a thue njimend se ka vdekë At Fishta? Po a thue njimend se tash nji vjetë na At Gjergj nuk kemi mâ në Shqipni?

Vdekja e At Gjergj Fishtës nuk qe vdekja e nji kishtari, e nji patrioti, e nji poeti cilitdo; nuk qe vdekja e nji njeriu zakonisht të famshëm e zakonisht të dashtun, qi mund të perkujtohet me fjalët e mirë-rreshtuemuna të nji ligjirate zakonisht të bukur. Vdekja e At Gjergj Fishtës qe nji tronditje, nji tërmek, nji revolucjon. Nji tronditje, qi pat shkundun der skutat mâ të thella të zemravet t' ona; nji tërmek, qi pat qitun në fushë fijet mâ t' imat e mâ të bukurat e ndjenjavet t' ona kombtare; nji revolucjon, qi n' atë ças hutimi e dhimbe pat pështjelluemun e pat turbulluemun mbarë ndertesën e shpirtit t' onë.

Vdiq At Fishta e nji shé lotësh lagu mbarë Shqipnín. E vajtuen vëllazënt, e vajtuen mìqët, e vajtuen Zanat, e vajtoi Kombi! E shprehja mâ tragjike e këtij përlotimi të përgjithët qe bindja e përgjithët, që At Gjergj Fishtë nana Shqipní nuk bân mâ tjetër!

Ka vdekë At Gjergj Fishta! Këto pêsë fjalë të zeza qenë pêsë polat e çarçafit të zi, qi mbuloi sot nji vjetë në ketë ditë tokën shqiptare. Shqipnija vuni futën e zezë, futën e nji jazi kombtár.

Vdiq At Gjergj Fishta! dhe na u duk se nën forcën e nji qyskije mizore po shembej shtylla mâ e fortë e mâ e bukur e Provinçes Françeskane shqiptare. Vdiq At Gjergj Fishta, dhe na u duk se hylli mâ i shkëlqyeshëm po fikej në qiellin e Shqipnís. Na u duk se në vdekjen e tij flamuri kombtár — njikjo fletë e Ejllit të Zotit — po palisej e po strukej, armë e thyeme, për rreth nji shtize së thyeme. Vdiq At Gjergj Fishta, dhe na u duk se të gjithë ranë për tokë të këputun telat e Lahutavet të Malcís. Vdiq Fishta e ndegjuem Zanen e Veleçikut kah flokëshprishun e deshprueshem u qitte kushtrimín Zanavet motra t'u mblidhshin mbi majet e malevet të Dukagjinit per me i bamun gjamen mâ të madhmueshme magjistarit ma të mrekullueshëm. Vdiq At Gjergj Fishta, dhe na u duk, me nji fjalë, se mâ e vorfën, se mâ e vogël na ishte bâmun për nji herë Shqipnija.

Thoni, a nuk qe kështu?

Dhe At Fishta na vdiq mu në ditën, në të cilën kishim mâ nevojë për të: për kangën e tij, për besimin e tij, për flakën e tij. Kangatari e lajmtari, poeti e profeti i liris shqiptare u dante prej jete e u dante prej Shqipnije — dhe i u dhimbët fort jeta, pse fort i u dhimbët Shqipnija — kur edhe mbi malet e Shqipnis çapërdisej e furishme lufta titanike e

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S. P. K. O. D. E. R.

popujvet, kur fshatë e qytete shqiptare po u pushtojshin, kur kësolla e kulla shqiptare po digjeshin e po u rrenojshin, dhe na u duk n'ato ditë të trishtueshme të dhjetorit të kaluem se gërmadhat e Shqipnís do t'u bâjshin vorri i poetit të Shqipnís!

Por kështu fatalumsisht nuk qe!

At Gjergj Fishta zdrypi në vorr, tue marrun me vete besimin e patundun n' ardhëmenín e Kombit t' onë shqiptár. At Gjergj Fishta poetë — fryt i njiherëshëm i gjakut të nji rrace të tanë, i përftuemun në natën e epokavet qi nuk njihen e në trishtimin e mundimin e deshmorvet të paemen — zbriti në terrin e vorrit, tue këndue me zâ të naltë vargun e bukur të nji vjerrshe së tij të bukur:

Jo, po: ka Shqypni, per Zotin!

At Gjergj Fishta, i pari Akademik shqiptár i Akademís s' Italís, ka hymun në vorr, tue kujtue me besim të ngushllueshëm vargun vegimtár:

Maneat nostra ea cura nepotes
undique firmi, undique fidi;

vargun, me të cillin tash dymijë vjetë i madhi Vergil parapau dhe paralajmoi në dritën e pashkimun të Perandorís së Romës bashkimin t' onë vëllaznuer me nipat e asaj Rome, qi nuk vdes.

Kështu vdiq At Gjergj Fishta!

E na sot këtu jemi mbledhun para vorrit të tij jo për me ndigjuemun nji ligjeratë panagjirike mbi jetën e tij — mbi ketë poemë polimetrik të madhnueshëm — por mâ fort për me ndëgjuemun zânin, qi del prej atij vorri, për me çelun e për me kënduemun testamendin e tij. E testamendi i At Fishtës thotë:

«Për Fé e për Atdhe»
— Pro aris et focis —

Syntheza e jetës së tij, palci i personalitetit të tij!

At Fishta na thotë prej vorrit se nuk ka dashuni të vertetë atdheut aty ku nuk njihet, a ku përjashtohet, a ku luftohet êmni i Zotit. Ai vorr na thotë se patriotizma as nuk asht vetëm nji instinkt, as nuk âsht nji modë, as nuk âsht nji zanát; ai na thotë perkundrazi se patriotizma âsht njoftimi i Atdheut, âsht dashunija e Atdheut, âsht shërbimi i Atdheut. Vorri i Fjshtës, i këtij Fishtes, i cili në zêmren e tij të madhe përshini e shkrini të gjithë Shqipnarët pa kurrnji ndryshim besimi a krahine, ai vorr na thotë: Shqiptarë! Harroni ça ju dán e ça ju largon e kujtoni vetëm ça ju lidhë e ça ju bashkon!

Ky âsht zâni, qi del sot prej vorrit t' At Gjergj Fishtës! E na, tue u damun prej Tij në këtë ditë kryevjetore të parë të vdekjes së Tij, do t' i apim besën se të gjithë do të mun-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

dohemi me përkthye në vepra t' ona kangët e tija. Për nderën e Tij, për të mirën t'onë, për lulzimin e Atdheut!

E po dahemi sot prej Tij, tue kënduemun mbi rrasën e vorrit të Tij strofën, qi Frati poetë pat këndue sot 27 vjetë mbi vorrin e Fratit martyr:

O i Madhi Zot, prej qiellet
Ti prieri sýt mbi né,
E bân qi puna të kthiellet
Si âsht mirë per Atme e Fé;
E jeta e ktij Meshtarit
T' kjoftë falë per Kombë t' Shqyptarit.

* * *

Kështû e përcuell deri më sot Kombi shqyptár perkujtimin e Poetit të vet kombtár e bota tjetër letrare Nierin e Madh, At Gjergj Fishten, shprehjen e zhenís njerzore me karakteristika të shqueme shqyptare, të njij kombi qi s'din të desë kurr, të humbë e të shkatrrohet kurr, megjithse, rrotull shekujve, e sulmuen valë kercnuese kolosash edhe të mëdhaj të faktorvet kryesorë të historís europjane, botnorë; pse rracë fatosash, gjak kreshnikësh e deshmorësh.

Pse At Fishta, në prakun e jetës s'amshueme, perciellet me gjith këto nderime. me gjith këto ahte dashtnije, shfrime entuzjastike, plebishitare të popullit shqyptár?!

Pergjegjim me fjalët e shkrimtarit të njoftun edhe n'albanolgí, të Prof. A. Baldacci, shprehje, qi dishmon programin e endun per zhvillimin sa mâ të fuqishem të binomit "Fé e Atdhé" prej të gjitha fuqivet shpirtnore të njij zhenije rrace fjesht shqyptare-ilirjane:

Pse "At Gjergj Fishta âsht pertrisi i gjuhës shqype, apostulli i liríis s'Atdheut të vet, mprehsi i mendjes e i per, pârimit të Shqypnís, ndera e gjalkë e Kombit të vet"

E para fakteve të njij historije së jetueme tash së voni. nder ditët e mbrame të kalueme, populli shqyptár ka pse krenohat, kah, tue u shprehë me albanologun tjeter të permendun, Dr. Maks Lamrertz, pat nji fat fort të madh e të jashtzakonshëm. shka nuk e patën popujt tjerë veçse mbas qinda vjetësh të njij jete letrare, pat të madhin, të naltuemin permbi të gjith, atê, qi u pështet krejt në popull të vetin e në gjuhen e tij e qi me vjerrsha të

BIBLIOTEKA PUBLIKE MARIN BARLETI SHKODËR

veta ndezi flakë zêmrat në popull, pat zhenín poetike n' *At Gjergj Fishten*. — Mue m'âsht mbushë mendja se koha e ardhshme ha me dijtë me çmue edhe mâ mirë randsín e këtij njeri, sidomos kurr vjerrshat e tija të jén perkuthye nder gjuhë mâ të perhapuna", *(Baricht über meine linguistischen Studien in Albanien.* Wien 1916.)

Sot At Fishten e kemi në jeten e amshueme, prej kah, si në vijimin e programit të jetës së vet mbi tokë, lutet para t' Amshuemit per të mirë e të mbarë të Kombit shqyptár, per jeten e perparimin e brêznivet të reja shqyptare, Por e kemi edhè në gjinin e tokës shqyptare, kû bân gjumin e ambel të dekës, perfundim i njtj jete aq veprimtare e të lumnueshme per Kombit e vet, per, Shqypnín e vet.

Vorri i tij, qander ndiesísh së nalta atdhetare e shtegtísh entuzjazmuese kombtare, âsht e do të bâhet sidomos nder kohë, qi kanë per t'ardhë, *Eltér i Atdheut*, para të cillit Poeti vetë i a shtjen në zêmer brêznís së ré shqyptare të perbetohet me shpirt:

Mue edhè, qi shekllí e nji dishír Lirijet
T' thepisne raven m' i a kanë shtrue gjallimit,
Mue, po, edhè zêmra mbi vorr t' and t' pervûjtun
M' ndezet kah punët e mbara e kah burrnija.
Permbi vorr t' and, po, xâ të fortë me e mbajtun
Besen e dhanme — e miqsín e xânme:
Per Fé e per Atme n' báll me i dalë rrezikut:
Të ligshtit doren me i a njitë e t' fortin
Mos me gledhue: kúr t' jét me u thanë e drejta,
Mos me i shmangë syt prej cakut, n' t' cillin mendja
Dishron me u kapë, as kurr mos me u ligshtue
Nder sa t' vishtira. qi ma sjellin moret.
Po, po! se pre' atij vorri kam me shkepun
Hovin kah punët e mdhà. . .

P. Benedikt Dema O.F.M.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D R

NJI TUBË LULE-DIMEN

MÍ VORR T' AT FISHTËS

Porsi 'i vetimë, qi zjarrtas
Nper qiellë gjarpnushë pershkohet,
Kah turrshim krepatohet,
Tuj trandë, tuj lkundë, tuj djegun
Shka t' ndeshë; krepat tuj çá;
Dýsh brejt nper mal tuj dá;
Gjithkah tuj sjellë mjerim:
Njashtû u hap lajmi i kobshem
N' at ditë, kúr sŷt i erri
— Nder ç' sŷ, Zot, drita shterri! —
Njaj, qi per Fé e Atdhé
Kje nderi, kje lumnija;
Nder bij mâ t' dêjë Fretnija
T' dêjë, t' fortë e pat e trim.
At Fishtë s' ka mâ Shqypnija!
Nen dhâ Aj âsht konisun,
N' qiellë shpirti i tij âsht nisun,
Kû per gjith herë t' Gjithmonin
Do t' gzojë; mbi trup t' tij rrasa
Me 'i shêj, e ftyrës s' tij gjasa,
Peshë do t' randojë p' r amshim.
Shka thaçë?... n' goje nyu thaftë gjuha!...
At Fishta nuk ka dekun!
Nesh veç larguem e hjekun
Asht hieja e tij titane,
At Fishta sod ka të!
Mâ i gjáll se kurr nder né
Jeton ngadhnjyes, pamort!

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Jeton ngadhnjyes, m' tê deka
Pushtet nuk ka, s' mund të kete,
'Dhe pse fija e ksaj jete
Per tê mbi tokë âsht kputun :
Nper karta, qi Aj ravisi
Tu' i kndue trimnít ktij fisi
Jetsohet p' rherë mâ fort.

Kush mund t'i njehë fatosat,
Qi Nana Shqype lindi ?
Kush mund t' diftojë ç' e bindi
Europen mbarë, t' hutueme,
Me i njoftë ktij kómb trimít,
Megjet me i njoftë; hullít
Prej fqîjve qitë veç short?

LAHUTË, trí herë bekue,
Prorue edhe kjosh perhera!
Mbi tý pa dá Prendvera
Endtë, gërshetoftë kunora.
Qi kurr as stina as moti,
Zot deri sa t' jèt Zoti,
Mos sjelltë vrugnim as zhig!

Ti gurra jé e visari
I gjûhës kreshnike ilire,
I shprehjes mâ zâmire,
N' dashtë t' butë, n' dashtë shungulluese:
Tash n' gjumë tuj shkundë t' kotlluemin,
Tash n' shpírt tuj knaqë dhe t' msuemin,
Si n' verë mâ i kandëshmi rig.

N' gojë t' tij Lyrë, gjuha e jote
N' ligjrime herë mbas here
Si' i kangë n' agim prendvere
Kumote, e aj zâ i tingllueshem
Nder rasa n' shêj t' motmotit
P' r Atdhé, per kremte t' Zotit
Derptote çdo shpírtlig.

A puplen njye n' çirkë vnerit
Idhtas shinote vesin,
Naltote n' qiellë kujdesin
Per t, amblen gjûhë t' dragojve

BIBLOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

Ilir, felgrueshim peshen
Flakrote, rê me breshen,
Mbí kê me e prekë guzoi.
E, tuj kuvendë mbí Akila,
Me Dedë Gjo' Lulin n' kiye,
Si gurrë kahmot shperthye,
Mjaltë pupla e tij veç rridhte,
As cak mâ kund s' i njifte,
Gjallë homeridt, thue, i shifte,
Aq bukur ka' i mbishkroi.
Mbishkroi modhnisht virtytet,
Trashgue visár prej t' Parve:
Si kesen-besë t' Shqyptarve
E nderin, gjurmë jetike,
Si mnín per frotë barbare.
E vashen-vashë Shqyptare
Nper TRINGEN perjetsoi.
At Fishta, prá, s' ka dekun!
As s' des, dersa Shqyptari
Nper jone t' ktij Kangtari,
Percjellun pjej LAHUTE,
Me Zâna bashkë te MRIZI,
T' jehojë n' VALLE PARRIZI,
A m' Anza t' shfrejë idhnim.
N' qiellë t' epra shpirti i tij
Naltue perpara Fronit,
Kû i Drejti pranë t' Gjithmonit
Shperblim veç gjên, do t' ndrise;
Ku edhe prej Mshrirës hyjnore
Do t' zjerrë, mos t' lshohet dore
Ky kómb lé e rritë n' mjerim.
Atbotë Atdheu evarshim,
Nji zêmret lidhë, bashkue,
Nji zânit perbetue,
Do t' dhenë permbi vorr t' ij
Kto fjalë me argjanà e ár:
KANGTARIT T' MADH SHQIPTAR
HOMERIU T' RI N' KUJTIM.

A. Antonin Fishta O.F.M.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

PJESË IV.

AT GJERGJ FISHTA

NË GJYKIMIN E SHKRIMTARVET T'ONË E TË HUEJ

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

KUJTIM I P. GJERGJIT

Pak para agimit të 30 Dhetorit të kaluem ndrrote jetë P. Gjergj Fishta, O.F.M., Poeti Kombtár.

Kishte lé në Fishtë, katund i Zadrimës, me 23 Tetuer 1871.

Me deken e P. Gjergjit Shqipnija humbet nji nder figura ma karvkteristike, qi i la nderë kûdo i shkeli kamba, e me kêdo u perpoq.

Me dekë të tí prendon nji hýil í shqelqyeshem, refleksi i dritës së të cillit s kà me u shkimë kurr prei horizontit të qielles shqiptare.

P. Gjergji në Shqipní e jashta Shqipnijet ishte nji êmen i njohtun; jo vetem nji êmen; por nji nier, nji figurë, nji personë.

Me e pasë ndeshë rrugës, sidomos nder këto vjetët e mbrame, me atë shkop ne dorë — dhênë prei mjeshtrís së shqiptarit të pà shkollë — per ata, qi nuk i njíshin, nuk të bâte ndoshta krejt pershtypjen e atí mësuesi të madh, te poetit të famshem, të nierit të kohës, por vetem te nji frânçeskani, qi s din per boten e jashtme.

Njoftë mikun — miq kishte sà pak krish prei të gjitha klasve, profesjoneve e ambjenteve — mbí të çote e ngulte sŷt, ata sŷ aq të ngjallë në ftyren e tí bój-grune: sŷ qi kishin nji zjarm e nji dritë, qi s' të lêjshim me mârrë liri. Flitte me at qetsì, me at siguri, me at nderim ndaj të verteten, sà me të terhjekë: nji terhjekje percjellë prei bindje e dashtnije. I u ndritte ftyra tue folë si prei dritës së fjalve së tija.

I ardhëshem, gjurmues, ka' i herë edhè ironik, mjaf-

BIBLIOTEKA PUBLIKE
NARODNA BIBLIOTEKA
S T K O D E R

tote vetem m' e shikjue per me të qetsue me ta buzqeshje, qi, mâ fort se shprehja e ftyrës, ishte vetë ftyra.

Kùr gjìndej n' at qefin e vet, ishte nji gëzim me ndêjë me tê: nji fjalë therce, nji epigram, nji anekdot, nji prrallëz e tija mjaftojshin me mbajtë ngjàll shoqnín, e me bâ per vedi ambjentin.

E mrameja herë, qi paçë rasen me ndêjë me tê, kje me 24 të Tetorit të kaluem, në nji agape vëllaznore e të perzémert, qi kuvendi i Arresmadhe — kû kaloi dỳ vjet e mrame të jetës së vet të çëmueshmë — shtroi në perkujtim të të hìmit të tì nder shtatdhetat. Kjenë dỳ orë argtimi, të cillat më dhanë me kuptue e me njoftë mâ per s' afermi — e në nji ambjent fjeshtsije françe-kane — nierin me kulturë të haptë, poetin e lém, mikun e vertetë, nierin e popullit, shpirtin e shoqnís.

Ishte populluer, si populluer kà me mbetë êmni i tì. P. Gjergji, sidomos per popullin e maleve të fjeshtë, don me thânë gjithshka.

Të tijt i dote e e dojshin. Me pasë hetue ndo' i zotsí a prirje në ndonja nder ta, i epte zêmer

E kam para sý-h oden e tì në kuvendin e qetë e t' errtë t' Arrës së Madhe: nji odë pak mâ e madhe se ato të si vëllazenve të vet, zdeshë prei çë do luksi qi s perkon me vobsín e jetës së kuvendit; nji shkrojtore në mjedis, anash disà rafta me libra, revista, fletore. Asht oda kû poeti i madh imon veprat e botueme, shkruen të reja.

Des me pendë në dorë. Me atë pendë qi per nji gjysë shekullit e perdori per idealet shêjte të fés e t'atdheut.

P. Gjergji kje nji asi shpirtensh nder të cillët besimi e dashtnija e shprehun n' atdhetarizem, nuk me kryc vepra mëshirire nder disa dit e nder disá orë të shenjueme; por në besim të vetin vêjn arrsyen e parë te çë do veprimi të vet.

P. Gjergji s âsht mâ: por jeton nder vepra të veta; jeton n' evarín e kombit shqiptár.

Lahuta e Malcís, Mrizi i zânave, Vallja e Parrizit, Anxat e Parnasit, Gomari i Babatasit etj., artikujt e ndryshem të botuem mbrenda e jashta Shqipnijet mbi argumenta të ndryshem em e me qellime të ndryshme janë monu-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

meuta feje e atdhetarizmi, qi skanë si m'e lanë êmnin e tî me hupë.

«Fé e kombë» âsht kryefjala, qi frymzon e i ep intonacjon veprimit e vepravet të tija.

Mretneshë mbí të gjitha veprat e tija rîn «Lahuta e Malcìs». Kryevepra epike, qi per 25 vjetuer të pàmvarsis i a falte të kryeme atdheut, si mâ të bukurin monument të rasës se gëzueshme e mâ të çëmueshmin shperblim, qi dote t'u epte fatosave të ramë per lirí.

Psiholog i shpirtit të shqiptarit e shqyrtues i këthellët i jetës së tî, nder kangët e Lahutës P. Gjergji kà dijt me penden e vet ari t'a shprehin me ngjyra aq të ngjalla jeten e shqiptarit, sidomos atê të shqiptarit të maleve, nder të gjitha shfaqjet e saja individuale, familjare, komtare e shoqnore, sà m'e bâ të pàdekshem.

Në Lahutë paraqiten të pershkrueme me nji realitet të çuditëshem doket e shqiptarit, zakonet e tija, perpjekjet shoqnore të tijat, psihja e ideali i shpirtit të tî.

Oso Kuka, trimi shkodranë, Marash Uci, plaku i Brigjevet të Hotit, Degë Gjo' Luli fatosi e Tringa, sokolesha e Maleve e tipi i gjallë i vashës shqiptare, janë figura të larta të Lahutës, nder të cillat stigmatizohen idealet e fazet e ndryshme të jetës të shqiptarit, e per rreth të cillavet gershetohen, si kunorë ngadhnjimi, qindat e burrave, qi, me trimní të difueme e me gjak të derdhun, lanë gjurmë të pashlyeshme heroizmi në historin e rilindjes kombtare.

"Lahuta, tue i perjetsue êmnin Auktorit të vet, do të mbesë si nji jetë e dytë e jetës së populli, e shûjtë per ndjesít fisnike të shpirtit të shqiptarit.

Në lirika atdhetare të "Mrizi i Zanave", e n'ato fetare "të Vallja e Parîzit" gjindet "nji shpirt" nji udhë e kundrueme me turbín e fés e t'atdhedashtnis.

P. Gjergji xierë inspiracjonet spontane të lirikave të veta prei ngjarjesh e ndeshtrashash të jetës së populli e të jetes së vet, të jetuem si françeskan e si shqiptár: âsht bota e tí e permbrendëshme, qi shfaqet nder vjerrsha të natyrëshme, të fjeshta, të madhnueshme, të kjarta, qi shperthejnë së vedit prei shpirtit të tí, si nji muzikë qi të qetson e të prekë në zêmer.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Stili i kulluet, si ujët e krojevet të bjeshkve, kû mrizojnë zânat e freskohen para së të marrin fluturimin, tue këndue valle shpirtensh qillorësh, per me u drejtue kah Parnasi, i fjeshtë e shqiptar, i fortë e satirik, ka dishka të posaçem, qi e veçon prei atí të shkrimtarvet të tjerë.

Me kundershtarë âsht zjarm.

Penda e tí qet shkëndija, po lypi rasa.

Váj m' e prekë kush nder tela 't' idealeve të veta shêjte. S i ka shpëtim.

Fuqija arsyetuese e toni satirik s i lanë shteg me dalë kurrkah kundershtarit, të cillit, i paluem, s i mbetë tjeter por me u strukë e mos me bzajtë.

Satirikat e artikujt polemikë të P. Gjergjìt janë nji breshen mbì krye të kundershtarit.

Ndeshkon, por tue ndeshkue mëson.

* * *

Në jeten e vet P. Gjergji s u muer vetem me poezí.

Veprimi i tí s pat lamë të kufizueme. Veproi nder të gjitha lamijet.

Pa të s u bâ Mbledhje as Kongres.

Kryetár i Kongresit të Monastirit, Sekretár i Dergatës Shqiptare në Paris mbas luftës së Madhe, Deputat në Parlamentin shqip ár, Delegat i shqipnís në Mbledhjen Balkanike, i la nderë vedit, petkut e kombit.

Diq Akademik i Italìs.

Diq i permendun.

P. Gjergji ka me mbetë mâ i dêji Mësues i breznivet t' ardhëshme per nji perjudhë të gjatë historije.

Emz. Gjergj Volaj

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

AT GJERGJ FISHTA

Át Gjergj Fishta, pak para se u dá këso jete, mbassi u la me gojë disa porosí rinís françeskane të Provinçës Shqyptare, e mbyllte testamendin e vet me këto fjalë: „Po des kondend, përse kam punue për Fé, për Atdhé e për Provinçë; e po ju a lâ porosí, qi edhè ju të punoni për Fé, për Atdhé e për Provinçën tonë!“ Edhè njimend; mund të thomi, se ndër këto fjalë mund të përmbliedhet krejt jeta e Át Fishtës, shqyptarit të kohës së vet, nierit të çuem prej Zotit njaj kombi, për sa mot i pafat, qi t'a ringjallte, t'a naltsojte e t'i shtîjte ndërshej tharmin e vllaznís e të bashkimit. Pse për ketë Françeskanin tanë mund të thomi, se në kurrnji rasë s'ndèj dorëjashtë, kur e lypte puna e Kishës, e Atdheut ase e Provinçës Françeskane. Shkurt, mund të thomi, se Fén e Atdheun ai e pati për zemrë, edhè e dishmoi kurdoherë me gjithë fuqít e shpirtit të vet; i nzitun pa dá nga dishiri, qi Urdhni i tij të punojte sa mâ shumë e sa mâ mirë për dobín e Kishës, e të kishte kështû në Shqypní nji lamë të haptë e bâmirse veprimtarijet.

At Fishta, si françeskan, si atdhetár, si letrár, që prej vjetvet mâ të para të jetës së vet, djeri n'ato mâ të mbramet, i lidhi fatet e veta me ato t'Italís. Lé me 23 tetuer 1871 në famullín e Troshanit, me të cilën mbahet edhè katundi i Fishtës, — të dyja famullí françeskane —, posa át Gjergji (aso here Zefi) bâhet 6 vjeç, mejherë i bjen në sŷ At Marjanit nga Palmanova (Udine), i cili e merr e, me shpenzime të veta, e con e mban në nji shkollë në Shkodrë. E kur mandej, mbas 5 vjeç At Marjani e At Gjampjeri nga Bergamo çilin ndër famullí të veta mâ

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI“ SHKODËR

të parën Kolegjë Serafike Shqyptare, At Gjergji shkruehet mâ i pari xanës. Françeskanezmi, i cili pikë mâ së parit u njoht në Shqypní prej Etenvet Italjâj, gjeti në Fishtën elementin mâ të parin, qi mâ vonë ka për t'i kushtue këtij krejt vetvetin, për me i dhanë jetë e zhvillim. Këndej, s'âsht vishtirë t'a kuptojm, se si At Fishta, mâ i pari mësues françeskan shqyptár në Kolegjën Serafike, mâ i pari Sekretár shqyptár i Komisarjatit të përgjithëshëm të Françeskâjvet të Shqypnís, mâ i pari drejtuer shqyptár i shkollavet françeskane, çfaqsuesi ndër mâ të randsishemt i jetës politike të vendit të vet, ati i letratyrës së ré shqyptare, ky frat bajte gjithmonë me veti gjurmët e edukatës rregulltare e të trajtimit të vet menduer, dikue prej shpirtit e kulturet së mësuesvet françeskâj Italjâj.

Burrë i pashem; shqypár i vërtetë për dukë, për ngjyre, për shikjimin e gjallë, të këthellët e zhgjitues. Por nji shpirt e nji zemrë përnjimend françeskane; pasqyrë e rrallë e nierit qi dishron me kjenë, pa këqyrë me u dukë. I dijshem, pa e mbajtë vetin, mjesbtër pa farë krenijet, letrár pa e mendue vetin të pagabueshem; fjalë pakë, sadoqi gjithmonë i gatshëm me t'a këthye; gojtár, edhè shumë herë i gjallë e i hollë; i këthellët ndër dyshime, edhè njiherit i fuqishem në fjalën e në gjykimin e vet; trim përherë me i a hî njaj pune, s'merrej, as s'e lëshojte kurr zemra: ishte, me nji fjalë, i urtë, i fórt e i mirë. E mirsija e zemrës i këndohej edhe mbë fëtyrë, kahë gati përherë ké mundun me e gjetë me buzë në gaz, tue të pritë bujarisht e pa korrname.

Per Provinçen Françeskane të Shypnís, nkambë mbasi qi mâ se nji qindvjetë ishte shlye prej listet së Provinçevet t'Urdhnit, At Fishta mund të thohet se kje përnjimend nji ndër veprimtarët e përtrisët mâ kryesorë të ringjalljes së saj. Me arrsye prandej kje thanë, se ai kje si fara e vogël e hardallit, prej kahë hijni e u hap degësh landa e fuqishme e familjes françeskane shqyptare, si e shohim në ditë të sodit; e cila kaqë shumë ka punue e vjeftë për të mirën e fés e për madhnimin e atdheut.

Dishka filluem me e çekë, shka bâni P. Gjergji për kolegjën serafike, shka veproi në Komisarjatin e përgji-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

thëshem të françeskâjvet shqyptarë, e sidomos për shkollat e jashtëme françeskane; por duehet të shtojm, se ai gjithmonë këqyri me i a ngjitun krahin edhè me i a dhanë atë ndihmën e vet ndër të gjitha mënyrët Urdhnit të vet n'Atdheun. e vet. Si Guardjan, si Definituer e Kustod, si Ministër Provinçjal, ase edhè si rregullтár i thjeshtë, përherë e gjithkund merrte pjesë në veprimin e bashkëvllazenvet të vet, për me i a zbardhun faqen e me i a rritun çmimin nanës Provinçe përpara kombit. Mësimi, shtypi, konferencat e predket atij i viejshin, jo veç për me ju a naltue shkallën kulturore, si profane, si fetare bashkëvllazenvet të vet, por njiherit edhè për me e qitun në shesh françeskanezmin. Kështû ai, sado qi i rá me i kalue shpesh ditët ndërmjet njaj jete krejt zhurmë, ndër rrethe politike, në mjedis të shekullit, dijti me u ruejtun gjithmonë nji frat françeskan. i kapun për rregullë të vet, e për kostituejonet e veta; zemrën përherë plot përvûjtní e vobsí, dý virtyte këto qi e naltsojn nierin kahë idealet e epera të Vobegut t'Asizit. P. Gjergji kje nji franceskan i vërtetë, i cili s'këqyr e s'dishroi tjetrë, veç si me u bâ mirë tjervet, me u vjeftun shpir envet, e si me e përhapë mbretnín e Krishtit përherë e mâ fort në tokën shqyptare, me e bâ të duehet i kryqzuemi po me njatë zemrë e dashtní, me të cilën e deshti i Lumi Sh' Françesh. Si poet, i kusnton Zojës disá ndër mâ të bukrat poezít e veta; në nderë e në lavd t'atit të vet, Sh. Françeskut, qet nji odë të gjatë edhè nji melodram; e në kje se edhè në ditët e fundit, i emrtdët mbë shtrat të dekës i ven mendja te nji poemë i permallshëm mbi mundimet e Krishtit, arrsyeja âsht, pse ai ndrýjte në krahnuer nji zemrë vërtè françeskane. D.m. thanji zemrë, qi âsht e rrëmbyem e e terhjekun prej bukurivet të natyrës; nji zemrë, e cila dim me tmajtun prej natyret shprehjet mâ të bukrat, mâ t'amblat e mâ të fuqishmet, tue u difluem kështû i zbrûm n'atë thjeshtín e artë e njiherit të naltë, për të cilat flasin ato fletët e *Fioretti*-vet për Sh'Françeskun, njimend pakë me numër, por fort shumë për landë.

Si u këthye prej Bosnjet, kû, mbas gatimit të parë të Troshanit, kishte veshë petkun serafik, e kû kishte bâ

BIBLIOTEKA PUBLIKE MARIN BARLETI

këndimet e filozofís e të teologjís, u shugurue Meshtár; e me 25 të frorit 1894 çoi Mesbën e Parë. Disa mshehsí s'mund të mbërrîjë nieri me i zhbirue; por sigurisht mund të merret me mend se P. Gjergji ndër ato çase bisedimesh intime me Zotin e vet, çase aqë të dishrueme e kahmot të prituna, — e ka bâ planin e e ka dá rrugën qi do të rrahë gjithë jetën e vet. D. m. th. me punue për nderë të Zotit e të Sh. France-kut; me punue për të mirë t'Atdheut e t'atdhetarvet të vet; mos me e kursue vetin në kurrgjâ, kù t'a lypë e mira e përbashkët; me u flijue për tjerë; me e harrue vetvetin, tue pasun parasŷsh vetëm e vetëm detyrën.

Atdheu ishte endè rob nën turk aso here kur i rá P. Gjergjit me e fillue jetën e vet si Meshtár; edhè e pau me të parën, se ishte nevoja me u zgjue prej asaj gjêjeje së poshtë intelektuale e kulturore, në të cilën gjindej populli i shkretë, për me mundun kështû me meudue për lirín e vet. Duehej çue prej gjumit, për me u shlirue verigash. Ishte nevoja të zgjuehej vendi nga kjo kllapë mâ se katërqindvjeçare, edhè të shporrej njiherë këso polikromije fetare të popullit shqyrtár. Vertè, se ashtû krejt shtuerë, pa kurrnji nier qi mendojte, nuk ishte; pakë njimend, por do krena ishin. Edhe me këta vêhet në të përpjekun e i fillon me marrë e me dhanë At Fishta. Mâ së parit shkruehet në Shoqnín „Bashkimi", ngrehë gjatë herë, v. 1899 prej Simz. Dochit, Abatit të Mirdit's. Porsa merr në dorë drejtimin e Shkollës Françeskane në Shkodrë, shtjen pa tjetrë shqypen si gjûhë mësimit, pa e çá fort kryet për kundërshtimet e qeverrís turke, e cila, si dihet, e kishte dbue gjùhën e vêndit prej mësimit, për me fikë kështû çë do shkëndí ndiesísh kombtare. E kur mandej, vjetin 1908 u xuer Kostitucjoni, mejherë atdhetarët menduen, nepër unjisimin e alfabetit, me i bashkue në nja zemrat e të gjithë shqyptarvet. Në Kongresin, qi u mblodh për ketë qellim në Monastir, kû moren pjesë deputacjonet e shqyptarvet prej të gjitha krahinavet, u formue Komisjoni për skjyrtimin e mendimevet të ndryshme e të punvet për t'u marrë në dorë; edhè shì mbë kry- të këtij Komisjoni kje zgjedhë si President A. Fishta ynë, të cilit i duel me bâ qi të zgjidhej me shumicën e zanevet (49 vota

BIBLIOTEKA PUBLIKE E SHTETIT DËRMIR BARLETI

ndër 53 votuesa) alfabeti latin, qi mâ vonë mbet i vetmi e u bâ i përgtithët për mbarë Shqypnín. Themelohej me kaqë nji unjisí shprehjeje, për t'i dhanun fuqí unjisís së gjûhës, tue përforcuem kështû bashkimin e mendimit e të vullndesës.

At Fishta ndërkaqë erdh e u bâ nji ndër personalitete mâ kryesore të jetës politike në vendin e vet. Më duket, se s'sheh larg njai qi kujton, se nji rregulltár, me atë edukatë qi ka pasun, e i mësuem n' atë ambjetin, në të cilin i duehej t'a kalojë jetën e vet, mos të jét i zoti t'a kuptojë, as se s' mund të merret kurrsesi me jetën politike. Po, po; ka përjashtime, mu përjashtime të nevoj-hme, qi çon, të thuesh, vetë dora e Zotit. Edhè mbrenda murevet të kuvendit rriten e dalin elem-nta t'aftë, për të zhvillue çë do veprim të jetës publike. Posë kësaj, veprimi i hapët i At Fishtës të difton, sa i zoti kje edhè në jetën politike. Përnjimend, qi shumë veproi ky nier për të mirën e vendit të vet, qi t' a fitojte kombi edhè nji herë lirín, e mbrenda kësaj lirije t' i a zbardhte ky vetit faqen para botës, si përparandej, me vepra të shkelqyeshme. Luftár e pioner i ringjalljes politike e qytetore të Shqypnís, i përkitte e kishte tagër me marrë pjesë, sikurse edhè muer, në çpalljen e pamvarsís kombtare, me 30 të gushtit 1919. Shtypshkroja qi ai themeloi, e përkohëshmja letrare-dijtunore, qi ai filloi me botue; fletorja politike e katolike qi ai qiti, këto sende nuk bâheshin prej si me të vetmin qellim, me i rritun çmimin e nderën Urdhnit françeskan e me e shtie në rrethin e veprimtarís kombtare; por bâheshin njiherit edhè për me i gatue shqyptarët, me ju a përpajnue në zemrë dishirin e lirís, e me i nzitë t'a ruejshin ketë lirí si dritën e syrit, tue mos me e lëshuë për të gjallë. Si Deputàt e Nënkryetár i Parlamentit shqyptár në mâ të parën legjislaturë, dijti me ruejtun qetsín gjithmonë më i parapa, e me u dalë para punvet, si edhè me i bâ për veti shokët; cilti këto të gjitha, qi e përcollen edhè në konferencën e pagjës në Paris, edhè ndër konferencat interbalkanike qi u mbajten n' Atinë, në Bukarest e në Konstantinopel. Mund të thomi, se mbas fitimit të lirís, të njaçaj lirije së dishrueme e të pritun për sa qindvjeta, At Fishta kje gjithkund me

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" KUKËS

popullin e vet, kje s' e kurrseu në kurrgjâ vetin, kû e lypte e mira e popullit të vet. E lirí e mendojte përnjimend: nji lirí mendimit e fjalet, nji lirí veprimit, e cila do të themelohej mbi ligjët e kanunet e vendit; lirí me e thanë nieri fjalën e vet, për pa i u përziem kush. Këndej merret vesht, se si populli shqyptár dekën e At Fishtës e ndjeu aqë këthellët, e kjau me lotë aqë fort, sa veç mund të gjêjm nji krahasim me dhimbën, qi diftoi populli shqiptár në dekën e fatosit kombtár, Skandërbeut, emnin e të cilit, Gjergj, fatlumnisht bartte edhè At Fishta.

At Fishta, shqyptár i vërtetë, kishte pasun rasë t' i njohë bashkatdhetarët e vet edhè nepër ushtrimin e apostullimit; mbasi ai, posë se në jetën e kuvendit pati e ushtroi të gjitha kambët e zyret e Provinçës, kje njiherit edhè Famullitár. Kështû, ai kje në përpjejkje të padáme me popull: këtij i a njohti nevojët, dhe mujt me i a dijtë di-hiret e aspiratat. Prandej, si i a hini jetës vepruese politike, ai ishte plotsisht i gatuem për atë detyrën e vet: me kaqë tue vijuem, mund të thomi, njatë jëtë, e cila ishte për tê nji misjon i vërtetë, krejt gati njai qi kíshte marrë mbi veti qyshë se u bâ meshtár.

Konferenca e Ambashjatorvet në London (1912-1914) krijon Shtetin e rí të Shqypnís, tue i a lanë në dorë sundimin Princit Guljelm v. Wied. Por, kur plasi lufta botnore aso here, e cila përshîni ndër gjíre të veta djeri dikû edhe ketë Shqypnín e shkretë, princi mejherë u nis e na la. Edhè kur mâ vonë e muer në dorë sundimin e vendit Ahmet Zogu, At Fishtën gjithmonë e në çë do rasë e ké gjetë mbë kambë, në detyrë të vet, tue këqyrë, tue ruejtë e tue punue. Në ketë detyrë e gjên edhè Italija, kur i u desht kësaj me hî ndërmjet drejt për së drejtit ndër punë të Shqypnís. Shkurt, mund t' a thomi edhè nji herë: At Fishta âsht shqyptari i lohës së vet, qi i a ka dijtun çmimin se së ciles kobë, ka kjenë i zoti me e shfrytsuem plotsisht, jo për veti, por për të mirën e përbashkët të kombit. Pa farë dyshimit ky kje nieri mâ i çmuemi e mâ i uderuemi në mbarë Shqypnín: kje eponenti e përfaqsuesi mâ i vërteti e mâ i miri i popullit shqyptár. Këndej, s' âsht e vishtirë të kuptohet se me sa arsye Italija, tue e njoftun e tue e çmue ketë mende të

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

lartë, të cilën na bâhet se s'âsht tepër t' a quejm gjení-e emnoi Akademik t'Italís. Me ketë punë nderohej At Fishta si nier politiket, si letrár, si poet, si shkrimtari mâ i madhi i kombit të vet, të cilit ky i a kishte kushtue të gjitha fuqít mendore, për t'i a naltsuem madhnín fisit të vet, njij fisi të vorfën, të munduem aq mizorisht e shkelë keqas prej njij sundimi tiran. Nderojte Italija me kaqë shkrimtarin mâ të fuqishmin, të cilin populli shqyp'ár e kishte qitë me luftue për pumvarsín e lirín e vet. Po; ringjallja e popullit shqyptár âsht e lidhun me veprën e At Fishtës; në daç thuej për ringjalljen politike, në daç për ringjalljen kultorore.

Kultura e At Fishtës âsht e përpajnueme në kulturën italjane. Vërtè, se At Fishta e pati tràjtimin e jetës së vet si rregulltár e si meshtár në Bosnje, e shì n' ato kohë kur zgjueheshin e vlojshin ndiesít kombtare e letrare t' atij populli; vertè se punimin e vet mâ të parin në vjerrsha, ndërsa ishte endè student klerik, e qiti në rasën e Meshës s' artë të njij poetit të madh t' atij vendi, d. m. th. t' At Geges Martiç; prap, por duehet dijtë, se vevertè mësuesi mâ i pari i tij kje At Leonard de Martino, i provinçës françeskane të Puljes, të cilit letratyra shqype do t'i a dijë vlerën, mbasi qi ky, mâ i pari, primi aso kohe kur kjo gjûhë ishte endè e padhenun, edhe i duel, me e vû nën zgjedhën e masavet të vjerrshës, tue e bâ kështû shqypen t'aftë për çë do ritëm të poezís klasike. Por dy etent e sypri përmendun, Marjani nga Palmanova, e Gjampjeri nga Bergamo, e kishin ushtrue tashmâ sa lypej Gjergjin tanë në gjûhën italishte. Posë kësajë, edhè udhtimet e shpeshta e banimi kajherë edhè i gjatë në tokën e Italís, i vjeftën poetit, për me ba të njohtun e me u miqasue me letrarët tanë. Âsht mjaft të përmendim këtû, se At Fishtën e xuni dekà ndërsa kishte ndër duerë përkthimin e Petrarkës në gjûhën shqype, sikurse kishte përkthye qyshë me kohë „Hymnat shêjten" dhe „Pesë Maj" të Manzonit, disa prej arjesh së Metasazit e lirike nga gjithënduerësh nga poetët tjerë italjanë.

Por fort mâ me randsí âsht vepra origjinale e Fishtës. Si poet epik e lirik i diftoi botës, se edhé për zhemín e njij rregulltari dashtunija mund të jét argument

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

poezijet: d. m. th. në kje e pastrë, për me e naltsue; e në kje e prishun, për me e dënue. Aktiviteti i tij letrár përpoqë poemevet epike e lirike me argument kombtár, u suell edhè rreth kangvet të përshtpirtshme; rreth satiresh, melodramit, rreth karmit përshkrues, gjithëmonë e gjithkund tue shtie nepër to shpresën n' ardhmenín e lirë t'atdheut të vet.

Edhè njimend: Si dramaturg, ai âsht mâ i pari shqyptár qi bân dorë ndër çfaqje teatrore në gjûhën shqype — merr argomenta të përshpirtshëm, si „Juda Makabé", „Barít e Betlemit", „Françesku i Asizit" e „Luigj Gonzaga"; merret me tema legjendare, si Ifigjenija n'Aulí" e Kthimi i Uliksit n'Itakë"; zhvillon subjekta atdhetarë, si „Shqyptari i Qytetnuem" e „Grueja Shqyptare"; ndjekë komedít e Molnière, si „Dredhnít e Patukut" e „I ligu për mend". Me kaqë nuk çekem, vetëm pjesënisht prodhimin dramatik t' At Fishtës, i cili e shtini në punë e dij... kurdoherë t' a përdorë teatrin, si nji katedrë, kahë sŷnoi t' ipeshin mësime morale.

Janë fort të njohtuna satiret e tija të përmbljedhuna në blenin „Anzat e Parnasit" e në „Gomari i Babatasit": i pari, nji kolekcjon i vërtetë satiresh; e i dyti mund të thirret mâ fort, nji poem satirik në trajtën dramatike. At Fishta diftohet ndër satiret e veta poet vertè i qytetnuem e shoqnuer, prandej edhè politik. Sarkasmi i tij âsht fort i pëlqyeshëm e i njerzishëm; me gjithkëta thér e i mëshon në kërbaç asaj jete së prishun të kohvet të kalueme e të ditës së sodit, për me mundun kësó dore, tue i vû në qetsí, me í bâ qesharake e me përbuzë e me shporrë korrupcjonin e jetës politike, si edhe padijen e pleshtsín e jetës së qytetit. Prandej, kërbaçi i tij vringllon e kuqë pa i këqyrë fort personat, a zyret e kambët, qi ata xán. E i do vû shej, se At Fishta në ballin e blenit „Anzat e Parnasit" ka vû këto fjalë të „Don Gjovanit" të Byron: „Qesh-m në punë të njerzvet, veç pse... ' múj me kjá. — „Mrizi i Zanavet" âsht blemi qi përmbljedhë odet e karmet, ndër të cilat spikatë shpirti i tij, sidomos kur prekë dashtnín për atdhé, qi naltsohet mâ së fortit në kangën heroike, vendue në shtojsën e blenit. Poezija e tij atdhetare, mund të thomi, se âsht nji filozofí qytetnore;

BIBLIOTEKA PUBLIKE
E MARINBARLETI
SHKODËR

kështû qi në tê ai nuk hartoi vjerrsha e rime të mbrazta, por kangë njimend shqyptare, nga të cilat ngallitë për herë nji idé e fuqishme, mbrenda së cilës janë të bashkueme në nja: Dashunija, atdheu e harti. Në „Vallja e Parrizit“ janë të përmbljedhuna odet e kangët e përshpirtshme. Fishta në lamën fetare gjên argumenta të dêjë e t' aftë për nji poezí të naltë e të fuqishme; dhe, kur i merr në dorë ai, dinte me u dhanë këtyne jetë, e interesim të naltë. Lirika e tij âsht e gjallë me nji levizje së shpejtë, të ndrrueshme, e të lartë përherë ndër mendime në stil, e stolisun me fëtyra plot jetë, të cilat veç fantazije e tij e hapët e vigone dijti me krijue.

Fishta âsht gjithmonë i madh, i pëlqyeshëm, simpatik; ai, kur bân me u naltsue, fluturon i lirë e trim n'atë fushatën e haptë, qi i a ka çilun para fanatazija e vet poetike; e mandej, kur siellet kahë qiella e lëshohet ndër krahët e misteret përshpirtëshme, ai atëherë âsht përimend poet i madh, e zemra e tij krijon nji jetë të përlartë.

Por kryevepra, „opus magnum“ e A. Fishtës âsht poemi heroik „Lahuta e Malcís“. Për popullin shqyptár të malevet lahuta âsht vegla muzikore, me të cilën ai këndon trimnít e lumnít, jase kján mjerimet e veta. E At Fishta, e njohti mje këthellët popullin shqyptár; jo veç pse vetë kje shqyptár, por edhè pse, ndërsa ishte famullitár, pati pasun rasë me i hî në shpirt e me e studjue imtisht zemrën e shqyptarit, në daç ndër ditë të mira, në daç ndër te këqijat. Praudej, kur e kapë në dorë ai lahutën, këndon ngjarjet romantike të kombit shî me gojën e shprehjen e popullit të vet, posë kësaj edhè me bukurín e frymzimit t'epopés.

Në poemin në fjalë këndohen luftat e bâme nga Shqyptarët kundra slavëve e kundra turavet, për me i dalun zot tansís e pamvarsís së vetdit, që merr prej Kongresit të Berlinit djeri në mbarimin e luftës balkanike. Janë prandej, fletë historijet, ndër të cilat diftohen edhè ngatrresat gjithnduerësh, politike t'Europës civile për dam e rrenim të të shkretit popullit shqyptár. Mâ së parit janë Malazezët qi duen me zaptue kullosë e të bana në tokën Shqypnís, për me marrë ubán, e me i petrî damet — thonë ata — qi kanë pasë për shkak të luftavet, të bâme e të

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKOLLORE „MARIN BARLETI“

fitueme kundra turkut. Mbasandej vîjn fuqít europjane qi, se e cila për veti, kërkojn tagre toksore mbë shpinë të trashigimit otoman n'Europë. Si shihet, bazet e poemit janë historike; por legjenda hín mejherë në punë e përpajnohet gjithkund, tue i smadhue e tue u dhanë ngjyre epike ngjarjevet; tue i spikatë fatosat luftarë e shqyptarët qi kanë rrokun armët, e të cilët përfaqsojn Shqypnín kahë bieju në luftë, për të fituem lirín e vërtetë. Mund të kundrohet mejherë, se me poemin poeti ka qellim të përforcojë përherë e mâ fort bashkimin e shqyptarvet si edhe ndërgjegjën kombtare të popullit, të njatij populli luftár për instikt, lé luftár, e luftár për natyrë, e cila i falë edhè burra për dukë, me nji karakter guximtár e të cilvet s'u tutet sŷni për luftë. Tradita e zakone vendit e plotsojnë kryeveprën.

Këndej mund të merret vesht, pse At Fishta kje nderue e dashtë aqë fort prej mbarë shqyptarve, çë do besimi me pasë kjenë; përse ata kishin pështetun mbë të mâ të madhen shpresë. E dijshin mirë me kê kishin punë; e dijshin se ai, tue e shtie gjûhën shqype ndër shkolla, s'i kishte marrë në dorë aspak idhnimin e tërbimin e qeverrís otomane; e dijshin se ai për Shqypní ishte kjenë dënue nga Koloneli Filipps, aso herë sundimtár në Shkodrë, e se për ketë punë s'i kishte rá veshit e s'kishte luejtë prej Troshanit. Kishte tagër prandej, t'a këndojte heroizmin shqyptár njai qi vetë mâ i pari e kishte jetue jetën heroike të popullit të vet.

Veçse shka, mue si françeskan më pëlqen puna e At Fishtës, sidomos, se nepër veprimin e vet atdhetár, e letrár ka dijtë me e bâ të njihet e të çmohet në vendin e vet françeskanizmi. Më vjen mirë, ke këndoj dishmín e njij rregulltari, jo frat, por të Shoqnís së Jezus, i cili thotë për kuvendin qandruer shqyptár të françeskâjvet, se âsht ky „nji votrë ase nji djep i kulturës shqyptare". Edhè tjetrën: «se duehet pa tjetrë me e dishmue, qi të bijt e Sh. Françeskut janë kjenë shtylla mâ të fortat, qi e kanë mbajtun fén e Krishtit në Shqypní; e kështû, edhè në lamën e letratyrës shqyptare të bijt e sh. Françeskut xán lumnisht kryet e vendit".

Ky burrë i fórt, ky heró, ky luftár i guxueshem për

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MATIN BARLETI" SHKODËR

lumnín e Zotit e për madhnín e vendit të vet, kishte nji zemrë fëmijet: ishte i mirë, i dashtun e i shkueshëm, me u çuditë. Njai qi diftohej krejt zjarm, kur ishte puna me u dalë zot tagrevet të Kishës e t'Atdheut, mandej, kur biete rasa me i falë të fyemet, sado të randa qi i kishte bâ ndokush, thohej mejherë e i qitte në harresë. Njani prej vllazenvet të vet, nji ditë njatë herë kishte dalë prej odës së tij në kuvend, ku kishte kjenë m'e pá, kur mbas pakë minutash vijn e i kallxojn, shi atij, At Fishtës, se njaty mbë rrugë, para kuvendit, i a kishin vrâ atë vllá, të cilin e kishte dashtë aqë fort. I u dhimbt sa s'ka; zemra e tij e dijte: Por prap kjo zemrë e tij kje aqë e madhe sa me e përshî edhè gjaksin e pashpírt; aty për aty e fali. Edhè kur mbas kanunit fisi e gjinija e Fratit u çuen peshë me i a marrë gjakun, gjaku s'u muer, përse At Fishta, atëhere Meshtár i rí, hini ndërmjet e i bâni të vett me e falë gjakun; mu i lidhi dý shpít anmike e u shtini kumbarí, i vllaznoi ndër veti, e i bani me i mbajtë fëmijët në Pagzim e në Krezmim; nji kumbarí kjo, qi ndër shqyptare mbahet e paprekshme e krejt si nji gjâ shêjtë.

Zemrë vërtè françeskane, të cilën heroizmi e bâjte për veti, për me kjenë kështû i denjë për faljen, qi Krishti i suell njerrzimit.

Përse ai ishte i etshëm e s'këqyrte, vec si me bâ mirë; edhè ishte kondend vetëm kur i dilte me jo u gjetë në ndihmë shoqit, të gjithve; e e njehte vetin të lumë, kur në mbrame mundte me i thanë në ndërgjegje, se e kishte krye detyrën e vet për ndonji punë të mirë qi kishte bâ.

Kur p. sh. njani krenësh katolikë prej fisit mâ me randsí të malevet të Shqypnís ishte kjenë dënue për dekë, At Fishta ngau në të shpejtë në Durrës, as s'i u dá Zogut, djeri qi s'i a mbushi menden me e falë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" SH. K. O. D. E. R.

Gojën shpatë, në daç kur predikojte në kishë, në daç kur rrihte çashtje politiket, atij i ecte fjala e kuvendi edhè këshillojte të mirën e virtytin e vllaznín; tue qitë në punë gjithë gojtarín e vet kur ishte puna me pajtue zemrat idhnueme, mbërthye m'armë kundra njani tjetrit, e me i bâ t'i zhgrehshin mënít vllaznore.

Edhè në ketë punë gjithmonë del në shesh zemra krejt françeskane e tij, nji zemrë e rritun në shkollën e madhe të françeskanezmit të përvût, të mirë, t'urtë. Prandej, në historín e Shqypnís êmni i At Fishtës do të rrîjë krahas me atê të Gjergj Skanderbeut. Dy emna këta, të cilët janë e do të mbesin nji flamur i vetëm, nji nxitje e vetme e nji lumní e vetme.

Fr. Augustin Gemelli O.F.M.
Rector Magnificus i Universitetit Katolik
të Zemrës së Kr. Milan
(Përkthye prej: **A. Justin Rrota O.F.M.**)

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

IL P. GIORGIO FISHTA

Il P. Giorgio Fishta, prossimo a morire, concludeve il suo testamento dettato ai giovani francescani della sua Provincia Albanese con queste parole: «Muoio sereno perchè ho levorato per la Fede, per la Patria e per la Provincia, e lascio a voi giovani la raccomandazione che voi pure lavoriate per la Fede, per la Patria e per la nostra Provincia». Queste parole riassumono, infatti, tutte la vita del P. Fishta, l'albanese del suo tempo, l'uomo dato dalla Provvidenza ad una nazione, così a lungo sventurata, per farla rivivere, per elevarla, per infonderle il necessario elemento di fratellanza e di concordia. A nessun avvenimento albanese fu estraneo il nostro Francescano, sia si trattasse della Chiesa, della Patria, della sua Provincia minoritica. E si potrebbe anzi dire che religione e amor di Patria egli sempre professò sentitamente, profondamente, proteso verso il desiderio che il suo Ordine sempre più e sempre meglio bene meritasse della Chiesa e trovasse in Albania campo di largo e benefico lavoro.

Il P. Fishta francescano, patriota, letterato, legò i suoi destini, dai primi agli ultimi anni di sua vita, all'Italia. Vedete: nato il 23 ottobre 1871 nella parrocchia di Troshani, cui è legato il villaggio di Fishta, parrocchia affidata ai Frat· Minori, appena Giorgio ha sei anni attira l'attenzione del P. Mariano da Palmanova (Udine), che lo colloca, a proprie spese, presso una scuola di Scutari. E quando, cinque anni dopo, il P. Mariano e il P. Giampiero da Bergamo aprono nella loro parrocchia il primo collegio serafico, ne è Giorgio il primo alunno. Il Francescanesimo ravvisato indigeno che al suo sviluppo darà tutto sè stesso. Si capisce come il P. Fishta primo maestro francescano albanese del Collegio serafico, primo segretario albanese del Commissariato generale e dei Francescani d'Albania, primo direttore albanese delle Scuole esterne francescane, esponente di primo ordine della vita politica del suo Paese, padre della nuova letteratura

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

albanese, abbia sempre portata l'impronta della sua educazione religiosa è della sua formazione intellettuale derivata dallo spirito e dalla cultura dei suoi precettori francescani italiani.

Un bell'uomo; un vero albanese per la prestanza della persona, per il colorito, per lo sguardo vivo e penetrante. Ma un'anima francescana, raro esempio dell'essere senza mai darsi pensiero del parere. Dotto senza toga, maestro senza boria, letterato senza credersi infallibile, parco di parole, anche se pronto, facondo e di sovente arguto, profondo nel dubbio eppure potente nell'affermare, attivo senza scoramenti, era savio forte buono. La sua bontà la rivelava il suo viso stesso, chè vi si trovava sempre un dolce sorriso, invitante, accogliente.

La Provincia francescana albanese, ricostituitasi dopo che da oltre un secolo era scomparsa dalle tavole del nostro Ordine, ha avuto nel P. Fishta uno dei più grandi artefici della sua rinascita. Giustamente fu detto di lui che fu il piccolo seme di senape da cui si sviluppò poscia l'albero rigoglioso dell'attuale famiglia francescana albanese, che tanti meriti si è acquistata nel campo della religione e col servizio suo per la grandezza della Patria. Già abbiamo ricordato quello che egli fu per il collegio sarafico, per il Commissariato generale dei francescani albanesi, per le scuole esterne francescane; ma bisogna dire che egli sempre ha portato il suo multiforme contributo alla vita del suo Ordine nel suo Paese. Guardiano, Definitore e Custode, Ministro Provinciale, o anche semplice religioso, costante era la sua partecipazione all'attività dei suoi confratelli, onde elevarne il prestigio di fronte alla nazione. L'insegnamento, la stampa, le conferenze, la predicazione gli serviano meravigliosamente non solo a rialzare le sorti della cultura, profana e religiosa, dei suoi paesani, ma anche a mettere in evidenza il francescanesimo. Con questo, l'esempio della sua vita, perchè egli pur nelle vicende di una vita forzatamente movimentata, di una vita trascorsa spesso in mezzo ad ambienti politici, di una vita di frequente a contatto col mondo, si è sempre conservato un frate minore, legato alla sua Regola, osservante delle sue costituzioni, pieno dello spirito di povertà e umiltà che innalzano alla sublime ingenuità del poverello di Assisi; un frate minore che arde della sete di far del bene, di esser utile alle anime, di allargare sempre più il regno di Cristo nella sua terra albanese, di far amare il Crocefisso dell'amore che per Lui aveva Francesco. Se poeta dedica alcune delle sue più belle poesie alla Madonna, compone una lunga ode e un melodramma in onore del nostro padre Francesco; se ancora durante l'ultima malattia pensa a un poema che

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

sublimi la passione di Gesù, gli è perchè la poesia che gli si agita nel cuore è innanzi tutto e soprattutto emanazione del suo spirito francescano. Quello spirito che si incanta innanzi alle be lezze del creato, che dalla natura ritrae le sue espressioni più belle, più dolci e più forti, rivelandosi così tutto impregnato di quell'aurea e alta semplicità che rende perennemente belle le pagine di Francesco d'Assisi, poche di numero, senza fine per il contenuto.

Di ritorno dalla Bosnia, dove, dopo la prima preparazione di Troshani, aveva vestito le serafiche divise ed atteso agli studi di filosofia e di teologia, viene ordinato Sacerdote e il 25 febbraio 1894 celebra la prima Messa. Non si possono penetrare certi segreti, ma certo che l'anima di P. Fishta ha segnato in quel momento di intimo colloquio con Dio, in quel momento tanto atteso, sospirato, anelato, ha segnato, dico, l'itinerario da seguire finchè Dio gli concedesse vita. Lavorare per Dio e per San Francesco lavorare per la Patria e pei suoi connazionali: darsi tutto a tutti per realizzare il suo programma di bene; sacrificarsi per l'utile degli altri, dimenticare se stesso per aver presente solo il dovere impostosi.

La sua Patria era sempre schiava dei Turchi quando P. Fishta cominciò la sua vita di sacerdote, ed egli subito vide che bisognava sorgere dalla stasi intelletuale, culturale in cui giacevano per poter pensare alla propria libertà. Bisognave svegliarsi per poter pensare alla propria libertà. Bisognava svegliarsi dal sonno più volte secolare e togliere di mezzo ogni contrasto che sorgeva dalla policromia religiosa del popolo albanese. Non che fosse completamente deserto il regno del sapere in Albania; poche sì, ma di intelligenze ve ne erano, ed è con queste che il Padre Fishta si mette in contatto. Dà il suo nome alla Società Bashkimi (l'Unione) non appena questa viene fondata nel 1899 da Mons. Dochi, abate mitrato dei Mirditi. Quando viene chiamato a dirigere le scuole pubbliche dei Francescani di Scutari, vi introduce senz'altro la lingua albanese, poco, niente preoccupandosi dell'opposizione del Governo turco che la aveva naturalmente onde spegnere con essa il sentimento nazionale. Come poi riesce ad ottenere nel 1908 una Costituzione, e l'unificazione dell'alfabeto deve segnare l'unificazione degli animi, nel congresso raccolto a Monastir, cui erano presenti tutti gli albanesi, la Commissione deputata a concretare proposte e lavori cui presiede proprio il nostro P. Fishta, riesce a far approvare, con una schiacciante maggioranza (49 voti su 53) l'alfabeto latino, divenuto così unico e ufficiale per tutta l'Albania. Era un'unità di espressione che dava maggiore forza all'unità di lingua e avvalorava l'unità di pensiero e di volontà.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Il P. Fishta diventa uno degli elementi principali della vita politica del suo Paese. Mi pare un miopismo credere che un religioso, per l'educazione avuta e l'ambiente in cui vive, non possa assolutamente capire e vivere la vita politica. Ma no: vi sono eccezioni, anzi sono eccezioni necessarie, provvidenziali. Anche nel Chiostro si sviluppano elementi adatti alle molte attività della vita vissuta. Del resto, la lunga giornata del P. Fishta dice quanto egli fosse adatto alla vita politica. Molto egli ha operato in favore del suo Paese, onde tornasse libero e nella libetrà ritornasse a scrivere pagine di storia gloriosa. Propugnatore del risveglio politico e civile dell'Albania, a buon diritto egli il 30 agosto 1919 partecipa alla proclamazione dell'indipendenza nazionale. La tipografia che egli ha istituito, la rivista letterario — scientifico cui ha dato vita, il giornale politico cattolico da lui fondato, non erano diretti solo a dare maggior prestigio al suo Ordine francescano e inserirlo nell'attività del paese, ma anche a preparare gli animi, a voler la libertà e a confortarli a conservarla gelosamente, tenacemente. Deputato e Vice presidente della prima Camera legislativa albanese vi portò la serenità tenace, vigilante e convincente che lo ha accompagnato anche nelle conferenze della pace ai Parigi e in quelle interbalcaniche di Atene, di Bucarest e di Costantinopoli. Fu col suo popolo, fu tutto per il suo popolo dopo conquistata la libertà, da molti secoli agognata e tanto pazientemente aspettata. La libertà di parola e di azione doveva riflettersi sulle patrie istituzioni; voleva fosser levati gli impacci alla libera manifestazione del pensiero. Si comprende come il popolo albanese, morto il P. Fisht, ne abbia pianto la perdita con tali espressioni di cordoglio che trovano riscontro solo in quelle legate alla fatale perdita del grande eroe, lo Skanderbeg, di cui, strana ma eloquente coincidenza, il Fishta portava il nome, Giorgio.

Il Fishta, albanese, aveva avuto campo di conoscere i suoi connazionali anche attraverso l'esercizio dell'apostolato, perchè se egli nella vita claustrale ha coperto si può dire tutte le cariche provinciali, è stato anche Parroco oltre che insegnate. E' stato a contatto col popolo, ne ha conosciuto i bisogni, ne ha sentito i desideri, ne ha compresse le aspirazioni. Perciò entrato nella vita politica attiva si è dimostrato all'altezza del suo compito, preparato a quella vita che per lui è stata missione non meno dell'altra ricevuta con il sacerdozio.

Quando la conferenza degli ambasciatori a Londra (1912-1914) crea il nuovo stato albanese, affidato al principe Guglielmo di Wied, che, peró, quasi subito se ne va a motivo della grande guerra, fra i cui tormenti l'Albania ha sofferto la sua parte; quando il potere viene assunto da Ahmed

BIBLIOTECA PUBBLICA MARIN BARLETI E

Zogu, in ogni accidente della vita nazionale, il P. Fishta è al suo posto per osservare, per sorvegliare, per lavorare. A questo suo posto lo trova ancora l'Italia quando si vede costretta a intervenire direttamente nelle cose albanesi. Possiamo ripeterlo, il P. Fishta è l'albanese del suo tempo, che ha saputo valutare l'ora vissuta e struttarla in pieno, non egoisticamente per sè solo, ma per tutti i suoi connazionali. Indiscutibilmente fu l'uomo più stimato e venerato di tutta l'Albania, l'esponente migliore del grande popolo shkipetaro. Si capisce il riconoscimento di questo ingegno, che non è forse temerario chiamare genio, da parte dell'Italia, quando fusi i destini, venne nominato Accademico d'Italia. Si onorava, però, con l'uomo politico, il letterato, il poeta, lo scrittore più grande della sua nazione, che il proprio ingegno aveva dedicato a esaltare la grandezza della sua stirpe, povera stirpe tiranneggiata da secoli di oppressione e di dominazione; lo scrittore più fattivo che il popolo albanese aveva diretto nella lotta per l'indipendenza e la libertà. Il risorgimento albanese è legato all'opera di P. Fishta: risorgimento politico e risorgimento culturale.

La cultura di P. Fishta ha un addentellato nella cultura italiana. Se il P. Fishta ebbe la sua formazione religiosa e sacerdotale in Bosnia e proprio nel momento in cui vinificavasi il risveglio nazionale e letterario di quel popolo, se il suo primo lavoro in versi — era ancora studente chierico — lo compose per la Messa d'Oro di un grande poeta di quel paese, il P. Gregorio Martic, bisogna ricordare però che in realtà il suo primo maestro fu il P. Leonardo de Martino, della Provincia francescana di S. Michele Arcangelo in Puglia, al quale devesi la riduzione prima della lingua albanese, rudimentale, a tutte le forme ritmiche della poesia classica. Ma già i ricordati padri, Mariano da Palmanova, e Giampiero da Bergamo, avevano legato il loro Giorgio al sapere italiano. Quindi, anche i ripetuti viaggi e talvolta con lunghi soggiorni in Italia, hanno contribuito alla conoscenza dei nostri poeti, dei nostri letterati. Basta ricordare che il P. Fishta aveva posto mano alla versione del Petrarca in lingua albanese, in cui pure tradusse gli «Inni sacri» e il «Cinque maggio» del Manzoni, ariette del Metastasio e liriche di altri poeti italiani.

Ma più importante è l'opera originale di padre Fishta. Epico e lirico, dimostrò che anche al genio di un religioso l'amore è argomento di poesia; se puro, per esaltarlo; se corrotto, per comprenderlo e riprenderlo. La sua attività letteraria si è rivolta via via alla novella, al poema epico lirico di argomento patriottico, ai canti religiosi, alla satira, al melodramma, ai carmi descrittivi, dovunque e sempre infondendovi l'ardente sua fede nel libero avvenire della sua Patria.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Vediamo: drammaturgo — egli è il primo albanese che aprì le porte del suo paese al teatro — tratta argomenti sacri, come il «*Giuda Maccabeo*», i «*Pastori di Betlemme*», il «*Francesco d'Assisi*» il «*Luigi Conzaga*» si sofferma su temi leggendari come in «*Ifigenia in Aulide*», nel «*Ritorno di Ulisse in Itaca*»; svolge soggetti patriottici, come «*L'albanese incivilito*», la «*Dama albanese incivilita*»; imita commedie del Molière, come «*Le furberie di Patuk*» e *L'ammalato immaginario*». E non l'abbiamo notata tutta la produzione drammatica del P. Fishta, il quale delle scene del teatro si avvale come di una cattedra da cui impartire insegnamenti morali.

Notissime le sue satire raccolte in «*Le vespe del Pernaso*» e in «*L'asino di Babatassi*»: il primo una vera collezione di satire; il secondo un poema satirico in forma dramatica. Il P. Fishta è nelle sue satire un poeta altamente civile e sociale, quindi politico; il suo sarcasmo è genialmente educato, eppure sferza la corrotta vita del passato e del suo presente onde cerkare, con lo scherno, di avviliere e togliere di mezzo le corruzioni della vita politica, l'ignavia della vita cittadina. Perchè la sua sferza colpisce senza riguardi a persone e a posizioni. E badate che il P. Fishta sul frontispizio de «Le vespe del Parnaso» ha messo queste parole del *Don Giovanni* del Byron: «Rido sulle cose umane solo perchè non posso piangere». *Il meriggio delle muse* è la faccolta di odi e di carmi in cui brilla soprattutto quanto tocca l'amor patrio, il quale si sublima nel canto eroico allogato nell'appendice. La sua poesia patriottica poò dirsi una civile filosofia, onde non vuote rime egli ha composto, ma canti interamente albanesi. in cui palesa un'idea potente, in cui racchiude nella sua immensa idealità amore, patria ed arte.

Nel «*Caro degli angeli*» sono adunati odi e canti di soggetto sacro. Il Fishta nella religione trova argomenti degni di alta, sentita, robusta poesia e li tratta con tanta sublimità ed interesse. Egli imprime alla sua lirica un movimento libero, rapido, vario, una nobiltà di pensiero e di stile cui aggiunge una rara vivacità di immagini che la sua vasta e potente fantasia seppe creare.

Il Fishta è sempre grande, è sempre geniale, egli, che alzandosi a volo scorre libero e franco tutto il campo apertogli dall'immaginazione, quando si volge al cielo abbandonandosi si più dolci sentimenti di pietà, è sempre poeta, è vero poeta, e l'anima sua si crea un mondo sublime.

Ma l'opera grande, l'*opus magnum*, del P. Fishta, è il poema eroico «Lahuta e Malcis» (*il luoto della montagna*). Per il popolo albanese delle montagne il liuto è l'istrumento col quale esso canta le sue glorie o piange le sue sventure.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" K O D E R

E il P. Fishta, conoscitore profondo del popolo albanese, non solo perchè del paese, ma anche perchè durante il suo apostolato parocchiale aveva potuto penetrarne e conoscerne profondamente l'anima in tutte le sue manifestazioni, buone e cattive. prende, il liuto e canta la romantica vicenda del grido della passione popolare, ma insieme con la vaghezza dell'ispirazione epopeica.

Nel poema si cantano le guerre combattute dagli Albanesi contro gli slavi e contro i turchi, dal Congresso di Berlino fino alla fine della guerra turco-balcanica, per l'integrità e l'indipendenza del Paese. Pagine di storia, dunque, in cui passa tutto il groviglio delle mene politiche della civile Europa ai danni del popolo shkipetaro. Prima sono i Montenegrini che pretendono di disporre dei pascoli e delle campagne albanesi per rifarsi, essi dicono, delle guerre, combattute contro i Turchi e vinte. Poscia sono le potenze europee che vantano tutte certi loro diritti sull'eredità ottomana in Europa. Base storica, sfondo storico; ma la leggenda vi si insinua e prende la sua parte, che è quella che ingigantisce e rende epiche le vicende, che dà gran risalto ai guerrieri, e agli albanesi in armi che rappresentavano l'Albania in guerra per la sua vera libertà. Lo si sente che egli vuole con la sua opera cementare fortemente l'unione degli Albanesi e la coscienza nazionale del popolo, di questo popolo guerriero per instinto, guerriero di nascita, per dono di natura che li dona al mondo con un imponente aspetto fisico, con un carattere intrepido e senza paura: tradizioni e costumi compiono l'opera.

Si comprende come il Fishta sia stato tanto amato, venerato dai suoi connazionali, a qualunque religione essi avevano in lui la più illimitata fiducia. Ben sapevano chi egli fosse, egli che, introducendo nelle scuole la lingua albanese, aveva sfidato le ire del governo ottomano, egli che condannato all'esiglio dall'inglese Philips, govenratore di Scutari, non si mosse da Troshani. A buon diritto poteva cantare l'eroismo albanese chi aveva vissuto la vita eroica del suo popolo.

Ma a me, francescano è cara la constatazione che il P. Fishta ha saputo, con la sua attività patriottica, letteraria far valorizzare nella sua Patria il francescanesimo. Leggo con piacere la testimonianza di un religioso non minorita, la della Compagnia di Gesù, il quale dice che il convento centrale albanese dei Francescani è «un focolare o culla della cultura albanese». Anche l'altra che «francamente bisogna confessare che in figli di S. Francesco sono stati le più salde colonne che in Albania hanno sostenuto ma religione di Gesù Cristo; e cosi pure nel campo della letteratura albananese, i figli di San Francesco occupano gloriosamente il posto di caposcuola».

BIBLIOTEKA PUBLIKE S. H. MARIN BARLETI

L'uomo forte, l'eroe, il combattente per la gloria di Dio e per la grandezza del suo paese, aveva un'anima da fanciullo: era di una bontà e di una affettuosità affatto particolare. Tanto ardente nel difendere i diritti della Chiesa e della Patria, quanto pronto a perdonare le offese fatte a lui, anche se gravissime. Un suo fratello, lo aveva appena lasciato dopo una breve visita al convento, che vengono a dirigli, a lui, a P. Fishta, che quel suo stretto e carissimo parente era stato ucciso in istrada. Grande, immenso il dolore, ma non meno grande, immenso il perdono. Secondo le leggi della tradizione, quel sangue doveva essere vendicato col sangue: la vendetta del sangue — *dentem pro dente* — non ebbe luogo, invece, perchè il P. Fishta, da poco tempo ordinato sacerdote, indusse al perdono i suoi numerosi parenti, anzi volle riunire, in parentela spirituale, arra di perenne amicizia, le due famiglie con lo scambio di compari per battesimi e cresime, vincolo che presso gli Albanesi è considerato sacro.

Anima veramente francescana che l'eroismo faceva suo onde essere degno del perdono da Cristo agli uomini.

Già: la sua era sete di bene, e solo era contento quando poteva essere utile a tutti, quando la sera poteva dire a sè stesso di aver fatto il suo dovere per un'opera buona compiuta. Nel 1926 ad esempio, il capo cattolico di una delle più importanti tribù delle montagne albanesi era stato condannato a morte. Orbene, il Fishta corse a Durazzo e non se ne partì che quando ebbe ottenuto da Zogu la grazia per quello sventurato.

Oratore sacro, oratore politico, era anche oratore della bontà e della fraternità, spendendo la forza e la dolcezza della sua facondia per pacificare animi in lotta fra loro, per far deporre le armi fratricide.

Anche qui, ancora sempre l'anima francescana, l'anima educata alla grande scuola del francescanesimo umile, buono, sapiente. Per questo il nome del P. Fishta nella storia dell'Albania starà accanto a quello di Giorgio Skanderbeg. Due nomi che saranno sempre una sola bandiera, un solo incitamento, una sola gloria.

Fr. Agostino Gemelli O.F.M.
Rettore Magnifico dell'Università Cattolica del S. Cuore – Milano

BIBLIOTEKA "MARIN BARLETI" SHKODËR

NJI FLAMURTAR

Pater Gjergji! — thojsh'm të gjithë.

Unë nuk e di se a ka pasë ose ka të tjerë „Gjergj“ qi nderohen dhe nderojnë me gunen e varfen dhe shum të ndritëshme të Françiskajvet t'onë, por di me siguri se kur thojshim «Pater Gjergj» nuk tregojshin tjeter veç se Poetin Kombëtar „Fishta“.

Emni i tij e ndriçon historin e Vendit t'onë me lumnin e vet dhe e paraqet si nji nga ata njerëz të rallë qi duken në qiellin e njij Kombi e lenë mbas vedit nji dritë qi i ngrohë zêmrat e brezavet të shum shekujve.

Për P. Gjergjin mund të themi me të vërtetë se ka pasë prirjet dhe levizjet shpirtnore e njeriut genial e qi i kalon nga të gjitha anët kufitë e botës së gjithëshme.

Po të mos e kishte shenjue fati per gunen franciskane, ai mund kishte dalë nji Kryetar Bohemjenësh: Rodolf ose Colline? Ndoshta do t'i kishte shkrimun ç'të dy në nji brumë vigani, me mendësì kryenaltë e të pabindun, mbassi P. Gjergji ka qenë jo vetëm poet por edhe filozof në vedi.

Po t'u kishte bâ ushtar, ai sdo pë kishte luftuem kurr veç se për çashtje drejtësije dhe lirije; ndoshta do t'ishte qenë Garibaldi Shqiptar, mbasi ka qenë Tirteo i Kombit t'onë.

Po t'ishte qenë gjykatës, feqet qi burojnë nga trimnija e prej bujaris (e sa nuk kemi të tillë?) ai do t'i kishte falun të gjithë kur se për fajet e dobsis e të ligshti shum pâk mëshirë do të kishte ndie në zemrën e madhe të tij, e hapun vetëm për veprat e nalta e njerzore.

E po t'ishte qenë avokat, do t'u kishte bâ mprojtsi

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI“ SHKODËR

i gjithë të vobegvet e i gjithë njerzvet te ndjekun prej fatkeqsivet të ksaj bote. E kush e din se sa herë do t'u kishte hudhun Kodet në ftyren e gjykatsvet, mbassi Ai Drejtësin e ndiente dhe e u-hqente në shpirtin e vet nga pikëpamjet e shqipës së njerzís, nga vend shum të nalt e ku nuk mrinë krahu as shtyhet syni i truncakut të shkret

Psikologjia e P. Gjergjit âsht pasqyra e njeriut të madh me prirje të jashtërendëshme.

Natyra vulkanike e luftatare, qet zjarmë nga sytë dhe nga goja, por kurdoherë për të mirën dhe pa i bâ dâm askujt; poet në shpirt e në mish, kënaqet me bi-sedimet e nalta, por, pas gjallënis së shpirtit, zbret nga qielli i Parnasit në botën e vogël ku vepër e dobishme âsht edhe aio qi të ban me fërkue kokën e fmivet, me ngushllue me fjalë të shêjta nanen e mjerueme, me ngrohë zemrën e plagosun të kujdo... ose me i çue në gazë vezët e kqija të njeriut.

Pra në P. Gjergjin kemi pasun poetin e dijetarin qi nderonte nji kuvend burrash shpirtnisht të pavdekëshëm si Akademia Mbretnore e Italis e kemi diktue, kur pa-raqitej nevoja, edhe fratin e vogel të fshatarvet, bariun e drejt, t'urtë e të butë qi tregon rrugen e mirë e të largon nga të kqijat e jetes.

Due të kujtoj nji nga veprat njerzore të tija qi ndoshta shum pak e dinë.

Nji djal e nji gocë u dojshin, por prindët e tyne s'ishin aspak mirë ner vedi. Po-ë ksaj, c'në djep, si mbas njij zakoni të mbrapësht, si djali dhe goca ishin kenë të fejueme tjeter kund prej prindvet. Pra bijshin në kundër-shtim parapamjet, interesat dhe inatet e katet familjave të lidhuna a të ndame prej padurimit e nga kreni të verbët.

Por P. Gjergji e donte djalin pse ky meritonte dashtunin dhe mprojtjen e tij: nga ana tjetcr goca ishte nji lule e bukur arbreshe dhe e bardhë si edhe e paster si bora e malevet.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

I a hyn punës.

Kshillat e P. Gjergjit, qi posë gunës së nderueme, trondit me fjalët e zjarta të frymbizueme prej njerzís, i prekë zêmrat, i shdukë inatet dhe pengimet, i ulë pushkët i pajton anmiqët dhe i shlyen fejimet me kenaqësí të përgjithëshme, qi përfundon me nji dasëm ku, atə qi ishin të dënuem me u vrá, e gjetën vllaznin e humbun.

Kur P. Gjergji më tregonte ketë vepër të tij i xhixhillojshin sỳtë prej gzimit qi i shkaktonte në zemer kujtimi i saj. Dhe unë i thaç: — Me Lahuten e Malsis ke nderue shqipen dhe shqiptarizmen, por me ketë vepër ka naltësue gunen françiskane dhe njerzin!

Dr. Terenc Toçi

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

GJYKIME TË PROF. DR. N. JOKL

MBI AT GJ. FISHTEN E VEPREN E TIJ

I Nderti Át,

. . . . . .

Më ka trandë thellsisht deka e pakohë e At Fishtës. Ju e dini se fort e kam nderue e çmue si porsi poet e shkrimtár, si edhe si nieri e meshtár. Janë disa vjetë qi pata nji gëzim të madh kur më rá me e pershëndet At Fishten mbrenda mureve të pervûjta të banesës s'eme e mandej kur shndërrojshem korresponcenë të shpeshët me 'Tê per rreth sa e sa çashtjeve filologjike të gjuhës shqype, Së mbrami e pashë e fola disa heresh me 'Tê në Tiranë në 1937. Gjithmonë më vjeften shum gjykimi i tij i percaktuem, shijsja e pagabueshme e tija rreth gjuhsije

---

Euer Hochwurden!
Verehrter Freund!

. . . . . .

Tief erschuettert hat mich die Nachrisht vom vorzeitigen Ableben von P. Gjergj Fishta. Sie wissen, dass ich den Verewigten ebenso sehr als Dichter und Schriftsteller, Wie als Menchen und Priester verehrte und bewunderte. Ich hatte von Jahren die Freude, P. Fishta innerhalb meiner bescheidenen vier Waende zu bergruessen und des oefteren mit ihm ueber Fragen der albanishchen Sprachwissenschaft Briefe zu wechseln. Zuletzt sah und sprach ich ihn wiederholt im November 1937 in Tirana. Immer verschaffte mir sein treffendes Urteil, sein unfehlbaros Sprachgefuehl und seine unuebertreffliche Kenntnis seiner albanichen Muttersprache reiche Belehrung. Was P. Fishta, dieser im Mutterboden des albanischen Volkes wurzelnde Genius der denk seiner tiefen Eindringen in die Literatur der klassischen Voelker und in das geistige Leben der modernen europaeischen Nationen sich zu den Hohen der umfassendsten Bildung emporgearbeitet hatte, fuer die albanische Literatur und fuer die gasamte Kultur Albaniens bedeutete, das hat die Litera-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

e njoftimi i pakalueshem i tij mbi gjuhen shqype. E ka dishmue historija e letratyrës, gjykim, qi kanë me e përforcue edhe mbasardhsët me sigurí, se shka kje per letratyren shqype si edhe per mbarë kulturen e Shqypnís At Fishta, kjo zhení e rrâjosun në token amtare të popullit shqyptár, qi per shkak të njoftimit të këthellë të tij mbi letratyren e popujvet klasikë e mbi jeten shpirtnore të kombevet të tashme t'Europës, u kap deri nder maje mâ të naltat të mâ së haptes kulturë. Per mue vetë ka me mbetë i paharrueshem jo vetem porsi nji shkastár i ardhshem i studjimevet të mija, por edhe mprojtës i fuqishem i këtyne kohvet. Kështu pikllimi i em per të Kaluemin në jetë t'amshueme âsht i këthellë e i ndiem.

Tash, po kje se më kerkoni gjykimin t'em mbi përsonalitetin poetik e sidomos shpirtnuer të Fishtës, kishem me dashtë mâ së pari të bâj t'emin gjykimin e filozofit Guljelm Ostwalt, i cilli bân ketë dallim: Vleren e gjithmbarshme klasike-romantike, qi s'don t'a kufizojë vetem mbi poem e mbi letratyrë, e mban si nji polaritet, qi pershîn krejt jeten shpirtnore e dijtunore. Fishta, shikjue n'atë kènuen e vet, pa dysdim âsht krejtsisht ramantik. Rrâjisja e tij mbi kombsín, zgjedhja e landës, fuqija, gjallnija e nderti ni i pshprehjevet të tija, sidomos trajta

---

turgeschichte bereits ausgesprochen, und die Nachwelt wird dieses Urteil gewiss bestaetigen. Mir selbst wird er urvergesslich bleiben, nicht nur als guetiger Forderer meiner Studien, sondern auch als kraftvoller Fuersprecher in dieser Zeit. So ist meine Trauer um den Verewigten eine tiefe un aufrichfige.

Wenn Sie mich nun nach meiner eigenen Beurteilung von Fishtas dichterischer und ueberhaupt geistiger Persoenlichkeit fragen, so moechte ich zunaechst an einen Ausspruch des Naturphilosophen Wilhelm Ostwald anknuepfen, der der Scheidung: Klassisch-Romantisch Allgemeingiltigkeit zuerkennt, sie also nicht auf Dichtung und Literatur beschraenkt wissen will, sondern sie als eine das gesamte Geistesleben, auch die Wissenschaft beherrschende Polaritaet betrachtet. Unstreitig ist Fishta seinem Wesen nach durchaus Romantiker. Seine tiefe Verwurzelung im Wolkstuemlichen, die Wahl seiner Stoffe, die Kernigkeit' Frische und Bildhaftigkeit seiner Diktion, ganz besonders aber Form und Inhalt seines Hauptwerkes, der *Lahuta e Malcís* mit iherer begeisterten Schilderung volkstuemlicher Braeuche und Sitten legen hievon deutlich Zeugnis ab.

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKODËR MARIN BARLETI

e permbajtja e vepres së tij kryesore — *Lahuta e Malcís* — me mbishkrimin terhieksë të dokevet e të zakonevet kombtare e bâjn dishmí mjaft kjartas.

Nuk ndodhi gand qi të parat kangë të botimit origjinal të *Lahutës* Fishta i çpalli pa shenjue êmnin e vet me nëntitullin: *Kangë popullore*. Këtu kemi, pa paragjykim të karakterit epik, nji gjallní dramatike, megjithse ndeshim edhe në shumicë ndodhjesh e fëtyrash, shkurtsí, fuqí, permbledhsí e randsí, të cillat i pershtaten stilit të kangës popullore shqyptare. Zbatimet depertuese të tija mbi kangen *Martesa e Halilit*, qi botoi në parathanjen e madhnueshme, qi i bâni botimit postum në 1933 të *Kanunit të Lekë Dukagjinit* punue prej At Sh. K. Gjeçovit, dishmojn se aj i hîni aq këthellë shpirtit të kangatarvet të maleve shqyptare e dijti të karakterizojë në nji mënyrë të bindshme e të sigurtë hartin, boten ideale, e gjithmbarsisht të tana veglat e armët e rapsodvet, qi gjinden edhe nder mâ të skâjshmet krahina të malevet Vetem njaj, qi gjindet në mjes të kësaj bote mund të ndiete aq këthellë zemren e të rrahmen e dellit të kangatarit kombtár shqyptár, mund të kuptote aq mirë e kjartë mendimin e tij, e mund të shihte plotsisht ndryshimin ndermjet hartit të këtyne kangtarve të mësuem prej natyres së tyne të madhnue-

---

Es ist kein Zufall, dass Fishta die ersten Gesaenge der urspruenglichen Ausgabe der *Lahuta e Malcís* ohne Nennung seines Namens mit dem Unte titel: *Kangë popullore* (Volkslieder) erscheinen liess. Hier herrscht unbeschadet des epischen Charakters drammatische Bewegtheit, trotz der Fülle der Ereignisse und, Gestalten, die Knappheit, Gedrungenheit und Wucht, die dem Stile des albanischen epischen Volkslieds eignen. Wie tief er in die Seele der namenlosen Saenger der albanischen Berge eindrang, wie nundervoll treffend er die Kunst, die Gedankenwelt und das ganze Ruestzeug der Rhapsoden der entlegenen Gebirgsgaue zu charakterisieren verstand, das bezeugen seine tief schuerfenden Ausfuehrungen ueber das Lied *Martesa e Halilit* (Halils Heirat), die er in seiner herrlichen Vorrede zu Gjeçovs *Kanuni i Lekë Dukagjinit* (Das Gesetzbuch des Lekë Dukagjin) 1933 veroeffent lichte. Nur wer selbst in dieser Welt mitten drinnen steht konnte solch Herz und Pulsschlag des albanischen volkstuemlichen Saengers erfuehlen, so scharf und klar sein Denken erfassen, so lichtvoll den Unterschied zwischen der Kunst dieser nur aus ihrer grossartigen Bergnatur lernenden Saenger und der Dichtung eines grossen Kunstdichters wie Petrarca eroertern.

Wollte man aber Fishta darum und nur auf Grund dieses romantischvolkstuemlichen Wesenart mit anderen echt volkstuemlichen und im

BIBLIOTEKA PUBLIKE "PASHKO VASA" SHKODËR

shme nder male, vrrî e bjeshkë, e. n' anë tjeter, ndermjet poezís hartistike të njij poeti të madh, sikurse âsht Petrarca.

Kështu pra, po deshtem qi vetem per shkak të këtij ród esencjaliteti romantik-kombtár t'a krahasojm Fishten me poetët tjerë romantikë-kombtarë deri në palc të kombevet tjera (p. sh. me nji Mistral nder Provensalë, më nji Sevcenko nder Ukrainas), gjithnji ky krahasim, qi kishte me i u pershtatë deri dikû, nuk do t' a karakterizote në njí mënyrë të persosun personalitetin shqirtnuer të tijin; mbasi kângtarit romantik-kombtár i shtohet në Fishten edhe satyriku e realisti, i cilli shikjon realitetin me sŷ të mprehët e din, me nji perqeshje të fuqishme, t' u biejë më kamxhik ligshtivet e lehtesivet njerzore, shperdorime, vet e punvet të pabukra të shoqnís. Kështu në *Gomarin e Babatasit.*

S'âsht per t'u harrue as si shkrimtár i shkelqyeshemi cilli pa dyshim si i pari nder Gegë perbâni nji prozë shembullore, të pamvarshme prej shembujvet të huej e njijheri krejt popullore. Në ketë gjŷkim e kam menden sidomos të artikujt e së perkohshmes *Hylli i Dritës*, si p. sh. te artikulli i shkuem me mâ të madhen gjallsí e kjartsí: *Nji udhtim në Turkín e ré* (Vj· XIII).

Kerne ihres Wesens romantischen Dichtern anderer Nationen (etwa einem Mistral bei den Provençalen, einem Sevcenko bei den Ukrainern) verglechen, so wuerde dennoch ein solcher Vergleich, der bis zu einem gewissen Grade zutrifft, seine geistige Persoenlichkeit keineswegs erschoepfend charakterisieren; denn zum romantisch-volkstuemlichen Saenger gesellt sich in Fishta noch der Satiriker und Realist, der mit scharfem Blick die Wirklichkeit beobachtet und Schwaechen und Halbheiten der Menschen, Missbraeuche und Uebelstaende, der Gesellschaft mit kraeftig zugreifendem Witz zu geisseln versteht. So in «Babatasis Esel».

Nicht zu vergessen ist auch der glaenzende Schriftsteller, der, bei den Gegen jedenfalls als erster, eine musterguetige, nicht von auslaendischen Vorbildern abhaengige, dabei durchaus volkstuemliche Prosa gestaltet hat. Ich denke bei diesem Urteil insbesondere an die Aufsaetze in der Zeitschrift *Hylli i Dritës*, so z. B. den mit grosster Lebendigkeit und Anschaulichkeit geschriebenen Aufsatz: «Eine Reise in die neue Türkei» (Band VIII).

Im Gesamtbilde der Persoenlichkeit Fishtas nehmen endlich auch die dichterischen Uebersetzungen eine Wichtige Stelle ein. Sind doch

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Në perfëttyrimin e gjithmbarshem të personalitetit të Fishtës kanë nji randsí të madhe edhe perkëthimet poetike. Edhe perkëthimet e vepravet të të letersís botnore, sikurse perkëthimi i tij i njij pjese s' Iljadës, perpunimi i tij mbi *I ligu per mend* të Molière-it, nuk janë mâ pak të randsishem per trajtimin e gjuhës letrare shqype, per edukimin e njij publiku lexuesash shqyptarë si edhe per trajtimin e shijes letrare se veprat origjinale. Mandej nuk âsht nevoja t' a thom vetë, se artihujt e pasun të Fishtës mbi çashtje të Gramatikës shqype e mbi perdorimin e mbarë e të mirë të gjuhës nuk janë per t' u kujtue veçmas jashta pamjes së pergjithët të personalitetit të tij.

. . . . . .

Në nji kohë t' ardhshme, kur kam me pasë mâ qetsí e mundsí pune, kishem me dashtë të botoj nji studjim filologjik mbi At Fishten, gjâ qi nekupton nji veprim të gjatë punimesh. e kështu të mujë me fuqí të mija të bashkëveproj per nderë e lumní të perkujtimit të tij.

. . . . . .

Gjithherë besnik i sinqertë i Juej
Dr. Nobert Jokl
(Perkëthye prej: **A. Benedikt Dema O.F.M.**)

Uebersetzungen von Werken der Weltliteratur, wie seine Uebertragung eines Teils per Ilias, seine Bearbeitung von Melières «Eingebildetem Kranken» fuer die Gestaltung der Albanischen Literatursprache, fuer die Heranziehung eines albanischen Lesepublikums und fuer die Bildung des Geschmacks kaum minder wichtig als Originalwerke. Dass endlich Fishtas gehaltwolle Aufsaetze ueber Frangen der albanischen Grammatik und Sprachrichtigkeit aus dem Gesamtbilde seiner Persoenlichkeit nicht wegzudenken sind, brauche ich wohl nicht erst zu sagen.

. . . . . .

In einem spaeteren Zeitpunkte, wenn ich mehr Ruhe und Arbeits. moeglichkeit habe, moeche ich eine sprachwissenschaftliche Studie ueber Fishta, die ja eine laengere Semmeltaetigkeit voraussetzt, veroeffentlichen und so nach meinen Kraeften zum Ehrang seines Andenkens beitragen.

. . . . . .

Mit dem herzlichsten Grüssen.
Ihr stets auhriftig ergebener

Dr. Norbert Jokl

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

PATER GJERGJ FSHTA

ORFEU I SHQYPNÍS

Fizjonomoja e nji personit të madh në lamen intelektuale, per me i a paraqitë si tip i aftë breznive t'ardhëshme, nuk do kufizue mbrenda disa datave e pershkrimeve, por me kritiken e historis në dorë, duen kapercye korniçet e fakteve të ndryshme të jetës, tue u pushkue kthelltë deri nder palë të shpirtit, tue vrojtë rasat e ndryshme të dritës e të hijes, neper të cillat i rá me u endë sa kje gjallë.

Kuadri i P. Gjergj Fishtës i paraqitun vetëm në pak leskra njyresh të jashtme, pá marrë para sýsh fuqinë e shprehjeve të mbrendëshme, kishte me u bâ preja e nji barrës së pamshrirë. Per atê, qi don me e njoftë shpirtin e Poetit të Madh të Shqypnis, do të njeshin flatrat magjike per t'u kapë te praku i shêjtnores së Tij, aty me kundrue mâ per s'afermi ata shka kje P. Fishta. Veprat e bindshme e guximtare të tijat janë sheji i sa luftimeve e fisnikí e naltë jetet. Luftimet shpirtnore kjén të paraqituna të domosdoshme per realizimin e dishireve shêjte të liris, posaçe në njatê, për të cillin ndryshë nen mendimin e padamë të nji të njalluni persrí, luftime shpirtnore kjén të pamt e sa pengimeve e të vuejtjeve, dishiret e qindrueshme per nji atdhè të bashkuem per kah gjuha, doket e besimi; luftimet shpirtnore kjén edhè vishtirsít e lavrimit hartistik e të pasterr të gjuhës; shto luftimet tjera, kah naltohej mbí fletët e panjolla të nji fantazije së gjallë per t'u kapë nder majet mâ të naltat e nji ideali kahmot dishrue e qi veç ndoshta mizorija e kohës e kundërshtimet njerzore nuk lanë me realizue.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
S. MARIN BARLETI
SHKODËR

Gjatë këtij luftimi, ideali, edhè pse i paluem në shpírt t'onë, merr mâ të mbramet hove, ndezet per veprim pá njoftë mâ pengime, rroposë çdo kundershtim. Ideali shêjt i At Fishtës, si aj i të gjith njerzve të mëdhaj qi kanë ndie tue rrjedhë nder dej të vet gjakun e nji êmnit të vetem „Atdhé", tue lëshue zanin e vet në mes të miljona zêmrash grishë me u grumbullue per rreth nji flamurit qi i ven sogjet e gjytetnís së nji popullit. Për me i a mbërrijtë atij qëllimi A. Fishta e vuni vedin perballë së vërtetës i nxitun prej hoveve të Dashtnís: dy nota këto kryesore të nji psyhologís qi nalton shpirtin tue e shndrrue në nji gzim e në nji fuqí. Forca e Dashtnís, për vend të vet i dha frymën poetike, të bashkueme në nji zotsí të kthellë gjytetare e morale. E vërteta shndriti në mende të tij ae me hov sá u bâ shkaku i kenës së jetës edhè pse shpesh e trazueme por jo kurr e ligështueme. Perballë së Vërtetës u paraqit përherë e mâ i plotësuem me nji bukurí të natyrshme e poetike më gjithëse vjet randojshin përherë e mâ mbi gjymtyrë te tija. Në tjetrën anë natyra e vendit të vet veshë në blerim e shpresë, ku shkamij e borë t'amshueme, kû rrjedha e argjantë e ujnave të fuqishëm i vezulluen vibrac one e të nzituna kah ajo e vërtetë qi din gjithëmonë me u shpërda në krijesë të sendeve, tue u dhenë kshtû në shpírt të tij Lirija e pamvarsija e popullit të vet!

Në poezí shprehë krejt fuqinë e personalitetit vetjak tue u hikë trajtave të stereotipueme, vêhet në të përpjekun të padamë me madhnít e rruzullimit: A. Fishta kshtû e njef vedin kah naltohej meshtár i Zanave, ndërmjetës i Hyjnís e të njeriut, si ajo shqypja kah lirisht u bjen hapsive të qiellit. Krejt qëllimi i tij âsht për të realizuemt e vizjonit të madhënueshëm të mendes së vet.

Edukata Françeskane qysh në fmíní i trajtoj shpirtin, shka ndoshta nji edukatë tjetër nuk do të kishte prodhue aq; A. Fishta i a vuni detyrë vedit me i dhanë popullit të vet nji kontribut për jetën shoqnore, qytetare e religjoze, prandej nuk paraqitet si nji revolucjonár kryeçuem as si nji tribun a poet qi i nzitë zêmrat kah zhgatrrimi, as si nji filozof qi s'i a priton me rá va e pá va, me gjith këta nuk mund të mohohet se nuk u influen-

BIBLIOTEKA PUBLIKE
MARIN BARLETI
SHKODËR

cue ideali e shpirti i tij prej vuejtjeve të ndryshme të vendit e ndrrimet e pádame të kohës. Shpirti i tij fjeshtë françeskan nuk muji ndryshej me u rá kordhave të Lahutës veç si tue shperdá anë e kand vibracjone urtije e burrënije, janë tingllime françeskane të frymzueme mbas nji ideali të shëndoshtë, qi mjellin veç pagjë e punë të mara.

Shka se ka'i herë ndodhë qi vullnesa tingllon gjithëmonë ambël, ndeshet para ndo'i faktit të cillit nuk mund t'i thohej *marshallá*, atëherë mbrehë fishkullen e sarkazmit h rë për me u ankue e herë me ndeshkue ballafaqe fajin e pa rejtësís, tue e dijtë se popujt qi fillojnë, do të pershkohen nepër krizë, para se të vêhen themelet e historís së qytetnimit vehtjak e shoqnuer. Ankimet e të fshamet nuk janë vetëm shprehje personale e kopjime të ndonji shkollës letrare të huej, por âsht vigma e shpirtit të tj. qi çohet nalt n'ajrí për të mirën kolektive të vendit të vet. Po e krahazueme aktivitetin e Pater Fishtës me prodhimin letrár të fqive të Shqypnís, nuk kishim me bâ tjetër veç se me naltue edhè mâ fort fuqinë, vjeftjen, krijin in e prodhimeve të tija, shka un pertash nuk e kam at qellim.

Më mjafton për tash sá ndora me u pershkue nepër fuqí të psihes qi krijon mendimin e qi qet në dritë personalitetin e tíj, e aty me pá kû janë bashkue si në nji qander rrymët e hartit e të ndiesivet! Prej prodhimeve të ndryshme letrare kemi me mujtë me vrojtë si dijti me i mbledhë në nji unitet e varjetet çudít e natyrës, të cillat tash i harmonizon, tash u ep ngjyre drite së nji mëndes së hollë, tue përftue kështu poemin e misjonit të vet. Ndiesít ndër shkrime të A. Fishtës shprehen të fuqishme e të rralla jo p-e u përshkue ndër rasa të ndryshme të jetës, por mâ fort pse perftoi harmonít në mes të së vërtetës e të dashtnís. Pat mëní gjithëmonë fjalët e pávend e të kota prandej me arsye nuk këndoj nji Shqypní të ré me nji popull të ri, por ká për zêmër me naltue Shqypnín e vet me popull të vet, të pertërîme mbas idealit te qytetnís e të besimit pá ju perzie kush. Shkurt, me ndihmë të poezís don me shtî në shpirt e në zêmër të popullit shqyptár natyren e jetën individuale e kolektive si i ká hije nji shqyptarit.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Strofat e poezís nuk janë nji modë sá me thanë, por fryti i sá aspiracjoneve e i ndiesive të zgjedhuna, qi gurgullojnë prej shpirtit, qi nuk don me u kufizue nder trajta artifiçjale; shpallet anmik e kundërshtár i letërsís hypokrite, së cillës nuk don me i a ndie as êmnin.

Në ndonji ndër vepra duket si t'u pasqyrote shpirti i tij n'atê të Giusti-t, sidomos kur shperthen në nji entuzjazem për ideal, për atê qi s'e njef, kishte m'u dukë tepër i furishëm.

Kështu paraqitet *n' Anzat e Parnasit* e posaçem në kryeveprën satyrike *Gomari i Babatasit*, vepër me bazë historike, qi njerzisht nuk e la të plotësuem. Shpirti i poetit satirik, edhè pse ká për qëllim *castigare ridendo mores*, nuk kufizohet mbrenda megjeve t'ironís, pse âsht nji shpírt i fuqishëm qi don me përballue vishtirsí e me zgjidhë problema të doemosdosdme për vend të vet. Don nji Shqypnï të pámvarshme, të qeverisun prej njerzve të ndershëm me ndërgjegje kombëtare, të dêjë për Nanen Atme. Sulmon prandej çdo anmik të njoftun a hipokrit.

Vepra e poetit letrár në pikpamje shoqnore qet në shesh shkaqet e dasive, tue i sulmue per nji bashkim shpirtensh, per me u kapë te qellimi kryesuer. Pershkrime të gjalla vehtjesh e ndodhfesh zhgjojnë zêmrat e ndergjegjet kombtare. Âsht i furishem e i ngultë në polemikë pse e ndien vedin t'aftë per at misjon: me i dalë zot së Vertetës, tue perballue njerz të falsifikuem para së Vertetës hyjnore. Âsht hija e meshtarit të Zotit që nuk i ban lak persuazjonit të vet kundra kuj te perzihet në çashtje besimi, këta jo per fanatizem, por pse i kthelluem nder mësime e parime të shëndoshta të filozofís e të moralit, lypë qi kushdo të dalë para tij, të jét i gatuem per ata shka shkruen. Âsht Frati Françeskan, qi i ká hije me kenë vijues i apostullimit katolik, i atij veprimi qi per shtatë shekuj ká dijtë me e ruejtë tue u lá në gjak të vet, flamurin e jetës e të qytetnís kristjane. Vëllazent e tij Fraçeskajt kanë luftue për të njajtat ideale, ky lufton pá u lodhë, pá u perkulë edhè atëherë kúr stuhija i qaset furishem natyrës fizike së randueme prej vjetëve.

Kujdestár e mprojtës i flakët i tagreve të fés, i atdheut e i Leteratyrës; nuk duron qi frymëzime te hueja

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D Ë R

letrare të perdhosin shpirtin e shprehjeve shqyptare. Shqypnija letrare edhè kjo n'at të veten do të bâjë pjesë në kuadrin e ngadhnjimeve të leteratyrës botnore. Trajta të reja po, por jo kopjime të hueja, qe kushtrimi i dhanun, qe koha e shtrueme per shkrimtarët e rí t' ardhëshem, qe tingëllimet e lyrës së A. Fishtës: me mësue poetët e rí të popullit me shkrue edhè pá kenë zhení, veç të shtŷm me kërkue dobinë, të vërteten, Zotin krijuesin e parë të mendimit. Prodhimet letrare, edhè pse të thjeshta per dukë, dalin të shumt-n e herës të shieshme e terhjekse mâ fort se disa vepra hartit të lavrueme per nji kohë të gjatë. Nder vepra letrare të Pater Fishtës nuk gjêjmë pra fjalë të thata a të randa, por me hart, gjallní, e natyrë na paraqet natyren a fëtyrat sá me të shkue mendja se jé para tyne e po të flasin.

Ká mëní klishehat, pse nuk shkruen per me shkrue por veshtron zânin e mbrendëshem të shpirtit të vet, trandet e ban me u trandë tjerët me paraqitje, vallon mbí shkrimtarë tjerë, kû thjeshtë e kandshem del në shesh msheftësija e dashtnís per vend e per të vetë. Nji shkrimtár, kúr flet per Sh'Françeskun e Asizit, thotë se shkaku i ngadhnjimeve të shprehjeve t'atij njeri erdh pse, të mangët kah trajta poetike, kerkojn gëzimin e madh, qi aj vetë ndien mâ parë në Tenzonë. Kta âsht të Vertetë. Fjala e gjallë, e ndeztë e e arrësyeshme e A. Fishtës trandi zêmren pse e njeshun me petkun e nji dishirit jo me terratisë por me ndritë, e me ndritë shpirten e zêmra, me forcen e maleve e të bukurís të natyrës së Tokës së Shqypnís. Ata shka âsht të vishtirë per nji mendje gjysë të lavrueme per Poetin t'onë âsht e lehtë, pse din me kalue prej nji miti në realitet, tue terhjekë e lanë pá mend lexuesin. Din me i dhanë mendimit aq fuqí e trajten e gjallë, sá deri vetë miti nieshë posibilitetin e nji jetës reale. Mjaft me permendë ata shka tha Shkelqesa e tij Ercole në fjalimin e bukur mbajtë në kujtim te Poetit Akademik t'Italís: "At Fishta kje aj qi dijti me shkrue per popull të vet;... kta nuk e bâni me i sjellë lumní vedit si letrár i kohës".

Gjithmonë pra, mbasi mendoj e shoshiti gjatë e kthellët mbí shka dote me shkrue, atëherë pá tjeter vêhej

BIBLIOTEKA PUBLIKE
SHKRIMBARLETI

me zotësín e vet me diftue perjashta ata shka kishte blue me mend, per t'i dhanë ushqim të dêjë lexuesave. Aj âsht mjeshtri i mjeshtrave të leteratyrës shqype, i pá frymzuem prej leteratyrave të hueja, z.j dhë lirisht argumentin, krijon trajten e duhun në fuqí të fjalve e të frazeve shqype. Melodrami i tij „Mbretnesha e Luleve" u diftion kjartas kufitarve të Shqypnís, se grueja shqyptare nuk âsht ashtû si kujtojnë e thonë ata; robneshë e shkak imoralitetit, porse, mâ teper, grueja shqyptare ká të gjitha shprehjet e fisnikít e duhuna të nji mbretëneshës. Vetem penda e tij, me cillsít e veçanta, mujt n'at veper delikate me dalë nder pershkrime terbjekse në të paraqitun të fisnikís së grues. Poeti frat kishte zakon me thanë se melodramin „Mbretnesha e Luleve" e kishte shkrue me qellim qi me u a lanë si tregim shkrimtarve t'ardhëshem; se mundet e duhet me shkrue per rreth grues, pá u ulë nder banalitete. Në çdo tip gruejet, nder shkrime të tija, njeshë petkun e njí lartësije per të zgjue çdo bindje e nderim. Nderim të këthellët e bindje gruejet fisnike zejon *Tringa* në kangen e XXII të poemit epik „Lahuta e Malcís"; hije e randë e nji divës së madhnueshme e njiherit mbretneshë e heroinë rrezikzezë, êmni i së cillës tesh mâ ká marrë dhén anë e kand të Shqypnís. Në ket epizod A. Fishta nuk âsht vetem nji pershkrues i fuqishem, por nji psiolog, nji fizjolog, nji pershkrues anatomik i hartit, âsht vereverté poet Shpirti i tij nuk pershkruen por rrembehet e e ban m'u rrëmbye në të Vertetën e në Dashtnín. Me pak shêjzâ të nji të pamit t'ambel i lajmon lexuesit ekstazin qi e rrethon.

Vetem në njí heshtim e pezullim të materjes, shpirti mund të kuptojë ata shka âsht tue ndodhë: deka e vajzës e e vllaut. Curr Ula kah shtangohet në nji skelet të ngrîmë qi lëvizë per kadalë kah Dashtnija e dhima e lufta e ndiesive, kah kryqzohen, bo monizon nji hymen t'ambel andrruer të nji parrizit gjithnduer paraqitjesh së reja. Forca e epizodit ká ngjyra religiose e patriotike, pse nder baze të shëndoshta të tés e të aidheut u zhvillue e u plotësue. Religioni i dha kontributin e fuqishem A. Fishtës prandej, edhè pse ka'iherë zgjatet nder shprehje të zgjedhuna e të pasterta, me gjithëkëta rrezja e esthetikës

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

nuk vuen, por mâ teper ngjallet në të zgjuem të motivave të thellë poezijet, fryt i vallzimeve të bukurís së kreatyrve në kuadrin e rruzullimit. Ndodhë qi, ndersá natyra synon në të, njiherit nzitë, zgjon reakcjone gjithëfarësh, tue marrë pjesë vetë shpirti i tij nder ato vibracjone. A. Fishta prandej nuk shkruen shka e si i thotë fantazija, por nder ato hove ngjyresh e ngroftësijet shpirti e mendja vëlojnë, dhênin ata shka neper nji mende të kthillët psihike jetë mendimit. Vêhet oroe se në paraqitje të personave aj dhênë *vedin*, tue ndodhë aj vetë nji gurrë aspiracjonesh qytetare e shoqnore; herë u ep ngjyren e fuqís e të mirís e herë të dashtnís a të idhnimit, tash janë shpirtëmëdhaj, tash diftojnë qindresë, thue pra se personat e tyne janë të jetueme e të gjalla.

Kundroje tipin: vllán e Tringës kah des. Janë pershkrime të pápritura, të piksueme thjeshtë, por me ngjyre të fuqishme e të gjalla; por ato çasa na kan kalue pa u vû shêj, per me perftue pershtypje të posaçme në shpírt t'onë. E para rreshtave e strofave të A. Fishtës jena të shternguem mos me mendue tjeter veç ata çasa jete, sá me harrue deri boten kû jetojmë. Shi atëherë, kúr, tue i dhanë hov vendit, të na dalë me u shporrë prej shka la pershtypje të thellë në mende t'onë, shì atëherë po ftyra e Tringës na del perpara kah zatetë ngjat vllaut. N'at vashë krejt të dhanun mbas dekës së vllaut me 'i herë perfton reakcjone gadi te pá-parapame, por perkah vuejtjet e ardhëshme. Auktori grumbullon fakt mbas faktit hovet psihike pi vinë e realizohen me nji shpejtësí e rend nder çasa të ndryshem. Në rendimin ekonomik të funkcjoneve psihike, reakcjonet e gëzimit e të dhimbës janë rendin e dytë në mes të mendimit e të veprimit; janë nji të permbledhun praktik i gjithshka dijmë e qi vien per gatim per shka do të veprojmë. Prandej janë të pá-prituna, të shpejta, të gatëshme per çdo mprojtje, lanë me kuptue në disa ligjë biologike nderë në shmerrje, qindresë nder dhimba e nder vuejtje. Vasha des, nji plumb i pershkon ballin, bjen per dhé si nji lule nen turrin fatal të drapnit. Fizjonomija e sajë qi pak parandej shprehte shêje ndiesijet, tash hija e dekës mundohet me e bâ të veten, por, i shtanguem, ngurron, zatetë ngjat sajë,; pá mujtë me i a

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKODRËS "MARIN BARLETI"

terratisë hijeshin e pá-kund-shoqe. Bukurija e syve nuk i ndrron, qerpiku i jet i njajti vetem shkimet drita e shkelzyeshme e atyne dy hyjve, qi pak para kundruen vllán e dekun. Nji gjumë i ambel e mbëlon perr rreth; nderšá nji rrjedhë gjakut kullon gjatë ftyrës së këthiellët e të kandëshme. Tringa nuk do të desë por e pádekshme do të jetojë nder brezní të ardhëshme! Kaloj si flladí i agimit të nji jetes kristjane shqyptare në mes të popullit të vet; tip i nji misterit kah perplotësimi per të kallë frymën e madhënueshme t'idealit të familjes e t'atdheut; vetem nder bjeshkë e pyje të tokës shqyptare mund të xanë fill ky lloj vetish. Më kallxon nji mik i emi se grat shqyptare, tue ndie ket epizod të *Lahutës së Malcís*, nuk mund të ndalen pá u zhgrehë në váj zemrimit e dhimbet.

Ndoshta edhè shkruesi do të ketë kjá atëherë, kúr mendes së tij do të jét kênë paraqitë me germa t'arta shena e Dashtnís e e së Vertetës, ajo shenë, qi do t'u lête trashigim brêznivet t'ardhshme.

Zotsija letrare e A. Fishtës ka kênë e ká me kenë nji dishmí e shpirtit të tij bujár, krejt shprehje ndiesish së verteta atdhetare, po krejt nja-htû si kje ftyra e tij fisnike gjithëherë buzëqeshtë e e ardhëshme me gjithkend, pse njashtû kje në të shpirti françeskan. Dashtnija vllaznore, qi më lidhi me ket njeri të Madh, më dha rasë me hî këthellët në shpírt të tij, per me soditë mâ per s'afrmi vetít fisnike të zêmers së tij françeskane. Na — më thote — po nuk u bâme mirë tjerve, kot se jetojmë, shpirti i jonë nuk kishte m'u qetsue kurr. U lut në vetmí, ushtroi virtytat kristjane, pa i a ditë gjithkushi. Atëherë, kúr, prekë prej smundjes kardjake, pata per do mu j drejtimin e kujdesin e shndrdes së tij si infermjer i Kolegjës internacjonale të Shna Ndout në Rromë, sa herë e gjeta me rruzare në dorë e n'ato çasa kishte zakon me thanë: duhet m'u lutë ka 'i herë edhè per vedi. Po shka do të pritëshe mâ teper prej si, kúrse barte me aq durim dhimbën e kambës! Të kapunat e dhimbavet të zêmres, thue se n'ato çasa po mba ond. Kúr i kalote rreziku, krejt i shtruem vullnesës së Zotit, frati prep merrte ngjyren e kandëshme e të buzëqeshunit, komentote çasat e vishtirë të së ligës së vet. Por njeri s'i ká dý jetë, sulmet e

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

shpeshta të smundjes, së mbramit deka e bani qi e bani të veten, e ngrîni at zemer të Poetit, qi aq fort dijti me dashtë e me vuejtë.

Me humbjen e këtij Njeri, Urdhni françeskan buer nji nder mâ të permendunit nder bij të vet, Italija Mikun e vet, Shqypnija mâ të Madhin Poet e mâ të flaktin atdhetár.

Atëherë, kúr Italija ká me i rá burís së ngadhnimit, aj nuk ká me ndie as gjâ, veç *Lahuta* e tij, po, ká me bumbue prej qiellvet të nalta hymnin e vet mâ të bukurin, qi aq hijshem dijti me endë: vallen e qytetnís së ré njerzore. Mbí vorrin e tij kan m'u ngrehë flamuj Italijet e Shqypnijet, kû nji dritë e perherëshme ká me shndritë rrasen e shkrueme: Pater Gjergj Fishta Françeskan Orfeu i Sbqypnís.

Dott. P. Domenico Franzè O.F.M.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

PADRE GIORGIO FISHTA

L' ORFEO DELL' ALBANIA

Per ben scolpire la figura di un uomo degno di essere ricordato dai posteri non bastano le sole ricostruzion storiche monocròme intorno alla sua personalità intellettuale e morale, ma é necessario che la critica storica, squarciando mille veli e spezzando mille contorni, penetri profondamente fino all'anima per considerarla nei suoi diversi aspetti e sotto il riflesso di varie luci dirette ed indirette.

Descrivere quindi del Padre Giorgio Fishta solamente la la sua sagoma esterna sarebbe fare di lui una scultura morta, senza espressione, di importanza secondaria che ricade nell' oblio appena é scomparsa dai nostri occhi.

Ora noi vogliamo invece conoscere l' anima del maggiore Poeta d' Albania; vogliamo spezzare il fascino magico ed incantatore ch' egli ha raccolto intorno a sè ed entrare nel santuario del suo essere per vederlo nella sua precisione e nella sua umanità, per ammirarne, attraverso le sue opere, gli audaci e misteriosi combattimenti dello spirito, e le alte finalità della sua vita.

Perché lotte dello spirito sono le arcane aspirazioni alla libertà di chi si sente oppresso e materialmente impossibilitato alla riscossa; lotte dello spirito sono le visioni fontane, ma intensamente desiderate, di una patria unita in unicità di lingua, di costumi, di religione; lotte dello spirito sono anche i trasporti per un' arte pura che si innalzi sulle ali immacolate della fervida fantasía per raggiungere le vette altissime di un ideale lungamente perseguito e forse mai raggiunto per inclemenza di tempi o per contrasto di uomini.

Durante tale lotta l' ideale preformato nella nostra anima diventa l'ultimo termine delle nostre azioni e delle nostre passioni ed acquista tale un fascino, sviluppa tale una forza di attrazione da superare ogni ostacolo e rovesciare ogni barriera.

L' ideale che in Padre Fishta ha esercitato il suo fascino arcano é l' ideale di tutti gli uomini grandi che hanno senti-

BIBLIOTEKA PUBLIKE MARIN BARLETI SHKODËR

to battere il cuore al solo nome di «Patria», ed hanno saputo lanciare il loro grido per raccogliere milioni di anime attorno a una bandiera destinata a segnare un nuovo confine di civiltà e di rigenerazione etica e morale di un popolo.

Per raggiungere, per conquistare tale mèta, gli si mise di fronte alla luminosità iridescente del Vero e al profumo inebbriante dell' Amore: le due entità psicologiche che fanno esaltare lo spirito e quasi lo assorbono interamente in una trasfigurazione di delizia e di forza. E mentre il profumo del l' Amore, dell' amore per la sua Terra, lo rese forte anche nella manifestazione poetica, che non é fuorviata dalle superficialità civili e morali di sorti, di ritrovi, di mollezze castellane, la luminosità del Vero brillò nella sua mente con tale intensità da dominarlo e divenire il propulsore della sua vita, spesso travagliata, ma sempre fiera e piena di cure paterne e di aspirazioni.

Innanzi al Vero, che gli appariva sempre nella pompa della bellezza naturale od artistica, egli sentiva effettivamente curvare il dorso, si sentiva vinto, affascinato. E' la irresistibile suggestione che lo incatena quando di fronte alle pure scene della natura verde delle sue boscaglie, di fronte all' orrida bellezza delle sue montagne o al rovinoso impeto delle acque delle sue rocce egli vede trasparire una verità che si effonde dal creato e si riverbera nella sua anima: la libertà e l'indipendenza della sua gente!

Perciò nella sua poesia, che rivela tutta la potenzialità del suo essere e della sua personalità, egli rifugge dalle formule rituali di chi segue una speciale letteratura o di chi ricopia con arte per l' arte; ma, in contatto diretto con l' immensità dell' universo, egli si sente il vero sacerdote delle Muse, egli si dirizza liberamente fra Dio e l' uomo e sa di travore, come la farfalla, nei cieli il suo libero volo. Giacché le finalità che egli si propone sono lo stimolo continuo per atture la grandiosa visione della sua mente.

L' educazione francescana, ch' egli ebbe fin dalla sua fanciullezza, certamente contribuì non poco a modellare la sua anima e plasmarla in una forma ben diversa di come avrebbe potuto essere se tale educazione le fosse mancata o non ne avesse moderata la bollente natura.

Il P. Fishta vuole apportare una grande rivoluzione nella vita sociale, civile e religiosa del suo popolo, ma la sua non é sertamente la figura di un rivoluzionario ribelle che agita col suo braccio di ferro la trama delle cose e s' impone per l'impatuosità della sua forza intelletuale o morale. Non é quindi il tribuno o il poeta incendiario, o il filosofo tagliente che si butta a caporitto nella lotta; tuttavia non si può negare che il magico attraimento delle energie paesane al

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

suo ideale e il mutamento di tante cose che convergono intorno a lui sia una vera lente rivoluzione, almeno spirituale per quel popolo orfano di nobili idealità e infiaccato dal torpore di una grande servitú intellettuale, morale ed economica, quando pure non fosse vittima di padroni esosi e di persecuzioni cruente.

La sua anima francescana, d'altra parte, non poteva concepire la ribellione, e la sua lira non poteva intonare sulle corde irruginite altra canzone che quella della bontà e dell'osservanza della legge.

Calmo, come l'onda serena d'un ruscello, il Poeta francescano procede sempre tranquillo al suo scopo, né devia in mille rigagnoli arruffandosi sempre, perché sa incidere della sua vita profondo il suo letto e passa di dovere in dovere con la piú alta spontaneità d'agire. E' l'armonia francescana che dà l'intonazione al suo canto; é la frase musicale di «pace e bene!» del suo Serafico Padre che gli risuona sempre nell'anima, la quale espande, come in un sublime irraggiamento di luce, tutta se stessa nella sottomissione alla legge dell'amore.

In questa profonda psicologia della sottomissione del *Religioso* ad una legge che naturalmente contrasta con la fierenzza e la sdegnosità del suo carattere di *Uomo della montagna*, noi troviamo la squisitezza dell'anima del Padre Fishta.

Sempre cosi egli si manifestò durante il percorso affaticato dei suoi giorni!

Qualche volta però una delle corde piú sensibili della sua lira non può resistere all'urto di una nota stonata, stridente, ed allora la dolcezza del suo canto si cambia in amaro sarcasmo o in fine satira, non per morbosità inconsulta, ma per un fenomeno alto della sua psiche, per tradurre cioé al di fuori, nel mondo della realtà un fremito del suo cuore o per scuotere dalla mente il giogo di un'immagine che l'opprime. Tuttavia non esce mai dall'armonica sintesi del suo ideale, perché sa che i popoli s'incamminano nella vita solcando da sè, con sudore, il terreno della loro storia e deponendovi da sè il seme della civiltà e del benessere individuale e collettivo.

Sfoghi spontanei del suo spirito, perciò, e gridi amorosi del suo cuore nel canto quasi continuo della sua vita, non sono espressione personale del suo Io, ma hanno un valore sociale e sono l'indice della sua anima anzicché la ripercussione di una Scuola o di una Letteratura.

Certo, contrapporre l'opera di P. Fishta a tutta la produzione letteraria a lui contemporanea delle altre nazioni, specialmente limitrofe all'Albania, sarebe un mezzo per farne risaltare di più il valore e un argomento più forte per di-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "NAIM FRASHËRI" KORÇË

mostrare la valida potenzialità della sua mente produttrice, ma ciò esula dal nostro modesto compito.

A noi basta poter penetrare per un momento nell' intimo delle facoltà psichiche, generative del suo pensiero, e spiare quel lembo più nascosto della sua personalità umana, in cui si assommano e si devolvono le sane oorrenti della sua arte e del suo sentimento. Potremo così osservare come egli nella sua svariata produzione letteraria sa raccogliere nella unità della sintesi tutte le cose più svariate della natura: le armonizza, le trasfigura sotto la luce del suo intelletto, e produce in sè e fra i suoi conterranei il poema della sua missione, capace di far fremere e piangere, di far gemere e sperare.

Negli scritti del Fishta il sentimento che si rivela forte non é quello superficiale, prodotto dal frizzio irritante dei nervi scossi da urti e contrasti, ma quello profondo, formato dalle armonie segrete del Vero e dell' Amore.

Disdegnoso di ogni accessorio inutile e superfluo al suo scopo, il pensiero di lui si appalesa vigoroso e pieno di coordinazioni logiche, espresse sempre con chiarezza di forma e con delicatezza di tinte. Poiché il suo fine non é quello di cantare un' Albania nuova con popolo nuovo, ma quello di cantare la *sua* Albania col *suo* vecchio popolo, rinvigarito di ardore novello e rinnovato nelle sue idealità civili e religiose, senza influenze, perturbatrici. In una parola, con la sua poesia egli vuole presiedere nella vita del popolo albanese con quell' intuito fermo che giudica la vita individuale e collettiva e mette sulla fronte di ciascuno dei cittadini la corona di un plauso indicibile o il marchio della riprovazione.

I suoi versi perciò non sono avviluppati e contorti, ma spigliati, frutto di fervida ispirazione e di sentimento delicato, perché scaturiscono da un' anima che non vuol chiudersi nel misterioso groviglio di un artificio, né ricoprirsi del manto di una ipocrisia letteraria, indizio di manierismo e di fiacca attività volitiva.

Egli é il pittore verista della sua terra generosa, sempre in lotta per le sua indipendeza.

In alcune sue produzioni sembra che la sua anima si rispecchi nell' anima del nosto Giusti per quel che riguarda esplosione spontanea di un mal represso forzato entusiasmo per il suo ideale, che é pericoloso manifestare e chi forse non lo comprenderebbe. Così lo rivelano le satire „Anzat e Parnasit" — Le Vespe del Parnaso — e specialmente il suo capolavoro satirico „Gomari i Babatasit" — L' asino di Babatos —, di grande efficacia perché su fondo storico, ma che disgraziatamente non é completo.

L' anima del Poeta Satirico però non può restare sempre nel campo burlesco, pur avendo come scopo di castigare ri-

BIBLIOTEKA PUBLIKE MARIN BARLETI SHKODËR

dendo mores; é un' anima forte che sente il bisogno di affrontare le posizioni anche le più scabrose e di risolvere i problemi anche più ardui del suo paese.

In politica egli desidera un' Albania indipendente, governata e diretta da uomini coscenziosi ed onesti, degni della Madre Patria. Perciò bolla a fuoco i traditori delle aspirazioni patrie e, pur non mancando di rispetto ad alcuno, attacca a fondo il nemico, palese o nascosto che sia.

Dal punto di vista sociale, la sua opera di poeta e di letterato é rivolta a dimostrare la causa delle discordie cittadine e ad inculcare una più salda unione di tutti gli animi per il raggiungimento della mèta finale. Le scultorie descrizioni e le immagini vive di persone e avvenimenti, che dipingono le sventure, le miserie, le umiliazioni della vita quotidiana, non hanno altro scopo che di svegliare la anime forti e la coscienza nazionale dal voluttuoso letargo in cui si adagiano.

Dove la sua anima però esplode con impeto e si rivela di tempra adamantina, che non ammette soprusi e restrizioni, é nella polemica. La sua anima *sente* di trovarsi nell' orbita del Vero, non del Vero umano che può qualche volta essere frutto di un abbaglio porsonale, ma del Vero divino che é infallibile; sente, in una parola, di essere anima di Sacerdote di Dio, e quindi si irrigidisce, fiera e sdegnosa, di fronte ai nemici della sua fede i quali, senza competenza alcuna, vogliono immischiarsi negli affari religiosi, travisando i principi filofofici e morali di una credenza che non si può discutere senza una profonda preparazione. E' il Frate Francescano che quì emerge, il continuatore di quell' apostolato cattolico che per sette secoli ha custodito, irrorandola col suo sangue generoso, la bandiera della vita e della civiltà cristiana. I suoi confratelli hanno combattuto per questo; egli combatte ancora, senza tregua, senza mai piegarsi, anche quando la bufera imperversa furiosa sul suo capo stanco.

Come é geloso della sua Fede e della sua Terra, così il P. Fishta é egualmente geloso della sua Letteratura. Egli non permette che le correnti letterarie vicine o lontane trascinino come legata al lo o carro trionfale la Letteratura Albanese. L'Albania intellettuale rappresenta un popolo nella repubblica letteraria, e quindi deve avere la sua sagoma differenziata e precisa, inconfondibile. Forma nuova, quindi, senza imitazioni di sorta, chiarezza di linee, precisione di tinte locali: ecco il complesso dei suoi quadri; ecco le modulazioni sinfoniche della sua lira. E' l' esempio del nuovo stile che egli traccia per i futuri poeti del suo popolo; giacché il pensiero fishtiano é che per essere poeti non é necessario esser un genio creatore; ma la verità e la realtà delle cose deve precedere lo slancio della fantasia, poiché nella natura che ci circonda già si trova in efficienza il pensiero creativo, cioé Dio.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Una produzione letteraria infatti, anche se semplice, può essere bella ed attraente più di una produzione artisticamente elaborata, se il sereno Vero della realtà è rappresentato con arte e con grazia.

Nelle produzioni letterarie del P. Fishta perciò noi non troviamo una verbosità pesante e tortuosa, ma quel modo di manifestare le sue idee, quell' arte di dipingere i suoi personaggi che é spontaneità e naturalezza, e per questo riesce veramente eloquente e la sua parola é vincitrice. Nulla di artificioso vi é nella sua sagoma di artista: egli sa di non dover rappresentare una parte sociale per ricavare da essa un qualunque tornaconto umano; ma ubbidendò alla voce interiore del sua spirito, si muove e compie dovunque la bella manifestazione del suo animo che sinceramente e fortemente rivela agli altri, nella umiltà e nel candore, il mistero d' amore e il poema di passione che giganteggia nel suo spirito. Uno scrittore, parlando di S. Francesco d' Assisi, disse che la causa prima dei trionfi del Santo era da ricercarsi nell' eloquenza irresistibilmente dolce del giullare di Dio, ignara di norme scolastiche. Ed é vero.

Nel P. Fishta la porola viva, ardente, persuasiva, che commuove il cuore é la veste linda che non cela il desiderio di un vano apparire; perciò in fondo alla sua mentalità nessun disordine perturba il fascio di luce che emana dalla sua anima. E' la luce che non ha altro generatore che la forza delle montagne e il vero della rozza ma gentile natura della Terra Albanese.

Il che, se é poco per una mente mediocre, non è poco per la profondità spirituale del nostro Poeta, il quale nella sua ideazione sa passare con disinvoltura dal mito al reale e viceversa, affascinando lo spirito e incatenando la mente del lettore. Egli sa dare al suo pensiero una figurazione così viva e speciale, che anche il mito assume la possibilità dell' esistenza nella vita e si riveste delle forme della realtà. Tanto fa, come ben disse l'Eccellenza Ercole nel suo bellissimo discorso commemorantivo all' Accademia d' Italia, perché scopo del Poeta é quello di scrivere per il suo popolo e non per acquistarsi una gloria ed un posto fra i letterati del tempo. Perciò dopo aver lungamonte meditato il soggetto, gli adatta quella forma che meglio risponde alla capacità percettiva e intellettiva dei suoi lettori.

E' questa la ragione per cui qualche volta la sua creazione non attinge quelle alte vette cui potrebbe facilmente arrivare, ma si ferma ad immagini e ragionamenti facili e semplici, senza contemplazioni astratte e senza voli di fantasia repentini e tortuosi.

Egli, in una parola, è il grande Maestro che per i suoi

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

seguaci, per i continuatori della letteratura albanese, liberi dall' influsso di letterature straniere, sceglie la materia, crea la forma, trova la dizione prettamente nazionale, e compone le espressioni e le frasi.

Lo prova specialmente il suo Melodramma „Mbretnesha e Luleve" — La Regina dei fiori —, in cui prova contro i vicini popolo slavi che la donna albanese non é il tipo della dona servile e di dubbia moralità, come essi credono, ma ha tutte le prerogative di una vera regina.

In tale lavoro riesce insuperabile per la delicatezza delle descrizioni e per l'attraente presentazione delle virtù femminili. Senza superbia e senza alcun sussiego il buon Frate Poeta soleva dire che egli aveva scritto questo melodramma per insegnare ai futuri scrittori delle sue montagne come si può mettere in evidenza con delicto pudore la magnificenza anche passionale della donna, senza tuttavia sommergersi nella banalità del sesso.

In qualunque tipo di donna noi ci imabattiamo, infatti, nei suoi scritti, la troviamo sempre rivestita di tanta dignità muliebre, di tanta espressione passionale puro e pudico, da guadagnarsi subito la nostra deferente stima e il nostro incondizionato rispetto.

Un profondo senso di riverenza e di ammirazione insieme sorge spontaneo, per esempio, nel nostro animo, quando osserviamo la figura nobile e dignitosa di *Iringa* nel XXII Canto del poema epico „Lahuta e Malcis" — il Liuto della montagna — E' la sagoma di una vera regina e di una sfortunata eroica, il cui nome suona dolcissimo al cuore di ogni Albanese.

In quest' episodio il P. Fishta non é soltanto il narratore efficace, ma é psicologo, fisiologo, é il conoscitore dell' anatomia pittorica, il vero poeta. E' la sua anima che non descrive ma contempla il vero e l' Amore, e, attraverso una dolce visione, comunica al lettore l' estasi di cui è pervasa. Il silenzio di quella scena si percepisce, ma non coi sensi bensì con l' anima astratta dalla materia: la morte della ragazza e del fratello *Curr Ula* si materializza e quasi si tocca in tutta l'efficienza sinistra di un gelido scheletro che avanza lento a ghermirli: l'amore, la passione, la lotta dei sentimenti si intrecciaano, si inseguono, si armonizzano in una euritmia arcana che non é altro che musica dolce che addormenta, in un paradiso di visioni luminose dai mille colori evanescenti.

Cosi la natura dell' episodio é religiosa e patriottica insieme, perché si fonda nei due principi di religione e di patria, da cui sviluppa gli atributi e le idealità dei protagonisti.

L' idea religiosa nel Fishta, se qualche volta accenna a travolgere l'intonazione personale della sua vita, non spegne

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

mai la fiamma del suo sentimento estetico, anzi gli scopre e gli rivelta motivi più profondi della poesia umana, le gioie cioé della bellezza delle creature umane nel magico quadro delle cose create.

Avviene così che mentre la natura agisce e si ripercuote in lui e ne eccita quindi la necessaria reazione, sua anima non si comporta passivamente, ma alla reazione vi aggiunge l' espressione di tutte le sue idealità e di ogni sua affettività.

Perciò il P. Fishta non scrive con la fantasia, ma, in un' atmosfera di calore e di colore, l' anima detta e l' intelletto modula e plasma; perché il suo sentimento estetico é un sentimento di profonda elaborazione psichica che dà vita al suo pensiero.

Nei suoi personaggi egli infonde il proprio *Io* che, essendo un composto di aspirazioni civili e sociali e di immanenze spirituali, li modella in un impasto di fortezza e di bontà, di amore e di odio, di magnanimità e di fermezza, tali da staccarli dallo sfondo del quadro e farli vivere e palpitare nella loro marcata, inconfondibile personalità.

Osservate la figura del fratello di Tringa che muore. Sono gli ultimi istanti descritti, dipinti con tanta forza di colore nella loro semplicità. E' la cosa che possiamo osservare tutti i giorni quella di un uomo che muore placidamente nel suo letto; a questi momenti forse qualche volta abbiamo realmente assisto: ma essi non hanno fermta la nostra attenzione, né hanno avuto ripercussione sul nosto spirito.

Pure, i versi del Fishta ci costringono a meditarli, a riviverli, direi quasi, in una astrazione completa da tutto il resto del mondo che ci circonda, perchè avvincono ed incatenano la nostra anima e non lasciono al nostro occhio la libertà di fermarsi su altro soggetto.

E quando con uno sforzo riusciamo a staccarci dal personaggio che si é impresso in modo indelebile nella nostra mente, ecco la figura di Tringa prendere il posto accanto a quella del fratello.

In questa giovane donna, dalla sensazione intensamente attiva della morte del fratello, é nata una reazione semplice, immediata, reflessa, istintiva, quasi involontaria, che la determina ad azioni compassate, ma non ragionate, tali però da polarizzare la sua volontà verso la liberazione da altre sofferenze morali future. L' autore ci fa assistere ad un complesso psicologico che si svolge con rapidità sorprendente e di cui ci fa intuire, più che controllare, i diversi momenti.

Nell' economia funzionale dei processi psichici, infatti, le reazioni affettive sono l' elemento intermediario fra il pensiero e l' azione; sono cioè l' epilogo pratico di tutto ciò che sappiamo e la premessa necessaria di tutto ciò che facciamo.

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKOLLORE MARIN BARLETI

Esse perciò sono rapide, fulminee, e costituiscono il mezzo più valido di protezione indiretta, perchè dietro al loro fine immediato e visibile si nasconde la legge biologica della soddisfazione nella vendetta, e della felicità nel dolore e nella sofferenza.

E la giovane muore. Una pallotola le perfora la fronte ed ella cade, fiore gentile reciso sullo stelo. La sua fisionomia, prima alterata dai diversi sentimenti contrastanti, ora si ricompone e la morte non osa far contrarre nello spasimo della sofferenza quei muscoli femminili che rivelano una bellezza senza pari. Gli occhi restano sempre belli; nessuna modificazione pupillare, che di solito accompagna sempre le emozioni o altri processi psichici, toglie la lucidezza di quelle due stelle che poco prima contemplarono il fratello morto; e la ragazza sembrerebbe immersa in un placido sonno, se un rigagnolo di sangue purpureo non le solcasse il viso bello e sereno.

Ma ella è destinata alla immortalità!

Ella, Tringa, passò attraverso le genti della sua Terra come il canto più gentile della vita cristiana albanese, come un ministero di perfezione nella forza sublime di un ideale di famiglia e di patria, attinto da quelle energie naturali che la terra d'Albania racchiude fra le sue rocce e fra i suoi boschi profumati di anemoni. Mi diceva un giovane amico che donne schipetare non possono sentire questo episodio delicato del „Liuto della Montogna", senza spargere una lagrima di tenera fierezza e di pietà.

Così forse ha pianto l'Autore, quando ha letto sul gran libro del Vero e dell'Amore i sentimenti del quadro, che ha ritratto con tanta incomparabile arte per affidarlo ai posteri!

L'opera letteraria del P. Fishta resterà sempre espressione del suo spirito generoso e interpetre fedele dei sentimenti patriottici albanesi, così come la sua nobile figura, sempre sorridente e bonaria, fu la manifestazione della sua anima francescana, sensibilissima e caritatevole.

La fraterna intimità di cui l'illustre Uomo mi onorava, mi ha dato spesso occasione di leggere nella sua anima e di ammirare la nobiltà del suo cuore, profondamente francescano nel beneficare. Se noi non ci prodighiamo agli altri, mi soleva dire, la nostra vita resta monca e la nostra anima sente un vuoto fastidioso.

La preghiera nascosta e i suoi atti di virtù cristiana furono a tutti sconosciuti.

Lo ebbi per alcuni mesi affidato alle mie cure mediche nella infermeria del Collegio Internazionale di S. Antonio in Roma, perché affetto da malattia cardiaca, e più di una volta lo sorpresi col Rosario fra le mani, occupato a fare, mi di-

BIBLIOTECA PUBBLICA "MARIN BARLETI" SHKODËR

ceva quasi confuso, un po' di bene anche per la propria anima. Ma il maggior bene a se stesso lo faceva sopportando con rassegnazione una dolorosa artrite dell'anca, che spesso gli impediva anche la deambulazione, e soffrendo una tormentosa insufficienza cardiaca che più di una volta mi fece trepidare per lui, specialmente quando si accentuava di notte e minacciava di spegnerlo.

Passata la crisi, che egli accettava sempre con perfetta uniformità alla Volontà di Dio, il buon Padre ritornava sereno e sorridente e commentava il brutto momento superato, con quel suo modo di parlare cadenzato e armonioso che sembrava una lauda.

Dopo tanti attentati, finalmente la morte immobilizzò per sempre quel cuore di Poeta che tanto aveva amato e tanto sofferto!

Con la scomparsa di un tanto Uomo, l'Ordine Francescano ha perduto uno dei suoi più illustri Figli, l'Italia un grande Amico e l'Albania il suo Maggior Poeta e uno dei più ardenti Patrioti.

Quando l'Italia griderà la sua immancabile vittoria, Egli non sentirà il suono delle fatidiche trombe italiane; ma la sua lira intonerà dall'alto del cielo il canto più bello che Egli abbia saputo mai scrivere: il canto della nuova civiltà umana!

Sulla sua tomba modesta garriranno le bandiere d'Italia e d'Albania, e una fiaccola sempre ardente illuminerà su di un breve marmo la scritta: PADRE GIORGIO FISHTA FRANCESCANO = L'ORFEO DELL'ALBANIA!

Dott. P. Domenico Franzè O.F.M.
Medico-Chirurgo
Componente del Comitato Nazion. per la Medicina
Accademico della Pontificia Accademia Romana di M. I.
Lettore Giubilato di Lettera e Filosofia Oratore Sacro alla Radio di Roma

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

P. GJERGJ FISHTA O.F.M.

AKADEMIK I ITALIS

Ky tip Fratit, i naltë e i lidhun, me ftyrë t'ambel e të rrebtë njiheri, me shikim të gjallë e depertues, buzqeshun e thrcë, e me za të trashë e plot fuqí, me levizje të matuna e të pelqyeshme, prekë e terhjekë kêdo qi ká punë me tê. Zêmer bujare poetit, mende e hollë e e urtë e nierit politik, perftyrim i gjalle i thjeshtsís françeskane, paraqet në mënyren mâ të dêjen Kombit fisnik Shqyptár pranë mbledhjes së pergjithshme t'Akademís s'Italís, qi ai e njef e e don si nji atdhé të dytë.

Pater Gjergj Fishta sot â-ht gjashtëdhetetetë vjç: ká lé në katundin e vogël të Fishtës, të cillit i a bân êmnin familja, në Zadrimë, jo fort larg shkodret, S'ká rasë kulturale, politike a fetare në historín e Shqypnís së ndodhun mbrenda këtyne pêsëdhetë vjetve të mbrame, në të cillen mos të ketë marrë pjesë kryesore. Ndoshta pak e pak fort gjinden asish qi janë n'atdhé të tij aq populllorë, aq të nderuem e të çmuem sa ai.

Mbasi pat hî si fmí në Kolegjen Françeskane të Troshanit e bâni mësimet fillore e gjimnazjare, shkoi në Bosnje e kreu këndimet e nalta të teologís e atje edhe kje shugurue meshtár në vj. 1898. Mandej kthyi n'atdhé të vet e per do kohë kje famullitár në Gomsiqe. Këtu xû fillë veprimi i tij letrár, pse ndoj vjetë mbrapa i a nisi me hartue vepren e vet kryesore në po zí, p r rreth së cillës punoi tridhetekater vjet, deri sa i dha fund në vjetin 1937. Kangët e kësaj vepre kjén botue herë mbas heret damas e kaq fort kjén pelqye, sá m'u xanë per mendësh gadi prej çdo shqyptari. Këtu me vjersha tetërrokshe

BIBLIOTEKA PUBLIKE
MARIN BARLETI
SHKODËR

nen êmnin „*Lahuta e Malcís*" permblidhen kangët epike, nder të cillat tregohen luftat qi bânë Shqyptarët gjatë shekujve kundra turqve e kundra sllavve serb e malazezë. Ai kishte perpara sŷsh unjisimin e ndergjegjes kombtare e në mjes të ndryshimit të besimeve, ndryshime, qi kjén shkaktue, si mirë dihet, prej fakteve historike e me gjith se katolik e predikatar në zá, ai i a duel kaq mirë qellimit, sá deri muhamedanët e ortodoksët e Shqypnis, qi ndiejn per vend të vet, e duen e e çmojn veprea e personen e tij, gadi të thuesh sà katolikt vetë. (Tuj kenë ende fort i rí, pashallarët turq, posaçe Hasan Rizaja, kishin miqsí me tê, pse i mêçem, e pse me mënyrë të drejta mundohej me i a shtî perparimin vendit të vet). Disa kangë të „Lahuta e Malcís" kjenë perkthye germanisht: shpresoj se per së shpejti kemi me mujtë me i shijue të gjitha edhe në gjuhën italishte.

Perveç epopés At Fishta, tuj dashtë me ngjallë e me drejtue ndiesit kombtare, u dha edhe mbas veprave satirike, nder të cillat njifen *Anzat e Parnasit;* ka shkrue edhe kangë fetare, tuj perkthye, nder tjera, Himnat e pershpirtshem të Manzonit; ka har ue e perkthye edhe drama të ndryshem me subjekt fetár e kombtár.

Që me kohë tregoi zotsía e vet edhe porsi mësues në Shkoder (pse duhet dijtë, se shum shkolla e shum famulli i janë lshue në dorë Françeskajvet), e ai kje i pari, qi e përdori gjuhen shqype porsi gjuhë mësimit. S'ká prandej pse bindet njeri në kjoftë se në vjetin 1909 kje zgjedhë kryetár i Kongresit të Monastirit, per me caktue alfabetin e rí të gjuhës shqype, e në kjoftë se që prej vjetës 1906 në 1921 ai kje zyrtarisht faqja shtŷse, qi nxiti pada të msohej e të zhvillohej gjuha n'Atdhé të vet. Në vjetë 1912 shperthej revolucjoni kundra zotnimit turk, qi nëper të nzituna t'Italis e t'Austris, bani të mblidhej Konferenca e ambasatorve në Londer 17 Dhetuer 1912-15 Korrik 1914), prej së cillës duel në vj. 1913 mbrenda kufijve të ngushtuem Shteti Shqyptár. Por gjatë luftës ballkanike, qi u ndez n'ato vjet, Shqypnija, qi kje nen roje të Komisjonit nderkomtár të shtatë Fuqive të mdhá, kje pushtue gadi krejt prej Malazezve, prej Serbve e Grekve.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Në vjetë 1913 hinglizi Kolonel Philips, sunduesi i Shkodres e pat dënue P. Gjergjin per ndiesí kombtare, e e pat da të mergohej në Maltë; por aj qindroi e, tuë pasë fillue në vjetë 1914 lufta botnore, mujt me ndejë në Trosban. Nderkaq i kje ndalue me u dukë në Shkoder per 20 muej Gjêja anarkike, ne të cillen jetoi Shqypnije gjatë luftës botnore, kje pernjimend e randë, sundohej na fillim prej nji Komisjoni, qi perbâhej prej perfaqsuesave shtetesh së xanuna nder veti; prandej pjesa e veriut kje pushtue prej Austrís pjesa e jugut prej Italís e pjesa e lindjes prej Francës.

Në mbarim të luftës botnore P. Gjergjit i kje çue ndera ne vend: ai muer pjesë në konferencen e Versailles porsi antár i Dergatës shqyptare e pat ngushllimin me u gjetë me 30 Gusht 1919 kur u çpallë pamvarsija e Shqypnis. Ma vonë kje antár edhe i dergatës Shqyptare në konferencat Ballkanike të Bukureshit e të Stamboilës.

Në vjetë 1920 Shqypnija (me kufijt e 1913) hîni në lidhjen e Kombevet e dnel në jeten politike Ahmet Zogu, qi ishte veç njizetepêsë vjeç.

Në vjeten 1921 At Fishta shkoi në Shtete të Bashkueme e me zotsín e vet e me gojtarí mujti me nxjerrë prej Qeveris së Washingtonit qi t'a njihte pamvarsín e Shqypnis, së cillës i ishte kundershtue deri atëherë. Prej vjetës 1921 deri në 1924 kje nenkryetar i Dhomës.

Shumica e katolikvet, qi kishte per organ të vetin fletoren "*Ora e Maleve*" nuk ishte me Ahmet Zogun e dyshojshin per qellime të tija. Erdhen kohë të vështira e të pështjellueshme e nji ditë u gjet kush me i a mbushë menden Pater Gjergjit, se ishte urtí të largohej prej Shqypnijet. Në Vjeten 1924 e 1925 e kaloj n'Italí e per të arsye, mbasi kjén mbyllë shkollat katolike e kaloj edhe vjeten 1934 e 1935.

* * *

E mbáj në mend At Fishten në veren e vjetit 1934 me ftyrë të trishtueshme, por jo të lshuem zêmret. Në prendim të diellit shkoie mâ të shumten e herës në nji nder terracat e mdhaja të kuvendit, per me shijue prendimin nder rrethet e Romës e per me kalue pak kohë me

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Pamje të ndryshme të korteut, qi përcjellë Poetin Kombtar në pushimin e mrâmë.

Foto: «Jakova» — (Fig. 37-38)

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

Pamje të ndryshme të korteut. *Foto: «Jakova» (fig. 39-40)*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

vllazent e vet, të cillt me njî herë u gjêjshin per brî asaj persone së nderueme e e nzitshin me njîmij pëvetje t'u diftote ndodhjet e lumnueshme t'Atdheut të vet e t'u kallxote ashtu me të dhamun e me hart poetik, si dijte ai e kurrkush. ndoj apolog: Ai kishte mjaft shka me diftue e, si thote ai vetë, kishte pasë shum me ndie prej të perpjekunit me çdo çetë Shqyptarësh.

Mbasi kthei në Shqypní në vjeten 1935, kje zgjedhë Provinçjal i Françeskajvet në Shqypní e e mbajti atë zyre deri në vjeten 1938. Tash me fuqi e me zéll të riut merret mâ së forti me vepra politike e me të perkohshme *"Hylli i Dritës"*, themelue prej tij në vjeten 1913, qi âsht pa dyshim e perkohshmja ditunore e letrare mâ e mirra e mâ çmuemja e Shqypnís.

Jeta e Fishtës u perdorue mâ se mirit per dobí t'Atdheut e të kulturës. Sot qi Qeverija Fashiste e Italís i a shperblei me nji mënyrë të dêjë meritimet, së vedit na del prej zêmret urimi qi ky farë Fratit, në të cillin shprehej deri dikû gojtarija e squetsija e Shën Gjon Kapistranit, të mundet edhe mbas tashit me zhvillue per shum kohë vepren e vet të çmueshme per nji marrveshtje e per nji dashtuní perherë e mâ të kuptueshme ndermjet dy popujve.

Fra Anselm Tommasini O.F.M.

(Xjerrë prej «*Vita e Pensiero*» — Rasegna Italiana di Coltura Frasc. VIII — Luglio 1939, pg. 328)

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

PADRE GIORGIO FISHTA

ACCADEMICO D' ITALIA

Queste bella figura di Frate Minore, alta e ben costrutta, dal volto dolce e forte ad un tempo, dallo sguardo vivo ad intelligentte, dal sorriso insieme bonario ed arguto, dalla voce suadente e profonda, dai gesti pacati e armoniosi, esercita un vero fascino su quanti l' avvicinano. Cuore generoso di poeta, mente prudente ed acuta d' uomo politico, incarnazione tipica della semplicità francescana, egli rapprresenta in modo veramente degno la nobile nazione albanese nel massimo consesso accademico di quell' Italia, ch' ei conosce ed ama quasi come una seconda patria.

Padre Giorgio Fishta conta ora sessantotto anni: è nato nel 1971 in una borgata che si chiama Fishta come la sua famiglia, nel Zadrima, vicino a Scutari. Non c' è avvenimento della storia dell' Albania dell' ultimo cinquantennio — culturale, politico, religioso — a cui egli sia rimasto estraneo, anzi di cui non sia stato uno dei principali esponenti: forse pochi godono in patria una popolarità, una stima una venerazione pari alla sua.

Entrato fanciullo nel Collegio dei Francescani di Troshani e compiutivi gli studi elementari e ginnasioli, ultimò quelli superiori di teologia in Bosnia, dove s' ordinò sacerdote nel 1893. Poscia rientrò in patria e fu per qualche tempo parroco a Gomsiqe. Ivi cominciò la sua attività letteraria; qualche anno più tardi ebbe inizio la composizione della sua principle opera poetica, a cui ha lavorato per trentaquattro anni e che fu terminata solo nel 1937, ma i cui canti apparvero separatamente a varie riprese e incontrarono subito tale favore da essere in gran parte appresi a memoria quasi da ogni patriota albanese E' la raccolta di canti epici in ottava rima che va sotto il titolo *Lahuta e Malcis* (Il liuto delle montagne), in cui si ricordano le secolari lotte sostenute dagli Albanesi contro i Turchi e gli Slavi serbi e montenegrini Egli aveva in vista l' unificazione delle coscienza nazionale, al di sopra

BIBLIOTEKA PUBLIKE
S. MARTINI BARLETTI

della differenze di religione, differenze dovute ad eventi storici ben noti, e, quantunque cattolico e valente oratore sacro, egli ha raggiunto così bene lo scopo, che i buoni maomettani e ortodossi d' Albania amano l' opera sua e la sua persona quasi quanto i suoi correligionari. (Da giovanissimo gli stessi pascia turchi di Scutari, spacialmente Hassan Rizaja, gli furono amici per suo ingegno, per il suo tatto, per i metodi leali con cui cercava di stimolare il progresso del suo paese). Alcuni canti del "Liuto delle montagne" sono stati tradotti in tedesco: speriamo poterli gustare fra poco per intero in traduzione italiana.

Oltre all' epopea, il P. Fishta s' e dedicato, sempre allo scopo di risvegliare e guidare il sentimento nazionale, anche ad opere satiriche, fra cui è ben nota *Anzat e Parnasit* (Le vespe del Parnaso): ha scritto anche poesie religiose, traducendo fra l' altro gli Inni Sacri del Manzoni, e ha composto vari drammi, e altri ne ha tradotti, su argumenti sia religiosi che patriottici.

Egli ha cominciato presto anche la sua attività d' insegnante a Scutari (in Albania molte scuole, come molte parrocchie, sono offidate ai Francescani) ed è stato il primo a servirsi della lingua albanese nell' insegnamento. Non è quindi a meravigliare che nel 1909 sia stato nominato presidente del Congresso convocato a Monastir per stabilire il nuovo alfabeto della lingua stessa, e che dal 1906 al 1921 sia stato, in veste ufficiale od ufficiosa, il costante animatore dell' istruzione pubblica del suo paese.

Nel 1912 ebbe luogo quella rivolta contro il dominio dei Turchi che, per iniziativa dell' Italia e dell' Austria, portò alla Conferenza degli ambasciatori di Londra (17 dicembre 1912-15 luglio 1914, da cui sorse nel 1913, entro limiti ristretti, lo stato albanese. Ma durante la guerra balcanica che infierì in quegli anni, l' Albania, sotto la Commissione internazionale di controllo detta delle sette potenze, fu invasa in gran parte da Montenegrini, Serbi e Greci. Nel 1213 l'inglese Philips, governatore di Scutari, condannò per le sue mene patriotiche il Padre Fishta all' esilio in Malta, ma questi resistette e, scoppiata nel 1914 la guerra mondiale, potè rimanere a Troshani, pur essendogli interdetto per venti mesi il ritorno a Scutari. E' nota la condizione d'anarchia in cui visse l' Albania durante la guerra mondiale, quando, retta da una Commissione di controllo in cui erano rappresentate potenze ormai alle prese fra di loro, venne occupata dagli Austriaci nel nord, dagli Italiani nel sud, dai Francesi nella parte orientale.

Ma alla fine della guerra mondiale, il prestigio di Padre Fishta ebbe pieno riconoscimento ed egli partecipò alla Conferenza di Versailles come membro della Delegazione albanese, avendo la gioia di assistere il 30 agosto 1919 alla pro-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

clamazione di indipendenza della sua patria. Fece anche parte della Delegazione albanese alle successive Conferenze balcaniche di Bucarest e di Costantinopoli.

E' noto come nel 1920 l' Albania fosse ammessa nella Società delle Nazioni (coi confini del 1913) e apparisse sulla scena della sua vita politica il venticinquenne Ahmed Zogu.

Nel 1921 il Padre Fishta si recò negli Stati Uniti, e col suo tatto e la sua influenza ottenne che il governo di Washington ricinoscesse l'indipendenza albanese, cose a cui s'era fino allora opposto. Dal 1921 al 1924 fu Deputato e Vice — Presidente della Camera.

Ma la maggior parte dei cattolici, il cui organo era il giornale *Ora e Maleve* (La musa della montagna), facevano opposizione a Zogu, dubitando della sua buona fede. Scoppiarono dei torbidi e non tardò a venire il giorno in cui Padre Fishta fu consigliato ad allantonarsi dall' Albania. Egli passò in Italia gli anni 1924 e 1925; e, per analoghe ragioni, dopo l'ordine di chiusura delle scuole cattoliche, gli anni 1933 e 1934.

* * *

Ricordo il Padre Fishta a Roma, nell' estate del 1934, triste ma non scoraggiato. Al calar del sole, egli era solito andare a godere il "ponentino" romano sopra delle grandi terrazze del convento e intrattenersi affabilmente con confratelli, che facevano circolo attreno alla sua figura veneranda, e insistentemente lo sollecitavano a parlare delle gloriose vicende e tradizioni della sua patria, e a raccontare, col suo brio insuperabile e colla sua arte di fine poeta, qualche apologo, ne aveva un repertorio abbondantissimo, tratto in gran parte, com' egli stesso diceva, dalla sua lunga consuetudine coi Turchi e coi musulmani albanesi.

Tornato in patria nel 1935 fu eletto Ministro Provinciale della Provincia francescana d'Albania e tenne tale carica fino al 1938. Ed ora, a Scutari, attende con sempre giovanile fervore al lavoro suo di poeta, e a quel periodico mensile *Hylli i Dritës* (Stella muttutina), da lui fondato fin dal 1913, che è indubbiamente il migliore e il più ampio periodico scientifico e letterario dell' Albania.

Bene spesa dunque la vita di Padre Fishta in pro della patria sua e della cultura: e oggi che il Governo fascista d' Italia ricompensa degnamente i suoi meriti, ci sorge spontaneo dal cuore l'augurio che la sua bella personalità di Frate Minore, in cui si ritrova un po' unito l' eloquenza e l' arguzia d' un S. Bernardino da Siena con la coraggiosa tenacia S. Giovanni da Capistrano, possa svolgere ancora a lungo l'opera sua preziosa, per una più profonda comprensione e un più consapevole amore fra i due popoli.

Fra Anselmo Tommasini O. F. M.

(Xierrë prej së përkohshmes VITA E PENSIERO, anno XXV, vol. XXX, fasc. VII, luglio 1939-XVII)

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKODËR

MISJONI I LARTË

I POETIT T'ONË KOMBTAR

I madhi Bossuent n'at vepren e pamort, qi âsht „Ligjerata mbi Historín botnore" mëson e tregon se i Nalti Rregullues i gjithshkafes se të cilit komb i ka shenjue nji misjon a qellim mes popujve tjerë. Fjalë kjo qi Historija, dishmitare e gjallë e së kaluemes, na e difton të vertetueme lumnisht edhe në kombin t'onë, të vogel e të papasun po, por fatos, kreshnik e bujár. E kush nuk e din se ç'misjon të madhnueshem pat, edhe trimënisht çoi në vend Shqipnija e jonë kohen e mesme, kûr fuqija e furija sa e mënishme, aq edhe e rreptë e Anadollit i kercnohej mbarë Europës, qytetnimit e kulturës së sajë? Nji komb sa grima, nji grusht Shqiptarë, me parzme të veta ju bâ gardh, pendë e pritë ushtrive shum e shum mâ të mëdha të Sulltanave e s'e la t'i rrasej mbrendë Europës e t'a perdhoste. Qyshë se i Nalti Perendi s'ka premtue kurr qi të hupte kombi i ynë, sa do qi rrapatica, neshtrasha, mjerime, trazime, lufta e të zeza gjithfarësh e rrethuen e e mbuluen gjatë shekujve, don me thanë se prap dikû per ndo' i qellim të madhnueshem e ka ruejtun.

Sikurse kombeve, ashtû nierzve të mëdhaj qi hove hove dalin në gjí të tyne e me vetí të shkelqyeshme të vetat ndrisin kand e kand, i Madhi i Jetës u ka caktue nji qellim të lartë per t'i dhanun trup. Me Skanderbegun shpetoi Europen e ja sbardhi faqen Shqipnís; me Bogdanin e tjerë shkrimtarë t'onë mâ të parë, shtini temelet per nji shqipe të shkrueme e kujdesin e zellin mos të bieren fjalët, pa të cilat s'ka si ruehet giuha, shtylla mâ e forta e kombtarís.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
SHKRIMBARI ETHEM DERRI

Po me At Gjergj Fishten O.F.M., të njoftun e të permendun, jo veç ânë e m'ánë atdheut t'onë, por edhe perjashta nder të huej, ç'qellim pat e çoj në vend Aj qi ka në dorë fatin e popujve e të kombeve?

Me At Gjergjin I Bukri i Qillve i dha shkasin mâ të bukurin e mâ të fortin letratyrës s'onë kombtare e bâni qi

«Kjo e mashkulla gjuhë hyjnish»

si i thotë në nji hov e flakrim poetik Kryevepra Fishtjane „Lahuta e Malcís" (kanga XXIV, f. 389, rreshti 6), bâni, po tham, qi Shqipja të kapej nder caqe e shkallë të bindueshme bukurije letrare, të dêja per nji kómb të qytetnuem e në vedi.

Nuk duem kurrsesi t'u a hupim as t'u a paksojmë nderen qi me rrugë u perket sa e sa shkrimtarve qi punuen aq fort per giuhen t'onë kombtare: mò', Zot! Parimin juridik e moral: *„unicuique suum"* jemi mâ të parët e m'e pranue e m'e projtë. Njofim, po. e çmojmë si duhet meritimet e nji Naim Frashërit, i cilli, musulman tue kênë, kendoj epopén e Gjergj Skanderbegut, katolik; sikur ju a dijmë meritimet edhe shokve të tijë. Njofim e çmojmë vleren e njì Kristoforidhi, të njij liriku klasik, si kje Dom Ndré Mjeda: vleren e meritimet qi kanë nji At Leonardo de Martino, nji Emzot Dochi me shokë e bashkëpuntorë, nji De Rada, Schiro, Luigj Gurakuqi, Dom Ndue Bytyçi, At Zannoni, At Gjeçov e tjerë e tjerë, pa permendë gjith ata qi janë gjallë e qi pa dra shkojnë tue e pasunue letratyren t'onë me vepra e punime të veta.

Por me At Gjergj Fishten giuha shqipe u rrit, u madhnue e u bâ vetë zojë. — Me At Gjergjin, kryetár në kongresin e Monastirit, u caktue nji herë e pergjithmonë nji alfabet i vetem per Shqipnin mbarë: vendim ky, me dobi qi s'numrohen. — Me At Gjergjin kuni fill shkolla me *shqipe giuhë mësimi*. As kundërshtime sa nduersh, as fjalë, as shpotí nuk ja duelen m'e lodhë kurr, as m'e pî kurrnji grimë. N'at fillim (kjoftë per atëherë) ndonji krye-shterë pat mbrrijtë me shkue tu dera e kuvendit në Giubadol e aty

BIBLIOTEKA PUBLIKE "NAIM BARLETI" SHKODËR

«tue lpi buzët e tu'u perdi,
me' i gjysë goje tu'u sgerdhi»

me pëvetë: "A ka xhanem ndo'i Padre qi din me folë giuhë të huej?!" I paharrueshmi At i pergjegji mâ bukur s'ka, tue vijue edhe mâ me zêmer e trimní vepren e vishtirë qi kishte nisë. Kúr qe dalë kadalë shkolla shqipe u hap skaj e në skaj të vendit t'onë. — Si mbas idealit e dishireve t'At Gjergjit, qeverija Austro-hungare, kúr erdh në Shqipni, hoq turkishten e vûni shqipen giuhë zyrtare. — Me At Gjergjin u temelue ajo *Voter kulture shqiptare*, ajo *shkollë e shkelqyeshme shkrimtarësh*, ajo *Vrojtore e naltë e interesave t'atdheut*, ajo *Tribunë e Projë e fuqishme e tagreve shoqnore-fetare*, sikurse âsht vlerëmadhja e perkohëshme „Hylli Dritës". — Me At Gjergjin kaq perparuen si poezija, si proza, sa me u çuditë edhe m'e çmue Poetin Kombtár t'onin deri njata, kundra të cilve luftojshin e gjithnji luftojnë veprat e tija. — Me At Gjergjin e me shkrime të tija dashtnija për giuhë e per atdhé muer nji shkas e nji flakrim qi s'din e s'don të mêm. Penda trimneshë e tija gjysë fjale kundra Kombit s'e duron a-pak: tue pá kthjelltë e larg per nji herë e tue dallue çka âsht vetem lesker qytetnije prej çka perbân qytetnimin e vertetë, mjeshtrisht e per bukurí ka dijtë me i dalë para kujdo qi, kurdo e kûdo të gabojë a të guxojë me prekun në kómb, me lëshue hije të zezë mbí të. Faqet e mbrame të „*Anzave të Parnasit*" flasin vetë: (botimi i dytë, f. 241-247).

Stili i At Gjergjit stil burrash e krejtë shqiptár, t'ushton hijshem e fuqishem per nji herë. Sa do qi kendimet e veta i bâni të gjitha në gjuhë të huej, sa do qi zotnonte mâ së miri italishten, frengishten, slavishten e latinishten, shkrimeve të tija kaq u vjen unjí era shqip, sa me t'u dukë se s'ka dijtë vetë se giunen e vet. Poezín e tij e shijon, jo vetem nieri i shkollës, por edhe i pashkolli. E kështû po më kande me kalxue se si më takoj m'e vertetue ket punë. — Ishte tue qëthye prej maleve t'arkidjoçezit të Durrsit, kû pata vejtë per predikime. Më percillte rrugës nji malsuer nja 40 vjetësh burrë. Si e shprazem thesin tue bisedue punë feje, Shqipnije e krajlísh, e pëveta a dijte ndo'i kangë trimnije. „Po!" më pergjegji:

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

„e mbasi t'i paska ânda, po të ja tham njanës". E me nji herë ja nisi. Ja vê mirë veshin per me kuptue fjalët, e kujtohem se ishte nji kangë e „Lahutës", nji nder ato të botuemet së pari. Si mbaroj e i thaçë: «Këndosh se kjosh!" e pëveta a dijte leter, e më përgjegji: „Ja". — „Po si ké mujtë m'e xânë per meç nji kangë kaq të gjatë?" Me kalxoj: "Nji ditë si gand u ndesha në nji shkollár (mësues) qi po e këndote në leter: ja vûna menden e m'u pelqye te s've'. Kúr e çoj në fund, ju luta qi të m'a thote edhé nji herë. Si m'a tha së dyti, e mora krejt".

Nder vepra të Poetit Kombtár fjala e gluha e popullit âsht, po, e naltueme edhè e zbukurueme prej hartit letrár; porse kaq mbas shqipes së vertetë e natyrës së sajë, sa qi populli ndien edhè mâ mirë se âsht vertè giuha e vet e prandej e shljon edhè mâ teper. Per ket arsye i zgjueti e i censhmi sqyrtues i botimeve shqipe, zotní Aleksander Xhuvani, në të perkohshmen *„Perpjekja Shqiptare"* (marc 1937), në fillim t'artikullit: Shenime Kritike Giuhsore" (mbi fjalorin e zotnís Leotti), me vend shkruete se në frazeologjin e *Fishtës*, mâ fort se në tjerët auktorë *„flet goja vetë e popullit"* e prandej frazeologjija e tij do i'u shtîte në fjaluer shqip.

Poezija fishtjane mbandej me nji mjeshtrí të hollë e krejtë per déll të shqiptarit, ja perket edhè të pakëndueshmit ndiejesít e virtytet qi e stolisin karakterin e kombit t'onë, sikurse janë: besa, burrnija, ndera, besimi në Zotin; e, tu'e kënaqë tejet, e fisnikon si pa kujtue.

Poeti Kombtár i yni prá me të drejtë mundet me thanë me Oracin per vepra të veta:

«Exegi monumentum aere perennius,
Regalique situ pyramidum altius
Quod non imber edax, non Aquilo impotens
Possit diruere, aut innumerabilis
Annorum series et fuga temporum».
(Q. Horatii Flacci Carminum lib. III, Ode XXX).

* * *

Mbasi Komiteti „At Gjergj Fishta" tash dy herë po më grishë t'a tham edhè vetë at fjalen t'eme, po marr

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

zêmer me paraqitë nji mendim e nji dishír qi, s'kam dyshim, perkon me mendime e dishire të gjith atyne qí e çmojnë Poetin Kombtár e duen m'e nderue si e meriton. Kishe me thanë prá, se, per ndér t'At Gjergjit, per vijim t'idealit e të lartit misjon të tí, e pernjiheri edhè per dobí të giuhës e të letratyrës s'onë, lypset qi sá mâ parë të fillojë nji botim i rí, e si kush, i të gjitha veprave e shkrimeve qi ka lânë, *shtypë e pa shtypë, prozë e poezí.* tue mbledhë edhè sá janë punime të tija andej e këndej të shperdame neper të perkohshme a fletore, si të hershme, si të vona, e tue i rreshtue të gjitha blêj blêj me nji rend të pelqyeshem; shkurt: *Opera Omnia* të madhit shkrimtár. Nder to do të jét edhe nji *Epistolarium* i tí a se mbledhja e letrave qi rasë mbas rase ka shkrue, e qi, po s'u kerkuen pa vonesë, udobisvt mundet se hupin e s'gjinden mâ. Njikështû bâjnë e kan bâ me shkrimtár të mëdhaj kombet e qytetnueme.

Jam i sigurtë se Komiteti, a me anen e Institutit të Studimeve Shqiptare, a me ânen e Ministrís s'Arsimit, a të dyja degve bashkë, a si t'a shofë vetë mâ per fill e mâ, ka per të mujtë me i dhanë trup këtí mendimi. — Këso dore kujtimi e ideali i At Gjergjit ka per të vashdue trashigim i kandshem e i pamort. — Po!

«E t' vonve nipa, dimnit ke votëra,
M' lahutë at êmen dhe gjyshi i motëshem
Tash kndon, e n' zêmer t' Shqiptarit
I padekshem aj êmen do t' rroje.

E per sa brêze t' ndrrojë faqja e fisevet
Qi gjuhen t' ambel sot flasin t' Skenderit
Permallshim at êmen Shqipnlje.
Ka m' urue derë qi dielli mos t' shkimet!»

Shkodër, me 24 marc 1941

At Mark Harapi S. J.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

AT GJERGJ FISHTA

E helmoj Kombin Shqiptar vdekja e Fishtës, na pikëlloj dhe neve, miqt' e 'tij, të cilët patën fatin t'a njohin atë, jo vetëm në veprat e 'tij të pa vdekëshme, por dhe në fjalë e në bisedim. Humbi Shqipërija Birin e 'saj të shtrënjtë, humpnë dhe miqt'e Fishtës mikun e 'tyre më të vlershëm.

Po të hedhim një sy në historin' e letrësisë shqiptare, do të shohim se burrat e pendës, shkrimtarë dhe poetë, Shqipërisë nuk i kanë munguar. Të gjithë, pas vdekjes së 'tyre, kanë lënë, ku-h më shumë e kush më pak, gjurma të pashuara. Dhe toka shqiptare, pjellore si kurdoherë, vazhdon të nxjerë nga gjir' i 'saj shkrimtarë dhe poetë, të cilët për ideal kryesor kanë pasur gjithmonë përparimin dhe lartësimin e mëmës së 'tyre: Shqipëri.

Shekulli i kaluar u-ngrys me vdekjen e Naimit, "Famëmath". Por Fati desh që në horizontin e Shqipërisë të ndizet përsëri drita e Naimit, dhe t'i japë në këtë mënyrë asaj këngëtorin që i mungonte: Fishtën.

Kur flet njeriu për Fishtën, menjëherë i vjen ndër mënt kryevepra e t'ij e pa vdekëshme: "Lahuta e Malcis", e cila dëshmon në mënyrën më të qartë artin; thuaj të pasboqtë, të vjershëtorit. Në "Lahutën e Malcis" sheh njeriu shpirtin e vertetë të malsorit shqiptar; trim, bujar, gati të bëjë theror çdo gjë sa herë që është fjala për të mprojtur nderin, për të mprojtur Atdheun, Trimërinë, atdashurinë, bujarin' e malsorit shqiptar, të gjitha këto Fishta i vë në dukje, si jo më mirë, me artin e 'tij të pakrahasueshëm, duke arrijtur, kështu, të gatuajë atë që

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H. P. D E P.

me plot mburrje thirret sot prej kujtdo: "Epopeja Shqiptare". Dhe vërtet „Lahuta e Malcis", pasqyrë besnike e ndjenjavet dhe e vepravet epike të malsorit shqiptar, munt të quhet, me plot të drejtë, „Epopeja Shqiptare".

Esht zakon në Shqipëri të mbiquhet Fishta poet kombëtar. Ja kanë dhënë Fishtës këtë mbiemërin të merituarshëm, së pari pse, me kryeveprat e 'tij ay përfaqëson letrësinë vetë kombëtare, dhe së dyti për shërbimet e mbëdha që i ka sjellë, me anën e atyreve, Kombit. Mëmëdheut.

Embëlsija e gjuhës së Fishtës arrin kulmin sa herë që poeti merr pendën të shkruajë për Shqipërinë, të cilën ay s' mungon t' a parafytyrojë si perëndeshë, përpara së cilës gjunjëzohet për t' ju falur:

T' falem, Shqypni, ti i shpirtit t' em dishiri...

Dashurija e Fishtës për mëmëdhenë ësht' e pakufishme: për 'të shqipërija nuk ka vent të dytë:

«Se për çark ksaj rrotullije.
«Si Shqypnija vênd nuk ka!»

Dashurija e pakufishme që kishte Fishta për atdheun e 'tij të dashur, i mbajtur për aq kohë nën rrobërinë turke, si dhe dashurija për gjuhën e 'tij të bukur, e shtynin atë që t' i urrejë të gjith' ata, të cilët shkelmonin njërën ose tjetrën, dhe sidomos turkun. Me urrejtje të tillë është vaditur pothuaj e gjithë „Lahuta e Malcis", urrejtje të cilën Fishta nuk mungon t' a keqë kundër atyre shqiptarve, që përbuzin gjuhën e ëmbël shqipe:

«Pra mallkue njaj bir shqyptari,
«Qi ket gjûhë të Perendis,
«Trashigim, qi na la i Pari,
«Trashigim s' i a lên aj fmis!
«Edhe atij i u thaftë, po, goja,
«Qi e përbuzë këtë gjûhë hujnore;
«Qi n' gjûhë t'huej kur s' asht nevoja,
«Flet e t' veten lên mbas dore.

Plot art dhe poezi janë vargjet në të cilat Fishta na tregon gjëndjen e 'tij shpitërore kur ndodhet jash' ë vëndit të 'tij, larg të cilit poeti vuan, qan, e nuk gjen prëhje e ngushëllim nga asnjeri:

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

«Vëndin t' em, por. s' ka me e pà,
«Ku kam le e jam burrnue ;
«Syt e mi edhé kam me kja
«Pa u gjet qi kush me i ngushullue».

Madhërija e Fishtës nuk duket vetëm në të pavdekëshmen „Lahuta e Malcis" por në të gjitha veprat e 'tij të shumta. Ay nuk është vetëm poet epik, poet lirik, patriotik,liriko-fetar, dramaturg, satirik, por edhe prozator edhe përkthyës i mbaruar. Si poet epik na ka dhënë „Lahutën e Malcis" ; si lirik „Mrizin e Zânanavet" ; si poet liriko-fetar na ka dhënë „Valljen e Parrisit" ; si satirik „Anzat e Parnasit" dhe „Gomarin e Babatasit" ; si dramaturg veprat „Juda e Makabée" dhe „Shqyptarja e gjytetnueme" ; si prozator „Nji udhtim në Turki ; Lot gjaku ; Shqyptarët e të drejtat e tyre.

Si përkthyës Fishta na ka lënë „I ligu për mend (përkthimi i përsosur i veprës së Molliere-it „I sëmuri i pandehur" ; „Gli Inni sacri" e Manzonit dhe më në funt përkthimin e librit të pestë të Iliadhës së Omerit.

Shkurt, vepra e Fishtës është burim i pa çmuarshëm për vaditjen dhe rritjen e zëmravet djaloshare shqiptare; të gjitha ndenjat më fisnike; dashuri për atdheun, vllazëri kombëtare, të gjitha këto ndjenja i gjejmë tek Fishta, të shprehura pun'e madhe, ashtu siç nuk ka dittur t'i shpreshprehë asnjë tjetër përpara 'tij.

Nga prodhimi i shumtë letrar i Fishtës duket fare qartë qëllimi që ka pasur ay që ka qënë i ri ; t'u japë brezavet të reja, me anën e veprave të 'tij të pashoqta, modele mirë-rritjeje dhe dashurije për Shqipërinë dhe Shqiptarin.

Unë pata fatin t'a njoh Poetin e math në korrikun e vitit të kaluar; ay që mik i çmuar në shtëpinë t'ime. Kujt do t'i shkonte ndëpër mënt se pas katër muajsh Krijuesi gjenial i „Lahutës së Malcis" do t'a kish lënë këtë jetë për të shkuar në pavdekuri !

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Për shërbimet ë mbëdha që i ka sjellë Fishta, me anën e vepravet të 'tij, kombit dhe letrësisë kombtare shqiptare, Akademija e jonë Mbretërore e emëroj atë si pjesëtarin e saj të nderit.

Le të jetë i përjetshëm kujtimi i Fishtës, dhe e pakufishme mirënjohja kundrejt gatonjësit të letrësisë kombëtare shqiptare, kundrejt këngëtorit të trimërisë, urtësisë dhe dashurisë per atdheun, të cilin Ay aq e desh dhe e nderoi!

Prof. Angelo Leoti

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

ATË GJERGJ FISHTA O.F.M.

Atë Gjergj Fishta, Poeti i Madh i Rilindjes Kombtare, Homeri i tokës Ilyre, kje Aj qi i dhâ kontributin mâ të çmueshmin ndîsis kombëtare, e cilla duhet të flakrojë e paster edhe e ndrîtçme në shpirtë të ç' do atdhetarit shqiptàr.

Me veprat e veta madhshtore, Atë Fishta mrrîjti t' i apë nji shvillím të perfekcjonuem letratyrës âmtare, asajë letratyrë e cilla, mbas sà shekujve robnijet, pat rrezikun mos me kênë mâ se e çmueme, as e lavrueme prej popullit shqiptàr, qi u hutue mbas studimeve të giûhvet të hueja.

Atë Gjergj Fishta, në moshen enë të ré, shkroj pjesen e parë të vepres së madhnueshme "Lahuta e Malcís, e cilla kje kndue e lavdue me të madhe knaqsi prej klases intelektuale të Shqipnis. Në ket veper idhea e Atdheut dominon fûnd e mâje, nder sà protagonistat shqiptarë veprojnë si djelm fatosa, qi i apin ndêr ksajë tokë të lashtë, qi prodhoj herojë, êmni i të cillvet do të ngelin i shkruem me germa arit në historin kombtare.

Atë Gjergj Fishta pênden e lartë të veten, at pêndë qi pat vyrtytin me e trandë ndergjegjen atdhetarë në mjes të popullit të Shqipnis, nder disà rasa e pa me nevojë t' a perdorte në tiajten satirike kûndra shum veseve a, mâ mirë me thânë, kûndra shum parimeve të gabueshme e zakoneve të mrapshta qi isnin perhapë meper Shqipni. Kahë kje psikolog i thellë, i njofti të mbetat e ba-hkë-atdhtarvet; e, tu' i njofti, i sumoj rrebtas, jo psé i mûugoj dashtunija ndaj Atdhén e ndaj popullin shqiptàr, por psè, si kirurg i mirë, desht t' a djegun me hekur të xetë varren

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI"
S. K. O. D. E. R

dermuese qi e damtonte moralisht e materjalisht të kênunit e organiximit shtetnuer e shpirtin e popullit, me qellim qi me e sherue nji herë e per gjithmonë.

E mirë, satiren dijti t'a perdorë me nji mjeshtri oracjone, tu'i vûemun në shpoti ata shqiptarë të praksuem qi, të terhjekun mbas ambicjoneve e mbas "llokmës" të ndoj Shtetit të hu-j, nuk u turpnojshin me u bâ vegla të verbta të politikës së tij, në dam të pamvarsis kombtare.

Atë Gjergj Fishta kje atdhetâr i vertetë, e atdhetarizmin qi i gufonte në shpirtë e çfaqi kjartas, pà u tutë faret para anmiqve t'Atdheut, qi i luftoj pà kurrnji mshrijr. Kurrkush nuk mûnd të thonë se të verteten nuk pat guximin t'a diftojë botnisht. Edhe pse malinjiteti i disà vetë-quejtunvet atdhetarë mûndohej t'a mbyllte të verteten n'êrrsin e misterit, Atë Fishta desht qi shpejt a vonë të delte në shesh e të flakronte e ndrîtçme e e fuqijshme në zêmber të shqiptarvet, tu'i gzue të gjith ata atdhetarë qi e kerkojshin edhe e lypshin me dalldi.

Do të thomi prà se xheni poetik i Atë Gjergj Fishtës kje rrezhillimi i ftyrës së Perendîs mbî mênden e hiërit, per arsye se, tu'i ndrîçuemun në érrsin e paditunís, mujti t'i apë shkasë të fortë shvillimit të ndîesijvet atdhetare. E vertetë se rrezhillimi i nji xhenit të naltë rrallë herë ndrîtë mbî ket botë; por, kuer ndrîtë, — sikuré ndrîti aj i Gjergj Fishtës, nuk e harron kurr misjonin e vet hyejnuer.

Mos të mêndohet se Atë Gjergj Fishta kje si ata Poetnit e dikuershem qi kuduene bukurin e qafës së pllumit mbas dukjeve të ndryeshme të rrexevet të diellit; por kje nji Poet qi ndjeku per fillë vetun e vetun lulzimin e perparimin e Atdheut e të popullit të tij, tuj mos i mârrë para sŷesh kûnd rshtimet e mniit nder të cillat mûnd të ndeshte në shvillimin e parimevet të veta, mirë të peshueme e mirë të kundrueme.

Atë Gjergj Fishta nuk kje vetun nji Poet satirik; por kje edhe nji Poet dramaturg e lirik. Ndonsé deri me sod nuk më kà rà rasa të kndoj ndoj koment të botuem mbî Poetin Françiskan si dramaturg, due-oj se, edhe per ne asht kênë botue ndoj koment, komentatori nuk do të ketë mujtë t'a mohojë vlleftsin letrare e poetike, sikursé edhe mirë-shvillimin e lândës së dramit.

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKODËR

Duhet dijt se dramí, qi ká per titull "Juda Makabé", kje shkrue nder kohët e para të pamvarsís shqiptare, nder ato kohë kuer shqiptarët ndolleshin ené të dàm e të perçam ndermjet vedit, kuer lirija e fjalës e lirija e shtypit ishin të ndryelluna e kuer anarkija mâ e damshmja mbretnote ânë e kând neper Shqipni.

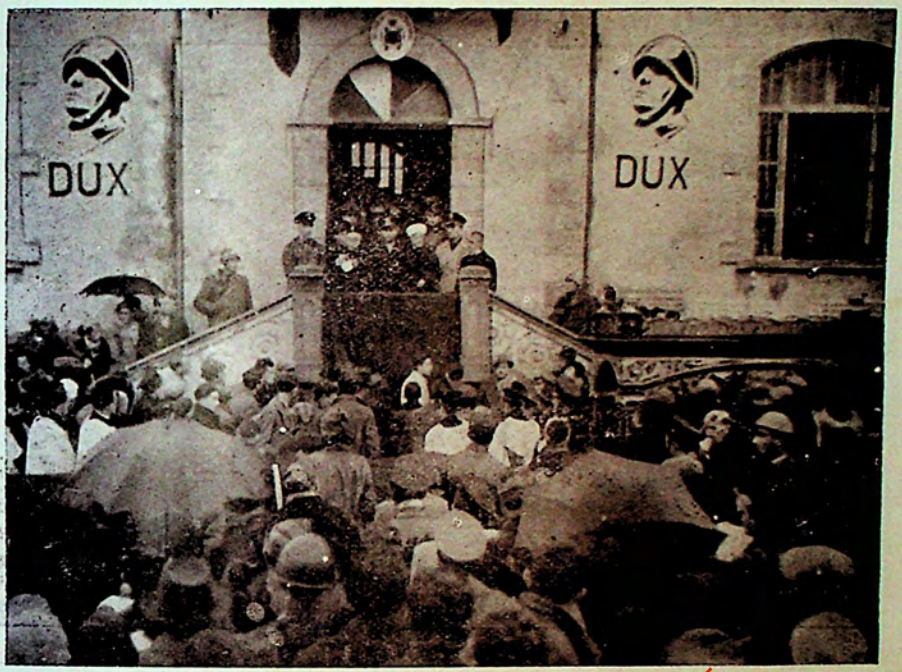
Atë Fishta, — aktiviteti poetik i të cillit nuk ngeli kurr në plogti, kapi pênden në dorë e shkroj poemin dramatik "Juda Makabé", qi intelektualat e soçem të Shqipnis e admirojnë si nji veper letrare të çmueshme. Subjekti i dramit, sikursé dihet, kje mârrë prej Bibljes. Ndonsé Auktori dramin e shvilloj me kujtime biblike, virtualisht kto perkujtime i u pergjegjeshin kohës kuer dramí u çfaq per të paren herë mbasi n' at kohë mêndimet politike nuk mûnd t' u shprehshin lirisht. Atëherë, kush e kish në dorë frênin e Shtetit, nuk lejonte qi do parime atdhetare, të bazueme mbî li i, t' u çfaqshin botnisht, as toleronte qi t' u qitshin në shesh pà-udhsijt e prepotencet qi mûnd t' u vertetojshin n' administraten shtetnore.

«O Perendî, a ndjeve,
«Trathtarët na lanë pà Atdhé?
«Ti rrîn tuj gjuejt në rrfé.
«Nper male, lisat kot».

Kto vargje të bukura, qi i lexojmë në dramin "Juda Makabé", kan nji kuptim shum të naltë. Nuk jânë, jo. blasfemi fjalët qi perdorit Auktori; por jânë shprehja e nji zêmbres fjeshtë shqiptare, e cilla i sijllte t' Aroshuemit, tuj kerkue prej tij dnimin mâ të rrebtin kûndra atyne bashkë-atdhetarve të pà-ndergjegje qi, me vepra të veta anti-kombtare, do të mrrîjshin nji ditë me e planosë rishtas Atdhén në humneren e robnis, mjaft qi ambicjonet e tyne të shkojshin në vênd, e mjaft qi interesat e tyne të perparojshin perherë e mâ teper.

Atë Gjergj Fishta e shifte kjartas se, në sherbimin zyrtàr të Shqipnis, — e kambre në fronin e indipendences kombtare, — lypshin njerz të drejtë e burra të vertetë: njerz qi t' a ndîjshin në shpirtë dashtunin shêjte ndaj lirin e Atdhut, qi me vepra bujare t' i zêmbrojshin vllaznit me i sherbye Atdheut me besniki e me fisnikeri, qi lirin e

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Pamje të ndryshme të korteut *Foto: «Jakova» (fig. 41)*

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

Atdheut t' a ruejshin perherë të ngultë në zêmber me religionin e zjarmit të Vestës, qi të kishin gjithmonë per fillë jetet ndjekjen e së vertetës, pà trillue sofizma të rrêjshme, qi t'u paraqitshin në shoqnin njerzore me nji vallë të vetun, mbasi Gjano me dy ballna, nder ditt të soçme, jo vetun se nuk asht mâ ndêrue si Zot, por asht i urrejtun si i dashem e i poshter; e ne e mrâm njerz qi s' do mêndojshin me u pasunue me shperdorime të ndjekne në korrîjz të popullit.

Nji Qeveri, — thonte zakonisht Atë Fishta, — per me mujtë me terhjekë prej vedit besimin e popullit e per me mujtë me e perforcue perherë e mâ teper auktoritetin perkatës, duhet të dijë t'a rregullojë mbî baza të shndoshta ekvilibrin shoqnuer. Por, per me e krye mâ së mirit misjonin e vet delikat, nevoitet qi, perpara se të hypin në kalvarin e pushtetit qeveritâr, të shveshet prej pasjoneve individuale, sikursé pelegrini, para se të hyejn në santuarin, e shkundë zakonisht prej vedit pluhnin qi, giatë rrugës, kà mujtë me mârrë.

Nuk kà dyshim, Poeti i ynë kombtâr u da në ahêj, jo vetun në lamen e poezis, por edhe në vyrtytin e urtis. Me urtin e vet i dhâ popullit shqiptâr shembullat mâ të shkelxyeshme t' atdhetarizmit, nder sà me aftsi poetik u ngrehë sikurse nji kolos mbî të gjith Poetnit tjerë të Shqipnís. Sod na shqiptarët kemi të drejtë të krehnohena kuer të mêndojmë se Vjershtari i ynë i padeksh[illegible] mûnd të konsiderohet mâ i madhi Poet i Ballkanit të shekullit XX e ndoshta nji nder mâ të mdhajt Poetë të botës së soçme.

Per tregim: në poezìn lirike nalt[illegible]oj aftësin e vet kaq fort sà kûnd mrrîfti të mârrë fluturime poetike qi pà tjeter mûnd të quehen fluturime pindarike. Mjerisht Shqipnija, me vdekjen e Atë Fishtës, pat rrezikun me bjerrë nji Poet qi i dhâ ndêr e zâ Atdheut. Me gjithket nuk do të disprohena, psé, me vdekjen e Tij, xheni shqiptâr shpejt a vonë do të ringjallet, si nji Anteo i ri, prej mjerimit në të cillin pat rà rrokull sà shekujve robnijet.

E kush kje Atë Gjergj Fishta? Kje bijr i dêjë i Urdhnit të Shen Françeskut. Me të pruemit e vet bujàr, dijti t' a fitojë sympathin e ndêrimin e bashkë-atdhetarvet.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Kush shkonte ke Aj per me kerkue kshille, kishte per të gjetë gjithmonë nji pritje vllaznore prej Tij. Edhe psé ishte njì personalitet shum i lartë, shkelxente perherë në Të, sikursé i kà hije nji të birit të Madhit Shen Françesk, pervûejtnija ma e kândshmja e mâ bujare.

Si Meshtàr qi ndêrohej me kênë, e ndjeku me shpirtë abnegacjonit misjonin e Meshtarís, pà i kursye vedit as mûndë, as zorime gjithnduresh. Por, nder sà i ndiqte me xellë e me nji vullndet të qindrueshem detyrët e veta fetare, nuk i lah m' ânash detyrët atdhetare, të cillat u kujdesue me gjith shpirtë me i kryemun mâ së mirit, tu' i dhânë nji shvillim perherë mâ të plotsuem idhés kombtare.

Sikursé e çekme mâ siper, Atë Fishta kje edhe Poet satirik. Kerkush nuk mund t'a vên në dyshim bukurin e satirës, qi dijti t'a perdorë me kohë e me vênd. Mbassi e njifte krejtë mire gjendjen shoqnore shqiptare, — të cillen filloj t' a studjojë qyshë me kohë, — natyrisht nuk mûnd rrîjnte pà zâ, tu' i pamun bashkë-atdhetarët kahë rrihshin nji udhë qi nuk perkonte me interesat e Atdheut, e prandej, me shum zotsi, u kujdesue me i qortuemun kahë e mara.

Parimi kryesuer i Tij pshtetej sidomos mbî ket arsyetim: shprehja mâ e para e idhés historike e shoqnore do të jetë familja e se mbas së sajë, do të vîjnte Shteti, sikursé perfaques i tagrit e i realitetit të liris subjektive qi do të konkretohej mbrenda nji kohës sa mâ e shkurten qi të ishte e mûndun.

E nder sà admetonte se idheja shtetnore pershîj te unjisimin e individualitetit në organiximin e konstitucjonit të mbrendshem, shtonte se Shteti nuk mund të ishte nji mekanizem; e po të ishte, nuk mûnd të qindronte me kênë i arsyeshem e i natyrshem. Prandej Shtetin nuk e konsideronte si nji institucjon arbitrár, por si nji Ent perparimtàr, i themeluem prej vullnetit të popullit në vyrtyt të ligjës së natyrës; as e konsideronte si nji institut i mkambun vetun per me i vûemun nji frê atyne pasjoneve të ligta qi kan fuqin me e keqsue qetsin publike, por si nji parim jetet i domosdoshem per me i dhânë njerzimit nji shvillim sà mâ perfekt qi umanisht mûnd të mêndohej.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Vjen vethetiu se, në vyrtyt të parimevet burrnore, qi i ndiqte me nji qîndresë të ngultë, Atë Fishta dishronte qt urtija e drejtsija të mbretnoj-hin të pà ânshme e të pà-luejshme në token shqiptare, persé, nepermjet të ktyne dye vyrtytevet të shkelxyeshme, do të j' a u sigurojshin popullit shqiptàr, pà dallim klasesh shoqnore, të drejtat familjare, shoqnore e politike.

Sod, per fat të zì t' onin, Atë Gjergj Fishta u shduk prej faqes së ksajë tokë. Sikursé jetoj i qetë, vdiq edhe me nji qetsí shêjtnore; me at qetsí qi Platoni e ândrronte në çasin e dekës e qi ndoshta Sofokli, të ishte gjallë, kish per t' a kndue nen hije e ullîjvet të Kolonos, në breg të Ilisos.

Djelmnija e soçme lypet qi t' i studjojë me nji vêmênde të ngultë veprat e Tija, e njikohsisht lypet qi të mârrin shembull prej atdhetarizmit të Tij burrnuer. Duhet qi t' a ketë konvincjonin e plotë se Atë Gjergj Fishta kje Aj qi, qyshë prej moshes së rinís e ândrroj naltsimin e Flamurit Kombtár mbî Kshtjellin e Rozafatit kaq sà qi, qyshë atëherë, i mësoj gjithmonë xânsat e vet me e dashtë e me e nderue ket Flamur të madhnueshem.

Kuer Atë Fishta mrrîjti t' a shofin Flamurin kuq e zi kahë valvitej mbî ndertesat zyrtare të Shqipnís, zêmbra fisnike e Tija bredhi prej nji gzimit të jashta-zakonshem, mbasi e njofti si nji ylber i derguem prej Perendîs per me e forcue pagjen në mjes të popullit shqiptár, qi per sà shekuj fshâni e gjimoj nen tyranin e pushtetevet të hueja.

Nder ditt të soçme, kahë e shofim ket Flamur të bêkuem tuj u perhjellë i akshem e madhshtuer nder të giitha ânët e Shqipnís, na bâhet se po i shofim shpirtnat e Etnevet t' onë të mledhun per rreth të Tij, tu' j' a dhânë nji dukje mâ të lulzueshme njyreve të Tija, tu' i rinjallë nder zêmbra t' ona ndîsijt e shpresat mâ të bukrat e jetës politike e njiherit tuj na perkujtue ata fatosa qi e bâne flî jeten mbî eltér të Atdheut.

Në e ndjekshim ket udhë të natyrshme, sikursé e ndjek-ku Poeti i ynë kembár, hyfli i shqipnis ká per të ndrîtë i fuqijshem mbî orixontin e sajë. Perkujtimi i Herojvet t' onë, aj per ujtím qi do të na prîjn nder ditt mâ të vështijra të jetës s' onë politike e atdhetare, do të

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

ngelin i pa shlyeshem në shpirtin e popullit shqiptár. Herojt nuk do të vdesin kurr per ato Kombe prej së cillave kan rrjedhë e të cillat i kan riplazmue me shpirtin e vet krijues.

Mbasi Atë Gjergj Fishta na mësoj se perparimi i nji popullit pshtetet mbî liri, do t' a kemi per zêmber mbî gjithshkafen. Shqipnija asht e etshme per at liri, rreth së cillës shvillohet jeta e vertetë e nji Kombit, në daçim nga pikpamja ekonomike e industrijale, e në daçim edhé nga pikpamja politike e intelektuale. Ket liri na do të mûndohena me e ruejt si visarin mâ të çmueshmin e kësajë botë.

E sikursé Atdheu italjan kje per Vittorio Alfieri-n, kshtû do të jetë edhe per né shqiptarët Atdheu i Atë Gjergj Fishës: ligja, atdhé; adhurimi shekulluer, kombsija; vyrtyti, lirija. Atdhetarizmi, lirija, dinjiteti, morali, ndergjegja e së drejtës prej zêmbrave të pasteea e prej studimit të botës së vjeter, i bashkuem me nji karakter hekurit personal.

Ndoc Çoba

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

AT GJERGJ FISHTA

GJENÍ SHQIPTARE, GJENÍ BOTNORE

I.

Çdo shtëpí, çdo qytet, çdo kómb e ka Orën e vet qi e ruen, e mban, e mpron. Kështú e kujton populli i malevet t' ona.

Asht ora e shtëpís qi kryetarit të familjes i ep energjín e zotsín për të ruejtë e për të smadhue brêzin e vet e i ep atë auktoritetin e „pater familias" në hír të cilit pjestarët e votrës adhurojnë mbas tij e janë vegel në duer të tija. E betimi mâ i madhi e mâ i shêjti për të gjith pshtetet përmbi Orën e cila ruen e mpron, por edhe din me ndeshkue të pábesit.

Asht Ora e qytetit (polis), Ora e Shtetit qi — o në vehtjën e Perandorit ose në kênsín abstrakte të Shtetit — mban e ruen gjuhë, zakone e fé, e nên hije të Sajë çdo pjestár i shoqnís âsht qytetas i lum, i ndershem, besnik, i sigurt për ardhmëní.

Ora lén e jeton me nierin, me qytetin, me kombin. Por nuk vdes me 'ta, sepse veprat njerzore e kombtare, qi dhanë kontributin në përparimin shoqnuer, qindrojnë, dhe e vijojnë zhvillimin e vet deri në mbarim. Asht Ora qi ruen nder mote e perjetson shkënlín e lumënijvet të shkueme: shkëndí qi kurr nuk fiket e prêt kohên për t'i dhanë flakën jetës së ré. Atëherë ngjallen nder zêmra ndiesína gadi të shueme, pertríben e marrin nov lumënijt e kalueme.

Prandej vepra e Orës bâhet edhe mâ e vëlershme nder kohë të këqija, kur shtëpija, qyteti, kombi kercnohen prej njij perbindshi qi don me i perpî.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SH. K. ODËR

Asht Ora e Romës qi perjetson universalizmën e sajë nepër lumënijt Kristjane, qi ngjallë tribunatin e Cola di Rienzo-s, qi sod ka lësbue rishtasi në botën Mjesdhese, (e cila qe dhe âsht romake) Legjonet e veta tue pertrî kudò lumënijt e kalueme, por jo të harrueme. Asht Ora e qytetnís klasike qi ngjallë dëshirën për studjimet e Katerqindes dhe i falë botës kohët e arta të Periklit me Rilindjën e Pêsëqindes. Asht Ora e çdo Kombi qi kallë shkëndín për ringjalljet kombëtare.

Nepër Orën asgjâ nuk vdes në ketë botë, e në se për nji kohë dukët para syvet t' onë nji humnere qi don me na perpî, mendoa e Lumja me e gjetë kohën e vendin e shpëtimit.

2.

Por këjo Orë nuk âsht e vetme. Ajo shtjen në punë veprën e bijvet e të bijavet të veta tue thirrë në punë herë Larët për t' i vû në rojë të rrugavet kah do të kalojë lumënija e Kombit, herë tue thirrë Penatët në rojë të dashunís së votravet, herë tue thirrë Gjenijt për të pertrî e perjetsue Lumënijt.

Sakt se nder bijat mâ të shkelqyeshmet e Orës âsht Gjenija.

E kur Platoni pau n' enthuzjazmin artistik atë „marrí hyjnore" e cila, pa u kujtue kush, zatetë nierin dhe e nzitë në krijim, aj pau Gjenín porsi organin e artit, porsi energjin mbinjerzore e cila shtŷn nierin në prodhim qi shkapercen caqet e natyrës.

Prandej Ora, kur e sheh se ka ardhë koha për të pertrî nji kómb, dergon Gjenín politike qi zatetë zêmrën e njij burri, dergon Gjenín artistike qi zatete shpirtin e njij të pasterti.

Aj nieri politike, aj nieri shqence, aj nieri arti nuk jeton mâ për vedi: aj âsht i shqetnis, ka nji misjon për të krye; misjon pertrîs lumnijsh së shkueme e krijues lumënijsh së reja.

3.

Kur erdh dita e Shqipnís do t' I u këputshin prangat otomane, të shkrîme në farkatorën e Stambollës e të rra-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

huna nder kulla të kryeqytetevet t' Europës, e në tokën Arbnore do të këthente lumënija e dikurshme, Ora e Shqipnís dergoi Ismajl Qemala e Luigj Gurakuqa, të zatetun prej Gjenís luftarake e politike. Dhe u pertrînc kohët e Skanderbeut e të Lekë Dukagjinit.

Por koha e ré lypte edhe mâ. Beqikemat e dikurshem qi mrekulluen Senatin e Fort të së Këthiellтes, do të pertrîheshin në studjime të gjuhës e të qytetnís ilire. Dhe Gjenija perveshi shpirtent e De Radavet, të Frasheravet, të Mjedavet e të Fishtavet për t' i dhanë gjuhës shqipe ato kryevepra qi do të mbe-in shkambij të patranshem, qi s' u tuten kurrnjij shoqi e qi janë gadi me u matë me stuhijt e me orteqet mâ të mënershmet.

4.

Kur shpirtin e Fishtës e perveshi Gjenija, Aj zgjoi lumënijt shqiptare të ruejtuna nder male ku u struk iliri. Nder ato male Ora kishte ruejtë Kombin e kishte shûjtue me doke, me gjuhë, me kreshnikí, tue mbajtë shqiptár për t' a lëshue nepër botë porsa të mërrînte koha e ringjalljes kombëtare.

Gjenís së Fishtës Ora i lëshoi në dorë ketë visár. E filloi atëherë me u ndigjue rishtas kanga kreshnike e Oso Kukavet, e Marash Ucavet e e Tringavet. Kangë qi shkoi tue ngjallë nder zêmra dëshír për flîje, kënaqë për nderë e besë, prirje kah ringjallja kombëtare.

Lahuta e vogël e votravet të tymituna nuk pat mâ për kufij të jehut të vet luginat e ngushta të malevet, por jonja e sajë u shperndá shpatit e mori fushat dhe u këndoj shqiptarëvet nder zêmrn tue u thanë: „Ja ku i keni visaret e pashterruna, ja ku duhet të pertrîni fuqijt t' ueja për të shkue në drejtimin e bashkimit e të ringjalljes kombtare. Aj búrr qi dha jetën në rojë të njij shkambi, ajo vashë qi dha jetën në rojë të njij kufome e të nderës së vet, janë epopeja e njij Kombi qi ruen votrën, nderën, lumënín e vet. Me kësi burrash, me këso vashash qe dikur e mbushun e gjith Shqipnija. Kush nuk ka për t' i marrë mbrapa?"

E filluen atëherë me dalë në shesh zêmra burrash. E filluen me dalë në shesh zêmra vashash.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SH. K. O. DE P.

Si u ringjallën shqiptarët e shqiptarct, ringjallja e Kombit ishte e sigurueme. Duhet praudej me rrajosë nder zêmra ndiesín e atdhetaris. Atëherë Gjenija e Fishtës shkon larg nder mote kur lumënonte Shqipnija e Bardhylavet, e Lekëvet, e Burravet, e Skanderbeivet, dhe mbi ato lumënij pshtetë lirikën atdhetare. E shqíptarët e ringjallun páne çë ndiesij, çë të mira, çë hymna mund do të këndojshin edhe ata n' atë ditë kur kishin për t' i a mërrîjtun lumënís së dëshirueme.

Lirika atdhetare e Fishtës foli e flet nder zêmra të fëmijvet qi janë tue u rritë për ketë lumëní, me tingujt e ambël të „Gjuhës Shqipe"; foli e flet nder zêmra të të rijvet qi po e gjêjnë lumënín, me rrëfét e „Fletës s' Ejllit të Zotit"; foli e flet nder zêmra të burravet qi e provuen të zezën e robënís me vajet e „Lamtumiravet" e me hymnat e „Të Falem Shqipnija-vet" të ndryshme.

E zemrat e reja presin ditë të mira, e zêmrat djaloshare gëzojnë ditët e mira, e zêmrat e burravet rueju të shêjtë vendin e lagun me sa lot gjaku.

Në kënaqë të zêmravet të mbushuna me Atdhé, Gjenija e Fishtës thrret në „Mriz" mbarë Zanat shqiptare, e ato rrîjnë e këndojnë me Poetin qi kurr nuk dijti me u a turbullue të Bukuravet ujt e krojevet të pasterta. E Zana mâ e dashuna këputë prej livadhevet shqiptare mâ t' ardhshmen lule, mbretneshën e lulevet: Jerinën, dhe I a falë Poetit në shêjë falnderjeje e mirënjohtjeje.

Shka kishte parafolë e nzitë për lumëní të Shqípnís, Fishta deshi me e pa të realizuem edhe në lirikën e vet.

* * *

Por me kohë të reja hyjnë në Shqipní edhe veset e korrupcjoni i prendimit, shka nuk perkon as nuk i ka hije Kombit të ringjallun mbas gjarmash ilire. Atëherë Gjenija Fishtjane thrret „Anzat" thrret „Gomara" për të flakrue përmbi këto vese e mbi mbeksat e tyne satirën e vet të pamëshírshme. Shqiptarit nuk i duhet feminizma prendimore, sepse shqiptari krenohet se âsht fis Burrash. Nuk i ka hije korrupcjoni politik, sepse shqiptari krenohet se âsht djalë Ndere e Bese.

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" SHKODËR

Nji tjeter ndiesí duhet ringjallë nder zêmra. Nji tjeter ndiesí qi duket e shkimun prej robënís e qi nuk e ka sakt mâ të pershtatunën shembullë n' „oksidentalizmën" kah e cila u drejtue Shqipnija e ré: ndiesija e besimit.

Çdo nieri duhet të ketë besimin në zêmer e fuqija e këtij besimi nder zêmra të qytetarëvet mban e lumënon kombet.

Gjenija e Fishtës siellet kah gurrat e pashterruna të besimit të babavet t' onë e lëmon ambël ndiesín besimtare me jone „Vallesh Parrizi".

* * *

Kudò qi e lypi nevoja e ringjalljes dhe e perforcimit të ndiesivet kombtare, Fishtën e kemi të parë e mësues për të gjith.

Mirë dijti Gjenija e Tij me i a plotsue qellimet Orës qi e porositi si me e krye misjonin në levizjën e ringjalljes.

5.

Fishta qe Gjení shqiptare e persosun, por qe edhe Gjení e përbotëshme.

Diku, në nji skaj të Dheut, qindron Ora e përgjithshme e Botës, e cila mban gjithsín e ruen e përtrîn lumënijt e pámort Ajo ka për moter Orën e Shqipnís.

Dhe, në se u vëlersue Shqipnija e lumënija e Sajë prej Gjenís së Fishtës, edhe Bota mbarë duhet t' I a dijë kësajë Gjení, pse Fishta, posë se dha kontributin e vet në perparimin e pergjithshem shoqnuer, dijti edhe të përfshîjë të gjith botën qi pat të perpjekun me Shqipní, e dijti me i falë Botën Shqipnís, sikurse i fali Shqipnín Botës.

Vepra e Fishtes, veper shqiptare, ashtì nji gúr i fórt qi mban nji nder harqet e shumta e të gjithëduerta t' urës artistike e qytetnore nepër mjet të së cilës bota drejtohet kah perparimi e kah përmbrsimi kulturuer e shoqnuer.

Nuk i kaloi Gjenís Fishtjanë kurrnji veper botnore, e cila të kishte nji çfardò të perpjekuni me punët shqiptare, per pa e vû në dukje sikurse do t' ishte e mbara. Botës i tregoi kush janë e sa vëlerën e kanë këta bijt e

BIBLIOTEKA PUBLIKE
„MARIN BARLETI"
SHKODËR

mâ të parëvet banuesa t' Europës: në daç tue lëshue zâ prei „Lidhjes së Pezrendit" kah Berlini i Krajlavet, në daç prej tryezës së punës së vet — tryezë qi vyejti mâ shum se nji kongres — kah Londoni i ngatrrestarëvet.

Posë se me i tregue Shqipnín Botës, desht qi edhe prej veprës së Tij Shqipnija t' a njihte Botën.

E thirri ne shoqní Zanat mâ të mirat qi kënduen nepër botë. E ato sa mirë i ndigjuen e kënduen me 'Të edhe për Shqipní e për Shqiptarë!

Tash së fundi u ndal tu i Kunorzuemi i Kampidolit e me 'Të desht me këndue e këndoi, ky pjestari i Farnezinës.

N' ambëlcín e pashoqe të Kangatarit të Laures, Kangatari i Tringës desht ndoshta me gjetë nji pushim të merituem mbas sa mundi e djerse, tue e pa sa mirë Shqipnija âsht rrugue kah e mbara.

Por nuk mujti të këndojë gjatë me Ambashjatorin e Papëvet, ky Perfaqsuesi i Shqipnís. Pse misjoni i Tij ishte krye e Gjenija e Tij kishte ngut me këthye në prêhen t' Orës për t' i paraqitë veprën e kryeme.

Atë Fishta u ndá nesh, por Gjenija e Tij, Gjení shqiptare e Gjeni botnore, ruen visarin e vepravet të Tija, as nuk vdes kurr se të qindrojë bota.

Aj ka shkue me e gjetë kënaqën në shoqní të Homerit, të Virgjilit e të Dante-s.

Injac Zamputti

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

POEZIJA E AT FISHTËS

Per me folë e me shkrue si duhet mbi poezín e At Fishtës, kishte me u dashtë të njihshim gjuhen, në të cilen ai ka shkrue kangët e padekshme të vetat. Por, edhe nga ata pak shembuj, qi paçë rasen me i këndue të perkëthyem në gjuhen e ambel t'onen, m'âsht dukë vehtja si t'ishim para njaj gjenije të jashtëzakonshme, dhe m'âsht mbushun plotsisht mendja, se auktori e ka merituem pernjimend atë lavd e lumní qi e rrethon; e se me shum arsye Presidenti i Akademís Mbretnore t'Italís e Ekscelenca e Tij Federzoni e proklamojte Atê, si *mâ të naltin perfaqsues të letersís shqipe nder këto ditët t'ona*: edhè d'Annunzio e pershëndette me këto fjalë: *Poeti i madh i popullit të lumnueshem të Shqipnís.*

Vetem prej atyne pak copave, qi këndova të perkëthyeme, mund pásh nder tjera mejherë, se sa këthellët e ujeh At Fishta zêmren e nierit, se sa fort e ndien e e prekë atê bukurija e natyrës: nji bír vertè i denjë e autentik i mâ të naltit kangtár të *Laudes creaturarum*, Françeskut t'Asizit, i cili në *Kangen e vëlla Dieltit* e paralajmoi agimin e shkelxyeshem t'asaj drite së madhe, e cila shkelqán në *Komedín Hyjnore*.

Ende sod e ndiej si t'a kishem krejt para sŷsh, nështypjen, qi paçë, kur e lexova së parit episzodin e *Tringës*, heroinës së kangës XXII t'asaj kryevepre s'At Fishtës *Lahuta e Malcís*, perkëthyem aq bukur nga A. Fulv Cordignani S. J. (botuem në *Nueva Antologia*. 1939, ff. 370-391). Dashunija e motres per vëllán nuk ka kurrsi shprehet me fjalë mâ të thekëshme e mâ të nalta se ashtû.

Tringa e don vëllaun si driten e sŷvet. Perpose Zo-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

tit mbë qiellë, nuk don tjeterkend mbi fëtyrë të tokës, veç atê. Prindja i kanë dekë. Per hater të vëllaut s'ka dashtë me u martue. Ka mbetë virgjin, veç per me ndêjun me vëllaun; vëllaut i âsht bâ nanë. „... *Tringë m'i thonë, po asaj bí malit: — veç Tynzonë edhè nji vllá — njatë Curr Ulen, pika e djalit, — po me i prekun kryet më trá, — qi ajo e don si sŷt e ballit: — e qi as fat me i qitë s'desht vedit, — virgjineshë por ndêjë ka n'voter — t't'et, per t'pasun vllán per s'ngiatit, — qi m'i u bâ kjo nanë e moter!*

E nanë pernjimend e dashtun e heroike diftohet ndaj të vëllaun e varruem randë në luftë. Nji vjetë rresht i rrin mbë kambë e i sherben plot dashuní, nësa âsht tue hiekë rát mbë shtrat të dekës; s'i dahet nji ças, por gjithnji aty *natë e ditë i rrin tu kryet — si ajo nana fmís ke djepi*„; tue bâ per tê flijet mâ të mëdhajat, veç si me mundun me i a këthye shëndetin: „....*Pse i vllaj vjet, tue u gjuejtë me Shkjé atje n'bjeshkë per punë t'hoqunit — me dý plumbe kje varrue: — Edhè tash. qe, mbushet vjeta — se rri n'shtroje tue lingue — pa mujtë kurr me u vue mb'kambë t'veta. — Natë e ditë motra tue fshâ— s'kursen shtek as s'kursen pare: — i suell mjekët kû i'n kênë mâ n'zâ. — blé melhême i ka edhè bare...*

Porse gjith mundi e flijet i shkojn huq. Vëllau, shtri per dekë, ka nisë me hiekun. Tringa e shkretë bâhet me luejtë mendësh prej idhnimit. As s'han, as s'pin, as s'flet. Veç në Zotin e gjên forcen, qi e trimnon e i ep zêmer aq, sa me ndêjë, moter vertë heroike, tu kryet e vëllaut, qi âsht kah des. E forcueme prej fés së Jumë, e mban vëllaun e dashtun, i cili nder duerë të saja ep shpírt. I bân kryq në báll, tue thirrë Krishtin e Zojen. „... *Por i vllaj mâ mirë nuk bâni — fill i mjerë, âsht shtrî per dekë. — Edhè jerm flet me'i gjysë çáni — veç qi nisë s'ka enë me hiekë. — Marrë mendësh Tringa asi gazepi, — natë e ditë i rrin tu kryet: — si ajo nana fmís ke djepi: — e as kurr s'mjekës s'i teren sŷt. S'han, as pin, as fjalë nuk flet.*„ Edhe nisë ka (Curri) *aty me hiekë. — Tringa qirin shpejt e hallë, — e, xî n'ftyrë, bâ karabojë, — merr e i bân me tê kryq m'bállë, — tue*

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" SHKODËR

thirrë Krisht e tue thirrë Zojë, — dér qi i vllaj per t'mbramen herë — hoq e u dá kso jete s'mjerë".

Natyra i falë At Fishtës pamje të prekëshme, fytyra të gjalla e të fuqishme, per me i veshë e me i zbukuruem vehtjet, faktet e idét. Qe p. sh. nji krahasim poetik i shenës dramatike, kur populli i shkretë i Nokshiqit, t'a hetuemen ushtrín e Malit të *Zí*, vêhet në të hikun: *„E, sikur ndo'i kalamâ, — tue kthye n'mbramjet n'shpí me gjâ, — rrugës shkon lisat m'gur tue gjuejtë, — mbrendë kû strukë t'jén zogjt tue bujtë, — trembshem zogjt prej lisash dalin — e nji fushen, nji merr malin, — neper muzg fershllojn me fletë".*

Na duket si t'ishim tue e pá me sŷ krejt popullin e shkretë të Nokshiqit, kah pështjellueshem merr malin tue u shperdám andej e këndej. Na bân gati si t'ishim tue e prekë me dorë a t'a shihshim na vetë zhgatrrimin e të shperdámt e këtij pupulli, ky shembulli i gjáll i zogjvet, të cilët, ndersa rrijn të strukun në çerdhen e vet tue fjetë, të tremun pa pritë pa kujtue nga bariu i vogel, si të marrun mendësh dalin e i lanë ato degë të blerta, edhè mësŷjn fushen e malin, pa ditë as ata kah me i a mbajtë.

E tash, qe, si e naltson bukurín e gjuhës shqipe n'atë kangë qi i la popullit të vet aso here, kur kje emnue Drejtuer i Shkollavet Françeskane të Shkodrës, vjetin 1902; tue i a uhajtun natyrës fëtyrat kû janë mâ të gjallat e mâ të hajtat: *„Porsi kanga e zogut t'veres, — qi vallzon n'blerim të Prillit; — porsi i ambli jlladi i eres, — qi lmon gjít e drandofillit; — porsi vala e bregut'detit, — porsi gjama e rrfés zhgjetare, — porsi ushtima e nji termetit, — njashtu â'gjuha e jonë shqyptare".*

Na duket, jo ndryshej, por si t'ishim tue e ndigjue kangen e zogjvet, ja si t'ishim tue e pá me sŷ vallzimin e gezueshem të blerimit të Prillit. Sa të kandëshme e ter-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

hiekse janë „i ambli flladi i eres"; dhe „gjama e rrfés zhgjetare„! Gjithëshkahja âsht paraqitun në nji mënyrë vertè madhështore. E kështu âsht prû bukurija e fuqija e gjuhës shqipe, me të gjitha sfumaturat e karakteristikat e veta nen krahasimet e shembujt mâ plastikë e më gjallë.

Me vend pat thanë dikush, se At Fishta, me zhenín e me ndiesít e pikatuna të vetat, dijti me e endë nder vjersha njata shka malsori i pashkollë, tue u gjetun per báll njaj natyre kaq terhiekse, shkojte tue këndue nder kangët tradicjonare të pa gëdhenuna të veta.

*
* *

Do t'ishte njimend nji veper e bukur letrare, po t'u mirrshin në dorë kangët e këtij të Perndritshmit Poet Kombtár të Shqipnís, të cilin deka mizore na e grabiti kaq shpejt, dhe t'u perkëthejshin në gjuhen e Dantit, të Petrarkës e të Manzonit, poetët mâ të perzêmertët e tij. Në njatë gjuhë, po thomi, të cilen ai aq fort e deshti e qi e flitte aq bukur me atë zâ të kumueshem e qi të bâjte krejt per vedi, sikurse mund t'a dishmojm edhe na yetë, qi patem rasë t'a njihshim per s'afermit e patem nderen me kjenë dashtë e çmue prej si. Perkëthimi i vepravet të Fishtës do t'ishte nji provë ndritimit e homazhit ndaj ketë birin e pervût njiherit e të madh të Shen Françeskut t'Asisit, naltsue me të drejtë e arsye e zgjedhë Akademik i Italís.

A. D. Scaramuzzi O.F.M.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

LA POESIA DI P. FISHTA

Per parlare e scrivere degnamente della poesia del P. Fishta bisognerebbe conoscere la lingua nella quale egli ha scritto i suoi canti immortali. Però, anche dai pochi saggi che ne ho letti tradotti nel nostro — idioma gentil, sonante e puro, ho, avuto l' impresione di trovarmi di fronte ad un genio superiore, e mi sono convinto che è ban meritata la gloria che avvolge la sua venerata persona e giustamente il Presidente della Reale Accademia d' Italia l' Eccellenza Federzoni, lo proclamava: "il più nobile rappresentante attuale della letteratura albanese", e il D' Annunzio lo salutava: "il grande poeta della gloriosa gente d' Albania".

Da quei pochi saggi ho potuto constatare, fra l' altro, che profonda è nel Padre Fishta la conoscenza del cuore umano, squisito è in lui il sentimento della natura, degna di un figlio autentico del più sublime cantore delle *Laudes creaturarum*. Francesco d' Assisi, nel cui *Cantico di frate sole* viene salutata l' albà radiosa annunziatrice della gran luce meridiana che brilla nella *Divina Commedia*.

Sento ancora viva nell' anima l' impressione che ebbi nel leggere l' episodio di Tringa, l' eroina del canto XXII del capolavoro del P. Fishta: *Il liuto della Montania* ("Lahuta e Malcis"), nella bella traduzione di Fulvio Cordignano S. J. pubblicata nella *Nuova Antologia* (1939, pp. 870-391). L' amore fraterno non potrebbe essere manifestato con accenti più toccanti e più sublimi.

Tringa ama il fratello come la pupilla degli occhi suoi. E' l' unico suo amore dopo Dio. I genitori sono morti. Per l' amore al fratello ha rinunziato al matrimonio. E rimasta vergine per tenersi il fratello accanto: al fratello si è fatta madre. *"Tringa chiamasi, la figlia della montagna: — Dio solo ha e un fratello-quel Curr Ula fior di giovanotto, — così alto da toccar le travi con la testa, — e che essa ama come gli occhi della fronte: — che per sè non ha voluto alcun compagno, — ma è rimasta vergine al focolare — del*

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKODRA

padre suo, per tenersi al fratello accanto, — a cui sei s'e fatta madre e sorella".

Madre affettuosa eroica si mostra al fratello gravemente ferito in guerra. Per un anno l'assistò amorosamente sul letto del suo dolore; veglia volentieri al suo capezzale "come madra accanto alla culla", e far per lui i più grandi sacrifici per ridargli la salute: *"Rimase ferito da due palle: ed ecco or si compie un anno che sta coricato infermo sul giaciglio, — senza potersi mai levare sulle sue gambe. E la sorella a gemere notte e giorno, — non risparmia sentiero nè risparmia danaro: — gli condusse i medici più rinomati, — gli comperò unguenti e medicine."*

Ma tutti i suoi sacrifizi riescono inutili. Il fratello entra in agonia. Tringa è pazza per il dolore. Non mangia, nè beve, nè parla. Trova il suo conforto in Dio che la rende forte, eroica sino a rimanere accanto al fratello moribondo. Forte nella sua fede, accoglie l'ultimo respiro dell'amato fratello segnandogli la fronte con la croce e invocando per lui Cristo e la Vergine Maria: *"Se non che suo fratello non migliorò punto, — e il misero giace e attende la morte. — E parla come delirando a mezza voce, — che solo gli resta di entrare in agonia. — Tringa è fuor di sè pel dolore, e notte e giorno gli sta al capezzale, — come madre accanto alla culla, — nè mai all'infelice s'asciugano gli occhi. — Non mangia nè beve e neppur parla. —* E in quel punto (Curr) *entrò nell agonia. — Tringa subito accende la candela, — e nera in volto, livida come il vitriolo, — la prende e gli fa la croce sulla fronte — invocando Cristo e invocando la Vergine, — finche suo fratello per l'ultima volta — agonizzando, si distaccò, si da questa misera vita.*

* * *

La natura offre al P. Fishta scene toccanti, immagini vive, scultoree per colorire anime, fatti, persone, idee. Ecco, per esempio una similitudine poetica della drammatica scena della fuga del buon popolo di Nokshiqi all'arrivo dell'esercito montenegrino: *"Siccome quando fanciullo — tornando a sera tardi a casa col bestiame — va gettando sassi per via contro le piante — dove stan gli uccelli rannicchiati nel sonno, e gli uccelli spauriti escon dai rami frondosi — e si sbandano l'un verso il piano, l'altro verso il monte — e nel crepuscolo fan rumore d'ali svolezzanti".*

Ci pare di assistere alla fuga precipitosa e allo sbanda-

BIBLIOTECA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

mento del buon popolo di Nokshiqi. Ci rende sensibili, quasi plastiche l' uno e l' altra scena, l'esempio degli uccelli, che, colpiti improvisemente dal piccolo guardiano del bestiame, mentre sono rannicchiati nel sonno sull' albero, fuggono spauriti dai rami frondosi e si sbandano per il monte e per il piano.

Ed ecco come esalta la bellezza della sua lingua albanese in quel canto che lanciò al suo popolo quando fù nominato Direttore della Scuola di Scutari nel 1902, togliendo alla natura le immagini più vive e più delicate: *"Come canto d'uccello a primavera — che lieto danza nel verde d'aprile— come la dolce frasca aura leggera — carezzante alle rose il cuor gentile: — come il flutto che rempesi alla spiaggia, come tuon che dal fulmine si disserra, — come rombar di tempesta selvaggia, — tale la lingua della nostra terra"*.

Ci par di sentire l' armonioso canto dell' uccello e di assistere alla sua lieta danza nel verde di aprile. Com' è cara, seducente "la dolce fresca aura leggera carezzante a le rose il cuor gentile„! Com' è pitoresco "il fluto che rompesi alla spiaggia", „il rombar di tempesta selvaggia"! Tutto è riprodotto in modo superbo. Così sono riprodotte plasticamente, in tutte le loro sfumature, le caratteristiche, i pregi della lingua albanese.

E' stato giustamente osservata che il P. Fishta per la sua sensibilità ed il suo genio seppe tradurre in versi quello che i rude montanaro esprimeva rozzamente in canti tradizionali di fronte alla natura così suggestiva.

* * *

Sarebbe bella impresa letteraria che i canti dall' illustre Poeta nazionale albase, rapito da poco agli splendori della poesia, venissero trodotti nella lingua di Dante, del Petrarca e del Manzoni — i poeti cari al suo cuore — in quella lingua che egli tanto amava e parlava anche con tanta squisitezza con la sua voce melodiosa, affascinante, come consta anche a noi che l' abbiamo conosciuto da vicino e siamo stati onorati della sua stima e del suo affetto. Sarebbe questo un bell' omaggio all' umile e grande figlio di San Francesco d' Assisi, elevato meritamente all' alto onore l' Accademico d' Italia.

P. D. Scoramuzzi O.F.M.

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKODËR "MARIN BARLETI"

IKEN E N' A LANË!

KUJTIME PËR AT GJERGJ FISHTËN

Nji pikë lot syu, i derdhun për nj kujtim, vlén ma shumë se nji gúr xhevahiri. R. D.

Ishim nxansa, në rendin e tretë të shkollës fillore. Nji ditë, andej nga mesi i dhetorit 1917, mësuesi i jonë i mirënjoftun, Zotni Xhaferr Zelka, n' a tha: — "Do të bini nga dy Korona, për me blé "*Lahutën e Malcis*" Ca i dhanë atë ditë, ca i plotësuen nesërejtë. Mbas mësimit, po i pyes shokët n' oborr: — Ç' âsht kjo Lahuta e Malcis? — Vetëm njani nga shokët e kishte dijtë, dhe n' a e mësoi: *Lahuta e Malcis* âsht ë bame në vjerrshë prej P. Gjergj Fishtës. Atij qi ka bâ "Gjuha Shqype, që asht në këndimin e që nenshkruhet poshtë P. Gjergj Fishta O.F.M. Kjo përmban luftat e shqiptarëvet që kan ba këtu e dyzet vjet ma parë, me Malzez. —

Mbas nji jave n' a erdhën dy blêj: «Vranina» e "Te ura e Rrxhanicës". Na u caktue me ba mësim me ato, orën e parë mbas dreke, çdo t' êjte. Po e mësojmë me me kujdes. Dhe mësuesi po n' a ep spjegime të gjata, sa që po mbesim shumë të kënaqun. Pse, aty po gjejmë çdo landë: urtí, bujarí, trimní, besë e vllaznú, gjana, që për këto, Shqipnija dallohet me gisht.

Lahutës së Malcis po i hyjmë në shpirt, aq ma tepër po hyjmë në shpirt t' auktorit, vjerrshtorit ma të madh të Kombit Shqiptár, At Gjergj Fishtës. Nga kjo po e duem me sdpirt. Po e duem si babën t' anë, si Babën e Kombit. Pse me të vertetë ky ishte Baba i Kombit Po dishirojmë t' a njofim, âsht e pamundun, pse ky rrinte gjithnji në Shkodër e ndër malsina të saja. Nga malli që kishim, shpesh

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

herë e shifshin n'ândërr, por ândërr për andërr, pse nuk e njifnim.

Erdhi rasa me e njoftë.

Në mbarim të vitit 1920, Shkodra e zgjolli deputet, e në prandverë të vitit të rij, 1921, më datën 21 Prill, dit' e premte, u hap i pari Parlament Shqiptarë. Oh! ç' parlament! (Mos me i' u gjetë shoqi as nder kombe ma qytetnueme) Oh! kujtim i paharrueshëm!

Deputetët, po ecin mbas rendit alfaketik. Ec Dibra, Durrsi e po vjen edhe shkodra. Ene, n'a tani, nxansa të shkollës Qytetse, të rreshtuëm kundrejtë shtëpís Abdi Bej Toptani, tyke pasë pranë Profesorat, si të ndjerin Mati Logorecin, po shofim deputetët e Shkodrës. Në rradhën e parë, në mest, âsht At Gjergj Fishta, i shkojmë me mentë, se e dijshim që asht Prift Frat.

At Gjergj Fishta. âsht burr' i mâdh, i zeshkët. Fytyrë gjanë. Syun e madh, me të pame íë largët. Nji hije e randë i kishte rá, ashtu si e kishin veç burrat moçëm. Asht veshë me Zhgun kaverrin të myellët, po m' atë njyrë ka dhe kapuçin e vogël mbi krye, sa me i mbulue pak kupzën e kresë. Ka dhe litarin njesh-. Me nji shkop kaverrin, por, jo me gur xhevahiri të zbukurue, as me rrathë argjenti e ari. po nji shkop qi e mban çdo njeri i vorfën. Shkopi ishte dhe i shtrembët. Ecën calueshem me nji anë. Kjo i jep nji hije burrnore ma të rândë, pse âsht edhe i shtymë në moshë.

Un i tham Z. Logorecit: — Zotni, ky do të jetë At Gjergj Fishta? — Zotni Logoreci m' u përgjegj: — Po! Aj vetë asht, biri i im, të cilin ti e don aq fort. — E, e tani poetin e madh do t' a kemi ktu në Tiranë. — Z. L.: — Un do t'i u a bi në shkollë. — Na rrafi zemra nga gëzimi! — Mbas nji ore, duelën prap deputetët prej parlamentit, e neve n' a shpërdanë.

(Pazari atê dite paradreke, u mbyll dhe u hap mbas dreke).

At gjergj Fishta, mbas nja dhet a njimëdhet ditëvet, po n' a vjen në shkollë. Me ktê orë, kishim Zotni Mati Logorecin. Hyni në rend. Neve u çuem në kambë. Aj u ul në karrikë të mësuesit, n' a dha shej me u ulë. Zotni

BIBLIOTEKA KOMBËTARE MARIN BARLETI S H K O D Ë R

Logoreci, n'a prezentoi njí nga nji. Dilshim nga banka dhe u qokshim me Atê. Kur erdhi aradha ke un, un e qoka dhe i puthë dorën, bash atê dorë ku Aj mbante ate pupël ari të fletës së Shqiponjes, që neve n'a la ato shkrime te madhënueshme e të paçëmueshme, i cilli n'a bani m'u njoftë shqiptarë. Ai desht t'a tërhjeki. Nuk desht t'a api me e puthë, pse nofshta unë nuk e meritojshem me e puthë dorën e Tij, ia paçë shterngue fort, pse e ranë, nuk mujti t'a shpëtoi. Më shikoi, bani buzën në gaz! Ai m'atê shikim zêmrën t'eme e kndoi, E pa që e due. Dhe kjo zêmra e ime mbeti pré, kundrejtë asajë fytyre të shkelqyeshme. Më tha: Të falem nderës! — U ula në vendin t'im. Kështu banë dhe shokët mbas meje. Kur unë bana ktê punë, Z. Logoreci më shikoi me buzë në gaz dhe i tha Pater Gjergjit: — Ky âsht Ramazan Dema, qi juve uratë, u don. "Lahutën" e din permendësh. — Dhe Aj më shikon. Me thotë: "Po këndoje nji pjesë!" — Unë kendova: "Zot, çë ka thanë qaj Avdí Pashah. Si e mbarova, më tha: "Të lumtë"! E, tyke më bâ shêj me u ulë, u ula. Aj na e spjegoi imtisht. Flitte me nji zâ të kumueshem, ashtu "Porsi fleta e Kerubinit në të zjarrtat valle t'ameshimit". Erdhi gjashtë a shtatë herë e na bâni mësim mbi letërsí, vjerrshësí.

Atë kohë, si udhë shetitje ishte udha e Kavajës (sot shetitore "Mussolini"). Andej dilshin me shetitë Deputetët, ashtu dhe nënpunsat e të tjerë. Dilshim dhe na nxansat në mbramje. Kur shofim At Gjergj Fishten e nderojmë. Aj n'a e kthej nderimin me buz në gaz. Shpesh herë na pyet. — "Si jeni qysh jeni?"

Parlamenti bani pushim. U rihap në vjeshtat. Gjith deputetët u mblollen erdhen dhe ata të Shkodrës. E, në Qershor t'atij viti, kishte fillue me dalë rivista «Hylli i Drítës» me pjesë të Lahutes, që ishin të pa botueme deri tani. Nji nate, po në sheti, n'a ndali, — Ramazan! A i ka lexue pjestë e Lahutes, në "Hyll të Drítës"? — Si urdhnoni, Uratë! U kënaqa! Ulí kryet e iku me shokët e vet. Per shumë gjana na e pyetshim At Gjergj Fishten.

Nji ditë aj n'a urdhnoi me shkue në shtëpi e Tij. Neve ikem nji të djele mbas dreke se ashtu n'a tha. "Ishim tre shokë. Aj na mësoi tetërrokshin. Kûr u ngrem

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

me ikë,na tha: —" Të vini shpesh herë, po mbas dreke. "Kështu shkuem sa herë, pse kishim nevojë të msojshim prej Tij. Kishim nevojë të rrijsmim me te. Pse ishte i mirë. Ishte i arsyeshem, i ditëshem. Kijshim nevojë të ditshim. Kishin nevojë te blejmë dituní prej Tij, pse aj ishte gurr' e dituníz! Me fjalë të tjera, u bam miq. Por Aj ishte i dijshem e na të vorfen në dije. Asht nji fat i lumnushem me xânë nji mik të tillë, por shumë ma i mjerueshem me hupë nji mik si ky, që na hupi e nuk kemi me e pa se të jét jeta.

Kur u banë zgjedhjet e Kuvendit Kushtetues, nuk e dijmë se per çfar arsye, At Gjergj Fisnta, nuk e desht kte ofiq. Vendin e tij e xû i nderi P. Marlaskaj. Vjerrshtorin e madh nuk e pám ma në Tiranë, vetem rrallë fort, kur vinte per ndonji punë shkollore.

Më festen e Shën Rrokut, më 16. Gusht 1927, kur un shkoi në shkoder per të paren herë, në mbramje pesmëdhetes të Gushtit, tokova në Shirokë me At Gjergj Fishten, i cili më pershndeti me dashtuni atnore. Me pyeti se çka baj. I thaç jam msues. Më tha: — "Sonte jo, po neser mbrama je miku i Fretenve, në Gjuhadol, atje do të vijsh per darkë. — Neser të ndollesh se kam me ba meshen vet". Mbas ktyne fjalve u dash, dhe shkova te shokët. Neserejt, festa u mbyll me ligjeraten e Tij. Un nuk shkova në kuvend, se më vinte se i baj bezdi, e nji herit, tyke kujtue, se sofres të Shent Françesk Azizit, do ti mbarojshe buken! sa kujtim i gabueshem! U ndodha edhe tri a kater herë të të tjera në Shkoder, kur u dashë me At Gjergj Fishten me shokë. Ma para e kishte zakon me kalxue lugen, thiken e pirunin arit, dhurue prej Kral Nikollës të Malit të Zi, që i mbante në xham. Thonte: — "Kto janë punë krajlash!"

At Gjergj Fishta ishte njeri i naltë, i randë, dhe i persos. Donte njeri t'a çmoi, t'a njoi, t'a peshoi si i tillë. E na, qi po marrim guxim me shkrue dý fjalë të thata per Atê nuk e kemi atë aftësi. Nga kjo njeriu i mirë nuk vdes, ashtu si nuk vdes At Gjergj Fishta. Nuk vdes jo kurr At Gjergj Fishta, pse aj dijti t'i nguli mirë kujtimet e veta në zêmer e në shpírt të Shqiptarit. Aj nguli themele çeliku me *Lahuta* e *Malcís* e të tjera vepra të

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

tija. Aj âsht si nji shkamb ari i perfytyruem në mende e në sŷ të çdo xansi të Tij, të çdo miku e shoqi të tij, e të çdo Shqiptari të vertetë.

Shqiptari thotë: Ndera nuk harrohet, dhe e keqja nuk vjetrohet! — Shpiptari nuk harron nderën e At Gjergj Fishtës, qi e bâni me e njoftë mbrendshmenín e vetes së vet, se asht Shqiptar, ashtu edhe jashtmenìn, se ka nji kombë qi quhet Shqiptar e nji Atdhé qi quhet Shqipní, qi Zoti për Shqiptarë e fali, qi do t' a gzojn kta djalë mbas djali".

At Gjergj Fishta ishte kryet e shpirti i Shqipnís. Ishte mbreti shpirtnuer i çdo Shqiptari. Aj ishte idheaii i vërtetë kombtar. Ishte shtyllë ari e breznivet të kalueme, qe e breznivet të tanishme, dhe do të jet e breznivet t' ardhshme. Por ishte edhe fetar i mirë. Aj me petkun e Shentit ishte ndër shokë si ylli me bisht. Punoi prorë për Atdhé e Fé, pa mos i vû ndonji njollë pasqyrës së vet si përmbrenda ashtu edhe përjashta. Nga kjo u desht e do të duhet nga të gjith. Rroj në páq, dhe në páq qindron, pse Aj kishte cilsí të larta.

E na Shqiptarët nuk kemi detyrë tjetër vetëm me u mësue breznivet t' ona, se kush ishte At Gjergj Fishta. T' u mësojmë *Lahuten*, se At Gjergji ishte i të gjithve, i të krishtenëvet e i musulmanëvet Shqiptarë.

Pupla e ime asht e vorfën me shkrue ma gjatë për Atê. Po u lâ vendin çilë atyne, qi janë të zott; vetëm e mbyll me fjalën, se fytyrat madhnueshme ikën e na lanë.

Ramazan Dema

Tiranë, më 25 Tetuer 1941.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

AT GJERGJ FISHTA MISIONAR I KOMBIT

Me njoftë dhimbat e gëzimet e nji populli, marrë n'to me të tanë peshen e afshit të shpirtit, asht nji punë qi vetem zemra e shpirti i nji poeti mund t'a bâjë. E për këtê më duket jo e pa-arsyeshme perthanja, sa bijt e dejë t'Orfeut janë kirurgët shpirtnorë të njerzvet e se janë tlamuri ma i shquem i ndjesive të këtyne shpirtnave. Kta shkëndinë e vulosin në flakadá; kta me mbrendi te tyne ngrehin pyrgje ku sundojnë rrenoja; me nji fjalë, janë bagmi hyjnuer i popujvet, a ma shquemas vetë populli.

Populli shqipëtarë kje privilegjue qi t'a ketë nji birë të vetin, nji kirurg për shipirtin e tij, nji poetë për dhimbat e gëzimet e tija. Dhe e pat shi atëherë kur fjala e tij, kur kushtrimi i tij do të çante nji botë, robnije e lirije, lirinë e gjallëninë e kësaj, ndër motet e shekujve.

Djepi shqipëtár e perkundi poetin e vet, atëherë kur bijt e shqipes, me pushkë për faqe, të ndjekun, me krye në strajce, lypshin trashigimin e vyrtyteve Illyriane.

Poeti kishte lindë. Ish rritë e fjala e tijë kish nisë të marrë dheun. Po! Kish lindë poeti i kombit, e në se zani i gjakut shqipëtár në përmjet të fjalës së tijë, në plazmimin e çpikjes së Gutenbergut, shkoj dhe në vesh të tiranit, kjo nuk e tundi aspak punën që Biri i Shën Françeskut t'Asisit, At Gjergj Fishta, e kish nisë. Ish At Gjergji, po, ky poetë, që në muzën desht të kjajnë e të këndojnë, kah anmiku i Shqipënís atê çka vuete kombi shqipëtár, atê çka do të bante ky popull liridashës. E poeti e pau shllimin e tij realitet - pse poetët janë dhe profetë dhe kështu jetoj në realitetin e andruem, tue madhënue çka për zembër pat, tue viganue atê që do t'a bante të pavdekshëm, ndër shekuj: Shqipninë — Nanë. E

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

ashtu ndodhi; por m' këtë ndodhje duel diçka tjetër: pavdeksija e vetë Poetit.

Kush kje At Fishta?

Për të hy në botën e poetit me anën e këtij shkrimi, jo veç se kishte per të m' u dashtë kompetenca e duhun e nji kritiku letrár, por dhe disa fletë të mira voluminoze. E na, që kena pasë fatin t' a jetojm poetin në veprat e tija, po na ka ande që në nji shikesë panoramike t' a shohim nën prizmën e atdhetarisë së Tij, spikatun kryesisht në veprën "Lahuta e Malcís». E jo pra nji gjâ komplekse, po due me thanë mbi At Fishtën, se sa partikularitetin e shembullueshem të Atdhetarit.

Po citoj ato që në mende e në buzë bajnë vrik me dalë me rrithem, pa dashtas, për t' u shqiptue: ato pjesë poetike qi në shqipëtarin – e sidomos në malsorin t' onë — janë bâ uratë, apo versetet e Kombit. E pse jo? E kuja asht ajo gojë shqipëtari qi, tue pasë lexue "Lalutën e Malcis», nuk persritë padá vargje si këto:

. . . Pse n' Shqypni ka djelm si Zana
Qi per Mbret e troje të veta
Nuk u dhimbet gjâja as jeta . . .

E kuj po, po shtoj, se tuj pa kaq të madhnueshem vetmohimin, per Mbret e troje të veta, nuk i shkon mendja se në çë vend të drejtë e ka vendosë Poeti këtë? Janë shprehje të trimnís shqyptare, janë dishmitë e gjakut tonë. E pra vetít tona, e pse kështu, nji errshqethun na kapullon, në sa zemra gjenë fashë të mirakandshme, kah «poh» i ban Zana e Poetit.

Tipat e personagjet që Fishta na i ka krijue, vetun zembra e Tij prej atdhetari ka mujtë qi të n' a i rapin. Aj ka dijtë me jetue në boten patriotike shqyptare, Aj ka dijtë të njofi psikologjín e kuq patriotizmes dhe aj, ma në rund, ka dijtë të n' a rapin nji Oso Kukë a nji Marash Uc . . .

Burri i fortë trim si Zana,
Armët i kjén krij babë e nana
. . . . . .
E, kúdo qi i doli prija,
Aty i dajti dhe trimnija . . .

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

E kësktu vijon. vijon me Marashin, tuj dhanë tipin e vertetë të malsorit tonë, burrë t' urtë e nieri i matun. Tuj jetue me Marash Ucin e At Gjergjit, jetojmë në sferen e naltë të shqiptarit. Në ketë burrë asht ngjeshun krejt burrnija e shqiptarit. E shofim po të vrant si mos kurr, jo ma plaku i mire i kallximevet kah barít e tij, jo ma aj Marashi i ditvet fqij. E shofim në nji hall, E i cilli âsht ky hall?... As Bajrijt s' e kan hetue endè; e veç vetem kur aj i u ka kallxue, se nji punë e ngutëshme i ka dalë; e :

Amanet un jam tue u lanë,
Me ruejtë gjanë, me kqyrun stanë,
Armët e mbushme mos me i dhanë,
Me shokët t' uej kurr mos me u xanë,
Mos me u xanë as mos me u ngá :
Pse n' ditë të ngushtë kta u gjinden vllá.

At Gjergji n'a ka dhanë dhe ftyra tjera. Nuk âsht kufizue, te burri atdhetar. Jo ! I âsht dukë e paudhë sikur të mette vetem në ketë cak. E ka pasë arsye, se ndoshta shoqet e Tringës së bajraktarit do të protestoshin në ndergjegjen e Poetit, e ku kjo ndergjegje âsht me faj, âsht shum hall per poetët : pse poetët janë të drejtë. E qe pra se drejtsija e poetike te Fishta ka balsamue figurën e femnes t'onë, burrneshës së malevet.

Thonë se poetët jan revóltuesa ! Asht e vertetë. Thonë edhe se poezija âsht nji kryengritje, nuk e mohojmë, por persrisim se edhe poezija asht nji invokacion i udhsisë.

Ndigjoni, nji herë, se si zjarmi zharitës i zemrës së Poetit, mbushë me duhem atdhetarje plot mëni e mllef drejtsije, po perplaset kah Europa «kurvë», që i rá mohit të drejtave të shqiptarve. Qe :

Uh ! Europë, ti kurva e mbut
Qi i rae mohit besës s' Zótit ;
Po a ky â, shêji i gjytetnis
Me da tokët e shqyptarisë.
Per me ngi klysht e Rusis ! ?

Me e shqyrtue At Fishten, âsht nji punë e madhe, kur kjo shqyrtesë bâhet per punët qi dha. Ndjeksat e nxansat e Tij, kan per të dijtë të bajnë perfaqsinë eva-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MIRDITA" SHKODËR

ruese kah kujtimi i ktij Njeriu të Madh dhe kan per të dijtë me e vû Fishten atje ku meriton : *në muranën e nacionalismes virgjin* që e kulluet rrnoj tek Ky.

At Fishta âsht kenë Poeti i ynë ma i Madhi. Kje naltsuesi i Kombit e kje ushqyesi i popullit t'onë. Por At Gjergji âsht Poeti i Shqipërisë së Madhe, âsht aj qi qiti zanin e aspiratave t' Atheut të vet.

Fishta ka dekun, por aj përherë âsht i kertknesët e mâ i gjallnueshem se kurr, tue kenë se martirvet u profetizon :

Po, por neser me ndihmë të Zotit,
Do t'a bajmë Shqipnin të lirë,
Prej Preveze në Leqe të Hotit,
Prej Tivarit në Monastir.

Na qi po rrnojmë, per së shpejti do t' a shofim, se, shka tha Fishta, u rrealizue; e veç me respekt fetár kena me kenë para kujtimit të Tij-si sot e perherë, — tue i u zotue : se Shqipënin e Tij, Shqipëninë t' onë, kena per t'a mbajtë âshtu si Aj e këndoi, âshtu si Aj e aspiroi, me shllimin e Muzës së Tij.

Kolë Bib - Mirakaj

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

KANGTARET E MALEVET
DHE FISHTA

Na ka hije me u krenue për kangatarët e malevet. Si fijët e arit, nji vajzë e vadituu në qendisje, ata i kalojë dhe i dredhin fjalët e gjuhës s'onë t'ambël nder kangët madhshtorë me nji kujdes të lém prej natyrét. Me fraza të ardhëshme e kombuese, sikur tingujt harmonë qi nxjerrë vjolina në doren e mësueme të mjeshtrit, êndin nder vargje të hijeshme jetën e vet. Të hjeknn prej ndonji burri, me telat e vorfna të qiftelís, marrin e percjellin hartimin e tyne, lëkundjet e zemres prej kah shperthejn aty per aty ndjesít e flakta, shprehje të nji shpirti poetik. Në kambë e në dorë përshkruej skema, qi per kah ngjyrat e stolít s'ja lanë dalë copavet mâ të zgjedhuna të shkrimtarvet t'onë. Për ta, të persosun. Të mbërthyemit e vetullavet, të shtrënguemit e vegëls muzikore për krahnuer kallxojnë lëvizjet e nji shpirti të madh të ndryem në nji trup të vogël. Malsori shfren vetem tue këndue. Pênda i mungon. Asobote ajri mbushet me dridhje të frekta. Vargjet rrjedhin mjaltë prej gojet. Kangatari, si bletë e joshun prej lulesh, fluturon andej e këndej: tash nder qafa të thepisuna të malevet, tash nëpër fushat e shtrueme me blerim, nji herë kah krojet e argjenta, nji tjeter në mjedis të pyjevet të denduna. Kurreshtja ja ka pajosë trunin me gjithnduer idésh dhe përfytyrimesh të shëndritëshme. Kurrgjâ s'i mungon në zhvillimin e ngjarjes. Asnji send nuk i rrëshet në poezin e tij. Ka për kryeveper rreflekse *„Lahuten e Malcís"*. Çelni këtë Iljadë këtë monument të letersis s'onë, dhe krahasorje me krapsodít e malevet. Auktori poemik a nuk ju paraqet pikturën ideale të poetít populluer?

BIBLIOTEKA RUBIKE
S. HKODËR
„MARIN BARLETI"

Por nji gjasim ksi soji nuk âsht e thanun se ja ulë vleren Fishtës. Poeti kombtar ka të tjera merita qi jau çelin shtegun të tjerëvet me e thirrë: „Tirteu i Shqiptarvet". Aj, tue ja dhanë gojën e vet shpirtit të popullit, nëpër nji përimtim të kthellë psikologjik, qet në pah, si mos, kush, zakonet, jetën, besën e burrnin e atdheut t'onë. Frazeologjija e pasun, mitologjija e vendit s'janë tjeter veç se drita qi udhheqin poetin e madh në krijimin e tipavet malsorë, të veshun me cilsinat e spikatuna shqiptare. Fishta, si V. Hugo, nen hijen e vet e ka thesarin e gjuhës. Arsyeja e tij e thellë qeron e skalitë çdo gjâkafshë prej djerrsinavet. Me nji mjeshtri të rradh din me shrî n'individualizmin e Shqiptarit pa shkollë, dashunin e atdheut, dëshirën per lirí. Njaty ku populli thotë:

Aj ka shkruemun për me mbetë
Si me lé ashtù me dekë.

Fishta lëshon kushtrimin:

Për dhè t'vet kush vdekë ka rá,
Aj s'ka vdekun, por ka lé.

Herojt e Lahutës kan nji frymë kryekëput të ndryshme prej asaj qi thekson kangatari i malevet. Ata kanë qellime ma të nalta. Futen në vallen e luftavet për me ruejt erzin, nderin e trashiguem prej të parëvet. Betohen pa dyshim feje me u shrî së gjithash. Lanë fëmit në skam, baktín ndër vathe, arat djerr veç mos me ja lëshue nji trohë toke anmikut. Hot e Grudë, të ndezuna prej gojtaris së Marash Ucit, denden në kambë nji zànit. Halil Haka, Palok Gjoka, të shoqnuem prej njizet sokolash, rrâjn kah Ura e Rrzhanicës per me ja ndalun turrin rrëmbyes ushtrís së Mark Milanit. Shqiptarët e ndijnë në ballë krenin e gjakut të Kastriotit. Ju dhesket vdekja para kanunit të vendit. Marka Kolës si durohet, kur i kundron fushat e nxime prej Malazezvet. Krizma e martinës së tij ndiqet papritmas prej ushtimës qi nxjerrë shpati kur vrastoret e shokëvet kreshnikë derdhin prej grykavet shkëndija zjarri.

Kësodoret, me gjith se kangatarët e malevet dhe Fishta për sa i përket trajtës së jashtëme, duken si t'ishin dy trupa të mbajtun prej nji shpirti në nji farë caku,

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

për kahë mendimet i rrijn larg njani tjetrit. Pse në sa malsorit i vjet per doret elementi ekspozitiv, Fishta, tue i përsërit punët me durim, derdhë aty ktu në veprën e tij zotsin e nji njierit të matun qi flet n'emen të kombit. Prandaj si i tillë ka të drejtë me korrë lavde ma të mdhaj-, tue jetue gjat shekujvet në gjín e breznivet të nji race bujare, së cilës aq bukur ja këndoj trimnin, ja kjau hallet- dhe ja pasqyroi në vjerrsha homerike historin e sajë.

Mehmet Hoxha

(Xierrë prej broshurit ZANE RINIJE, botim i Shoqnís «Besa Shqiptare». Shkoder, Shtyp: «Ora e Shkodrës». 1932).

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

MARASH UCI

Kur përmëndim emrin „Marash Uci", na paraftyrohen dy sënde:

Pik së pari na paraqitet një plak i thinjur, burrë bujar, me fytyrë madhshtore, *me* vetulla të vrënjtura, me sy skyferi që shkrepin shkrepin shkëndija xhixhillonjëse dhe me tipare fisnike, në të cilat lëxohet një hidhrim i math, një peshë e jashtëzakonshme që i rëndon në shpirt.

Ç' idhërim bren zëmrën e Marash Ucit? Bjerrja e lirís, zgjedha e huaj, poshtrim i Bajrakut, cënim i Kanunit të Maleve dhe zhdukja e zakonevet malësore thjeshtë kombëtare, një dënim i rëndë ky, të cilin ja dha Hotit e Grudës gjyq' i pamëshirshëm i Berlinit.

Kjo padrejtësi e madhe, kjo poshtërsi e Kongresit e çdo peshë gjakun e Marashit, gjakun e këtij plaku të rreptë e t' urtë, q' e ka lënë forca por jo zëmra, q' i janë fikur epshet por jo dëshir' e lirís dhe dashurija e vëndit të vet.

Në dejt e tij valon gjak shqiptari, ai gjak i përmëndur e i nderuar, i cili kurdohërë q' cënohet liria e shënjtë, bën shpërthime vullkanike, ndez malet, trandë tokën dhe përmbysë rreptë kundërshtarin e tij në humnerën e tmerur ose shkriuë e shkimë vehten e shuhet me fis e me farë prej faqes së dheut.

Kjo cilësi burrnore ky instikt i natyrshëm i racës s' onë, e shtyn Marash Ucin, këtë drangue plak, të mbledhi gjithë forcat trupore, të ngjeshi armët besnike dhe të bëjë një vepër, që shkëlqen si yll i ndrituar në faqet e historis kombëtare.

Ky dha kushtrimin e u përmëndi stërnipavet të Skënderbeut, se kish ardhur koha t' i kallonin Evropës di-

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODËR

nake e shkatërrimtare, deri sa një malësor të bëjë hije mbi tokë

Zëri i tij buçoj si burije lufte në të katër anët e Malësis dhe atëherë me mija shqipe të lehta, skyfera e petrita mali u derdhën si breshër rreth plakut zëmër-çelnik

Porsi një luan i përkulur prej pleqërís, që s'ësht i zoti të shqyejë sulmonjësit e strofullës së tij dhe prej marazit qet shkëndija prej syshi, shkumbë e flakë e surfull prej goje, e uluron, e coptohet me thonj, n' i bije shkëmbit me krye, ashtu edhe Marash Usi u-përëoq e u-orvat, me biseda të flakta e me fjalët më të zjarrta që munt të dalin prej gojës së një malësori, me shëmbëlla e ma gjeste t' u a ndezi gjakun Lekëvet të Hotit e t' ja lëshojë si një rrufé të tmeruar ushtëris trathëtare të Malit të Zí.

Dhe me të vërterë fjal' e tij oratorike qé aqë vepërimtare në zemren malësore, sa që djelmosha të shpejtë si flaka, bura të hidhur si helmi, pleq të rreptë për luftë e t' urtë për gjykime, u-grumbulluan, u-lidhën me besabesë, i ranë si rrebesh ushtëris së Mark Milanit dhe e flakën si paçavure prej tokës shqiptare.

Sëndi i dytë që na bije ndër mënt, kur përmëndim emrin „Marash Uc", ësht një statujë mermeri, mbi të cilën Fishta, i famshmi poet kombëtar, ka gdhëndur me një mjeshtërí artisti gjith psikën e popullit shqiptar.

Ësht e ditur, se rreth fytyravet heroike lulzojnë gjithmonë poema të shkëlqyera, të cilat e bajnë të pavdekur emnim e atij, që shkruhet për nji qëllim të shenjët.

Zana e malit nuk e ka kurr në harresë emrin e Marash Ucit, por vazhdoj hyjnín e saj me shpirtin titanik të Fishtës dhe të dy bashkë kënduen vepren e atij burrí të përmendun.

Poema „Marash Uci" ësht nji duf e shpirtit poetik, ku ndryhen ato mendime, që, per t' i zhvillvar gjër' e gjat, duhen volume të mëdha.

Marash Uci asht typi ideal i poetit dhe trimërija, fjala, dëshira e karakteri i këtij malësori perfaqson mbarë shpirtin e popullit shqipar.

Kur poeti kerkon të dijë shkakun e hidherimit të Marash Ucit, na përment me pakë fjalë gjithë kujdesit lëndore dhe shpirtnore të malësorëvet t' onë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Me dy vargje, të cilët meritojnë te shkruhen me shkronja t' arta, na pikturon bujarin dhe mirpritjen e Shqiptarvet, nji zakon i shkëlqyer, i çmuar dhe i adhuruar prej të huajvet. Na mjafton se hidherimi dhe fatkeqësija m' e madhe për një Shqiptar është at-herë kur t'gjej miku pa bukë në shtëpí.

Në këshillat e fundit ose në testamentin shpirtror, që Marash Uci ju lë djelmve të Calit, është grumbulluar një lënd shum e hapët. N' ato pak vargje qëndron të gjith kultura e popullit t' onë, ajo kulturë që mëndja e prehtë shqiptare e ha mbledhur çika çika tash qindra vjetësh nëpër provat e shumta, që kanë sjellë me vehte valët e shekujve të kaluar.

Po t' í studjojmë me vëmendje këto vargja, do të shohim se fjalët e Marash Ucit nuk janë tjetër veç se këshillat e mësimet, që një bres i plakur, i rrahun nëpër valët mysteriose të jetës, ja lë trashëgim brezi të ri, që vje pas.

Si dihet ndër male t' ona fjalët e urta dhe këshillat e pleqve janë shkolla e brezit të rí.

Në këtë shkollë djaloshi malësor forcon burrërin e karakterin e tij, dhe pajiset me shum virtute të bukura, të cilat shpesh here kanë tërhequr çudin e të huajve. Në këtë shkollë mësohet të dojë vëndin e tij prore dhe t' a mprojë besnikërisht prej dorës grabiqare; mësohet të ruajë besën, që për të është detyra më e shënjtë; mësohet të nderojë pleqtë, të ketë vëllazëri me shokët e vet, të jetë lark lakmimevet, mnivet dhe ngatërresavet shoqërore, të jetë bujar e bukëdhënës dhe të sillet mirë me huajt. Të gjithë këtë moral, hët ushqim të shpirtit të njomë malësor, e mbajnë të mbyllur në gjirin e tyre këshillat e Marash Ucit.

Veçanërisht poeti në pikturon me ngjyra të qarta dashurín e madhe, që ka Shqiptari për vëndin e vet e per lirinë. Ne shohim që Marash Uci, ndonse është një malësor analfabet, e ndjen fare bukur se ushqimi kryesor i shpirtit të tij është liria dhe gjëja më e shtrënjtë për të është vëndi ku jeton. Kjo ndenj' e natyrshme, që është rënjosur në palcë të çdo shpiptari, e shtyn këtë malësor të bëjë një vepër kaqë të madhe.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Në bisedën e Marash Ucit është përshkruar gjith jetesa e Shqiptarit, një jetesë e thjeshtë por e embël dhe e lirë. Kësaj bisede, që Marash Uci e flet përpara një mbledhjeje drangojsh, pënda e Poetit i ka dhënë hije të gjallë. Fishta, për t' a shprehur at fjalim me ngjyrën që munt t' i japi një katundar i thjeshtë, e ka ndrydhur shpirtin e tij vigan në qarkun e ngushtë të shpirtit malësor.

Biseda e Marash Ucit e meriton qëndisjen dhe bukurin' e rrallë që i ka dhënë Poeti, tue qënë se kjo është qiriçi, që i ngjiti e i bashhoj zëmrat malësore për një qëllim të shënjtë.

Shqiptarët e çmojnë fare bukur vleftën e bashkimit, por krenarija e madhe q' i zotron, shkakton shpesh herë përçarje midis tyre.

Prap se prap kjo krenarí, që s' i lë të përkulen përpara të huajvet, ju ndihmon Shqiptarvet të bashkohen në kohën e rrezikut.

Të mburremi, se jemi një rracë krenare, bujare dhe fisnike.

Abas Ermënji

(Xierrë prej broshurit ZANE RINIJE, botim i Shoqnis «Besa Shqiptare», Shtyp. «Ora e Shkodrës». 1931).

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

VDIQ AT GJERGJ FISHTA

Ditë vaji sod per popullin dhe per Kombin shqiptar. Ditë vaji por edhe ditë lumnije.

Poeti qi këndoi burrat dhe burrnijt shqiptare, që me Lahutën e vetë bani të heshtojë i gjith Parrnazi kur per kohë heshti sa me ndigjue Zanën Shqiptare. Atë Gjergj Fishta ndrroi jetë.

Jeta e Tijë, nji varg i pa rreshtun pune, sotë muer kunorzimin e plotë të vetin dhe sod asajë jetë i korren frytet.

Njeriu që perfaqsoi sa herësh Shqipnin Politike, që aq mirë perfaqsoi Shqipnin intelektuale. Njeriu që njohti dhe meritoi nderime të ruejtuna vetem per njerëzë të mëdhaj, sod po ka nderimin ma të madhin, ma të merituemin, ma të mbramin: përpara kufomës së Tij përulet në shej bindjeje e mirënjohtje i gjith Kombi shqiptar dhe tu kryet i a vendon nji kunorë të përjetëshme. Asht kunorë nxansash, kunorë bashk-atdhetarësh qi i këndojnë ma të mbramën për-hndetje me fjalë të xanuna prej Tij.

E të gjitha Zanat, që kënduen nëpër gojë të Tij, sod heshtojnë dhe kanë ra në mendim: janë tue pregatitë kangen e mbrame: kangë të mallojyeshme, që prej vajit ka për të kalue në hymn të lumnis.

Ajo Zana e Malit, që nder mote këndoi rrimat Shqyptar të pamort, që i këndoi Atë Gjergj Fishtës tue e frymzue në vepren e Tij, ajo sod ka marrë lamuten shoqen e pa dame, dhe ka nisë kangët e këndon.

Çë kangë ka per t'i u këndue sod Atë Gjergj Fishtës?

Ka per të qenë kreshnik, a-e kangë-h që dijn me ndezë zemrat e mira. Nji aso kangësh që këndoi punët e mdhá të fatosavet t' onë, pse Poeti qe nji fatos.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SH. K. D. E. R.

Aj fitoi ma se nji luftë, Aj i fali ma se jeten Atdheut, të Cilit iu kushtue. Aj i dha ma se nji lumni Shqipes.

Të giitha veprat e Tija sod marrin vulën e mbrame me vdekjen e Tij, dhe mbesin permendore të pa trandëshme. I bajnë sod kunorë për rreth me në krye lahutën, dhe nuk dijn se cila asht lulja ma e bukra e ksaj kunore. Lahuta shkelxen si hyll.

Mendja e jonë njerzore sod na turbullohet. Na që kangët e At Fishtës i lexueme, i shijuem, i bame t' onat, na sod nuk dijmë me këndue e nuk dijmë me zgjedhë kangët e lumnis pse të gjitha veprat e Tija qén vajë për vujtje, qen hymën per ngadhnime.

Sepse u da nesh Poeti, posë se Atdhetari, edhe Njeriu. Kush e njohti, kush e ndigjoi fjalen e Tij, kush pat fatin të kuvendojë me Tê, sod qanë njerin që nuk asht mâ.

E qanë Shqypnija, pse humbi nji djalë në ma të dashtunit, e qanë Kombi vëllá Italjan, pse humbi nji mik, të cilin aq fort e çmoi tue e çpallë Akademik të vetin.

Ky vajë asht vajë njerzuer, asht i natyrshem. Por vepra e Atë Fishtës asht ma se njerzore, ma se e natyrshme. Kush mrrin të prek ndër zemra që rrahin dhe i ban të ndíj jone qillore, aj ka në botë nji misjon që vetë Qiella i a ep. Misjoni i Poetit Kombëtar sod u krye; jeta e Tij e kushtueme sod u shue. Dhe vepra e tij asht si e deshti Qiella, mbetë rrasë mermeri e dhenun në letratyrën, në jeten shqyptare: shembull, nzitje, mësuese.

E na s' do të dijm veçse me qá?

Në se i gjith populli shqiptar dhe italjan qan sod dhe lumënon per Poetin, për Akademikun, për Njerin, gjindet në Shqypni nji katund i vogel që qan djalin që lindi, gjindet nji katund që qan Famullitarin që e drejtoi.

Pse Pader Gjergji qe djalë i Shën Françeskut — ndër ma të parët djelmë shqyptarë të Shën Françeskut — dhe kur qe koha e punës per kuidesinë e shpirtenvet, dijti edhe aty me qenë shembullë për këllaz ni e vet, dijti me qënë frymë forcuese per shpirtent që vuejnë.

Ashtu sikurse per shpirtent, që ndiejn poezin.

Injac Zamputti

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

KËNGËTORI I LAHUTËS

Dje ndaj të gdhir, „Këngëtori i Lahutës", i shoqruar nga Marash Uci dhe Oso Kuka, j' a hypi pegazit të tij, fluturoj nga Vranina dhe kaperceu prakun e qytetit pa kohë.

Në këtë kalim triomfal, Luftëtari dhe poetit ndriti, me dritë që ska të shuar, një kaptinë të madhe e të tërë historis s' onë të shkuar. Kohëra të zeza që i bënte pisë, sterrë, një robëri pesë-shekullore. Shqyptari e kish humbur vetëhen e tij. Mbi kokën e tij rëndonte një Fat tragjik, të cilin e këndonte pa rreshtur një Sibillë shtrigë e fshehur nëpër shekujt në fletët misterioze të së shuaravet shqiptare. Shqiptari kish mbetë pa ndergjegje kombëtare dhe pa gjuhë. E mbante akoma në jetë instikti i natyrshem i vetë-ruajtjes dhe GJAKU. Ky pikrisht ka qënë që shpëtoi nga rebeshi i vdekjes gjer sa tingulloi ora e madhe që të sgjuhet, të vijë në vehtje dhe të gjejë prap udhen e tij. Në këtë vepër të madhe, madhështore, ka pjesë të dorës së parë edhe Këngëtori i „Lahutës", i dili në vepren e rrilindjes Kombëtare qëndroi në rradhen e De Radës, të Naim Frashërit, e të Zef Skiroit etj.

Po të studjohen mirë faktorët kryesorë të sgjuarjes s' onë, do të vihet re se ata që suadhen diten e madhe të 28 Nëndorit 1912 kanë qënë pushka dhe pënda në bashkpunimin e ngushtë e të pa ngjitur në mes të tyre, duke frymzuar njëra-jetrën dhe duke u treitur në kazanin e vetmë të mëndjes e të zëmrës kombëtare.

Gjergi Fishta, dishepulli i bindur i Shën Françeskut, rroki pendën e mori lahutën në dorë që të këndojë fatet eprapa dhe të mbara të kombit të vetë, t' a sgjuajë shqiptarin dhe t' a shtyjë të dojë dritën e të derdhin gja-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S.H.K. KO D.E.R

kun per ditë të lumtura. Atëhere nga „Lahuta" e tij, që nuk do të vdesij, kërcyen një Oso Kukë, një Marash Uci, të cilët zënë dorë per dorë me Tringat, me Zanat, me Orët e Malësivet, nisën të hedhin vadhen e jetës e të vdekës për mjes tymit të Vraninës, përmes agonis shpirtërore së Prizrenit, për të shkruar epopen e madhe të Kombit Shqiptar.

Duke e ndierë jetën si një dramë dionisiatike të pasosurë, e të përjetëshme, të bukurë, në çdo veper të tij Poeti dhe Luftari futi shkëndijen krinjonjëse të flakës e të triumfit. Cilësit e pa vdekshem shqytare: BESA, NDERI, BURRNIJA, gjithmon triumfojnë në vepren e tij-gjithmon përfondojnë në fitore. Dhe me dafinën e pa fishkur të fitores, Poeti ka thurur Kurorën e vetëditur të historis shqiptare.

Me *Lahutën* e tij e bani të pa vdekur Besen dhe Burrnin Sdqiptare, që i mori thellë nga shpirti dhe qenia më e imtë për popullin, për shpetimin dhe lumturinë e popullit. Prapë me *Lahuten* e tij Patër Fishta e bëri të pa vdekur edhe vetëhen e tij, sepse në gojën shqiptare kujton Gjergj Fishtën dhe Gjergj Fishta kujton *Lahuten.*

Personaliteti fishtjan ka shumë forma: epik me „Lahuten e Malcís", lyrik me „Mrizin e Zanavet", satirik „Anzat e Parnasit", dramatik me „Juda Makabénë", po që të gjitha këto forma, për të cilat do të zëjo një vënd të parë në historinë e letersis e të kulturës shqyptare, synthetizohen në formën ma të lartë të Poetit Kombëtarë, që me Lahutën e tij u përpoq, bashkë me shokët e tij, t' i çelij syt një Kombi të vogël të mundur nga fati i zí dhe t' i tregojë udhën e trimërisë, që valon nëpër shekujt në gjakun e tij. Nga instikti i tij dhe nga Poetë e Mendimtarë si Fishta me shokë, Shqiptari ka një kujtim heroik të jetës, i cili e ka shpëtuar dhe do t' a mbajë gjithmonë të gjallë. Me këtë kuptim heroik të jetës Shqyptari po lufton krah me krah me vëllan e math Italjan për të realizuar ëndrrat e mëdha shqiptare në jugë edhe për të shuguruar me lidhjet e pa këputuna të gjakut hyrjen e tij të vet-vetishme në bashkësin perandorake të Këmishave të zeza të Mussolinit. Këtë bashkim Pater Fishta e ka gjetur të ugurtë dhe shpëtimtarë për Shqyptarët në fletët

BIBLIOTEKA PUBLIKE
SHKOLLORE
„MARIN BARLETI"

mijvjeçare të historis romake-shqyptare, të cilën e shihte të gjallë dhe të gdhendurë po thua dita me ditë nonjë kilometër jashtë Shkodrës, në "Kodrën e Katilinës".

Poeti që këndoi Vraninën, dje ndaj të gdhirë u zhduk në një atmosferë dhe baruti mbrënda në të cilat i pëlqente të luante *Lahuta* e tij. Po edhe këtë radhë flaka dhe baruti do të farkëtojnë, me trimërin dhe gjakun shqiptar e italjan dhe nën shënjat e Liktorit, Shqipërin më të madhe që ka kënduarë brezi i Fishtës dhe çdo brez shqiptar.

(Xjerrë prej «TOMORI», vj. I, Nr. 290, 31 Dhetuer 1940).

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

FJALË E FRAZE

TË XIERRUNA PREJ SHTYPIT KOMBTAR E TË HUEJ MBI VEHTJEN E VEPREN E AT GJERGJ FISHTËS

"Zhdukja e At Gjergjit, Atletit të Fés e t' Adheut, Shtyllës së Provinçës Françeskane të Shqypnís, vobson Kombin, vorfnon gjuhen." *(Emz. L. Bumçi).*

"Kot mundohen Grekët e sotëm të gjejnë në letërsinë e vet nji vepër mâ të plotsueme se *Lahutën.*" *(Faik Konitza).*

"A. Fishta njifet si Poeti mâ popullnuer i Shqyptarvet, si Poeti mâ i perzemerti i këtij populli... Si këtê kemi edhe nji të madh tjeter: Rabindranath Tagore." *Dr. Erwin Stranik* në "Neues Wiener Journal", Nr. 10, 1-18 me 6 Fruer 1922).

"Peoti mâ i Madh i popullit të lumnueshem të Shqipnís". *(Gabriele d' Annunzio)*

"At Fishta qyshë prej fëmije mund të thirret apostulli i Atdheut të vet... âsht energjija e Françeskanvet shqyptarë: me veprat e veta në poezí e në prozë mbrrîjti me u kunorue me dafinë si mâ i madhi Poet kombtár; âsht tharmi i poezís popullore shqype e ësi mâ i dlirti shkrimtár i Arbnís" *(Dr. A. Baldacci)*

"Me kangtarin e shquem të *Lahutës së Malcís* zhduket perfaqsuesi mâ i ngushtë i shpirtit të popullit shqyptár e ky Institut (Akademija Mbretnore e Italís) bierrë nji nder Pjestarët e vet mâ të shkelqyeshem." *(Luigj Federzoni* në telegramin e përdhimbtimevet në rasen e dekës së Poetit).

"(At Fishta âsht) Poeti i madh i gjakut t'onë, pertrîsi i ndijesivet atdhetare, prekursori i pamvarsís, perlavduesi

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D R

i pashoq i virtytevet stergjyshore, drejtuesi i eperm i edukatës arsimore shqiptare..." *E. Koliqi*, Min. i Arsimit në telegr. të perdhimbt.)

"Në historín e Shqypnís êmni i At Fishtës do të rrîjë krahas me atê të Gjergj Kastriotit. Dy êmna këta, të cillt janë e do të mbesin nji flamur i vetem, nji nzitje e vetme e nji lumní e vetme". *(A. Augustin Gemelli* O. F. M., Rector Magnificus i Universitetit të Z. së Kr. në Milan, n' art. "At Gjergj Fishta".)

"Gjithonë më vjeften gjykimin e tij (i At Fishtës) i percaktuem, shijsja e pagabueshme e tija rreth gjuhsije e njoftimi i pakalueshem i tij mbi gjuhen shqype. E ka dishmue hisrorija e letersís, gjykim, qi kanë me e perforcue edhe mbasardhsët me sigurí, se shka kje per letersín shqype si edhe per mbarë kulturen e Shqypnís At Fishta, kjo zhení e rrâjosun në token amtare të popullit shqyptár qi per shkak të njoftimit të këthellë të tij mbi letersín e popujvet klasikë e mbi jeten shpirtnore të kombevet të tashme t' Europës, u kap deri nder majet mâ të naltat të mâ së haptes kulturë...

... Kështu pra, po deshtem qi vetëm per shkak të këtij ród esencjaliteti romantik-kombtár t' a krahasojm Fishten me poetët tjerë romantikë-kombtar deri në palc të kombevet tjera (p. sh. me nji Mistral nder Provencalë, me nji Sevenko nder Ukrainas), gjithnji ky krahasim, qi kishte me i u pershtatë deri dikû, nuk do t' a karakterizote në nji mënyrë të persosun personalitetin shpirtnuer të tijin; mbasi kangtarit romantik-kombtár i shtohet në Fishten edhe satyriku e realisti, i cili shikjon realitetin me sŷ të mprehët e din, me nji perqeshje të fuqishme, t'u biejë me kamxhik ligshtivet e lehtesivet njerzore, shperdorimevet shoqnore..." *(Dr. Nobert Jokl)*

"At Fishta na paraqet simbolizmin e nji Shqyptari, që s'din të tronditet as të zmbrapet, por i a ngulë sŷt gjendjes së rrezikshme po me atë guxim, me të cillin petritët legjendarë e kundrojnë, tue ham n' asgjâ, vdekjen që u kërcnohet." *(Vullneti i Popullit)*, 10 Prill 1931, fq. 3)

"Në letersín e ré shqype At Fishta âsht përfaqsuesi i tashem mâ fisniku." *(L. Federzoni*, në bisedë të mbajtun n'Akademín Mbretn. t' Italís mbi At Fishten)

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARINBARLETI" SHKODËR

"Nder vepra të këtij Poeti âsht shprehë e pasqyrohet në mënyren mâ të thjeshten shpirti i popullit shqyptár; këto vepra kanë per të mbetë të padekshme e kanë per t'u bâ poezija e kombit të Skanderbegut, të ringjallun në jeten qytetnore e të rilindun e të pastruem nder lynfet e kullueta të religjonit të të Parvet, shtî ndër dej neper mjet të hartit të këtij Françeskani, qi âsht produkti i zhenís së fisit shqyptár." *(Petrotta,* „Popolo, lingua etj.")

"Mue m' âsht mbushë mendja se koha e ardhme ka me dijtë me çmue edhe mâ mirë randsín e këtij njeri, sidomos kur vjerrshat e tija të jén perkëthye nder gjuhë mâ të përhapuna." *(Dr. phil. Maximil. Lamberz,* "Bericht uber meine linguistischen Studien in Albanien", Wien 1916)

"Mâ i madhi shkrimtár i Shtetevet të Balkanit âsht Poeti Françeskan At Fishta. Mendes së fuqishme të këtij njeri Shqypnija i ka detyrë poezít mâ të bukurat epike, lirike e dramatike." *(Giovine Europa,* 9 Prill 1919)

"*Lahuta e Malcís* âsht monumenti mâ i shkelqyeshmi i letersís s'onë kombtare". *(Vullneti i Popullit,* 10 Príll 1931, fq. 3).

"... Mâ i gjalli per këthellesí mendjet e karakterit, nder mâ të njoftunt Françeskanë, qi punuen per perparimin e Atdheut, âsht sod A. Gjergj Fishta, të cillit do t' i dihet mâ fort, në kje se gjuha amtare, djalekti i Gegvet ka mbrrîjtë në nji shkallë të naltë lavrimit nen pikëpamjen aq me randsí glotologjike...

"*Hylli i Dritës,* botue prej A. Fishtës, mundet me u krahasue me çdo revistë letrare, filozofike e ditunore. Perkah randsija e shkrimevet, kjo e perkohshme mbahet në Balkan prej të dijshemvet si nji nder mâ të mirat, qi botohen n' Europë.

"At Gjergj Fishta âsht pertrîsi i gjuhës shqype, apostulli i liris s'Atdheut të vet, mbrojsi i emnit e i perparimit të Shqypnís, ndera e gjallë e Kombit të vet." *(Dr. A. Baldacci,* n'art. "Urdhni Françeskan në Shqypní e At Gjergj Fishta.")

"Popullariteti i tij ka nji ngjyrë kombtare nga ato qi shum rrallë përsëriten në historín e qytetnimit: typik, i vetem në cilsinat vulkanike të shpirtit të tij, kapë shkallen e naltë të njerzvet qi lumnojnë nji komb!

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D R

"Pater Gjergji âsht poeti, shkrimtari, oratori i pamvarsís kombtare: typi vigan i rracës!

"... mprojti, pregatiti dhe shpetoi formimín e zêmravet të reje, dhe stisi nji pjesë të madhe të folés së Shqipnís.

"At Fishtës do t'i njifet vendi i parë në veteranizmen e Shqíptarís. Nuk janë veteranë vetëm ata, qi kanë pasë rasën me shkrepë nji pushkë, ose kanë pasë fatín të vuejshin në burg për Atdhé; por mâ parë se këta dhe prís i tyne âsht ai, qi na ka ushqye shpirtin, na ka çilun mendjen, na ka ngrohun zêmren dhe armatosun krahun! — E Pater Gjergji âsht për Kombin t'onë ai, qi me frymën e vet krîjoi shum fatosa; ai qi i çoi në kambë njerzët qi flèjshin si të vdeknu, e tha: "Çohnni dhe ecni!" (*Milo Shini*, n' art. "Apostulli i Indipendencës".)

"N' agimin e dritës me 30 të Dhetorit 1940 u shkëput prej kësaj lamë shkretije shkrimtari e puntori mâ i madhi i letersís e i kulturës shqiptare e nji nder fytyrat mâ popullore, qi ka pasë Shqipnija: Poeti kombtár, At Gjergj Fishta...

"Me epopén kombtare *Lahuta e Malcís* e me veprat tjera, qi per vlerë e shije estetike i rrijnë asaj përr rreth, Fishta i ka gërshetue Kombit e vedit kunorën mâ të bukur të lumnís, tue përjetsue êmnin e vet ndër fletët e historís së rilindjes letrare e kombtare të Popullit Shqiptár." (*Shkolla Shqiptare*, n' art. e Kolë Kamsit: "At Gjergj Fishta", vj. IV, Nr. 47, fq. 244-246)

"E verteta âsht se êmni i At Fishtës âsht caktue me mbetë i padekshem, sidomos e kryekreje per shkak të njasaj ndergjegjëje kombtare shqyptare, prej së cilles rrodhen, mbas sa e sa provëve të bâme, frymzimi e krijimi i njatij poemi të hapët epik në tridhetë kangë: *Lahuta e Malcís*, shprehje krejt e fuqishme e individualitetit e e gjallsís kombtare të njij populli, qi don me shperthye; të njij populli, i cilli ndersa poeti me kangë të veten pershkruen shpirtin e tij, gjindej endè në vêlimin shperthyes të njij rinije qi s' mund të ndalet. Ndergjegja kombtare bâni qi të gjith bashkatdhetarët të njifshin n' At Fishten Poetin Kombtár të Shqypnís; qi ngjallë e u ngjallë; due me thanë gjet poetin e njasaj Ringjalljeje shqyptare, fillîmi i së cillës mund të mbahet i njikohshem me

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S.H.K. DËR

të lémt e At Gjergj Fishtës, tue i pergjegjë njasaj perjudhe historike shqyptare, qi niset prej tridhetë vjétvet të mbrame të shekullit të kaluem deri në 1912, atëherë kúr Shqyptarët filluen me e perkujtue historín e kalueme të veten: historí heroizmesh e flijesh, tue xanë fíll sidomos n'atë kohen e bukur, kohen e Skanderbegut." (*Françesk Ercole*, Drejtori i Qendres së Studimevet Shqyptare pranë Akademís Mbr. t' Italís, në fjalimin e mbajtun në Farneziné në perkujtim të Poetit).

"E pavdekshme do të mbetet për shekujt e ardhëshëm veprimtarija e zhvillueme bujarisht në çdo kohë prej të pervajtuemit At Fishtës, mendjes së naltë të cillit Shqipnija i detyron vjerrshat e saja të para epike, lyrike dhe dramatike, me anë të cilave i ndritëshmi Akademik i Italís ka ngjallun dhe ka mbajtun të ndezuna në zemrat e Shqiptarvet ndjenjat ma të flákta t'atdhetarís dhe ka naltsue ndër kangët e tija cilsinat burrnore e virtutet luftarake të fisit shqiptár." (*Tomori*, 31-12-1940).

"U vulos në heshtje të pathyeshme goja, qi lëshoi kushtrimet mâ kumbore për mprojtjen e dheut të të Parvet qi u hodh anmiqvet namët mâ zharritse, qi këndoi me fuqí e me lumní të pashoqe kangë të rrebta e përkdhelse idhnake e t'ambla, hymnet, qi përlavduen çfaqjet mâ të kullueta të jetës s'onë, satyrat, qi zhigatën plagët e hapuna në trupin e Nanës Shqipní, odet qi fluturuen tuba shqipesh tue zgjue me zhumhurë të flatravet shpirtnat e fjetun, ninullat qi me njomsí mâ të thellë të gjuhës s'onë përkundën andrrën e breznivet të ringjalljes shqiptare...

"Por nderimin mâ të madh na i a kushtojm kujtimit të Tij, sepse Ai ndër vargje të veta epike lirike satyrike dramatike pohoi vllaznín e të gjíth Shqiptarvet, vuni theksën për nevojën e besës arbnore mbi çdo dasí e mbi çdo dallim; shuguroi shêjtnín e gjakut t' onë, qi âsht i njinjishëm në çdo bír të shqipes.

Me poezín e vet At Gjergj Fishta hyni në rradhën e krijuesavet të Shqipnís së Ré, qi ka për themele të palnejtëshme gjakun e njajtë edhe gjuhën e njajtë." (*Shkëndija*, Nr, 7, Kallnduer 1941).

"Shqypnija pat nji fat fort të madh e të jashtzakon-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

shem, shka nuk e paten popujt tjerë veçse mbas qinda vjetësh të njij jete letrare, pat te madhin, të naltuemin permbi të gjith, atê, qi u pështet në popull te vetin e në gjuhen e tij e qi me vjerrsha të veta ndezí flakë zêmrat në popull, pat zhenín poetike n' At Gjergj Fishten." (*Dr, Maks Lambertz*,në vepren e sypritegueme).

"... E me të drejtë i kanë thanë Fishtës Tirteu i Shqipnís, se, sikurse ai me elegjit' e tij ndezi zêmrat e Spartanvet për luftë, njashtu edhe epopeja e *Lahutës*, odet edhe elegjit' e *Mrizi i Zanave* e të poezivet të tjera kanë mbjellë në zemër të djelmnís s' onë dashunin' e pamasë për truellin e të parëvet dhe për gjuhën antare. Nji këto dý ideale: atdhedashtënija dhe ruejtja e gjuhës si dritën e synít, lavrimi dhe përparimi i saj kanë qenë polet, rreth së cilëvet shtrihej gjithë vepra e çmueshme e Fishtës...

„Nuk ka qenë pra Fishta për né vetëm nji Poet kombëtar epik, lirik, dramatik e satirik, por edhe një edukator i rinisë s' onë. Nuk kanë mësue e shijue nxanësit e shkollavet t' ona vetëm artin e tij poetik, bukurin' e harmonin' e vargut, rrjedhshminë e dlirsin' e stilit e të gjuhës së tij, që âsht një thesar i pashterrun frazeologjije e leksikologjije të kulluet, por kanë thithë prej veprës së tij, si nji nektar të hyjnueshëm të bletës atike, idealet mâ të nalta të njerëzimit: urtinë, burrninë, besën, drejtsinë e dashuninë për të mirën, të bukurit, të drejtën e të vërtetën". (*A Xhuvan.*, në fjalimin mbi vorrin e Poetit).

„*Lahuta*, tue i perjetsue êmnin Auktorit të vet, do të mbesë si nji jetë e dytë e jetës së popullit, e shujtë per ndiesít fisnike të shpirtit të Shqiptarit. At Gjergj Fishta ka me mbetë mâ i dêji Mësues i brêznivet t' ardhshme per nji perjudhë të gjatë historije". (*Emz. Cje gj Volaj*, n' art. „Kujtim i P. Gjergjit").

„At Fishta krejt jetën e vet, deri në ditët e fundit (ishte tue përkthyem *Petrarca-n*) e shkrini tue shkruem dhe për katërdhetë vjetë radhazi qe përfaqsu si mâ i naltë e mâ prodhimtár i letërsís s' onë. Poezít e tija epike, lyrike e satyrike, jo vetëm u njoftën, u studjuen dhe u çmuen në të katër anët e Shqipnís e kudo qi gjindeshin Shqiptarë, tue lanë vrragë të pashlyeshme, por jehuen edhe në botën letrare të jashtme, tue e bâm të njoftun êmnin

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

shqiptár ndër rrethet intelektuale të botës së qytetnueme. At Fishta âsht krenija e kombit t'onë, âsht gjenija mâ e naltë e fisit arbnuer, âsht pjella mâ fisnike e mâ e bukur e tokës së të parvet t'onë. Në qoftë se sot mburret Italija për nji Dante Alighieri dhe Francesco Petrarca, në qoftë se krenohet Albiona plakë për nji Milton e Shakespeare, Germanët për nji Goethe e Schiller, Françezët për Cerneille e Racine, me të plotë arsye kemi pse të lavdohemi e të mburremi edhe na Shqiptarët për Fishtën. Ai e meriton ketë nderim, ka të drejtë për ket çmim". *(Karl Gurakuqi*, në fjalimin mbi At Fishten në rasen e ditës së dekës).

„At Gjergj Fishta bâni qi Shqipja të kapej nder caqe e shkallë të bindueshme bukurije letrare, të dêja per nji kombë të qytetnuem e në vedi". *(A. M. Harapi S. J.*, n'artik. „Misjoni i lartë i Poetit t'onë kombtár").

«Klithma e At Fishtës ishte klithma e Kombit vetë! E Poeti i Math hapi *Lahutën e Malësisë* edhe nëpër telat e saja të ngrehuna me dorë mjeshtri të përsosun na zbulon *shpirtin e vertetë kombëtar*. Me zërin e fortë të njëj ngadhënojësi Ay na tregoi nëpërmes të vargjevet të Tij të panumërta se Shqipërija e vërtetë, Shqipërija e kreshnikëvet e të shqiponjavet, Shqipërija kult i bujarisë, i trimërisë, i nderit edhe i *gjindet* e gjindet atje tej ndër *malësitë t'ona!...*

„*Lahuta* e At Fishtës çfaq ndiesitë më të fella edhe karakteristikat më të kristalizuara, që i ka ruajtur raca shqiptare përmes shekujvet plot shtërgata... E ja... *Lahuta* fluturon nga goja e nga dora e Poetit me krahë shqiponje mal më mal, bjeshkë më bjeshkë, pyll më pyll e zemër më zemër. Në djep me *nina-nanin* mënat me vargjet e *Lahutës* ledhatojnë foshnjet e 'tyne; e bëndojnë me krenarí nxënësit nëpër shkollat; e përsërisin me plot mall të mërguarit larg Atdheut; e buçasin bunarat nëpër shkrepat edhe derdhet me plot nostalgji nga buzët e vashavet qytetare e malësore! Shqipërija e tërë përtrihet e dehur nënë vargjet e kësaj *Lahute*, e cila bëhet pronë kombetare: mish e gjak, ndjenjë e menêim i përbashkëtë". *(Sterjo Spasse*, n'artik. „Me lyrën e me veprën e A. Gj. Fishtës").

„At Gjergj Fishta âsht mâ i madhi kangatár populluer, i cilli dijti me e lartsue hartin e vet neper nji kulturë

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKOLLORE "NAIM BARLETI"

të hapët e të këthellë, pa e bierrë vetín tjetër qi të mbrrijë me prekë, me shprehje të thjeshta, drejt-per-drejt në zêmren e popullit...“ *Ernest Koliqi*, n'artik «Canti popolari“ botue në vepren ALBANIA, a cura dell'Istituto di Studi Adriatici. Venezia, Fq. 164).

«At Gjergj Fishta, nëpër meritën e vepres së tij të pávdekun qi âsht *Lahuta e Malcís*, duket per sŷt e brêznivet t'ardhëshme si t'ishte kangëtari i çquem për heroizmin e shêjtë atdhetár, qi kalon prej brêznije në brêzní e ndër familjet shqiptare. Në kangën e tij mund të këndohet zâni i të gjitha zêmravet bujare të Shqipëtarvet: nji zâ pësimi të njij shekullari e lartësimi psyhik.» (Në të përkoh. Βαλκανικὴ λογοτεχνία μηνιάια ἐπιθεώρηση, Athenë, Nandue r 1937).

„*Shkëmb i tokes dhe shkëmb i shpirtit Shqiptar* — ky është si të thesha „monopolariteti“ gjenetik i artit të Fishtës, kështu do t'i thesha me dy krahasime paralele gjithë poezisë që na ka falur ky vigan i kombit: në të cilën duket sikur këndon ose lufton vëndi dhe jo fjala, dhe e cila duket sikur është mbërthyer ose shpërthyer prej tokës dhe jo prej fjalës“. *(Lasgush Poradeci*, n'art. „Gjergj Fishta lirik“, te vepra «Gjergj Fishta» botue nen kujdesin e revistës SHKËNDIJA, fq. 24).

„... Fishta zë fill me njësinë e vogël të fisit për të mbaruar te njësia më e madhe e kombit, i a fillon me bariun e moçëm Marash Ucin dhe i a mbrin te Abdyl Frashëri në Lidhjen e Prizrenit. Duket qartas përpjekja e tij të zgjërojë dalngadal botën e ngu-htë të kangëve të para duke shtuar pjesë me një mbrendi më fort nacjonale, të ngrejë keshtu veprën në sferën kombëtare. Kështu vepra e tij ka marrë karakterin e nji éposi kombëtar...

“Burrë me pamje mahhështore, që në të folur dhe i dashur dhe i kthjellët. mik i kalizime të këndshme, aq tërheqës si njeri sa ka qënë origjinal e i madh si shkrimtar. Një dritë jetë homerike shkëlqen mbi veprën e tija: si në dukje të zânave që u përgjajnë Dianës e Atenës, si së fundi në përshkrim të figuravet heroike dhe të një bote, e cila të tërheq me thjeshtësinë e saj heroike...“ (*Dr. Eqrem Çabej*, n'artik. “Epika e Gjergj Fishtës“ në vepren “Gjergj Fishta“ të SHKËNDIS, fq. 36, 40).

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI“ SHKODËR

"At Fishta kje aj mâ i pari qi dijti me bashkue studimin e letratyrës me idén e pamvarsis, tue punue që në fëminí të vet porsi vjerrshtár e shkrimtár, si kry tár kongresesh së ndryshme, kû rrihej ndo' i çashtje per parim të kombit e zhvillim të letratyrës shqype e mâ vonë edhe porsi deputat e perfaqsues i kombit në Paris.

"... Pater Gjergji ka shkrue edhe shum pcezí të madhnueshme per bukurí trajtet e per kthellsí mendimesh, si *Mrizi i Zanavet* e *Vallja e Parrizit* e dý vepra tjera satirike; ka punue shum mandej edhe per fé kotolike e per atdhé të vet, sa me i sjellë urdhnit Françeskan nji nderë e lumní të ré; Bidheut të vet Shqypní-s, pamvarsín e perpartmin e gjuhes e vedit bindjen e dashtnín e mbarë popullít shqyptár, qi e mban porsi nji nder mâ të mëdhajt hartuesë të pamvarsís e të bashkimit kombtár." (*Osservatore Romano*, 1o-17 Gusht 1929, fq. 2).

"... Një ligjeratë e At Fishtës...: Fjalë plot kuptim, plot substancë, me idera të thella, të çfaqura me nje lehtësi fjalësh të zgjedhura, që e mbajtën publikun për një orë të ngulun në sheshin e Ministrivet dhe duke e kqyrur në gojë oratorin. — Kjo është oratorí. Populli kuptoi aq tepër fjalën e At Gjergj Fishtës, sa ishte në gjëndje t' a përsëriste pa gabuar në pikat kryesore. Dhe u-shpërndan, më në funt, duke bërë komentet më të favorëshme..." (*Vullneti i Popullit*, 2 Korrik 1931, fq. 2).

Karl Steinmetz, aq i njoftun per studime qi ka bâ per Shqypní e kombë të Shqyptarvet, e krahason A. Gjergj Fishten me *Goethe* e *Schiller*, ndersa *Francezët* e thërrasin *Tirteu i Shqypnís*.

Përmbledh.
A. Benedikt Dema O.F.M.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

Përmbajtja e rendimi i landës së këtij vëllimi

1. — A. Justin Rrota, *Kushtesë.* . . *Faqe* 5
2. — A. Benedikt Dema, *Parathanje.* . . „ 7

PJESË I. — KUSH KJE AT FISHTA

3. — Zef Pali, *Fishta* . . . . . „ 15
4. — A. Pashko Bardhi, *A. Gjergj Fishta* . „ 21
5. — A. Marin Sirdani, *Jeta e vepra fetare e At Fishtës* . . . . . „ 29
6. — "Zani i Shna Ndout", *1894-1919* . „ 46
7. — A. Anton Harapi, *Shqyptari i Madh.* „ 50
8. — A. Leon Kabashi, *A. Gjergj Fishta nder arte* . . . . . „ 61
9. — Gjon Kamsi, *At Fishta, Flamurtár i Komb t* . . . . . „ 70
10. — Lefter L. Dilo, *Pater Gjergji, «Mësues i të gjith Shqipëtarëvet»* . . „ 73
11 — A. Pal Dodaj, *At Gjergj Fishta në korrespondencë me nji si vlla të përzêmert.* „ 76
12. — A. Pal Dodaj, *At Gjergj Fishta në Konferencë të Parigjit, 1919-1920* „ 109
13. — A. Vinçenc Prennushi, *Pengu i ndërimit.* Poezi . . . . . „ 116
14. — A. Pal Dodaj, *A. Fishta Deputet në Parlament e Udhtimi i tij per Amerikë.* „ 119
15. — *A. Gjergj Fishta n'Amerikë* . . „ 128
16. — Milo Shini, *Apostulli i Indipendencës.* „ 134
17. — Dr. Kristo Floqi, *Kushtim mikut të dashtun e Vjershtorit Kombtar në zâ At Gjergj Fishtës.* Poezí . . . „ 137
18. — A. Justin Rrota, *Me Pater Gjergjin* „ 141
19. — *A. Gjergj Fishta në Konferencën e Athinës* . . . . . „ 157

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

20. — *A. Gjergj Fishta në Konferencën e Stambollës* . . . . . „ 159
21. — Ernest Koliqi, *Për At Gjergj Fishtën.* Poezi . . . . . „ 162

PJESË II. — AT GJERGJ FISHTA LETRAR

22. — Kolë Kamsi, *Vepra poetike e Fishtës e kritika* . . . . . „ 169
23. — At Pal Dodaj, *Vjershtari i popullit nder vjersha të veta* . . . . . „ 184
24. — A. Pashko Bardhi, *Si xuni fill „Lahuta e Malcís“* . . . . . „ 193
25. — K. Cipo, *A. Gjergj Fishta dhe „Lahuta e Malcís“* . . . . . „ 197
26. — Paç Gjeçi, *Nji poem energjik: „Lahuta e Malcís“* . . . . . „ 202
27. — Prof. Jul Em. Bonatti, *„Lahuta e Malcís“. Canto V. La Morte.* Përkëthim italisht . . . . . „ 206
28. — Mark Ndoja, *Idealet karakterizuese në Liriken e At Fishtës* . . . „ 222
29. — Fr. Konrad Gjolaj, *At Fishta në përpjekje me poezín popullore* . . „ 241
30. — D Henrik Lacaj, *At Fishta në dramatikë* . . . . . „ 250
31. — Zef M. Harapi, *At Fishta në lamë theatrare* . . . . . „ 528
32. — E. H. Sommert Dr. Gj. Pekmezi, *„Lahuta e Malcís“. Kangë-XII. Marash Uc* Përkëthim gjermanisht . „ 263
33. — Lefter L. Filo, *At Fishta në polemikë* . . . . . „ 266
34. — Sterjo Spasse, *Proza e At Fishtës* . „ 278
35. — Dr. Kolë Preka, *Gjuha e Fishtës* . „ 287
Jolanda Kodra, *At Gjergj Fishta në driten e vepravet të tij* . . . „ 293
36. — A. Benedikt Dema, *Vepra letrare e A. Gjergj Fishtës* . . . . „ 316

PJESË III. — A. GJERGJ FISHTA NË DEKË E FILL MBAS

37. — A. Viktor Volaj, *Smundja e deka* . „ 341

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI“ SHKODËR

38. — A. Donat Kurti, *Fëtyra e ngrîme* . „ 347
39. — Emz. Vinçenz Prennushi, *30 Dhetuer 1940.* Poezí . . . . . „ 351
40. — Prof. Filip Fishta, *Për vdekjen e At Fishtës* . . . . . „ 355
41. — D. Ndre Zadeja, *At Gjergj Fishtës.* Poezí . . . . . „ 359
42. — A. Benedikt Dema, *Mbasi diq A.* . „ 362
43. — A. Antonin Fishta, *Nji tubë lule-dimen mbi vorr t' A. Antonin Fishtës.* Poezí . . . . . „ 453

PJESË IV. — AT GJERGJ FISHTA NË GJYKIM ME SHKRIMTARVET TONË E TË HUEJ

44. — Em. Gjergj Volaj, *Kujtim i Pater Gjergjit* . . . . . „ 459
45. — A. A. Gemelli, *A. Gjergj Fishta* . „ 464
46. — Dr. T. Toçi, *Nji Flamurtár* . . „ 483
47. — Dr. Norbert Jokl, *Gjykimi mbi At Gjergj Fishten.* . . . . . „ 486
48. — Dr. A. D. Franze, *At Fishta — Orfeu i Shqypnís* . . . . . „ 491
49. — A. Anselm Tommasini, *A. Gj. Fishtae Akademik* . . . . „ 510
50. — A. Mark Harapi, *Misjon i lartë i Poetit t'onë kombtar* . . . „ 514
51. — Prof. A. Llotti, *A. Gjergj Fishta* . „ 522
52. — Ndoc Çoba, *A. Gjergj Fishta O.F.M.* „ 526
53. — Injac Zamputti, *A. Gj. Fishta, gjenî shqiptare, gjenî botnore* . . . „ 533
54. — A. D. Scaramuzzi, *Poezija e At Fishtës.* „ 539
55. — Ramazan Dema, *Iken e na lanë!* . „ 546
56. — Kolë B. Mirakaj, *At Gj. Fishta, Misjonár i Kombit* . . . . „ 551
57. — Mehmet Hoxha, *Kardinal Mulvet dhe Fishta* . . . . . „ 555
58. — Abas Ermënji, *Nderim Uci* . . „ 558
59. — Injac Zamputti, *Vdeq A. Gj. Fishta.* „ 562
60 — „Tomori", *Këngtari i Lahutës.* . „ 564
61. — A. Benedikt Dema, *Fjalë e fraze të nxierruna prej shtypit kombtar e të huej mbi vehtjen e vepren e At Gj. Fishtës* . „ 567

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

Diftuesi ilustratavet të këtij vëllimi

1. — Portreti i At Gjergj Fishtës 1931 Foto: „Marubbi“ . . . . *Faqe* 1
2. — At Marjani prej Palmanovet, edukatori i parë i At Fishtës. — Foto: „F. Scattola“, Venedik . . . „ 16
3. — At Gjergj Fishta si Mësues në Kolegjen Françeskane të Troshanit. 1894. — Foto: „Marubbi senior“. „ 17
4. — At Gjergj Fishta në vj. 1898. — Foto: „Marubbi senior . . . „ 64
5. — At Fishta me At Gjeçovin e At Lorenc Mitroviq — Masrreku. 1906. — Foto: „Marubbi“ . . . . „ 65
6. — At Fishta në dhomën e studjimit. 1906. — Foto: A. Fabjan Barcatta. „ 65
7. — At Fishta në Kongresin e Monastirit. 1908. — Foto: „Marubbi“ . . „ 80
8. — Alfabeti i gjuhës shqype vendue prej Komisjonit të kryesuem prej Fishtës pranë Kongresit të Monastirit. 1908. — Foto: „Marubbi“ . . . „ 81
9. — Shtypshkroja Françeskane „At Gj. Fishta“ e themelueme prëj At Fishtës në 1916. — Foto: A. B. Dema „ 128
10. — At Gj. Fishta rrethue prej së vetëshi. 1922. — Foto: „Marubbi“. . „ 129
11. — At Gjergj Fishta me 3 Poetë tjerë të Kombit t'onë. — Foto: „Marubbi“ „ 144
12. — Grupi i Profesoravet të Lyceut „Illyricum“ me Drejtorin e vet, At Fishten. 1926. — Foto: „Marubbi“ . „ 145
13. — At Fishta tue mbajtë nji fjalim publik diten e bartjes s'eshtnavet të Hasan Rizás. 1936. — Foto: „Jakova“ „ 192

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

14. — At Fishta tue hartue pjanë arkitekture mbrenda Bibliotekës së Kuvendit Françeskan (Shkodër) të ndertueme prej tij. 1936. — Foto: „Marubbi“ . . . . . „ 192

15. — At Fishta në Muzéu e Kuvendit Françeskan (Shkoder) të ndertuem prej tij. 1939. — Foto: „Marubbi“ „ 193

16. — Kisha e Kuvendi Françeskan me pjesen e ré të shtueme e t'ideume prej At Fishtës. 1932. Këtu Poeti kaloi të shumten e jetës së vet. — Foto: A. B. Dema. . . . „ 208

17. — Kisha e Françeskanvet (Shkoder), kû At Fishta mbajti sa heresh fjalime fetare. 1939. — Foto: A. B. Dema. „ 208

18. — At Fishta në dhomen e mbrame të studjimit. 1940. — Foto: „Marubbi“.

19. — At Gjergj Fishta në 1939. — Foto: „Marubbi“ . . . . . „ 240

20. — At Fishta si mis pranë Konferencës së Parisit bashkë Emz. L. Bumçin e Dh. Beratin: 1920 . . . „ 241

21. — Nji vizatim i At Gj. Fishtës si student. — Foto: „Pici“ . . . „ 256

22. — Nji vizatim i At Gj. Fishtës si student. — Foto: „Pici“ . . . „ 257

23. — Nji vizatim i At Gj. Fishtës. — Foto: „Pici“ . . . . . „ 257

24. — Nji grup pjanësh arkitekture t'At Fishtës. — Foto: „Pici“. . . „ 304

25. — At Fishta si Provinçjal i Françeskanvet me Gjeneralin e Urdhnit Françeskan në Shkoder. 1936. — Foto: „Marubbi“ . . . . „ 305

26. — At Fishta me A. Pal Deden A. D. Soaramuzzi para bazilikës së Sh. Pjetrit në Romë. 1937. . . „ 320

27. — Dhurata, qi Klubi „Gjuha shqype i bâni At Gj. Fishtës“ në 50-vjetorin

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI“ SHKODËR

e Shkollës Françeskane. — Foto: „Marubbi“ . . . . . „ 321

28. — Kunora e argjandët dhurue Poetit Kombtár prej Klubit «Gjuha shqype» per vepr·n kombtare e letrare të zhvillueme prej tij 21-I-1911 . . „ 321

29. — Dekoratat e dhurueme At Fishtës: 1) *Në mjedis nalt* prej Papës Piut XI „Medaglia al Merito“ 1925. — 2) *Ne e majten* prej Mbretit t'Austrí-Ungerís “Ritterkreuz“ 1912. — 3) *Ne e djathten* prej Mbretit të Turkís „Mearif“ kl. II 1912. — *Në fund* prej Greqís „Phoenix“ 1931. — Foto: „Pici“ . . . „ 369

30. — Reskripti i Sulltanit të Stambollës, me të cillin njef Shkollen Françeskane, dergue At Gj. Fishtës. 1909. — Foto: «Jakova». . . . . „ 384

31. — Fac-simile i botimit të parë të „Lahuta e Malcís“, me autografin e A. Sh. K. Gjeçov. — Foto: „Pici“. „ 385

32. — Fac-simile prej dorëshkrimit të vepres „Lahuta e Malcís“. — Foto: „Pici“ . . . . . „ 432

33. — Fac-simile prej dorëshkrimit të vepres „Gomari i Babatasit“. — Foto: «Pici» . . . . . „ 433

34. — Kufoma e At Fishtës mbë shtroje të dekës (në Spitalin civil të Shkodrës) pak orë mbas deke. — Foto: „Marubbi“ . . . . . „ 448

35-36. — Kufoma e At Fishtës në Kishen e Françeskanvet. — Foto: „Marubbi“ „ 449

37-41. — Pamje të ndryshme në korteut, ku perciellë Poetin Kombtár në pushimin e mbramë. — Foto: „Jakova“. „ 496-512

42. — Vorri i përkohshem i At Gjergj Fishtës në Kishen e Françeskanvet në Shkoder. — Foto: A. B. Dema. „ 513

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

FR. SHQ.

SHTYP. LUARASI — URANE